MUZEJ ĐAKOVŠTINE ĐAKOVO

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE 13

Đakovo, 2017.

IZDAVAČ:
Muzej Đakovštine Đakovo

ZA IZDAVAČA:
Borislav Bijelić

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:
Borislav Bijelić

UREDNIŠTVO:
Željko Lekšić, Branko Ostajmer, Vladimir Geiger,
Marija Gačić, Jelena Boras, Borislav Bijelić

UREDNIČKI SAVJET:
Mato Artuković, Branka Migotti, Jasminka Najcer Sabljak,
Ivan Šestan, Luka Marijanović, Stanko Andrić

RECENZENTI U OVOM BROJU ZBORNIKA:
dr.sc. Vladimir Geiger, dr.sc. Branko Ostajmer, mr.sc. Luka Marijanović,
mr.sc. Borislav Bijelić, dr.sc. Ljubica Perinić, dr.sc. Marina Kovač,
dr.sc. Slađana Josipović Batorek, dr.sc. Marina Vinaj, dr.sc. Jacqueline Balen,
dr.sc. Miroslav Akmadža

LEKTURA I KOREKTURA:
Hrvoje Miletić

PRIJEVOD SAŽETAKA:
Tea Tosenberger

RAČUNALNA OBRADA I TISAK:
Hardy, Đakovo

NAKLADA:
250 primjeraka

ISSN 1334-772

Fotografija na naslovnici: Stalni postav arheologije Muzeja Đakovštine

Sadržaj

ČLANCI

Branka Migotti: *Je li rimska Certisija bila caput viarum* 7

Jelena Boras: *Arheološka topografija Đakovštine: uloga geovizualizacije u interpretaciji podataka* 19

Estera Radičević: *Bolnica biskupskog vlastelinstva - bolnica Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu*.....47

Branko Ostajmer: *Đakovački učitelj Ivan Kocić Jergović*.....67

Borislav Bijelić: *Djelovanje Hrvatskog orla u Đakovu od 1923. do zabrane rada 1929. godine* 93

Željko Lekšić: *Kratka povijest ljekarništva u Đakovu do Drugog svjetskog rata.* 127

Marin Srakić: *Biskup Antun Akšamović - vlastelin „darežljive ruke"*..... 145

Zvonimir Mikić: *Hazena u Đakovu – od rukometa do rukometa*.....203

Vladimir Geiger: L*azo Kanurić iz Velikog Nabrđa ili o zbrci oko jedne (jasenovačke?) sudbine*.....247

Vladimir Geiger: *Satničanin Stefan Stader (1923.-2003.), istaknuti istraživač zavičajne povijesti i kolonizacije Nijemaca tijekom 18. stoljeća na jugoistok Europe*.....261

Slađana Josipović Batorek: *Biskup Antun Akšamović pod istragom komunističkih vlasti*.....275

Anja Bijelić: *Razvoj i perspektive Muzeja Đakovštine*.....307

KRITIKE, OCJENE, PRIKAZI, REAGIRANJA

Dragan Damjanović: *Umjetničko blago Strossmayerove katedrale u Đakovu* (Hrvoje Miletić).....343

Ivan Balen: *Od stoljeća sedmog – križnim putem do slobode snagom vjere, istine i ljubavi* (Jelena Boras).....345
Josip Vinkešević (ur.): *Narodni plesovi Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema* (Marija Gačić) 347
Mirko Ćurić: *Križni put u Strossmayerovoj katedrali akademskog kipara Luje Lozice* (Borislav Bijelić).....350
Miro Lay: *Kilimanjaro 1981. – Priča o prvom pohodu Slavonaca na veliko brdo izvan Europe i rađanju planinarskog društva u srcu Slavonije* (Borislav Bijelić).....353
Željko Kovač: *Povijest nogometa od NK Jedinstvo do HNK Đakovo Croatia 1962. - 2016.* (Miro Šola) 355
Petar Šimić: *Slobodna Vlast – tko smo, što smo, odakle smo?* (Borislav Bijelić).....359
Zdenko Šarčević (Miškov): *Novi Perkovci* (Borislav Bijelić).....360
Tomo Šalić: *Govor i običaji Vrbice u Đakovštini* (Marija Raguž) 363
Aleksandar Jovanović: *Uredniku Zbornika Muzeja Đakovštine*.....368

AKTIVNOSTI
MUZEJA ĐAKOVŠTINE

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2015. godinu (Borislav Bijelić)....377
Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2016. godinu (Borislav Bijelić)....389
Stalni postav arheologije u Muzeju Đakovštine (Jelena Boras) 401

Upute suradnicima 405

Autori priloga u ovom broju Zbornika.....407

ČLANCI

Je li rimska Certisija bila *caput viarum*?

UDK 930.27(497.5)
Izvorni znanstveni rad

Branka Migotti
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
Odsjek za arheologiju

U ovom radu autorica propituje značenje epigrafskog spomenika u kojem se spominje rimsko naselje Certisija. U polemici sa prominentnim svjetskim epigrafičarima, među kojima su neki smatrali kako je riječ o grobnom natpisu, autorica brani tezu da je natpis svakako javnog karaktera te da se, usprkos nedostatka autentičnih izvora, ne može isključiti čak ni mogućnost da je Certisija bila caput viarum u službenom smislu.

Ključne riječi: Certisa, Štrbinci, caput viarum.

Ovaj se rad izdvaja iz zadanog kronološkog okvira, odnosno vremena djelovanja Publija Kornelija Dolabele, rimskog namjesnika u provinciji Dalmaciji od 14. - 20. pos. Kr. On se, naime, bavi pitanjem proizišlim iz razmatranja podataka rimskih putopisnih izvora redigiranih u kasnoj antici i jednog kasnoantičkog natpisa. Usprkos tome, izabrana tema odnosi se na rimske prometnice i stoga je najuže povezana s Dolabelinim arheološko-povijesnim nasljeđem na dalmatinsko-panonskom prostoru.*

* Ovaj je rad prvobitno objavljen u *Godišnjaku Udruženja BATHINUS* (*Acta Illyrica*) I/1, Sarajevo 2017. (akta skupa *Godine razvoja i integracije – 2000 godina od namjesništva Publija Kornelija Dolabele u provinciji Dalmaciji*, održanog 14. i 15. studenoga 2014. u Sarajevu u organizaciji Udruženja BATHINUS i Odsjeka za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu). Najljepše zahvaljujem Uredništvu na ljubaznom dopuštenju da se rad objavi i u *Zborniku Muzeja Đakovštine*, u nepromijenjenoj verziji teksta, ali s citiranjem prilagođenim spomenutom časopisu.

Južnom Panonijom prolazile su dvije glavne prometnice u smjeru I-Z, koje su povezivale Italiju s istočnim provincijama Rimskoga carstva; jedna je slijedila desnu obalu rijeke Drave, a druga se protezala dolinom Save, prateći dijelom njenu lijevu, a dijelom desnu obalu. Prostor međuriječja bio je premrežen dijagonalnim lokalnim prometnicama, od kojih je jedna spajala Sisciju (*Siscia*/današnji Sisak) s Cibalama (*Cibalae*/današnji Vinkovci), kao dionica državne ceste Emona – Sirmium.[1] Na toj se cesti, 22 milje zapadno od Cibala, nalazilo naselje koje se u rimskim putopisnim izvorima od 2. do 7. stoljeća (*Claudii Ptolemaei Geographia*, *Itinerarium Antonini*, *Tabula Peutingeriana*, *Ravennatis anonymi Cosmographia*) spominje pod različitim nazivima: Κέρτισσα, Cirtisa, Cirtisia, Certis, Certisia.[2] (sl. 1) Različite varijante imena jednog te istog mjesta susreću se u itinerarima i kao posljedica pogrešaka kod prvobitnog sastavljanja i kasnoantičkih iskrivljavanja, ali i stoga što su itinerarski podaci do nas su doprli posredstvom srednjovjekovnih prijepisa.[3] Srećom, postoji i epigrafski spomenik na kojemu je zabilježena kasnoantička verzija imena spomenutoga grada, *Certissia*, a datiran je u 2. polovicu 4. stoljeća ili na početak 5. stoljeća. Ime na njemu zabilježeno svojevrsna je kombinacija oblika koje donose Ptolemej (*Κέρτισσα*) i Anonim iz Ravene (*Certisia*).[4] Kakogod bilo, prednost treba dati epigrafskom spomeniku kao izvoru prvog reda, što znači da je oblik *Certissia* jedina pouzdano posvjedočena varijanta naziva toga grada.

Točna lokacija Certisije još uvijek nije pouzdano ustanovljena, jer nije poznato mjesto nalaza spomenutog natpisa. Pronašla sam ga u Dijecezanskoj zbirci tadašnje Đakovačke i Srijemske biskupije 1998., u vrijeme prikupljanja

---

1 Sándor SOPRONI, Roads, *The Archaeology of Roman Pannonia* (eds. A. Lengyel, G. T. B. Radan), University Press of Kentucky, Lexington – Budapest, 1980., 209, fig. 6; Ivo BOJANOVSKI, Neki problemi prometne infrastrukture Brodskog Posavlja i Slavonije u antici, *Arheološka istraživanja u Slavonskom Brodu i Brodskom Posavlju, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva,* sv. 16, Zagreb, 1993. (1991.), 62–65; Marjeta ŠAŠEL KOS, Peter SCHERRER (eds.), *The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia, Pannonia* II*, Situla* 42, Ljubljana, 2004., 9; Hrvoje GRAČANIN, Rimske prometnice i komunikacije u kasnoantičkoj južnoj Panoniji, *Scrinia Slavonica* 10, Slavonski Brod, 2010., 9–69.

2 Andreas GRAF, *Übersicht der antiken Geographie von Pannonien*, Peter Pázmány-Universität, Budapest, 1936., 52–53.

3 Nicholas REED, Pattern and Purpose in the Antonine Itinerary, *American Journal of Philology* 99/2, Baltimore, Maryland, 1978., 228, 241–242, 250–251; Mihály NAGY, Mogetiana, *The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia, Pannonia* II (eds. M. Šašel, P. Scherrer)*, Situla* 42, Ljubljana, 2004., 77. Primjerice, *Certissia* je na dva mjesta u Antoninovu itineraru zabilježena u različitom obliku: (Itin. Anton. Aug. 260, 9 (*Cirtisa*) i 268, 5 (*Cirtisia*).

4 *Κέρτισσα* (Ptol. 2, 26, 6, Taf. 5); *Certisia* (Rav. Anon. Cosmogr. 4, 19).

građe za izložbu o arheološkom nalazištu Štrbincima kod Đakova u SI Hrvatskoj, kao najvjerojatnijoj lokaciji Certisije.[5] Ubikaciju Certisije na to nalazište opravdavaju i tamošnji arheološki nalazi i usmena predaja o štrbinačkom porijeklu spomenutog natpisa. Kakogod bilo, Certisija jedini sjevernohrvatski primjer rimskog naselja s epigrafskom potvrdom o svom postojanju, ali bez konačno utvrđene lokacije na terenu. Srećom, to za temu ovoga priloga nije od presudne važnosti.

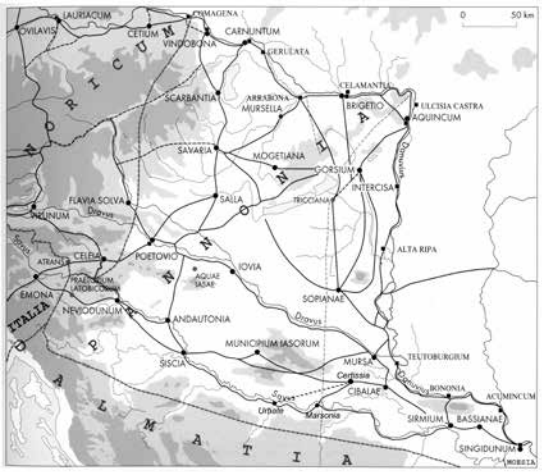

Karta Norika i Panonije s označenim gradovima i cestama (prema Migotti 2012.)

S obzirom na to da bi podatak o eventualnom civitetu, odnosno naravi i pravnom statusu Certisije bio dragocjen u kontekstu teme ovoga rada, odnosno pitanja je li taj grad mogao biti i *caput viarum*, treba ustanoviti što o tome kažu izvori. U Antoninovu itineraru ime naselja navodi se bez apozicije, ali treba naglasiti da se oba puta spominje u odsječcima (260 i 268) u kojima apozicije ionako nema, za razliku od nekih drugih (129-131, 266) u kojima se spominju izrazi *mansio, castra* i *civitas*. Ovaj posljednji termin bio bi osobito indikativan, jer u Antoninovu itineraru on već ima kasnoantički smisao, opisujući civitet koji u to vrijeme otprilike označava samoupravni položaj kakav su prethodno uživali gradovi sa statusom kolonije i municipija.[6] Ni *Tabula*

5 Branka MIGOTTI, Vrednovanje arheološke građe u svjetlu rimskodobnog i ranokršćanskog horizonta Panonije, u: B. MIGOTTI *et al*., *Accede ad Certissiam. Antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1998., 89–115 ; Branka MIGOTTI, Je li rimska Certisija bila na Štrbincima kod Đakova*?, Zbornik Muzeja Đakovštine* 5, Đakovo, 2001., 77–95.

6 László BORHY, Überlegungen zur Änderungen des Begriffes *civitas* in der Spätantike, *Pannonica provincialia et archaeologia: studia sollemnia auctorum Hungarorum Eugenio Fitz octogena-*

Peutingeriana, redigirana vjerojatno u 2. polovici 4. stoljeća, ne pruža pouzdane podatke o upravnom položaju gradova.[7] Na njoj je Certisija donesena bez vinjete, ali to nije nužno oznaka veličine, važnosti, ili pak municipalnog statusa grada.[8] O tome, primjerice, izričito svjedoče dva panonska municipija, *Bassianae* i *Scarbantia*, oba prikazana bez uobičajene vinjete.[9] Certisija je kao kasnoantička *civitas* potvrđena tek na izmaku antike, s obzirom na to da ju donosi Anonim iz Ravenne, bez obzira na prijepore oko datiranje toga izvora.[10] Sve u svemu, pisani izvori škrti su konkretnim podacima o upravnom statusu Certisije, ali su jasni u pitanju njena smještaja na cesti Emona – Sirmium. Srećom, u Antoninovu itinerara (268) stoji i jedan podatak dragocjen u ovome kontekstu, da se, naime, u Certisiji od glavne prometnice Emona – Sirmium odvajala cesta koja je spajala Panoniju s Dalmacijom, odnosno njenim glavnim gradom Salonom (*Salonae*, današnji Solin kod Splita).[11] Iz toga proizlazi da je Certisija bila raskrižje putova, u ovom slučaju *bivium*.

---

rio dedicata (Hrsgg. Á. Szabó, E. Tóth), Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2003., 415–424. Nastanak Antoninova itinerara datira se na početak 3. stoljeća, a njegova redakcija na kraj 3. ili na početak 4. stoljeća: Wilhelm KUBITSCHEK Itinerarien, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (Hrsgg. A. F. Pauly, G. Wisowa), Band IX/2, Stuttgart, 1916., 2308–2363; N. REED, n. dj. (bilj. 3), 229-230; M. NAGY, n. dj. (bilj. 3), 77.

7 Ljubica PERINIĆ, Izvori o Certisiji, u : B. MIGOTTI *et al*., *Accede ad Certissiam. Antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1998., 83-86.

8 The Tabula Peutingeriana, a Roman Road Map – Euratlas, Section 5: http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/5_campania/campanie_6_1_fr.html (zadnji pristup: 26. rujna 2014.). O nedosljednom označavanju gradova prema statusu vidi Bennet SALWAY, Travel, *itineraria* and *tabularia*, *Travel and Geography in the Roman Empire* (eds. C. Adams, R. Laurence), Routledge, London – New York, 2000., 44-47.

9 Scarbantia: The Tabula Peutingeriana, a Roman Road Map – Euratlas, Section 4: http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/4_picenum/picene_3_1_fr.html
Bassianae: The Tabula Peutingeriana, a Roman Road Map – Euratlas, Section 6, Section 7: http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/5_campania/campanie_6_1_fr.html; http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/5_campania/campanie_7_1_fr.html (zadnji pristup: 26. rujna 2014.)

10 Endre TÓTH, Provincia Valeria Media, *Acta Archaeologica Scientiarum Hungarica* 41, Budapest, 1989., 207; Slobodan ČAČE, *Civitates Dalmatiae* u „Kozmografiji" Anonimnog Ravenjanina, *Diadora* 15, Zadar, 1993., 348; Hrvoje GRAČANIN, *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. stoljeća do konca 11. stoljeća)*, Plejada d.o.o., Zagreb, 2011., 233-249.

11 Itin. Anton. Aug., 129-131; S. SOPRONI, n. dj. (bilj. 1), 209, 215, fig. 6; Massimiliano PAVAN, *Dall' Adriatico al Danubio, Saggi e materiali universitari* 17 (a cura di M. Bonamente, G. Rosada), Editoriale Programma, Padova, 1991., 482.

Sada je potrebno usporediti kako se u saznanja iz pisanih izvora uklapaju podaci iz prije spomenutog natpisa, koji ću, s obzirom na to da je već objavljen, na ovome mjestu predstaviti u sažetom obliku.[12] Uklesan je na mramornoj ploči trapezoidnog oblika, sačuvanoj u veličini 28 x 20 x 3-3,5 cm, s vidljivim lomovima na sve četiri strane. Poviše natpisa uklesan je monogramatički križ (sl. 2 a, b). Sudeći prema sačuvanom dijelu natpisa i položaju križa, ukupna širina ploče vjerojatno je iznosila oko 45-50 cm, dok se njena duljina ne može procijeniti. Djelomično su sačuvana tri retka natpisa, te neznatni dio četvrtoga. Sačuvani dio teksta, moguće sastavljen u heksametrima, čita se lako jer su riječi pretežno cjelovite; kudikamo je zagonetniji njegov smisao. Usprkos, tome, i danas bih, uz jedan dodatak koji ću navesti na kraju, ostala pri čitanju i minimalnoj restituciji koje sam ponudila i kod preliminarne i kod naknadne objave natpisa:

[--- a]ccede ad Certissia[m ---]
[---] memor cupias [---]
[---] est caput v[iarum ---]

[… pristupi u Certisiju, sjećajući se poželi, (ona) je ishodište cestâ]

Natpis o Certisiji, Muzej Đakovštine Đakovo,
a: fotografija (N. Kobasić), b: crtež (M. Pavlović).

12 Preliminarna objava: B. MIGOTTI, n. dj. (bilj. 5), 112 (kat. 204, str. 70-71), a ondje ponuđeno čitanje preneseno je, bez dodatnog komentara, i u L'*Année épigraphique* 2002., 1177. Natpis je konačno objavljen u specijaliziranom austrijskom časopisu za ranokršćansku arheologiju (B. MIGOTTI, Die rätselhafte Inschrift über die christliche Stadt Certissia, *Mitteilungen der Christlichen Archäologie* 18, Wien, 2012., 9-20), s naglaskom na kršćanskom obilježju toga nalaza i njegova pretpostavljenog smještaja i religijskog značenja u kontekstu grada Certisije.

U mojem viđenju restituirana sintagma *caput viarum* nije uopće bila dvojbena, a u hrvatskoj arheologiji općenito je prihvaćena.[13] Premda ni povijesni izvori ni arheološki nalazi ne potvrđuju Certisiju kao ishodište cesta (*caput viarum*, *caput viae*), navedenu sintagmu predložila sam pri djelomičnoj restauraciji teksta oslanjajući se na podatak da je taj grad bio *bivium*, doživljavajući je kao potvrdu itinerarskog navoda da se u Certisiji cesta Emona – Sirmium račvala prema jugu.[14] Međutim, restitucija *caput v[iarum ---]* pokazala se za izvjestan krug evropskih znanstvenika neprihvatljivom i sama po sebi i na razini tumačenja natpisa u cjelini. Ja ga naime vidim kao javni građevinski natpis, ali ne u užem smislu, jer se ne odnosi na građevinu u koju je bio uzidan, a o naravi koje možemo samo nagađati. On je svojevrsna kombinacija pohvale gradu, povijesno-topografskog podatka i turističke promidžbe, izrazito pjesnički intonirana – suvremenim rječnikom najprikladnije bi se svrstao u domenu kulturnog turizma.[15] Pritom sam isključila mogućnost da bi posrijedi bio epitaf, kako mi je još 1998. u prepisci sugerirao jedan od vodećih evropskih epigrafičara Denis Feissel. Kolikogod da je veliko moje poštovanje prema njegovoj stručnosti, osobito u svjetlu činjenice da epigrafija nije moja specijalnost, u natpisu o Certisiji nisam uočila ni jednog pouzdanog elementa za prosudbu o epitafu. Ponukana tom dvojbom, smatrala sam da je prije konačne objave natpisa i argumentacije moga viđenja natpisa o Certisiji potrebno još jednom zatražiti mišljenje epigrafičara. S tom namjerom stupila sam u kontakt s britanskom epigrafičarkom Marguerite Hirt, koja je pokazala izniman interes za taj natpis. Nakon izrazito pomnog proučavanja i analiziranja, i ona je izišla sa zaključkom da je posrijedi epitaf.

Kako ni ovoga puta nisam bila u stanju prihvatiti takvo tumačenje, trenutak je da svoju argumentaciju izložim podrobnije. Dakle, u natpisu nedostaje bilo kakav spomen pokojnika (godine života, datum smrti, vrline, i slično) ili uobičajena fraza (*bonae memoriae*, *benemerenti, in pace*, i slično). Kad

13 H. GRAČANIN, n. dj. (bilj. 1), 36; Ivan MILOTIĆ, *Rimska cestovna baština na tlu Hrvatske*, Hrvatsko društvo za ceste VIA-VITA, Zagreb, 2010., 426.

14 B. MIGOTTI, n. dj. (bilj. 12), 13. Nije nađen miljokaz koji bi svjedočio o računanju udaljenosti od Certisije i tako ju potvrdio kao *caput viae*.

15 Višeznačnost u kategorizaciji natpisa uobičajena je pojava; primjerice, građevinski natpisi često su istovremeno počasni, a moguće i povijesni, odnosno topografski. Usp. Pasquale TESTINI, *Archeologia Cristiana*, Desclée, Roma, 1958., 466; Jas ELSNER *The Itinerarium Burdigalense*: Politics and Salvation in the Geography of Constantine's Empire, *The Journal of Roman Studies* 90, London, 2000., 184–185; B. SALWAY, n. dj. (bilj. 8), 52.

bismo i uzeli u obzir mogućnost da su takvi podaci bili u izgubljenome dijelu natpisa, početak s topografskim elementima, i to takvima koji se uopće ne odnose na pokojnika nego pozivaju prolaznika da dođe u grad, predstavljao bi krajnje neuobičajenu kompoziciju epitafa, bez usporedbi u latinskoj grobnoj epigrafiji. Osnovna frazeološka osobina razmatranog natpisa obraćanje je u imperativu i konjuktivu 2. lica jednine, a u sadržajnom smislu to je donošenje topografskog podatka. Istina je da se takva kombinacija susreće i kod ranokršćanskih grobnih natpisa. Međutim, topografski podaci na grobljima, a osobito u središtima mučeničkog kulta, u pravilu su povezani s pokojnikovim podrijetlom ili njegovim grobom, odnosno s orijentacijom u kretanju na grobljima.[16] Ovdje pak imamo poziv namjerniku da dođe u jedan grad, za koji ne postoje indicije da je mogao biti poznato središte martirijalnog kulta. Sugestija epigrafičara da bi riječ *memor* u drugome retku bila osobno ime (*Memor*), malo je vjerojatna. Takva pretpostavka imala bi smisla samo kad bi se to ime odnosilo na pokojnika. Međutim, u ovome kontekstu ono bi se moralo odnositi na prolaznika, a ne na pokojnika, jer su prva dva retka teksta povezana rečeničnim smislom koji im daju upotrijebljena vremena, odnosno načini: imperativ u prvome retku i konjuktiv u drugome. Ali, zašto bi sastavljač natpisa u početnoj rečenici poticao nekoga da dođe u Certisiju, da bi mu se obratio imenom tek u drugome retku, i to u nečijem epitafu? U kontekstu pretpostavke o epitafu M. Hirt sugerirala je da bi riječ *memor* mogla biti skraćena verzija izraza *memoria*.[17] Međutim, ne čini mi se vjerojatnim da bi na natpisu u kojemu inače nisu korištene kratice, niti se to očekuje s obzirom na oblik u stihovima, jedna riječ bila skraćena, i to na neuobičajen način.[18] Zbog svega toga vjerojatnije je da je riječ *memor* pridjev, smisleno povezan s glagolom koji slijedi. Prema tome, prijevod *ti koji se sjećaš, poželi* (*poželio bi*) mogao bi se razumjeti u kontekstu nastavka poput *ostati, ponovo doći, hvaliti* (Certisiju), i slično. Toliko o epitafu. S druge strane, usporedbe s građevinskim natpisima kudikamo su uvjerljivije, jer i među njima ima onih koji hvale

16 B. MIGOTTI n. dj. (bilj. 12), 14, bilj. 28.

17 Treba napomenuti da su na kršćanskim metričkim natpisima kratice razmjerno rijetke, a u pravilu se krate one riječi koje se krate i u proznim natpisima, primjerice *Christus,* ili pak neke formule, poput *p*(*lus*) *m*(*inus*), *v*(*ir*) *c*(*larissimus*), i slično: Carl Maria KAUFMANN, *Handbuch der altchristlichen Epigraphik*, Herdersche Verlagsbuchhandlung, Freiburg im Breisgau, 1917., 341–387.

18 Ime *Memor* inače je poznato u klasičnoj i kršćanskoj antroponimiji: Iiro KAJANTO, *The Latin Cognomina*, Helsinki, 1965., 255.

grad ili spomenik koji opisuju.[19] Premda treba naglasiti da natpis o Certisiji i u tom okviru ostaje jedinstven u izričaju i formulacijama, mislim da njegova javna (građevinska, putopisna) narav ne bi smjela biti upitna.

Upravo u jeku prepiske s M. Hirt, pojavila se sretna okolnost u kojoj se natpis mogao predstavi širem krugu epigrafičara, s mogućnošću neposredne rasprave. Naime, na Fakultetu klasične filologije Sveučilišta u Cambridgeu (Faculty of Classics, University of Cambridge) godišnje se održavaju tzv. epigrafske subote, manji skupovi na kojima ugledni britanski epigrafičari i doktorandi raspravljaju o različitim temama. S obzirom na zagonetnost natpisa o Certisiji, M. Hirt zamolila me za dopuštenje da pročita moj tekst o tome natpisu, kao i svoje zaključke o njemu, odnosno da auditorij upozna s problemom i dvojbama oko restituiranja, čitanja i tumačenja, i pozove na raspravu o tome. Rezultati rasprave na Epigrafskoj suboti u ožujku 2011. odnosili su se na različite detalje, od kojih ću ja na ovome mjestu iznijeti samo one koji su važni za naš kontekst. Nešto malo više od polovice sudionika izjasnilo se da je natpis građevinski, a ne grobni, što za mene možda nije bio priželjkivani ishod, ali ipak zadovoljavajući. S druge strane, beziznimno su se složili da je neprihvatljivo restituirati frazu *caput viarum*, i to iz više razloga. Prvi je taj što nema dokaza da je *Certissia* bila *caput viarum* u užem, prometnom smislu riječi, s obzirom na to da ju kao takvu ne spominju izvori i da nije nađen miljokaz koji bi to potvrdio. Nadalje, spomenuta fraza nema epigrafskih paralela ni u Panoniji ni igdje drugdje. Konačno, izraz *caput viarum* poremetio bi metriku stiha, ali taj razlog nije naveden kao odlučujući, jer nepoštivanje metrike nije neuobičajeno kod natpisa u stihovima. Osim toga, zamijenimo li ponuđenu frazu s *caput v(iae),* o čemu će biti riječi niže u tekstu, taj argument gubi na vrijednosti. Kakogod bilo, predložena restitucija procijenjena je kao neprihvatljiva, premda nije ponuđena uvjerljivija alternativa, ni u kontekstu javnog, a ni grobnog natpisa. Varijante koje je prethodno ponudila M. Hirt odnose se na grobni kontekst, ali se meni ne čine uvjerljivima: 1. *caput v[ersus/ersorum*, u smislu upućivanja na to da početak svakog stiha ima značenje; 2. *caput V*[…], kao ime sveca na čije bi se relikvije odnosio natpis; 3. *caput v(iae)* kao sinonim za grad Rim (*caput mundi*).

Nakon jednoglasnog odbijanja izraza *caput viarum*, dobila sam savjet da se za mišljenje obratim Péteru Kovácsu, uglednom mađarskom epigrafičaru i

19 B. MIGOTTI, n. dj. (bilj. 12), 14, bilj. 32.

uredniku za panonske miljokaze u CIL-u XVII. Mišljenje P. Kovácsa, koji je i sa svoje strane istaknuo da je natpis jedinstven i važan, bilo je pravi melem nakon tolikih raspravi, sumnji i neizvjesnosti. Istini za volju, i on je radi oblika natpisa, odnosno ploče, prvo pomislio na epitaf, ali ga je tekst razuvjerio. Osim toga, i najvažnije, P. Kovács potpuno se složio s mojom restitucijom *caput viarum*, uz obrazloženje da je gotovo siguran da je *Certissia* bila *civitas* i u 4. stoljeću, a da je svaka *civitas* mogla biti i *caput viarum*. Znakovito je da se između gradova potvrđenih u Panoniji kao *capita viarum* natpisima (*Roma, Savaria, Scarbantia, Vindobona, Carnuntum, Brigetio, Aquincum, Sirmium*), nalazi i *Bononia* / *Malata* (Banoštor u Srbiji), manje važno naselje koje je u kasnoj antici postalo vojničko uporište na Dunavu. Isto tako, jedan panonski miljokaz mjeri udaljenost od noričkog Atranta (*Atrans*, Trojane u Sloveniji) na granici s Italijom.[20] Spomenuta dva grada mogla su, u smislu civiteta, biti samo kasnoantičke *civitates*, dakle kao i Certisija.

S obzirom na gore iznesene dvojbe i različita mišljenja, u zaključnom razmatranju iznijela bih svoje razloge za viđenje Certisije kao ishodišta putova, osobito u svjetlu podatka da u postojećem korpusu rimskih natpisa to naselje nije bilo potvrđeno kao takvo, a da je nedvojbeno riječ o manjem gradu, objektivno manje važnom od većine prije spomenutih potvrđenih *capita viarum* u Panoniji. Sintagma *caput viarum* u natpisu o Certisiji mogla je nastati kao izraz svojevrsne slobode u izražavanju sastavljača teksta. Hoteći naime prikazati grad u najboljem svjetlu, mogao je svjesno ili nesvjesno pretjerati u prikazivanju njegove prometne uloge i shodno tome, važnosti u široj okolici.[21] Prema tome, ako Certisija i nije bila *caput viarum* u službenom smislu prometne regulacije cesta i njihova itinerarskog obilježavanja miljokazima, bila je to u smislu stvarnih prostornih komunikacija, s obzirom na to da se pojam *bivium* u širem smislu semantički preklapa s onim *caput viae*.[22] Stoga,

20 E-mail prepiska tijekom 2011. O Bononiji vidi Maja ĐORĐEVIĆ, *Arheološka nalazišta rimskog perioda u Vojvodini* / *Archaeological sites from the Roman period in Vojvodina*, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Beograd, 2007., 65-66, a o Atrantu Gordon J. LAING, Roman Milestones and the *Capita Viarum*, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, vol. XXXIX, Baltimore, Maryland, 1908., 34; Irena LAZAR, Celeia, *The Autonomous Towns of Noricum and Pannonia, Noricum* (eds. M. Šašel Kos, P. Scherrer), *Situla* 40, Ljubljana, 2002., 72.

21 Uloga *caput viarum* naime svjedoči o važnosti naselja u političkom, etničkom, vojničkom, prometnom, trgovačkom, gospodarskom ili nekom drugom pogledu: Warwick RODWELL, Milestones, Civic Territories and the Antonine Itinerary, *Britannia*, vol. 6, London, 1975., 15, 34.

22 *Thesaurus Linguae Latinae*, vol. III (1906-1912), B. G. Teubner , Lipsiae:, s. v. *Caput*, 411. O službenoj naravi gradnje rimskih cesta i upravljanja njima, uključujući održavanje i obilježa-

kao *bivium*, Certisija je automatski bila *caput viae*. S obzirom na približno preklapanje pojmova *bivium* i *caput viae*, prvotno čitanje teksta, izloženo na početku ovoga rada, promijenila bih samo u tome detalju:

[--- a]ccede ad Certissia[m ---]
[---] memor cupias [---]
[---] est caput v[iarum ---] ili *v[iae? ---]*

[… pristupi u Certisiju, sjećajući se poželi, (ona) je ishodište cestâ ili ceste[23]]

Usprkos svemu, ne može se isključiti ni mogućnost da je Certisija bila *caput viarum* i u službenom smislu, odnosno točka od koje se mjerila udaljenost ceste do rijeke Save, odnosno nešto južnije, do granice s provincijom Dalmacijom. Naime, sustav ustanovljavanja *capita viarum* nije bio jedinstven. Ishodišta cesta negdje su pretežno bili samo veliki (glavni) gradovi, a drugdje, osobito u udaljenijim provincijama, to je mogao biti i veći broj naselja na razmjerno malom prostoru, tako da je pojedino naselje imalo ulogu *caput*-a samo na vlastitom prostoru do granice s područjem susjednog grada, ili pak do susjedne provincije ako se nalazio u blizini takve granice.[24] Na mogućnost da je Certisija bila *caput viae* (*viarum*) u pravom smislu upućuje činjenica da je jedna od nekolicine cesta koje su iz Salone vodile prema unutrašnjosti Dalmacije, završavala na rijeci Savi, u Serviciju (*Servitium*, Gradiška). Pretpostavlja se da se ta prometnica, prije izbijanja na Savu, račvala u dva kraka, zapadno prema Serviciju, a istočno prema *Urbate* (neutvrđeno mjestu u današnjoj Bosni i Hercegovini, moguće Srbac). Potonje je mjesto točka na kojoj je završavala cesta koja je iz Certisije vodila prema Savi, prolazeći preko Marsonije (Marsonia/Marsunnia, Slavonski Brod) i prelazeći, prema pretpostavci I. Bojanovskog, na desnu obalu rijeke kod Slavonskog Kobaša.[25]

---

vanje, vidi J. LAING, n. dj. (bilj. 20), 20, 32; Ray LAURENCE, Afterword: travel and empire, Travel, *itineraria* and *tabularia*, *Travel and Geography in the Roman Empire* (eds. C. Adams, R. Laurence), Routledge, London – New York, 2001., 171–172; B. SALWAY, n. dj. (bilj. 8), 38.

23 Pritom svakako treba naglasiti da formula *caput viae* ovdje nema značenje koje je M. Hirt predložila u kontekstu tumačenja natpisa kao epitafa, dakle kao sinonim za grad Rim (vidi u tekstu).

24 G. J. LAING, n. dj. (bilj. 20), 15–34.

25 Ivo BOJANOVSKI, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Djela Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knj. XLVII/2, Sarajevo, 1974., 43, 99, 126–127; I. BOJANOVSKI, n. dj. (bilj. 1), 63; H. GRAČANIN, n. dj. (bilj. 1), 36, 53.

Prema tome, dok je Salona bila *caput viarum* za pravce u okviru provincije Dalmacije, Certisija je mogla imati tu ulogu za panonski nastavak jedne od tih cesta.[26]

Ne znamo pouzdano kada je odsječak ceste od Certisije prema provinciji Dalmaciji sagrađen. Prema pretpostavci Ive Bojanovskog, važnost te prometnice porasla je u kasnijem principatu.[27] S druge strane, Antoninov itinerar, na kojemu se ona spominje, redigiran je u kasnoj antici, a kasnoantički je i natpis u kojemu se taj grad spominje kao *caput viarum*. Ako je Certisija uistinu bila na Štrbincima kod Đakova, što je veoma vjerojatno, onda i arheološka građa potvrđuje da je njena važnost porasla u kasnoj antici.[28] Budući da nema dvojbe da se cvat tog naselja dobrim dijelom temeljio upravo na prometnom smještaju, mogli bismo takve prilike opisati kao naknadnu, kasnoantičku panonsku kontekstualizaciju Dolabelinih ostvarenja na planu cestogradnje u provinciji Dalmaciji.

SUMMARY

Branka Migotti

WAS ROMAN CERTISSIA A *CAPUT VIARUM*?

There was a settlement on the south-Pannonian road Siscia – Cibalae (modern-day Sisak and Vinkovci) that was in the Roman travel documents from the 2nd–7th centuries (*Claudii Ptolemaei Geographia*, *Itinerarium Antonini*, *Tabula Peutingeriana*, *Ravennatis anonymi Cosmographia*) recorded under various names: Κέρτισσα, Cirtisa, Cirtisia, Certis, Certisia. On a fragmentary marble inscription from the 2nd half of the 4th- early 5th centuries, the form Certissia was inscribed. The find spot unfortunately remains unknown, but the closest candidate is the site of Štrbinci near Đakovo in NE Croatia. The inscription reads: *[--- a]ccede ad*

26 U natpisu o gradnji (CIL III 3198 a = 10156; CIL III 3200), cesta *Salona – Servitium* određuje se kao *a colonia Salonitana ad fines provinciae Illyrici.* Budući da granica između provincija Panonije i Dalmacije nije bila na Savi nego južno od nje, pretpostavlja se da se izraz *ad fines provinciae Illyrici* ne odnosi na administrativnu nego na geografsko-etnografsku granicu: I. BOJANOVSKI, n. dj. (bilj. 25), 43.

27 I. BOJANOVSKI, n. dj. (bilj. 1), 63.

28 Usp. bilj. 5.

Certissia[m ---]/[---] memor cupias [---]/[---] est caput v[iarum ---] ili v[iae? ---] / ----- A possible translation goes: … come to Certissia and, remembering, make a wish … here is a *caput viarum* or *caput viae*.

A mention of the administrative status of Certissia, which would support an official *caput viarum* there (the point from which distances were measured) is missing from the written documents. On the other hand, the Antoine Itinerary supplies an invaluable piece of information, that namely, it was exactly in Certissia that a road branched off from the main route Emona – Sirmium (modern-day Ljubljana / Slovenia and Sremska Mitrovica / Serbia) towards Dalmatia and its capital Salonae (modern-day Solin on the eastern Adriatic coast). This means that Certissia was at least a crossroads, if not exactly a *caput viarum.* It was exactly on the basis of this fact that I ventured the restoration *caput v(iarum)* or *caput v(iae)* in my previous discussions of the abovementioned inscription. It was extensively discussed in an early Christian context (Migotti 2012). On the contrary, in this paper the stress is put on the nature of the inscription and the arguments in favour of the restoration *caput viarum*. This was provoked by the fact that, while the presumption of the public inscription, as well as the reading, restoration and interpretation of the Certissia inscription, were accepted in Croatian archaeology, they were rejected in some foreign scholarly circles, who decided that the inscription was in fact en epitaph, and the restoration *caput viarum* incorrect. However, the idea of an epitaph should be refused on a couple of grounds. The first one is the lack of convincing parallels even among early Christian epitaphs conveying itinerary data. Secondly, the Certissia inscription starts with the praise to the town, addressed to the passer-by, with no mention of the deceased in the first part of the inscription, while such mention should figure most oddly in the reminder of the text. Accordingly, the inscription should have been public, most probably related to a building of an unknown kind. Furthermore, at least two arguments corroborate the possibility of the restitution *caput viarum*, the first being the administrative status of Certissia. Although *capita viarum* were in most cases larger towns of some importance, this was not a *sine qua non*, as in Late Antiquity even smaller *civitates*, such as Certissia must have been, could have assumed such role. Another argument is the fact that one of the roads that led from Salonae towards the inner of the province of Dalmatia ended in Servitium (modern-day Gradiška, Bosnia and Herzegovina) on the right bank of the River Sava. It has been supposed that this road, before reaching the Sava, split in two directions: westwards to Servitium and eastwards to Urbate (unidentified place in Bosnia and Herzegovina, possibly Srbac). The latter place was the point at which the road from Certissia to the River Sava ended. Therefore, while Salonae was a *caput viarum* for the routes within the province of Dalmatia, Certissia could have performed such role for a Pannonian extension of one of Dolabella's Dalmatian roads.

Key words: Certisa, Štrbinci, caput viarum.

Arheološka topografija Đakovštine: uloga geovizualizacije u interpretaciji podataka

UDK 903/904(497.5 Đakovo)
Izvorni znanstveni rad

Jelena Boras
Muzej Đakovštine, Đakovo

U radu se prikazuje metodologija obrade topografskih i arheoloških podataka, u sklopu muzejskog projekta Arheološka topografija Đakovštine te nekoliko jednostavnih prostornih analiza koje se, na temelju trenutno raspoloživih informacija, mogu provoditi. Rad se sastoji od dva dijela: prvi dio se bavi predstavljanjem prostornih analiza i ulogom geografsko – informacijskog sustava u arheologiji, bilo da se analizira o lokalitet, nalaz ili kulurai, dok se u drugom dijelu detaljnije objašnjava primjena prostornih analiza na prostor Đakovštine i dobiveni rezultati. Osim jasne vizualizacije podataka, koja bi bila dostupna široj javnosti, cilj ovog muzejskog projekta je formiranje ujednačene baze podataka s područja Đakovštine koja bi se popunjavala svakim budućim istraživanjem. Formiranje nekoliko takvih baza podataka, stvara kvalitetan temelj izgradnji regionalne baze, pa čak i nacionalne, što u konačnici, dovodi do relevantnog registra arheoloških lokaliteta s relevantnim podacima i eksponencijalno većim mogućnostima usporedbe podataka.

Ključne riječi: arheološka topografija, arheologija okoliša, prostorna analiza, GIS, vizualizacija, kartografija

Uvod

Kartografija je u arheologiji prisutna od njezinih samih početaka. Još u vrijeme renesanse i buđenja interesa za proučavanje prošlosti, izrađivane su karte rasprostiranja ostataka iz antičkog perioda[1] što bismo mogli smatrati početkom arheološke kartografije. Razvojem i formiranjem arheologije i geografije kao znanstvenih disciplina, njihova suradnja postaje sve tjesnija. Arheologija se koristi kartografskim rezultatima preciznih snimanja terena kao podlogom za utvrđivanje odnosa između više lokalitetâ te odnosa pojedinog lokaliteta s okolišem. Razvijena podrška geografske tehničke instrumentacije evoluirala je u arheološku metodologiju obavljanjem prostornih analiza na arheološkim podacima. Kartografska metoda je tako glavno oruđe arheološke topografije jer najbolje *registrira arheološka žarišna područja*[2].

Uloga kartografije i geografskih metoda vizualizacije u arheologiji

Globalnom informatizacijom i razvojem geoprostornih metoda obrade i prikazivanja podataka, u arheološku kartografiju se uvela primjena geografsko – informacijskog sustava (GIS), preko kojega svi dobiveni podaci stoje u prostornom međuodnosu i točnom geografskom kontekstu. Tehnička pretpostavka za primjenu GIS-a u arheologiji je korištenje instrumenata prilikom terenskog rada, koji bilježe točne koordinate arheoloških podataka kao što su GPS uređaji ili totalna stanica (teodolit), što je u posljednjem desetljeću postalo standard u arheologiji. Geoinformacijski sustavi su se pokazali kao učinkovito sredstvo vizualizacije prikupljenih prostornih informacija i prostornih analiza. Primjenom GIS-a počela je masovna produkcija najrazličitijih arheoloških karata, koje su obrađivale teme od širokih geografskih područja do prostornih rasporeda različitih objekata unutar pojedinog lokaliteta.

Glavna podjela arheoloških karata je na statične i interaktivne[3]. U slučaju statičnih karata, sve informacije su istodobno prikazane plošno na mediju koji

1 Nicola TERRENATO , „Arheološka kartografija" u: *Arheološki rječnik*, ur. Daniele Manacorda i Riccardo Francovic, Sandorf, 2014. 166 – 174.

2 Isto, 169.

3 Vesna POSLONČEC-PETRIĆ et. al, „Povezanost geodezije i arheologije u suvremenoj geovizualizaciji", *Kartografija i geoinformacije 6 (2007.)*, Izvanredni broj, 198-207.

je nepromjenjiv i ne nudi mogućnost interaktivnosti. Ograničenost ovakvog prikaza očituje se prvenstveno u manjku ilustracije vremenske komponente i različitih vrsta podataka. Naime, takva karta može prikazivati samo određeni prostor, s unaprijed određenim elementima vezanim uz temu, te u određenom trenutku prošlosti. Takva je karta prikazana na Slici 1. gdje su naznačeni svi arheološki lokaliteti u Đakovštini, bilo da pripadaju prapovijesti, antici ili srednjem vijeku – dakle ukupna arheološka topografija Đakovštine.

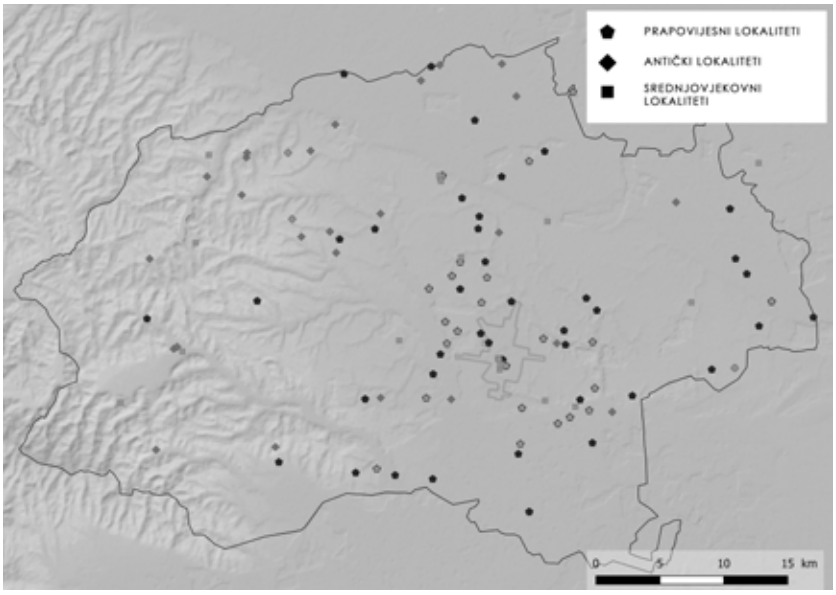

Slika 1. Svi arheološki lokaliteti s područja Đakovštine

Kod ovakve vrste prikaza, javlja se problem kada je na jednom lokalitetu ustanovljeno više različitih vremenskih horizonata okupacije pa se jedan lokalitet mora označavati s nekoliko preklapajućih simbola, čime karta gubi na preglednosti[4]. Prema tome, svaki takav prikaz nam može govoriti o eventualnim preferencijama pri naseljavanju promatranog geografskog prostora ili o

4 Isti taj problem se javlja i ako promatramo kartu koja prikazuje samo prapovijesne lokalitete prilikom čega gledamo elemente na kojima je ustanovljeno naseljavanje od (u našem slučaju) mlađeg kamenog doba do kraja željeznog doba, što je vremenski period koji obuhvaća 6 000 godina. Opet dobivamo sličan nedostatak kao kod ukupnog prikaza topografije, jer svaki od lokaliteta ima vlastite i različite epizode naseljenosti, pri čemu niti jedna ne traje svih 6 000 godina. Kad bismo promatrali čak i lokalitete unutar iste kulture, uzmimo čije je prosječno trajanje oko 2 000 godina, opet bi nam problem predstavljalo pitanje istovremenosti prikazanih elemenata.

arealu kojega je neka kultura zauzimala tijekom cijelog svog postojanja, no vrlo teško o mreži naselja i komunikaciji, jer je za takav prikaz glavna pretpostavka prilikom analize da su promatrani elementi istovremeni.

Interaktivne karte uspjevaju donekle jasnije prikazati i vremensku dimenziju, koja je predstavljena, u većini slučajeva, parametrima koji se uključuju i isključuju. Ovisno o kompleksnosti sučelja, elementi se prikazuju unutar odgovarajućih naredbi[5]. Ovakav način prikaza topografskih i arheoloških podataka odabrale su neke od arheoloških institucija i organizacija diljem Europe te su u interaktivnom obliku dostupne na internetu, npr. *Arheološki kataster Slovenije*[6], *Archaeological Atlas of Bohemia*[7], *Digital Atlas of the Roman Empire*[8], *ORBIS – The Stanford Geospatial Network Model of the Roman World*[9] i brojni drugi. Princip prikazivanja je ukupna arheološka topografija promatranog geografskog područja s lokalitetima kao glavnim elementima prikaza. Klikom na bilo koji od njih, otvara se poseban izbornik, koji korisniku nudi dodatne informacije kao što su fotografije, literatura, nacrti, opisi itd.

U razmatranju adekvatne geovizualizacije arheoloških tema kao princip se uzimaju tri glavne dimenzije svake arheološke informacije, koja bi se vizualno prikazala na karti, a to su pitanja: *gdje, što* i *kada*[10]. Statične karte donekle uspijevaju u prikazivanju prvih dviju dimenzija, tj. lokacije i vrste, dok je treća, vremenska, na takvim medijima nerijetko konfuzna. Ilustracija vremenske dimenzije promatranog prostora, koja predstavlja okomicu u odnosu

5 Jedan element može sadržavati niz različitih klasa informacija po kojima će se, ovisno o stupnju interaktivnosti, prikazati na karti (npr. lokalitet „Štrbinci" ima vrijednosti: *nekropola, prapovijest, antika, srednji vijek, istraženo, zaštićeno* - ukupno 6 različitih vrijednosti. Ako se bilo koji od tih 6 parametara postavi kao parametar prikaza, Štrbinci će se pojaviti na interaktivnom prikazu. Ako je glavni parametar prikaza pojam „*naselje*", Štrbinci se neće pojaviti na prikazu jer nemaju unesenu takvu vrijednost.

6 ARKAS GIS: spletna GIS-aplikacija za prikaz arheološkega katastra Slovenije- http://arkas.zrc-sazu.si/arkas_v2.php; pristupljeno 1. 8. 2017. g.

7 Archaeological Atlas of Bohemia- http://www.archeologickyatlas.cz/en; pristupljeno 1. 8. 2017. g.

8 Digital Atlas of the Roman Empire- http://imperium.ahlfeldt.se/; pristupljeno 1. 8. 2017. g.

9 ORBIS – The Stanford Geospatial Network Model of the Roman World- http://orbis.stanford.edu/; pristupljeno 1. 8. 2017. g.

10 Menno – Jan KRAAK, „Timelines, Temporal resolution, Temporal zoom and Time geography", U: *Proceedings 22nd International Cartographic Conference, A Coruna, Spain*, 2005, 1-8.; Marcos KATSIANIS, „Conceptual and practical issues in the use of GIS for archaeological excavations', u: *Thinking beyond the tool: Archaeological computing & the interpretive process*, Chrysanthi, A., Flores, M. P. & Papadopoulos, C. (ur.) BAR International Series, Oxford, 51-71.

na dimenzije prostora, u plošnom prikazu izgleda kao točka, linija ili poligon, pri čemu dolazi do vizualnog preklapanja različitih pojava, koje su na istom prostoru, no u potpuno drugom vremenskom periodu. U ovom slučaju, ako je riječ o statičnim prikazima, obično se isproducira nekoliko karti iste geografske podloge, koje predstavljaju različite trenutke u prošlosti (npr. Đakovština u prapovijesti, Đakovština u antici ili Đakovština u srednjem vijeku). Čak i interaktivne karte samo donekle odgovaraju na kompleksnost prikazivanja vremenskog konteksta. Problem je to koji je uočen još 70-ih godina 20. stoljeća, a kao konvencionalno rješenje danas se koristi trodimenzionalni prikaz preko modela *space – time cube (STC)* kojeg bismo mogli prevesti kao *kocka prostor – vremena* (Slika 2.).

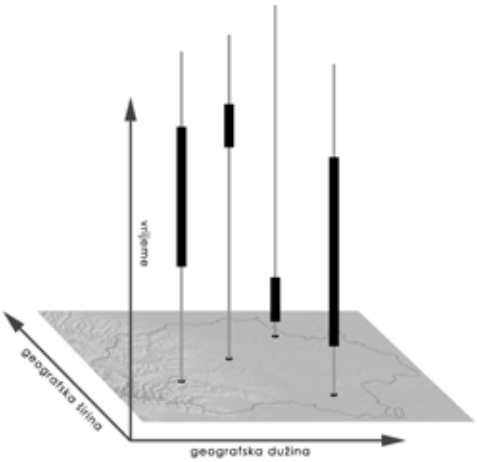

Slika 2. Ilustracija prikazivanja konteksta lokaliteta u STC obliku

Svaki podatak se sastoji od tri dimenzije prikaza: geografskih koordinata (x,y) i vremena u koje se taj podatak datira. Ovakav način prikaza prvi je predložio Hagerstrand 1970. godine[11], no otada je ova metoda naišla na tek sporadično prihvaćanje među arheološkim krugovima. Prikaz izgleda tako da se horizontalno postavi određeno geografsko područje na kojemu su naznačeni arheološki elementi. Svakom od tih elemenata dodana je okomita dimenzija – vrijeme, na kojoj je naznačeno trajanje odgovarajućeg elementa.

11 Torsten HÄGERSTRAND , „What about people in regional science?" *Papers of the Regional Science Association*, Vol. 24., No. 1, 1970.,7 – 24.

Ovakva metoda je u suštini kombinacija vremenske lente i kartografskog prikaza, a takav način omogućuje nam da informacija ima svoj položaj u prostoru i vremenu, tj. da se grafički prikažu i lokacija i vrijeme trajanja određenih fenomena (npr. arheoloških kultura ili naselja). Time se, promatranjem nekog odabranog trenutka u prošlosti, može iščitati eventualna koegzistencija sličnih elemenata koji su geografski bliski. Podacima se pristupa u trodimenzionalnom sučelju iz kojega se, po potrebi, izdvajaju statične karte koje tematiziraju neki konkretni trenutak u prošlosti[12]. Na temelju tih podataka, puno su vjerodostojnije analize mreže naselja, komunikacija i komunikacijskih putova, preferencija kod naseljavanja itd. Pretpostavka formiranju ovakve trodimenzionalne baze podataka je provođenje apsolutnokronoloških analiza materijala prilikom iskopavanja i znanstvena objava dobivenih rezultata. Naime, takvim analizama dobivamo točan datumski okvir unutar kojega smještamo okupaciju istraživanih nalazišta, a kombinacijom podataka dobivenih s više okolnih lokaliteta, možemo razmatrati vjerojatnosti istodobne okupacije promatranih položaja. Riječ je o skupim analizama koje si još uvijek, u okviru danog troškovnika, neka istraživanja, ne mogu priuštiti. No, ukoliko je na široj geografskoj razini[13] utvrđen apsolutnokronološki datum za određene elemente u materijalnom izričaju (npr. ukrašavanje i oblici keramike, način pokapanja itd.), datacija tih elemenata može se primijeniti na arheološke nalaze s lokaliteta na kojima nije provedeno laboratorijsko datiranje, kako bi se smjestili u adekvatan apsolutnokronološki okvir.

Obradom podataka u GIS programima, kao što je već spomenuto, otvaraju se brojne mogućnosti prostornih analiza, zahvaljujući složenim matematičkim algoritmima koji čine sastavnicu svakog takvog programa. Prema definiciji ponuđenoj na Struni, internetskoj stranici hrvatskog strukovnog nazivlja, prostorna analiza u arheološkom kontekstu označava „*analizu horizontalne i vertikalne rasprostranjenosti nalaza na arheološkome nalazištu*"[14], no u kontekstu proučavanja topografije našeg šireg prostora definiciju bismo oblikovali kao *analizu horizontalne i vertikalne rasprostranjenosti nalazišta na*

12 Npr. ako na vremenskoj osi odaberemo 500. godinu pr. Kr., izdvajaju nam se svi elementi koji sijeku taj trenutak. Rezultat analize je karta s izdvojenim lokalitetima koji su egzistirali kao naselja ili neki drugi oblik ljudske okupacije u 500. god. pr. Kr.

13 U našem slučaju, u komparaciju bi ušao cijeli prostor Slavonije, pri čemu treba uzeti u obzir datirane lokalitete i istočno i zapadno i sjeverno i južno od Đakovštine.

14 Struna/hrvatsko strukovno nazivlje, „prostorna analiza" (http://struna.ihjj.hr/naziv/prostorna-analiza/33453/); pristupljeno 31. 7. 2017. godine

nekom prostoru. Pri tome treba obratiti pozornost na pojmove *horizontalno* i *vertikalno*, koji imaju konotacije prostora (položaj) i vremena (kronologija), kako unutar samog lokaliteta tako i na široj geografskoj razini čime se ponovno vraćamo na prethodno iznesene tri glavne dimenzije arheoloških podataka.

Dodatna perspektiva u promatranju konteksta arheoloških podataka postoji još od 70-ih godina 20. stoljeća, pri čemu bi se arheološki podaci trebali promatrati kroz tri hijerarhijske dimenzije: prizmu individualne strukture, prizmu lokalne naseobine i prizmu naselja unutar regije, dok bi krovna analiza uzorka naseljavanja obuhvatila sve tri dimenzije[15]. Prema toj analizi posebno bi se obradili podaci dobiveni unutar pojedinog objekta u naselju, koji se uspoređuju s podacima o drugom objektu u istom naselju čime se dobiva slika prostorne strukture naselja. Takav paket informacija se uspoređuje s podacima iz regije kojoj analizirani lokalitet pripada. Na ovaj način se dobivaju informacije o sličnosti veličina i namjeni objekata unutar istovremenih naseljâ, orijentaciji elemenata u naselju, veličini naseljâ koji se uspoređuju s okolnim sklopom podataka dobivenih s bliskih lokaliteta (ne samo prostorno bliskih, nego i vremenski) te naposlijetku s regionalnim uzorkom. Takav način iščitavanja podataka iziskuje formiranje zajedničke prostorne baze podataka, koja bi bila *dostupna, opsežna i kvalitetna*[16] i u kojoj će se istovrijedni podaci moći uspoređivati jedni s drugima. Ako pretpostavimo postojanje ovakve baze informacija otvaraju se brojne mogućnosti analize prostornih i vremenskih podataka[17]. Na sljedećim stranicama predstaviti ćemo neke od mogućih modela analize podataka unutar arheološke topografije te problematiku koja prati svaku od spomenutih analiza. Sve su to određene prepreke koje se ne smiju zanemariti u znanstvenim istraživanjima i valorizaciji rezultata, ali, isto tako, ne smiju predstavljati točku odustajanja od provođenja analitičke metode, jer svaki podatak dobiven bilo istraživanjem, bilo popratnom analizom predstavlja dragocjen element znanstvene spoznaje, čiji se kontekst, u bilo kojem trenutku, može pokazati korisnim.

---

15 Jeffrey PARSONS, „Archaeological Settlement Patterns", *Annual Review of Anthropology*, Vol. 1 (1972), 127-150, 137.

16 Nera ŠEGVIĆ, *Osnove GIS-a i primjena u arheologiji*, predavanje u Arheološkom Muzeju u Zagrebu, 27. 6. 2016. g.

17 Pregled najučestalijih modela prostornih analiza, od kojih bi se njih nekoliko moglo provesti na temelju dostupnih podataka za Đakovštinu, zajedno s njihovim prednostima i nedostacima obradio je David CLARKE, „Models and paradigms in contemporary archaeology", u: *Models in archaeology* (ur.: D. Clarke), London 1972, 1 – 60.

Prostorne analize primjenjive na arheološke podatke s područja Đakovštine

Jedna od jednostavnijih analiza je prepoznavanje preferencija kod naseljavanja, bilo iz perspektive blizine vodenih tokova ili smještaja lokaliteta na područja zaštićena od godišnjih poplava. Ove i slične analize nude jedinstven uvid u arheološke fenomene te znanstvenu potvrdu ili opovrgavanje do sada postavljenih hipoteza[18]. Dakako, konkretno u slučaju analize s hidrološkim elementima, postavlja se pitanje koliko su nam danas dostupne točne informacije o vodenim tokovima u prošlosti. Okoliš u kojemu živimo je uvelike izmjenjen antropomorfnim djelovanjem. U ovom i sličnim pitanjima arheologija se oslanja na analizu ekoloških uvjeta u prošlosti[19] kojom se donekle vjerodostojno procjenjuju odnosi i utjecaji čovjeka i krajolika[20].

Istovremeno, upitna je validnost nama dostupnog uzorka broja lokaliteta. Naime, istraživanja i rekognosciranja su većinom ciljane prirode, bilo da su uvjetovana interesom voditelja ili nužnom zaštitom prije većih građevinskih zahvata, što ih ne svrstava niti u red slučajnih uzoraka. Zapravo, vrlo rijetko su takvi poduhvati nasumični i neciljane prirode, tako da nam je slika današnjih lokaliteta poprilično subjektivizirana. U kontekstu Đakovštine, situacija je takva da se lokaliteti istraživani najsuvremenijim metodama, većih iskopnih površina i s najviše dobivenih podataka s iskopavanja, nalaze na današnjoj trasi autoceste A5, koja je istraživana od 2005. do 2009. godine. Riječ je o svojevrsnom rovu, koji je u dužini od 25 km presjekao prostor Đakovštine (Slika 3.), u približnom smjeru S–J, i riječ je o položajima koji su istraženi isključivo jer su na potezu na kojemu je izgrađena autocesta, dakle nije riječ o istraživanjima koja su ciljana arheološkim interesom, već nuždom. No, u isto vrijeme takav dragocjen uzdužni presjek slike arheoloških nalazišta i dobivenih podataka ne bismo sigurno nikada niti dobili sistematičkim putem. Na tih 25 kilometara dužine istraženo je ukupno 15 lokaliteta te je objavljeno

18 Neha GUPTA i Rodolphe DEVILLERS, „Geographic Visualization in Archaeology", *Journal of Archaeological Method and Theory* (2016), 27.

19 Laura MOTTA, pojam „Arheologija okoliša" u: *Arheološki rječnik*, ur. Daniele Manacorda i Riccardo Francovich, Sanford, 2014. str 66-69.

20 TERRENATO, 2014. , 166.

niz znanstvenih radova u obliku monografija[21], članaka ili su podaci korišteni za doktorske disertacije.

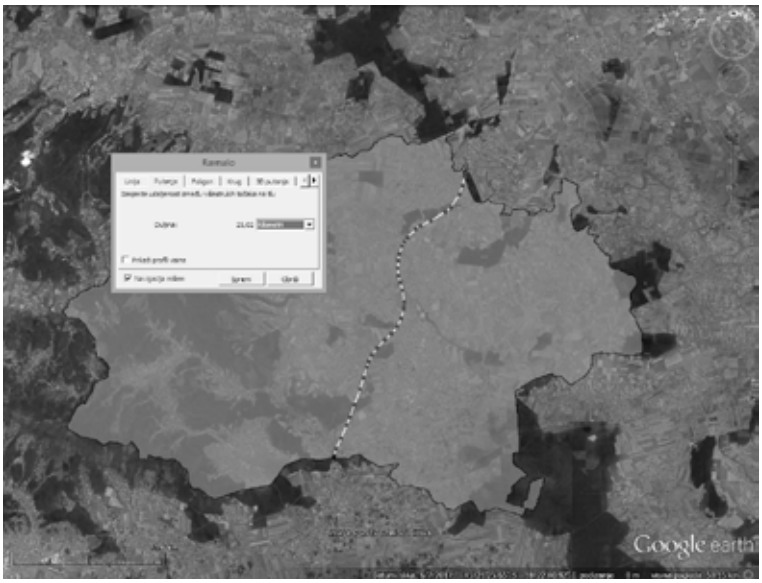

Slika 3. Položaj trase autoceste A5 u odnosu na prostor Đakovštine

Još jedna od čestih prostornih analiza u arheologiji je primjena analize gravitirajućeg područja /područja opskrbe (*Site catchment analysis*), kojom se procjenjuje potencijal i stvarna iskorištenost resursa iz obližnjeg okoliša kojim se koriste stanovnici određenog naselja. U analizu se uzimaju u obzir tehnološki stupanj promatrane zajednice, vremenski kontekst i materijalni ostaci koji su pronađeni istraživanjem. U okvir analize ulaze različite ekonomske varijable neophodne za opstanak naselja kao što su: blizina vode, šume kao izvora lovne privrede i biljne prehrane, vrsta tla u neposrednom okolišu nalazišta itd., a sve te vrijednosti su uobličene u okviru energije po-

21 Nekoliko nedavnih izdanja koja tematiziraju đakovačke arheološke lokalitete, prvenstveno one smještene na trasi današnje autoceste A5: Jacqueline BALEN, Đakovo – Franjevac, kasno bakrenodobno naselje. Zagreb, 2011.; Jacqueline BALEN, *Eneolitičke kulture na prostoru istočne Hrvatske*. Doktorska disertacija, Zagreb 2010.; Rajna ŠOŠIĆ – KLINDŽIĆ, *Proizvodnja cijepanih kamenih artefakata ranih poljodjelskih zajednica na prostoru Istočne Hrvatske*. Doktorska disertacija. Zagreb, 2010.; Davor ŠPOLJAR, *Cijepani litički materijal s prapovijesnog nalazišta Tomašanci – Palača*. Diplomski rad. Zagreb, 2011.; Lea ČATAJ (ur.) *Josipovac Punitovački – Veliko Polje I, zaštitna arheološka istraživanja na trasi autoceste A5. Eneolitičko, brončanodobno i srednjovjekovno naselje*, Zagreb, 2009.

trebne da bi se do određenih resursa došlo[22]. Ovakve analize podrazumijevaju prikupljene podatke o vrstama tla koja su prevladavala u promatranim arheološkim razdobljima, no isto tako i dobro proučenu paleoekološku situaciju za isto razdoblje, što u našem kontekstu predstavlja problem. Naime, arheologija paleookoliša proučava različita biološka i fizikalna obilježja krajolika koja su bila u interakciji s čovjekom u nekom trenutku prošlosti. Da bismo danas mogli govoriti o tim utjecajima, potrebno je rekonstruirati, koliko god je moguće, klimatske uvjete u prošlosti, te odnos između ljudi i okoliša[23], gdje se arheologija oslanja na rezultate proučavanja paleoekologije i to dendrokronologije, paleovegetacije i palinologije, a pogotovo paleohidrologije. Želja za rekonstrukcijom uvjeta života tema je koja zaokuplja znanstvenike već duže vrijeme, a njihovi će nam znanstveni radovi uskoro pružiti konkretniju sliku krajolika od one koju imamo danas i koja će poslužiti za adekvatno provođenje potrebnih analiza[24].

---

22 Donna ROPER,''The Method and Theory of Site Catchment Analysis: A Review'', *Advances in Archaeological Method and Theory*, Vol. 2. (1979). str 119 – 140. : 121.; Karolina PAUKNEROVA et. al. „Human – Landscape interaction in prehistoric Central Europe: Analysis of natural and built environments'', *Anthropologie* 51, 131-142.

23 Ovim pitanjima se bavi arheologija okoliša (*Environmental archaeology*) ili arheologija krajolika (*Landscape archaeology*), kao zasebno istraživačko polje unutar arheološke struke, a predstavlja nezaobilazan segment u razumijevanju i proučavanju arheološke topografije. Ona primjenjuje teorije i praksu iz biologije, kemije i fizike na pitanja o ljudskoj prošlosti, a posebno na pitanje odnosa čovjeka i okoliša. Ciljevi arheologije okoliša su: 1) dokumentirati i objasniti sistemski odnos ljudi i njihovog biotičkog i abiotičkog okoliša, 2) Dokumentirati prostornu distribuciju fenomena (oblika zemljišta, bioloških zajednica, ljudi i društvenih institucija) u danom vremenu, 3) Dobiti uvid u promjene u ovim fenomenima te definirati vezu između okolišnih promjena i ljudskog ponašanja kroz vrijeme i 4) Provjeriti teorije o fenomenima koje proučava i metodama korištenim za proučavanje kako bi se poboljšale i metode i interpretacije (Elizabeth REITZ i Myra SCHACKLEY, *Environmental archaeology*, Springer, 2012., 22); O arheologiji krajolika pisao je i Predrag NOVAKOVIĆ, „Arheologija prostora i arheologija krajolika'', u: *Povijest u kršu, zbornik radova*. ur: Boris Olujić, FF Press, Zagreb, 2008, 15-54.

24 Spomenimo kao primjer studiju paleoklimatologije koju je objavila Katarina BOTIĆ u svojem radu *„*Neolithisation of Sava – Drava – Danube interfluve at the end of the 6600 – 6000 bc period of Rapid Climate Change: a new solution to an old problem'', *Documenta Praehistorica* XLIII (2016), 183 – 207. Ista autorica napisala je poglavlje *„Postglacijalni klimatski uvjeti"* u: Beketinci - Bentež, naselja iz eneolitika, ranoga i kasnog srednjeg vijeka (autori Kornelija MINICHREITER i Zorko MARKOVIĆ), Zagreb, 2013. 144 -153, gdje obrađuje paleookolišne uvjete lokaliteta koji je smješten tek nekoliko kilometara sjeverno od administrativnog prostora Đakovštine. Paleoklimatske uvjete na početku holocena obradila je i Rajna ŠOŠIĆ – KLINDŽIĆ u doktorskoj disertaciji *„Proizvodnja cijepanih kamenih artefakata ranih poljodjelskih zajednica na prostoru istočne Hrvatske*'', u kojoj obrađuje i dva lokaliteta s područja Đakovštine: Tomašanci – Palača i Ivandvor. Analizom biljnih ostataka s đakovačkih lokaliteta bavila se i Kelly Read

Još jedna prostorna analiza lako dostupna u GIS programima je analiza algoritmom Thiessenovih poligona ili Voronojevih poligona. Ona obuhvaća sva odabrana nalazišta, tj. ona nalazišta koja kronološki pripadaju okviru vremenskog istraživanja, jer je njezina temeljna pretpostavka da su analizirani elementi istovremeni. Mrežu naselja i komunikaciju između nekih populacija ili zajednica možemo promatrati isključivo i jedino u kontekstu njihovog istovremenog bivanja na nekom području. Da bismo s određenom vjerojatnošću mogli govoriti o istovremenosti nekih elemenata u prostoru, podaci koje uvrštavamo u analizu moraju imati točno definiran apsolutnokronološki okvir postojanja.

Postupak stvara niz poligona koji sliče na košnicu, pri čemu je unutar svakog poligona samo jedan lokalitet, a poligon označava prostor, tj. skup točaka kojima je taj lokalitet (u odnosu na ostale) najbliži. Ako govorimo o istovremenim lokalitetima, takav rezultat nam pokazuje dominantne centre u mreži naselja i u kontekstu komunikacije. Diskutabilno je koliko je ovaj model primjenjiv na naše područje s obzirom na postojeće i dostupne podatke o većini lokaliteta[25].

Svrha ovakvog načina prikazivanja je prvenstveno u uobličavanju dobivenih rezultata, ne u formatu „*samo za čitanje"*[26], nego i u svrhu generiranja novih spoznaja.[27] Naime, tendencija u razvitku geovizualizacije kreće se prema analizi podataka koja podrazumijeva valorizaciju prikazanih elemenata kroz različite perspektive. Dakako, u tom slučaju podaci moraju biti dostupni u formatu koji se može preuzeti za obradu i na temelju kojih zainteresirani korisnici mogu obavljati daljnje analize.

---

u radu *„Farmers in Transition: The archaeobotanical analysis of the Carpathian Basin from the Late Neolithic to the Late Bronze Age (5000-900 BC"* (doktorska disertacija, 2012, Leicester) te Ana ĐUKIĆ u radu „Biljni ostaci s četiri novoistraživana lokaliteta Đakovštine", *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol. 47, No.1, 2014. 7 -37.

25 Analizu bi se moglo provesti na primjeru sopotskih lokaliteta, i to jednog „jata" koje se sastoji od ukupno 7 bliskih položaja na potezu između Đakova i Đurđanaca, a što se može potencijalno smatrati mrežom naselja. Problem je činjenica da je samo na Štrbincima provedeno istraživanje, a prikupljeni materijal s ostalih lokaliteta nije klasificiran po točnim fazama sopotske kulture. Eventualnom reevaluacijom arheološkog materijala i novim rekognosciranjima, mogli bismo okvirno smjestiti određene lokalitete u konkretne faze kulture te na tim, revidiranim podacima, provesti analizu mreže naselja putem Thiessenovih dijagrama.

26 *„read only"* je oznaka pridodana datotekama kojima se može pristupiti i kojima nije omogućen nikakav oblik interakcije s podacima.

27 GUPTA i DEVILLERS, 2016., 4.

Tek uvođenjem geofizičkih metoda u arheološku znanost, kao što su magnetometarska prospekcija, georadar i LiDAR[28] počinje se oblikovati baza podataka koja sadrži georeferencirane informacije o arheološkim lokalitetima, kulturama i fenomenima, kojima se može pripisati i donekle točna vremenska pripadnost određenim razdobljima u prošlosti. Riječ je o bazi podataka sa širokim potencijalom i što je najvažnije, bazi koja je prikupljena nedestruktivnim metodama. Upravo zbog obilja informacija koje sadrži, beskonačne su mogućnosti analiziranja dobivenih podataka i to prvenstveno u kontekstu geovizualizacije. Zbog takvog potencijala, nužno je razmišljanje o novoj dimenziji obrade dobivenih informacija, pogotovo imajući na umu činjenicu da je svako arheološko iskopavanje destruktivan i neponovljiv proces demontiranja povijesnih stratigrafskih i položajnih zapisa.

Geovizualizacija topografije arheoloških lokaliteta u Đakovštini

Kombinacijom svih do sada dostupnih objavljenih podataka te *Kartoteke arheoloških lokaliteta*, koja je dio arheološke zbirke Muzeja Đakovštine, popisani su svi lokaliteti s kojih je prikupljen arheološki materijal. Zbir svih podataka rezultirao je brojem od 111 lokaliteta kojima bi trebalo pridodati još desetak kojima se prostorni kontekst nije uspio dokučiti. Zbog razmjerno velike količine dostupnih informacija, pokrenut je muzejski projekt s ciljem stvaranja internetski dostupne karte koja bi tematizirala arheološku topografiju Đakovštine, s osnovnim podacima o svakom lokalitetu.

Početni korak je geografsko lociranje svakog lokaliteta prema podacima s rekognosciranja ili prema istraživanjima. Svaka pozicija je unesena u QGIS program na podlozi DEM-a[29]. Unesene su i osnovne vrijednosti za svaki lokalitet (vremenska pripadnost, istraženost, opis, status istraženosti, status zaštićenosti i literatura), te su u tabličnom formatu oblikovani u interaktivnu kartu (Slika 4.) dostupnu zainteresiranoj javnosti na muzejskim web stranicama

28 LiDAR (*Light Detection and Ranging)* instrument za lasersko skeniranje. Zahvaljujući svojstvima emitiranih zraka, može snimati i kroz bujnu i visoku vegetaciju. Rezultati su georeferencirani i vrlo precizni prostorni podaci.

29 DEM (*Digital Elevation Model*) je trodimenzionalni prikaz površine terena pri čemu su, osim geografskih koordinata dostupne i informacije o apsolutnim nadmorskim visinama svake točke. Podaci se dobivaju satelitskim snimanjem i dostupni su internetskim putem za korištenje u SRTM formatu (*Shuttle Radar Topography Mission*) preko kojih se u GIS programima generiraju visinski podaci.

preko Google platforme *My Maps*[30]. Takav način prikazivanja arheološke topografije spada u kategoriju interaktivnog prikaza, već ranije spomenutog, sa svojim prednostima i nedostacima u odnosu na statične karte i trodimenzionalni prikaz baze podataka. No, u danom trenutku se pokazao kao najadekvatniji, jer smo raspolagali s podacima koji se mogu grupirati u nekoliko kategorija, pa bi produciranje statičnih karata zanemarilo niz poznatih informacija.

Slika 4. Sučelje internetske karte u programu My Maps

Od 111 zabilježenih lokaliteta arheološka istraživanja su provedena na njih 27 (24%), na 84 (75%) nisu provedena nikakva istraživanja, bilo u vidu iskopavanja ili manjih sondažnih ispitivanja. Pri Ministarstvu Republike Hrvatske zaštićena su 22 (20%), a nezaštićeno je 89 (80%) lokaliteta[31]. Na 62 lokaliteta zabilježen je prapovijesni, na 49 antički, a na 38 srednjovjekovni materijal.

Zahvaljujući činjenici da smo ujednačili bazu podataka o lokalitetima, tj. da je svaki lokalitet međusobno usporediv po istim parametrima, otvorila se mogućnost za nekoliko jednostavnijih prostornih analiza koje ćemo, zajedno s metodologijom, ukratko pobliže objasniti.

30 Naziv karte je „Arheološki lokaliteti u Đakovštini", a dostupna je, osim preko internetske stranice Muzeja i direktnim linkom: https://drive.google.com/open?id=148esD207N_GX9ELUndu-tC5pU_I&usp=sharing

31 „Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske" http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=31, pristupljeno 1. 8. 2017. g.

Za prostor Đakovštine, prostorni podaci su dobiveni korištenjem QGIS programa koji je otvorenog koda (te je dostupan svima za besplatno korištenje), podacima WMS[32] protokola Geoportala Državne geodetske uprave Republike Hrvatske, koji je preko interneta na raspolaganju svim korisnicima, i programa Google Earth[33]. Prva analiza koju smo proveli je prostorni razmještaj lokaliteta s obzirom na njegovu nadmorsku visinu. Pedogenetske i geološke podjele Đakovštine obuhvaćaju raspon visina od 80 do 200 metara, a taj raspon raščlanjuju po vremenu nastajanja na četiri ili više stepenica[34]. Središnjim prostorom dominira hrbat Đakovačko – Vinkovačkog ravnjaka, koji je od okolne nizine izdignut za 10 – 20 m, a oblikom podsjeća na istokračni trokut čija je baza na zapadu, a vrh na istoku. Visinskog je raspona od 100 – 150 metara. Južno i sjeverno od njega nalaze se dvije nizine: sjeverna, vučanska i južna, Bić – bosutska. Ravnjak se zapadnim dijelom nastavlja na istočne obronke Krndije i Dilja, koji čine zasebnu, prigorsku, cjelinu Đakovštine. Naša prostorna analiza je usuglašena djelomično s pedološkom i geološkom: prva cjelina su nizine sjeverno i južno od ravnjaka, čija je gornja visinska granica 100 m, druga je prostor ravnjaka s gornjom granicom od 150 m, treća je prijelaz iz ravnjaka u pobrđe s granicom na 200 metara, a četvrta obuhvaća sva ostala područja s apsolutnom visinom većom od 200 metara.

Za naš prostor ne postoji dovoljno detaljan digitalni model reljefa koji bi bio javno dostupan za korištenje, a isto tako morali smo uzeti u obzir činjenicu da prilikom snimanja prostora satelit „čita" i šumske površine nizinskog dijela kao dio reljefa, što je u našem slučaju okolnost koja negativno utječe na točnost rezultata. Da bismo dobili visinske informacije o prostoru Đakovštine[35] koristili smo podlogu topografske karte (TK25) s Geoportala[36], koju smo

32 WMS (*Web Map Service)* je internacionalni naziv za poslužitelja koji distribuira georeferencirane karte koje se prikazuju u GIS programima. Geoportal Državne geodetske uprave Republike Hrvatske nudi preko svojeg WMS-a Topografske karte Hrvatske, Hrvatsku osnovnu kartu i Državni ortofoto za besplatno korištenje.

33 Program Google Earth je koristan za topografske analize te u svojim funkcijama sadrži alate za prostorne analize kojima se korisnici mogu služiti u slučaju da nisu upoznati s principima GIS-a. Služi za dobivanje točnih koordinata biranih položaja, za mjerenje površina i udaljenosti, za iscrtavanje putanja koje su georeferencirane i koje se mogu koristiti u GIS programima, za dobivanje polja vidljivosti s određene točke, visinski presjek reljefa, georeferenciranje fotografija i karata itd.

34 Gjuro JANEKOVIĆ i Ana PICHLER – SAJLER, „Pedološka slika Đakovštine", *Zbornik Đakovštine 1*. 1976. ; TAKŠIĆ, Antun, Geologija Đakovštine, Zbornik Đakovštine 1, 1976.

35 Govorimo o prostoru od 830 km^2.

36 Vidi bilješku 32.

izvezli iz QGIS-a kao fotografiju visoke rezolucije (JPEG, 1000 dpi) za naše područje. Sljedeći korak je bio uvesti kartu u program *Google Earth* gdje smo ju georeferencirali, tj. smjestili na točan prostorni položaj preko preklapanja elemenata (granice općine, smještaj vodenih objekata i smještaj današnjih naselja). Upravo iz razloga što je dobivena slika visoke rezolucije bili smo u mogućnosti jasno raspoznavati svaku visinsku slojnicu s karte. Odabrali smo alat Google Eartha za pravljenje puta (*path*) te opcrtali svaku odabranu slojnicu (100, 150 i 200 m). Spremljene linije smo, svaku u svojem sloju, izvezli u .kml format *(keyhole markup language*), uvezli u QGIS i spremili kao poligone, da bismo zatvorili prostor koji svaka od slojnica (granica) omeđuje. Na takvu podlogu smo uvezli sloj sa svim lokalitetima u Đakovštini i proveli prostornu analizu s naredbama kojima se izdvajaju svi lokaliteti koji se nalaze: 1) unutar 100-150 m n/m poligona, 2) unutar poligona 150 – 200m n/m, 3) unutar poligona 200 m i više n/m i 4) na manjoj visini od najniže slojnice poligona (manje od 100 m n/m).

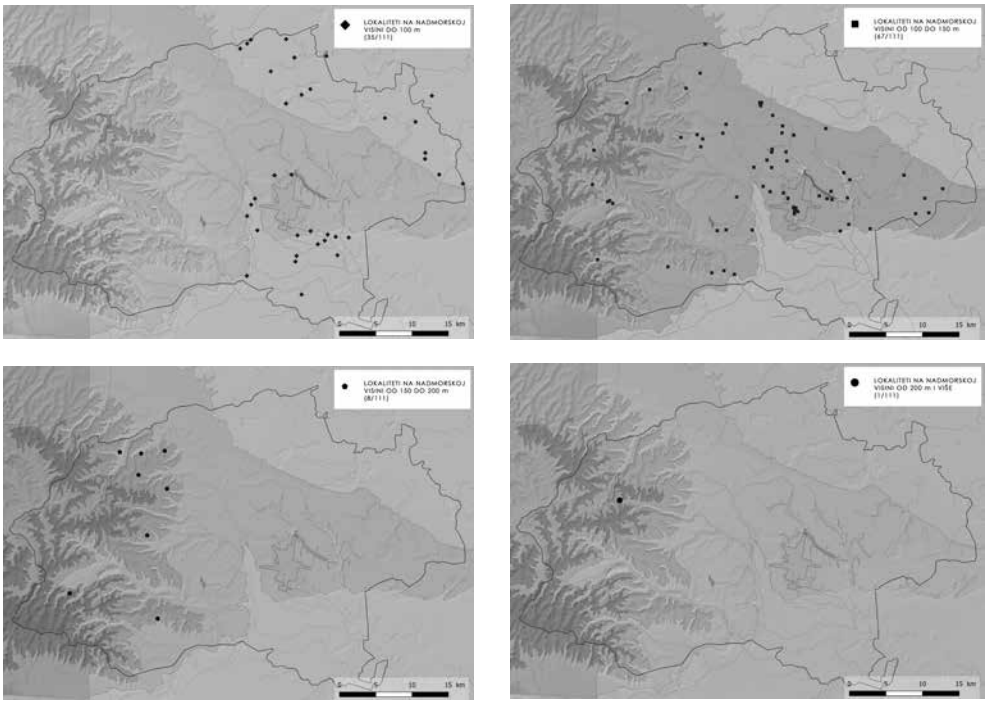

Slika 5. Prostorni razmještaj arheoloških lokaliteta u Đakovštini s obzirom na nadmorsku visinu položaja

Takvom analizom dobili smo statistički uzorak rasporeda lokaliteta po visinskim preferencijama. Ispod 100 m nadmorske visine nalazi se 35 lokaliteta (31%), na visini od 100 do 150 metara nalazi se 67 lokaliteta (61%), na visini od 150 do 200 metara nalazi se 8 lokaliteta (7%) i na visini od 200 i više metara smješten je samo jedan lokalitet (1%).

Iako govorimo o ukupnom uzorku, u kojemu elementi nisu istovremeni, nego im je zajednička karakteristika geografski prostor na kojemu su boravili u nekom trenutku u prošlosti, vidljivo je da je prostor Đakovačko – Vinkovačkog ravnjaka (visine od 100 – 150 m n/m) bio preferiran kao mjesto naseljavanja jer je zastupljen s natpolovičnim udjelom od ukupnog broja lokaliteta.

Sljedeća analiza je ispitivanje smještaja lokaliteta u blizinu vodenih tokova[37]. Polazeći od pretpostavke da je blizina vode bila jedan od ključnih elemenata za podizanje naselja na određenom položaju za svrhe analize smo uzeli udaljenost od 1 km od vode[38]. Početni korak je dobavljanje hidroloških podataka za prostor Đakovštine, koji su dostupni na stranicama organizacije OpenStreetMap, a koji se odnose na suvremeni okoliš. Svi elementi za koje smo uvidjeli da nedostaju, crtani su preko alata *path* u programu *Google Earth,* te su u vektorskom georeferenciranom obliku uvezeni u QGIS program. Isto tako, presušena korita i vodotokove, koji danas nisu u upotrebi, a vidljivi su u krajoliku, pogotovo na satelitskim snimcima, identificirani su preko servera *mapire.eu*[39], te smo ih također integrirali kao dio jedinstvenog vektor-

37 Na samom početku elaborata metode napominjemo da smo uzeli u obzir i paleovodotokove koji su danas u okolišu vidljivi u obliku presušenih zakržljalih koirta, a do kojih smo došli pregledavajući povijesne karte preko servera The Historical Map Portal. U analizi su također ubrojeni tokovi koji su umjetno stvoreni, te su danas još u funkciji, stoga naglašavamo da je ova provedena analiza isključivo ilustrativne prirode, jer nam danas nisu dostupni modeli paleohidrološkog okoliša. U kontekstu takvih umjetno stvorenih vodenih tokova prvenstveno mislimo na umjetne akumulacije Borovik, Jošava i Mlinac koje su nastale na već postojećim koritima potoka, te na Lateralni kanal koji povezuje potok Kaznicu s potokom Biđem, a koji je također objedinio nekoliko prirodnih tokova, a tek segmentarno umjetno iskopavan.

38 U ovom slučaju su nam potrebni geolokacijski podaci za svaki lokalitet te položaji najbližih vodenih tokova. Analizu vršimo u bilo kojem GIS programu na način da izdvojimo vektorski sloj koji sadrži samo elemente vodotokova. Sljedeći korak je postavljanje parametra da GIS izdvoji svaku točku koja je na maksimalno 1 km udaljenosti od najbližeg toka vode (*fixed distance buffer*). Geoprocesiranje stvara zaseban presloj na karti tj. pozadini na koju učitavamo sve lokalitete. Prema omjeru broja lokaliteta koji se nalaze unutar dobivene zone, moguće je izvoditi zaključke koliko je presudna bila blizina vode za smještanje naseobine.

39 „The Historical Map Portal" (http://mapire.eu/en/), pristupljeno 1. 8. 2017. g. Portal za naše područje sadrži četiri različita sloja karte: 1) 1763. – 1787., 2) 1806. – 1869., 3) 1869. – 1887., 4) Katastar iz 19. st.

skog sloja. Prvo je, na temelju sloja s hidrološkim podacima, stvorena zona koja obuhvaća sve točke koje se nalaze na prostornoj udaljenosti od 1 km od korita vode, čime su se stvorili široki priobalni pojasevi uz svaki element iz vektorskog sloja. Na taj „priobalni" sloj smo učitali sve arheološke lokalitete Đakovštine te je prostornom analizom preklapanja ta dva sloja dobiven je rezultat od 65 lokaliteta (58% od ukupnog broja lokaliteta) koji su smješteni na 1 km udaljenosti ili manje od vodenog toka (Slika 6.)

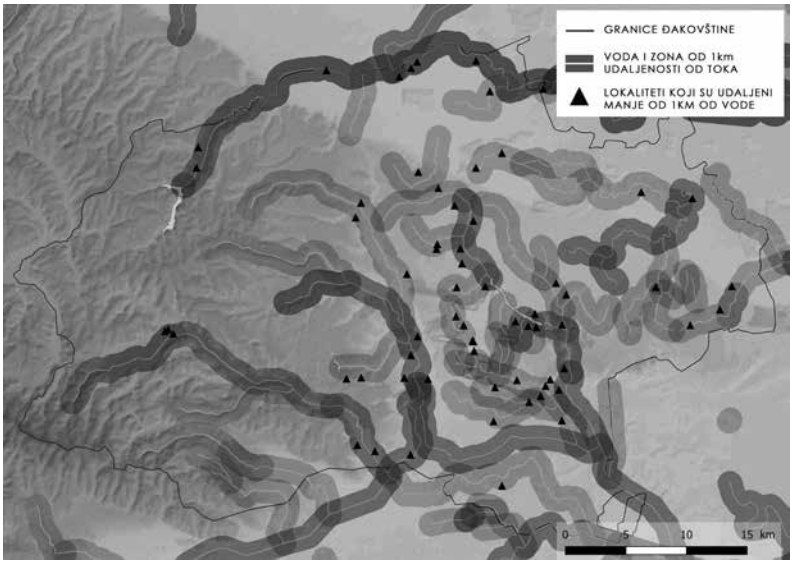

Slika 6. Udio lokaliteta koji se nalaze na udaljenosti od 1 km ili manje od vodenog toka

Uzevši u obzir elemente iz prethodne analize, gdje smo imali 67 (60%) lokaliteta smještenih na nadmorskoj visini od 100 do 150 metara, i ove analize, gdje imamo 65 (58%) lokaliteta na udaljenosti od 1 km od vode, dobili smo uzorak od 39 (35%) lokaliteta koji se nalaze i na visini od 100 – 150 metara i unutar od 1 km od vode. tj. koji sadrže kombinaciju ove dvije preferencije kod naseljavanja.

Sljedeći ilustrativni model je stvaranje Thiessenovih (Voronojevih) poligona, koje smo prethodno objasnili u kontekstu rasporeda utjecajnih područja pojedinih lokaliteta. Oni iziskuju definirani prostor i istovremenost analiziranih elemenata, što nije primjenjivo na cjelokupni uzorak arheološke topografije Đakovštine. Kako bismo ilustrirali mrežu naselja, izdvojili smo samo

lokalitete s antičkim materijalom, budući da se radi o najkraćem vremenskom segmentu unutar arheoloških razdoblja (Slika 7.)

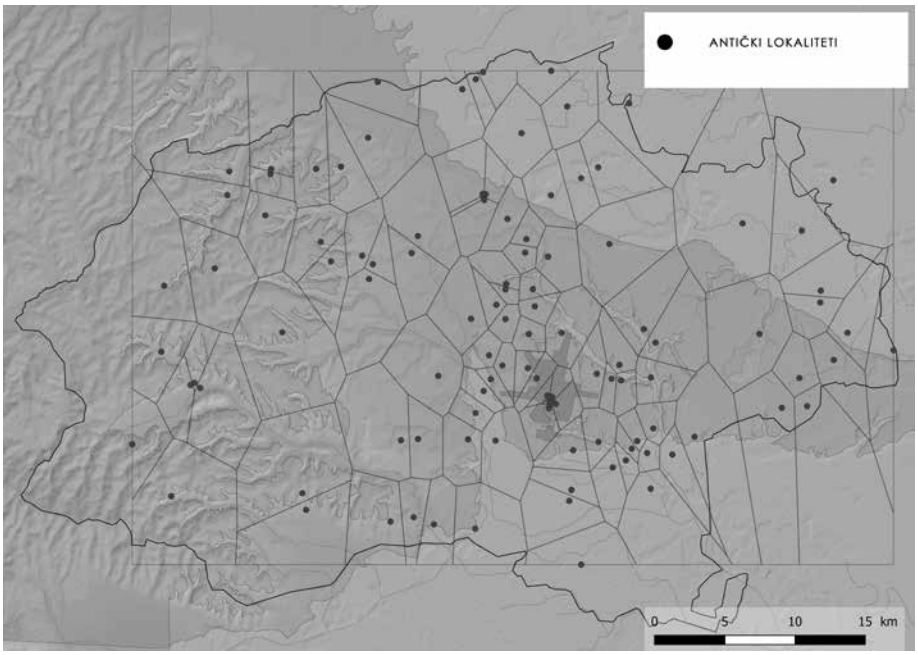

Slika 7. Mreža gravitirajućih područja pojedinih lokalieta (Thiessenovi poligoni) na primjeru antičkih lokaliteta

Pravilo ovakve analize je uočavanje poligona manjih površina, prvenstveno u slučaju da se identificira niz susjednih sličnih poligona, koji bi govorili o većoj gustoći naselja u nekom prostoru, a neposredno i o identifikaciji prometnih putova.

U slučaju Đakovštine gustoća takvih poligona se iščitava u neposrednoj blizini lokacije današnjeg grada Đakova u smjeru sjever – jug te u smjeru istok – zapad. Ako pretpostavimo da su analizirani lokaliteti istovremeni i da pripadaju jednom tipu (naselje, postaja, nekropola), a u našem slučaju ni prva niti druga premisa nisu ispravne, na temelju ovog rezultata bi se moglo zaključiti da se današnje Đakovo nalazi na križanju antičkih prometnih pravaca. Dakako, iznesena hipoteza nije dobivena na temelju ispravnih pretpostavki, no u slučaju postojanja adekvatne baze podataka, ponovna analiza s istovjetnim elementima bi se mogla vrlo jednostavno ponoviti te rezultirati vjerodostojnijim zaključcima.

Osim analiza koje su pokazale važnost blizine vode i smještaja naselja na povišenijem području zaštićenom od poplave, u mogućnosti smo ispitati i utjecaj pedološke podloge na smještaj naselja. Pedološka karta Osječko – baranjske županije, ali i cijele Hrvatske, dostupna je na internetskim stranicama pedoloških projekata osječkog Poljoprivrednog fakulteta[40]. U svrhu naše analize, fokusirali smo se isključivo na prostor Đakovštine na kojemu je ustanovljeno 16 različitih tipova tla. U Tablici 1. sve vrste tla su prikazane pojedinačno, s objašnjenjem tipa, klasifikacijom, površinom i postotkom površine Đakovštine koju svaki od tipova zauzima. U tablicu je dodan i broj pripadajućih arheoloških lokaliteta na svakom od tih slojeva, koji je ustanovljen prostornom analizom. Pedološku kartu Đakovštine (Slika 8.) smo prilagodili crno-bijelom izdanju na način da smo tipove tla označili geometrijskim uzorcima, a ne bojama.

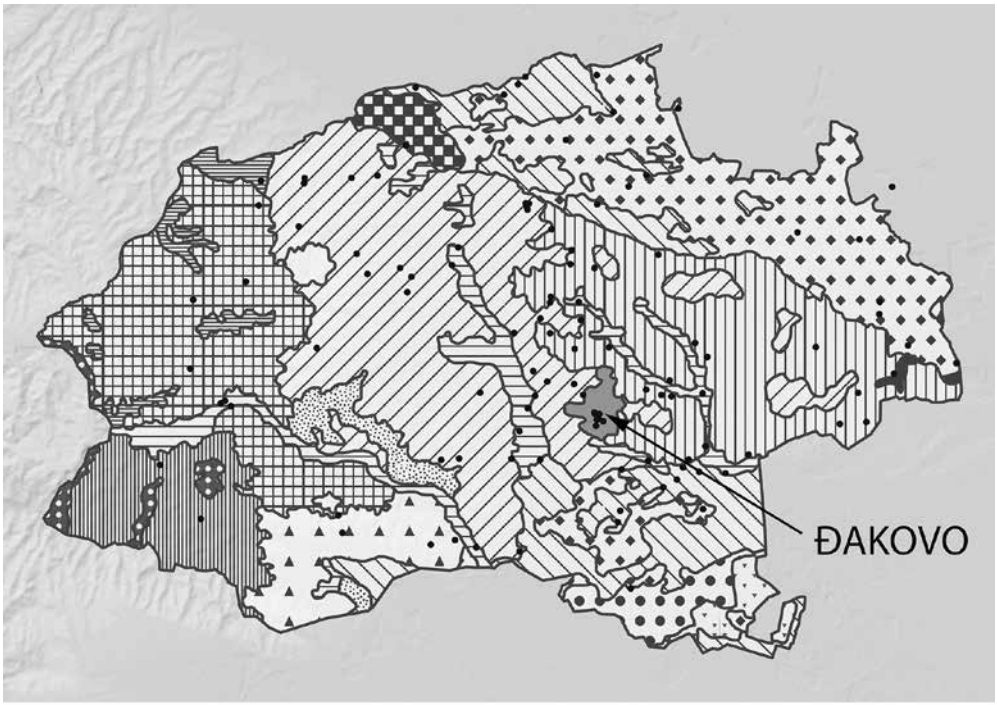

Slika 8. Pedološka podloga Đakovštine s arheološkim lokalitetima

40 Pedološko kartiranje, GIS i analize tla; http://pedologija.com.hr/karte.htm projekti Poljoprivrednog fakulteta u Osijeku, Zavoda za kemiju, biologiju i fiziku tla; odgovorna osoba: prof. dr. sc. Vesna Vukadinović. Pristupljeno 1. 8. 2017. g.

Kod	Agregirano[41]	Boja	Tip tla	Površina (udio u ukupnoj površini Đakovštine	Broj lokaliteta (udio od ukup. broja)
44	Aluvijalno livadno, Ritske crnice, Aluvijalna		Močvarno glejna, djelomično hidromeliorirana	83,639 km^2 (10,11%)	12 (10,81%)
9	Pseudoglej na zaravni, Močvarno glejno mineralno, Pseudoglej-glej, Eutrično smeđe na praporu		Lesivirano na praporu, semiglejno	125,011 km^2 (15,11%)	14 (12,61%)
8	Pseudoglej, Eutrično smeđe, Močvarno glejno, Koluvij	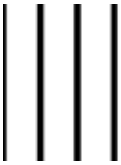	Lesivirano na praporu	116,932 km^2 (14,13%)	24 (21,62%)
19	Lesivirano, Pseudoglej, Rendzina, Močvarno glejno, Eutrično smeđe		Kiselo smeđe na praporu i holocenskim nanosima	13,422 km^2 (1,62%)	1 (0,90%)
7	Sirozem silikatno karbonatni, Eutrično smeđe na praporu		Rigolano na praporu	4,178 km^2 (0,52%)	0
6	Černozem na praporu, Lesivirano na praporu		Eutrično smeđe na praporu	1,392 km^2 (0,16%)	0
48	Ritska crnica, Močvarno glejno, Pseudoglej-glej		Ritska crnica vertična, djelomično hidromelioriran	8,458 km^2 (1,02%)	0

43	Koluvij s prevagom sitnice, Rendzina na proluviju, Pseudoglej na zaravni, Pseudoglej-glej		Močvarno glejna, djelomično hidromeliorirana	44,053 km^2 (5,32%)	13 (11,71%)
42	Močvarno glejno, Pseudoglej na zaravni	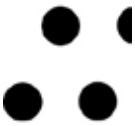	Ritska crnica, djelomično hidromeliorirana	18,730 km^2 (2,28%)	1 (0,90%)
29	Kiselo smeđe, Lesivirano na praporu, Rendzina na laporu, Eutrično smeđe, Močvarno glejno	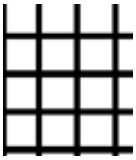	Pseudoglej obronačni	107,526 km^2 (12,99%)	4 (3,60%)
28	Pseudoglej na zaravni, Lesivirano na praporu, Kiselo smeđe, Močvarno glejno, Koluvij		Pseudoglej obronačni	36,131 km^2 (4,38%)	4 (3,60%)
27	Pseudoglej obronačni, Kiselo smeđe na praporu, Lesivirano na praporu, Močvarno glejno	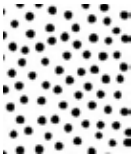	Pseudoglej na zaravni	13,500 km^2 (1,65%)	0
26	Pseudoglej-glej, Lesivirano na praporu, Močvarno glejno, Ritska crnica	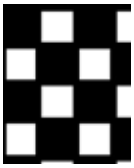	Pseudoglej na zaravni	12,246 km^2 (1,48%)	0
24	Ranker regolitični, Lesivirano, Pseudoglej, Smeđe podzolasto	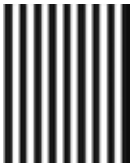	Kiselo smeđe na klastitima	45,501 km^2 (5,50%)	2 (1,80%)
17	Rigolana tla vinograda, Rigolana tla vinograda, Sirozem silikatno karbonatni, Lesivirano na laporu ili praporu, Močvarno glejno, Eutrično		Rendzina na laporu (flišu) ili mekim vapnencima	7,443 km^2 (0,89%)	0

10	Lesivirano tipično, Pseudoglej, Močvarno glejno, Kiselo smeđe na praporu		Lesivirano pseudoglejno na praporu	188,992 km^2 (22,84%)	36 (32,43%)

Tablica 1. Tipovi tla i broj pripadajućih arheoloških lokaliteta na prostoru Đakovštine

Završni korak, kao vizualna kombinacija prostornih i smještajnih podataka koje smo prikupili i obradili, sastojao se od izrade digitalnog modela reljefa na kojemu su prikazani svi lokaliteti. Model je napravljen preko QGIS aplikacije, točnije dodatka *QGIS2threejs*. Model sadrži vizualni prikaz reljefa s kombinacijom satelitskih snimaka i digitalnog modela reljefa. Takav prikaz sadrži sve prostorne podatke za koje se odlučimo da budu uključeni na modelu na svojim geografskim položajima. Ovakvom metodom smo pokušali vizualno prikazati razmještaj arheoloških lokaliteta s obzirom na njihov reljefni okoliš. Model 1 (Slika 9.) prikazuje lokalitete s obzirom na vremensku pripadnost (prapovijest, antika i srednji vijek), Model 2 (Slika 10.) s obzirom na nadmorsku visinu položaja (do 100 m, do 150 m, do 200 m, i više), dok Model 3 (Slika 11.) sadrži trodimenzionalnu vizualizaciju lokaliteta (geografski položaj + trajanje), u duhu *space – time cube* prikaza. Ovaj posljednji model ukazao nam je na položaje na kojima je zabilježen boravak tijekom više arheoloških razdoblja, a gustoća im je najveća na prostoru Đakovačko – Vinkovačkog ravnjaka. Kratki video pregled svih modela je dostupan na stranici projekta Arheološka topografija Đakovštine na stranicama Muzeja Đakovštine.

Interaktivni model prostora, popunjen arheološkim podacima i vizualnim grafikonima različitih prostornih analiza je postavljen kao krajnji cilj našeg projekta. Time bi zainteresiranoj javnosti, stručnjacima iz arheološke znanosti i našim sugrađanima pružili priliku da na koncizan način pristupe prikupljenim i obrađenim podacima o arheologiji Đakovštine te da ih proučavaju prema vlastitim interesima. Dakako, pri tome ne smijemo smetnuti s uma da

41 Kodovi tla, klasifikacija i opisi su preuzeti sa stranice http://pedologija.com.hr/karte.htm, prethodno spomenutog projekta Poljoprivrednog fakulteta u Osijeku, Zavoda za kemiju, biologiju i fiziku tla, koji je dostupan on-line. Dopuštenje za korištenje podataka ustupila je voditeljica, prof. dr. sc. Vesna Vukadinović, na čemu joj se, ovim putem, najsrdačnije zahvaljujemo.

model i prikaz nisu konačni, nego su podložni izmjenama i poboljšanjima u skladu sa svakim novim iskopavanjem ili revizijom podataka.

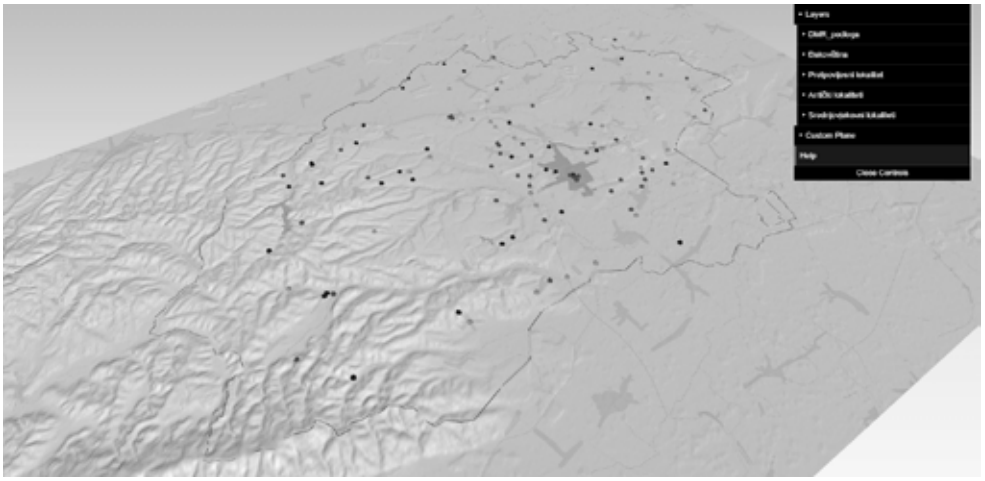

Slika 9. MODEL 1 – arheološki lokaliteti u Đakovštini s obzirom na vremensku pripadnost materijala

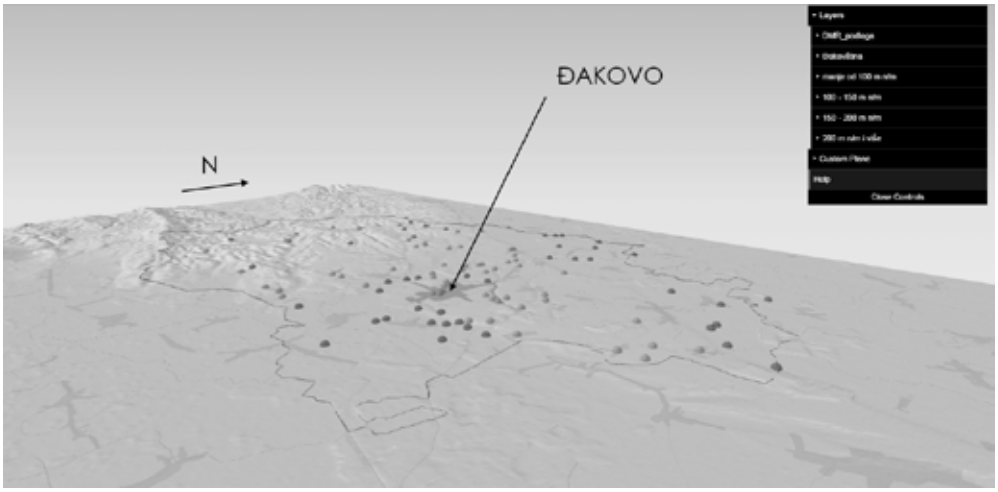

Slika 10. MODEL 2 – arheološki lokaliteti u Đakovštini s obzirom na nadmorsku visinu položaja

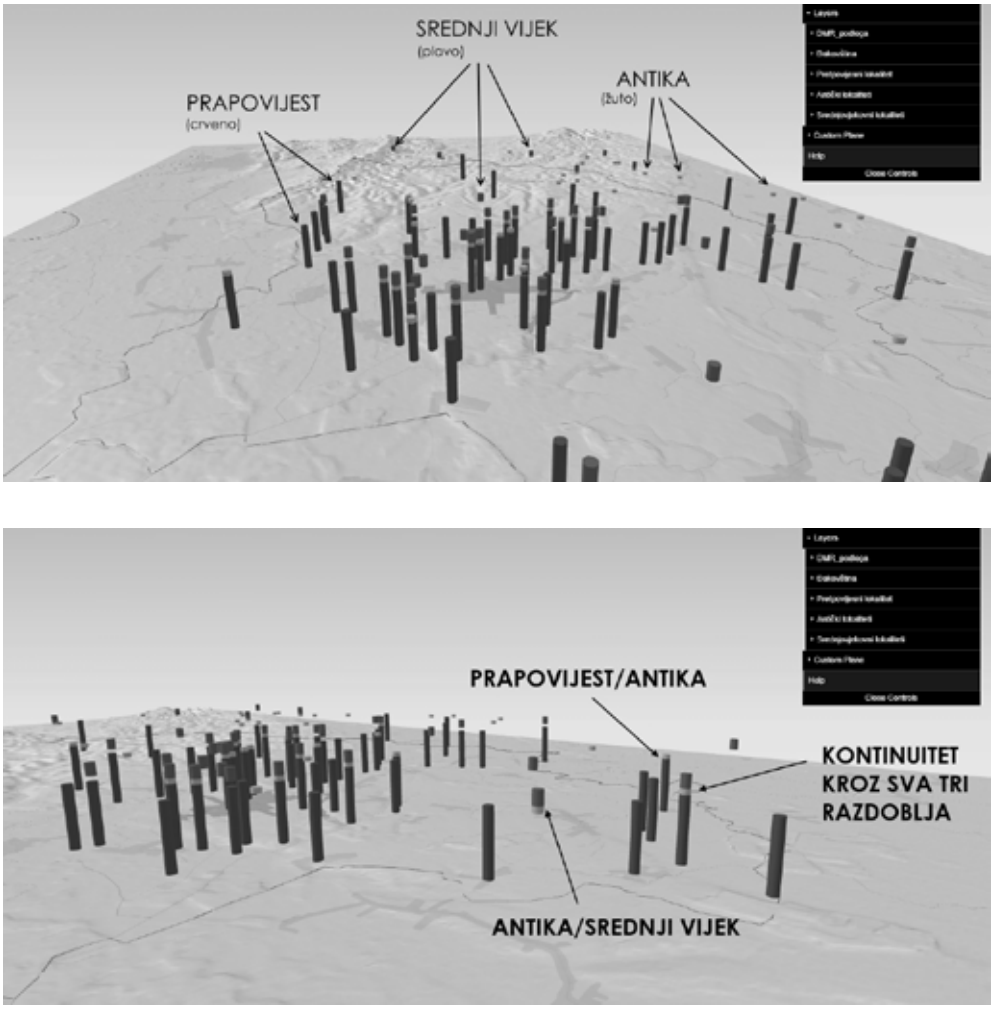

Slika 11. a i b. MODEL 3 – arheološki lokaliteti u Đakovštini s pridruženom okomitom dimenzijom trajanja okupacije lokaliteta (ilustrativno)

Zaključak

Naše prostorne analize su provedene s prvobitnim ciljem vizualizacije i objedinjavanja podataka koje imamo, a odnose se na arheološke lokalitete. Sljedeći korak je provjera svih podataka koje imamo, revizija građe, rekognosciranja i sondažna ispitivanja te u skladu s novim podacima, mijenjanje

baze i otvoren pristup zainteresiranim korisnicima. Upravo je to jedna od sastavnica muzejske djelatnosti definirane Zakonom o muzejima[42].

U idućim razvojnim etapama projekta bitno je pribaviti što više aktualnih okolišnih parametara (npr. ležišta sirovina, analize sastava tla, analize sastava keramičkih nalaza itd.) te proučiti koliki je utjecaj svakog od tih parametara na arheološke lokalitete. Još 70-ih godina 20. stoljeća, izdan je Zbornik Đakovštine[43] koji sadrži detaljne pedološke, geološke, klimatološke i vegetacijske studije ovog prostora, koje su nam danas solidan kamen temeljac za proučavanje mogućnosti rekonstruiranja paleookoliša, dakako uz asistenciju pisanih i slikovnih izvora iz prošlosti.

Za provođenje prostornih analiza u kontekstu arheološke topografije nekog prostora neizostavna je primjena metodologije arheologije okoliša koja, na temelju podataka prikupljenih iskopavanjem, može donekle rekonstruirati okoliš u kojemu je neka arheološka populacija boravila, način na koji ga je iskorištavala i mijenjala te način na koji je taj isti okoliš utjecao na populaciju. Za potrebe arheološke topografije Đakovštine prvenstveno se trebamo pozabaviti pitanjima kako je izgledala paleohidrološka slika Đakovštine, kakva se vegetacija nalazila u krajoliku, kakva je pedološka podloga i kako se ona mijenjala antropogenim procesima. Svakim prikupljenim podatkom s istraživanja taj se mozaik arheološke slike donekle razjašnjava, barem u glavnim konturama[44].

---

42 „Zakon o muzejima", čl. 3. st. 1: „*muzejska djelatnost*: nabavka, sabiranje, zaštita, istraživanje, komuniciranje i izlaganje u svrhu proučavanja, edukacije i uživanja civilizacijskih, kulturnih materijalnih i nematerijalnih i prirodnih dobara te njihova stručna i znanstvena obrada i sistematizacija u zbirke, trajna zaštita muzejske građe, muzejske dokumentacije i muzejski prezentiranih baštinskih lokaliteta i nalazišta, te njihovo interpretiranje i prezentiranje javnosti putem različitih komunikacijskih oblika u stvarnom i virtualnom okruženju".

43 *Zbornik Đakovštine knj. 1*, ur: M. Matković, T. Varićak i D. Švagelj Centar za znanstveni rad JAZU Vinkovci, Zagreb, 1976. Obrađene su teme: Đuro JANEKOVIĆ i Ana PICHLER – SAJLER, „Pedološka slika Đakovštine", 21 – 61.; Đuro RAUŠ, „Šumska vegetacija Đakovštine", 115 – 146.; Jerko VUKOV, „Klimatske prilike Đakovštine›», 63– 113.; Antun TAKŠIĆ, «Geologija Đakovštine", 1 – 19. O Đakovštini je netom prije izdavanja Zbornika Đakovštine pisao i Miroslav SIĆ: „Đakovački kraj" u U: *Geografija SR Hrvatske, knjiga 3: Istočna Hrvatska* (ur: A. Cvitanović). Zagreb, 1975. 162 – 175.; Hidrološke podatke je kratkim člankom obradio Vilko ČURŽIK: „Vode Đakovštine", *Revija Đakovački vezovi,* 1990. 40 – 44.

44 Apostolos SARRIS et. al., „Reconstructing archaeo-landscapes: myth versus reality", u: *Proceedings of the 6th Symposium of the Hellenistic Society for Archaeometry*, E. Photos – Jones (ur.), BAR International Series, Oxford, 2016., 195 – 200.

Bitno je stvoriti regionalnu, a vjerojatno još bitnije nacionalnu, bazu podataka koja će biti otvorena za proučavanje i nadogradnju svakim provedenim istraživanjem. Takva baza bi trebala imati predviđene parametre za unošenje novih podataka: o samom nalazištu u arheološkom kontekstu (iako u ovom trenutku možda nisu iskoristivi), o krajoliku u kojemu se danas nalaze, ali isto tako i otvorene mogućnosti za određivanje paleookoliša u određenom vremenskom segmentu svoje prošlosti[45]. U duhu takve zajedničke formacije baze, neophodna je suradnja između stručnjaka, prvenstveno na lokalnoj, a potom i na nacionalnoj i regionalnoj razini[46], uzevši u obzir činjenicu da današnje državne granice ne predstavljaju granice u kontekstu arheološke dinamike širenja materijalnih kultura kroz prošlost.

45 Primjer međunarodne suradnje i iskoristivosti dobivenih podataka s arheoloških lokaliteta je Europska baza podataka o polenu (European Pollen Database, EPD) i njezina organizacija Fossil Pollen Database, na čijoj su internetskoj stranici dostupni podaci o polenu prikupljeni i s arheoloških istraživanja u Hrvatskoj. Dostupno na: http://www.europeanpollendatabase.net/fpd-epd/bibli.do; (pristupljeno 1.8.2017. god.); Kontribuciju hrvatskih lokaliteta toj bazi spominje i David SMITH, et. al. „Assessing the later prehistoric environmental archaeology and landscape development of Cetina Valley, Croatia", Environmental Archaeology, 11/2, 2006. 171 – 186.

46 Kurt ANSCHUETZ et. al., „An Archaeology of Landscapes: Perspectives and Directions", *Journal of Archaeological Research*, Vol. 9., No. 2., 2001., 157-211.

SUMMARY

Jelena Boras

ARCHAEOLOGICAL TOPOGRAPHY OF THE ĐAKOVO REGION

This article presents the methodology of topographic and archaeological data processing as a part of the Museum project, Archaeological topography of the Đakovo Region, as well as several simple spatial analyses which can be conducted based on the currently available information. The article consists of two parts: the first part is concerned with the presentation of spatial analyses and the role of the geographic-information system in data processing of archaeological phenomena, regardless of whether it is a locality, find or a culture, while the second part explains in detail the application of spatial analyses in the area of the Đakovo Region and the results obtained. Aside from the clear visualisation of the data, which could be accessible also to the general public, the aim of this Museum project is to form a balanced database for the area of the Đakovo Region, which would be updated through every future research. Forming of a few similar databases will create a quality basis for the creation of a regional database, even a national one, which would in the end lead to a relevant register of archaeological localities with relevant data and exponentially greater possibilities for comparison of data.

Key words: archaeological topography, environmental archaeology, spatial analysis, GIS, visualisation, cartography

Bolnica biskupskog vlastelinstva - bolnica Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu

UDK 614.2(497.5 Đakovo)"18"
Izvorni znanstveni rad

Estera Radičević
Milosrdne sestre sv. Križa, Đakovo

U radu se na temelju arhivske građe, osobito samostanskog arhiva u Đakovu i druge literature želi prikazati rad Milosrdnih sestara sv. Križa od samog dolaska u Đakovo 1868. godine i to samo u jednom području, u njezi bolesnika u maloj bolnici biskupskog vlastelinstva koja je postojala od 1859. godine u sklopu samostanskih zgrada. Rad u bolnici sestre su preuzele odmah po dolasku u Đakovo, a kad im je biskup Josip Juraj Strossmayer darovao cijeli kompleks bolnica je postala njihovo vlasništvo.

Ključne riječi: Milosrdne sestre sv. Križa, bolnica, samostan, njega bolesnika

Uvod

Nijedno područje života i rada nije bilo izvan dosega velikoga srca oca Teodozija Florentinija, kapucina, utemeljitelja Družbe milosrdnih sestara sv. Križa.[1] Imao je otvorene oči za potrebe bližnjega, ali ne samo da je vidio,

1 Anton Crispin, rođen je u Münsteru, kanton Graubünden, Švicarska 1808. Godine 1825. ušao je u red kapucina i dobio ime o. Teodozije. Veoma darovit i zauzet za Božje kraljevstvo dao se

nego je poduzimao konkretne korake kako bi njegova pomoć bila djelotvorna i dobila lice i srce. Zato je, uz svesrdno razumijevanje i zauzimanje s. M. Terezije Scherer i ostalih sestara, nastojao oživotvoriti ono što je zamislio. To je, uz školski rad, bila i njega bolesnika. Tada nije bilo pravo organizirane brige za bolesne. I u bolnice koje su tada postojale odlazili su oni koji nisu imali kamo i za koje nije imao tko skrbiti. Tada je bila sramota ići u bolnicu.

No još prije brige za bolesnike o. Teodozije pozvao je s. M. Tereziju da preuzme brigu za ubožnicu u Näfelsu.[2] Tu je ona „ispekla zanat" njege bolesnika i brige za stare i nemoćne. Postavši generalni vikar biskupije Chur o. Teodozije ide dalje. Gradi bolnicu „Sveti Križ" u Churu i povjerava sestrama i da njeguju bolesnike i da ju vode[3]. Otada pa nadalje nova zajednica preuzima njegu bolesnika te starih i osamljenih ljudi na mnogo mjesta, pa tako i u Slavoniji.

na pothvate koje su neki odmah u početku osudili na propast. Među ostalim pothvatima koje je poduzimao i ostvarivao, osnovao je i dvije ženske redovničke zajednice čiji je prvotni cilj bio poučavanje djece i mladeži u školama. Bila je to zajednica Školskih sestara sv. Križa 1845., a zatim 1856. Družba milosrdnih sestara sv. Križa, koja i dana s ima svoje sjedište u Ingenbohlu, nedaleko Züricha. Ovu zajednicu utemeljio je u suradnji s bl. Majkom M. Terezijom Scherer. Sestre iz ove zajednice pozvao je biskup Josip Juraj Strossmayer 1868. godine da dođu u Đakovu i preuzmu najprije odgojno-prosvjetno djelovanje u školama i internatu, a nakon 15 godina rada u Đakovu počele su otvarati druge filijale na području milosrdne ljubavi i socijalnog djelovanja. Umro je 1865. u 57. godini života. Usp., s. Gertrud HUBER, *Otac Teodozije Florentini. Njegovo djelo u Ingenbohlu*, Zagreb 2015.; p. Veit GADIENT, *Der Caritasapostel Theodosius Florentini*, Luzern 1946.

2 Za s. Mariju Tereziju ovo je bila velika žrtva, jer je morala ostaviti ono što je najviše voljela – rad u školi. Ali „škola" križa je tvrda, a ovo mjesto izuzetno teško. O tome je s. Bernarda pisala: „Sestra Terezija ima tešku zadaću, jer u toj ubožnici nalazili su se najbjedniji stvorovi oba spola, najbjedniji i u tjelesnom i u duševnom pogledu, a u samoj kući nije bilo nijedne jedine osobe koja bi joj mogla pomoći kako treba. (...) Da je s. Terezija došla u redovničkoj kopreni ne bi je po svoj prilici bili primili. Pod imenom „Gospođica Terezija Scherer" bila je izabrana za majku siromaha." S. M. Clarissa RUTISHAUSER, *Mutter Maria Theresia Scherer Leben und Werk*, Ingenbohl 1967, 69.

3 Dugogodišnja voditeljica ove bolnice bila je s. Eugenija Welz, koja je 1857. godine dolazila u Slavoniju i u Đakovo moliti novčana sredstva upravo za izgradnju ove bolnice. Bila je gošća biskupa Josipa Jurja Strossmayera i ona je vjerojatno i ključna osoba koja je Majci M. Tereziji Scherer preporučila da sestre pošalje u Đakovo.

Bolnica biskupskog vlastelinstva u Đakovu

Dolazak Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovo vezan je prije svega za preuzimanje odgojno prosvjetnog djelovanja.[4] Zato su sestre najprije trebale naučiti hrvatski jezik, koji je za njih bio veoma težak, kako je to u svojim izvještajima generalnoj poglavarici u Švicarsku pisala s. Justina Straub, prva poglavarica. Dok nisu naučile jezik nisu mogle započeti rad u školi. No zanimljivo je da su odmah preuzele njegu bolesnika u maloj bolnici koja je služila za prihvat bolesnih radnika biskupskog vlastelinstva u Đakovu. Jezik ljubavi svi razumiju, iako je s. Justina u svom prvom pismu koje je pisala iz Đakova Majci M. Tereziji napisala da „nitko ne zna njemački, pa ni bolesnici!" (kao da bi bolesnici trebali znati njemački jezik!) Nije ni bilo puno bolesnika, jer je jedna bolničarka, s. Bruno, mogla pomoći sestri u kuhinji i u kućanskim poslovima. To također doznajemo iz pisma s. Justine koja piše: „Već smo se priučile. (...) Nemamo nijedne služavke, ne možemo dobiti nikoga. Dala sam joj (s. Krispini u kuhinju) za pomoć s. Bruno. U bolnici nema previše bolesnika. Zasad može s. Maura biti sama kod bolesnika." [5]

Tako doznajemo da su među prvih deset sestara dvije bile određene za rad s bolesnicima. Bile su to s. Maura Gruber i s. Bruno Schmitt. Kasnije, u popisima koje je provincijalat slao Biskupskom ordinarijatu o stanju samostanskog osoblja, umjesto s. Maure nalazimo ime s. Alexie Bauman.[6] Ona je dugi niz godina radila u ovoj bolnici.

---

4 O dolasku sestara u Đakovo treba ponajprije konzultirati arhivsku građu provincijalne kuće u Đakovu, kao i objavljene radove i članke u pojedinim monografijama ili časopisima, kao: s. M. Estera RADIČEVIĆ, „Milosrdne sestre sv. Križa u Hrvatskoj, napose na Sušaku", u: *Stoljetnica života i rada Milosrdnih sestara sv. Križa na Sušaku*, ur. s. Estera RADIČEVIĆ i Emanuel HOŠKO, Đakovo-Rijeka 2005., s. M. Estera RADIČEVIĆ, „Odgojno-prosvjetno djelovanje Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu i Osijeku", *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 9/2007, 227.-251.; s. M. Estera RADIČEVIĆ, „Biskup Josip Juraj Strossmayer i zajednica Milosrdnih sestara sv. Križa", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 11/2013, 157.-178.; [Matija PAVIĆ - Milko CEPELIĆ], *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-djakovački i sriemski. God. 1850.-1900.*, Zagreb 1900.-1904.; s. Kasilda VIDOVIĆ, „Odgojno-prosvjetno i karitativno djelovanje Družbe sestara sv. Križa u Đakovu", *Diacovensia*, 1/1995, 395.-406.

5 Arhiv provincijalne kuće Đakovo (dalje APKĐ), „Proširena kronika", 5.

6 APKĐ, br. 1/1869. U ovom prvom popisu sestara u Đakovu koji je poslan Biskupskom ordinarijatu i koji je 1.1.1869. potpisala s. Justina pod br. 8. je ime s. Maure Gruber, krsnim imenom Elisabeta, 29 godina stara, u rubrici „služba" stoji „bolestničarka" (bolničarka) rođ. u Schwanenstadtu u Gornjoj Austriji, S. Maura je dobila tuberkulozu i već 1871. umrla u Đakovu. Imala je samo 32 godine. Pod br. 10 je ime s. Bruno Schmitt, Krescencia, stara 34 godine, bolestničarka, rođ. u Rogershausen-u, Würtemberg, Umrla u Đakovu 15.7.1913. Usp. br. 8./1886., Umjesto imena s. Maure nalazimo ime s. Aleksije Bauman koja je niz godina radila u ovoj bolnici, i onda kad ona više nije bila u istoj zgradi. Umrla je u Đakovu 1907.

U dokumentaciji provincijalne kuće zabilježeno je da je bolnicu sagradio i posvetio biskup Josip Juraj Strossmayer 25. rujna 1859. godine – „Na slavu Božju i spas duša", te da je služila za bolesne radnike biskupskog vlastelinstva.[7] Nisam nažalost našla nikakav trag o eventualnom nacrtu ili temeljnom kamenu ili gradnji same zgrade.

Bolnica Sestara sv. Križa u Đakovu

Kako je bolnica funkcionirala, kako je izgledala, tko su bili bolesnici i slično donose izvještaji koje je uprava samostana morala godišnje poslati Kraljevskoj zemaljskoj vladi u Zagreb, ili podžupanijskoj oblasti u Đakovo ili Osijek te Statističkom uredu u Zagreb. Te podatke ćemo koristiti u ovom prikazu.

Tako iz dopisa koji je 1882. godine Biskupskom ordinarijatu poslao dr. Engelbert Voršak[8], dekan, župnik, i ravnatelj Samostana, a odnosi se na izvještaj o bolnici koji je tražila Kraljevska podžupanija u Đakovu, doznajemo dragocjene podatke o ovoj ustanovi.[9] U dopisu se navodi da su sestre došle u Đakovo za školu, „zatim (za) dvorenje bolesnika u nuzgredno (podvukla s. M. Estera) sazidanoj bolnici, u kojoj je dvadeset bolestničkih postelja namješteno". Zatim su navedena „kronologičnim redom imena plemenitih da-

7 O đakovačkoj bolnici milosrdnih sestara sv. Križa do sada je pisano vrlo malo, a izdvajanja su vrijedna dva pregledna teksta Zvonka Benašića. Vidi: Zvonko BENAŠIĆ, *Đakovački spomendani*, Đakovo 2010., 111.; ISTI, „Prva privatna bolnica u Slavniji osnovana je u Đakovu", u: *43. Đakovački vezovi. Prigodna revija*, Đakovo 2009., 134.-136.

8 Dr. Engelbert (Anđelko) Voršak, rođen u Iloku 1844. godine. Nakon završenog osnovnog i srednjeg školovanja u Iloku i Osijeku ulazi u sjemenište u Đakovo 1862. Poglavari ga šalju na daljnje školovanje u Rim gdje je, nakon završene teologije, zaređen za svećenika 1869. godine. Vraća se u Đakovo gdj preuzima različite službe. Imenovan je kanonikom i ravnateljem biskupske pisarne. Posvećen je za biskupa u Đakovu 1898. Bio je pomoćnim biskupom dvojici biskupa - biskupu Strossmayeru i biskupu I. Krapcu. Kao kapitularni vikar upravljao je đakovačkom biskupijom u dva navrata. Uz to je vršio službu duhovnika i ravnatelja Samostana Milosrdnih sestara sv. Križa u Đakovu. Umro je u Đakovu 1921., Usp. *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima* (*1901-2001*). *Zbornik u prigodi stoljetnice Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima*, prir. Jure Bogdan, Rim 2001., članak Slavko Kovačić, „Hrvatski kolegij u Rimu prije apostolskog pisma *Slavorum Gentem*," str. 90.

9 APKĐ, br. 4/1882. Dopis je upućen provincijalnoj poglavarici Samostana u Đakovu, od strane Visoke kraljevske zemaljske vlade i u njemu se traže podaci o stanju zdravstvenih zavoda u Hrvatskoj i Slavoniji. Provincijalna poglavarica je dopis proslijedila Biskupskom ordinarijatu, te je dr. E. Voršak na njega i odgovorio, kako je vidljivo iz gornjega izvještaja.

rovatelja, koji su i koliko su u ime dotacije toga zavoda doprinieli. Poleg iste listine iznosila je godine 1859

I. dotacionalna prvobitna glavnica for. 40.187.48 nč. toj glavnici pripojena je uslied konsistorialne odluke

II. Zaklada bl. uspomene biskupa Raffaja za siromašne u iznosu od for 22.403. te

III. Zaklada istoga biskupa za vojničke kćeri u iznosu od for. 1.358.40 nč,

te je tako temeljna zakladna glavnica namienjena za dotaciju ovomjestnoga samostana milosrdnih sestara godine 1859, iznašala sveukupno for. 98.086,29 nč (...)"

Dalje u izvještaju dekan Voršak navodi „Opazio sam da se kako ove dvie u jedno stopljene glavnice tako i Raffajeva zaklada za siromahe koja je, konsistorialnom odlukom pripojena prvobitnoj temeljnoj glavnici u odnosnih računih vodi i iskazuje pod naslovom: 'Bolnica samostana milosrdnih sestara u Djakovu'. Prema tom stanju stvari, gdjeno su zaklade po namijenjenoj si svrhi različite u jedno stopljene te se one pod I. II. i IV. navedene zaklade, kojim je svrha ne samo uzdržavanje bolnice nego i djevojačkog odgojilišta, učiteljišta i pučkih škola, ipak sve pod jednim specifičnim naslovom 'samostanske bolnice' iskazuje - nije moguće na onaj upros vis. kralj. zem. vlade 'iz kojih se sredstava ovosamostanska bolnica održaje' točan odgovor dati; to se jedino ernirati dalo iz odnosne zakladnice, ako takova postoji i ako je u istoj cjelokupna zakladna glavnica repartirana prema različitim svrham, radi kojih je ovaj samostan osnovan." (...) U zaključku izvještaja stoji da bi bilo najistinitije kada bi se sve zaklade, koje su namijenjene za različite svrhe, stavile pod jedan nazivnik, a to je: 'zaklada samostana milosrdnih sestara u Djakovu', pošto medju samostanske svrhe spada doduše i uzdržavanje samostanske „bolnice, nu ova nit je glavna a nekmoli jedina svrha ovomu samostanu, komu je prvi i glavni zadatak odgoj i obuka ženske mladeži". Tako je iz ovoga dopisa, a također i nekih drugih financijskih izvještaja jasno da je za uzdržavanje bolnice postojao određeni kapital. Neki su bolesnici i sami plaćali opskrbu i liječenje, za neke je plaćala općina ili njihova rodbina. No bilo je i priličnih problema što se tiče uzdržavanja bolnice. Tako npr. u dokumentima nailazimo na dopis đakovačke općine u kojem prigovara samostanskoj upravi da nema iste kriterije za primanje pojedinih bolesnika, jer da samostan traži da općina plati liječenje i boravak jednog bolesnika u bolnici, a općina tvrdi da je tu obvezu izvršila. Međutim dr. E. Voršak podastire općini račun koji mu je dostavila s. Nikomedija Erb, provincijalna poglavarica te tako i ravnateljica bolnice, iz kojega je vidljivo da taj račun sa strane općine nije podmiren.

Bolesnik je umro te nisu ni troškovi pogreba plaćeni.[10] Tako ne stoji prigovor da samostan prima bolesnike po nekim svojim kriterijima. Svi bolesnici su jednako vrijedni da se liječe u ovoj bolnici.

Svi prihodi namijenjeni uzdržavanju samostana, škola, internata i bolnice bili su položeni kod dijecezanskog kaptola. Glavnici su se svake godine pribrajale kamate i iz tih sredstava uzdržavale su se sve samostanske ustanove, pa i bolnica.

Iz potvrda koje su se sačuvale o primanju sredstava za uzdržavanje bolnice vidljivo je koliki su bili iznosi koji su primani za ovo uzdržavanje. Npr. „Namira na 500 for. au.vr. - petsto for. - kojih je potpisano ravnateljstvo samostana milosrd. sestara sv. Križa, kao dospjele kamate za prvo polugodište 1893. - iz zaklade „Raffay, za siromašne podanike - sada bolnica - od prečasnoga stolnoga kaptola bosansko-đakovačkoga danas potpuno i zafalno primilo, što ovijem potvrđuje - za otsutnu nastojnicu zamjenica s. M. Radegunda Polz, prefekta, Đakovo, 11. srpnja 1893."[11]

Istoga dana datirana je još jedna „Namira" o primitku 1.800 forinti (...) kao dospjele kamate za prvo polugodište 1893. iz zaklade „Bolnica milosrdnih sestara" itd. Iz ovoga je vidljivo da je postojalo više zaklada za uzdržavanje bolnice, te također određene zaklade za uzdržavanje škola, internata, siromašne djece, časničkih kćeri i sl.[12] Takvih „Namira" sačuvan je veći broj i bilo bi zanimljivo načiniti ekonomsku analizu funkcioniranja samostanskih ustanova. No to nije predmet ovoga istraživanja. Posljednja sačuvana potvrda datirana je 30. lipnja 1904. godine „kao dospjele kamate za prvo polugodište 1904. iz zaklade: „Raffay bolnica milosrdnih sestara" (...) u iznosu od 3.46 K.15. fil, dok je iznos na drugoj potvrdi 1.073 K i 74 fil, također „iz zaklade Raffay za siromašne podanike - sada bolnica".[13] Povremeno je bilo i onih koji su darovali određena sredstva za uzdržavanje bolnice.[14]

Kako se kretao broj bolesnika, tko je plaćao liječenje i smještaj doznajemo iz službenih izvještaja samostanske uprave Visokoj kraljevskoj zemaljskoj vladi u Zagreb, Osijek ili Đakovo. Stoga ćemo ovdje u prijepisu donijeti jedan takav izvještaj i pripadajući dopis koji je godine 1893. Kraljevskoj ko-

10 APKĐ, br. 2/1886.

11 APKĐ, dokumentacija o radu bolnice (neprotokolirani spisi).

12 *Isto*.

13 *Isto.* Usp. [M. PAVIĆ – M. CEPELIĆ], *Josip Juraj Strossmayer*, 245. „Za samo uzdržavanje samostana i bolnice postoji vrlo znatna zaklada biskupska, kojom upravlja stolni kaptol".

14 APKĐ, Usp. Br. 98/1924. Darovnica kanonika S. Kaleba.

tarskoj oblasti u Đakovu poslala s. M. Nikomedija Erb, provincijalna poglavarica i ravnateljica bolnice:

„Na ovostrani poziv slav. gornje oblasti od 26. kolovoza t.g. br. 10.163 odnosno na cijenjeni nalog vis. kr, zem. vlade, odjel za unutarnje poslove od 29. srpnja t.g. br. 36.706 časti se dole podpisano predstojništvo ovomjestne bolnice podnijeti sliedeće izvješće:

Bolnica ova koja je u savezu sa ovomjestnim samostanom milosrdnih sestara sv. Križa jest privatna, t.j. utemeljena po preuzvišenom g. Josipu Jurju Strossmayeru biskupu đakovačkom samo za poslužnike, sluge i nadničare vlastelinstva đakovačkoga.

Iznimno primaju se kadkad i drugi strani ili domaći bolestnici za kraće vrijeme na njihov vlastiti trošak.

Za vrijeme boravka vojnika u Đakovu primaju se u ovu privatnu bolnicu češće i oboljeli vojnici za kraće vrijeme ili ako ih se više ne može dalje otpremiti u obću ili vojničku bolnicu grada Osijeka. Bolno obskrbni troškovi namireni su iz blagajne c. i k. ulanske pukovnie broj 12. Slijedi niži izvještaj:

1. Koliko imade soba i postelja u bolnici?

4 sobe - za svaki spol po jedna veća s 9 postelja i jedna manja s 2 do 3 postelje.[15]

2. Koliko ima bolničarki i bolničara?

Dvije do tri.

3. Koliko je bilo bolesnika u godini 1890. i 1892. za svaku godinu posebice?

1890.- bilo je 35 bolesnika

1891.- bilo je 25 bolesnika

1892. - bilo je 23 bolesnika

15 Ovdje se postavlja pitanje odakle sada četiri sobe? Do tada je bilo uvijek navedeno da je bolnica sastavljena od dvije prostorije. Godine 1886. kada je otvoreno zabavište bolnica je preseljena u zgradu bivše preparandije. Ta je zgrada bila veća, te je i kapacitet bolnice proširen, stoga vjerojatno četiri prostorije.

4. Koliko je bilo u svakoj od tih godina stranih bolesnika za koje su razne druge zemlje bolno obskrbne troškove platile?
Godine 1890. - ni jedan bolesnik
Godine 1891.- ni jedan bolesnik
Godine 1892. - 2 bolesnika

5. Koliko je bilo u svakoj od tih godina stranih bolesnika koji su svaki za sebe ili njihova rodbina platila bolno obskrbne troškove i koliko je bilo ovih bolesnika 1. 2. 3- obskrbnog razreda?
1890. - 2 bolesnika
1891. - 1 bolesnik
1892. - 2 bolesnika

6. Koliko je bilo u svakoj od tih godina domaćih bolesnika za koje su obskrbni troškovi iz zemaljskih sredstava na teret autonomnog budžeta namireni bili?
Nije bilo nijednog

7. Koliko je bilo u svakoj od tih godina domaćih bolesnika koji su sami za se ili njihova rodbina bolno obskrbne troškove platili i koliko je od ovih bilo u 1. 2. i 3. obskrbnom razredu?
1890. godine - 5 bolesnika platilo, 1 besplatno
1891. godine - 2 bolesnika platilo, nijedan
1892. godine - nema bolesnika

8. Koliki su u svakoj od tih godina ukupni troškovi uprave za uzdržavanje Bolnice i bolesnika bili?
Nema

9. Koliko je u svakoj od tih godina bio broj obskrbnih dana?
1890. godine 275 dana
1891. godine 234 dana
1892. godine 413 dana.
U potpisu - Predstojništvo privatne Bolnice vlastelinstva,
U Đakovu 9. rujna 1893. Predstojništvo Bolnice
s. M. Nikomedija Erb v.r.

OPASKA:

Osim navedenih bolesnika koji su za se platili bilo je još:
u godini 1890. vlastelinskih bolesnika 24 i vojnika 3
u godini 1891, vlastelinskih bolesnika 16 i vojnika 8
u godini 1892. vlastelinskih bolesnika 8 i vojnika 10".[16]

Postoji također jedan izvještaj poslan Statističkom uredu Kr. hrv. slav. dalm. vlade u Zagrebu, na njihov upit br. 412/883. o stanju bolesnika za godinu 1883. u bolnici Milosrdnih sestara kako slijedi: „Koncem 1882. godine preostalih je bolesnika u bolnici. - 5; pridošlo je god 1883. - 24, ozdravilo je god. 1883. - 16; odpušteno neizlječenih - 5, umrlo godine 1883. 2, koncem 1883. preostalo 6 bolesnika"[17]. Broj bolesnika je varirao, nekada nije bilo nijednoga.

Iz tih i sličnih izvještaja vidljivo je, da su se u bolnici, iako je uvijek bilo naglašeno da je ona osnovana za radnike biskupskog vlastelinstva, liječili i vojnici kao i drugi bolesnici - civili i svećenici, kao i strani bolesnici. To naglašava i sam biskup Strossmayer u svom izvještaju „Slavnoj kralj. podžupaniji u Djakovu, 14. prosinca 1882. kad odgovora na njihov upit od 12. prosinca 1882. „U ovdašnjem samostanu milosrdnicah sestara sv. Križa postoji doduše bolnica, koja je ali privatna i koja se održaje iz zaklada bivših djakovačkih biskupa. (...) Prvo u nju na besplatnu podvorbu i hranu imaju samo zgoljni siromaci podanici vlastelinstva Djakovačkoga. Ini pako bolestnici plaćaju vrlo primjerenu dnevnu pristojbu od 50 novčića, pri čemu su vrlo nježno podvoreni i svakom liječničkom pomoći posluženi. Vino pak i ljekariju posebno plaćaju".[18] O tome nekoliko primjera:

Godine 1873. u ovu bolnicu dopremljen je teško bolesni svećenik, kapelan Matija Tomašić iz Petrovaradina. Smještaj za njega moli župnik Ilija Okrugić, na preporuku mjesnog liječnika, jer je njegova bolest teška i treba što prije bolničku skrb, ima tuberkulozu. Korespondencija između Ordinarijata, župe i samostana vođena je početkom ožujka, a već je 7. travnja biskup Strossmayer obavijestio svećenstvo da je kapelan umro u bolnici milosrdnih sestara.[19].

16 APKĐ, Br. 3/1893.

17 APKĐ, Br. 2/1885.

18 APKĐ, br. 4/1882.

19 Usp. Dijecezanski arhiv br. 326/873 R.b.; *Glasnik biskupije djakovačko-sriemske* (Đakovo), god. I., br. 8, 30. IV. 1873., 57. Biskup Strossmayer piše Okružnicu o smrti kapelana Tomšića: „Dana

Biskup Antun Akšamović 26. 4.1924. piše Stolnom kaptolu da je svećenik Fabijan Stojanović bolestan i u bolnici sestara sv. Križa. „Neka se sestrama od 10. 4. 1924. isplaćuje 1000 dinara u ime njege i obskrbe".[20]

U bolnicu su primani i siromašni bolesnici za koje je općina snosila troškove, iako je nekada trebalo čekati dulje vrijeme da ih općina podmiri.

Npr. Općina Đakovo 16. II. 1886. moli samostansku upravu da bi u bolnicu primila Lucu Varzić za koju će snositi troškove liječenja. Bolesnica je boravila u bolnici od 14. veljače do 15. srpnja 1886.[21] Toga dana je ovdje i umrla. Ima i drugih primjera liječenja siromaha u bolnici.

U bolnici Milosrdnih sestara sv. Križa umro je i Tomo Wodička, umjetnik, koji je 1877. iz Češke došao u Đakovo i radio na uređenju katedrale zajedno sa Vatroslavom Doneganijem i Alojzom Ganglom. Kad je Strossmayer dao Donganiju otkaz, njegove započete radove nastavio je Tomo Wodička.[22] Nije poznato od koje bolesti je umro, da li je bolovao dulje ili kraće S. M. Nikomedija Erb šalje „Slavnom kr. povjereniku" slijedeću obavijest „Čast je nižepotpisanom ravnateljstvu javiti, da je gosp. Tomo Vojdička umro u samostanu milosrdnih ss. sv. Križa, i da osim svojih haljina, koje je na sebi imao, ništa drugoga ostavio nije". Obavijest nosi nadnevak 1. ožujka 1887., a dva dana kasnije 3. ožujka s. Nikomedija piše slijedeću „Namiru - Vrhu pedeset i pet forinti a vr. koje sam u ime pogrebnih troškova za preminuvšega umjetnika Tomu Vojdička od preč. gosp. Gabre Babića, kanonika i ravnatelja pobožnih zaklada na današnji dan podpuno primila".[23] Među spisima se nalazi i račun na 35,80 for. koji je Josip Lutz „stolar gradjevni i pokućstva" ispostavio

7. travnja t.g. preminuo je u Djakovu u bolnici milosrdnih sestara, (podvukla s. M. Estera) svetotajstva umirućih providjen Matija Tomašić, ovobiskupijski svećenik i najzad duhovni pomoćnik župe u tvrdjavi Petrovaradinskoj (...)"

20 APKĐ, Br. 26/1924. Biskup Akšamović je brinuo i za majku pokojnog župnika u Trnavi, Božića, Rezu Božić koja je također bila zbrinuta u bolnici sestara. Br. 55/1927. U bolnici je također bila majka isusovca oca Flodina za koju se brinula u prava DI i koji su redovito uplaćivali za njezino izdržavanje, Usp. Br. 147/1927.; 150/1936. Nije potpuno jasno da li su ove dvije žene bile zaista bolesne ili su sestre brinule za njih, a samo su bile smještene u zgradi bolnice. Vjerojatnije će biti ovo drugo. Također je zabilježeno da općina plaća mjesečno 100 dinara za Idu Anet, koja je također kod sestara. Br. 31/1930.

21 APKĐ, br. 4/1886. U arhivu pod br. 3/1886. sačuvan je račun koji je đakovačka općina platila za Lucu Varzić, iz Piškorevaca, rođenu u Đakovu, a koja je dana 20. svibnja 1886. preminula u bolnici milosrdnih sestara. Račun je specificiran - za podvorbu, za liječničke posjete, za lijekove, za mrtvački lijes, za grobara i podvoz (uz napomenu da je grobara i odvoz pokojnice na groblje platio dr. E. Voršak).

22 Dragan DAMJANOVIĆ, *Đakovačka katedrala*, Zagreb 2009., 405.

23 APKĐ. Br. 1/1887.

s. Nikomediji Erb, odnosno stolnom kaptolu u Đakovu za pokop Tome Vot(d)ičke s nadnevkom 28. februar 1887. Točnog datuma smrti nema, ali iz ovih podataka je jasno da je umro tih dana, da je bio vrlo siromašan, no nije jasno da li je pokopan na đakovačkom groblju ili negdje drugdje.

Ostalo je zabilježeno da vlastelinstvo biskupskih dobara duguje samostanu 930 din za svoga namještenika Miju Kolića, koji je u samostanskoj bolnici boravio od 15. 10. do 16. 11. u svemu 31 dan.[24]

Da je bolnica bila u funkciji još 1940. godine svjedoči i dokumentacija o dvije sirote starice Paulini Herman i Heleni Čajkovac koje su 1. veljače 1939. primljene u bolnicu. Općinsko poglavarstvo obavještava samostan da je podnijelo molbu za prijem Helene Čajkovac u gradsku ubožnicu, ali uprava samostana obavještava općinsko poglavarstvo da je ona u bolnici sestara umrla.[25]

Bolnica je bila smještena u zgradi koju je, kako je već spomenuto, dao sagraditi biskup Josip Juraj Strossmayer godine 1859.[26] Zgrada je bila sagrađena u obliku slova L i u njoj je bila uređena bolnica sa dvije prostorije - jedna za muške pacijente, druga za ženske - moglo se primiti 20 bolesnika. Po dolasku Sestara sv. Križa u Đakovo biskup Strossmayer darovao je zajednici cijeli posjed na kojem su se tada nalazile slijedeće zgrade: Zgrada u kojoj je bila smještena škola, internat i samostan sestara. Uz nju se, s desne strane, nalazila zgrada bolnice, a u dvorištu gospodarske zgrade. Otada bolnica i u dokumentima i u drugoj korespondenciji nosi naziv „Bolnica sestara sv. Križa" ili se upotrebljava neki drugi naziv.[27] Sestre su obrađivale i dobar komad vrta. Kako se broj učenica i konviktica povećavao nastava je prebačena u susjednu zgradu koja je bila sagrađena 1898. godine.[28] Preparandija je godine 1875. bila ukinuta, a u zgradi se povremeno održavala nastava, pa i

24 APKĐ, Br. 132/1930.

25 APKĐ, Br. 219/1940.; Br. 275/1940. „Javlja se od strane ovoga nastojništva da je Helena Čajkovac rođ. Kindl, rodjena u Djakovu 23. ili 24. ožujka 1885. god udata za Vendelina Čajkovca, vjenčana oko 1907. u Djakovu umrla 20. o.mj. (rujna) u 7 sati navečer. Lijepo molimo da cijenjeni Naslov izvoli pobrinuti za pogreb pokojnice. Pokojnica leži u bolnici našoj."

26 APKĐ, „Proširena kronika", str. 10; „Kronika provincije sestara sv Križa u Đakovu 1868.-1949. „(dalje Kronika I). ; „Tagebuch 1868.-1945."

27 Tako u Popisu filijala (Šematizmu) koji se tiska za svaku godinu za cijelu Družbu, 1908. godine zapisano je da su u Đakovu - škole, konvikt, sjemenište kao i „Privat Spital" (podvukla s.M.Estera) inače se nije posebno apostrofirala bolnica u ovim popisima. Jednostavno je bilo bilježeno „Provinzhaus und Schule".

28 Usp. Marko LANDEKA, „Razvoj školstva u Đakovu do 1945. godine", *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 9/2007, 153.

onda kad su u njoj bili smješteni bolesnici. Godine 1886. započelo je radom Dječje zabavište, a kako nije bilo drugoga prostora smješteno je bilo u jednu prostoriju bolnice. Roditelji su se odmah počeli buniti zbog toga, jer nije bilo primjereno da djeca borave u blizini bolesnika, iako kapacitet bolnice nikada nije bio pun. Ipak su bolesnici, zbog djece bili premješteni u zgradu bivše preparandije. Tu zgradu je od Općine kupio samostan 1898. godine.

Nešto što se ne bi smjelo zaboraviti jeste i činjenica da su za vrijeme II. svjetskoga rata u ovoj bolnici liječena židovska djeca i žene. Osobito su sestre brinule za trudnice koje su bile smještene u ovu bolnicu, ovdje se porodile i mnoge zadržane dulje vrijeme.[29] Majka Amadeja Pavlović je pronalazila načine da ih se uputi na duge strane i spasi njihove živote. U to doba bilo je to vrlo rizično te je time zasluga Majke Amadeje veća. Ona je 2009. g. proglašena Pravednicom među narodima.[30]

Godine 1945. sve zgrade su bile oduzete samostanu, a godine 1960. nacionalizirane. Sve do 1991. zgrade su služile u vojne svrhe. Godine 1995. vraćen je cijeli kompleks prvobitnom vlasniku Samostanu Milosrdnih sestara sv. Križa, zgrade su denacionalizirane.[31] Na jednom dijelu je sagrađen dječji vrtić, neke su zgrade srušene, neke obnovljene, a zgrada prvobitne bolnice je godine 1994. također srušena.

Zgrada nekadašnje bolnice (kasnije zabavišta)

Zgrada bivše preparandije u kojoj su od 1886. bili smješteni bolesnici

29 Usp. VASILJEVIĆ Zoran, *Sabirni logor Đakovo,* Slavonski Brod 1988., 87.

30 APKĐ, Dokumentacija o životu i radu Majke Amadeje Pavlović.

31 Usp. *Narodne novine*, br. 61, 25. 8. 1995. , 1771.

Na mjestu srušene bolnice zadržan je dio zida, koji je saniran, i kao spomen na prvu bolnicu u Slavoniji stavljena je spomen ploča sa slijedećim natpisom:

Na ovome mjestu stajala je bolnica koju je podigao biskup Josip Juraj Strossmayer godine Gospodnje 1859. „Na slavu Božju i spas duša!"

Milosrdne sestre sv. Križa su u bolnici djelovale od godine 1868. do 1947.[32] Godine 1949. je država bolnicu, zajedno sa školskim zgradama i zemljištem samostana oduzela, a godine 1960. nacionalizirala. Godine 1995. je cijeli posjed samostanu vraćen, a bolnica je zbog dotrajalosti srušena.

Spomen ploču podižu Milosrdne sestre sv. Križa, Đakovo, svibanj 1997.

Spomen ploča

Ostaci temelja bolnice

U Državnom arhivu nalaze se izvještaji koje je, na osnovu svojih posjeta i pregleda, pisao dr. Stjepan Kalivoda, i iz kojih doznajemo kako je bolnica izgledala. Jedan takav izvještaj glasi: „Bolnica sestara milosrdnica u samostanu u Đakovu sastojeća iz 3 sobe i uređena na 24 postelje /12 za ženske, 12 za muške/ vrlo čista i vrlo prikladna. Liječnik je dr. Miroslav Weiss obćinski liječnik u Đakovu."[33]

Ili Izvještaj od 6. prosinca 1898.: „Pregledane su bolnice u Djakovu milosrdnih sestara sv. Križa: (...) Bolnica u Djakovu je vrlo čista, vrlo dobro

32 Ova godina ne odgovara stvarnosti. U ovoj zgradi je bolnica bila do 1898., a zatim je preseljena u zgradu preparandije. Godine 1945. sestre su morale napustiti sve zgrade. Stoga bi se ova ploča trebala izmijeniti sa točnijim podacima.

33 Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Unutarnji odjel Zemaljske vlade (dalje: UOZV), Broj: 513., God. 1898-1903., 2., XIV., 1898/5, Kutija 2977.

uredjena na 24 postelje. (...)"[34] Za godinu 1899. u izvještaju se kaže: „(...) Ova bolnica uzorno se drži, veoma je čista i jako prikladna. (...)". To govori koliko je provincijalna uprava posvećivala važnosti funkcioniranju ove bolnice i koliko se trudila održati je na visini i ispuniti sve zahtjeve nadležnih službi. Da to nije bilo jednostavno i da je zahtijevalo velikih napora te materijalna sredstva kazuje nam prigovor Kralj. žup. oblasti iz Osijeka, koja 1898. nalaže upravi bolnice da povede veću brigu za bolnicu u koju su naime bila smještena dva vojnika oboljela od trbušnog tifusa. Nadležna služba iz Osijeka naredila je sanitarni pregled ne samo prostorija bolnice, nego i cijeloga kompleksa iz razloga „da li se može dozvoliti otvorenje zavoda obzirom na okolnost što su u zavodskoj bolnici bila smještena dva vojnika bolesna na trbušnoj pošalini". Zbog toga je u Đakovo upućena komisija. Prisutna komisija bila je sastavljena: „Od strane kr. kotarske oblasti kr. kotarski predstojnik Zvonimir Žepić i kr. kotarski liječnik dr. Franjo pl. Labaš; od strane poglavarstva upravne općine Djakovo općinski načelnik dr. Antun Švarcmajer i općinski liječnik dr. Miroslav Weiss. Od strane reda sestara Svetoga Križa nastojnica M. Radegunda Polz.

Povjerenstvo se uputilo diljem čitavoga zavoda od prostorije do prostorije, u koliko ne spadaju u strogu klauzuru, te su sve prostorije kao: spavaonice pitomkinja i novicijata, školske sobe, igraonica, blagovalište, hodnici, kuhinja, smočnica, rušnica i spremišta pronađeni u uzornom redu i čistoći". Dalje se u zapisniku navodi kako izgledaju sanitarni čvorovi, pojedine prostorije, a što se tiče bolnice zabilježeno je: „S desne strane glavne zgrade smještena je privatna bolnica sa dvije bolničke sobe za muškarački i ženski odjel sa ukupno 16 kreveta, a osim toga imade još jedna sobica sa 2 kreveta za plaćajuće bolesnike građanskoga stališa. Bolnička zgrada dovoljno je izolirana proviđena posebnimi zahodi za poslužno osoblje i za bolesnike koji su pronađeni čisti i dezinficirani, a osim toga je konvent nabavio posebni parni desinfektor za cijenu od 150 for. za desinfekciju rublja i odijela. U ovom desinfektoru raskužena je i posteljina i rublje.

Od nove godine ovamo smješteno je bilo u bolnici 16 osoba, a među njima Ranko Dabić pod tekućim brojem 1882. i Vaso Puškarić pod t. br. 1885. od kojih je prvi primljen u bolnicu 6. kolovoza, a drugi 14. kolovoza.

34 Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, UOZV, Br 14852 ex 1898/81989-1898. XIV., 1898/5, Kutija 2977 ž.c.

Po bolničkoj knjizi bolovala su obojica na trbušnoj pošalini, te su u bolnicu otpremljena po vojničkoj oblasti prigodom posljednjih vojnih vježbah kao vojnički bolesnici, jer obojica djelatno služe u 70. pješačkoj pukovniji, te za smještanje tih bolesnika drugih prigodnih prostorija bilo nije, dočim nisu sposobni bili za transport u koju vojničku bolnicu. Obojica otpušteni kao zdravi drugoga (2) rujna o.g., te su sve prostorije i svi predmeti koji su bili sa bolesnicima u dodiru, kako je gore spomenuto temeljito raskuženi. Od bolnice uputilo se povjerenstvo u dvorište, gospodarske zgrade, praonice, pekaru te je svagdje pronađen uzoran red i čistoća".[35] Tako je školska godina mogla početi desetoga rujna. To je bio vjerojatno povod da provincijalna uprava kupi zgradu bivše preparandije od đakovačke općine za 3000 forinti te da bolnicu premjesti u tu zgradu.

Sestre su uvijek bile spremne uključiti se u razne potrebe općine, jer su na nekoliko mjesta zabilježeni upiti općinskih vlasti da li bi uprava Samostana, u slučaju neke epidemije, mogla dati zgradu bolnice na raspolaganje za bolesnike. Takve upite je postavljao i Crveni križ. Odgovori su bili uvijek pozitivni.[36]

U već gore spomenutom dopisu biskup Strossmayer je napisao da „u slučaju rata primaju čestite milosrdnice i ranjene vojnike, kojima i svoje vlastite sobe ustupaju i koje sa vrlo nježnom brigom dvore i paze, kako se to i za bosanske okupacije uz znatne žrtve svoje hvalevrijedno činiti običavale".[37]

I kasnije se općinska vlast u Đakovu obraćala sestrama za pomoć u različitim situacijama. Tako npr. za vrijeme I. svjetskoga rata 17.9.1914., pita da li Samostan može dati na raspolaganje prostorije za 50 ranjenih vojnika. To se nije moglo učiniti jer je već 1. rujna po naputku ministarstva započela redovna nastava te su se sve konviktice vratile u internat[38] i učenice u školu. Za

35 APKĐ, Br. 8/1898.

36 APKĐ, usp. br. 5/1899.; Br. 3/1910. - u ovom dopisu je odgovoreno da će nadoknada biti 8 kruna i dodatak za uništeno rublje, jer je bolnica blizu konvikta i škole, te sestre koje budu radile sa zaraznim bolesnicima, prije nego se vrate u zajednicu sve svoje haljine i rublje moraju uništiti.

37 Za vrijeme okupacije Bosne i Hercegovine 1878. zgrada bolnice je stavljena na raspolaganje ranjenicima, a ranjeni vojnici stavljeni su i u prostorije škola, u školske razrede. Njih su dvorile sestre. Neke su se sestre i gojenice razboljele od tifusa. Sreća pa nije bilo smrtnih slučajeva. Dijelile su s ranjenicima i hranu iako su same oskudijevale. Prostorije bolnice i školske sobe bile su od boravka vojske veoma oštećene te je trebalo temeljitih popravaka obiju zgrada. Ta situacija koju su sestre proživjele potaknula je Majku M. Tereziju da po treći puta posjeti sestre u Đakovu 1881. Usp. APKĐ, „Kronika I"., str. 7.; „Kronika" (ciklostil), str. 5., „Tagebuch 1868.-1945."., str. 16.

38 APKĐ, Br. 29/1914.

vrijeme I. svjetskoga rata sestre sv. Križa su u mnogim bolnicama Crvenoga križa dvorile na tisuće ranjenika. Takva bolnica u Đakovu bila je smještena u prostorima Sjemeništa. Uz civilni personal ranjenike su njegovale i sestre.[39]

Za vrijeme rata nedostajalo je svima živežnih namirnica kao i drugih sredstava. Tako je provincijalna uprava molila upravu biskupskog vlastelinstva za pomoć u uzdržavanju bolesnika: „U našoj bolnici imade bolesnih zarobljenih Rusa, leže već preko pol godine, čini se da su neizlječivi, moli potpisana slavno ravnateljstvo, da s tima bolesnicima ureduje, da se kamo drugamo otprave, težko nam je sada u ovim prilikama hraniti ih dulje".[40] Međutim ravnateljstvo odgovara: „Zamolbi od 8. veljače t.g. br. 14. nije nam prema odredbi liečnika moguće udovoljiti".

Ipak krajem iste godine uprava vlastelinstva odgovara provincijalatu da „iznimno za vrijeme rata opskrbljuje kruhom i potrebitim brašnom bolesne vlastelinske težake, koji će se nalaziti u tamošnjoj bolnici na liječenju i to počam od 1. listopada 1916. "[41] Uprava provincije često je molila vlastelinstvo da za zimske mjesece dostavi određenu količinu ogrjevnog drva, uglavnom je bilo traženo tri ili četiri hvata. Molbama je bilo udovoljeno.[42]

Da su se događale i pomalo čudne stvari svjedoči i događaj koji se zbio 1923. godine. Šumski radnik Stojan Radočaj iz šumarije Trnava, boravio je u bolnici od 29. siječnja do 14. veljače t.g. Toga dana 14. II. pobjegao je iz bolnice, odnesavši na sebi bolničko rublje, jedan par novih cipela i jedan Nachtkorset novi. Molim da se ovoga radnika prisili da ukradenu robu vrati samostanu". [43] Ne zna se da li je to i učinio!

Na kraju se postavlja pitanje do kada je ova bolnica radila. Na nekim mjestima je zabilježeno da su se neki bolesnici otpremali u osječku bolnicu.

---

39 O tom radu vidi: APKĐ, „Kronika I", „Chronik-Zapisi Nr. 23","Kronika zajednice sestara u Sjemeništu. Usp. Branko OSTAJMER – Vladimir GEIGER, „Đakovačka dobrotvorna i humanitarna društva i udruge u Prvom svjetskom ratu 1914.-1918", *Scrinia Slavonica: godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Hrvatskog instituta za povijest,* 14/2014, 176.

40 APKĐ, br. 14/1916.

41 APKĐ, Br. 68/1916. U dostavnici je navedeno da se šalje: „4 i po vreće 333 kile netto brašna za tiesto i to mjesec listopad, studeni i prosinac 1916. Za 1 Rusa na 26 dana po 77 dkgr krš. brašna" itd.

42 APKĐ, Br. 85/1919.

43 APKĐ, Br. 26/1923. Nigdje nije zabilježeno da li je ukradeno i vraćeno.

Ne može se kazati da je ovo bila bolnica u pravom smislu riječi, jer ovdje nisu npr. vršene nikakve operacije, nije imala sve one posebnosti koje su se tražile za bolnicu - ambulantu, apoteku, iako je sve to postojalo. Možda bi se moglo kazati da je „Bolnica milosrdnih sestara sv. Križa" u Đakovu funkcionirala kao neki, danas bismo kazali, zdravstveni stacionar, ustanova pojačane zdravstvene njege. Sestre su ovdje dvorile bolesnike različitih profila - od radnika biskupskog vlastelinstva, do siromašnih bolesnika, vojnika, djece, pa i sestara koje su zbog bolesti trebale biti u izolaciji. Tako se ipak neće pogriješiti ako se ovu ustanovu imenuje „bolnicom". Posljednji pisani trag i spominjanje ove bolnice u arhivu je iz godine 1940. pod brojem 219/1940., br. 210 i 275/1940., a odnosi se na prijem Pauline Herman i Helene Čajkovac u bolnicu te preminuće posljednje. No listajući arhivsku dokumentaciju naišla sam na nešto veoma zanimljivo. Poznato je koliko je komunistička vlast nastojala i zgradu provincijalne kuće oduzeti sestrama.[44] Samo upornosti Majke Amadeje Pavlović, provincijalne poglavarice i velikoj pomoći biskupa Antuna Akšamovića može se zahvaliti da i provincijalna kuća nije bila oduzeta, a sestre raseljene. No da se vlasti nisu tako lako odricale ove zgrade govori u prilog i dokument koji je biskup A. Akšamović pisao upravi o nakani Gradskog narodnog odbora u Đakovu koji je došao biskupu s idejom da se u Đakovu otvori narodna bolnica. „Nadležno ministarstvo daje im zadatak da u Đakovu stvore prilike, da bi se Đakovo razvijalo kao kulturni centar. Za tu svrhu treba da imaju u Đakovu potrebite kulturne ustanove. Najpreča takva ustanova bila bi bolnica. Stoga gospoda predstavnici[45] općine u Đakovu prema dobivenim instrukcijama iz Zagreba imadu da pregovaraju sa Biskupom i sa časnom Gospođom kako bi se ipak u zgradi samostana mogla otvoriti bolnica pod naslovom: Narodna bolnica za Đakovo i Đakovštinu. Gospoda tvrde da ništa na silu ne žele da se poduzme nego da dođe do nekoga sporazuma. Oni naglašuju da bi se bolnica osnovala sa 50-60 postelja za bolesnike civile, prostorije da bi bile u onom dijelu samostanske zgrade, gdje je bolnica čč. sestara. Prema njihovom mišljenju za samostan bi se ostavilo 40 postelja sa bolesničkim paviljonima, a druge prostorije bi se uzele za civilne bolesnike uz potrebito odjeljenje kako to samostan odredi."[46] Slijede uvjeti koje predlažu te savjeti biskupa Akšamovića koji misli da to ne bi bilo nikako dobro, jer je samostan jedino mjesto

44 APKĐ, Kronika I., str. 135s.

45 U delegaciji su bili: Kolar Đuro, Lukić Joza i Surovi N.

46 APKĐ, Br. 114/1946.

kamo svaka sestra ima pravo doći. Spomenuta delegacija je predložila da će imanje Josipovac ostati u vlasništvu samostana, ali bi se ekonomija koristila za potrebe bolnice. U tom smislu biskup piše: „Koliko bi nam bilo drago, da spasimo Vašu muku i uzorno gospodarstvo Josipovac, toliko bi nam bilo neizmjerno žao ako bi radi smještaja bolnice u zgradi samostana trpjela naša draga Provincija ili bi se rađale nepoželjne afere u našem dragom samostanu gdje vlada Božji mir i iskrena sestrinska ljubav u duhovnoj zajednici".

Majka Amadeja Pavlović odgovorila je negativno na dopis Biskupskog ordinarijata 11. lipnja 1946. „Molim prečasni Naslov, da izvoli obavijestiti gradski N. O. u Djakovu, da se u predmetu smještanja bolnice u našu kuću maticu izvoli obratiti izravno na Svetu Stolicu."[47] Tako je propao još jedan pokušaj oduzimanja samostanske zgrade, a vjerojatno i zadnji pokušaj da Đakovo opet dobije bolnicu.

Kako je bilo gore navedeno u bolnici su radile dvije, nekada tri bolničarke, a službu liječnika vršio je dr. Miroslav Weiss. On je 1883. godine došao u Đakovo i vršio dužnost općinskog liječnika, skrbio za bolesnike u bolnici Milosrdnih sestara sv. Križa i bio također samostanski liječnik te brinuo za konviktice i školsku djecu.[48] Dr. Weiss je brinuo za redovita cijepljenja učenica, redovite preglede i kontrole zdravlja, propisivao treba li otkazati nastavu ako se pojavila kakva zarazna bolest - ospice, difterija, tifus i slično.[49] Dr. Weiss je potpisivao i zdravstvena izvješća, a njegov potpis se nalazi i na Zapisniku koji je sastavljen 9. rujna 1898. u samostanu o pregledu bolnice.[50]

Provincijalna uprava je godine 1912. od dr. Weissa kupila njegov posjed koji je imao u Trnavi - vinograd, šljivik i malu kućicu.

On je i dio svoga liječničkog pribora ostavio samostanu, odnosno samostanskoj bolnici, kako je navedeno u Odluci kr. kotarskog suda u Djakovu od 12. ožujka 1920. godine u kojem su navedeni legati, nasljednici, imovine dr. Weissa, među njima „legat cielog liječničkog pribora i stola za potraživanje po kongregaciji častnih sestara sv. Križa u Djakovu - prima se (...) te se sudbeno i proglašuje nasljedno pravo."[51] Pokopan je na đakovačkom groblju.

---

47 Isto

48 O dr. M. Weissu vidi: Branko OSTAJMER, „Dr. Miroslav Weiss (Vajs). Prigodom stote obljetnice smrti (1917.-2017.)", *Đakovački vezovi, Prigodna revija*, Đakovo 2017., 65. Gosp. Ostajmeru zahvaljujem i na korisnim sugestijama prilikom izrade ovoga rada.

49 Usp. „Povijest samostanskih škola" (rukopis).

50 APKĐ, Br. 8/1898.

51 APKĐ, br. 39/1920.

Nakon smrti dr. Weissa u potpisu jedne „Upitnice" za godinu 1922. nalazi se ime dr. Žige Neumanna, kotarskoga fizika, a kasnije je dužnost općinskog i samostanskog liječnika obnašao dr. Rudolf Čeleda.[52]

Dr. Miroslav Weiss

Zaključak

Danas tek rijetki znaju da je u Đakovu još u 19. stoljeću postojala bolnica, a gotovo potpunu nepoznanicu predstavlja činjenica da je to bila prva bolnica u Slavoniji. Pored toga što su se brinule za djecu i mlade u školi i internatu, Milosrdne sestre sv. Križa su veliku brigu posvetile i ovom djelu ljubavi prema bolesnom čovjeku. Uz đakovačku bolnicu, sestre sv. Križa su u gradu Vukovaru 1941. godine sagradile i uredile i drugu bolnicu (o njoj su brižno skrbile do 1948. godine kada im je bolnica oduzeta, a sestre istjerane). Obično se uvijek govori da je vukovarska bolnica prva bolnica sestara, no istina je drugačija - prva bolnica je Bolnica u Đakovu, a druga Bolnica sestara sv. Križa u Vukovaru.

Osnutak i gotovo stotinu godinu duga povijest đakovačke bolnice pod upravom Milosrdnih sestara sv. Križa predstavlja nemjerljiv i – slobodno se može reći – gotovo posve nepoznat doprinos zajednice Milosrdnih sestara sv. Križa na zdravstvenom području. Ujedno, postojanje ove zdravstvene ustanove u Đakovu još je jedan dokaz svestrane brige biskupa Josipa Jurja

52 APKĐ, Br. 281/1942. „naš kućni liječnik i liječnik internata sv. Križa u Đakovu, te da svoj liječnički honorar prima u naravi " (Potvrda se izdaje za privatnu uporabu na molbu dr. Čelede).

Strossmayera, ne samo za radnike biskupskoga vlastelinstva kojima je bila namijenjena bolnica, nego i njegove općenite brige za zdravstvenu skrb cjelokupnoga stanovništva Đakova i Đakovštine.

SUMMARY

Estera Radičević

EPISCOPAL MANOR HOSPITAL-
HOSPITAL OF THE SISTERS OF MERCY OF THE HOLY CROSS IN ĐAKOVO

Only few people today know that there was a hospital in Đakovo as early as in the 19th century, and it is almost completely unknown that it was the first hospital in Slavonia. Sisters of Mercy of the Holy Cross did not only take care of the children and the young in the school and the boarding school, they also dedicated great care and love to sick people. Next to the hospital in Đakovo, Sisters of the Holy Cross built another hospital in 1941 in the town of Vukovar (they looked after it with great care until the year 1948 when the hospital was taken away from them, and the Sisters were expelled). It is usually thought that the hospital in Vukovar was the first hospital run by Sisters, but the truth is that the first hospital was the one in Đakovo, and the second the one in Vukovar. The establishment and almost a hundred years long history of the hospital in Đakovo run by the Sisters of Mercy of the Holy Cross presents an immeasurable and- one can freely say- almost completely unknown contribution of the congregation of the Sisters of Mercy of the Holy Cross in the field of health. At the same time, the existence of this health institution in Đakovo is yet another proof of the comprehensive care that Bishop Josip Juraj Strossmayer showed not only towards the employees at the Episcopal manor, for whom the hospital was intended, but also his general concern for the health care of the entire population of Đakovo and the Region of Đakovo.

Key words: Sisters of Mercy of the Holy Cross, hospital, monastery, patient care

 ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2017.) str. 67-92

Đakovački učitelj Ivan Kocić Jergović[1]

UDK 929 Kocić Jergović, I.
Izvorni znanstveni rad

Branko Ostajmer
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

U radu se na temelju arhivskih i objavljenih izvora, literature i novinstva donosi životopis zaslužnoga đakovačkoga učitelja Ivana Kocića Jergovića, višegodišnjega (1876.–1888.) ravnatelja đakovačke Opće pučke škole. U dugom nizu učitelja koji su ostavili trag u povijesti Đakova i Đakovštine, Kocić Jergoviću pripada jedno od istaknutijih mjesta. Posebna pozornost pridana je njegovim radovima objavljenima u tiskanim godišnjim izvješćima đakovačke pučke škole.

Ključne riječi: Ivan Kocić Jergović, Đakovo, školstvo

Uvod

Đakovački učitelj i školski ravnatelj Ivan Kocić Jergović slabo je poznata osoba koja dosad, barem koliko je poznato ovom autoru, nije bila predmetom interesa (mjesnih) povjesničara i publicista. Biografski podatci o njemu krajnje su oskudni i nalazimo ih pretežno tek u starijoj literaturi, novinstvu i objavljenim izvorima. Kao primjer može biti spomenuto da se u kratkom pre-

1 Ovaj rad nastao je u okviru znanstvenoga projekta Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj (18. i 19. stoljeće), financiranoga od strane Hrvatske zaklade za znanost.

gledu povijesti đakovačkoga školstva autora Marka Landeke nigdje ne spominje njegovo ime,[2] dok u nešto iscrpnijem pregledu iz pera Hrvoja Miletića nailazimo na jedan usputni spomen.[3]

Iza Ivana Kocića Jergovića nije ostalo mnogo; niti jedna knjiga, niti jedan značajniji književni rad. Izvan prosvjetnoga polja nije iskazivao gotovo nikakvu aktivnost, pa su ga mimoilazile i različite polemike, toliko česte u vrijeme njegova života. Da je zapao u vrtlog politike, poput brojnih drugih učitelja, zacijelo bismo se češće susretali s njegovim imenom u najrazličitijim izvorima (primjerice, u korespondenciji njegovih suvremenikâ). Kada je preminuo, njegova smrt jedva da je bila zabilježena u hrvatskom tisku, a njegovi drugovi nisu se pretjerano iskazali u javnom izražavanju sjećanja na pokojnika (izuzevši napis sadržan u školskoj kronici). Usprkos svemu navedenom, i uvažavajući činjenicu da je Kocić Jergović punih četvrt stoljeća, odnosno gotovo cjelokupan radni vijek proveo u Đakovu, stekavši pritom i zasluge i poštovanje, neosporno je da je ipak riječ o jednom od zaslužnijih svjetovnih učitelja i pedagoških pisaca u povijesti Đakova.

U ovom radu nastoji se donekle ispraviti ta nepravda, ispisati životopis i bibliografiju, premda bez ambicije da bi tema mogla biti cjelovito zaokružena (na primjer, ostaje nerazriješena čak i godina rođenja). Kroz dugotrajnija istraživanja Kocić Jergovićeva bi biobibliografija zasigurno mogla u mnogim odsječcima biti dopunjena, ali vjerujem da bi ovaj prilog pritom mogao poslužiti kao solidno polazište i putokaz.

Biografski okvir

Ivan Kocić Jergović rodio se u seljačkoj obitelji, u posavskom selu Kruševici, na tlu Vojne krajine, a ta će činjenica dobrim dijelom odrediti njegov životni put. S obzirom da je preminuo 1888. godine u dobi od 57 godina, znamo da je rođen 1830. ili 1831. godine. U stručnoj literaturi rijetki su podatci o Kocić Jergoviću, a njegovo školovanje, kao i uopće život do dolaska u Đakovo, potpuna su nepoznanica. Međutim, ponešto dragocjenih (auto)biografskih podataka nalazimo u Kocić Jergovićevim stručnim tekstovima, a na-

2 Marko LANDEKA, „Razvoj školstva u Đakovu do 1945. godine", *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 9/2007., 153.-165.

3 Hrvoje MILETIĆ, „Pregled đakovačkog školstva", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 9/2009., 162.

ročito se to odnosi na tekst „Izbor stanja", objavljen 1878. godine u tiskanom đakovačkom školskom izvješću. Ondje doznajemo da je učiteljsko zvanje od rane mladosti bilo Kocić Jergovićev izbor, ali njegovoj želji privremeno se prepriječio vojni poziv koji je bio sudbinom stanovništvu Vojne krajine. U vojničkoj odori Kocić Jergović proveo je punih deset godina, tako da je tek 1858. godine, približivši se već i 30. godini života, napokon mogao stupiti kao učitelj u učionicu:

> „U svojoj mladosti imao sam najveće nagnuće za učiteljski stališ, ali sve moje osnove pomrsi burna 48. godina,[4] u kojoj sam kao mladić od 16 godina morao stupiti k vojničtvu, pri kom sam sve do god. 1858. službovati morao. Bijah 10 godina vojnik, nu samo tielom, duh pako moj počivaše vazda u školi sve do onoga časa, dok u istinu nisam školnikom postao."[5]

Na istom mjestu, a riječ o članku u kojem se razmatra važnost izbora životnoga zvanja, Kocić Jergović navodi da je školovanje započeo u rodnoj Kruševici, nastavio u Babinoj Gredi, (Velikoj) Kopanici i Vinkovcima, te naposljetku u (Srijemskoj) Mitrovici. Potičući učenike na samoprijegor i odlučnost na putu do izabranoga (plemenitog) cilja, Kocić Jergović je s njima podijelio vlastita, nimalo laka iskustva, napose ona koja su ga dovela do učiteljskoga zvanja. Taj put do mjesta učitelja Kocić Jergović je zaista doživljavao kao put koji je preko trnja vodio do zvijezda; da bi se ostvarilo životnu želju, bilo je potrebno pregrmjeti mnoge poteškoće i odricanja, pa i izravno suprotstavljanje očevoj volji. Prenosim poveći odlomak iz toga dragocjenog autobiografskog zapisa:

> „Polazio sam školu u svom rodnom mjestu Kruševici 3 godine; u Babinojgredi 2; u Kopanici 3; u Vinkovcih tako zvanom oberšulu 1 godinu, te sam odlučio za onda obstojeći devet mjesečni učiteljski kurz u Mitrovici polaziti, na što mi otac jedva privoli. Došavši tamo savjetovaše moga otca g. direktor male realke, da bi za mene vrlo

4 Posrijedi su revolucionarna događanja iz godina 1848./49., napose rat s Mađarima.

5 Ivan JERGOVIĆ, „Izbor stanja", *Godišnje izviešće obće pučke dječačke i djevojačke učione u Djakovu, koncem školske godine 1877/8*, Osijek [1878.], 6.-7.

dobro bilo, kad bih prije svršio malu realku od dva tečaja, pa onda kurz, tako je i bilo, i to g. 1847. kad je dobrano glad zavladao, a tim stan i košta dosta skupa. Od kuće do kuće traži, propitkuj bajdava, moj otac ne može niti neće za mene 10 f.[orinti] mjesečno plaćati, napokon – mi srdito reče: 'sjedaj u kola, pa ćeš biti moj svinjar.' Ne! ne! moj dragi otče!, ja sam amo došao da školu učim, te se ne mogu kući povratiti, ostavi moje stvari ovdje pod kipom, pa ću gledati drugoga služiti, i opet školu polaziti; jer mi je to najvruća želja, nu ipak mislim, da to kao otac učiniti nemožeš. Te rieči sklonuše moga pokojnoga otca, nadje mi za 5 for.[inti] stan i koštu u savskoj ulici kod njekoga krojača, gdje sam morao kao rob s njim klade rezati, ciepati i u dvorište nositi, dok nisam od težka napora obolio, a pri tom sam imao kukavnu koštu. Zajutrak mi bijaše žemlja kao jaje od dvie krajcare šaina[6], ručak i večera komad prove, pa se ne sjećam, da sam ikada juhom svoj želudac ugrijao, pa ipak zdvojio nisam. Na svoju sreću upoznao sam se sa sudrugom K. S. dobrim djakom, koji me k sebi primami, a njegova me majka kao svoga sina obljubi, gdje sam za ono doba, dok sam kod krojača boravio svaki dan štogod založio – kasnije sam tamo na stan i koštu došao, te sam od mamice – tako sam ju zvao kroz poldrugu godinu više dobra uživao, nego njezin sin, koji se je rado sigrao, a ja sam joj u svem na ruku išao. Eto ti mladiću kažiputa, po kom ćeš u svietu stupati, tom samo razlikom, što sam ja tek kroz jedanajest godina malu realku sa dva razreda bez hlača i cipela u prostu seljačku odielu svršio, a ti mi poslie jedanajste godine gavalirski[7] obučen možeš stupiti u onaj razred, gdje se izpit zrelosti polaže. Tako je onda bilo."[8]

Po napuštanju vojne službe Kocić Jergović je vjerojatno dovršio prekinutu malu realku, a potom, tijekom školske godine 1860./61., na Preparandiji u Đakovu položio i dopunski ispit kojim je bio osposobljen za učitelja na

6 Šajn je vrsta papirnatoga novca manje vrijednosti (Zlatko HERKOV, *Građa za financijsko-pravni rječnik feuldalne epohe Hrvatske*, drugi svezak, Zagreb 1956., 443.-444.), pa bi „jaje od dvie krajcare šaina" bilo jeftino, odnosno malo jaje (manje od običnoga).

7 Kavalirski, gospodski.

8 I. JERGOVIĆ, „Izbor stanja", 8.-9.

glavnim učionama, tj. na pučkim školama.[9] Time je napokon stekao učiteljsko zvanje i tako, nakon brojnih odricanja naposljetku ostvario svoju „najvruću želju" – postao učiteljem, a kasnije i ravnateljem. Kolikim je učenicima putem vlastitoga primjera uspio usaditi uvjerenje da se trud i odricanja naposljetku ipak isplate?

U uvodu je potrebno još razjasniti neobičnost oko dva prezimena, odnosno promjene prezimena (Jergović – Kocić). Izvorno obiteljsko prezime bilo je Kocić, ali otac Ivana Kocića Jergovića bio se priženio u zadrugu Jergović te ženidbom preuzeo zadružno prezime.[10] To je prezime sve do 1879. godine nosio i njegov sin, đakovački učitelj i ravnatelj, te se tako i potpisivao. Tada, 1879., promijenio je svoje prezime u prvobitno Kocić, pa se od tada tako i potpisivao (Ivan Kocić). Promjenu prezimena dozvolilo je Glavno zapovjedništvo kao krajiška zemaljska upravna oblast.[11] Očito je da se njegova sredina nije lako priviknula na tu (poznu) promjenu prezimena, pa se kasnije nerijetko navode oba prezimena, a tako je bilo i pri upisu u Matičnu knjigu umrlih.[12] Zbog svega navedenog čini mi se najprimjerenijim navoditi oba prezimena.

Učitelj u Đakovu

Po stjecanju formalnoga zvanja učitelja Kocić Jergović je bio namješten za učitelja u selu Vrbica na istočnom rubu Đakovštine.[13] Namjesnim učiteljem u Đakovu bio je imenovan dopisom kotarskog nadzornika za pučke škole od 21. rujna 1864. Nešto kasnije, odredbom Namjesničkoga vijeća od 24. prosinca 1865., Kocić Jergović je bio potvrđen za razrednog učitelja.[14] Devet

---

9 U popisu osposobljenih učitelja naveden je kao „Jergović Ivan (Kocić) iz Kruševice". *Drugo godišnje izvěstje uzorne glavne učione dětčakah i s njom spojenog k. učiteljišta u Djakovu. Na koncu školske godine 1863/4*, Osijek 1864., 28.

10 Stjepan pl. TOMIĆ, „Školstvo u Đakovu", *Hrvatski učiteljski dom* (Zagreb), god. IX., br. 22, 20. XI. 1916., 186.

11 *Narodne novine* (Zagreb), br. 143, 24. VI. 1879.; Ivan KOCIĆ, [bez naslova], *Godišnje izviešće obće pučke dječačke i djevojačke učione u Djakovu, koncem školske godine 1878/9*, Osijek 1879., 19. „Službeno", *Narodne novine* (Zagreb), god. XLIII., br. 143, 24. VI. 1879., **1**.

12 Rimokatolička župa Đakovo, Matična knjiga umrlih 1873.-1891.

13 *Drugo godišnje izvěstje uzorne glavne učione dětčakah i s njom spojenog k. učiteljišta u Djakovu. Na koncu školske godine 1863/4*, 28.

14 Josip RAČEK, „Crtice iz povjesti djakovačke škole", *Izvještaj obće pučke dječačke i šegrtske škole u Djakovu, koncem školske godine 1890./91*., Đakovo 1891., 8.; S. pl. TOMIĆ, „Školstvo u Đakovu", *Hrvatski učiteljski dom* (Zagreb), god. IX., br. 14, 20. VII. 1916., 115.

godina kasnije, uslijed preustrojstva pučkoga školstva na temelju zakona od 14. listopada 1874., ban Ivan Mažuranić imenovao ga je pravim učiteljem na đakovačkoj Pučkoj školi.[15]

U zgradi đakovačke Pučke škole (do 1875. škola nosi naziv „glavna učiona", a tada biva preimenovana u „obća pučka dječačka škola") bila su smještena dva učiteljska stana, a jedan od njih bio je dodijeljen novomu učitelju. Budući da su na školi službovala četiri učitelja, druga dva učitelja primala su novčanu naknadu (stanarinu) u godišnjem iznosu od 105 forinti. Pored stana i stanarine, učitelji su tada, 1864. godine, primali i 315 forinti plaće te 6 hvati ogrjevnih drva.[16]

U zgradi đakovačke škole, koja je već 1865. godine bila u lošem stanju, Kocić Jergović je proživio ostatak života, odnosno dvadeset i pet godina, „snujuć o probitcih mladoga naraštaja smještena poput pčelica radilica u košnicu, da u njoj posluje i medom se duševne okrjepe hrani".[17]

Prema tiskanim školskim izvješćima đakovačke škole, kao i prema drugim izvorima, učiteljski stanovi bili su u razmjerno dobru stanju, ali cjelokupna zgrada nije zadovoljavala niti najosnovnije standarde i ugrožavala je zdravlje učitelja i učenika. Oba učitelja koja su stanovala u njoj, Antun Lebanović i Kocić Jergović, imala su kroničnih problema s reumom, pa je tako, na primjer, u izvješću iz 1876. godine bilo navedeno da obojica „pate kroz cijelu godinu na reumatizmu silnom trganju u gornjem dijelu tijela".[18]

Prema Kocić Jergoviću, i smrt dugogodišnjega kolege i sustanara Lebanovića, koji je preminuo 23. studenoga 1878. godine, u 63. godini života, bila je posljedica dotrajalosti školskoga zdanja, odnosno loših stambenih uvjeta. Naime, prema Kocić Jergoviću, Lebanović se „u ne shodnom šk. hodniku prije tri godine prehladio, a dne 14. rujna pr. g. [1878.] na ime Marije s upale

---

15 Pored Jergovića, pravim su učiteljima u Đakovu imenovani i Mato Ašperger, Antun Lebanović i Srećko Vuljak. „Domaće viesti", *Napredak* (Zagreb) , god. XVII., br. 29, 10. X. 1876., 463.

16 J. RAČEK, „Crtice iz povjesti djakovačke škole", 8.; S. pl. TOMIĆ, „Školstvo u Đakovu", *Hrvatski učiteljski dom* (Zagreb), god. IX., br. 14, 20. VII. 1916., 115. Godišnja plaća od 420 forinti bila je najveća za tadašnje glavne učione. Dio jedne đakovačke učiteljske plaće od 315 forinti pokrivala je zaklada biskupa Josipa Jurja Strossmayera, a ostalo je pokrivala općina. *Statistika narodnjega školstva u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1875., 158.

17 „Školska zgrada", *Izvještaj obće pučke dječačke i šegrtske škole u Djakovu koncem školske godine 1887/8*, Đakovo 1888., 21.

18 [Ivan JERGOVIĆ?], „Školske viesti", *Godišnje izviešće obće pučke dječačke učione u Djakovu. Koncem školske godine 1875/6*, Osijek 1876., 13.-14.

pluća na smrtnu postelj leže, ova se bolest pretvori u sušicu, i dokonča mu život."[19]

Loša vrata u zgradi, odnosno propuh, ostala su trajan problem, pa su 1880-ih godina učitelji koji su živjeli u zgradi (Kocić Jergović i Srećko Vuljak koji je uselio nakon Lebanovićeve smrti) i dalje muku mučili s reumom.[20]

Uglavnom, nije nimalo neobično da su pritužbe na stanje zgrade predstavljale neizostavno mjesto u tiskanim školskim izvješćima te da je uvijek iznovice upozoravano na nužnost podizanja nove zgrade. Đakovačke općinske vlasti jesu skrbile za zgradu putem popravaka i ličenja, ali takvi zahvati ocjenjivani su nedostatnima. Riječima ravnatelja Preparandije Vilima Korajca iz 1870. godine:

> „Sl.[avno] općinsko poglavarstvo daje redovito svakih praznika opravljati i sgradu glavne učione i sgradu kr.[aljevskoga] učiteljišta. Medjutim je sgrada glavne učione prestara i za koju godinu morat će se uprav nova, rodoljubivomu Djakovu dolikujuća, sgrada podignuti."[21]

U nedostatku potrebnih sredstava (đakovačka općina godinama je štedjela novac za novu zgradu), nade đakovačkih učitelja ostale su neuslišane do samoga konca 19. stoljeća – „rodoljubivomu Djakovu dolikujuća" nova školska zgrada bit će posvećena tek 1898. godine. U međuvremenu je i Kocić Jergović kao školski ravnatelj ponavljao žalopojke na bijedno stanje zgrade Pučke škole. Godine 1877. pisao je:

> „Neizpuni nam se vruća želja o šk.[olskoj] zgradi u 'Izviešću' prošle godine izrečena; jer smo još u staroj podrtini, u koje je trsćani krov tako loš, da kada kiša navali, na sve strane prokisuje. Čijom je krivnjom gradnja zapela – neznamo."[22]

---

19 [Ivan JERGOVIĆ?], „Školske viesti", *Godišnje izviešće obće pučke dječačke i djevojačke učione u Djakovu, koncem školske godine 1878/9*, Osijek 1879., 9.

20 [Ivan JERGOVIĆ?], „Ljetopis", *Izvještaj obće pučke dječačke učione u Djakovu, koncem školske godine 1881/2.*, Đakovo 1882., 16.

21 [Vilim KORAJAC?], „Školske viesti", *Godišnje izviešće o kraljevskom učiteljištu i uzornoj glavnoj učioni u Djakovu koncem školske godine 1869/70*, 16.

22 [Ivan JERGOVIĆ?], „Školske viesti", *Godišnje izviešće obće pučke dječačke i djevojačke učione u Djakovu. Koncem školske godine 1876/7*, Osijek 1877., 17.

Za razliku od zgrade glavne učione (pučke škole) zgrada već spominjane đakovačke Preparandije („učiteljište"), odnosno dvogodišnje učiteljske škole, bila je mlađa (sagrađena 1857. godine) i u dobrom stanju. Đakovačka preparandija bila je otvorena 1857. godine i djelovala je do 1875. godine, a u tom su razdoblju na njoj se školovalo 139 učitelja.[23] Među nastavnicima na Preparandiji bio je i Ivan Kocić Jergović koji je na zavodu, u statusu pomoćnoga učitelja, predavao mjerstvo i risanje.[24] Crtačke vještine pokazao je Kocić Jergović načinivši nacrt zgrade Preparandije, a njegovo autorstvo potvrđuje Vilim Korajac koji piše:

> „U nacrtu, što ga je moj drug i prijatelj J. Jergović – redoviti na glavnoj učioni i pomoćni učitelj na učiteljištu – narisao, vidjeti je lice od sgrade."[25]

Osim učitelja, dvije đakovačke škole bile su povezane i nekim drugim sponama. Na primjer, učitelji glavne učione (pučke škole) održavali su tzv. praktična predavanja. Školske godine 1864./65. održana su tri takva predavanja, jedno je održao ravnatelj, a druga dva Jergović (oba o „upravnom mierstvu"). Praktična predavanja pohađali su i učiteljski pripravnici – pitomci đakovačke Preparandije.[26]

Broj pitomaca na Preparandiji redovno je bio razmjerno malen. Na primjer, školske godine 1864./65. obuku je na školi stjecalo tek sedam *preparandista*; jedan na prvoj godini te šest na drugoj godini.[27] Uzgred može biti napomenuto da je među tim pitomcima bilo i onih koji će kasnije postati zaslužni učitelji. Ovom prigodom spominjem tek Augusta Matoša, kasnijega

---

23 O đakovačkoj Preparandiji vidjeti: Krešimir PAVIĆ, „Članci o povijesti školstva u đakovačkim školskim izvještajima", *Zbornik za povijest školstva i prosvjete*, 23/1990., Ljubljana 1990., 110.-114.

24 *Godišnje izviešće o kraljevskom učiteljištu i uzornoj glavnoj učioni u Djakovu koncem školske godine 1873/4*, Osijek [1874.]., 9.; *Godišnje izviešće o kraljevskom učiteljištu i uzornoj glavnoj učioni u Djakovu. Koncem školske godine 1874/5*, Osijek [1875.], 14.; S. pl. TOMIĆ, „Školstvo u Đakovu", *Hrvatski učiteljski dom* (Zagreb), god. IX., br. 22, 20. XI. 1916., 187.

25 Vilim KORAJAC, „Kr. učiteljište u Djakovu ili rieč u svoje vrieme", *Godišnje izviešće o kraljevskom učiteljištu i uzornoj glavnoj učioni u Djakovu koncem školske godine 1869/70*, Osijek 1870., 5.; S. pl. TOMIĆ, „Školstvo u Đakovu", *Hrvatski učiteljski dom* (Zagreb), god. IX., br. 15, 5. VIII. 1916., 124.

26 „Školske stvari", *Narodne novine* (Zagreb), god. XXXI., br. 199, 31. VIII. 1865., 2.

27 *Isto*, 2.

učitelja u Zagrebu (otac književnika Antuna Gustava), te rođenog Đakovčanina Josipa Račeka, koji će kasnije dugi niz godina službovati na đakovačkoj pučkoj školi.

Velika promjena uslijedila je 1875. godine kada je odlukom Zemaljske vlade bila ukinuta Đakovačka preparandija, iako se Vilim Korajac tomu argumentirano protivio.[28]

Uz mušku, u Đakovu je 1865. godine otvorena i ženska preparandija. Nastavu su trebale održavati sestre sv. Križa, ali ubrzo je došlo do unutarnjih razmirica u samostanu uslijed čega je većina sestara napustila Đakovo i otišla u Zagreb.[29] Tada su nastavne obaveze na sebe privremeno preuzeli učitelji s muške preparandije, Antun Šunić i Ivan Kocić Jergović.[30]

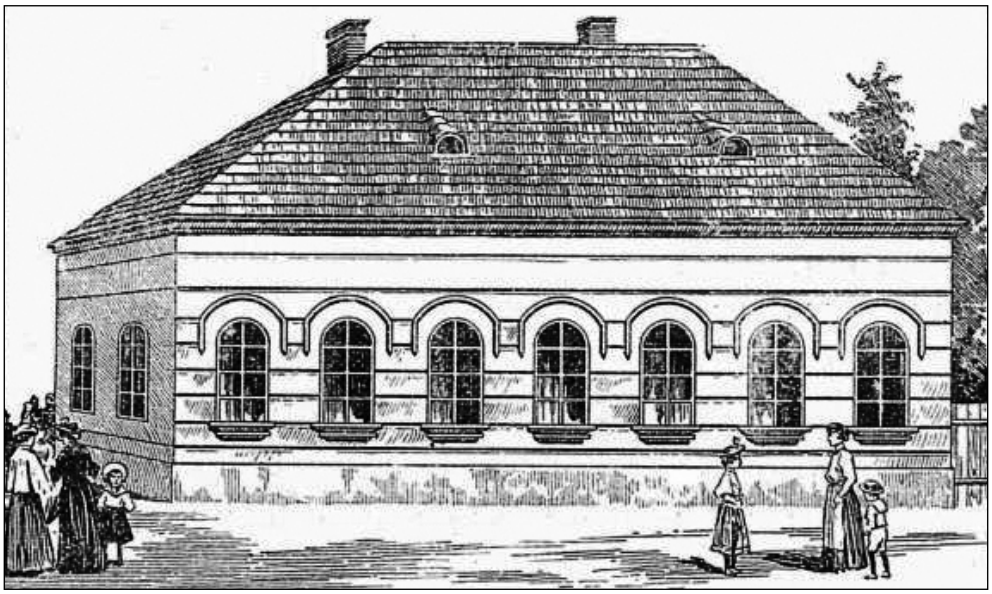

Zgrada đakovačke Učiteljske škole (Preparandije), crtež Ivana Kocića Jergovića

28 V. KORAJAC, „Kr. učiteljište u Djakovu ili rieč u svoje vrieme", 5.-11.

29 Spor je nastao zbog namjere biskupa Strossmayera da osnuje ženski red Sv. Ćirila i Metoda, a taj je plan uključivao i domaće đakovačke sestre (reda Sv. Vinka Paulskoga). Kod njih ta ideja, međutim, nije naišla na plodno tlo pa su većinom, uključujući „ponajbolje sestre-učiteljice", napustile Đakovo i vratile se u Zagreb. [Matija PAVIĆ - Milko CEPELIĆ], *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-djakovački i sriemski. God. 1850.-1900.*, Zagreb 1900.-1904., 241.-242.

30 *Isto*, 242.; S. pl. TOMIĆ, „Školstvo u Đakovu", *Hrvatski učiteljski dom* (Zagreb), god. IX., br. 16, 20. VIII. 1916., 138.

Ravnatelj (1876.–1888.)

Kada se 1875. godine dotadašnji ravnatelj đakovačke Opće pučke dječačke škole vratio na Biskupijsko sjemenište, Antunu Lebanoviću kao najstarijem učitelju bilo je ponuđeno mjesto ravnatelja škole. Pozivajući se na poznu životnu dob i slabo zdravstveno stanje, Lebanović je ponuđeno mjesto odbio, a ravnateljem je zatim jednoglasno bio izabran Ivan Kocić Jergović. Nasuprot toj odluci, školsko nadzorništvo je početkom studenoga 1875. privremenim ravnateljem imenovalo Lebanovića, da bi naposljetku, dekretom Zemaljske vlade od 27. travnja 1876., ravnateljem ipak postao Kocić Jergović.[31]

Usporedno s ravnateljskom dužnošću, Kocić Jergović je i dalje zadržao sve ranije nastavničke obaveze. I dalje je aktivno sudjelovao u radu učiteljskih organizacija,[32] kao i u radu učiteljskih skupština.[33] Naposljetku, aktivno se zalagao za čvršće strukovno povezivanje, uključujući i skrb za učiteljske obitelji. Kada je preminuo gorjanski učitelj Mijo Šunk, Kocić Jergović je napomenuo da će pokojnikova obitelj primati potporu od strane učiteljske zadruge te ujedno iskoristio priliku da mlađe kolega uputi da se učlane u zadrugu:

> „Zato kamo sreće da učitelji – osobito mladji k zadrugi pristupe, ta tri for.[inte] na godinu može svaki žrtvovati, pa baš ako i neima dječice, imamo dosta sirotčadi svojih sudrugova, dužnost nam je, da ih podpomažemo."[34]

Među najvažnijim ulogama pučke škole bilo je promicanje religioznosti, domoljublja, odanosti Monarhiji i kući Habsburgovaca. Na posredovanju tih vrijednosti predano je radio i učitelj Kocić Jergović, kako u učionici, tako

---

31 „Domaće viesti", *Napredak* (Zagreb), god. XVII., br.14, 1. V. 1876., 221.; „Imenovanja", *Obzor* (Zagreb), god. VI., br. 103, 5. V. 1876., 4.; S. pl. TOMIĆ, „Školstvo u Đakovu", *Hrvatski učiteljski dom* (Zagreb), god. IX., br. 21, 5. XI. 1916., 179.

32 Bio je član Zadruge, učiteljskoga društva za potporu učiteljske siročadi. „Izkaz III. članovah, platiših svoje prineske kao utemeljitelji, redoviti članovi ili podupiratelji „Zadruge", učiteljskoga družtva za podporu učiteljske sirotčadi", *Narodne novine* (Zagreb), god. XXXII., br. 128, 6. VI. 1866., 3.

33 O sjednici Školskoga odbora Đakovačke podžupanije održane 1877. objavio je i izvješće u *Hrvatskom učitelju*: Ivan JERGOVIĆ, „Izvješće o sjednici podžupanijskoga škol. odbora, držanoj u Djakovu 5. ožujka", *Hrvatski učitelj* (Zagreb), god. I., br. 10, 15. V. 1877., 151.-153.; br. 12, 15. VI. 1877., 180.-181.

34 Ivan JERGOVIĆ, „Iz Djakovštine", *Hrvatski učitelj* (Zagreb), god. III., br. 7, 1. IV. 1879., 110.

i izvan nje. Kada je Vatroslav Rački, šumarnik Đakovačkoga vlastelinstva, mlađi brat dr. Franje Račkoga, darovao školi dukat, namijenivši ga učeniku IV. razreda koji bude najbolji na ispitu iz hrvatske povijesti,[35] Kocić Jergović je to pismo u cijelosti uvrstio u školsku Spomenicu, te ga ujedno, kao primjer dostojan slijeđenja, objavio u stručnom glasilu *Hrvatski učitelj*. Pismo je popratio sljedećim riječima:

> „Taj sam list primio te ga radi svoga vrlo poučna sadržaja u 'Spomenicu' doslovce uvrstio, da nam i potomstvo uviditi može, da je i u naše doba u svakom obziru plamtećega žara za milu nam domovinu bilo; radi česa se objelodanjuje, da svi oni, kojim je moguće, u taj se krasni primjer ugledaju, te nam mladež našu jedan jednim, drugi drugim sredstvom potaknu, da knjigu, majku napredka što više obljubi, njom bo se jedino čupa drač, a utire i ravna staza, po kojoj će nam mili narod doći do svoje naobraženosti, a tim do prosvjete."[36]

O Kocić Jergovićevim učiteljskim sposobnostima i karakteru svjedoči nam mnogo kasniji zapis Stjepana pl. Tomića, učitelja i autora jedne od vrednijih povjesnica đakovačkoga školstva:

> „Kocića hvale svi, koji su ga poznavali, da je bio spreman učitelj, a osobito je bio dobar risač, te je nekoliko godina predavao risanje na đakovačkoj učiteljskoj školi."[37]

Predan i savjestan rad priskrbljivao je poštovanje životne okoline, ali i priznanja od strane prosvjetnih vlasti. Godine 1882. Odjel za bogoštovlje i nastavu izrazio je službeno „priznanje" učiteljima Ivanu Kociću i Mati (Mate-

35 Pobude za svoj plemeniti čin Rački je, pored ostaloga, pojasnio sljedećim riječima: „Mi smo 'Hrvati', a sveta nam je zadaća uliti u nježno srce djeteta, da je Hrvat i da ima ljubiti svoju milu majku domovinu. A ovu ljubav uzplamtit će si čitanjem i učenjem slavne povjesti.„ Ivan JERGOVIĆ, „Prijatelj mladeži i napredka", *Hrvatski učitelj* (Zagreb), god. II., 15. X. 1878., 317.-318. Nije ovo bila jedina prigoda u kojoj je Vatroslav Rački (Fužine, 1842. – Đakovo, 1917.) javno iskazivao svoje rodoljubive osjećaje. Međutim, već nekoliko godina kasnije (sredinom 1880-ih), kada se bude sukobio s biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom i stupio u okrilje režima bana Dragutina Khuen-Héderváryja, mnogi će mu odricati i poštenje i rodoljublje. O Račkom vidi više u: Branko OSTAJMER, „Prilog životopisu Vatroslava Račkog: neuspješna kandidatura na saborskim izborima 1906. godine", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 7/2005., 141.-164.

36 I. JERGOVIĆ, „Prijatelj mladeži i napredka", 317.-318.

37 S. pl. TOMIĆ, „Školstvo u Đakovu", *Hrvatski učiteljski dom* (Zagreb), god. IX., br. 22, 20. XI. 1916., 187.

ju) Ašpergeru zbog revna i uspješna djelovanja na polju pučke prosvjete, kao i zbog pohvaljenoga ćudorednog, društvenog i „državljanskoga" ponašanja.[38]

Pedagoški i publicistički opus

Posebnu pozornost zaslužuje Kocić Jergovićev publicistički rad koji je gotovo u cijelosti usredotočen na pedagoška, odnosno strukovna pitanja. Sukladno tematici, Kocić Jergović je svoje tekstove pretežno objavljivao u stručnim glasilima, a naročito važno mjesto u njegovoj bibliografiji zauzimaju pedagoški radovi objavljeni u tiskanim godišnjim izvješćima đakovačke pučke škole.

Tiskana godišnja izvješća đakovačkih škola bila su objavljivana prilično neredovito, odlikuje ih iznimna dokumentarna važnost za povijest đakovačkoga školstva i Đakova uopće, a premda u malom broju, sačuvana je velika većina njih (pretežno u zbirkama Hrvatskoga školskog muzeja u Zagrebu, Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu te Muzeja Đakovštine u Đakovu).[39] Objava godišnjih školskih izvješća nije bila jednostavna zadaća i ponajprije je ovisila o zalaganju učiteljâ, kao i o financijskim sredstvima. Poznato nam se, naime, da su pojedinih godina materijali bili priređeni ali zbog manjka novca nisu bili tiskani. Godine 1865., na kraju školske godine 1864./65. dva đakovačka obrazovna zavoda – Preparandije i Dječačke učione – priredila su izvješće, ali se „potrebiti trošak nije od nikuda smoći mogao", pa su naposljetku sažeti podaci bili objavljeni u zagrebačkim *Narodnim novinama*.[40] Prema svemu sudeći, školska su izvješća za Kocić Jergovićeva upravljanja đakovačkom školom bila najredovitije objavljivana, ili su barem sačuvana u većem broju (pa i u drugim školskim knjižnicama), što je posljedica Kocić Jergovićeve odluke da đakovačko tiskano izvješće razmjenjuje s onima drugih hrvatskih škola.[41]

---

38 J. RAČEK, „Crtice iz povjesti djakovačke škole", 16.

39 Izvješća su bila slana uredništvima novina i stručnih glasila, pa su ona često objavljivala vijesti o novoobjavljenim izvješćima, počesto sažimljući najvažnije podatke poput broja učenika, naslova važnijih uvodnih članaka i slično. Takve obavijesti o đakovačkim školskim izvješćima vidjeti, primjerice, u: „Izvješće obće pučke dječačke učione u Djakovu", *Obzor* (Zagreb), god. XI., br. 177, 2. VIII. 1881, 3.; „Školski izvještaji", *Narodne novine* (Zagreb), god. L., br. 180, 5. VIII. 1884., 2.

40 „Školske stvari", *Narodne novine* (Zagreb), god. XXXI., br. 199, 31. VIII. 1865., 2.

41 Ivan KOCIĆ, „Za ravnanje", *Godišnje izviešće obće pučke dječačke i djevojačke učione u Djakovu, koncem školske godine 1879/80*, Zemun 1880., 36.

Najstarije đakovačko tiskano školsko izvješće potječe iz 1863. godine, a riječ je o izvješću *Kr. učiteljšta i uzorne glavne škole*. Pored statističkih podataka, popisa učenika i školskoga ljetopisa, godišnja školska izvješća su u pravilu na svojim početnim stranicama sadržava i radnju znanstveno-pedagoškoga karaktera, potpisanu od strane nekog od zavodskih učitelja. U prva tri izvješća objavljeni su i članci tadašnjega ravnatelja đakovačke škole Antuna Šunića, izvješće za školsku godinu 1866./67. objavljeno je bez članka, dok je u izvješću za godinu 1867./68. objavljen prvi članak Ivana Kocića Jergovića pod naslovom „Zemljopis u I. i II. razredu".[42] Međutim, izvješće iz 1868. nije sadržavalo ništa osim toga članka. Naredno izvješće, iz 1869. godine, ponovno je imalo uobičajen sadržaj, a na uvodnom je mjestu ponovljen isti, premda u pojedinim detaljima prerađeni članak I. Kocića Jergovića.[43]

Bibliografija Kocić Jergovićevih radova objavljenih u tiskanim školskim godišnjim izvješćima priložena je na kraju ovoga rada,[44] a na narednim stranicama slijedi kratak osvrt na nekoliko važnijih i(li) zanimljivijih njegovih radova objavljenih u uvodima školskih izvješća.

Jedan od takvih je zasigurno rad moralno-pedagoškoga karaktera naslovljen „Važnije krieposti, koje dom i škola u mladeži gojiti ima", objavljen u školskom izvješću za školsku godinu 1879./80.[45] Na stranicama ovoga rada školski je ravnatelj upozoravao na važnost školskoga kao i domaćeg, kućnog „uzgoja". Mnoge od iznesenih misli pritom i danas zvuče aktualno:

> „Svatko znade, koliko školi pripomaže valjani domaći uzgoj djece; a znade i to, kako se upravo dan danas jadikuje za boljim domaćim uzgojem, jer su djeca većinom razmažena i razuzdana; slabo se nadje diete, koje bi bilo zadahnuto već od kuće pravim bogoljubnim

42 Ivan JERGOVIĆ, „Zemljopis u I. i II. razredu", *Peto godišnje izvěstje uzorne glavne učione dětčakah i s njom spojenog kr. učiteljišta u Djakovu. Na koncu školske godine 1867/8*, Osijek 1868., 3.-16.; Antun CUVAJ (prir.), *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, sv. V., drugo ispravljeno i popunjeno izdanje, Zagreb 1910., 150.

43 Ivan JERGOVIĆ, „Zemljopis u I. i II. razredu", *Godišnje izvěštje o kraljevskom učiteljištu i uzornoj glavnoj učioni u Djakovu koncem školske godine 1868/9*, Osijek 1869., 3.-14.

44 Cjelovita bibliografija koja bi uključivala i tekstova objavljene u novinstvu te stručnim časopisima bila bi višestruko opsežnija i vrijedilo bi truda da ju se pokuša (približno) sastaviti.

45 Ivan KOCIĆ, „Važnije krieposti, koje dom i škola u mladeži gojiti ima", *Godišnje izviešće obće pučke dječačke i djevojačke učione u Djakovu, koncem školske godine 1879/80*, Zemun 1880., 3.-13.

> duhom, a to je zato, jer učitelj dobije u školu djecu neuku, kod koje duševne sile driemaju ili spavaju, a odgoj roditeljski je posve slab, ali uz to donekle i razmažen, pa neima veće nesreće po cieli život djeteta, van ako se je od malih noguh priučilo kojoj mani, svojoj voljici, koju je poslije težko izpraviti, toga radi mora dom i škola, rekuć svaki odgojitelj, držati svoje gojenče na uzdi, a najglavnija su mu sredstva točan red i stega."[46]

U središtu autorove pozornosti jest jedanaest krijeposti, odnosno vrlina, koje bi svaki odgojitelj morao razvijati kod djece kako bi od njih postali „mudri, triezni, pravedni i jaki muževi, a postojani i vjerni gradjani".[47] Dvije najvažnije vrline su ćudorednost (temeljena na vjeri) i poslušnost, i njih su dvije „kao sestrice sdružene, jedna drugoj ruku pružajuće, koje se osobito kod djece gojiti imaju".[48] Na treće mjesto Kocić Jergović postavlja marljivost i umjerenost:

> „[…] a to su krieposti, oko kojih se kao oko stožera vrti blagostanje cieloga naroda i svega čovečanstva. Marljivost je mati, a umjerenost sestra sreće i napredka svakoga čovjeka; marljivost teče a umjerenost skuplja; marljivost kriepi tielo, a umjerenost mu uzdržaje zdravlje; marljivost napunjava srce zadovoljstvom, a umjerenost ublažuje strasti i zle želje, koje bi se možebit kad-tad pojavile. […] Besposlen čovjek naliči novoj sagradjenoj kući, koja je prazna i bez gospodara, u koju se useliti može što hoće, svaka zla i okužna para, svaki gmaz i gad, svaka ptica zlogodnjača pravi si tamo gniezdo. – Zato se i veli, da je besposlenost početak sviju zala."[49]

U daljnjem tekstu pobrojane su i najčešće putem slikovitih usporedbi dočarane iskrenost, pravednost („Ovu se kriepost može u djeci tim pranačelom probuditi: 'Nečini drugim ono, što nisi rad, da se tebi učini'"), vjernost, učtivost, uljudnost, snošljivost i miroljubivost te, naposljetku, „značaj" kojega Kocić Jergović opisuje na sljedeći način:

---

46 *Isto*, 3.-4.
47 *Isto*, 12.
48 *Isto*, 4.-6.
49 *Isto*, 7.-8.

> „[…] ono odlučno razpoloženje duha, po kom je čovjek sklon na ovo ili ono djelo, pa se toga načela strogo drži. Značaj je smjesa od svojstva srca, duha i ćudi, i poznade se tim, što čovjek u istinu spozna sam u sebi, pred samim sobom i u ponašanju prama svakom, da je izabrano za načelo ono, što je istinito i pravedno."[50]

U sljedećem izvješću, za školsku godinu 1880./81., Kocić Jergović ponovno potpisuje uvodnu rad, „Tri najglavnija ljudska izuma".[51] U ovomu tekstu ravnatelj je opisao nekoliko najvećih ideja i izuma u ljudskoj povijesti, započevši od pisma (uključujući tiskarski stroj), preko heliocentričnoga sustava (Nikola Kopernik i Galilei Galilei) do parnoga stroja (James Watt) i parne lokomotive (George Stephenson). Na koncu rada, vezano uz izum lokomotive, Kocić Jergović zaključuje:

> „Tim je danom počela nova doba željeznice, koja se evo i u našoj miloj domovini po svih krajevih razširila, pa će na skoro kako iz pouzdana izvora doznajemo, jurit i kroz naše milo Djakovo. – Dao Bog!"[52]

Međutim, do prve tutnjave „parovoza" kroz Đakovo trebalo je proći još dugih četvrt stoljeća (1905.); Kocić Jergović to nije doživio, kao što nije doživio ni toliko žuđenu novu školsku zgradu.

U uvodu ovoga rada već je spominjan Kocić Jergovićev članak „Izbor stanja" iz 1878. godine. Obraćajući se učenicima, autor razlaže važnost izbora životnoga zvanja, još jednom upućuje na važnost vrlina te pritom izriče uobičajeno (onodobno) shvaćanje društvene uloge pučke škole:

> „Pučka je škola, gdje se polaže temelj ne samo za više škole, nego je njezina zadaća, da svu djecu uzgoji za skroz dobre kršćane, za zdrave, krepke i dobrovoljne ljude, za vriedne i miroljubive gradjane i rodoljubive domorodce. Dakle mila dječice, o vas zavisi daljna izbobrazba i buduća sreća života vašega; ovdje se koristite s onim, što vam je potrebno; ovdje vam se pruža osnova, da možete tamo izpuči-

50 *Isto*, 12.

51 Ivan KOCIĆ, „Tri najglavnija ljudska izuma", *Izvješće obće pučke dječačke učione u Djakovu, koncem školske godine 1880/1*, Đakovo 1881., 3.-16.

52 *Isto*, 16.

ti svoje znanje; ovdje se sadi, presadjuje i oplemenjuje mladica tiela vašega, tamo se dalje kaštri i njeguje, da plemenit plod donieti može; ovdje se dakle pokazuje svako diete, kakovim će čovjekom biti; zato mila mladeži nastoj, da se ovdje u svem dobru pripraviš, pa kad mili svoj dom ostaviš, i u sviet na nauke podješ, da nebudeš na štetu svojim roditeljem, nego na ponos, čast i diku njim, učiteljem i svim gradjanom, a sebi na korist. Nezaboravi, 'Umiljato janje dvie majke sisa', tako ćeš i ti moj mladiću, ako si se ovdje izvrstnim pokazao, od svojih roditelja i od drugih stalnu podporu dobiti i sigurno svoj cilj postići."[53]

Posljednji Kocić Jergovićev članak objavljen na stranicama đakovačkih školskih izvješća potječe iz 1884. godine i posvećen je krunici, jednoj od najomiljenijih katoličkih molitvi.[54]

Više od ostaloga, tiskana školska godišnja izvješća predstavljaju vrijedan izvor za povijest školstva, a nisu rijetki slučajevi da su u njima bili objavljivani i radovi koji su tematizirali određene odlomke iz povijesti školstva, napose na lokalnoj razini. Na važnost tih tekstova svojedobno je ukazao Vjekoslav Maštrović, a odazvavši se tomu poticaju Krešimir Pavić je obradio sačuvana izvješća đakovačkih škola te objavio rad „Članci o povijesti školstva u đakovačkim školskim izvještajima".[55] U razdoblju od 1870. do 1914. Pavić je pronašao deset članak o povijesti (đakovačkog) školstva, „različite kvantitete i kvalitete", a za jedan od njih, članak „Osnutak škole u Djakovu" iz 1891. godine, iznio je opreznu pretpostavku o Ivanu Kociću Jergoviću kao autoru.[56] S obzirom da je članak nepotpisan i da je objavljen tri godine nakon njegove smrti, autorstvo će vjerojatno ostati nerazriješeno, ali neki navodi upućuju na zaključak da bi Kocić Jergović mogao biti autor tog rada, ili barem jednoga njegova dijela.

---

53 I. JERGOVIĆ, „Izbor stanja", 8.

54 Autorski dio predstavlja tek uvod članka, dok ostatak (većinu) čini odlomak (priča) iz knjige *Žitje sv. Alojzija Gonzage* (Osijek, 1860). Ivan KOCIĆ, „Krunica", *Izvještaj obće pučke dječačke učione u Djakovu, koncem školske godine 1883/4*, Đakovo 1884., 3.-14.

55 K. PAVIĆ, „Članci o povijesti školstva", 110.-114.

56 *Isto*, 113. Posrijedi je članak „Osnutak škole u Djakovu", *Izvještaj niže pučke dječačke i šegrtske škole u Djakovu. Koncem školske godine 1892.*, Đakovo 1892., 3.-9. Jedini primjerak ovoga izvješća sačuvan je u Hrvatskom školskom muzeju, a i taj je, na žalost, oštećen (nedostaju stranice 5.-8.).

Naime, prethodne godine, u izvješću za 1890./91. godinu, bio je objavljen poduži članak pod naslovom „Crtice iz povjesti djakovačke škole" kojega je potpisao Josip Raček,[57] učitelj koji je nepune tri godine ranije bio namješten na đakovačkoj školi. Međutim, u uvodnoj napomeni uz spomenuti članak „Osnutak škole u Djakovu" (iz 1892.) kaže se da su „Povjestne crtice škole djakovačke" (sic!) dosta „nejasne jer su sastavljaču, pokojnomu Ivanu Kociću, manjkala vrela, da na njihovu osnovu povjest škole napiše". Zbog toga je u svibnju 1890. godine Duhovni stol Đakovačke (Bosanske ili Đakovačke i Srijemske) biskupije bio zamoljen da dozvoli uvid u Dijecezanski arhiv, ali odgovor je bio negativan, kao što je bio negativan i ranije kada je sličnu molbu uputio učitelj Kocić.[58] U istoj se napomeni naposljetku kaže da se Kocić Jergović „pišući za šk. spomenicu povjest škole – morao […] poslužiti onimi pismenimi dokazali, što ih je u šk.[olskom] arkivu pri ruci imao".[59] Iz navedenoga bi proizlazilo da su zapisi Ivana Kocića Jergovića u Spomenici đakovačke Pučke škole poslužili kao osnova za oba navedena članka i da je on u najmanju ruku jedan od suautora.

Bilo kako bilo, ono što je nedvojbeno jest da je Ivan Kocić Jergović istraživao povijest đakovačkoga školstva, da je prikupljao različite podatke i u (zagubljenoj) školskoj spomenici zapisivao povjesnicu đakovačkoga školstva, a za pretpostaviti je da je smrt stala na put naumu o objavljivanju sakupljenih rezultata.

Vezano u njegov publicistički rad, može još biti napomenuto da je Kocić Jergović stručne tekstove objavljivao i na stranicama već spominjanoga *Hrvatskog učitelja*,[60] kao i da je bio među suradnicima lista *Školski prijatelj*, s podnaslovom *Časopis za promicanje pučkoga školstva. Glasilo družtva hrvatsko-slavonskih učitelja „Narodne škole"*. List je pokrenut s ciljem da bude „pravim prijateljem škole, učiteljstva, napredka i pučke prosvjete", a izlazio je u Zagrebu od 1868. do 1876. godine.[61]

---

57 Josip RAČEK, „Crtice iz povjesti djakovačke škole", *Izvještaj obće pučke dječačke i šegrtske škole u Djakovu, koncem školske godine 1890./91*., Đakovo 1891., 3.-31.

58 Duhovni stol je nemogućnost uvida u Dijecezanski arhiv opravdavao u prvom redu njegovom nesređenošću, odnosno uklopljenošću školskih spisa u ostalo gradivo.

59 „Osnutak škole u Djakovu", 3.-4.

60 Primjerice: Ivan KOCIĆ, „Početnica za stienu u pučkoj školi", *Hrvatski učitelj*, god. VIII., br. 20, 15. X. 1884., str. 313.-314.; br. 21, 1. XI. 1884., str. 328.-329.

61 Franjo KLAIĆ, „Poziv na predplatu", *Narodne novine* (Zagreb), god. XXXVI., br. 295, 28. XII. 1870., 3.

Zasebnu kategoriju tekstova čini nekoliko njih u kojima se Kocić Jergović posljednji put opraštao od kolega učitelja, u pravilu svojih (dobrih) znanaca. Na primjer, o Antunu Lebanoviću, svomu drugu i sustanaru pod trošnim krovom đakovačke škole, objavio je na stranicama *Hrvatskoga učitelja* iznimno topao nekrolog.[62] Iste godine izvijestio je i o smrti Mije Šunka, dugogodišnjega učitelja u Gorjanima,[63] a 1882. godine 1882. oprostio se i od učitelja u Koritni Mate Gregorovića.[64]

Ostale društvene (ne)aktivnosti

Život Ivana Kocića Jergovića bio je posvećen školi i obitelji. Za razliku od većine drugih suvremenih učitelja, uključujući i đakovačke, on se veoma dosljedno uklanjao političkom i društvenom životu. Ime mu ne susrećemo u lokalnim političkim okršajima, koji su napose 1880-ih godina bili izrazito oštri. Iz toga bismo mogli pretpostaviti da su njegovi nazori bili oporbeni, na liniji politike biskupa Josipa Jurja Strossmayera, ali da ih kao učitelj nije smio javno iskazivati. Za to, međutim, nemamo vjerodostojne potvrde pa je zaista riječ tek o pretpostavci.

Skroman trag aktivnosti nalazimo u đakovačkoj Gospodarskoj podružnici,[65] u kojoj su neki drugih đakovački učitelji ostavili prilično dubok trag.

Sličan skroman spomen njegova imena nalazimo i u analima Pjevačkoga društva „Sklad" kao najuglednijega đakovačkog društva, ali njegov obol radu Društva doista je zanemariv. U članskoj evidenciji, sadržanoj u vrsno sastavljenoj monografiji Mate Horvata, nalazimo ga kao člana tek jednom, 1870. godine.[66] S obzirom na činjenicu da je „Sklad" okupljao gotovo sva značajnija imena đakovačke svjetovne i crkvene inteligencije, kao i s obzirom da đakovački učitelji često ostvarivali važne uloge u društvenom radu, takav (ne)angažman Kocića Jergovića ponešto iznenađuje. U nedostatku drugih pouzdanih izvora, možda bismo mogli pretpostaviti da on svjesno uklanjao značajnijem političkom i društvenom radu, odnosno da se u potpunosti po-

62 Ivan JERGOVIĆ, „† Antun Lebanović", *Hrvatski učitelj* (Zagreb), god. III., br. 1, 1. I. 1879., 11.-13.

63 Ivan JERGOVIĆ, „Iz Djakovštine", *Hrvatski učitelj* (Zagreb), god. III., br. 7, 1. IV. 1879., 110.

64 Ivan KOCIĆ, „Mato Gregorović", *Hrvatski učitelj* (Zagreb), god. VI., br. 10, 15. V. 1882., 156.

65 *Gospodarski list* (Zagreb), br. 21, 1865., 112.

66 Mato HORVAT, *Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva „Sklad" – „Preradović" u Đakovu 1863 – 1939*, Đakovo 1939., 46.

svećivao prosvjetnom radu, napose nakon 1876. godine kada je bio izabran za školskoga ravnatelja.

Smrt i pokop

Raniji zdravstveni problemi Ivana Kocića Jergovića (reumatizam) s godinama su se pogoršavali. Početkom školske godine 1885./86. bolovi uslijed reumatizma bili su sve snažniji, na što su se nadovezali „slabost želudca, te hudi kašalj, koji ga već 20. veljače t. g. [1886.] skrhaše u postelju".[67] Njegove nastavne obaveze privremeno su preuzimali kolege učitelji Matej Ašperger i Srećko Vuljak, ali Kocić Jergovićevo zdravlje bilo je toliko narušeno da je gotovo čitavu školsku godinu proveo na dopustu. Liječničkoj preporuci da oporavak potraži u visokocijenjenim kupkama u Topuskom nije mogao udovoljiti zbog manjka sredstava (Odjel za bogoštovlje i nastavu odbio je njegovu molbu za pokrivanje tih troškova, a sâm sredstava nije imao budući da je školovao sina te pripremao vjenčanje kćeri). Naposljetku je umjesto u Topusko pošao u obližnje kupke u Breznici.[68]

Odmor u Breznici, čini se, nije donio značajnije poboljšanje zdravstvenoga stanja, pa se Kocić Jergović ponovno obratio Zemaljskoj vladi s molbom za pokrivanje troškova (stan i kupelj) boravka u kupkama Topusko. Ovoga puta molbi je bilo udovoljeno i molitelju su pokriveni svi troškovi liječenja u razdoblju od 16. kolovoza do 15. rujna. Kocić Jergović je iskoristio ponuđenu mogućnost, a po povratku je u školskoj spomenici zapisao da su mu kupke „mnogo hasnile" te se početkom nove školske godine mogao vratiti službi.[69]

Oporavak je, međutim, bio tek privremen i Ivan Kocić Jergović je preminuo u Đakovu 15. veljače 1888. Premda mu je bilo (tek) 57 godina, u Matičnoj knjizi umrlih kao uzrok smrti bila je navedena – „ostarjelost".[70] Njegova smrt bila je tek notirana u stručnim glasilima poput *Hrvatskoga učitelja*,[71] i pomalo je neobično što se nije našlo nikoga tko bi se podsjetio na njegove vrline i zasluge (na način na koji je on znao ispratiti neke druge učitelje).

---

67 „Ljetopis", *Izvještaj obće pučke dječačke učione u Djakovu, koncem školske godine 1885/6.*, Đakovo 1886., 24.

68 *Isto*, 24.-26.

69 J. RAČEK, „Crtice iz povjesti djakovačke škole", 19.-20.

70 Rimokatolička župa Đakovo, Matična knjiga umrlih 1873.-1891.

71 „Umrli su", *Hrvatski učitelj* (Zagreb), god. XII., br. 8., 15. IV. 1888., 127.

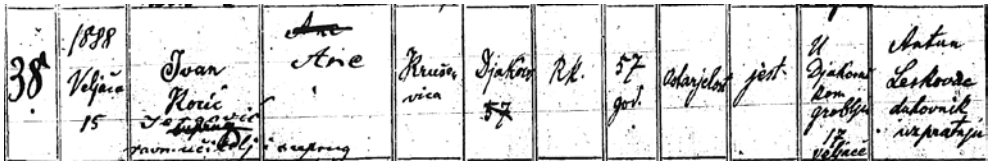

Upis Ivana Kocića Jergovića u Matičnoj knjizi umrlih Rimokatoličke župe Đakovo

Promatrano iz đakovačke perspektive, njegova je smrt bila zasjenjena velikim i raskošnim svečanostima vezanima uz 50. obljetnicu misništva biskupa Strossmayera (16. veljače), a također i smrću Nikole Tordinca, mnogo poznatijega đakovačkoga pisca i kulturnog djelatnika (21. veljače).

Međutim, u školskom izvješću za školsku godinu 1887./88. detaljno su opisani bolesti i smrt Kocić Jergovića, kao i poštovanje s kojim su ga Đakovčani i kolege učitelji ispratili na posljednji počinak. Prema tom zapisu, Kocić Jergović se razbolio na Badnjak 1887. godine; bolest je naglo napredovala pa je ravnatelj đakovačke škole nekoliko dana kasnije pao u postelju iz koje više nije ustao. S izostankom znakova poboljšanja zdravstvenog stanja, ravnatelj je sredinom siječnja svoje učiteljske obaveze raspodijelio na druge učitelje:

> „Oko 15. siečnja sazvao si naš bolestnik svoje sudrugove i rekao nam: Braćo sudruzi, meni je jako zlo. Svakim danom bivam slabiji, a pojede me briga za mojimi učenici, da ne zaostanu. Predajem bratu Srećku [Vuljku] sve službene spise, neka kao najstariji upravlja ovim zavodom, dok ja ne ozdravim, a Vas braćo molim, da složnimi silami uznastojite, da mi moja djeca ne zaostanu, biti ću vam zahvalan vele."[72]

Ostali učitelji preuzeli su na sebe Kocić Jergovićeve obaveze, nastojeći ga utješiti i uputiti ga da svu brigu usmjeri na ozdravljenje. Međutim, njegov je život polako i neumitno gasnuo:

72 „Ljetopis obće pučke škole", *Izvještaj obće pučke dječačke i šegrtske škole u Djakovu koncem školske godine 1887/8*, Đakovo 1888., 14.-15.

„Sirotan borio se sa svojom starom boljom, koja je sobom povela i drugih bolesti, kao želudačnu slabost. Želudac mu nije mogao nikakova jela ni primati, a negmo li probavljati. Tako je jenjao i venuo, dok nije pošao Bogu na istinu, da primi naplatu za njegov neumoran dvadesetdevet godišnji rad na polju pučke prosvjete, 15. veljače t. g. sedmom urom u večer a same kosti predao zemljici crnoj 17. i.[stog] m.[jeseca] ob petoj uri pod večer.”[73]

Isti kroničar – a vjerojatno je riječ o Srećku Vuljku – podrobno je opisao i pokop:

„Tuj je pokazalo naše vrlo gradjanstvo, kako štuje marne odgojitelje i naučitelje svojega podmladka. Obje zadruge[74] zaključile službeno sprovodu prisustvovati sa svojim mrtvačkimi koli i podpunom asistencijom. Nije izostalo ni činovničtvo svih djakovačkih ureda sa svojimi šefovi. Kondukt je vodio preč. g. Dr. Engelbert Voršak uz asistvovanje dvojice professora pokojnikovih prijatelja. Duhovna mladež licea djakovačkog, sa svojim profesorskim sborom, kao i ostalo preč. svećenstvo nije se izključilo. O ono je zadnju počast odalo onomu, koj ju u istinu i zavriedio. Lies i kola mrtvačka bijahu izkićena vienci, što s’ vrbcami i nadpisi, što pako bez njih. Zahvalnih učenika množina, sa silesijom inog mužkog i ženskog svieta, pratilo je nezaboravnog pokojnika do hladnog groba.

Množtvo se učitelja iz djakovštine sabralo, da svom starom i vriednom sudrugu rekne zadnji s Bogom! Oplakala ga tužna njegova kćerka gdja Marija Drakulić, a sinak jedinac Franjo, ravnatelj ratarnice u Gružu, nije mogao radi daljine i zločesta vremena, svoga dobroga otca još zadnji put vidjeti, koj je za nj sve svoje žrtvovao samo, da ga vidi ljudinom. Ovako sjajnim sprovodom predadosmo indi izmučene kosti rudini domovine, koju je pokojnik žarko ljubio do zadnje uzdaha svoga, kojoj se kao haran sinak u istinu i odužio! Pokoj mu duši i vječna pamet!”[75]

73 *Isto*, 15.

74 Prva hrvatska obrtnička zadruge te Obrtnička zadruga Radnja.

75 *Isto*, 15.-16. Usp. J. RAČEK, „Crtice iz povjesti djakovačke škole”, 22.-24.

Supruga Ivana Kocića Jergovića, Ana, preminula je od posljedica upale pluća 3. ožujka iste godine, u dobi od 48 godina,[76] nadživjevši tako supruga za nepuna tri tjedna. Ne znamo je li tomu pridonijela i tuga za pokojnim životnim drugom, kao i nepogodni životni uvjeti u stanu smještenom u školskoj zgradi. Prema već citiranom školskom ljetopisu, Ana Kocić (Jergović) razboljela se točno na dan smrti svoga supruga, „pa i ona po tom četrnajsti dan umrla".[77] Nakon njezine smrti, stan učitelja Kocića-Jergovića, sastojeći se od dvije sobe, bio je preuređen u jednu veliku učionicu. Izvedene preinake, poduzete od strane đakovačkoga općinskog poglavarstva, imale su za cilj bolje iskorištavanje već dotrajaloga zdanja, ali svi popravci imali su ograničen učinak i izgradnja nove zgrade i dalje se nametala kao jedino rješenje.[78]

Smrt obaju supružnika Kocić Jergoviću kratkom vremenskom razmaku imala je za posljedicu nerazriješene imovinske odnose, a također i određene nepodmirene dugove. Stoga je Kotarski sud u Đakovu kao stečajna oblast 18. lipnja 1888. godine otvorio stečaj nad cjelokupnom imovinom preostalom iza Ivana i Ane Kocić Jergović. Pravnim zastupnikom pokojnikâ, odnosno upraviteljem njihova imetka bio je imenovan odvjetnik Mato Šabarić, a njegovim zamjenikom njegov đakovački kolega Mirko Hrvat.[79] Po svemu sudeći, iza smrti supružnikâ nije ostalo značajnijih nekretnina, nego tek pokretnine čija je vrijednost bila manja od potraživanja vjerovnikâ. Ne znamo jesu li se potomci zauzeli oko podmirivanja tih dugova, ali bilo kako bilo, stečaj je odlukom istoga suda od 12. veljače 1890. bio zatvoren („dignut").[80]

Na samom kraju riječ-dvije o djeci Ivana Kocića Jergovića i supruge mu Ane. Kako je prethodno već spomenuto, oplakalo ih je dvoje djece. O kćeri Mariji znamo tek da je bila udana za činovnika Daniela Drakulića,[81] a sin Fran (Franjo) Jergović nastavio je očevim stopama, također postavši prosvjetnim djelatnikom. Bio je istaknut poljoprivredni stručnjak, autor većega broja stručnih radova, a pored ostaloga i učitelj te prvi ravnatelj Poljoprivredne škole u Dubrovniku.[82]

---

76 Rimokatolička župa Đakovo, Matična knjiga umrlih 1873.-1891.

77 „Školska zgrada", *Izvještaj obće pučke dječačke i šegrtske škole u Djakovu koncem školske godine 1887/8*, Đakovo 1888., 21.

78 *Isto*.

79 „Oglas", *Narodne novine* (Zagreb), god. LIV, br. 163, 17. VIII. 1888., 8.

80 „Oglas", *Narodne novine* (Zagreb), god. LVI, br. 81, 9. IV. 1890., 8.

81 Rimokatolička župa Đakovo, Matična knjiga vjenčanih 1856.-1900.

82 Stanko OŽANIĆ, *Poljoprivreda Dalmacije u prošlosti. Prilozi za povijest poljoprivrede Dalma-*

Zaključak

Učitelju Ivanu Kocić Jergoviću (Kruševica, 1830.? – Đakovo, 1888.) pripada važno mjesto u povijesti đakovačkoga školstva. Premda je u Đakovu proveo gotovo cjelokupan učiteljski radni vijek (dvadeset i pet od dvadeset i devet godina), te premda je dvanaest godina proveo na mjestu ravnatelja đakovačke pučke (osnovne) škole, u đakovačkoj povijesnoj publicistici dosad se o njemu moglo naći vrlo malo spomena.

Njegova relativna nezamjetljivost posljedica je određene samozatajnosti, odnosno činjenice da se uklanjao svakomu značajnijem političkom i društvenom radu, što, međutim, znači da se izrazitom predanošću posvećivao prosvjetnom radu i strukovnim pitanjima, napose nakon 1876. godine kada je izabran za školskoga ravnatelja. Započevši životni put kao siromašno krajiško dijete, Kocić Jergović uspio je savladati nesklone okolnosti, uključujući i dugotrajnu vojnu službu, te naposljetku ostvariti svoju „najvruću" želju – postati učitelj. Kao učitelj, ravnatelj i pedagoški pisac u Đakovu je stekao ugled i poštovanje što je, pored ostaloga, bilo posvjedočeno prigodom njegova pokopa.

O životu i djelu Ivana Kocić Jergovića najrječitije svjedoče njegovi tekstovi, tematikom raznovrsni i objavljivani ponajprije u tiskanim godišnjim izvješćima đakovačke pučke škole te stručnim glasilima. Naposljetku, značajne zasluge valja mu pripisati i zbog uređivanja i uglavnom redovitoga izdavanja godišnjih školskih izvješća, povijesnoga izvora koji je naročito značajan s obzirom da je izvorna spomenica đakovačke pučke (osnovne) škole zagubljena.

cije, Split 1955., 64.-65.; Ivo PERIĆ, „Poljoprivredne, trgovačke i obrtničke škole u Dalmaciji krajem 19. i početkom 20. stoljeća", *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, sv. 9, Zagreb 1975., 119.

Prilog. Bibliografija radova Ivana Kocića Jergovića objavljenih u đakovačkim školskim izvješćima

Ivan Jergović, „Zemljopis u I. i II. razredu", *Peto godišnje izvěstje uzorne glavne učione dětčakah i s njom spojenog kr. učiteljišta u Djakovu. Na koncu školske godine 1867/8*, Osijek, Tiskom Drag. Lehmanna i Drug. u Osieku, 1868., 3.-16.

Ivan Jergović, „Zemljopis u I. i II. razredu", *Godišnje izvěštje o kraljevskom učiteljištu i uzornoj glavnoj učioni u Djakovu koncem školske godine 1868/9*, Osijek, Bèrzotiskom Ignjata Mederšickoga, 1869., 3.-14.

Ivan Jergović, „Čistoća kao zahtjev tjelesnoga uzgoja", *Godišnje izviešće obće pučke dječačke učione u Djakovu. Koncem školske godine 1875/6*, Osijek, Tiskom Dragutina Šandora (Ivana Selzera), 1876., 3.-12.

Ivan Jergović, „O svetčanosti školske mladeži", *Godišnje izviešće obće pučke dječačke i djevojačke učione u Djakovu. Koncem školske godine 1876/7*, Osijek, Iz Tiskarne Julija Pfeiffera u gornjem gradu, 1877., 3.-14.

Ivan Jergović, „Izbor stanja", *Godišnje izviešće obće pučke dječačke i djevojačke učione u Djakovu, koncem školske godine 1877/8*, Osijek, Iz Tiskarne Julija Pfeiffera u gornjem gradu, [1878.], 3.-12.

Ivan Kocić, „Važnije krieposti, koje dom i škola u mladeži gojiti ima", *Godišnje izviešće obće pučke dječačke i djevojačke učione u Djakovu, koncem školske godine 1879/80*, Štamparija Miloša Grabovačkog, Zemun 1880., 3.-13.

Ivan Kocić, „Tri najglavnija ljudska izuma", *Izvješće obće pučke dječačke učione u Djakovu, koncem školske godine 1880/1*, Biskupijska tiskara, Đakovo 1881., 3.-16.

Ivan Kocić, „Zrak, glavni uvjet zdravlja", *Izvještaj obće pučke dječačke učione u Djakovu, koncem školske godine 1881/2.*, Đakovo, Biskupijska tiskara, 1882., 3.-14.

Ivan Kocić, „Krunica", *Izvještaj obće pučke dječačke učione u Djakovu, koncem školske godine 1883/4*, Đakovo, Tisak Biskupijske tiskare, 1884., 3.-14.

SUMMARY

Branko Ostajmer
IVAN KOCIĆ JERGOVIĆ, A TEACHER FROM ĐAKOVO

Based on archival and published sources, literature and press, the article presents the curriculum vitae of the meritorious Đakovo's teacher and headmaster of the Đakovo General Public School, Ivan Kocić Jergović (Kruševica, 1830?- Đakovo, 1888), and special attention was attributed to his published works found in the printed annual reports of the Public school in Đakovo. In a long list of teachers that have left their mark in the history of Đakovo and the Region of Đakovo, Kocić Jergović takes one of the most prominent places. He had spent almost his entire working life as a teacher in Đakovo – twenty five out of twenty nine years, from which he spent twelve years as the headmaster of the school in Đakovo (from 1876 until his death in 1888). It is clear from certain historical sources that Kocić Jergović was carefully keeping the school's memorial book, but it unfortunately got lost in the meantime. It is irreplaceable as a historical source, but this void has been greatly filled by the preserved annual school reports which were edited by Kocić Jergović as the headmaster, and which were mainly regularly published during that period (1876-1888). The published school yearbook from the year 1888 shows that Kocić Jergović had, as a teacher and a headmaster, enjoyed the respect of the people of Đakovo, which was especially confirmed in the event of his death and funeral.

Enclosed is a bibliography of Ivan Kocić Jergović's works, published in the school annual reports. A comprehensive bibliography including the texts published in the press and professional journals would be much more extensive and it would be worth of trouble if someone were to try and compile it (approximately).

Key words: Ivan Kocić Jergović, Đakovo, education

Djelovanje Hrvatskog orla u Đakovu od 1923. do zabrane rada 1929. godine

UDK 272-78(497.5 Đakovo)
Izvorni znanstveni rad

Borislav Bijelić
Muzej Đakovštine, Đakovo

Nakon što je na stranicama prošlog broja *Zbornika Muzeja Đakovštine* ukazano na glavne ideološke odrednice orlovskog pokreta te način kako je pokret zaživio u Hrvatskoj i sa kakvim se organizacijskim problemima pritom suočavao u prvim godinama postojanja, posebice u Đakovu tijekom 1921. i 1922. godine, u ovom radu donosimo presjek aktivnosti đakovačkog Hrvatskog orla sve do zabrane rada 1929. godine. Naglasak je stavljen na organizaciju akademija, sletova (kako unutar Hrvatske, tako i izvan nje), obilježavanje pojedinih obljetnica iz lokalne i nacionalne povijesti, ali i niza drugih manifestacija koje su za cilj imale neskrivenu ideološku i svjetonazorsku pouku.

Ključne riječi: Đakovo, Hrvatski (katolički) orao, Orlice, javne vježbe, sletovi, seoske orlovske organizacije

Prve godine druge dekade 20. stoljeća bile su presudne za osnivanje i rad Hrvatskog orla, kako na nacionalnom nivou, tako i u samom Đakovu. Interes za rad orlovske organizacije u Đakovu napose je porastao nakon što je određeni broj Đakovčana sudjelovao na mariborskom taboru (sletu) krajem srpnja

i početkom kolovoza 1920. godine, a sama ideja o katoličkoj organizaciji, koja se tada još uvijek nije zvala orlovska, postala je neizostavna tema na stranicama *Đakovačkih pučkih novina*. Sve ono što je redakcija spomenutog lista, inače u to vrijeme izrazito bliska Katoličkoj crkvi, smatrala pozitivnim i afirmativnim, *Glas slobode*, glasilo đakovačkih demokrata, smatrao je retrogradnim i za društvenu zajednicu neprihvatljivim. Od sredine 1921. godine *Đakovačke pučke novine* katolička gimnastičarska društva sve češće nazivaju orlovskim, da bi ona to i de jure postala potkraj tekuće godine.

„Nakon što je Hrvatski orao u Đakovu i službeno otpočeo s radom ništa se zapravo suštinski novo, barem ne u prvo vrijeme, nije dogodilo."[1] Stare polemike obnovljene su i u novim okolnostima. Vodili su ih isti protagonisti, sa istih ideoloških i svjetonazorskih pozicija, a zalaganje za orlovsku ili sokolsku opciju bilo je zapravo zalaganje za širi vrijednosni sistem kojega se preferiralo.

Tijekom druge polovice 1921. godine najznačajniji događaj na planu transformacije đačkih i omladinskih organizacija u orlovstvo bio je omladinski zbor održan u Đakovu sredinom kolovoza tekuće godine. Iste godine, u prosincu mjesecu, održana je u velikoj dvorani Hrvatskog pučkog doma prva orlovska akademija. Kao čelne ljude orlovske organizacije u vrijeme osnivanja društva, a *mutatis mutandis* i u godinama koje će potom uslijediti, treba svakako istaknuti Franju Böhma, Antuna Matasovića, Fabijana Puhla, Matiju i Paulu Belić, Branku Novoselović, Josipa Sokola … Neskrivenu privrženost Hrvatskom orlu iskazivao je i đakovački biskup Antun Akšamović.

Već tijekom 1922. godine đakovački Orlovi i Orlice uspjeli su izgradili prepoznatljivu lepezu aktivnosti, ritmički ju sinkronizirati i provoditi kroz cijelu drugu dekadu 20. stoljeća. Centralni događaj u radu Orlova spomenute godine bile su organizacijske pripreme, sam odlazak i nastup na orlovskom sletu u Brnu. Nastup na skupu za sve hrvatske Orlove i Orlice, pa tako i đakovačke, bio je od velikog značaja. „Naime, hrvatskim Orlovima nakon Brna bilo je jasno da oni nisu šačica usamljenih i izmanipuliranih zanesenjaka, kako ih se ocjenjivalo u dijelu domaće javnosti, već da su dio jednog planetarnog pokreta koji ima jasnu viziju, ali i razrađenu strategiju kako tu viziju ostvariti u bespućima realnog življenja."[2]

---

1 Borislav BIJELIĆ, Hrvatski orao Đakovo – osnivanje i rad tijekom 1921. i 1922. godine, *Zbornik Muzeja Đakovštine 12/2015.,* 139.

2 Isto, 146.

1923.

Tijekom 1923. godine aktivnosti Hrvatskog orla manifestirale su se kroz održavanje različitih predavanja, društvenih skupština, akademija i javnih vježbi, ali i gostovanja kod drugih orlovskih društava, i to ponajviše seoskih.

Na Tri kralja zabilježena je prva orlovska manifestacija tekuće godine. Bila je to akademija održana u Hrvatskom pučkom domu. Kao što je to bilo i prije, i ova akademija bilježi dobru posječenost, kako od domaće publike, tako i izaslanika bratskih društava iz Broda, Osijeka, Vukovara, Sarajeva, Vrpolja, Semeljaca i Levanjske Varoši. Akademiji je prisustvovao i biskup Antun Akšamović.

Ova akademija razlikovala se od do sada održanih po tome što su članovi po prvi puta nastupili na spravama. „Vježbe su bile izvedene na sveopće iznenađenje vrlo lijepo, te daju nade, da će se pojedinci moći razviti do savršenih vježbača."[3] Orlice su izvele ženske simboličke vježbe, a članovi prednjačke vježbe, i to po mišljenju novinskog komentatora tako uspješno „da će u novoj godini moći nastupiti i pred stranim svijetom."

Akademija je privedena kraju recitacijom Preradovićeve pjesme „Braća", koju su izveli Antun Tomić i Josip Bulat, te dojmljivim nastupom orlovske glazbe na čelu s dirigentom Hinkom Šrobekom.

S obzirom na veliki interes građanstva akademija je, s istim programom, ponovljena i sljedećeg dana, a nova najavljena već za drugi dan Uskrsa.

Za kraj siječnja Orlice i Orlovi najavili su održavanje Glavne godišnje skupštine s identičnim dnevnim redom: 1. Govor predsjednice (predsjednika), 2. Izvještaj tajnice (tajnika), 3. Izvještaj blagajnice (blagajnika), 4. Izvještaj načelnice (načelnika), 5. Izbor novog odbora, 6. Eventualije.[4] Iz onovremenog tiska ne vidimo da li su skupštine uistinu i održane u najavljeno vrijeme, a da su održane svjedoče instruktivna izvješća Antuna Matasovića objavljena u *Đakovačkim pučkim novinama*[5], odnosno u istim novinama objavljen članak Paule Belić „Nakon glavne skupštine Orlica".[6] Spomenuta izvješća posebno su značajna stoga što autori u njima donose vrijedne činjenice o nastanku i djelovanju Orlova i Orlica tijekom 1921. i 1922. godine.[7]

---

3 Orlovska akademija, *Đakovačke pučke novine* (dalje u tekstu*: ĐPN*), 13. 01. 1923., 2.

4 Glavna god. Skupština hrv. Orlova u Djakovu, *ĐPN*, 20. 01. 1923., 3.

5 Rad Hrv. Orla u god. 1922., *ĐPN*, 10. 02. 1923., 1.

6 Nakon glavne skupštine Orlica, *ĐPN*, 3. 03. 1923., 1.

7 O tome vidi: B. BIJELIĆ, Hrvatski orao Đakovo…, 121-147.

Paula i Matija Belić

Uoči Uskrsa aktivnosti Orlovske organizacije bile su sve učestalije. Na Veliki petak i Veliku subotu Orlovi su držali počasnu stražu kod Kristovog groba[8], a neposredno pred Uskrs orlovska glazba dobila je dozvolu od biskupa Akšamovića „da na svečanost Uskrsnuća može uzveličati svečani čin svojim nastupom".[9] Bez obzira na spomenuto, čini se da je ipak najprominentnija manifestacija Orlova bila akademija održana na drugi dan Uskrsa. Akademija je ocijenjena kao iznimno uspješna bez obzira što je prethodna bila održana samo dva mjeseca ranije. Na ovoj javnoj smotri po prvi puta vježbalo se na preči, po čemu bi se ona možda mogla izdvojiti od ostalih, dok je cjelokupni program ocijenjen kao uspješan: bilo da se radilo o vježbama na ručama, prostim vježbama članova i članica, odnosno vježbama članica sa čunjevima.

Posebna pohvala upućena je orlovskoj glazbi koja je pod vodstvom brata Šrobeka i ovoga puta uspješno pratila sve vježbe.

Nakon što je cijelu javnu vježbu nahvalio, autor teksta istaknuo je kako je „Orao najsolidnije gimnastičko društvo u našem mjestu, kako u tehničkom, tako i u prosvjetnom i odgojnom pogledu."[10]

Polovicom lipnja samostalnu akademiju održat će đakovačke Orlice, a posvetit će je svojoj nebeskoj zaštitnici sv. Ivani Orleanskoj. Pozdravnu riječ na akademiji imala je gospođa Paula Belić, predsjednica, i svakako najpro-

8 Lijep primjer kršćanske svijesti, *ĐPN*, 7. 4. 1923., 3.

9 Orlovska glazba, *ĐPN*, 24. 3. 1923., 3.

10 Orlovska javna vježba, *ĐPN*, 7. 4. 1923., 3.

minentnija članica čije su aktivnosti bile prepoznate i daleko izvan lokalnih okvira. „Prekrasan je bio pozdravni govor predsjednice Orlica, mil. gđe Paule Belić, u kome je istakla žarku ljubav svetice Ivane za Boga i domovinu. Bog i domovina ideali su i naših Orlica…”[11]

Akademija je nastavljena deklamacijama Branke Novoselović, nastupom zbora Orlica i gimnastičkim vježbama.

Nedugo nakon ovoga nastupa Orlica su, na Petrovo, zajedno s Orlovima imale zajedničku akademiju. Akademija se prvotno trebala održati u parku, ali zbog lošeg vremena održana je u dvorani Hrvatskog pučkog doma. Iako je postojala bojazan da će održavanje akademije u novom prostoru bitno utjecati na posjet, to se nije dogodilo.

Nastupi svih odjela ocjenjeni su kao iznimno uspješni, a žaljenje je izraženo tek stoga što Orlovi nisu mogli nastupiti u parku i izvesti planiranu završnu scenu u kojoj je trebalo sudjelovati oko stotinu osoba.

Nakon ove akademije pisac novinskog osvrta konstatirao je „da je napokon među građanstvom nestalo predrasude o Orlu, kao da je to političko društvo. Politika nema u Orlu posla. To sami članovi znadu, a i svaki onaj, koji je rad našeg društva pratio. Glavna je zadaća

Orla, da na kršćanskom temelju odgoji svoje članove, da budu pošteni i čestiti građani, jer to je prvi uslov napretka svakog naroda, pa i hrvatskog.”[12]

Ljetni mjeseci donijeli su nešto manje aktivnosti, kako je to u radu društava već uobičajeno, ali to ne znači da su sve aktivnosti zamrle. Velikih javnih vježbi nije bilo, ili u nama dostupnim izvorima one nisu zabilježene, ali po svemu sudeći Večeri Orlova i Orlica održavale su se redovito. Srijedom su sastanke imali Orlovi, a subotom Orlice. Večeri su gotovo u pravilu prolazile u ugodnoj atmosferi recitiranja, izvedbi pojedinih glazbenih točaka, pjevanja i predavanja o najrazličitijim društvenim temama. Predavanja su držale prominentne osobe iz vjerskog, kulturnog i javnog života grada i biskupije, ali i brojni uzvanici iz drugih sredina.

Što se bližio kraj godine, aktivnost članstva bivala je sve veća. Novi odbor Hrvatskog orla u Đakovu izabran je na glavnoj Skupštini održanoj sredinom mjeseca listopada a činili su ga: Franjo Böhm (predsjednik), Mato Novoselić (tajnik), Ivan Sečkar (načelnik), Josip Pavlić (vođa naraštaja), Antun Matasović (blagajnik), Ivan Poženel (gospodar)… U časni sud izabrani su dr.

---

11 Akademija Orlica, *ĐPN*, 16. 6. 1923., 3.

12 Orlovska akademija na Petrovo, *ĐPN*, 7. 7. 1923., 1.

Belić, Nuspl i Kopić, dok su za preglednike izabrani dr. Andrija Živković i Martin Wüscht.[13] Neznatna preslagivanja čelnih ljudi u Orlu nisu mogla generirati velike promjene. Njih zapravo u ovoj fazi razvoja društva i nije bilo. Ritam aktivnosti, kao što je već rečeno, pojačavao se približavanjem Božića i Nove godine.

Lijep način izražavanja privrženosti uglednim pojedincima Grada onoga vremena bile su tzv. podoknice. Jednu takvu, uz bakljadu, Orlovi i Orlice održale su uoči imendana svoga predsjednika Franje Böhma. „Velika povorka Orlova i Orlica na čelu s orlovskom glazbom došla je s bakljama i lampionima pred svečarov stan. Glazba je vrlo lijepo odsvirala dva komada, a društveni potpredsjednik Mato Novoselić pozdravio je svečara s lijepim i punim sadržaja govorom, na čemu se je njemu i svom članstvu g. Franjo Böhm srdačno zahvalio."[14]

Samo nekoliko dana od podoknice i bakljade, u nedjelju 9. prosinca, Orlovi su imali posljednju javnu vježbu u tekućoj godini. Prema pisanju u *Đakovačkim pučkim novinama*, koje su svo vrijeme izlaženja pratile aktivnosti đakovačkih Orlova i Orlica, i najblaže rečeno prema tome radu odnosile se krajnje benevolentno, bila je to još jedna u nizu uspješnih javnih vježbi. „S pravom se može reći – konstatira se u novinskom izvješću – da je naš Hrvatski Orao danas prvo gimnastičko društvo u Đakovu. To se vidi iz toga, što on najčešće u javnosti nastupa, što ima uvijek krasan i obilan program svojih javnih nastupa i što su ti nastupi uvijek precizno izvedeni."[15]

Tijekom 1923. godine, sudeći prema pisanju đakovačkog tiska, otvorenih konfrontacija između Orlova i Sokolova gotovo da i nije bilo.[16] Još tijekom travnja *Đakovačke pučke novine* prenijele su javno neslaganje Orlova s idejom da primat u organizaciji akademije na spomen smrti Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana preuzme Hrvatski sokol. Umjesto Sokola Orlovi su bili mišljenja „da je za inicijativu ovakovih svečanih proslava zvan u prvom redu „Preradović"" za kojega su vjerovali` „da će on i ovaj puta znati istupiti onako kako to svi mirni i razlozima pristupačni ljudi očekuju."[17]

---

13 Novi odbor Hrvatskog Orla u Đakovu, *ĐPN*, 20. 10. 1923., 4.

14 Orlovska podoknica g. Franji Böhmu, *ĐPN*, 7.12. 1923., 2.

15 Orlovska javna vježba, *ĐPN*, 15. 12. 1923., 3-4.

16 Najžešći sukobi zabilježeni su u periodu između 1920. i 1922. godine. Vidi: B. BIJELIĆ, isto.

17 Jedna nepromišljenost, *ĐPN,* 7. 4. 1923., 3.

„Zaiskrilo" je tek potkraj tekuće godine, i to povodom javne vježbe Orlova održane 9. prosinca. Naime, iako je *Narodni list* tijekom godine ignorirao orlovske aktivnosti, uostalom kao i *Đakovačke pučke novine* sokolske, na stranicama *Narodnog lista* objavljen je iznimno negativan osvrt na orlovsku javnu vježbu.[18] U osvrtu se kaže da je svima poznato da je Orao imitacija sokolskih društava, da nema svoj sistem vježbanja, da su im zapovijedi pokupljene iz svih „nazivoslovlja" itd. Kompletna tjelovježba, kaže se u tom osvrtu „uzaludno je lomatanje tijela", dok su vježbe na spravama bile toliko loše da o njima ne treba niti govoriti. Pisac ovog osvrta više je očekivao i od orlovske glazbe, te na kraju rezimirao: „Uzevši sve u obzir, što Orao kao društvo na raspolaganju imade (nesmetana dvorana, svjetlo, učitelja, glazbu i t. d.), što druga društva nemaju – može se reći da je ovaj nastup potpuno neuspio."

U svom zadnjem broju, kao reakciju na ovu kritiku, *Đakovačke pučke novine* napravile su iznimku i prokomentirale netom održanu javnu vježbu Hrvatskog sokola. Dakako, ona je ocijenjena kao loša i neuvjerljiva, ali kako Sokoli u ovom radu nisu predmet našega primarnog interesa napisane pojedinosti ovom prilikom nećemo iznositi.[19]

I na kraju osvrta na aktivnosti Hrvatskog orla u Đakovu tijekom 1923. godine svakako treba ukazati i na aktivnosti đakovačkih Orlova vezane za širenje orlovske ideje po selima Đakovštine. To je bila neka vrsta programatske obaveze đakovačkih Orlova i oni su je sustavno provodili. Prvo zabilježeno gostovanje Đakovčana bilo je u travnju mjesecu u Tomašancima. Članovi, članice i naraštaj, zajedno sa orlovskom glazbom, izveli su primjereni program kojega je pratilo „gotovo cijelo selo". Predsjednik i potpredsjednik Orlova obratili su se nakon vježbi okupljenim Tomašančanima i približili im smisao postojanja orlovske organizacije. Slijedilo je druženje uz obilnu i izvrsnu užinu.[20]

Na Malu Gospu, 8. rujna, Orlovi i Orlice održali su javnu vježbu i u Vrpolju. Vježba je održana u župnom dvorištu koje je bilo krcato, kako mladim, tako i starijim svijetom, a nakon vježbe prisutnima je o Orlovima govorio brat Puhl. No, Vrpoljčani su o Orlu ponešto znali s obzirom da je društvo u Vrpolju već bilo osnovano. „Mi imamo orlovsko društvo – istaknuo je dopi-

18 Jedna javna vježba, *Narodni list* (dalje u tekstu: *NL*), 15. 12. 1923., 3.

19 Javna vježba Hrvatskog sokola u Đakovu, *ĐPN*, 31. 12. 1923., 3.

20 Orlovski izlet u Tomašance, *ĐPN*, 14. 4. 1923., 3.

snik iz Vrpolja – za koje osobito radi naš Tunica Knežević, ali radi mnogih poteškoća, nije to društvo još moglo, da se posve razvije. Daj Bože, da ono te poteškoće, koje prate svako društvo u početku, sretno svlada, pa da se razvije kao bratsko orlovsko društvo u Đakovu."[21]

Odmah nakon Vrpolja, uz isti nastup, ali pojačani orlovskom glazbom, đakovački Orlovi, na poziv Hrvatskog katoličkog omladinskog društva „Barić", održali su javnu vježbu i u župnom dvorištu u Semeljcima.[22]

1924.

Osnivanje Hrvatskog orlovskog saveza[23] u prosincu 1923. godine bilo je od velike važnosti za razvoj Hrvatskog orlovskog pokreta. Prva glavna skupština Hrvatskog orlovskog saveza održat će se, i to ne slučajno, baš u Đakovu. Bilo je to u kolovozu 1924. godine. Skupština će predstavljati centralni događaj koji će mjesecima mobilizirati đakovačke Orlove, a Đakovo na planu orlovskih aktivnosti istaknuti velikim slovima.

Od orlovskih aktivnosti početkom tekuće godine treba istaknuti rad novoosnovane diletantske skupine. Skupina je prvo najavila, a potom, 2. ožujka, i odigrala pred đakovačkom publikom svoje prve komade. Diletantska sekcija je po svemu sudeći formirana potkraj 1923. godine jer „na posljednjoj glavnoj skupštini Orla zaključeno je da se osnuje glumačka diletantska sekcija koja će od vremena do vremena izaći pred naše općinstvo s komadima koji su u skladu s orlovskom ideologijom…"[24]

Odigrane su 3 predstave: naučnički naraštaj odigrao je pantomimu pod nazivom „U šegrtskoj školi", Orlice šaljivi komad „Zavod za posredovanje služinčadi", a Orlovi „Školskog nadzornika". Sve tri predstave ocijenjene su kao uspjele, a posebno je istaknuto da u njima nije bilo ničega „što bi se moglo nazvati nepristojnim. Publika se izvrsno zabavila i od sveg se srca nasmijala, a da ni jedne nedolične šale ni u jednom komadu nije bilo, gdje se

21 Orlovska vježba, *ĐPN*, 15. 9. 1923., 3.

22 Javna vježba đakovačkog hrv. Orla u Semeljcima, *ĐPN*, 22. 9. 1923., 3.

23 Hrvatski orlovski savez stvoren je ujedinjavanjem Orlovskog podsaveza i Omladinskog saveza. Prvi predsjednik bio mu je Ivo Protulipac, a potpredsjednik Ivan Merz.

24 Kazališno popodne Hrv. Orla, *Narodna obrana* (dalje u tekstu *NO*), 8. 3. 1924., 1-2.

inače na žalost smatra da je glavni vršak šale frivolnost i pornografija. Druga stvar, koja je također ugodno djelovala na građanstvo jest dioba: članovi su igrali komad s isključivo muškim ulogama, a članice komad samo sa ženskim ulogama."[25]

Kada smo u gornjim redovima istakli zapaženo mjesto đakovačkih Orlova u, ali i izvan regije, to nije bilo samo stoga što se u Đakovu planirala održati skupština orlovske krovne institucije, već i zbog cjelokupne aktivnosti Đakovčana na planu afirmacije orlovskih vrijednosti. U te aktivnosti svakako moramo ubrojiti i orlovski tečaj za seosku mladež koji je od 23. do 25. ožujka održan u Zagrebu, Sarajevu i Đakovu. Đakovo je predviđeno da se u njemu okupe seoske orlovske organizacije iz Slavonije, a to organizacijski (osiguranje stana, hrane, predavača…), ali ni na bilo koji drugi način, nije bilo nimalo jednostavno.

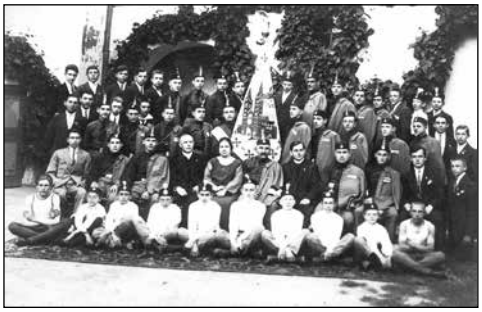

Orlovi i Orlice nakon posvete zastave

Organizatori skupa pozvali su u Đakovo mladež iz 15 mjesta. Iz 11 mjesta pozivu su se odazvali, dok su se preostali ispričali. Smisao tečaja bio je uputiti seosku mladež u rad Orla i potaknuti ju da na tim osnovama djeluje u svojim sredinama. Tečaj je prošao prema očekivanjima, a „izvrsna je ideja bila, što su naši đakovački orlovi pred svojom braćom održali jednu vježbu i jedno uzorno omladinsko veće."[26]

Već za drugi dan Uskrsa najavljen je ambiciozno zamišljen mistični igrokaz „Lurdska pastirica". Odmah po najavi primijetilo se da će interes za predstavu biti velik pa su organizatori sugerirali da se karte nabave na vrijeme.

25 Isto, 2.

26 Utisci s orlovskog tečaja, *NO*, 29. 3. 1924., 1-2.

Predstava koja je igrana u 4 čina, a koju je, kao i većinu dosadašnjih komada đakovačkih Orlica režirala Paula Belić, bila je puna „najnježnijih momenata" i kao takva bila je od gledatelja prihvaćena s oduševljenjem. Uvod u predstavu dao je dr. Ivan Merz skioptikonskim predavanjem (ilustrirana predavanja s dijapozitivima) „O značenju Lurda". Da su si Orlice dale velikog truda oko predstave svjedoči i činjenica da su iz osječkog kazališta za potrebe predstave nabavljeni originalni južno francuski kostimi.[27]

Sudeći prema novinskim izvješćima sve do održavanja pokrajinskog sleta sredinom kolovoza tekuće godine nisu zabilježene neke veće aktivnosti Orlova. Održana je zasigurno barem jedna javna vježba, odlazilo se na kolektivne izlete u vinograd predsjednika Franje Böhma, diletanska sekcija nastupala je u Vrpolju, a vjerojatno i nekom od drugih sela Đakovštine, zabilježen je nastup u Brčkom u vrijeme održavanja Dana katoličke omladine, a Orlovi su, kao i prošlih godina, uzimali aktivnog učešća i u skupnim manifestacijama đakovačkih društava.

Orlovski pokrajinski slet bio je najavljivan na stranicama *Narodne obrane* u više navrata. Već u broju od 28. lipnja[28] najavljuje se slet za 14. i 15. kolovoza i naglašava kako će tom prilikom biti posvećena i nova orlovska zastava. Od ostalih točaka višednevnog događanja treba izdvojiti glavnu skupštinu Hrvatskog orlovskog saveza, natjecanje i podoknice kumi zastave i biskupu Akšamoviću (sve 14. kolovoza), svečanu povorku učesnika, svetu misu u katedrali, posvetu zastave, svečano zborovanje i mimohod (sve 15. kolovoza). Za 16. kolovoz planiran je kolektivni odlazak svih sudionika na euharistički kongres u Osijek.

Najava je bilo i prije, i nakon ove koju smo spomenuli. U pravilu su bile strogo informativnog karaktera, tek možda pokoja nešto preciznija i informacijama obimnija.

Kako je i bilo najavljeno slet je otpočeo dolaskom sudionika, a ti su dolazili iz Hrvatske, Slavonije, Bosne i Vojvodine. Poneki su u Đakovo počeli stizati već 12. kolovoza, no većina u popodnevnim satima sljedećeg dana. „Na ulasku u mjesto, na kraju biskupskog parka, bio je podignut krasan slavoluk, kod kojega su se skupili već nadošli gosti sa domaćim Orlovima i Orlicama,

27 Predstava naših Orlica, *NO*, 19. 4. 1924., 3.

28 Orlovski pokrajinski slet, *NO*, 28. 6. 1924., 3.

glazbom i brojnim građanstvom."[29] Orlove i Orlice koji su pristigli iz smjera Vrpolja dočekao je predsjednik „pripravnog odbora" dr. Matija Belić održavši im dojmljivi govor dobrodošlice, da bi potom svi zajedno krenuli, kroz nacionalnim zastavama okićeno Đakovo, na željezničku stanicu dočekati učesnike koji su dolazili iz smjera Osijeka.

Isto veče, u dvorani hotela „Central", Orlice iz Požege predstavile su se igrokazom „Djevica Orleanska".

Osim velikog broja sudionika i gostiju, a pretpostavlja se da ih je zajedno bilo oko dvije tisuće, Đakovo su posjetili i brojni biskupi i drugi „odličnici". Kao gosti skupa u Gradu su se tih dana mogli vidjeti: nadbiskup Ante Bauer (Zagreb), nadbiskup Ivan Šarić (Sarajevo), biskup Antun Jeglić (Ljubljana), biskup Josip Marušić (Senj), biskup Jeronim Mileta (Šibenik), biskup Klement Bonefačić (Split), Vlaho Barbić (Dubrovnik), presvijetli g. Lajčo Budanović (Subotica) i druge uvažene osobe iz crkvenog i društvenog života.

Kako je i bilo planirano, u jutarnjim satima 14. kolovoza održana su atletska i gimnastička natjecanja (u ovim potonjim Đakovčani su imali najviše uspjeha), a poslije podne podoknice kumi zastave gospođi Zlati Böhm i posvetitelju zastave biskupu Antunu Akšamoviću. Bez obzira što je padala jaka kiša podoknice su u svakom pogledu uspjele, a Orlovi i Orlice još su dugo pamtili biskupove riječi kako su oni „avangarda katoličkog pokreta" i „zalog bolje budućnosti hrvatskog naroda".

Sljedećeg dana, 15. kolovoza, na Veliku Gospu, Orlovi i Orlice formirali su impresivnu povorku koja se kretala od Malog parka do katedrale.„Ovako šta Đakovo još nije vidjelo. U povorci je sudjelovalo preko 2000 Orlova i Orlica. Naprijed je išla orlovska konjica u potpunoj spremi, a onda je stupao Hrvatski Orlovski Savez, Orlovi u odorama, Orlovi s kapicama, Orlovi akademičari, đački i naučnički naraštaj, glazba, vodstvo Orlica, Orlice u svojim prekrasnim odorama, ženski naraštaj, narodne nošnje, Vatrogasno društvo i ostala đakovačka društva i korporacije. Na kraju povorke stupali su đakovački Orli s položenom zastavom, koju su nosili četiri naraštajca i dvije naraštaljke. Za zastavom išla je kuma mil. gđa Zlata Böhm sa počasnom pratnjom."

Svi nabrojani, kao i velik broj građana koji su se okupili ispred katedrale, prisustvovali su svetoj misi, a nakon nje i svečanoj posveti nove orlovske zastave. Zastavu je posvetio biskup Akšamović uz asistenciji drugih biskupa i

29 Orlovski pokrajinski slet u Đakovu, *NO*, 23. 8. 1924., 1-2.

svećenstva. Slijedio je biskupov govor u kojem je još jedanput istaknuo svoju punu potporu orlovskom pokretu, da bi se nakon toga prišlo zabijanju čavala (u koplje zastave).

Što se pak same zastave tiče treba reći da je prvobitno zamišljeno da se nacrt za zastavu povjeri zagrebačkom umjetniku Marku Rašici, a izrada sestrama sv. Križa u Đakovu.[30] Sredinom lipnja *Narodna obrana* donijela je vijest da se zastava ipak ne radi u Đakovu, nego u Zagrebu. „Zastava našega Hrvatskog Orla izrađuje se kod časnih sestara sv. Vinka u Zagrebu. Zastava će biti – kaže se dalje u obavijesti – prava umjetnina. Na jednoj strani biti će izvedena slika sv. Ivana Evanđeliste, zaštitnika Orlova, a na drugoj slika naše katedrale, u kojoj je veliki Strossmayer realizovao svoje geslo `Sve za vjeru i za domovinu`, koju su uzeli i naši Orlovi."[31]

No, đakovački Orlovi nisu se trebali ponoviti samo u zastavu. Bilo im je omogućeno, kao uostalom i svim drugim članovima diljem Hrvatske, da se ponove i u nove odore. O Orlovskim odorama vođena je unutar HOS-a dinamična rasprava, a kada je konačno dogovoreno kako bi odore trebale izgledati, Organizacijski vjesnik apelira: „U odore.! Do velikog đakovačkog sleta neka nas bude što više u odorama."[32]

Osim spomenutog apela, na istim stranicama, list donosi i plastičan opis dijelova nove orlovske odore koja se sastoji od kape, surke, hlača, košulje, pojasa i cipela. Kapa je sa strane crna, odozdo crvena. Na čelu kape je kokarda s hrvatskom trobojkom i znakom u koji je utaknuto pero. Surka je tamna, sivo-smeđe boje s dvostrukom ogrlicom. U pasu je malo sužena. Surka s prednje strane ima 13 puceta (dugmadi), a na rukavima 5. Surka je izvana bez džepova. Hlače su iste boje kao i surka. Ravne su, džepovi su vodoravni, dva sprijeda i jedan otraga – i to s lijeve strane. Predviđen je i mali džep za sat. Košulja je crvena s dvostrukom ogrlicom i crnom kravatom. Na rukavima su bijele manžete. Pojas je od crne kože, lakiran, naprijed sa znakom u obliku elipse. Cipele su obične, crne.

Interesantna je bila i obavijest koju su nedugo nakon što je objavljena odluka o izgledu orlovskih odora u javnost odaslali đakovački Orlovi. Naime, kako bi što jeftinije „obukli" svoje članstvo obraćaju se zainteresiranima i

30 Nabava zastave Hrvatskog Orla u Đakovu, *NO*, 5. 4. 1924., 4.

31 Zastava našeg Hrvatskog Orla, *NO*, 14. 6. 1924., 3-4.

32 U odore!, *Organizacijski vjesnik*, 6/1924., 8.

obavještavaju ih da Hrvatski orlovski savez u svojim skladištima raspolaže za zalihama sukna koje se može nabaviti po pristupačnim cijenama. Lokalna orlovska organizacija morala bi kupiti barem jednu originalnu odoru i onda po njoj dati šivati odore za sve zainteresirane članove. Na taj način do odora bi došli jeftinije, a vjerojatno i brže.[33]

Nakon posvete zastave[34] skupu su se obratili dr. Augustin Juretić, profesora iz Zagreba, i dr. Đuka Kuntarić, odvjetnik iz Požege. Skup pred katedralom okončan je orlovskom himnom i „Lijepom našom", a nastavljen banketom za najviše uzvanike koji se održao u hotelu „Central".

Oko 16 sati Orlovi su u dojmljivo uređenom parku imali javni nastup koji je, navodno, zajedno sa uzvanicima smještenim na počasnoj tribini, pratilo oko 5000 gledatelja. Tijekom programa nastupilo je oko 500 vježbača iz Sarajeva, Subotice, Zagreba, Požege i Đakova. Svi oni pružili su svoj maksimum i javnu vježbu učinili „vanredno uspjelom".

Višednevna svečanost završena je zabavom održanom u dvorištu sjemeništa.

Sljedećeg dana dobar dio sudionika skupa organizirano se uputio u Osijek na veliki euharistički kongres.

Nakon što je pokrajinski slet završio prevladavajuće mišljenje bilo je da je on – bilo organizacijski, bilo na afirmaciji orlovskog pokreta i ideologije koju svojim aktivnostima nastojao afirmirati - u potpunosti uspio. Ističem da je to bio prevladavajući stav s obzirom da je bilo i onih koji su imali ponešto drugačije viđenje, kako sleta, tako i cjelokupne atmosfere koja je vladala u vrijeme njegova trodnevnog trajanja. Iako to nije bilo eksplicitno napisano, upravo takvim duhom odisao je osvrt na slet objavljen na stranicama *Narodnog lista*.[35] Zapravo, osvrta i nije bilo. Spomenuti list ovaj, za Đakovo uistinu velik i značajan događaj, naprosto je ignorirao.

Dakako da su do kraja godine sve aktivnosti Orlova ostale u sjeni pokrajinskog sleta. A bilo ih je. Prvog listopada održana je Glavna skupština

33 Orlovske odore i znakovi, *NO*, 9. 8. 1924., 4

34 Članstvu je to vjerojatno bilo poznato, dok je šira javnost tek sljedeće godine informirana kako je biskup Akšamović zapravo posvetio još nedovršenu zastavu. Tek sredinom sljedeće, 1925. godine, sestre sv. Vinka zastavu su uspjele dovršiti i dopremiti je u Đakovo. Zastava djakovačkog „Hrv. Orla*", NO,* 27. 6. 1925., 3.

35 Slet Orlova u Đakovu, *NL*, 16. 8. 1924., 3.

Hrvatskog orla na kojoj je izabran novi odbor u sastavu: Franjo Böhm (predsjednik), Josip Sokol (potpredsjednik), Matija Lovrić (tajnik), Mato Pavić (načelnik), Ivan Poženel (blagajnik), Stjepan Kovač (gospodar), Petar Kostanjević (vođa naraštaja). U prednjački zbor ušli su gospoda: Brajković, Gerard, Konirž, Lukić, Moslavac, Kovač, Pavić, Pavlić, Tossenberger, Vida i Homotar. Za podnačelnika i tehničkog vođu šegrtskog naraštaja izabran je Božo Brajković, za tehničkog vođu đačkog naraštaja Homotar, za prednjačkog zapisničara Gerard, za preglednike M. Wüscht i F. Strmecky, a za časni sud Matija Belić, Fabijan Puhl i Adam Metzger.[36]

Do kraja godine zabilježeno je još i to da je u organizaciji Orlova i Orlica održano više omladinskih i djevojačkih večeri sa predavanjima, da je na drugi dan Božića diletantska sekcija nastupila sa predstavom „Snjeguljica i sedam patuljaka", a još prije toga da su đakovački Orlovi dobili od Hrvatskog orlovskog saveza priznanje za kvalitetan rad i masovnost na način da je u novoj organizacijskoj podjeli Orlova proglašeno Strossmayerovo orlovsko okružje sa središtem u Đakovu. Okružje je obuhvaćalo prostor đakovačke Biskupije, sva mjesta osim Osijeka i Broda. U privremenu upravljačku strukturu okružja ušli su Matija Belić, Ivan Sečkar, Tomo Lukić, Vatroslav Filipec i Josip Pavlić.[37]

1925.

Orlovske aktivnosti u novoj godini, barem one koje su bile oglašene u javnim glasilima, otpočinju sredinom veljače. Tada je u velikoj dvorani Hrvatskog pučkog doma održana javna vježba sa bogatim programom, a prisustvovao joj je i biskup Antun Akšamović koji je i inače bio čest gost orlovskih manifestacija. Pozdravni govor, „pun lijepih i dubokih misli", izrekao je Josip Pavlić, da bi potom nastupili vježbači. Kod članica najbolje su uspjele simboličke vježbe „Vjera, ufanje i ljubav, te vježbe s lukovima, a kod članova prednjačke vježbe". Dobro se vježbalo i na spravama (preča, karike).[38]

Nakon redovito održanih omladinskih i djevojačkih večeri sa instruktiv-

36 Novi odbor Hrvatskog Orla u Đakovu, *NO*, 4. 10. 1924., 4.

37 Strossmayerovo orlovsko okružje u Đakovu, *NO*, 15. 11. 1924., 4.

38 Orlovska javna vježba, *NO*, 21. 2. 1925., 2.

nim predavanjima, recitacijama i pjevanjem, u ožujku je diletantska sekcija Orlica odigrala „Smrt Marije Djevice", igrokaz u tri čina oko kojega je bila angažirana cijela sekcija, a ponajviše gospođa Paula Belić, gospođa Matasović (koja je tekst igrokaza prevela sa slovenskog jezika) i gospodin Josip Sokol.. „U samom prikazu pojedinih diletantskih lica sa pohvalom nam je istaknuti" kaže se u završnom komentaru novinskog izvješća – „da je svako unio u svoju ulogu lijepo razumijevanje sa puno osjećaja. /…/ I ovaj puta se je pokazalo, da dobra volja i požrtvovnost te ljubav za samu stvar – za uzvišeni cilj, mnogo može postići."[39]

Spomen na Zrinskog i Frankopana jedna je od tradicionalnih đakovačkih manifestacija onoga vremena na koju su se, u pravilu, odazivala sva đakovačka društva. U samom nastupu nikoga se nije favoriziralo, a samo formalno u prvi plan stavljao se „Preradović", i to samo stoga što je bio najstarije đakovačko društvo. Kao takvo smatralo se da je ono i najpozvanije pozvati sva ostala društva na zajedničko sudjelovanje. U tekućoj godini stvari su se zakomplicirale utoliko što je Hrvatski sokol - koji je prošlih godina znao „30. travnja" obilježiti i samostalno – preuzeo rukovođenje proslave od „Preradovića" i „pozvao na sudjelovanje samo ona društva, *koja on smatra hrvatskim.*[40] Orao, koji je sebe doživljavao kao autentičnije hrvatsko društvo nego što je to bio Hrvatski sokol, odbio je sudjelovati u tako osmišljenom spomen danu. Za svoje članstvo Orlovi su samostalno održali svečanu omladinsku večer „u spomen velikih pokojnika i hrvatskih heroja. Na vrlo ukusno iskićenoj pozornici razvio se lijep program, koji se je sastojao od proslova, prigodnog predavanja, deklamacija, pjevanja i tamburanja. Tako je naš Hrvatski Orao na dostojan način pokazao svoje poštovanje prema našim narodnim mučenicima."[41]

Sljedeća manifestacija u kojoj su sudjelovali Orlovi bili su Dani katoličke mladeži. Održani su 10. svibnja, a uz Orlove, kao organizator i učesnik, pojavila se i Marijina kongregacija. Nakon svete mise i pričesti u Stolnoj crkvi povorka katoličke mladeži uputila se u Hrvatski pučki dom, a potom po gradu sakupljala priloge za „društvene svrhe". U rano popodne u domu je održana svečana akademija i proslava tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva. Od točaka na akademiji treba izdvojiti narodne himne i vježbe sa zastavica-

39 Smrt Marije Djevice, *NO*, 28. 3. 1925., 1-2.

40 Proslava Zrinjskoga i Frankopana, *NO*, 25. 4. 1925., 4.

41 Spomenslava Zrinjskog i Frankopana u Hrv. Orlu, *NO*, 2. 5. 1925., 4.

ma, a potom i prijem novih članova u redove Hrvatskog orla. Nove članove nadahnutim govorom pozdravio dr. Matija Belić, jedan od najprominentnijih orlovskih starješina Đakova. Slijedile su recitacije, nastup zbora Marijine kongregacije i vježbe Orlova i Orlica. Priredba je okončana igrokazom „Orlovi na Dunavu".[42]

Uz sudjelovanje orlovskih društava iz Brčkog, Broda, Osijeka, Vukovara i nekoliko seoskih društava đakovački Orlovi održali su na Petrovo veliku javnu vježbu. Planirano je da se ona izvede u parku, ali kako se u poslijepodnevnim satima 29. lipnja na Đakovo spustila jaka kiša čitava manifestacija morala je biti održana u dvorani Hrvatskog pučkog doma, baš kako je i bilo predviđeno u najavi vježbe.[43]

Promjena mjesta (manji prostor) imala je za posljedicu promjene u broju sudionika i prvotno osmišljenih koreografija, a bitno je bio smanjen i broj očekivane publike. No, unatoč svega toga vježbe su odrađene na visokom nivou, a „posebno lijep bio je nastup seljačkih Orlova iz Brodskog Varoša, koji su nastupili u svojoj lijepoj narodnoj nošnji s hrvatskom trobojnicom preko prsa i s orlovskom kapicom na glavi. Vježbali su oštro, okretno, snažno, kao pravi graničari! Publika je bila upravo zanešena njihovom lijepom pojavom i krasnim nastupom, pa im je burno pljeskala."[44]

U drugoj polovici srpnja 1925. godine u cijeloj Hrvatskoj proslavljena je tisućgodišnjica hrvatskog kraljevstva. To je učinjeno i u Đakovu, a s obzirom da su se u proslavu uključila sva đakovačka društva, ona je bila masovna, opće prihvaćena i kao takva jedna od zapaženijih u povijesti međuratnog Đakova. Upravo stoga čini nam se kako je lokalni novinar vjerojatno bio u pravu kada je konstatirao da „Djakovo nije zapamtilo ovake povorke i rasvjete".[45]

Proslava je trajala dva dana, u subotu 18. i u nedjelju 19. srpnja. Kakav joj je značaj pridodan možda najbolje govori i to što je, upravo zbog proslave, u nedjelju prije podne bila otkazana sveta misa.

Već u subotu poslijepodne bilo „je Djakovo zavito u hrvatske zastave. Sugrađani Srbi ukrasili su svoje kuće svojim srpskim zastavama. Kuće i prostori iskićeni, ukrašeni. Osobito se istakao ukras biskupskog dvora. Poglavarstvo

42 Dani katoličke omladine u Đakovu, *NO*, 17. 5. 1925., 2-3.

43 Orlovska javna vježba, *NO*, 7. 6. 1925., 3.

44 Orlovski nastup u Đakovu, *NO*, 4. 7. 1925., 2.

45 Proslava 1000 godišnjice, *NL*, 25. 7. 1925., 3.

naše otmjeno i ukusno urešeno. Po općini su postavljena dva slavoluka, električno osvijetljena. Vatrogasno spremište raskošno osvijetljeno i ukrašeno sa slavolukom na ulazu. Stolna crkva električno rasvijetljena."[46]

Oko 20,30 sati velika skupina ljudi, u konačnici navodno ih je bilo oko 4000, krenula je uz pratnju vatrogasne glazbe noseći baklje, lampione i zastave. Skupina se kretala kroz Pejačevićevu, Vatrogasnu i Pavićevu ulicu, pa onda preko Strossmayerovog trga Wilsonovom, Pašeničkom, Bana Jelačića, Samostanskom i Školskom ulicom sve do općine. Tu ih je pričekao načelnik Andro Morić koji je održao prigodni govor kojem su svojom nazočnošću biskup Akšamović i kotarski poglavar Đuro Besch dali dodatnu težinu.

Sljedećeg dana, u ranim jutarnjim satima, proslava je počela budnicom vatrogasne glazbe, a nastavljena povorkom koja se kretala od općinskog parka prema katedrali. Po nekim procjenama kolona je bila dugačka gotovo 2 kilometra. U povorci su sudjelovala sva đakovačka društva, korporacije, predstavnici gradskih i kotarskih ureda, te nekoliko izrazito dojmljivih banderija hrvatskih seljaka iz okolice Đakova.

Nakon svečane mise koju je predvodio biskup Akšamović formirana je velika povorka građana koja se uputila na akademiju predviđenu u vatrogasnom spremištu. Kolonu je predvodio sam biskup sa svećenstvom i časnim sestrama Svetoga križa.

U poslijepodnevnim satima, kako je to programom i bilo predviđeno, u vatrogasnom spremištu održana je i pučka zabava na kojoj je, uz druga gradska društva, nastupio i Hrvatski orao.

Osim spomenute manifestacije u svome gradu, đakovački Orlovi uveličat će i orlovski slet koji se je u prvoj polovici kolovoza održao u Šibeniku. Na tom sletu, na kojem je održana i godišnja skupština Hrvatskog orlovskog saveza, iznimno dobar utisak ostavili su đakovački Orlovi. „Brat Jože Pavlič proglašen je prvakom sleta a ujedno i prvakom cijelog hrv. Orlovskog saveza. U lako-atletskim natjecanjima izvojštio si je naš Orao II-go, IV-to i V-to mjesto."[47]

Nakon okončanja spomenutih aktivnosti koje su ih dodatno mobilizirale, Orlovi su se vratili u uobičajeni radni ritam. Na skupštini koju su održali 25.

46 Isto.

47 Uspjeh djakovačkog hrv. Orla, *NO*, 14. 8. 1925., 4.

rujna nije se dogodilo ništa spektakularno. Iste osobe uglavnom su zadržale svoje dosadašnje dužnosti.[48]

Do kraja godine centralni događaj u organizaciji đakovačkih Orlova bila je javna vježba održana u Hrvatskom pučkom domu. U programu su nastupile sve dobne skupine Orlova i Orlica. Među posjetiteljima u ispunjenoj dvorani ponovno je bio i biskup Akšamovbić kojega su upravo na ovoj javnoj vježbi Orlovi proglasili svojim dobrotvorom i darivali ga slikom orlovskog patrona sv. Ivana Evanđelista. „Ispred cijelog članstva progovorio je /…/ br. predsjednik Franjo Böhm, te istakao kako se djakovački Orao smatra obveznim, da presvj. gospodinu na ovaj način iskaže svoju ljubav i poštovanje radi velike moralne i materijalne potpore, koju on društvu od njegova postanka iskazuje."[49]

Po završetku javne vježbe održana je i dobro posjećena društvena čajanka.

1926.

U ovom radu već u nekoliko navrata spominjali smo veze đakovačkih Orlova sa seoskim katoličkim društvima. Vjerojatno motivirani onim što su imali prilike vidjeti na nastupima Đakovčana domaćini su nedugo potom inicirali osnivanja vlastitih orlovskih organizacija. No, one nisu bile uvijek dugog vijeka. Trenutno oduševljenje trajalo je najčešće kratko, baš kao što je kratak bio i put od oduševljenja do apatije. Nakon nekoga vremena društva bi se, uz određene, uglavnom personalne promjene, reformirala i ponovno otpočinjala sa aktivnostima. Takav je slučaj, čini se, bio i u Semeljcima gdje je mjesni župnik Ilija Ivanković inicirao preobrazbu Katoličkog omladinskog društva „Barić" u orlovsko društvo.[50]

Do osnivanja orlovskih organizacija došlo je 1926. godine i u Velikoj Kopanici i Beravcima. Uz zainteresiranu mladež, koja je već s Orlovstvom bila upoznata, pokretači ove inicijative bili su župnik Dragutin Teodorović i

48 Glavna godišnja skupština Hrvatskog Orla u Djakovu, *NO*, 26. 9. 1925., 3.

49 Orlovska javna vježba, *NO*, 12. 12. 1925., 3.

50 Osnutak Hrv. Orla u Semeljcima, *NO*, 23. 1. 1926., 3.

Ante Vukasović, seljak iz Beravaca. Dan prije konstituirajuće skupštine u Beravce su pristigli Ivan Sečkar i Matija Belić, tajnik i predsjednik đakovačkog orlovskog okružja. U svojim izlaganjima obojica su podržali inicijativu za osnivanjem lokalnih orlovskih organizacija, te na primjeren način pojasnili programatska načela orlovskog pokreta.[51]

U svibnju mjesecu Hrvatski orao osniva se i u Gundincima. Tu je mjesni župnik Vinko Jurinić okupio oko sebe znatan broj mladih ljudi približivši im duh orlovstva još znatno prije formalnog osnivanja društva. „Na Duhove posjetili su gundinačke Orlove br. Brajković i br. Homotar, Orlovi iz Đakova, održali im predavanje i uputili u vježbu."[52]

Naraštaj Orlova i Orlica iz Velike Kopanice

Potkraj godine osnovat će se Hrvatski orao i u Babinoj Gredi. Njegovo osnivanje dešava se u okolnostima nalik onima u Semeljcima. Naime, zainteresirani mladići i djevojke za ulazak u „orlovsko kolo" prvotno su bili okupljeni u Hrvatskom katoličkom društvu „Stojanović". Njihovim prelaskom u orlovsko društvo „Stojanović" se nije ugasio već je nastavio djelovati kao katoličko prosvjetno društvo za starije.[53]

Toliko o novim seoskim društvima tijekom 1926. godine. Što se pak tiče aktivnosti đakovačkih Orlova u prvim mjesecima tekuće godine treba istaknuti orlovski tehnički tečaj održan sredinom ožujka, i nešto ranije održanu pokladnu zabavu. Vezano uz nju interesantno je napomenuti da je pristup bio

51 Osnutak Hrvatskog Orla u Beravcima, *NO*, 17. 4. 1926., 4.
52 Osnutak Hrvatskog Orla u Gundincima, *NO*, 29. 5. 1926., 3.
53 Osnutak Hrv. kat. Orla u Babinoj Gredi, *NO*, 11. 9. 1926., 3.

dozvoljen samo uz pozivnicu te da se na zabavu moglo doći samo u narodnoj nošnji ili „pristojnom" kostimu, ali bez maske.[54]

Dana 28. i 29. travnja Orlovi i Orlice održali su svoje skupštine, Orlovi tromjesečnu, a Orlice godišnju. Obje skupštine prošle su bez trzavica. Kod Orlova je konstatiran stalni napredak, uostalom kao i kod Orlica, s tim što je na potonjoj skupštini stavljeno na znanje da je vlast potvrdila njihova društvena pravila. Tom prilikom izabrana je i nova upravljačka struktura Orlica koju su činili: Paula Belić (predsjednica), Nina Predmersky (potpredsjednica), Branka Novoselović (tajnica), Josipa Abramović (načelnica) i Antonija Novoselović (blagajnica).[55]

Glavni događaji u radu đakovačkog Hrvatskog orla tijekom 1926. godini bili su oni vezani za proslavu Dana katoličke omladine i održavanje Orlovskog okružnog sleta.

Dan katoličke omladine manifestacija je održana 9. svibnja. Ona, dakako, nije bila vezana samo za lokalnu zajednicu, već za katoličku omladinu po svim hrvatskim zemljama. U Đakovu je proslava prošla u svečanom tonu, a njeni glavni protagonisti bili su omladinci i omladinke iz orlovskih redova. Njih preko dvije stotine okupilo se u ranim jutarnjim satima 9. svibnja ispred općinskog parka odakle su, praćeni vatrogasnom glazbom, krenuli glavnim ulicama prema katedrali. Dakle, sličan način proslave koji se dvadesetih godina, a i kasnije, preferirao i u nekim drugim prilikama, sa nekim drugim protagonistima.

Sv. misu u katedrali punoj mladog svijeta služio je potpredsjednik đakovačkog Orla i njegov duhovni vođa msgr. Josip Sokol. Nakon sv. mise aktivisti su po gradu skupljali dobrovoljne priloge za katoličke omladinske organizacije, da bi se nakon toga program nastavio u poslijepodnevnim satima u Hrvatskom pučkom domu održavanjem svečane akademije. U programu akademije bile su vježbačke discipline svih naraštaja Orlova i Orlica, izvedene su recitacije, a zapaženu točku imala je i tamburaška sekcija.

Jednom rječju, akademija je u potpunosti uspjela. Posebno je bio dojmljiv uvodni govor kojega je na akademiji izrekao dr. Matija Belić, orlovski okružni predsjednik. Na početku govora istaknuo je neskriveno zadovoljstvo s brojem i načinom rada Katoličkog orla u Đakovu. „Održan je velik broj

54 Pokladna zabava Hrv. Orla, *NO*, 13. 3. 1926., 3.

55 Glavna skupština Hrv. Orlice, *NO*, 30. 4. 1926., 4.

omladinskih i djevojačkih večeri, predavanja, deklamacija, javnih nastupa, vrlo uspjelih diletantskih predstava, zatim zajedničkih pristupa svetoj pričesti, u Đakovu je održan prednjački tečaj, a u okolici osnovano je novo seosko orlovsko društvo uz sudjelovanje đakovačkih članova."[56]

U nastavku svoga izlaganja Belić je istaknuo veliki značaj hrvatskog sela, za koje je rekao da je jezgra hrvatskog naroda, i da je još „neobrađeno". Drugim riječima, da Hrvatski orao još uvijek u njemu nema onaj svjetonazorski učinak kakav se priželjkuje, te da bi upravo stoga u godinama koje slijede glavni akcent u radu Orlova trebao biti onaj vezan za osnivanje i obuku seoskih orlovskih društava. To tim više što su „nekoje loše tuđinske ideje privremeno /…/ na selu zadobile maha." Belić je tu očito mislio na jačanje sokolskih organizacija čije vodstvo „unaša potajnu mržnju i podmuklo rovarenje proti svemu što je katoličko: proti samoj svetoj Crkvi, njezinom vrhovnom glavaru sv. Ocu, proti biskupima i svećenstvu, šta više to vodstvo je jasno i otvoreno reklo da mu je cilj – crni cilj – da Hrvate prevede sa katoličke vjere na pravoslavnu i to ne otvoreno nego lukavo i postepeno putem tzv. starokatoličke crkve."

Takve tendencije, bez obzira na zdravu seosku jezgru, dr. Belić smatra izuzetno opasnim, čak opasnijim od onoga što su nekoć pokušavali Turci i luterani.

Smione teze koje je dr. Belić iznio u svom govoru bilo je za očekivati da će prokomentirati, ako ne nitko drugi, ono barem netko blizak đakovačkim sokolskim organizacijama. No, koliko je poznato, očekivana reakcija je izostala.

Drugi važan događaj koji je obilježio orlovsko djelovanje u Đakovu tijekom 1926. godine bio je orlovski okružni slet održan na Petrovo 29. lipnja. Slet je u lokalnim novinama najavljivan u više navrata, a detaljno samo nekoliko dana prije njegova održavanja.[57]

Osmišljen je i realiziran na način koji je u mnogome nalikovao prethodnim manifestacijama sličnoga obima i značenja. Trajao je 3 dana, 28., 29. i 30. lipnja, a na njemu su sudjelovala orlovska društva iz Đakova, Beravaca, Broda, Brodske Varoši, Cerića, Gundinaca, Orahovice, Oriovca, Osijeka, Semeljaca, Požege i Vukovara. Sveukupno, prema nekim procjenama, na skupu je bilo oko 500 Orlova i Orlica.

---

56 Dani katoličke omladine u Đakovu, *NO*, 15. 5. 1926., 1-3.

57 Okružni orlovski slet u Djakovu, *NO*, 26. 6. 1926., 3.

Većina njih u Đakovo je stigla vlakom iz smjera Vrpolja, odnosno Osijeka. Na željezničkoj stanici srdačno su dočekani od domaće delegacije i građana. Nakon što se gostima primjerenim govorom obratio dr. Belić, orlovska glazba iz Požege odsvirala je Lijepu našu i orlovsku himnu, a zatim su se gosti i domaćini uputili prema središtu grada. Istoga dana orlovi su na „sletištu" u parku imali javnu generalnu probu pred sutrašnji nastup, a potom, u večernjim satima, održana je bakljada i podoknica biskupu Antunu Akšamoviću. Do pred biskupski dvor, gdje se je već bio skupio veliki broj građana, povorka od oko 500 Orlova i Orlica krenula je od općinskog parka. Biskupa su pozdravili orlovskom himnom, a dr. Martin Wüscht sadržajnim govorom „ u kojem je razložio orlovsku ideologiju koja sama po sebi traži od Orlova ljubav i poštovanje prema Crkvi i njezinim predstavnicima, a zatim je izneo razloge posebnog poštovanja i ljubavi Orlova prema osobi presvj. g. biskupa Akšamovića."[58]

Sljedećeg dana, na Petrovo, Orlovi su na isti način kao i dan prije, prošetali od općinskog parka do katedrale. Nakon sv. mise, na dobro popunjenom Strossmayerovom trgu, održano je javno zborovanje kojeg je otvorio dr. Belić, a glavni govor održao predsjednik HOS-a dr. Ivo Protulipac. U poslijepodnevnim satima slet je nastavljen u biskupijskom parku. Iako je padala kiša Orlovi i Orlice izveli su priređene programe. Najbolji utisak na publiku, čini se, ostavili su seoski Orlovi i Orlice, ponajviše oni iz Brodskog Varoša.

„Poslije gimnastičkog nastupa držao je govor br. Ivan Merz, tajnik saveza iz Zagreba, o unutrašnjoj izgradnji Orla zgodno ju uspoređujući s divnom đakovačkom katedralom", a u večernjim satima u Pučkom domu priređena je orlovska veselica sa bogatim programom. Završetkom veselice završio je i okružni slet koji je, prema pisanju *Narodne obrane*, prošao bez i jednog incidenta, uz respektabilno sudjelovanje građanstva – dakle, upravo onako kako su organizatori i očekivali.

Do kraja godine đakovački Orlovi najviše su bili okupirani sudjelovanjem na orlovskom pokrajinskom sletu u Požegi. Bio je to do tada najveći pokrajinski slet. Dok je u Đakovu 1924. godine bilo oko 1000 sudionika, u Šibeniku sljedeće godine broj sudionika porastao je na 2000, da bi ih u Požegi bilo već oko 3000.[59]

U Požegi Đakovo je predstavljao biskup Akšamović, te Orlovi i Orlice

58 Okružno orlovski slet u Đakovu, *NO*, 3. 7. 1926., 2-3.

59 Orlovski pokrajinski slet u Požegi, *NO*, 14. 8. 1926., 1-2.

koje su 7. kolovoza održali tri gimnastičke točke, a sudjelovali su i u drugim natjecateljskim disciplinama. No, čini se ne i na javnoj vježbi sljedećeg dana koja je morala biti prekinuta zbog lošeg vremena. Uz natjecatelje, u Požegi je nastupila i mlada đakovačka orlovska fanfara.[60]

Prikaz glavnih aktivnosti Hrvatskog orla u Đakovu tijekom 1926. godine završit ćemo informacijom da su i Orlovi i Orlice svoje glavne skupštine održali u prvoj polovici listopada. Orlovi su skupštinu za radnu godinu 1926./1927. održali 1. listopada i na njoj izabrali ovaj odbor: Franjo Böhm (predsjednik), msgr. Josip Sokol (potpresjednik), Vatroslav Homotar (tajnik), Mato Lukić (blagajnik), Fabijan Bogner (knjižničar), Josip Švarcmajer (gospodar) i Božo Brajković (načelnik). Za revizore su izabrani Matija Belić i Ferdinand Strmecky, a u časni sud Ivo Rogić, Josip Vlahović i Martin Wüscht.[61]

Orlice su svoju skupštinu održale tjedan dana kasnije. Njihov odbor izgledao je ovako: Paula Belić (predsjednica), Nina Predmersky (potpredsjednica), Branka Novoselović (tajnica), Mera Böhm (blagajnica) i Josipa Abramović (načelnica). U nadzorni odbor izabrane su Terezija Matasović i Ella Poznič, dok je za duhovnog vođu izabran Fabijan Puhl.

1927.

Kao što smo prikaz aktivnosti đakovačkih Orlova i Orlica tijekom 1926. godini započeli osvrtom na ono što se na planu orlovstva događalo u okolnim selima, pa i onim malo udaljenijim, tako ćemo to učiniti i za 1927. godinu. I to ne slučajno. Naime, bitna strateška odrednica orlovstva bila je njegovo širenje, njegova masovnost, a pri tom procesu svakako se puno očekivalo od ranije utemeljenih i dobro organiziranih orlovskih društava. U pravilu gradskih. A baš takvo orlovsko društvo bilo je đakovačko, centralno društvo Strossmayerovog okruga, društvo naslonjeno na biskupiju i veliki broj katoličkog građanstva koje je pratilo i podržavalo njegov rad.

60 Orlovski vjesnik, *NO*, 7. 8. 1926., 4.

61 Glavna skupština Hrv. Orla u Đakovu, *NO*, 2. 10. 1926., 4.

Đakovački Hrvatski orao[62] inicirao je, sudjelovao u činu osnivanja te organizacijski, intelektualno, i na svaki drugi način servisirao seoska orlovska društva. Tu ulogu obnašao je i tijekom 1927. godine kada se u okruženju osniva nekoliko novih društva. Bila su to društva iz Gašinaca, Budrovaca, Gorjana i Širokog Polja.

Konstituirajuća skupština Hrvatskog katoličkog orla u Gašincima održana je 2. veljače. Kao što je to bio slučaj i kod osnivanja drugih orlovskih društava proteklih godina, i ovoj skupštini prisustvovali su predstavnici Strossmayerovog okružja iz Đakova. Bili su to Vatroslav Filipec i Ivan Sečkar koji su uzeli aktivnog učešća u radu skupštine, a ovaj potonji održao i prigodno predavanje o Orlovstvu. Zainteresiranost za rad društva bila je velika.[63]

Na drugi dan Uskrsa Orao je osnovan i u Budrovcima. Uz prisustvo Martina Wüschta kao predstavnika okružja, na skupštini su za rukovodeće ljude društva izabrani: Šimo Milošević (predsjednik), Karla Muhari (potpredsjednik), Ivo Kretonić (tajnik), Franjo Živković (blagajnik) i Mato Kedačić (načelnik). Za revizore su određeni Mijo Krušić, Mato Ručević i Mato Kretonić.[64]

Sljedeće orlovsko društvo pokrenuto je 22. svibnja u Gorjanima. I u Gorjanima, kao i u svim drugim mjestima, ključnu ulogu u procesu pripreme za osnivanje mjesnog Hrvatskog orla imali su seoski župnici. U Gorjanima je to bio velečasni Ivan Kukula. „Sakupljao je mladež pojedinačno i u manjim grupama u svom stanu i oduševljavao ih za Hrv. kat. Orla."[65] Iz Strossmayerovog okružja činu osnivanja novog orlovskog društva prisustvovali su Fabijan Puhl i Martin Wüscht.

I na kraju, kao posljednje nama poznato orlovsko društvo iz Đakovštine osnovano 1927. godine, bilo je ono iz Širokog Polja. Njegova konstituirajuća sjednica održana je na Tijelovo (16. lipnja), a na noj kao gosti prisustvovali su Franjo Böhm i velečasni Fabijan Puhl. Za upravljačka tijela društva izabrani su: Martin Lajoš (predsjednik), Ilija Mandić (potpredsjednik), Josip Horvat (tajnik), Marko Đambić (blagajnik) i Andrija Šebetić (načelnik).[66]

---

62 Do 1925. godine u tisku, pogotovo onom kojeg u radu citiramo, najčešće se rabi izraz Hrvatski orao, ili samo Orao, tj. Orlice. Tijekom 1926. godine ponekad se koristi i naziv Hrvatski katolički orao, a nakon te godine gotovo u pravilu.

63 Osnutak Hrv. kat. Orla u Gašincima, *NO*, 5. 3. 1927., 3.

64 Orlovsko društvo u Budrovcima, *NO*, 30. 4. 1927., 4.

65 Osnutak Hrv. Kat. Orla u Gorjanima, *NO*, 28. 5. 1927., 3.

66 Osnutak Hrv. katol. Orla u Širokom polju, *NO*, 18. 6. 1927., 4.

Da su novoosnovana društva svoja poslanja shvatila najozbiljnije svjedoče i neke od njihovih aktivnosti. Tako su semeljački i kešinački Orlovi na drugi dan Uskrsa gostovali u Đakovu s predstavom „Zavada". Uz konstataciju da „seljački Orlovi ni malo ne zaostaju za gradskim diletantima"[67], izvedba je ocijenjena iznimno kvalitetnom. Vrpoljački Orlovi organizirali su pak cjelodnevni Katolički orlovski dan koji je sadržavao svečani doček svih sudionika, svečani mimohod kroz selo, svetu misu, govore gostiju o mjestu i ulozi Orlovstva i, dakako, javne vježbe. Činjenica da su Vrpoljčani bili u stanju inicirati i realizirati manifestaciju na kojoj je sudjelovalo oko 200 Orlova i Orlica dovoljno govori o stupnju njihove organiziranosti i motiviranosti za rad.[68]

Manifestacije poput ove vrpoljačke, nekoliko mjeseci kasnije, u rujnu, organizirala su i orlovska društva iz Budrovaca i Gašinaca.

Što se pak tiče rada đakovačkog Orla - osim sudjelovanja u aktivnostima seoskih orlova, o čemu smo upravo izvijestili – već za mjesec veljaču treba istaknuti svečanu akademiju s kojom su Orlovi obilježili Strossmayerov dan. Snažan proslov na akademiji izrekao je dr. Ivan Rogić, a nakon toga slijedile su vježbe svih uzrasta muških i ženskih članova. „Kruna akademije bila je živa slika uz deklamaciju br. Fratrića, praćena divnim zvucima glazbe. Ovako lijepe slike nijesmo skoro vidili. Nije čudo, da je cijelom publikom zavladalo neko posebno oduševljenje, pa je akademija završena s pjevanjem 'Lijepe naše', koju je pjevala sva publika."[69]

Sukobi Orlova sa Sokolima, koji su početkom dvadesetih godina obilježili društveni i politički život Grada, nisu više bili učestali, niti su imali onaj intenzitet kojega su imali do 1922. godine, ali su se tu i tamo događali, kako na selima (Beravci, Vrpolje), tako i u Đakovu. U Đakovu su 1927. godine odnosi ponovno zaoštreni u vrijeme obilježavanja spomena na Zrinske i Frankopane. I ovoga puta Hrvatski sokol tražio je za sebe ekskluzivno mjesto u organizaciji proslave, pa čak i više, odbijao mogućnost da nastupi zajedno sa Sokolom (tzv. Jugosokol) i Hrvatskim orlom.[70]

---

67 Diletanska predstava, *NO*, 23. 4. 1927., 3.

68 Kat. Orlovski dan u Vrpolju, *NO*, 30. 7. 1927., 2.

69 Orlovska akademija, *NO*, 12. 2. 1927., 3.

70 Ovo-godišnja proslava hrvatskih velikana Zrinskih i Frankopana u Djakovu, *NO*, 19. 3. 1927., 3.

Sredinom godine najznačajniji skup kojega su organizirali đakovački Orlovi svakako je bio slet Strossmayerovog okružja. Održan je na Petrovo 28. i 29. lipnja. Na sletu su dominirala seljačka orlovska društva. Prema novinskim izvješćima od preko 1000 Orlova i Orlica čak dvije trećine dolazilo je iz slavonskih sela. „Tko zna kako je seljaku u ovo vrijeme teško ostaviti svoje selo, jer su njegovi poslovi u jeku, taj će istom shvatiti jakost Orlovstva na selu."[71]

Slet je prošao prema očekivanju. Sudionici sleta pristigli su 28. lipnja na željeznički kolodvor gdje su ih dočekali domaćini sa svojom fanfarom. Predsjednik okružja Martin Wüscht održao im je tom prilikom pozdravni govor, da bi se potom gostujući Orlovi smjestili u osnovnoj školi, a Orlice u samostanu časnih sestara. U poslijepodnevnim satima održana je podoknica papinom poslaniku Ermengildu Pellegrinetiju. Da bi bila što svečanija i sadržajno bogatija u podoknici su aktivno sudjelovali i đakovački vatrogasci (glazba), kao i „Preradović" čiji su članovi otpjevali himnu Zvonimira. „Ta svečanost je bila jedna od najljepših, koje su se obdržavale u Đakovu, a gotovo cijelo Đakovo je sa divljenjem gledalo povorku u kojoj su se osobito isticali Orlovi i Orlice u svojim kićenim odorama i seljaci i seljanke sa svojom narodnom nošnjom."[72]

Sljedećeg dana, u jutarnjim satima, svečana povorka krenula je od općinskog parka do katedrale. Slijedila je, kao što je to bilo i u prijašnjim manifestacijama, sveta misa, potom zborovanje pred katedralom, da bi u 16 sati u biskupskom parku počeo veliki gimnastički nastup svih kategorija članstva. Visoki uzvanici koji su sa tribina pratili natjecanje, kao i veliko mnoštvo građana koje se okupilo u parku, pozdravili su sve sudionike i tako izrazili zadovoljstvo s onim što su imali prilike vidjeti.

Slet je završio veselicom u dvorištu hotela „Central".

U organizaciji i kvalitetnoj realizaciji okružnog sleta Orlovi gotovo da i nisu mogli uživati jer su se odmah po njegovom završetku morali pripremati za novi - ovoga puta još veći i svakako značajniji - pokrajinski slet. Nakon Đakova, Šibenika i Požege on je održan kolovoza mjeseca u Sarajevu. *Narodna obrana* tome događaju pridavala je veliki značaj i sukladno tome na svojim stranicama objavila više članaka koji su za cilj imali upoznati čitatelje

71 Veličanstveno orlovsko slavlje u Đakovu, *NO*, 2. 7. 1927., 1.

72 Isto

sa Herceg – Bosnom, njenom geografijom, povijesnim vezama sa Hrvatskom i, dakako, višestoljetnom katoličkom idejom prisutnoj na tom prostoru.

Pedesetak Orlova iz Đakova i okolice, zajedno sa fanfarom, novom zastavom i svojim vođama (Sokol, Sečkar, Puhl, Asančaić, Böhm, Rogić…) ispraćena je na pokrajinski slet sa željom da se vrate „s još većim oduševljenjem za orlovske ideale."[73] Da li su se Orlovi u Đakovo vratili s većim idealima možemo samo pretpostaviti, ali zato sa sigurnošću možemo tvrditi da su na sletu zabilježili iznimno dobre sportske rezultate. „Kod gimnastičkih natjecanja /…/ odnijela je prvenstvo vrsta đakovačkih Orlova, te joj je predan svečanim načinom na sletištu prigodom velikoga gimnastičarskog nastupa pobjednički barjak, koji je od zadnjega natjecanja bio kod Akademskog Orla u Zagrebu. Naši Orlovi i Đakovo bili su tom zgodom osobito srdačno aklamirani i pozdravljeni. I kod pojedinačnog natjecanja za prvenstvo Saveza postigao je naš Orao br. Božidar Brajković lijepe uspjehe."[74] U lakoj atletici Đakovčani su bili četvrti.

Po povratku iz Sarajeva Orlovima je na đakovačkom kolodvoru priređen svečani doček. Držali su se pozdravni govori, da bi potom bila formirana kolona od Orlova i njihovih istomišljenika koja se sa fanfarom i osvojenom zastavom prošetala đakovačkim ulicama.

Do kraja godine, uz već standardne aktivnosti Orlova koje su upražnjavane od njihova osnutka, možda treba izdvojiti orlovsku javnu vježbu početkom studenoga, odnosno koncert održan na drugi dan Božića. Sa spomenutim manifestacijama Orlovi su priveli kraju jednu od svojih najuspješnijih godina.

1928.

Hrvatski orao od svoga osnivanja bio je podložan organizacijskim promjenama uvjetovanim općim tendencijama u katoličkoj crkvi, ali i onim koji su inicirani isključivo unutar HOS-a s ciljem što efikasnijeg djelovanja. Do najvećih promjena došlo je u vrijeme prihvaćanja katoličke akcije, ali ni kasnijih godina promjena u Hrvatskom orlu nije nedostajalo. Tako na primjer,

73 Odlazak naših Orlova u Sarajevo, *NO*, 13. 8. 1927., 4.

74 Pobjeda naših Orlova u Sarajevu, *NO*, 20. 8. 1927., 3.

kada je početkom 1928. godine dr. Ivan Rogić napustio mjesto potpredsjednika đakovačkog Orla, to je obrazloženo s novim propisima u Orlovskom poslovniku „po kojem svećenici ne preuzimaju u Orlu odborničkih funkcija, nego su intelektualni i duhovni vođe…”[75]

Jedne od gotovo učestalih manifestacija Orlova i Orlica, koju u ovom radu nismo spominjali, ili vrlo rijetko, bile su pokladne zabave. Dana 19. veljače Orlovi su u društvenim prostorijama održali pokladnu zabavu koja je sadržavala lakrdiju (komediju) Čarobnjak i birtaš te nevezani program: ples, luka sreće, pošta… Program je, i to uspješno, pratila vatrogasna glazba.

Tijekom svibnja mjeseca kroničari rada đakovačkog Orla posebnu pozornost skrenuli su na pismo koje je biskup Akšamović uputio Orlovima i Orlicama povodom proslave Dana hrvatske katoličke omladine, potom na spomen Zrinskog i Frankopana, osnutak Hrvatskog katoličkog orla u Josipovcu i glavnu skupštinu Hrvatskog katoličkog orla u Đakovu.

Kako je pouzdano znao da će u vrijeme održavanja proslave Dana hrvatske katoličke omladine biti u Rimu, biskup Akšamović obratio se omladincima pismom u kojem je istaknuo važnost njihove organizacije u odgoju mladih ljudi u duhu naučavanja katoličke crkve. U uvodnom dijelu pisma biskup je istaknuo da će Savez hrvatskih orlova i Sveza hrvatskih orlica proslaviti svoj orlovski dan, a da u njihovim redovima dominiraju upravo omladinci kojima poručuje: „Nastavite osvajačkim metodama, dok osvojite sve katoličke obitelji, sve hrvatske općine. Radite složno i veledušno u duhu orlovskog jedinstva i lijepe Vaše discipline. Živite životom krijepljenim milošću sv. Euharistije.”[76]

Za razliku od prošlih godina kada su se u pravilu dizale tenzije oko organizacije i provedbe spomena na Zrinskog i Frankopana, ove godine prošlo je sve u najboljem redu. Razlog tomu ležao je u činjenici što je, prema svemu sudeći, Hrvatski sokol odustao od zajedničke proslave. Posredno to doznajemo iz novinskog izvješća u kojem se kaže da su akademiju u čast Zrinskog i Frankopana pripremila sljedeća đakovačka društva: Dobrovoljno vatrogasno društvo, Orao, Sokol i Šport klub Certissa.

U nizu seoskih orlovskih društava Đakovštine u svibnju mjesecu osnovano je i orlovsko društvo u Josipovcu. Na skupštini je izabran privremeni odbor u kojega su ušli: Andrija Kristek (predsjednik), Stjepan Hulak (potpred-

75 Iz Hrv. kat. Orla, *NO*, 4. 2. 1928., 3.

76 Naš biskup Orlovima i Orlicama, *NO*, 5. 5. 1928., 1.

sjednik), Mišo Kristek (tajnik), Andrija Banas (blagajnik) i Jozo Glavnjak (načelnik). U novoosnovano društvo „pristupili su gotovo svi mladići sela i lijep broj mladih muževa."[77]

U ljetnim mjesecima, baš kako je to bilo i proteklih godina, aktivnost Orlova odvijala se smanjenim intenzitetom. Ovoga puta čak nije održan ni tradicionalni orlovski slet koji se godinama održavao (na Petrovo), a koji je bio najavljen i za tekuću godinu.[78] Razlog odustajanja od sleta mogao se i predvidjeti. Naime, vrijeme je to snažnih političkih previranja koja kulminiraju atentatom u Narodnoj skupštini. U takvoj atmosferi đakovački Orlovi odlučili su slet odložiti za neka bolja vremena. Unatoč iznimno složenim političkim prilikama u zemlji, Orlovi su slet đakovačke orlovske općine ponovno zakazali za 9. rujan i o tome putem tiska obavijestili najširu javnost. Program je bio koncipiran slično kao i programi prethodnih sletova (povorka od općinskog parka do katedrale, sv. misa, zborovanje, gimnastički nastup…), ali uz jednu iznimku. Natjecanja se ne bi trebala održavati, kao do tada, u biskupskom parku, već na novom vježbalištu. Po završetku gimnastičarskog programa na istom je bila predviđena i veselica.[79]

Unatoč minuciozno obavljenim pripremama slet orlovske općine ponovno je morao biti otkazan. Ovoga puta zbog smrti Stjepana Radića i žestokih antidržavnih prosvjeda koji su potom uslijedili.[80]

Od sredine rujna, političkim (ne)prilikama unatoč, Orlovi su odlučili pokrenuti svoj uobičajeni ritam aktivnosti. Tako je već 18. rujna održana glavna skupština đakovačkog Orla za poslovnu godinu 1928.-1929.. Bila je to skupština kontinuiteta. Značajnijih odluka nije bilo, osim što je izabran novi odbor, a i on od uglavnom već poznatih osoba koje su i prije činile rukovodeću strukturu Hrvatskog katoličkog orla u Đakovu. Odbor su činili: predsjednik, Franjo Böhm; potpredsjednik, Pero Raininger; tajnik, Ivo Berc; blagajnik, Josip Urih; gospodar, Josip Švarcmajer; knjižničar, Franjo Beljan; načelnik, Alojz Raisel; vođa đakovačkog naraštaja, Jože Pavlič; vođa šegrtskog naraštaja, Vatroslav Homotar; časni sud, Matija Belić, Antun Morber i Faba Bogner i revizori, Joso Vodopija i Jakša Kopić.[81]

---

77 Osnutak Orla u Josipovbcu, *NO*, 12. 5. 1928., 4.

78 Slet djakovačke orlovske općine, *NO*, 26. 5. 1928., 4.

79 Slet orlovske općine, *NO*, 1. 9. 1928., 3.

80 Otkazan slet Orlova, *NO*, 7. 9. 1928., 3.

81 Novi odbor Hrv. kat. Orla, *NO*, 22. 5. 1928., 4.

Samo desetak dana kasnije saznajemo kako su u društvenim prostorijama ponovno pokrenuta i predavanja. Za Orlove svakog utorka, a Orlice nedjeljom u poslijepodnevnim satima.

Do kraja godine svakako najveća orlovska manifestacija bila je javna vježba održana 14. listopada. Održana je u dvorani Hrvatskog pučkog doma sa sljedećim rasporedom: 1. Orlovska himna 2. Pozdrav 3. Praške vježbe (članovi), 4. Devetka (članice) 5. Ruča (članovi) 6. Proste vježbe za 1928. (ženski pomladak) 7. Vježbe na konju (članovi) 8. Proste vježbe za 1928. (članice) 9. Preča (članovi) 10. Proste vježbe za 1928. (ženski naraštaj) 11. Skupne vježbe.

Priredba je u potpunosti ispunila očekivanja organizatora, a njezinom uspjehu zasigurno je pripomogla i orlovska fanfara koja je pratila sve vježbe.

1929.

Iako je cijeli orlovski pokret tijekom 1928. godine prošao kroz jednu iznimno složenu fazu, fazu koja među članstvom zasigurno nije mogla ulijevati visok stupanj optimizma, ipak je malo tko mogao zamisliti da će Hrvatskom katoličkom orlu 1929. godina biti posljednja godina djelovanja. A da bi se upravo takav scenarij u konačnici mogao dogoditi, Orlovima je moralo biti jasno već početkom 1929. godine. Naime, odmah nakon uvođenja diktature u pojedinim gradovima došlo je do pokušaja raspuštanja orlovskih organizacija, a mogle su se čuti i glasine o raspuštanju Hrvatskog orlovskog saveza.[82] Da bi takve tendencije suzbili katolički biskupi zatražili su prijem kod tadašnjeg ministra unutrašnjih poslova Pere Živkovića i pojasnili kako su Orlovi zapravo crkvena organizacija te da za njih ne mogu vrijediti propisi koji su vrijedili za neka druga društva. Ministar ih je saslušao, njihovu argumentaciju prihvatio i obećao kako će Orlovi moći nesmetano obavljati svoje redovite aktivnosti. I to se uistinu i dogodilo – ali samo do kraja tekuće godine.

Već početkom veljače đakovački Orlovi i Orlice održali su u svojim društvenim prostorijama (Gostiona Urich) svečanu akademiju posvećenu J. J. Strossmayeru, a nedugo nakon nje i pokladnu priredbu. U okviru priredbe

82 Orlovski savez nije raspušten, *NO*, 26. 1. 1929., 4.

prikazan je igrokaz Branka Nušića „Običan čovjek", a u večernjim satima održana je i društvena čajanka.[83]

Iznimno hladno vrijeme bilo je razlog što su Orlovi sve do početka ožujka morali reducirati svoje redovite aktivnosti. Tek stabilizacijom vremenskih prilika zaredala su predavanja, da bi u travnju mjesecu Orlovi i Orlice svoj obol dali i obilježavanju spomena na Zrinskog i Frankopana. Na misi zadušnici upravo je Orlovima pripala čast da drže počasnu stražu.[84]

Za 23. lipnja najavljena je velika orlovska priredba koja će se održati, ne više u parku, već na novouređenom ljetnom vježbalištu. Osim đakovačkih Orlova sudjelovanje na priredbi najavila su i brojna seoska društva đakovačkog orlovskog okružja. Za razliku od nekih prijašnjih najava, koje iz opravdanih razloga nisu mogle biti realizirane, ovoga puta iznenađenja nije bilo. Na dan svečanosti, u prijepodnevnim satima, oko 300 sudionika prošetalo se ulicama Đakova – od općinskog parka do katedrale. Slijedila je sveta misa u katedrali, potom defile sudionika ispred katedrale, a nakon defilea odlazak na novo vježbalište na kojemu je - uz sudjelovanje istaknutih osoba iz vjerskog, društvenog i političkog života grada - održano svečano zborovanje.[85]

Poslijepodne održano je natjecanje na kojemu su se, uz đakovačke Orlice, istaknule i Orlice iz Velike Kopanice i Semeljaca. Publika je posebno bila oduševljena njihovom narodnom nošnjom, ali i ljepotom tradicijskih pjesama koje su otpjevali.

I dok je priredba još bila u tijeku, a zasigurno i znatno prije nje, dobar dio Orlova i Orlica bio je zaokupljen odlaskom na orlovski slet koji se ove godine održavao u Pragu. Slet je na stranicama *Narodne obrane* bio najavljen još potkraj 1928. godine, i to kao „jedna od najvećih katoličkih manifestacija našeg vremena"[86]. Kao što su posjećivali i druge orlovske sletove (Maribor, Brno…), Đakovčani su vršili određene pripreme i za slet u Čehoslovačkoj. Dogovoreno je da će đakovačka orlovska delegacija na put poći 28. lipnja, te da će prije odlaska u Prag u Zagrebu sudjelovati na proslavi desetogodišnjice „Kačića", najstarijeg hrvatskog orlovskog društva. Planirano je bilo i realizirano. Dana 30. lipnja, odmah po završetku orlovskih svečanosti u Zagrebu,

83 Orlovska akademija, *NO*, 1. 2. 1929., 4.

84 Zadušnice za Zrinskog i Frankopana, *NO*, 4. 5. 1929., 4.

85 Velika orlovska svečanost, *NO*, 28. 6. 1929., 4.

86 Većeslavski Orlovski slet i strani narodi, *NO*, 10. 11. 1928., 4.

posebnim vlakom, oko 1200 hrvatskih Orlova i Orlica uputilo se u Prag gdje će ostati cijelo vrijeme trajanja sveorlovskog sleta.[87] Sa prijemom, nastupom i kompletnom atmosferom koja je vladala na sletu, hrvatska delegacija bila je i više nego zadovoljna.

Posljednja fotografija đakovačkog Orla snimljena u prosincu 1929. godine

Bilo je za očekivati da će po povratku sa sleta optimizam i svekoliki angažman među đakovačkim Orlovima, kao i Orlovima općenito, biti u porastu. To se i dogodilo. Ali dogodilo se i to da je pod utiskom događanja u Pragu malo tko od Orlova vodio računa o realnosti, a realnost je bila ta da oni žive i djeluju u zemlji u kojoj vlada diktatura. Unatoč toga Orlovi su zračili optimizmom. Sredinom rujna mjeseca pozivaju se roditelji da upišu svoju mušku djecu u orlovski naraštaj, „da ne čekaju do zime ili do proljeća, nego da to učine odmah, kako bi se moglo započeti sa sistematskim radom."[88] Za tekuću godinu, na istom mjestu, najavljene su akademije, sijela, javne vježbe i sletovi na kojima je predviđeno sudjelovanje svih kategorija članstva.

87 Pohod Hrv. Orlova u Prag, *NO*, 13. 7. 1929., 1.

88 Iz Hrv. Kat. Orla, *NO*, 14. 9. 1929., 4.

Dana 24. rujna Orlovi su čak održali i svoju Glavnu skupštinu. Za novu, 1930. poslovnu godinu, za predsjednika je ponovno izabran Franjo Böhm, za potpredsjednika Stjepan Kovač, za tajnika Vatroslav Homotar, a za blagajnika Antun Morber.[89]

Orlovskih aktivnosti nije nedostajalo ni u prosincu. Održano je omladinsko veče na kojemu je dr. Martin Wüscht održao predavanje o braku, a 6. prosinca svečano je proslavljeno i Nikolinje. Ali, već tada, po svemu sudeći, znalo se da će Hrvatski katolički orao biti zabranjen. Naime, *Narodne obrana* od 1. siječnja 1930. godine donijela je informaciju da su Orlovi i Orlice na drugi dan Božića održali svoju oproštajnu veselicu koja je prošla u najboljem redu i raspoloženju (sic!), a upriličeno je i društveno slikanje da bi članice i članovi imali „uspomenu na minuli društveni život."[90]

Pomalo žalosno, šaptom, poput Bosne, pao je i Hrvatski katolički orao. Ali ne i ideje koje su živjele među njegovim članstvom. One su, u nešto izmijenjenoj formi, egzistirale i dalje, a njihov glavni nosilac bili su Križari, organizacija osnovana odmah nakon gašenja Hrvatskog katoličkog orla. Ako se izuzmu sportske aktivnosti, koje Križari nisu prakticirali, u ideološkom smislu razlika između Orlova i Križara gotovo da i nije bilo.

89 Glavna skupština Hrv. Kat. Orla, *NO*, 28. 9. 1929., 4.

90 Fotografiranje Orlova i Orlica, *NO*, 1. 1. 1930., 5.

SUMMARY

Borislav Bijelić

ACTIVITIES OF THE CROATIAN ORAO ASSOCIATION IN ĐAKOVO FROM 1923 TO 1929, WHEN IT WAS BANNED

After the last Journal of Museum of Đakovo Region had provided the main ideological determinants of the Orao movement, and the way in which it came to existence in Croatia, the organizational problems it had encountered during the first years of its existence, especially in Đakovo during 1921 and 1922, this paper sets forth an overview of activities of Croatian Orao in Đakovo up until the year 1929, when it was banned. Emphasis is on the organisation of commemorations, rallies (both in Croatia and abroad), celebrating certain jubilees related to the local, but also national history, but also a series of other manifestations held with the undisguised goal of giving ideological and world view lessons.

During the 1920s, the Croatian Orao was one of the main organizations which were active in the area of Đakovo. Their direct counterpart was the Croatian Sokol and the Sokol Association (Jugosokol). They practiced similar activities regarding sports, and shared similar uniforms, but they significantly differed regarding ideology and world views. It can be said that the Croatian Sokol was active from a national-liberal, the Sokol Association from a liberal-unitary, and the Croatian Eagle from a national- conservative position. Although the patronage of the Catholic Church towards the Orao movement was not disputable at any moment during the entire 1920s, the modalities of this patronage were changing, and they were conditioned by the general tendencies in the Church. Croatian Orao was active up until the end of the year 1929, when it was banned after the introduction of the dictatorship.

This paper gives an overview of the activities of the Croatian Orao in Đakovo. Special importance has been given to commemorations, annual assemblies, public trainings, lectures and similar activities. A little more emphasis has been placed on the organisation of the Annual assembly of the Croatian Orao Federation in 1924, celebration of one thousand anniversary of the Croatian Kingdom held in Đakovo in 1925, rally of the Strossmayer department, and difficulties the Association had been experiencing in its work during the last two years of existence.

Key words: Đakovo, Croatian (catholic) Orao, female members of the Orao movement, public trainings, rallies, rural Orao associations

Kratka povijest ljekarništva u Đakovu do Drugog svjetskog rata

UDK 614(497.5 Đakovo)
Izvorni znanstveni rad

Željko Lekšić
Đakovo

Ovaj rad je pokušaj prikazivanja historijata ljekarništva i rada ljekarni u Đakovu od najranije poznate iz početka 19. stoljeća do Drugog svjetskog rata. Uz navode imena ljekarnika, navode se i njihove kratke biografije.

Ključne riječi: Đakovo, ljekarništvo, Đakovačka ljekaruša, biskup Antun Mandić, Lukić, Tranger, Buday, Prikelmayer, Kathrein, Medić, Fuchs, Gobetski, Jović, Šimat, Goršetić, Keller, Hallwachs

1. Dok nije bilo ljekarni

Nekoć dok nije bilo liječnika ni ljekarnika, spravljali su se narodni lijekovi, čiji recepti su se prenosili s „koljena na koljeno". U obitelji Lukić u Đakovu sačuvana je jedna ljekaruša, bilježnica s receptima za spravljanje narodnih lijekova, za koju nitko nije znao reći odakle potječe i tko ju je napisao. Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti poklonio ju je pravnik Josip Lukić[1], a poznata je pod nazivom „Đakovačka ljekaruša". Njezin prijepis je

1 Josip Lukić, rođen u Đakovu 7. 7. 1892., a roditelji su mu Mato Lukić i Kata rođ. Dunđerović.

za tisak priredio Dragutin Boranić[2], te je objavljena 1915. godine u *Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena*.[3]

2. Ljekarništvo u Habsburškoj, kasnije Austro-Ugarskoj Monarhiji

U Habsburškoj Monarhiji postojale su ljekarne sa stvarnim ili realnim pravom i ljekarne s osobnim ili personalnim pravom.[4] Stvarno pravo je bilo zasnovano na jednoj za uvijek danoj povlastici, na taj način da je stalno spojeno s posjedom stanovite nekretnine, a prema tome mogao ju je takav ovlaštenik otuđiti ili nasljeđivanjem prenijeti obavljanje ljekarništva na drugu osobu. Osobno pravo se sastojalo u tome što je obavljanje ljekarništva vezano za određenu osobu temeljem oblasne dozvole, te se nije moglo ni na koga prenijeti. Dekret iz 1824. godine određivao je naročito, da posjednik osobne ljekarne ne može prenašati ljekarništvo na drugoga, a oblasti su nakon smrti posjednika imale pravo raspolagati ljekarnom, osim ako je iza sebe ostavio udovicu, kojoj je do smrti ili ponovne udaje pripadalo uživanje te ako je imao sina ljekarnika (on je kod dijeljenja ovlaštenja imao prednost pred drugima). To je promijenjeno rješenjem iz 1865. godine, kojim je posjedniku osobne ljekarne dano pravo da može ljekarnu prenositi za života na druge osobe s privolom, ali samo na onoga koji je bio osposobljen za samostalno vođenje ljekarničkog posla.

S vremenom je gotovo sasvim nestalo razlike između stvarnih i osobnih ljekarni. Dolazilo je do čestog trgovanja ljekarnama, koje su mogli držati samo imućniji, a uz to broj ljekarni se nije povećavao, unatoč većem broju ljekarnika, naročito nakon što je 1883. godine na zagrebačkom sveučilištu otvoren dvogodišnji ljekarnički tečaj. Takove prilike utjecale su na donošenje novog zakona o ljekarništvu 1894. godine, po kojemu su postojale samo ljekarne s osobnim pravom na temelju oblasne dozvole. Izuzetno, pravo se može

2 Dragutin Boranić, jezikoslovac (Kraj Donji kod Marije Gorice, 19. 12. 1870. - Zagreb, 1. 9. 1955.).

3 Dragutin Boranić, Đakovačka ljekaruša, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, JAZU, knj. XX, sv. 1., Zagreb, 1915., str. 142.-151.

4 O ljekarništvu u Austro-Ugarskoj Monarhiji usp. Ljekarništvo, *Vjesnik Županije virovitičke*, III tečaj, broj 15, Osijek, 1894., str. 113.-115.

prenijeti u slučaju smrti ljekarnika na onoga koji je osposobljen za ljekarnika. Prava dosadašnjih stvarnih ljekarni se ne diraju. Da bi i tih ljekarni nestalo, a da njihovi vlasnici ne bi bili oštećeni, stvarale bi se zaklade iz kojih bi se otkupile dotadašnje stvarne ljekarne, a nove povlastice se ne bi više dodjeljivale. Nadalje, novi zakon određuje da je onaj ljekarnik, koji zbog dugotrajne bolesti ili zbog starosti i nemoći ne bi mogao sam upravljati ljekarnom, dužan uzeti si poslovođu, odnosno tzv. providnika. također i u slučaju da iza smrti ljekarnika ostane udova ili maloljetna djeca.

U vrijeme donošenja zakona, krajem 1893. godine u Hrvatskoj i Slavoniji bilo je 117 ljekarni (u Đakovu su bile dvije, dok je npr. u Osijeku bilo pet ljekarni), a dolazila je po jedna na nešto više od 18.000 žitelja. Od toga 77 ljekarni je bilo s osobnim, a 23 sa stvarnim pravom, a, u pogledu 17 vodio se postupak utvrđivanja njihove pravne naravi. U tadašnjoj Virovitičkoj županiji bila je jedna ljekarna na 19.663 stanovnika.

3. Ljekarne u Virovitičkoj županiji

Poznato je, da je osamdesetih godina 19. stoljeća u Virovitičkoj županiji bilo 9 javnih ljekarni i to u Dalju (ljekarna „K sv. Trojstvu”), Valpovu (ljekarna „K Spasitelju”), Donjem Miholjcu (ljekarna „K sv. Trojstvu”), Đakovu (ljekarna „K sv. Duhu”), Našicama (ljekarna „K Salvatoru”), Orahovici (ljekarna „K zlatnom anđelu”), i Suhom Polju (ljekarna „K Spasitelju”). Kasnije, 1893. godine broj ljekarni je povećan otvaranjem druge ljekarne u Đakovu (ljekarna „K Spasitelju”) te se broj ljekarni zadržao sve do kraja Prvoga svjetskoga rata. Đakovo je bilo jedino mjesto u županiji (ne računajući Osijek), u kojemu su djelovale dvije ljekarne.

Ljekarne „K Spasitelju” u Virovitici i „K sv. Duhu” u Đakovu bile su sa stvarnim pravom, a ostale u županiji s osobnim.

Osim toga, postojale su i tzv. ručne ljekarne, koje su držali poneki liječnici. Broj tih ljekarni je varirao, a kretao se obično od dvije do pet u županiji. Te su ljekarne premještane iz mjesta u mjesto zajedno s premještajem liječnika koji ih je držao.

4. Ljekarne u Đakovu

4.1 Najstarija poznata ljekarna

Do početka 19. stoljeća u Đakovu nije bilo nikakove ljekarne. Kada je biskup Antun Mandić (biskup 1806.-1815.) došao u Đakovo, u pismu zagrebačkom biskupu Maksimilijanu Vrhovcu napisao je između ostalog: „...to bijedno mjesto bez suca, apoteke i liječnika nema nijedne kuće u koju bi se za sada mogli smjestiti."[5] Ovaj navod dovoljo govori o tome kakvo je mjesto Đakovo bilo u to vrijeme.

Odmah nakon svoga dolaska u Đakovo, biskup Mandić doveo je ljekarnika iz Pečuha. Najprije ga je smjestio u sjemeništu, a poslije mu je o svom trošku izgradio stan i apoteku. Adam Filipović, koji je napisao životopis biskupa Mandića, o tome je napisao sljedeće:

Likarnicu apoteku, da bolestnih hitro lik
(Odma zgradiv u početku) mogu dobit svi uvik,
U njemu metni on Torkvata Manastira milostnog
Od Pečua k'seb dozvata zarad Lika kripostnog.
On je bio u Đakovu posli smerti Mandića,
Likarnicu deržeć ovu, i stekavši novčića,
U namastir ode stari, i ond umer godin pun;
Bog nekaga s'nebom dari, i oprosti svaki trun.[6]

Dakle, neko vrijeme poslije 1815. godine u Đakovu je djelovala ljekarna.

5 Marin Srakić, Antun Mandić, biskup, realizator školskih reforma u Hrvatskoj, *Zbornik radova o Marijanu Lanosoviću*, JAZU, Zavod za znanstveni rad Osijek, 1985., str. 92.

6 Adam Philippovich od Heldenthal, *Xivot velikoga biskupa, privelikoga domorodca, i najvechega priatelja nashega Antuna Mandicha izpisan po Radoslavu od Pannonie savske*, Pecsuh, 1823., str. 78.-79.; Adam Filipović Heldentalski, *Život biskupa Mandića*, pretisak i prijepis, Društvo hrvatskih književnika, Ogranak slavonskobaranjskosrijemski, Osijek/Đakovo, 2007., str. 178.-181.

4.2 Najstariji poznati ljekarnici

Osim ljekarnika kojeg je doveo biskup Mandić, od najstarijih ljekarnika poznat nam je ljekarnik Josip Tranger. Trangeri su bili prisutni u Đakovu i u prvoj polovici 19. stoljeća. Prilikom popisa Đakovčana 1828. zapisan je i Josip Tranger.[7] Ne stoji da je ljekarnik, kao što zanimanje nije upisano ni kod drugih. U matičnoj knjizi umrlih pronašli smo da je 15. 4. 1861. god. u Đakovu umrla u dobi od 58 god. Terezija Spiegl, supruga pok. Josipa Trangera apotekara, sa kućnog broja 72.[8] Zasigurno je Josip Tranger najstariji iz te obitelji koja je u Đakovu držala ljekarnu.

Kutijica za prašak iz Trangerove ljekarne.

Početkom pedesetih godina 19. stoljeća u Đakovo dolazi ljekarnik Ivan Buday. Zasigurno je radio u Trangerovoj ljekarni „K sv. Duhu", o kojoj pišemo dalje. Naime, obzirom na djevojačko prezime supruge, Tranger, možemo zaključiti da je vjerojatno radio u ljekarni svoga tasta Ladislava Trangera „K sv. Duhu". Buday je u početku stanovao u kući broj 72[9], a ta je kuća bila u vlasništvu Ladislava Trangera. Nalazila se u ulici sadašnjeg naziva Augusta

7 Constriptio Regnicolaris Oppidi Diákovár, 1828. N 26 Com. Veröczensis. The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, Utah, FHL INTL Film [623758]. Na sedmoj stranici toga popisa navedene su tri biskupijske kuće (Domus Dnalis), te ime Josephus Tranger. Vitičastom zagradom obuhvaćena je zadnja od te tri kuće, te Trangerovo ime. Može se iz toga zaključiti da je Tranger stanovao u biskupijskoj kući, ili da je on koristio dvije kuće, u jednoj stanovao, a u drugoj držao ljekarnu.

8 Stoji da mu je zanimanje apotekar (Apotheaki).

9 Kućni broj 72 stoji kod upisa krštenja kćerke Hedvige.

Cesarca. Kasnije je imao vlastitu kuću, broj 455[10], na kraju sadašnje Frankopanske, kod Malog parka na uglu. Iz zemljišnih knjiga poznato nam je da je vlasnik kuće u Đakovu broj 455 od 1860. godine bio Ivan Buday „liekarnik u Djakovu".[11]

Ivan Buday bio je i općinski načelnik. Agneza Sabo ga spominje kao općinskog načelnika.[12] Kao općinski načelnik navodi se u matičnoj knjizi vjenčanih 1867. godine.[13]

Iz matičnih knjiga saznajemo da je sa suprugom Ivkom rođ. Tranger imao djecu: Stjepan (1851.), Marija (1853.)[14], Aurelija (1854.), Hedviga (1857.)[15], Ida (1859.)[16], Terezija (1861.-1879.)[17], Gašpar (1863.-1871.)[18] i Franjo (1865.-1865.)[19].

Buday je, dakle, bio prisutan u Đakovu 1851. ili i ranije. Najvjerojatnije je bio u Đakovu još 1853., jer mu se te godine rodila kćer Marija, navodno u

---

10 O numeraciji kuća u Đakovu vidi: Željko Lekšić, Numeracija kuća u Đakovu iz sredine 19. stoljeća i njihovi vlasnici, *Zbornik Muzeja Đakovštine* 12, Đakovo, 2015., str. 55.-69.

11 Zemljišno knjižni odjel Općinskog suda u Đakovu, tzv. Gruntovnica, katastarske općine Đakovo (dalje ZKO), zemljišno-knjižni uložak (dalje zk. ul.) 421.

12 Agneza Szabo, Đakovo i središnje institucije Hrvatske u Zagrebu u 19. stoljeću, *Diacovensia*, teološki prilozi, Đakovo, god. III., br. 1., Đakovo, 1995., str. 81.

13 Bio je kum na vjenčanju Josipa Versaka i Ivane Heiligstein 1867. god., a u Matičnu knjigu vjenčanih Rkt župe Đakovo upisano je da je kum Ivan Buday „comunitatis praeter".

14 Marija je rođena u Đakovu 18. 01. 1853. U dobi od 19 god vjenčala se 1873. sa učiteljem Ivanom Nep. Schneiderom, s kojim je živjela u Satnici na kbr. 84, pa na 57. Poznato nam je da su imali djecu: Amalija (Ljubica) (1880.), koja se 1900. udala za Antuna Kneževića iz Bugojna, i koja je umrla u Zagrebu 1979., Zorica Marija (1881.), koja je umrla u Osijeku 1970. Imali su još djece koja su umrla u ranoj mladosti: Ladislav (1874.-1878.) i Karlo (1875.-1877.), a 1884. god. umrla su djeca: Kornelio u dobi od 8 god., Emil u dobi od 6 god. i Karlo u dobi od 11 mj. U 1885. godini je umro tek rođeni Engelbert.

15 Hedviga je rođena u Đakovu 6. 6. 1857. Kuma je bila Marija, supruga Karla Belleina, upravitelja bisk. vlastelinstva. U dobi od 22 god. vjenčala se 1879. sa Isidorom Piringerom, opć. bilježnikom iz Gradačca, a rođenim u Đakovu.

16 Ida je rođena u Đakovu 11. 4. 1859. Kuma je bila Alojsia Tranger. U dobi od 22 god. vjenčala se 1881. sa Aleksandrom Schön (1845.-1895.), knjigovođom štedionice, rodom iz Siska. Kumovi su bili Ladislav Tranger ljekarnik i Ivan Šneider učitelj. Ida se u dobi od 22 god. vjenčala 1881. sa Aleksandrom Schön (1845.-1895.), knjigovođom štedionice, rodom iz Siska. Poznata su nam djeca: Angela (1882.-1882.) i Marija (1894.-1895.). Suprug Aleksandar umro je 1895.

17 Terezija je rođena 7. 9. 1861. u Đakovu kbr. 455. Kuma je bila Alojzija, kćerka pok. Josipa Trangera ljekarnika. Umrla je 23. 3. 1879. u dobi od 17 god.

18 Gašpar je rođen 18. 4. 1863. u Đakovu kbr. 455. Kum je bio Ladislav Tranger.

19 Franjo je rođen 30. 7. 1865. u Đakovu kbr. 455. Kum je bio Ladislav Tranger.

Đakovu.[20] Možemo pouzdano reći da je Buday bio u Đakovu 1856. god, jer je te godine njegova supruga upisana kao krštena kuma Ani Zwingl. Pronašli smo da je on 1858. godine bio kršteni kum Emilu, sinu Antuna Piringera, načelnika općine Drenje, i Katarine rođ. Trišler.

Pretpostavljamo da je Ivan Buday umro prije 1873. godine[21], a ne možemo pouzdano reći da je umro u Đakovu, obzirom da upis smrti nismo pronašli u matičnoj knjizi umrlih. Njegova supruga Ivana (Ivka) umrla je u Đakovu 1868. godine.[22]

Nije nam poznato tko je bio Josip Budaj, oženjen Suzanom, koji je umro u Đakovu 1858. godine u 42. godini života.[23] Moguće je da je to Ivanov otac.

Poznato nam je da je u Đakovu šezdesetih godina 19. stoljeća djelovao ljekarnik Klaudio Prikelmayer. Rođen je u Požegi 1837. godine. Studirao je farmaciju u Beču 1860.-1863. godine.[24] Po završetku školovanja dolazi u Đakovo. Neko vrijeme je radio u Osijeku kao pomoćnik.[25] Poznato je i njegovo djelovanje kao prvog fotografa u Đakovu. Sačuvano je nekoliko njegovih fotografija na kojima je na poleđini žig „CLAUDIO PRIKELMAYER, APOTHEKER". Najstarija sačuvana fotografija je iz 1862. godine.[26] Bio je prisutan u Đakovu i 1863. godine. Naime, te je godine bio zapisan među prvim članovima pjevačkog društva „Sklad".[27] Godine 1869. odselio je u Valjevo u Srbiji, kamo je otišlo još nekoliko Đakovčana, gdje je otvorio svoju ljekarnu.

---

20 Prilikom vjenčanja Marije Buday 1873. u mat. knjizi vjenčanih upisano je mjesto rođenja Đakovo.

21 Kuma na krštenju Berte Trišler, koja je rođena 29. 3. 1873., bila je Hermina Lučić, po Hedvigi, kćerci pok. Ivana Budaya („Hermina uxor Ioannis Lučić sylvani per Hedvigem filiam dftum Ioannis Buday pharmacopola at Ioanne Tranger").

22 Umrla je 17. 3. 1868. u dobi od 38 god. u kući br. 421. Ne znamo tko je u to vrijeme bio vlasnik te kuće, ali znamo da su 1879. vlasnici bili Flekenstein Jakov i Eva. Kuća se nalazila na zapadnoj strani ulice A. Šenoe.

23 Umro je 1. 11. 1858. Kao mjesto rođenja navodi se „Hungaria Cottus Zoken".

24 Milorad Radojčić, Prvi valjevski apotekar - Klaudije Prikelmajer, *Glasnik* br. 41, Istorijski arhiv Valjevo, Valjevo, 2007., str. 7.

25 *Hrvatski list*, god. XIX., br. 358 (6310), Osijek, 28. 12. 1938., str. 8.

26 Krešimir Pavić je u katalogu izložbe 1989. god. naveo da su fotografije načinjene 1864., a rukovodio se zapisom na poleđini. Usp. Krešimir Pavić, *Počeci fotografije u Đakovu*, Đakovo, 1989., katalog izložbe. Međutim, obzirom na neke činjenice ustanovili smo da su načinjene 1862. god. Usp. Željko Lekšić, Kada je nastala prva Đakovačka fotografija, *51. Đakovački vezovi, Revija 2017.*, Đakovo, 2017., str. 69.-71.

27 Mato Horvat, *Spomenica hrvatskog pjevačkog društva „Sklad"-„Preradović" u Đakovu 1863-1939*, Đakovo, 1939., str. 23. U Spomenici pogrešno stoji: „Prihelmayer Hlandis".

Tamo je otišao navodno na nagovor biskupa Strossmayera. Sljedeće godine se vraća radi ženidbe. Oženio se u Đakovu 1870. godine Paulinom Brauneis, kćerkom Dragutina i Ljudmile Brauneis.[28] Paulina odnosno Pavka umrla je sljedeće godine u Valjevu pri porodu.[29]

Zanimljivo je da je u to vrijeme u Valjevo otišla i Paulinina vršnjakinja Ema Sieber, kćerka kotarskog liječnika Josipa Siebera i Ane rođ. Maurović. Ona se udala za bivšeg svećenika Đuru Kozarca, koji je kao i Prikelmayer odselio u Valjevo.

Klaudio se još dva puta ženio. Poslije Paulinine smrti oženio je Sofiju Nikolić (1839.-1888), a poslije njene smrti učiteljicu Anku. Umro je u Valjevu 12. 1. 1914. godine.[30] U Valjevu postoji spomen-ploča sa sljedećim tekstom: „Na ovom prostoru, postojala je zgrada stare opštine u kojoj je bila smeštena, prva apoteka grada Valjeva. Apoteku je osnovao Mr. Klaudio Prikelmajer, austrijanac iz Slavonske Požege, 5 septembra 1870. god.”.[31]

4.3 Ljekarna „K sv. Duhu”

U drugoj polovici 19. stoljeća, držao je ljekarnu Ladislav Tranger (1833.-1899.), koja se zvala „K sv. Duhu”. To je bila ljekarna s tzv. stvarnim ili realnim pravom. Kada je počela s radom ova ljekarna, nije nam poznato, ali zasigurno od prve polovice 19. stoljeća, obzirom da su Trangeri od tada živjeli u Đakovu. Najstariji iz te obitelji bio je Josip Tranger. Supruga mu je bila Terezija Spiegl, koja je umrla u Đakovu 15. 4. 1861. godine u dobi od 58 godina. Josip Tranger i Terezija rođ. Spiegl imali su sina Ladislava, koji je rođen u Đakovu 1833. godine, a kao udovac je odselio u Osijek, gdje je stekao zavičajnost.[32] On je nastavio voditi očevu ljekarnu. Njihov sin Teodor,

28 Oženio se 15. 6. 1870. U Matičnoj knjizi vjenčanih Rkt župe Đakovo upisano je da mu je otac Josip, da je rođen u Požegi, a da mu je prebivalište u Valjevu u Srbiji. Kao njegovo zanimanje stoji da je „pharmacapoth”. Klaudio je bio star 33 god., a Paulina 25. Kumovi su bili Antun Rusi poreznik i Josip Sieber, dr. medicine. Paulina je rođena u Đakovu 15. 1. 1847.

29 Paulina odnosno Pavka umrla je 24. 3. 1871. god. Usp. M. Radojčić, Prvi valjevski apotekar - Klaudije Prikelmajer, n. dj., str. 44.

30 M. Radojčić, Prvi valjevski apotekar - Klaudije Prikelmajer, str. 41.

31 Smilja Marković, Porodica Mihailović, *Panorama* XXI, br. 13, WEB magazin o kulturi življenja, 2009., str. 25; http://www.panoramaxxi.org.rs/

32 Stjepan Sršan i Vilim Matić, *Zavičajnici Grada Osijeka 1901.-1946.*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 2003., str. 836. Stekao je zavičajnost 1888. god.

koji je rođen u Đakovu 9. 11. 1835. godine, također je odselio u Osijek.[33] Sin Eduard rođen je u Đakovu 25. 11. 1844. godine. Njegova daljnja sudbina nije nam poznata. Imali su i kćer Alojziju.[34]

Kao vlasnik kuće br. 72 u tada novoosnovanim zemljišnim knjigama 1879. godine upisan je Ladislav Tranger, a stoji i to da je vlasnik od 1861. godine.[35] Kuća se nalazila u sadašnjoj ulici Augusta Cesarca. Na mapi u Markovićevom radu okućnica je označena kao biskupijsko vlasništvo, kao i sve druge u toj ulici.[36] Stoga se može zaključiti da je Tranger kuću kupio od biskupije.

Ovdje je možda bila i prva ljekarna. Ladislav je živio sa suprugom Marijom rođ. Vojdička (1842.-1883.), rodom iz Osijeka, koja je u ovoj kući i umrla. Jedino dijete im je Dragutin odnosno Karlo (1868.).[37]

Nemamo podataka, ali možemo reći da su vjerojatno u ovoj ljekarni radili i ljekarnici Buday i Prikelmayer, obzirom da je, koliko nam je poznato, u to vrijeme ovo bila jedina ljekarna u gradu. Možda su oni bili zakupci ljekarne poslije smrti Josipa Trangera, prije nego li je Ladislav završio školovanje.

Ladislav Tranger bio aktivan u đakovačkom Dobrovoljnom vatrogasnom društvu. Od 1875. godine bio je član upravnoga odbora.[38] Sljedeće godine bio je izabran za povjerenika sprava.[39]

---

33 Isto.

34 O njoj znamo samo to da je1859. bila krštena kuma Ide, 1861. Terezije, te 11. 10. 1880. Alojzije, kćerima Ivana Budaya i Ivke rođ. Tranger.

35 ZKO, zk. ul. 63 katastarska općina Đakovo.

36 Mirko Marković, Đakovo i Đakovština, *Zbornik Đakovštine* br. 1, JAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, knj. III, Zagreb, 1976., mapa.

37 Carolus Tranger je rođen u Đakovu 25. 10. 1868. Kuma je bila Marija, žena Karla Boelleina. Marković pogrešno navodi da je Osječanin. Usp. M. Marković, Đakovo i Đakovština, str. 228.

38 Stjepan Fink, *Spomen spis 50-godišnjice opstanka i posvete novog spremišta dobr. vatrogasnog društva u Djakovu*, Izdalo dobrovoljno vatrogasno društvo u Djakovu, Đakovo, 1922., str.7; Branko Špehar st. - Branko Špehar ml., *Spomen knjiga u povodu proslave 100-te obljetnice DVD Đakovo*, Đakovo, 1972., nenumerirane st; B. Špehar st.-B. Špehar ml. - Ivan Grizak, *Spomen knjiga u povodu proslave 125-e obljetnice DVD Đakovo*, Dobrovoljno vatrogasno društvo Đakovo, Đakovo, 1997., str. 16. U zadnje dvije navedene spomen knjige navodi se da je Ljudevit Tranger liječnik.

39 S. Fink, *Spomen spis 50-godišnjice opstanka i posvete novog spremišta dobr. vatrogasnog društva u Djakovu*, str. 7.

Godine 1888. kupio je Tranger kuću na korzu broj 238 od nasljednika trgovca Milka Pinterovića.[40] Pinterovići su ovdje živjeli izgleda do 1895. godine[41], te su vjerojatno nakon njihovog odlaska Trangerovi ovdje sagradili novu kuću, u kojoj su držali ljekarnu. Trangerovi su vjerojatno 1894. godine započeli gradnju nove kuće sa ljekarnom u kojoj se ljekarna nalazi i danas (t.j. kuće u ulici Pape Ivana Pavla II br. 24 i 26), jer je te godine dignut hipotekarni zajam[42], a te godine vršeno je i ispravljanje međe sa posjedom susjedne kanoničke kurije.[43]

Kutijica za lijek iz ljekarne K sv. Duhu dok ju je držao ljekarnik Fuchs.

Vrećica za lijek iz ljekarne K sv. Duhu dok ju je držao ljekarnik Gobetsky.

Ljekarnu je neko vrijeme držao u zakupu Stevan Kathrein, dok nije 1893. godine otvorio svoju ljekarnu u Đakovu. Poslije Kathreina, providnik, odnosno poslovođa ljekarne od 1. 4. 1893. godine bio je Ladislavov sin Dragutin odnosno Karlo Tranger[44] (1868.-1904.). Kako saznajemo iz onovremenog tiska, iste godine kada je donešen novi zakon o ljekarništvu, Dragutin je utemeljio zakladu za otkup stvarnih ljekarničkih prava.[45] Kasnija sudbina te zaklade nije nam poznata. Dragutin je postao i vlasnik kuće s ljekarnom od 1896. godine, a 1897. godine dao je ljekarnu u zakup Josipu Mediću radi odlaska na školovanje.

---

40 ZKO, zk. ul. 217; Zbirka isprava (dalje: ZI) br. Z-1026/1888. Ugovor od 24. siječnja 1888. god.

41 M. Marković, Đakovo i Đakovština, str. 228.

42 Godine 1894. dignut je zajam, te upisana hipoteka od 5.000 forinti, s rokom vraćanja od 38 godina. Vidi: Đak. gruntovnica, z. k. ul. 63, list „C".

43 ZKO, zk. ul. 61 i 63; ZI br. Z-1590/1895. Odluka od 10. travnja. 1894. i nacrt.

44 *VIII Izvješće upravnoga odbora Županije virovitičke*, Osijek, 1894., str. 80.

45 *Vjesnik Županije virovitičke*, tečaj III, br. 12, Osijek, 1894., str. 95.

Medić je bio rodom iz Osijeka, sin trgovca Vilima Medića i Izabele rođ. Hrabal. Rođen je 12. 9. 1868. godine.

Medić i Tranger bili su glazbenici amateri. Kada je 1899. godine Hrvatsko pjevačko društvo „Preradović" osnovalo tamburaški zbor, obojica su se prijavila među prvima.[46]

Dragutin Tranger oženio se Emilijom (Emom) rođ. Furtinger, s kojom, nije imao potomaka.[47] Umro je u Đakovu 22. 1. 1904. godine, a Medić je ljekarnu držao u zakupu i nekoliko godina poslije njegove smrti. Ladislav je, prema navodima Mirka Markovića, umro 1899. god.[48] Međutim, upis njegove smrti u matičnoj knjizi umrlih nismo pronašli, stoga zaključujemo da vjerojatno nije umro u Đakovu. Groba ili grobnice obitelji Tranger odavno nema na đakovačkom groblju.

Medić je bio i fotograf amater. Godine 1902. načinio je 14 dobrih fotografija etnografske zbirke Josipa Lovretića, koje su tiskane kao prilog članka „Pozlatinski vezovi u mojim sobama".[49] Martin Grgurovac je istaknuo zavidnu kvalitetu njegovih fotografija.„[50]

Medić se oženio u Đakovu 30. 7. 1908. Josipom Hader, kćerkom Antuna Hadera soboslikara i Julijane rođ. Moslavac, rodom iz Osijeka (rođena 1880.), a koja je od djetinjstva stanovala u Đakovu. Imali su kćerke Jelku (1909.) i Veru (1911.). Iste godine je otišao u Osijek[51], gdje je u Strossmayerovoj ulici uzeo u najam Kaudelkinu ljekarnu. (Poslije njegove smrti 1912. godine tu je ljekarnu uzeo u najam ljekarnik Gulović.)[52] U Osijeku nije imao većeg uspjeha u radu, tako bar navodi u nekrologu njegov prijatelj i nekadašnji đakovački susjed Makso Bruck.[53] U obavijesti o smrti, Bruck je u svojim novinama naveo:

---

46 M. Horvat, *Spomenica hrvatskog pjevačkog društva „Sklad"-„Preradović"*, str. 136.

47 Ema je u Đakovu kbr. 238 rodila dvojke 1. 4. 1897., i to jedno mrtvo žensko dijete i kćerku Miroslavu, koja je umrla sljedeće godine u dobi od 14 mjeseci.

48 M. Marković, Đakovo i Đakovština, str. 245.

49 Usp. Josip Lovretić, Pozlatinski vezovi u mojim sobama, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. VII, sv. 2, Zagreb 1902., te Željko Lekšić, Đakovački ljekarnik Josip Medić kao fotograf, *49. Đakovački vezovi*, *Revija 2015.*, Đakovo, 2015., str. 87.-88.

50 Martin Grgurovac, Otok - uzorito djelo hrvatske etnografije, *Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja za 1990. godinu*, br. 8 (12), Ogranak Matice hrvatske Vinkovci, 1991., str. 218.

51 *XXIII Izvješće upravnoga odbora Županije Virovitičke*, Osijek, 1909., str. 156.

52 *Djakovština*, god. I., br. 75, Đakovo, 25. 8. 1912., str. 2.

53 *Djakovština*, god. I., br. 66, Đakovo, 23. 6. 1912., str. 2.

+ Josip Medić

Na veliku subotu umro je u Osijeku ljekarnik Josip Medić, ostavivši iza sebe rascviljenu udovu i jedno neobskrbljeno dijete.

Pokojnik je više godina boravio u Djakovu, te je bio vrlo štovan radi svoje čestitosti, značajnosti i rodoljublja. Vrlo rado je pomogao sirotinji, a htio je da i škola dvoje cigančadi, no ovaj naum mu se zbog tvrdoglavosti ciganske izjalovio. Pokopan je u ponedjeljak uz veliko saučešće svih slojeva osiečkoga gradjanstva, jer je i u Osijeku brzo stekao sveopće simpatije. Pokoj njegovoj plemenitoj duši![54]

Poslije odlaska Medića ljekarnu je iste godine od Eme Tranger uzeo u zakup Veljko Smokvina.[55] On se odselio iz Đakova 1912. godine, a doselio se ljekarnik Hugo Fuchs (ili Fuks).[56] On je bio zakupac ljekarne od 1. 10. 1912. godine.[57] Ranije je radio kod ljekarnika Jovića, gdje je bio vježbenik od 1901. godine.

Godine 1912. Trangerova udovica (preudana Antunović) prodala je kuću br. 72 u Vatrogasnoj ulici (sada A. Cesarca)[58], a uskoro je podijelila kuću na korzu. Dio kuće s ljekarnom kupio je ljekarnik Hugo Fuchs, koji je nastavio voditi ljekarnu pod starim imenom „K sv. Duhu". On je bio zakupac ljekarne od 1. 10. 1912. godine.[59] Godine 1916. ljekarnu je zajedno sa stanom uzeo u najam na deset godina. Iz ugovora o najmu saznajemo da se iznajmljeni prostor sastojao iz prostorije za ljekarnu, prostorije za „inšpekcije", sobe za ljekarnički materijal, prostorije za laboratorij, podruma i tavana, prostorija za stanovanje, koje se sastoje od četiri sobe i kuhinje, dvorišta i vrta.[60] Hugo Fuchs bio je i predsjednik Židovske općine Đakovo.[61] Kuću s ljekarnom prodao

54 *Djakovština*, god. I., br. 47, Đakovo, 1912.

55 *XXIII Izvješće upravnoga odbora Županije Virovitičke*, str. 156.

56 *XXVII Izvješće upravnoga odbora Županije Virovitičke*, Osijek, 1913., str. 110.

57 *Djakovština*, god. I, br. 81, Đakovo, 6. 10. 1912., str. 2.

58 U to vrijeme ulica se zvala Vatrogasna, jer je vatrogasno spremište bilo na području sadašnje tržnice, sve dok nije premješteno u ulicu M. Gupca 1922. god., kada je sagrađeno novo spremište.

59 *Djakovština*, god. I, br. 81, Đakovo, 6. 10. 1912., str. 2.

60 ZKO, zk. ul. 63, list „C"; ZI br. Z-1338/1916. Ugovorom od 8. lipnja 1916. god. uknjiženo je pravo služnosti najma na rok od 10 godina, za godišnju najamninu od 1.800 kruna.

61 Mato Horvat, Građa za kulturnu prošlost Đakova, koja se odnosi na đakovačke Židove i one iz Vrpolja, Vrpolje, 1981., rukopis, str. 4; Branko Ostajmer, Đakovački kulturni djelatnik dr. Mato Horvat i njegov rukopis „Građa za kulturnu prošlost Đakova koja se odnosi na đakovačke Židove i one iz Vrpolja", *Zbornik Muzeja Đakovštine* 10, Đakovo, 2011., str. 208.

je Fuchs 1939. godine Aladaru Gobetskom iz Osijeka (1886.-1953.). Prema zemljišnim knjigama, kuća s ljekarnom je prodana Gobetzki Aladaru iz Osijeka, Gobetzki Eugenu i Miler Olgi rođ. Gobetzki iz Zagreba.

Fuchs je sa obitelji otišao u Osijek, gdje je držao ljekarnu u Županijskoj ulici, nasuprot osječke župne crkve. Godine 1941. tu mu je ljekarnu tadašnja nova vlast nacionalizirala. Koncem 1941. godine sa suprugom Zorom prešao je na katoličku vjeru. Nakon toga je od tadašnjih vlasti dobio namještenje u Bosni kao ljekarnik, gdje je i umro. Supruga Zora je poslije rata emigrirala u Izrael, odakle se vratila sa sinom, koji je bio ljekarnik u Zagrebu.[62]Obitelj Gobetski bila je poznata osječka ljekarnička obitelj. Prvi ljekarnik u toj obitelji bio je Josip Gobetzky, koji je diplomirao u Beču 1859. godine.[63]

Aladar Gobetski je navodno bio i istaknuti član njemačke narodne skupine, kako navodi Komisija za ispitivanje ratnih zločinaca i njihovih pomagača Gradskog narodnog odbora u Đakovu. Optužuje ga se da je kao rezervni časnik u Jugoslavenskoj vojsci vršio špijunažu u korist Njemačkog Reicha.[64]

Nakon Drugog svjetskog rata ljekarna je opstojala pod nazivom „Državna ljekarna" (uz taj naziv, u novinskim oglasima stajao je i dodatak „prije Gobetcki"), „Narodna apoteka", a potom „Narodna ljekarna". Do šezdesetih godina 20. stoljeća ljekarna je do ulice imala (s lijeva na desno) vrata i izlog veličine vrata sa metalnim rolo zastorom, te jedan prozor. Od tada je izvršeno renoviranje nekoliko puta.[65] Zadnje, temeljitije renoviranje vanjskog, ali i unutrašnjeg dijela ljekarne, izvršeno je 2017. godine.

62 Isto.

63 *Hrvatski list*, god. XIX., br. 358 (6310), Osijek, 28. 12. 1938., str. 8.

64 Vladimir Geiger, Folksdojčeri u izvješćima komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača okruga Slavonski Brod 1945. godine, *Scrinia Slavonica* 6, Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, Slavonski Brod, 2006., str. 724.

65 O historijatu zgrade opširnije vidi: Željko Lekšić, Đakovačka glavna ulica, Zgrade i njihovi vlasnici od sredine 19. do početka 21. stoljeća, *Zbornik Muzeja Đakovštine* 7, Đakovo, 2005., str. 193.-196.

4.4 Ljekarna „K Spasitelju”

Ljekarnu „K Spasitelju” otvorio je u prosincu 1893. godine ljekarnik Stevan Kathrein[66] (1859.-1922.), koji je prije toga bio zakupnik Trangerove ljekarne. Za razliku od ljekarne „K sv. Duhu”, bila je to ljekarna s tzv. osobnim pravom. Kathrein je u Đakovu od 1884. godine (ili i prije), jer ga tada nalazimo upisanog kao podupiručeg člana Pjevačkog društva „Sklad”.[67] Osim toga, pružao je svakodnevni obrok jednom siromašnom učeniku IV. razreda, koji je bio bez oba roditelja, i to počam od 16. 11. 1884. god.[68] Kathrein odlazi iz Đakova, vjerojatno u Graz, gdje je i umro 1922. godine, a sahranjen je na đakovačkom groblju.[69]

Vrećica za lijek Šimatove ljekarne K Spasitelju, nakon što ju je preuzeo ljekarnik Goršetić

Kutijica za lijek iz ljekarne K Spasitelju, nakon što ju je od Goršetića preuzeo ljekarnik Keller.

Poslije Kathreina vlasnik ljekarne je od 1899. godine bio Aleksander barun Jović[70] od Siebenberga (1862.-1905.) iz Starog Bečeja, koji je prije toga od 1894. godine bio providnik ljekarne u Suhopolju.[71] Više godina je kod njega bio ljekarnički pomoćnik Josip Stolfa, koji 1901. godine prelazi kod

66 *VIII Izvješće upravnoga odbora Županije virovitičke*, str. 80.

67 M. Horvat, Spomenica hrvatskog pjevačkog društva „Sklad”-„Preradović”, str. 82.

68 *Izvještaj Obće pučke dječačke učione u Djakovu, koncem školske godine 1884/5.*, Đakovo, 1885., str. 36.

69 Stjepan Kathrein, rođen u Vinkovcima, umro je 7. 4. 1922. god. u Grazu u 63. godini, a sahranjen je na đakovačkom groblju 9. 4. 1922. god. Spomenik nije sačuvan. Iako je umro u Grazu, upisan je i u matičnoj knjizi umrlih Rkt. župe Đakovo.

70 *XIV Izvješće upravnoga odbora Županije virovitičke*, Osijek, 1898., str. 172.

71 *IX Izvješće upravnoga odbora Županije virovitičke*, Osijek, 1895., str. 142.

Medića.[72] Jović je umro iznenadno 1905. godine u Đakovu, gdje je i sahranjen.[73] Nismo pronašli upis smrti u Matičnoj knjizi umrlih Rkt. župe Đakovo. Pronašli smo članak u *Narodnim novinama* u kojem se navodi Jovićeva smrt: „Noćas naglom smrću umro u Varaždinu kapetan tamošnje husarske domobranske pukovnije Antun barun Jović od Siegenburga, šurjak dramaturga dr. Andrića. Prije mjesec dana umro je od iste porodice Aleksandar barun Jović, ljekarnik u Đakovu, također bez djece, tako da ugledna vojnička porodica koja je dala toliko generala zajedničkoj vojsci u prošlom i pretprošlom vijeku, a potječući starinom iz Nove Gradiške, ostaje bez muških potomaka."[74]

Nije nam poznato gdje se prvotno nalazila ova ljekarna. Poznato nam je da se nakon dovršenja sadašnje općinske zgrade 1901. godine, ljekarna nalazila u njezinom prizemlju na uglu. Tu je uselila za vrijeme dok ju je vodio ljekarnik Jović.

Godine 1905. doselio je u Đakovo ljekarnik Ljudevit (Lujo) Šimat[75] (1874.-1913.). Bio je neko vrijeme providnik ove ljekarne, a kasnije i vlasnik. Šimat je bio aktivan u društvu „Hrvatski sokol", koje je u Đakovu osnovano 1906. godine, u kojem je bio i starješina sve do smrti. Bio je oženjen Antonijom (Tonicom) rođ. Petrić. Ubrzo po dolasku u Đakovo, rodila im se kćerka Božica.[76] Lujo Šimat umro je 1. 2. 1913. godine. Udovicu Tonicu Šimat dvije godine poslije njegove smrti oženio je poznati političar i đakovački odvjetnik dr. Ivan Ribar. Poslije Šimatove smrti od udovice Tonice Šimat uzeo je u zakup na deset godina, počevši od 15. ožujka 1913. godine, ljekarnik Milan Goršetić (1883.-1937.), rodom iz Siska, koji je u Đakovo došao iz Nove Gradiške.[77] I po isteku od deset godina vodio je ljekarnu, a nije nam poznato da li je to bilo temeljem novog ugovora o zakupu.

Ljekarnik Goršetić dobro se bio uklopio među Đakovčane, gdje je postao

---

72 *XVI Izvješće upravnoga odbora Županije virovitičke*, Osijek, 1902., str. 216.

73 Nadgrobni obelisk, pisan ćirilicom, bio je uklonjen sa groblja, te premješten u klesariju 1991. godine, gdje ga je uočio pisac.

74 Umrli, *Narodne novine*, god. LXXI., br. 244, Zagreb, 24. X. 1905., str.3.

75 *XXI Izvješće upravnoga odbora Županije virovitičke*, Osijek, 1907., str. 127.

76 Rođena je 25. 4. 1906. u Đakovu, a umrla 1977. u Beogradu.

77 Zakupni ugovor od 15. ožujka 1913. god., koji je mijenjan ugovorom od 21. lipnja 1918. god., sa nadopunama od 1. ožujka 1921. god. Na strani zakupodavca ugovor su potpisali Tonica Šimat, u svoje ime i kao majka i skrbnica, a dr. Ivan Ribar kao sututor mldb. Žarka, Božene i Mire Šimat. Početna zakupnina bila je 7.600 K. godišnje. Oba ova ugovora nalaze se u kolekciji Đakovčanina Valentina Markovčića.

ugledni građanin. Bio je istaknuti član u više društava. Bio je dugogodišnji član upravnog odbora i predsjednik Hrvatskog pjevačkog društva „Preradović", a obnašao je i istaknute dužnosti u Dobrovoljnom vatrogasnom društvu gdje je od 1928. godine bio predsjednik Vatrogasne župe u Đakovu, a od 1930. godine bio je predsjednikom vatrogasnog društva.[78] Bio je aktivan i u Sokolskom društvu u Đakovu, gdje je od 1924. godine bio starješina.[79] Imao je kuću u Školskoj ulici, sada ulica Kralja Tomislava, u kojoj je do nedavno bio „Časnički dom" Hrvatske vojske.

Ljekarnik Milan Goršetić u vatrogasnoj uniformi, snimljen 1930. godine

78 B. Špehar st. - B. Špehar ml. - I. Grizak, *Spomen knjiga u povodu proslave 125-e obljetnice DVD Đakovo*, str. 54.-55.

79 *Spomen-spis Sokolskog društva u Djakovu 1906.-1926.*, Sokolsko društvo u Djakovu, Đakovo, 1926., str. 38.

Prije dolaska u Đakovo bio je zaručen sa Terezijom Holz iz Požege.[80] U Đakovu se oženio Štefanijom (Šteficom) rođ. Kraljević.[81] Ona je također bila podosta aktivna u đakovačkim društvima.

Milan Goršetić je umro 8. 2. 1937. godine. Sahranjen je na đakovačkom groblju u grobnici zajedno sa ljekarnikom Lujom Šimatom. Supruga Štefanija je umrla 1973. godine.[82]

Poslije Goršetićeve smrti ljekarnu je preuzeo Franjo Keller. Pronašli smo papirnatu vrećicu i papirnatu kutijicu s natpisom: Goršetićeva ljekarna „Spasitelju" / vl. Mr. Ph. Franjo Keller / Djakovo, koja ukazuje na tu činjenicu.[83] Do kada je točno Keller držao ljekarnu, nije nam poznato. Poznato nam je da je za vrijeme Drugog svjetskog rata u ljekarni radio, ili je možda i vodio, Miljenko Hallwachs.[84]

I neposredno poslije Drugog svjetskog rata, kako vidimo iz onodobnog tiska, za ljekarnu se navodilo „Goršetićeva ljekarna", iako je umro 1937. godine. Međutim, ubrzo je izvršeno renoviranje općinske zgrade, u kojem je prizemlje preuređeno u urede, te je tako ova ljekarna prestala s radom. Tako je godinama u Đakovu bila samo jedna ljekarna, i to ona bivša Trangerova na korzu, sve do 1985. godine, kada su otvoreni novi zdravstveni objekti u Đakovu u sklopu Doma zdravlja, u kojima je i ljekarna.[85]

Buduća istraživanja povijesti Đakova, nadamo se, donijet će i novih podataka o ljekarnama i ljekarnicima u Đakovu.

---

80 Usp.: Zaruke, *Narodna obrana*, br. 79, Osijek, 8. 4. 1910., str. 2. „A Gospodjica Terezija Holz iz Požege zaručila se s g. Ph. Mr. Milanom Goršetićem iz Siska".

81 Majka joj je bila Jelisava Kraljević rođ. Topalović, koja je umrla 1939. god., a imala je brata Slavka Kraljevića, majora. Usp.: Božićno darivanje u Đakovu, *Hrvatski list*, god. XX, br. 377, Osijek, 23.12.1939., str. 8.

82 Umrla je 9. 1. 1973. god. u dobi od 85 godina, a sahranjena je na zagrebačkom groblju Mirošević. Usp. www.gradskagroblja.hr.

83 Iz zbirke Đakovčanina Valentina Markovčića.

84 Na jednoj razglednici upućenoj Hallwachsu iz Sarajeva 1942. god., koja je bila i na internetskoj aukciji 2009. god., kao adresa stoji „ljekarna Goršetić".

85 Svečano obilježen Dan oslobođenja, *Đakovački list*, Glasilo SSRN Općine Đakovo, god. XXXII, br. 1016, Đakovo, 27. 4. 1985., str. 1.

SUMMARY

Željko Lekšić

SHORT HISTORY OF PHARMACY IN ĐAKOVO UP UNTIL THE SECOND WORLD WAR

This is a short representation of history of pharmacy and pharmacies in Đakovo, from the beginning of the 19th century up to the Second World War, based on documents, mainly land-registers and registries of births, press, and historiography and publicist writing. In addition, there is a short curriculum vitae for every pharmacist from Đakovo.

The first known pharmacist came to Đakovo from Pécs at the beginning of the 19th century, and he was brought here by Bishop Antun Mandić. The oldest known pharmacy was the pharmacy „K Sv. Duhu", which was led by the members of the family Tranger since the first half of the 19th century. In the year 1893, a second pharmacy was opened by Stevan Kathrein under the name „K Spasitelju". This pharmacy was situated in the ground floor of the city government building. Soon after the Second World War the pharmacy closed. Pharmacy „K sv. Duhu" has been working at the same place, in the building at the town's promenade, for over a hundred years, however under a different name. According to available data, from the first half of the 19th century up to certain time after the Second World War there were two active pharmacies in Đakovo.

Key words: Đakovo, pharmacy, Đakovo folk medicine manuscripts, Bishop Antun Mandić, Lukić, Tranger, Buday, Prikelmayer, Kathrein, Medić, Fuchs, Gobetski, Jović, Šimat, Goršetić, Keller, Hallwachs

Biskup Antun Akšamović - vlastelin „darežljive ruke”

UDK 929 Akšamović, A.
Izvorni znanstveni rad

Marin Srakić
Nadbiskup u miru, Đakovo

Ovaj rad posvećen je biskupu Akšamoviću kao vlastelinu, tj. upravitelju biskupijskih materijalnih dobara u prvom razdoblju, tj. od 1920. do 1945. godine. On je biskupom Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije imenovan 1920. godine i tu je službu obnašao trideset i jednu godinu, tj. do svoga umirovljenja 1951. godine. S preuzimanjem službe biskup je preuzeo i upravu Vlastelinstva ili Biskupske menze koje je tada obuhvaćalo više od 36.257 jutara šuma, oranica, livada i dr. Međutim, odmah na početku to je imanje došlo na udar agrarne reforme iz 1918. godine. U isto vrijeme nastupio je otkup patronata, tj. otkup obveza biskupije prema nekim ustanovama, kao što su sjemeništa, katedrala, župe i druge ustanove. Deset godina od preuzimanja biskupske službe na biskupskom dobru otkrivena je krađa od 10.000.000 dinara koju je počinio direktor blagajne Milan pl. Heržić, čovjek velikog biskupovog povjerenja. On je u isto vrijeme bio i predsjednik Dobrovoljnog vatrogasnog društva Đakovo (DVD), pa je kroz desetak godina prijevarama, krivotvorenjem računa, izdataka i primitaka te drugim malverzacijama potkradao biskupiju i na taj način uzdržavao „najbolju vatrogasnu glazbu u Kraljevini Jugoslaviji”. I sam biskup bio je „darežljive ruke”, pa je bez odobrenja Svete Stolice i izvanredne prihode temeljne imovine trošio, ne samo u crkvene svrhe, nego je i drugima dijelio „šakom i kapom” oponašajući svog prethodnika biskupa Josipa Jurja Strossmayera, koji je doduše bio darežljiv, ali se nije razbacivao novcem, što više, u isto vrijeme je unaprijedio Vlastelinstvo, dok je biskup Akšamović

svojim gospodarenjem biskupiju doveo gotovo do bankrota, od kojega je spasio dr. Ivan Rogić, svećenik i profesor kanonskoga prava. Sveta Stolica je biskupu pola potrošene svote oprostila, a pola je naredila da on namiri iz svojih redovitih prihoda, što je on i izvršio. Međutim, Sveta Stolica je nakon apostolske vizitacije 1942. godine biskupa Akšamovića skinula sa službe đakovačkog dijecezanskog biskupa i postavila ga apostolskim administratorom iste biskupije s jurisdikcijom kapitularnoga vikara i imenovala ga naslovnim biskupom Augustopoljskim u Frigiji. Pred kraj toga razdoblja, tj. za vrijeme Drugog svjetskog rata, vlastelinstvo je stradavalo od pljački partizana koji su se skrivali u obližnjim šumama i brežuljcima Dilja i Krndije te provaljivali na biskupijska imanja, pustare i vinograde.

Ključne riječi: Akšamović, vlastelinstvo, agrarna reforma, krađa, DVD Đakovo, otkup patronata, apostolski administrator, apostolska vizitacija.

Veliko imanje malene biskupije

Mons. Antun Akšamović upravljao je Bosanskom ili Đakovačkom i Srijemskom biskupijom kroz 31 godinu, tj. od 1920. do 1951., i to kroz zadnjih devet godina, tj. od 1942. do 1951. kao apostolski administrator. Biskupom je imenovan nakon što je biskupija bila devet godina bez biskupa i to pet godina nakon smrti biskupa Josipa Jurja Strossmayera (1905. – 1910.) i četiri godine nakon smrti biskupa dr Ivana Krapca (1916. – 1920.). Preuzimajući upravu biskupije biskup je preuzeo i upravu materijalnim dobrima koja su u đakovačkom slučaju doista bila obilna. Iz sveukupnog života i rada biskupa Akšamovića ovdje je obuhvaćeno samo njegovo upravljanje materijalnim dobrima, odnosno vlastelinstvom koje je prolazilo kroz burna politička i gospodarstvena zbivanja toga vremena.

Od prvih početaka Bosanska biskupija posjedovala je velika imanja i s jedne i s druge strane Save. Posjede u Bosni biskupu je darovao ban Matej Ninoslav oko god. 1233. i to kraj Sarajeva u župi Vrhbosni, a posjede u Slavoniji darovao je godine 1239. bosanskom biskupu Ponsi Koloman, herceg Slavonije i Hrvatske. Tu darovnicu hercega Kolomana potvrdio je papa Grgur IX. pismom od 7. prosinca 1239., a ponovio Kolomanov brat ugarsko-hrvatski kralj Bela IV. dne 20. srpnja g. 1244. godine u svojoj poznatoj „Zlatnoj Buli”. Sjedište posjeda bilo je Đakovo u tadašnjoj Vukovskoj županiji. Taj posjed zauzimao je cijeli prostor od izvora potoka Biđa prema Levanjskoj Varoši, Selcima, Gorjanima, zatim uz Jošavu prema Mikanovcima i pod Cernu

natrag prema Savi prama Tolisi (u Bosni).[1] Bosanski se biskup zbog nemira u Bosni preselio u Đakovo i tu izgradio biskupski dvor i katedralu te osnovao Stolni kaptol. Padom Bosne god. 1463. lišen je bosanski biskup svojih posjeda preko Save, a padom Slavonije 1526. godine zauzeli su Turci i imanje Bosanske biskupije u Slavoniji. Nakon provale Turaka u Bosnu nije više mogao izvršavati svoju jurisdikciju južno od Save, ali je zadržao naslov bosanskog biskupa.

I prije i poslije oslobođenja Slavonije od Turaka habsburški carevi Ferdinand III. i Leopold I. priznali su bosanskom biskupu pravo na đakovačko vlastelinstvo. Bila je to mala biskupija sa četiri župe koja je imala golemo imanje. U drugoj polovici 18. stoljeća, za biskupa **Josipa Antuna Ćolnića** (1751.- 73.), kada su urbarom od god. 1756. uređeni odnosi između vlastelina i podanika, počinje postepeni napredak na posjedu đakovačkih biskupa. Oranice su se vidljivo povećale krčenjem šuma, sadili su se veliki kompleksi vinograda, osnivale se na području vlastelinstva nove župe i crkve, uvodile se (god. 1806.) župske škole. Ćolnićevi nasljednici Franjo Matej Krtica, Antun Mandić, Emerik Raffay i Josip Kuković stekli su velikih zasluga oko napretka u vlastelinstvu sve do godine 1848., kada je nastao novi odnos između vlastele i seljaštva, koji je proveden u svoj zemlji iza god. 1850., a u Đakovačkom vlastelinstvu za biskupa Josipa Juraja Strossmayera. Prigodom otkupa kmetstva za vrijeme tzv. segregacije u drugoj polovici XIX. stoljeća biskup Josip Juraj Strossmayer priznao je da je imanje, iako smanjeno, svojim marom unaprijedio na svoje dobro, ali i na dobro puka koji je od tog imanja živio. On piše:

> „I ja kao biskup uživam opsežno dobro; dužnost mi je dakle sveta to dobro zdušno i pomnjivo obrađivati i to ne samo sebe samoga i svoje vlastite časti i probitka radi, nego i radi dobroga primjera i radi budućih vremena, kojima je baštinu i zadužbinu biskupsku neokrnjenu i cjelovitu i u koliko je samo moguće popravljenu i dobro uređenu predati... U gospoštiju samu tako uređenu silni se je novac i u posljednje doba uložio i ulaže se još i sada po potrebi i po mogućnosti. Sve što je gospoštije, upravlja se i obrađuje se sada barem uzorno i

1 Usp. Augustin Theiner, *Monumenta Slavorum Meridionalium,* I, str. 298. - Usp. Tade Smičiklas, *Codex Diplomaticus Regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae, Volumen* IV, str. 236. - 240.

hvala Bogu plodno. Ja dvojim, da li ima igdje u cijeloj zemlji bolje obrađenih zemalja, nego su obrađene naše zemlje, premda to zbog raštrkanoga posjeda s prekomjernim troškom biva.”[2]

Kad je Josip Juraj Strossmayer preuzeo svoju službu đakovačkog biskupa, biskupsko vlastelinstvo obuhvaćalo je 74.961 jutro i 012 hv, a nakon segregacije, odnosno otkupa kmetstva, tj. 1899. godine, imalo je 36.753 jutra i 1358 hv.[3] Te su površine ostale iste za vrijeme biskupa dr. Ivana Krapca, koji je upravljao biskupijom šest godina, tj. od 1910. do 1916., a prema sudu gospodarskih stručnjaka, nisu se mijenjane niti za vrijeme sedisvakancije od četiri godine (1916. – 1920.).

Istina, nije bilo promjena što se tiče površina oranica i šuma, ali je vlastelinstvo pretrpjelo mnogo štete 1918. godine, na majurima i nekim zgradama, npr. na dvorcu u Trnavi, za vrijeme divljanja „zelenoga kadra” u kojem su sudjelovali i domaći ljudi, čak i zaposlenici na biskupskom dobru. Ivan Golubičić, župnik semeljački, opisao je pljačku vlastelinske pustare Vladojevac: „Pustara je bila u plamenu već oko 10 sati do podne. Komitadžije iz Gjurgjanaca otjerali ovce. Sve se je pljačkalo – odnašalo – odvažalo, prosipalo pšenicu veli se do 4.000 mct kukuruza i u polju se... Goveda, konje, ždrebad, oruđe ratarsko, alat kolarski, kovački... Tko je do čega mogao doći – to je odnio... Stanje je grozno i danju, a osobito strašno noću, da je stanovništvo istrzano od straha! Vojništvo je pušteno sa fronta sa municijom, puškama i novim odijelom hotimično, da bude pučki ustanak.”[4]

Uprava crkvenom imovinom

Opće pravo. – Tri godine prije nego što je mons. Antun Akšamović bio imenovan đakovačkim biskupom, tj. 1917. godine, stupio je na snagu *Kodeks kanonskog prava* koji je uz ostalo donio odredbe o *Nadarbinama i dru-*

2 Josip Juraj Strossmayer, „Korizmena poslanica”, u: *Glasnik biskupija bosanske i srijemske* (dalje: *GBBS)* 20 (1892.), 54.

3 Usp. /Milko Cepelić i Matija Pavić/, *Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-Đakovački i sriemski god. 1850. – 1900*. u Zagrebu, Tisak Dioničke tiskare 1900. – 1904., str. 853.

4 Ivan Golubičić, *Spomenica župe Semeljci I.*, god. 1918. /bez oznaka stranica/, u: Arhiv župe Semeljci.

gim nezbornim crkvenim ustanovama, te o *Crkvenoj* imovini, tj. o stjecanju i upravljanju vremenitim dobrima Crkve. Stjecanje i upravljanje obuhvaća sve poslove koji su potrebni da crkveno dobro ostane trajno sačuvano u svojoj cjelini, u opsegu i vrijednosti, a po mogućnosti i povećano, odnosno poboljšano. Biskup kao upravitelj Biskupske menze (biskupskom dobru) imao je trostruku dužnost, tj.: a) čuvati integritet vrijednosti temeljne imovine, i po mogućnosti poboljšati imovinsko stanje; 2) gospodariti tako da imovina donese što veće plodove; 3) pobirati prihode i plodove na vrijeme i s njima brižno rukovoditi te ih upotrijebiti u korist one svrhe kojoj su po pravu namijenjeni.[5] Pokretnu imovinu koja je bila u vlasništvu Biskupske menze, kao što je pokućstvo s ostalim uporabnim predmetima u biskupskom dvoru, biskup je bio dužan točno popisati te nastojati, da sigurno i u cijelosti prijeđe u posjed nasljednika (Kan. 1483 § 3). Značajnu ulogu imalo je Biskupijsko administrativno vijeće kao savjetodavni organ za poslove upravljanja crkvenim dobrima i ordinarij ga je bio dužan pitati za mišljenje u svim važnijim stvarima. Jedan od osnovnih uvjeta, ali i dužnosti dobrog i odgovornog upravljanja crkvenim dobrima o biskupskoj imovini bilo je uredno *i savjesno vođenje poslovnih knjiga*, kao što su *Imovnik*, *Knjige primitaka i izdataka (Blagajnički dnevnik)*, u kojima se vodilo novčano i materijalno poslovanje te *Knjiga završnih računa*.

Partikularno pravo. - Osim općeg prava na području Zagrebačke metropolije bilo je na snazi i *partikularno pravo* izglasano na Prvoj sinodi nadbiskupije zagrebačke.[6] Prema partikularnom pravu, koje je prema odluci biskupa Akšamovića vrijedilo i za Đakovačku biskupiju, ako je novi biskup želio doista očuvati, unaprijediti ili korisno upravljati Biskupskom menzom, morao je na početku svoje biskupske službe vlastitim novcem otkupiti sav ili bar veliki dio inventara i tako postati individualno, kao privatna osoba, vlasnik sveg pokretnog inventara Biskupske menze. Njemu su pripale sve životinje, poljoprivredni strojevi, namještaj biskupskog dvora i svo oruđe velikoga vinogradarstva, mlinovi, šumsko gospodarstvo i beneficije koje je nakon svih zakona agrarne reforme još uvijek obuhvaćalo preko 20.000 hektara šume i

5 Usp. Ivan Rogić, *Imovinsko pravo Katoličke Crkve*. Predavanja umnožena kao rukopis za školsku upotrebu slušača bogoslovije i ispitnih kandidata. Umnožili bogoslovi na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu, Đakovo 1960., str. 63.

6 Usp. Antun Bauer, *Prva sinoda nadbiskupije zagrebačke*, (Zagreb, 1925.), str. 310. – 345.

oranice te vlastitu uskotračnu (šumsku) željeznicu sa željezničkom stanicom. Nakon biskupove smrti sav bi taj inventar *prelazio u vlasništvo njegovih nasljednika* koji su ga predali *vjerozakonskoj zakladi,* to jest državnoj upravi koja je cijelo vrijeme sedisvakancije iskorištavala Menzu namirujući terete i obveze uzdržavanja sjemeništa, funkcioniranja Biskupije i održavanja biskupijskih dobara i ulažući u korist spomenute vjerozakonske zaklade. Očito, ta odredba nikako nije bila u suglasnosti s općim pravom!

Da bi mogao gospodariti Biskupskom menzom, biskup Antun Akšamović je prema partikularnom pravu bio je prisiljen prije svega otkupiti od *Interkalarne uprave* živi i mrtvi inventar. On je morao zajmom iz banke priskrbiti potreban prometni kapital, a tada su bankovne kamate iznosile 16 - 20%. Tako je već prvih dana svoga biskupovanja nosio teret duga od 7.500.000.- kruna.[7] Očito je, da pod teretom tako abnormalnoga duga, u koji je biskup upao silom prilika, gospodarenje i privređivanje nije moglo krenuti normalnim putem. Stvarnim uživaocem beneficija bila je banka, a ne biskup.[8] Sam biskup je u jednom pismu iznio svoje jade:

> „Kad sam postao biskup, odmah sam za preuzeti inventar i zalihe bio Vladin dužnik .... Zemaljska Vlada mi je zakočila svaku vlast, da ništa nisam mogao prodati bez vladine dozvole i bez komisije. Da se oslobodim toga ropstva, odmah sam 4,000.000.- kruna obračunao za popravke vlastelinskih i patronatskih zgrada, a 3,5000.000.- kruna sam kao zajam podigao kod Prve Hrv. Štedionice u 16%. Od toga vremena pa sve do danas je bio tekući račun vazda opterećen dugom. Izgorio je stari mlin, nastale neiskazane šikare s agrar. reformom.”[9]

Za popravak zgrada koje pripadaju Biskupskoj menzi biskup Akšamović je primio iz mase svoga prethodnika biskupa dr. Ivana Krapca svotu od 967.395.- dinara. Od interkalarnih prihoda također je bila odvojena svota biskupu Akšamoviću od 52.298.- dinara - za popravak onih zgrada Biskupske menze koje nisu bile popravljene za vrijeme sedisvakancije. Smatrajući da

7 To je tada iznosilo 441.176 američkih dolara.

8 HR-Nadbiskupijski arhiv Đakovo (dalje: HR-NAD), fond Akšamovićev Prezidijal (dalje: AP), Preuzvišenom gospodinu Msgru dr. Josipu Srebrniću, biskupu krčkom kao Apostolskom Vizitatoru za Biskupiju đakovačku, str. 6.

9 HR-NAĐ, fond AP, br. 34/934 Prs. *Akšamović Stolnom kaptolu*, 28.6.1933.

je on dužan snositi troškove za nužne popravke zgrada koje pripadaju Biskupskoj menzi, kao i za popravke župnih zgrada pod patronatom Biskupske menze, biskup Akšamović je, iz primljene svote tijekom tri godine, isplaćivao te troškove kako bi se navedene zgrade sačuvale pokrpane i pokrivene.

Biskup preuzima upravu crkvene imovine

Nadarbina ili beneficij Bosanske ili Đakovačke biskupije pojavljuje se pod raznim imenima, npr. kao *Dobro Đakovačke biskupije* ili kraće *Biskupijsko dobro*, zatim *Vlastelinstvo*, običan puk Đakovštine zvao ga je od starine turskim jezikom *Sa(h)iluk*, a službeni naziv prema Kodeksu (Zakoniku) kanonskog prava iz 1917. godine bio je **Biskupska menza**. Pod pojmom Biskupska menza podrazumijevala su se sva dobra koja su bila namijenjena isključivo za osobno uzdržavanje biskupa. Prema dobrima Biskupske menze biskup je imao jednake obveze u pogledu uzdržavanja, iskorištavanja i primanja prihoda, te u pogledu opće uprave kao i svaki drugi nadarbenik.

Imovina đakovačke Biskupske menze obuhvaćala je: 1. zemlju (oranice, livade i šume); 2. zgrade; 3. pokretni živi i mrtvi inventar; 4. vrijednosne papire. S obzirom na početno stanje imovine Biskupske menze u vrijeme nastupa biskupa Antuna Akšamovića mora se uzeti u obzir činjenica, da to stanje nije bilo utvrđeno, odnosno, da je biskup Antun Akšamović primio imovinu Menze obzirom na njenu količinu u nesređenom stanju.

Nakon četverogodišnje sedisvakancije (1916. – 1920.) Interkalarna komisija od tri člana, postepeno je predavala biskupu pravo upravljanja Biskupskom menzom. O predaji vremenitih dobara Đakovačke biskupske nadarbine u ruke novoimenovanoga biskupa Antuna Akšamovića sastavljen je *Zapisnik*. Vladin povjerenik kod ove primopredaje bio je *Ivan Z. Galić*, tajni savjetnik Vlade, koji je prisutnima objasnio tijek i način primopredaje. U ime Interkalarne komisije bio je kao predatelj kanonik ekonom *Mijat Senc*, a biskup je dao do znanja da i on želi prisustvovati tom činu, a ukoliko bude spriječen, njega će zamjenjivati vicerektor sjemeništa *Antun Jurčević*. Da predaja bude doista realna, bilo je potrebno imenovati i vještake koji će prosuditi, je li gospodarenje na nadarbinskom zemljištu bilo racionalno. Vlada je od svoje strane gospodarskim vještakom imenovala *Kolomana* Švrljugu, gospodarskog nadzornika, a biskup je predložio ravnatelja Gospodarskog društva u Osijeku

Stjepana Jurića. O svemu tome sastavljen je *Imovnik* (Našastar) na 167 strojem pisanih stranica u kojem je pojedinačno navedena sva imovina od najkrupnijih objekata do najsitnijih predmeta, od skupocjenih kaleža i lokomotiva do škara za šišanje konjskih nogu, turpija i sl. Imovnik su potpisali članovi mješovite komisije mons. Antun Akšamović, biskup, Ivan Galić, kraljevski t. savjetnik, i Mijat Senc. Drugi dan je komisija posvetila pozornost razlučivanju predmeta koji pripadaju ostavštini biskupa Krapca i vjerozakonskoj zakladi. Biskup Akšamović je trebao odlučiti koje će predmete otkupiti kako bi se vlastelinstvo moglo čuvati, unapređivati i plodove ubirati.[10]

Biskupski dvor. - Interkalarna komisija je 5. srpnja 1920. predala biskupu Akšamoviću biskupski dvor odnosno biskupsku rezidenciju u Đakovu sa svim predmetima, stvarima i kućnim potrepštinama koje su ondje postojale. U tom bogatom i sjajno opremljenom dvoru postojale su: biskupske insignije, potrepštine za bogoslužje, pontifikalna odjeća, prsni križevi, prstenje, pastoralni štapovi, monstrance, relikvijari, pacifikali s relikvijama, ciboriji, kaleži, posuđe, svijeće, kazule, pluvijali, mitre, narukvice, sandale, antipendiji, korporali, albe, purifikatori, humerali, stolnjaci, liturgijske knjige i tome slično, a sve to pripada inventaru privatne kapele koja postoji u biskupskom dvoru.

Osim toga biskup je u biskupskom dvoru preuzeo i vrijedan namještaj u 22 prostorije na prvom katu i u 30 prostorija u Prizemlju. Od kućnog inventara vrijedno je spomenuti: portrete biskupa, biblioteku, kuhinjski namještaj te namještaj za spremanje stola, kao što su: posuđe, porculan, staklo, srebro, kompletni inventar podruma koje postoji u istom biskupskom dvoru. Od posuđa valja istaknuti vrijedan porculan iz XVIII. stoljeća.

Druge zgrade u Đakovu. – Osim biskupskog dvora Biskupska menza posjedovala je u Đakovu i druge zgrade, kao što su: 1) Velika upravna zgrada u kojoj su smještene kancelarije direktora biskupskih dobara, 2) Veliki magazin, 3) Zgrada električne centrale, 4) Paromlin, 5) Javno kupalište, 6) Staje za konje, krave, volove, svinje itd.; 7) Dva parna pluga, 8) Mašinske radionice, 9) Strojarnica, 10) Velika žitnica, 11) Velika gostionica ili hotel, 12) Zgrade u kojima stanuju činovnici.

Biskupijska dobra izvan Đakova. - Biskupu Akšamoviću komisijski su predana i biskupijska dobra s inventarom izvan Đakova, tzv. majuri u kojima postoje kuće i staje odgovarajućih dobara. S tog naslova biskupu Akšamoviću

10 Usp. HR-NAĐ, fond Vlastelinstvo (dalje: VL), *Zapisnik od 2. srpnja 1920.*

predana su sljedeća dobra: 1) Dobro u Levanjskoj Varoši, 2) Dobro u Trnavi, 3) Dobro Budrovački Lug, 4) Dobro Štrbinci, 5) Dobro Arduševac, 6) Dobro Vladojevac, 7) Dobro Lenija, 8) Dobro Strossmayerovac, 9) Dobro Ivandvor, 10) Dobro Mandićevac i 11) Dobro Drenje.

Najveći dio dobara Biskupske menze koja su predana biskupu Akšamoviću sastoji se u nepokretnim dobrima. Ta se dobra sastoje od sljedećega:

1)	zemlje	oranice	veličina	7.676	jut.	1.133	hvati	q.
2)	„	vrtovi	„	65	„	414	„	„
3)	„	livade	„	1.095	„	499	„	„
4)	„	vinogradi	„	74	„	997	„	„
5)	„	pašnjaci	„	1.678	„	351	„	„
6)	„	šume	„	25.460	„	1.420	„	„
7)	„	ritovi	„	5	„	1.028	„	„
8)	„	neplodno zemljište		210	„	243	„	„
Cjelokupni posjed				**36.257**	**„**	**1.285**	**„**	**„**

Navedena nepokretna dobra u posjedu Biskupske menze uvedena su i u javne zemljišne (gruntovne) i u katastarske knjige kao vlasništvo đakovačke Biskupske menze.[11] Kad je biskup Akšamović uveden u posjed Đakovačkog biskupskog beneficija, preuzeo je imovinu Menze na temelju inventara što ga je učinila mješovita komisija od predstavnika biskupa i predstavnika ranije interkalarne uprave. S obzirom na zgrade, pokretni inventar i vrijednosne papire inventar je bio točan, ali inventar zemljišta nije bio točan zbog čestih promjena koje nisu bile uvedene još iz Strossmayerovih vremena, te za vrijeme dviju sedisvakancija.

Agrarna reforma 1918. godine

Srpska Vlada najavila je agrarnu reformu još na Krfu 1917. godine, a započela početkom 1919. godine, dakle i prije nego što je Antun Akšamović imenovan đakovačkim biskupom. Ta reforma nanijela je veliku štetu pojedi-

11 Usp. HR-NAĐ, fond AP, Kutija I. – Krapac i Akšamović, *Našastar sastavljen prigodom predaje Đakovačke biskupske nadarbine biskupu Antunu Akšamoviću*. – VAT-Sacra Congregatio Consistorialis (dalje: VAT-SCC), Jugoslavia, Locus: Sirmio, 1939., Prot. nr. 713/33.

nim biskupijama Katoličke Crkve u Jugoslaviji, među njima i Đakovačkoj biskupiji. U namjeri da likvidira feudalne odnose u novoj državi i da udovolji očekivanjima seljaka te da poboljša njihov položaj, kralj Aleksandar I. Karađorđević, proklamirao je 6. siječnja 1919. godine da želi ukinuti sve oblike kmetstva i velike zemljišne posjede (latifundije). Vlada Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca donijela je 25. veljače 1919. godine *Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme* koje su propisale program agrarne reforme. Između ostaloga one su utvrdile da su eksproprirani svi veliki posjedi, veći od 100 do 500 jut., ovisno o kvaliteti zemlje, te da će njihove površine biti dane domaćim obrađivačima, uz plaćanje odštete i privremene rente. Tim odredbama bilo je predviđeno da se veliki posjedi što prije sekvestriraju i podijele, počevši od najvećih. Kako će se to konkretno provesti, odredit će se posebnim zakonom nakon parlamentarnih izbora. Predstavnici Katoličke Crkve u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca izdali su deklaraciju u kojoj uviđaju opravdanost da siromašni dio seljačkog staleža dođe do primjerenoga posjeda zemljišta i da je u tu svrhu potrebna agrarna reforma veleposjeda zato su od svoje strane bili spremni ishoditi dopuštenje Sv. Stolice da uz pravičnu odštetu i od crkvenih velikih posjeda u tu svrhu odstupe nužno zemljište.[12] Budući da je u Đakovu tada bila sedisvakancija, Stolni kaptol je kao zakoniti staratelj i čuvar vlastelinstva uputio temeljito obrađenu predstavku kraljeviću Regentu i ministru vjera, a potom je uputio molbu nadbiskupu Baueru da se on zauzme i pri Svetoj Stolici i kod Regenta da se crkvena dobra spase.[13] „Privremenom provedbom agrarne reforme oduzeto je odnosno izdano u privremeni zakup na jednu godinu dana oko dvije trećine ekonomske površine biskupskog vlastelinstva i to sasvim nesustavno, to je prije lijepo arondirani posjed sada posvema rastrgan u nesuvisle komade, uslijed čega treba za obradbu i više sprega i više strojeva i više dangube. No provedba agrarne reforme ne samo da je za sada privremena nego se i ne zna, kako će se i kada će se otpočeti s njezinom definitivnom provedbom.”[14]

---

12 Hrvatska biskupska konferencija (dalje HBK), Arhiv Biskupske konferencije (dalje: BK), Svezak Agrarna reforma I., Stajalište predstavnika kat. crkve kraljevstva SHS, u pogledu izvlaštenja crkv. dobara, u Beogradu, dne 18. juna 1919.(letak).

13 Usp. HR-NAĐ, fond Stolni kaptol (dalje: SK), br. 14-1919., Stolni kaptol đakovački, 26. travnja 1919.

14 HR-NAĐ, fond VL *Zapisnik*, Predmet je predaja temporalija Đakovačke biskupske nadarbine u ruke novoimenovanoga biskupa Antuna Akšamovića, *Sastavljeno dne 24. srpnja 1920. u biskupskom dvoru u Đakovu.*

Glavna šumska direkcija u Beogradu svojim dopisom br. 3201/922. zatražila je očitovanje o pitanju eksproprijacije šuma. Na taj zahtjev biskup Akšamović dao je svoje očitovanje u kojem je opširno naveo status, povijest i svrhu đakovačkog vlastelinstva i naznačio da u đakovačkom kraju nema nikakve socijalne potrebe, a pogotovo ne političko-socijalnog motiva za eksproprijaciju šumskih kompleksa, prije svega što sve općine imaju manje komplekse šuma, dovoljne za potrebe pučanstva. Zatim nikakva uprava tih šuma neće moći tako dobro upravljati kao uprava biskupskog vlastelinstva koja ima stručnjake. Već time što je do sada učinjeno, vlastelinstvo i biskupija upali su u krizu. Država ne daje dotacije za formiranje i uzdržavanje klera, potom biskup ima obveze kao patron prema nekim župama. Biskup završava svoj očitovanje konstatacijom da treba riješiti temeljno pitanje autonomije Katoličke Crkve u državi S.H.S.[15] Agrarna reforma, provođena bez zakona, prema nedorečenim kriterijima, često se pretvorila u krađu i otimačinu. Da stane na kraj zloupotrebama i pljački, Vlada je bila prisiljena donijeti *Pravilnik o fakultativnom otkupu zemlje* kojim je komisijski ustanovljeno što pripada veleposjednicima koji su preživjeli taj veliki nered, i kojim im je dana mogućnost da prodaju svoju zemlju seljacima koji su odustali od daljnjeg vođenja veleposjeda (latifundija) za koje nisu imali ni sredstava ni znanja. Konačno, 1931. godine donesen je *Zakon o likvidaciji agrarne reforme* kojim se htjelo postići da veleposjednici opstanu i da ih se osposobi za racionalno poslovanje.

Među tim veleposjedima uz druge biskupije bila je i Đakovačka. I ona je bila na udaru agrarne reforme koja je u tim okolnostima na biskupijskom posjedu kroz cijeli decenij do te mjere haračila, da se nije znalo, kome što pripada, pa je tako sasvim onemogućila uredno gospodarenje. Tada se na čist prihod nije moglo ni pomišljati, nego je biskupova glavna briga bila, da od imovine Menze spasi, što se spasiti dalo. Što je agrarna reforma učinila od đakovačkog biskupskog posjeda, najbolje osvjetljuje činjenica, da je biskup nakon što se s daljnjim oduzimanjem prestalo, morao od agraraca, tj. onih koji su agrarnom reformom dobili biskupijsku zemlju ili šumu, otkupljivati i zamjenjivati zemljišta. Osim toga, agrarna reforma je polovicu maksimuma Menze ostavila usitnjenu na male čestice, pa je bilo potrebno da se onaj ostatak zemljišta okupi i arondira oko postojećih majurskih zgrada i strojeva.

15 HR-NAĐ, fond AP, br. 9/1922. Prezidijal (dalje:Prs), Predmet: Protestuje se protiv eksproprijacije šumskoga posjeda biskupije đakovačke, Očitovanje, 14. ožujka 1922.

Tada se jedino moglo raditi na obrani i zaštiti temeljne imovine Menze. U vrijeme tog nereda i nasilja zagrebački nadbiskup i predsjednik konferencija dr. Ante Bauer, u ime Biskupskih konferencija, podnio je predstavku u kojoj je iznio kakve sve nepravde trpi Crkva i koja se sve nasilja čine na nju kao na posjednicu. Crkva je morala plaćati porez i na one posjede koje nije uživala.[16]

Agrarnom reformom Biskupiji bilo je već 1920. godine oduzeto 6.816 kat. jut. najboljih oranica,[17] a uz oranice biskup je izgubio i pravo raspolagati živim i mrtvim inventarom,[18] te je zbog te otimačine biskup godišnje gubio 1.500.000. - dinara, a uz to je zbog teškog stanja biskupijskih ustanova, Sjemeništa i Nemoćišta, bio opterećen s novim godišnjim izdatkom od 1.200.000.- dinara.[19] Taj zakupni odnos ostao je sve do 1925. godine, tj. do proglašenja *Zakona o fakultativnom otkupu veleposjedničkih zemalja*. Agrarna reforma je onemogućila uređenje zemljišnih knjiga te unosila neizvjesnosti, ponajviše zastrašivanjem i prijetnjom da će Biskupiji biti oduzete sve šume. Tek 1934. godine, kad je prestala pogibao od daljnjeg oduzimanja zemlje, počelo je sređivanje zemljišnih knjiga koje je trajalo do 1944. godine. Tada je utvrđeno kolika je površina oduzeta i kolika predana (prodana) u neke druge svrhe.[20]

Krajem lipnja 1920., kada je biskup Akšamović ustoličen, Biskupska menza imala je u posjedu 36.258 jut. površine, šuma, oranica, livada a na kraju godine 1932., kad je otkrivena Hržićeva pljačka, i nakon što se prišlo obračunavanju cjelokupnog imanja samo 24.863 jut.

Silom agrarnog zakona	jut.	6643
Otkup patronata	„	1115
Zamjena	„	286
Slobodna prodaja.....	„	3959

U tom vremenskom razdoblju izgubljeno je 11.975 jutara. Polovicom tridesetih godina Biskupska menza stvarno nije posjedovala zemljišnog fonda razne vrste površine 24.863 nego 21.880 jutara. Doduše, 2.983 jutra bilo je

16 Usp. BK, 236/Prs. Dopis Visokom Ministarstvu financija Beograd, Zagreb, 12. oktobra 1926.

17 Podaci o količini oduzetih oranica i šuma nisu ujednačeni, jer su se odluke o oduzimanju i vraćanju više puta mijenjale tijekom jedne godine.

18 Usp. HR-NAĐ, fond VL, br. 1854/1920. Đakovo 7. decembra 1930, Primljeno 20./12. 1920.

19 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 34/933 Prs, Kut. god. 1933., *Biskup Akšamović, Pismo Stolnom Kaptolu.*

20 HR-NAĐ, fond VL, kut. Agrarna reforma. Tijekom cijelog Drugog svjetskog rata sređivalo se pitanje vlasništva i upisa u gruntovnice vlasništva koje je doneseno n osnovu zakona o kolonizaciji iz 1931. i dr.

upisano u javnim knjigama kao vlasništvo Biskupske menze, ali ta su jutra oranica ili šuma stvarno pripadala drugim posjednicima kojima su u prijašnjim vremenima na razne načine prispjela.

Otkup Patronata

Propašću Austro-Ugarske monarhije i uopće feudalnog sustava u društvu mnogo se toga promijenilo, mnogo toga propalo. Propala su i brojna vlastelinstva, vlasnici kojih su bili utemeljitelji i dobrotvori mnogih crkava, kapela ili nadarbina ustanova, koji su kao Patroni (Zaštitnici) imali određena prava i povlastice, ali i obveze. S vremenom je došlo do nestanka ili otkupa Zaštitničkih prava, uglavnom tako da je patron u zamjenu za svoje pravo ustupio nekoj ustanovi određenu vrijednost, imanje, zemlju ili šumu, da se ona može sama uzdržavati bez njegove pomoći. I đakovački biskup se pobrinuo za neke ustanove koje su ostale bez sredstava potrebnih za normalno funkcioniranje.

Na temelju rješenja Visokog ministarstva poljoprivrede od 21. ožujka 1931. Đakovačkoj biskupiji vraćena su u posjed i na uživanje upražnjena zemljišta koja su ranijih godina po agrarnim vlastima bila predana u četverogodišnji zakup agrarnim interesentima. Biskup je tada podnio molbu istom Ministarstvu da zemljišta može izvlastiti iz veleposjeda Biskupije Đakovo i kao otkup patronata gruntovno prevesti u vlasništvo određenih crkvenih ustanova.[21] Od Biskupske menze u ime otkupa patronata, a uz dozvolu Ministarstva poljoprivrede, Biskupija Đakovo kao veliki posjednik ustupila je u posjed:

Dječačkom sjemeništu Biskupije	362 jutra	i	1229 hv.
Stolnoj crkvi u Đakovu.....	254 jutra	i	1335 hv.
Rimokatoličkoj župi Đakovo	31 jutro	i	781 hv.
Rimokatoličkoj župi Piškorevci	40 jutara	i	1400 hv.
Rimokatoličkoj župi Semeljci	40 jutara		
Rimokatoličkoj župi u Vrbici	35 jutara		
Biskupskom bogoslovnom sjemeništu	353 jutra	i	1220 hv.[22]

21 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 48/1931Prs. Predmet: Veleposjed Biskupije Đakovo. Otkup patronata, 15. 9. 1931.

22 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Ministarstvo Poljoprivrede, br. 65604/VIa 19. Novembar 1931. god.

Tako je Biskupska menza smanjena za 1119 katastarskih jutara. Biskup Akšamović je i nakon toga 1938. godine podnio molbu Svetom Ocu da smije prenijeti znatan dio vlasništva Biskupske menze na sljedeće institucije:

Veliko sjemenište .....1924 jutra
Malo sjemenište .....1074 jutra
Katedralu ..... 971 jutro
Stolni kaptol ..... 989 jutrara
Nemoćište ..... 988 jutrara

Time bi se Biskupska menza smanjila za još 5.946 jutara. Biskupskoj menzi ostalo bi 14.054 jut. šume i 518 jut. oranice. Biskup Akšamović je jamčio da od tog odvajanja ne bi došlo u pitanje uzdržavanje biskupa i biskupije, a sebe i svoje nasljednike oslobodio bi obveze uzdržavanja spomenutih institucija.[23] Kongregacija Konzistorija pitala je Apostolskog nuncija za mišljenje o tom pitanju prije nego što ona donese konačno mjerodavno rješenje.[24] Biskup je nekoliko puta pisao Apostolskom nunciju u vezi s tim pitanjem, ali nije dobio odgovora. U međuvremenu je uslijedila kanonska vizitacija koja je potisnula pitanje cijepanja beneficija u drugi plan.

Krađa na biskupskom vlastelinstvu

Godine 1930. bila je otkrivena krađa blagajne Stolne crkve đakovačke, a ustanovljeno je da je lopov dobro poznavao gdje se nalaze ključevi blagajne. Istraga je prijavljena policiji i vođena bez biskupova znanja, a sumnja je pala na nekog bivšeg ministranta Centnera, ali da zataška krađu, biskup je svojim novcem nadoknadio štetu od 1.500 kruna.[25]

Nedugo nakon toga događaja biskupu je u ruke došla neka knjiga o vatrogasnom društvu Đakovo iz koje se vidjelo, da je u obliku *predujma* Milan Heržić kroz više godina dao više milijuna dinara za muziku i kino.[26] Između

23 Usp. HR-NAĐ, fond BO, br. 1887/1938. Pismo Papi, 26. listopada 1938.

24 VAT-VAT-SCC, Jugoslavia, Locus: Sirmio, Prot. nr 713/33, 26. Novembre 1938.

25 Usp. HR-NAĐ, fond VL Akšamović Marijanu pl. Heržiću, predsjedniku DVD Đakovo, Deklaracija, s.l., 23. travnja 1930.

26 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 34/1933 Prs, Pismo Biskupa Akšamovića Stolnom kaptolu, od 28.

ostaloga i to je biskupa potaklo da pregleda imovinske knjige, pa je dvojicu direktora, tj. Heržića i Hefnera, poslao na dopust, a sam je žrtvovao svoj godišnji odmor kako bi pregledao rukovanje s novcem. Nakon uvida u bilancu god. 1931. najavio je svim činovnicima da će u kolovozu ili rujnu iste godine dati pregledati cjelokupno knjigovodstvo, kad se dvojica direktora vrate s odmora. U međuvremenu imenovao je stručnu komisiju koja je trebala pregledati knjige, iznijeti prijedloge i zaključke. Istraga o tom slučaju otkrila je velike površnosti i nepravilnosti u vođenju imovinskih knjiga, malverzacije u blagajničkim dnevnicima, brojne promašaje u gospodarenju Biskupskom menzom i teške štete za Biskupiju. Isto tako došlo je na vidjelo i biskupovo slijepo povjerenje u činovnike koje je on sam namjestio. Sam biskup piše Patzeltu: Ja sam bio tvrdo uvjeren, da imadem savjesne činovnike, a eto ove godine sam žrtvovao svoj ljetni odmor... Tom prilikom otkrila se „kriza povjerenja.”[27]

Dr. Ivan Rogić, predsjednik istražne komisije, u dužem elaboratu iznio biskupu uzroke i velike krađe i lošeg stanja Biskupske menze . Prema njegovu sudu do pronevjere došlo je zbog: 1) lošeg upravnog sustava; 2) nedostatka kontrole i revizije; 3) nesavjesnosti činovnika.[28]

Pomanjkanje upravnog sustava. -U jednoj uređenoj i sustavno izgrađenoj upravi nikad se ne bi moglo dogoditi ono što se dogodilo u Biskupskoj menzi, naime nered bi se otkrio barem prigodom sastavljanja završnog godišnjeg računa. Na vlastelinstvu Đakovačke biskupije nedostajao je administrativni sustav, pa je moglo navesti neke činovnike da posegnu za onim što nije njihovo. U biskupskom vlastelinstvu bilo je vrlo teško govoriti o nekim pogrješkama sustava nego o pomanjkanju samog sustava, jer upravnog sustava gotovo i nije bilo. Istina, biskup Akšamović je uveo kameralni sustav u kojem je glavna knjiga bila **Blagajnički dnevnik**, tj. knjiga izdataka i primitaka, a ostale imovinske knjige služile su samo za pregled. Zbog složenosti poslovanja na vlastelinstvu kameralni sustav bio je neprikladan za upravu ogromnog vlastelinstva. I agrarna reforma učinila je svoje, naime izazvala je u upravi

lipnja. 1933.

27 HR-NAĐ, fond VL, Fascikl Istraga protiv Heržića i Patzelta, br. 41/32 Prs, *Pismo biskupa Akšamovića Alfredu Patzeltu*, Đakovo, dne 5. oktobra 1932.

28 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Fascikl Istraga protiv Heržića i Patzelta, Izvještaj Dra. Ivana Rogića, predsjednika istražne komisije u defraudacionoj aferi Marijana pl. Heržića, Đakovo, 30. lipnja 1933.

Biskupije tako strahovitu konfuziju, da je biskup morao prvih pet godina kupovati pšenicu na vagone, kako bi opskrbio biskupske namještenike, naime u to vrijeme cijela plaća ili njezin jedan dio isplaćivala se u naravi.[29] U takvoj situaciji biskup je uglavnom tražio i od Svete Stolice i od Ministarstva dozvolu za sječu i prodaju šume, ali nije vodio računa, da bez dozvole Svete Stolice *ne smije smanjivati vrijednost* osnovnog kapitala, makar sječa bila u korist nekih crkvenih institucija, u suprotnom slučaju mora sam nadoknađivati iz redovitih prihoda utrošeno.

Nedostatak kontrole i revizije. -Drugi razlog uslijed kojeg je bila omogućena tako velika defraudacija (krađa) jest *pomanjkanje savjesne i stalne kontrole i revizije*. Da je ona postojala, ne bi nitko mogao sedam godina tjerati svoju nepoštenu rabotu. Istina, obavljala se mjesečna skontracija blagajne, ali tako površno i nesavjesno da kontrolor nije nikada našao ni najmanje pogrješke, čak je bio spreman staviti ruku u vatru za poštenje voditelja blagajničkih dnevnika, u koji on nije ni zavirivao. Ali ni u tom slučaju nije bila najveća krivnja na kontroloru nego na manjkavosti sustava što je potvrdio i Oton Vreča, direktor Zadružne gospodarske banke, koji piše: „Da je blagajnik mogao na gore opisane načine sakrivati manjak u prvom je redu krivnja na sustavu, koji je uveden za poslovanje blagajnom i za vođenje knjiga, a tek u drugom redu na personalu, koji je imao kontrolirati blagajnu.” [30] Istini za volju, u upravi dobrima Biskupske menze nikada niti za vrijeme prijašnjih biskupa niti za vrijeme biskupa Akšamovića nisu vođene uobičajene blagajničke knjige niti popisi da se može sastaviti godišnja bilanca i ona doista nikad nije bila sastavljena. Stoga se nikad nije točno znalo, kakav je bio prihod i s kojim njegovim dijelom je biskup mogao raspolagati. Tako se moglo dogoditi, da je biskup raspolagao i s izvanrednim prihodima, koji se nisu smjeli trošiti nego su se morali pridodavati fondu dobara Menze, i iz njih crpsti. Doista:

> „Bilo je manjkavosti u administraciji Dobra biskupije. Manipulacija novcem je bila takova, da se uopće nije moglo kontrolirati ispravnost stanja blagajne. Knjigovodstvo je u tolikoj mjeri bilo manjkavo, da bilanca uopće nije mogla postaviti. Nije se moglo na temelju svih podataka, koji stoje na raspolaganju, ustanoviti, koliki je čist prihod

29 HR-NAĐ, fond VL, br. 26/933 Prs, Istraga protiv Heržića, Povjerljivo pismo biskupa Akšamovića Ravnateljstvu Dobra B. Đ., Đakovo, 2. travnja 1933.

30 HR-NAĐ, fond VL, Fascikl Heržić, Izvještaj Vreča, str. 4.

poduzeća i koliki je rentabilitet pojedinih grana proizvodnje. Nije se mogla odrediti svota (cifra), preko koje biskup uživalac u svojim prihodima ne može prelaziti, a da ne ošteti (smanji) vlasništvo temeljne imovine. Nije se moglo ustanoviti, koliki su prihodi temeljne imovine i koliki su njeni rashodi. Nije bilo evidentirano, kamo su nestali toliki milijuni temeljne imovine, nego se to moralo naknadno iskonstruirati aproksimativnim brojkama (ciframa). Nije se znalo koliki je kapital temeljne imovine, koji su joj dužnici, a koji vjerovnici. Nije se konkretno znalo, koliki je inventar temeljne imovine, što spada na nju, a što na biskupa uživatelja. Nije se znalo, kakove su se promjene na toj imovini odigrale i koje joj je stvarno stanje.”[31]

Nestručnost i nepoštenje činovnika. - Za upravu tako golemog i raznolikog imanja bilo je potreban velik aparat s namještenicima stručne spreme, u prvom redu onih koji su vodili i nadgledali prihode i rashode dobara. Sam biskup tvrdi da je u upravi vlastelinstva 1920. zatekao kadar sastavljen od stručno i moralno nekvalificiranih činovnika, koje je sam morao postepeno smjenjivati, i to po pravilima spomenute *Službovne pragmatike* koja je više zaštićivala pravo činovnika negoli pravo biskupa vlastelina. Biskup Akšamović je u kratko vrijeme izmijenio tri direktora i u centralnoj upravi sav personal. Nekoliko činovnika bilo je ključno, na prvom mjestu **Josip Hefner,** koji je imao kvalifikaciju apsolviranoga šumara i ekonoma bečke „Boden kulture”. Hefner je vodio reviziju novčanoga prometa u blagajnama pojedinih vanjskih uprava i kod centralne blagajne sa strogom dužnošću, da vrši skontraciju blagajne svakoga mjeseca.[32] Zatim, **Marijan pl. Heržić (Hržić)**, računarski direktor, koji je na vlastelinstvo došao još 1906. godine iz računarske službe Zemaljske vlade u Zagrebu. Njih su preporučivali njihovi osobni dokumenti i građanstvo Đakova. Uz njih je bio **Mišo (Mijo) Marušić**, revizor materijalnih računa u šumarstvu. Heržić je vodio reviziju materijalnih računa mlina i ekonomije. Biskup je bio čvrsto uvjeren da su uvođenjem novog sustava krađe isključene, u što ga je uvjeravao slučaj trojice činovnika, Gujatovića, Fichtnera i Reisza, koji su uhvaćeni u krađi. Ta otkrića je biskup

31 HR-NAĐ, fond VL Kutija (Fasc.) Heržić, Ravnateljstvo Dobra Biskupije đakovačke, Đakovo, 1. oktobra 1933.

32 Skontracija ili škontracija blagajne je stari stručni izraz, a znači, pregledavanje računa.

pripisivao u zaslugu Hefneru koji je bio osoba biskupova povjerenja. On je biskupa redovito izvještavao, da centralnu blagajnu kontrolira i da o skontraciji vodi posebnu knjigu s ubilježbom rezultata na dan skontracije. Budući da se u blagajni nikada nije držalo više novca od 4 do 5 tisuća dinara, biskup je bio tvrdoga uvjerenja, da je sve učinjeno za zaštitu vlastelinske imovine u blagajni. Za Heržića se govorilo da puno troši, ali se znalo da je inače bio dobro stojeći, zapravo bogat.

Treći uzročnik pronevjere bila je skrajnja nesavjesnost i nepoštenje činovnika. Koliko god oni za razne propuste imali isprike u manjcima i neispravnostima sustava, ipak kod svih izbija očita crta nesavjesnosti, a kod dvojice i nepoštenje. Biskup dr. Antun Akšamović naslijedio je kao baštinu cijeli činovnički kadar, koji nije ni mogao ni znao drugačije upravljati, nego po staroj šabloni, birokratski. Oni nisu imali ni volje ni sposobnosti, da se prilagode novim prilikama, a nisu ni znali, kako će se prilike nakon prevrata razvijati, te su nastavili onako kako su navikli, kao da je posjed ostao u istom opsegu i kao da žive u starim normalnim privrednim prilikama. Uz to, oni su *Službovnom* (činovničkom) pragmatikom, koju je Zemaljska Vlada donijela i odobrila g. 1919. – dakle u vrijeme kad je Biskupija bila bez biskupa – svoj položaj osigurali, pa je novi biskup s obzirom na izbor činovnika imao vezane ruke propisima te pragmatike.[33] Svi su oni bili u biskupskom vlastelinstvu starosjedioci, svi su bili „domaći”, jedino je biskup bio stranac, „novajlija”. Kako u svemu, tako su i u pogledu izračunavanja prihoda, odnosno isplaćivanja za tekuće potrebe vlastelinstva i biskupa produžili raniju praksu. Kako su prijašnjem biskupu stavljali na raspolaganje novčana sredstva, tako su to činili i novom biskupu. U svojim knjigama su vodili sve ove izdatke, kako su i ranije vodili, i nije im ni na pamet palo, da nešto na tome mijenjaju.

Istražni postupak

U drugoj polovici rujna 1932. godine biskup Antun Akšamović javio je Apostolskoj Nuncijaturi da je na biskupskom vlastelinstvu otkrivena krađa većih razmjera i da su zbog toga otpuštena dvojica namještenika. Biskup smatra da dvojica namještenika imaju tolike posjede da će se od njih moći

33 Usp. *Službovna pragmatika za* činovničtvo *vlastelinstva djakovačke biskupske nadarbine*. 2. izdanje. Djakovo, Tisak Kraljević i drug u Djakovu, 1919. 8º

naplatiti šteta učinjena krađom. Da se u buduće sačuvaju biskupska dobra, biskup je imenovao Istražnu komisiju kojoj je na čelu bio predsjednik svećenik dr. Ivan Rogić.

Alfred Patzelt, upravitelj vlastelinskog mlina „Štediša” - Budući da su se prvi glasovi o nepravilnostima na Dobru Đakovačke biskupije odnosili na vlastelinski mlin „Štedišu”, istraga je započela s namještenicima u mlinu. Naime, mlin „Štediša” bio je u stalnim manjcima pa se zaključilo da se u njemu događa nešto nedopušteno. Dr. Rogić je najprije saslušao g. Alfreda Patzelta, čiji djelokrug, doduše, kao upravitelja mlina, nije izravno zasijecao u djelokrug Marijana Heržića. Vanjski izgled njegovih knjiga i mlinskih agenda bio je vrlo dobar, jer je on po naravi bio veoma uredan u poslu, a ponešto i ambiciozan. Uopće se nije istraživalo, kakvo je bilo njegovo poslovanje i kakva mu je bila manipulacija sa žitom i brašnom. On je bio osumnjičen da izdaje lažne cedulje i da ih na blagajni u vlastelinskoj brašnari realizira u svoju korist. Biskup je dobio u ruke popis naslovnika na koje su primitci ispostavljeni s njihovom izjavom da vlastelinstvu uopće nisu prodavali pšenice niti su na blagajni primali novac. Prigodom saslušanja Patzelt se branio šutnjom izjavljujući da želi o toj stvari govoriti samo pred biskupom, budući da on ima sigurne podatke i dokaze o nekim nekorektnostima uslijed kojih je vlastelinstvo oštećeno za više stotina tisuća dinara. Biskup je ogovorio Patzeltu da ga nikako ne želi saslušati, nego neka on napismeno iznese ono što je trebao odgovoriti na pitanja dr. Rogića, da se ne kaže: „Kadija te tuži, kadija te sudi”, ali je ipak pristao da se saslušanje obavi u njegovoj prisutnosti, o čemu je sastavljen Zapisnik.[34] Alfred Patzelt je iskreno priznao da je falsificirao kupovne cedulje i onda ih na blagajni u vlastelinskoj brašnari realizirao u svoju korist. On je ujedno zamolio da se donesu blagajnički dnevnici koje je vodio g. Marijan Heržić. Patzelt je izjavio da u financijskom poslovanju nije bilo nikakve kontrole i zato: a) mjesečni materijalni računi mlina već kroz duže vrijeme nisu bili pregledani ni prema Naputku za upravu mlina sravnjeni sa zalihama; b) mjesečni materijalni računi drugih odjeljenja, kao npr. gospodarskog također nisu kontrolirani; c) propusnice mlina nisu nikada sravnite s knjigama mlina; d) ispravnost faktura mlina nije nikada kontrolirana, tj. da li su dobro izračunate; f) nije nikada bila ispitana ispravnost kupov-

34 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Istraga protiv Heržića i Patzelta, Zapisnik o očitovanju g. A. Patzelta proti g. M. Heržića pred Preuzv. g. biskupom drom Rogićem, g. Otonom Vreča, 14. X. 1932.

nih cedulja mlina prije isplate, a u zadnjih nekoliko godina ni nakon isplate. I površnim pregledom blagajničkih dnevnika uspostavilo se da je Marijan Heržić glavni krivac u svemu tome. Patzelt je izjavio da to navodno nije činio iz koristoljublja, nego zato da otkrije, tko proti njemu vodi potajnu špijunažu, prema tome, s njegove strane to je bio samo jedan manevar. Ustanovljeno je da je Patzelt falsificirao kupovne primitke za pšenicu u ukupnom iznosu od 4.273,74.- dinara. On je tu svotu uplatio u gotovom na ruke istražnog povjerenika dra Ivana Rogića za vrijeme samog saslušanja. Osim te svote Patzelt je imao i drugi dug od 23.239,55.- dinara, a biskup se zadovoljio obećanjem da će dug otplaćivati prema mogućnostima. Biskup Akšamović je odlučio da g. Alfreda Patzelta ne prijavi sudu, nego mu je izdao dekret o „otpustu iz službe uz gubitak svih naslova i prava na bilo kakvu opskrbu ili otpremninu.” Budući da je stanovao u kući koja je pripadala Dobru Biskupije Đakovo, imao ju je isprazniti najkasnije u roku od mjesec dana od izdanja navedenog dekreta.[35]

Jakša Kopić, skladištar, saslušan je 12. rujna 1932. u vezi s malverzacijama isplate za predano žito u vlastelinskom mlinu. On je priznao da nije od početka primjećivao neke nepravilnosti, ali je odjednom primijetio da je nekima za jednu predaju žita isplaćeno dva puta. Što više, primijetio je da je izdana isplata za žito što ga oni nisu ni predali, a nekada opet, da je za predano žito isplatnica je izdana na ime g. Alfreda Patzelta.[36]

Vatroslav Homotar, kao blagajnik u mlinu obavljao je isplatu novca što ga je u brašnari utržio. On je primijetio da g. Patzelt podiže novac za žito što su ga drugi predali. Prigodom saslušanja predao je popis brojeva primki prema kojima je g. Patzeltu isplatio 3.306.20 din.

Vjekoslav (Alojz) Zorić, bio je uvijek prisutan kod preuzimanja žita, redovito je on vagao žito i zapisao količinu. On nije primijetio da je g. Patzelt ispunjao primke na imena osoba koje uopće nisu predavale žito.

Josip Hefner. - Generalni direktor „Dobra Biskupije Đakovo” bio je g. Josip Hefner, koji je u đakovačkoj sredini uživao velik ugled. U njegovo se

35 Usp. HR-NAĐ, fond VL, br. 33/932 Prs, Akšamović, Dobro biskupije Đakovo, Đakovo 1. oktobra 1932.

36 Usp.HR-NAĐ, fond VL, *Zapisnik sastavljen 12. septembra 1932.,* str. 4.

poštenje nije sumnjalo, iako je učinio velike propuste u obavljanju svoje službe. Njegov najveći propust sastojao se u tome što biskupa nije upozorio da u ovakvom sustavu ne može imati sigurnosti za ispravno vođenje knjiga i blagajne i da prema tome ne može biti suodgovoran. Jedina sigurnost koju je imao u pogledu vođenja blagajničkih dnevnika i blagajne bilo je neograničeno povjerenje u Marijana Heržića. On u te knjige nije zavirivao, nije tražio da ih pregleda. To povjerenje izrazio je i nakon što je Heržić priznao svoju krivnju: „Ja sam najdublje uvjeren o njegovom najkorektnijem poslovanju s novcem”, izrekao je na istrazi pred dr. Rogićem. Teško je reći, na temelju čega je Hefner stekao takvo povjerenje u Heržića, najvjerojatnije ne podmićivanjem, nego prema mišljenju istražitelja, na temelju svoje naivnosti i komotnosti. „Hefner je u Heržiću gledao neprispodobivu veličinu. Njegov aristokratski nastup, plemenitaštvo, bogatstvo, razbacivanje ovećim svotama, uvaženost kod vatrogasaca, parade njemu u čast itd., sve je to moralo toliko Hefneru imponirati, da se nije ni usudio ni najmanju malenkost da posumnja u njegovo poštenje.”[37] Hefner je bio u stalnome strahu da ne povrijedi tako velikog gospodina, koji je osim toga bio i veoma osjetljiv. Nadalje, Hefner je po prirodi bio nepokretan i komotan, pa je radije sve vjerovao negoli istraživao, pustio je neka sve ide svojim mirom, a pokrenuo se tek kad je biskup od njega zatražio očitovanje, ali to je bilo 1932. godine, dakle prekasno. Tada je došlo na vidjelo da su mnoge stavke bile krivo unesene, da su završni računi nekih godina bili napisani običnom olovkom s križanjima i ispravcima, bez datuma i bez ijednog potpisa. Samo u jednom pregledu mogao je otkriti da je Heržić oštetio vlastelinstvo za ništa manje nego 1.065.000,00.- dinara (sic!). Bar je to svatko mogao uočiti i postaviti pitanje, zašto! Kod svake skontracije (pregledavanja računa) učinio je neki propust koji je Heržiću konvenirao. On je sedam puta godišnje obavljao skontraciju blagajne, a da nije primijetio nikakvu nekorektnost u vođenju blagajničkih knjiga. Nije primijetio nikakvu nekorektnost u poslovanju s novcem. Od Hefnera se nije moglo tražiti da otkrije sustav Heržićevih malverzacija, napose da otkrije njegovu vezu s knjigovođom i da zaviri u sve njegove trikove i finese kojim je prikazivao manjkove. Što očekivati od čovjeka koji je bio dužan da svojim vlastoručnim potpisom uz blagajnikov potpis zaključi isteklu godinu, a on to nije učinio? U tome je bio njegov veliki propust i krivica. Na Hefnerovu slabost aludira i

37 NAĐ, fond VL, Kut Istraga protiv Heržića, Izvještaj Dra Ivana Rogića, predsjednika istražne komisije u defraudacionoj aferi Marijana pl. Heržića, U Đakovu. 30. lipnja 1933.

Heržić u zapisniku od 22. rujna 1932.kad veli: „Uopće je cijelo poslovanje u našem računovodstvu bilo površno i familijarno, a uz to bez ikakve kontrole, a pogotovo se to počelo nastupom g. Reisza u knjigovodstvu”.[38]

Jelica Vitek – knjigo voditeljica. - Jelica Vitek u vrijeme otkrića Heržićeve pronevjere bila je knjigo voditeljica. Ona je iskreno priznala da je u vođenju dnevnih računa (žurnala) bila dosta površna i da je počinjala mnoge nekorektnosti. Iako se u Đakovu primjećivalo njezino napadno i zagonetno prijateljstvo s Heržićem, ona je nijekala da je sudjelovala u Heržićevim malverzacijama, a u svome odgovoru na dekret o otpuštanju s posla zatražila je da se ne ulazi u njezin privatni život. Međutim, Oton Vreča, direktor Zadružne gospodarske banke podružnice Đakovo, koji je bio prisutan kao svjedok kod saslušanja, tvrdio je da je Jelica Vitek tako nemarno vodila kontrolni dnevnik da može biti školski primjer neurednosti i površnosti, gdje se gomilaju bilješke olovkom, precrtava i ispravlja. Svako bi poduzeće, veli on, otpustilo činovnika s ovako malo pažnje, ambicije i volje do posla. Predsjednik istražne komisije zaključuje, da je bila s Heržićem u sporazumu, u isto vrijeme bila je po naravi neuredna i za taj posao neosposobljena. Biskup Akšamović izdao je Jelici Vitek dekret kojim ju je dne 5. studenoga 1932. godine otpustio s posla s napomenom da nema pravo ni na kakvu otpremninu za službu koju je obnašala dvadesetak godina. Ona je biskupu dala do znanja da su malverzacije činili oni u koje je on imao najviše povjerenja, počevši od g. Heržića, pa dalje. Što više, jednom zgodom je i sam biskup proveo skontraciju blagajne, jednom je osobno pregledavao blagajnički dnevnik, pa ni on nije zapazio da nema prijenosa iz prošle godine koji je morao biti prva stavka blagajničkog dnevnika nove godine.[39] Ravnateljstvo Dobra Biskupije Đakovo odgovorilo joj je da biskup ne povlači svoj dekret i da ne odstupa od drugih popratnih sankcija.

38 HR-NAĐ, fond VL, Fascikl Istraga protiv Heržića i Patzelta....

39 Usp.HR-NAĐ, fond VL, Istraga protiv Heržića, pismo Jelice Vitek, od 7. studenoga 1932.

Marijan pl. Heržić (Hržić) revizor i direktor vlastelinstva.[40] - Biskup Akšamović je imao najviše povjerenja u Marijana pl. Heržića, direktora vlastelinstva biskupije Đakovo.[41] U istrazi Heržić je priznao da je kontrolirao rad g. Patzelta svim dopuštenim sredstvima koja se ne mogu nazvati špijunažom. Priznao je da je počeo s malverzacijom od 1927. godine na štetu vlastelinstva a u svoju korist, a te manjkove pokrivao je na taj način da ostatke kod skontracije *nije uračunavao u prihod nego u rashod*. Priznao je da u blagajničkom dnevniku ima neispravnosti. Pregledom blagajničkih dnevnika ustanovljeno je da ih nije vodio na vrijeme, nego je čekao dok ne pristigne veći broj isplata i uplata, i onda je sve odnosne priznanice najedanput provodio. Ta je praksa u sebi neispravna jer se može dogoditi da se uplate izgube, pogotovo se moglo dogoditi kod Heržića koji je na svom stolu i blagajni trpio nemoguć nered. Posebnu neurednost pokazao je u vođenju iskaza. Tako je npr. agrarni iskaz sastojao od jednog prilično velikog skupa djelom ispisanih, dijelom iskrižanih, a dijelom poderanih papira svih mogućih oblika i veličina.... Pronađeno je da ima mnogo uplata koje je krivo unio i mnogo takvih koje uopće nije ubilježio. Sve je to trebao kontrolirati Hefner, međutim on to nije činio, osim što je površno pregledao blagajnu i „skontrirao” je, a da nije ustanovio, da li svota novca u blagajni odgovara navedenim računima. U svom nepoštenju Heržić je išao tako daleko da završni račun nije pisao tintom nego olovkom. Priznao je da je uzimao novac iz kase, koliko, ne zna, ali smatra da bi šteta bila oko 1.000.000.- dinara. Na pitanje, je li svjestan svoga čina i koji su bili razlozi, odgovorio je da je time oštetio vlastelinstvo, priznao je svoju krivicu i bio spreman nadoknaditi nanesenu štetu Biskupiji tako da založi svu svoju pokretnu i nepokretnu imovinu, što je i učinio.

> „Mene je prvih ratnih godina pratila sreća na burzovnim špekulacijama sa raznim vrijednosnim papirima, te sam zarađivao velike svote, a pogotovo prigodom prevrata zlatnim novcem i dolarskim novčani-

40 Marijan pl. Heržić (r. 1874. – + Samobor, 1939.), gospodarski činovnik, sin ljekarnika i odvjetak stare plemićke obitelji Hržić (Heržić) podrijetlom iz Brinja. Nakon što je prodao naslijeđenu tvornicu octa u Virju, 1906. došao je u Đakovo na biskupsko vlastelinstvo u Đakovu za aktuara. Više puta bio je izabran za predsjednika Dobrovoljnoga vatrogasnog društva u Đakovu, bio je čak predsjednik Zajednice vatrogasnih društava Savske banovine i Vatrogasnog saveza Jugoslavije te tajnik Međunarodnoga vatrogasnog saveza u Parizu. Potkraj 1930-ih preselio se u Samobor, gdje je 1939. bio izabran za predsjednika vatrogasnog društva. Bio je i predsjednik đakovačkoga Mjesnoga odbora Crvenog križa.

41 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 42/1932. Prs, *Pismo biskupa Akšamovića Upravi Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Đakovu. Đakovo 8. X. 1932*.

cama. Godine 1921. sam posjedovao što u gotovini kod kuće, što u vrijednosnim papirima, zlatnom novcu i dolarskim novčanicama oko 2.800.000.- kruna. Godine 1923. platio sam od toga novca raznih dugovina za đakovačko vatrogasno društvo 300.000.- kruna, uredio sam veliku glazbu, koja je istina mogla da se isplaćuje sa priredbama, zabavama, kino predstavama i davanjem koncerata izvan Đakova. Glazba je iziskivala sve veće i veće troškove, a ja sam mislio, da će se njeni dohoci povećati i pokušao sam ponovo sreću kupovanjem vrijednosnim papira, ali tu sam vrlo loše prošao, no gubici nisu bili veliki, ali je bio na tom polju svaki pokušaj uzaludan. Nadao sam se, da ću kupnjom zlatnog novca moći podmiriti te sve potrebe, i uvijek sam bio uvjeren, da će mi te kupnje onako uspijevati, kako je to bilo prije. Tako je došlo, da sam obzirom na moju bivšu sreću kod kupnje i prodaje vrijednosnih predmeta, dobio manje, nego sam se nadao, a troškovi glazbe su bili veliki, pa sam posegao za novcem u vlastelinskoj blagajni i u par puta mi je uspjelo, da sam mogao novac namaknuti, no poslije to bilo potpuno nemoguće. Da ta kriza nije nastupila, moguće, da bi se bio izvukao iz toga, jer sam uredio to kino, koji bezuvjetno odbacivao lijep dohodak, što je međutim sve kriza uništila.”[42]

Biskup nije htio da se provede sudski kazneni progon ni proti Heržiću iz sljedećih razloga: 1) Heržić je svoju krivicu odmah priznao i najpripravnije izručio sav svoj pokretni i nepokretni imetak u zalog za pokriće duga. Od sudskog progona materijalno ne bi se moglo ništa više očekivati; 2) Sudski progon dao bi cijeloj stvari veći publicitet, koji bi bio popraćen kojekakvim mogućim i nemogućim komentarima, a sve na štetu ugleda Biskupije i biskupa ordinarija; 3) Računske knjige su tako površno i manjkavo vođene, da ne bi mogle biti nikakav dokazni materijal; 4) Sudski progonom sigurno bi se i politička vlast umiješala, tobože da brani interese Menze. Došlo bi do istrage cjelokupne uprave vlastelinstva, istraživalo bi se gdje se taj novac nalazi i u kojim količinama. „Stvarno bi to značilo da je vlastelinstvo palo pod sekvestar, koji bi bez sumnje morao izazvati crkvenu istragu i crkveno-politički

42 HR-NAĐ, fond VL, *Zapisnik o očitovanjima g. Marijana pl. Heržića, direktora vlastelinstva biskupije, sastavljen 22. septembra 1932.,* str. 4.

zapletaj, koji bi strahovito pogodili ugled i imetak Đakovačke biskupije”.[43] Ispočetka se Stolni kaptol protivio takvom rješenju, ali je kasnije, nakon što je provedena reorganizacija u upravi, radi viših interesa Biskupije, povukao svoj zahtjev.

Istraga o tom slučaju bila je golema, zato je bilo potrebno pojačati istražnu komisiju s novim osobama, u koju su ušli osim dr. Ivana Rogića, kao predsjednik istražne komisije, Antun Jurčević, vicerektor sjemeništa, g. Oton Vreča, bankovni direktor, g. Tomislav Pracny, školski nadzornik, i ing. Dragutin Ficko, nadšumar.

Kad je ustanovljena krađa i kad je Heržić izrazio spremnost predati svu svoju nepokretnu i pokretnu imovinu za koju su smatrali da vrijedi oko 1.500.000.- dinara, mislilo se da će to biti dovoljno za podmirenje štete. Međutim, tijekom istrage, pregledom blagajničkih dnevnika ustanovljen je manjak novca u iznosu od 5.058.835,20.- dinara, što je zapisnički konstatirano u prisutnosti samoga Marijana Heržića. Osim toga, Oton Vreča, bankovni stručnjak, zajedno s Antunom Jurčevićem i s Tomislavom Pracnyjem, ustanovio je da je u bankovnom poslovanju g. Heržić pronevjerio daljnjih 3.007.235.- dinara, što sve skupa iznosi 8.966.070.20.- dinara. Što više, istražna komisija naslućivala je da je Heržić pronevjerio još mnogo vlastelinskog novca s trikovima koji nisu otkriveni. Ista komisija nije istraživala ispravnost pojedinih stavaka blagajničkog dnevnika, sve nekorektnosti u zbrajanju blagajničkog dnevnika i u izbacivanju te prijenosu blagajničkog salda. Komisija je došla do zaključka da bi daljnje istraživanje bilo besmisleno, jer Heržićev imetak daleko zaostaje da pokrije i tu svotu koja je do tada otkrivena. Procjenjuje se da je svota defraudacije prelazila preko 10.000.000.- dinara,[44] što više, neki informirani govore i o krađi od 15.000.000,00- dinara .[45]

Dok se provodila provjera pronevjere, tekao je postupak osiguranja zaloga. Heržić je zajedno sa svojom suprugom Vilmom sav svoj imetak predao u vlasništvo biskupa Akšamovića. Pravo zaloga gruntovno je provedeno na nepokretna dobra, dragocjenosti su predane u ručni polog, a sve ostale po-

43 HR-NAĐ, fond VL, Izvještaj Dra. Ivana Rogića, predsjednika istražne komisije u defraudacionoj aferi Marijana pl. Heržića. Đakovo, 30. lipnja 1933.

44 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Izvještaj Dra Ivana Rogića, predsjednika istražne komisije u defraudacionoj aferi Marijana pl. Heržića

45 Usp. Ilija Anaković, *Dnevnik 1933. – 1940.* 31. VII. 1933. u: HR-NAĐ, Fond Biskupski ordinarijat (dalje: BO, kut. Ilija Anaković).

kretnine založene su sudbeno kod kotarskog suda u Đakovu. Kad je dovršeno financijsko ispitivanje od Heržića je zatraženo da pokretni imetak izruči biskupu na slobodno raspolaganje, a da za nepokretni izda potrebne isprave za gruntovni prijenos prava vlasništva, što je on bez oklijevanja učinio. Od nepokretne imovine imao je: 1) kuću u Zagrebu u Hercegovačkoj ulici br. 106; 2) gradilište bez tereta, a od pokretne imovine: 1) kino-aparat u Đakovu smješten u Vatrogasnom spremištu; 2) Inventar glazbe; 3) razni zlatni i srebrni nakiti, uložak u I. Hrv. štedioni 20.000 din. te razni vrijednosni papiri koji su danas bez cijene, a nekada su imali vrijednost oko 200.000 dinara,[46] koju je Biskupska menza prodala, a od pokrene imovine bila je zlatnina, ukrasni predmeti, dukati i sl. „Konačni rezultat (dobit) prodaje i namirenja Heržićevih obveza te troškova istrage bio je taj da je od sveg Heržićevog imetka ostalo čistog 702.400.74.- dinara. Prema tome ostalo je do danas, a po svoj prilici za uvijek, nenamireno od dosad ustanovljene svote defraudacije iznos od **8.263.669.46. – dinara.** Novac koji je dobiven kao čist ostatak od prodaje Heržićeve imovine razdijeljen je na temeljnu imovinu Biskupske menze i na biskupa dra Antuna Akšamovića...”[47] Biskup Akšamović je svojim dekretom otpustio Heržića iz službe, „uz gubitak svih naslova i prava na bilo kakvu opskrbu ili otpravninu”.[48] Neki drugi dokumenti navode da je za svu Heržićevu unovčenu nepokretnu i pokretnu imovinu Dobro biskupije dobilo 1.015.087,74.- dinara. Da je zaista svu svoju imovinu predao svjedoči činjenica, što je nakon otpusta sve do svoje smrti, koja ga je zatekla u bijedi, živio od milosti svojih rođaka.

Doba potkradanja biskupije, a ne „Zlatno doba DVD-a Đakovo”?

Marijan pl. Heržić, koji se od 1906. godine zaposlio kao aktuar u knjigovodstvu Biskupske Menze napredovao je u svojoj službi sve do mjesta računarskog direktora, aktivno je sudjelovao u životu Đakova i uživao visoki ugled među građanima. Godine 1922., 6. kolovoza bio je izabran za predsjednika Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Đakovu i tu je dužnost obnašao sve

46 Usp. HR-NAĐ, fond VL, fasc. Heržić, Očitovanje od 15. rujna 1932.

47 HR-NAĐ, fond VL, Izvještaj Dra Ivana Rogića, predsjednika istražne komisije u defraudacionoj aferi Marijana pl. Heržića.

48 HR-NAĐ, fond VL, Prs. br. 31/932, Dobro Biskupije Đakovo, u Đakovu, 2. oktobra 1932.

do konca 1930. godine. Prema zapisu kroničara DVD-a njegovom ostavkom prestalo je „zlatno doba rada vatrogasnog društva u Đakovu.”[49] U njegovo vrijeme nabavljena je kino-aparatura za 70.000 dinara, te niz glazbala. U društvu je radila limena glazba i orkestar s oko 90 glazbenika, a velik dio njih bio je u stalnom radnom odnosu s prosječnom plaćom od 3.000 dinara mjesečno. Kad je Društvo predložilo da se nadogradi postojeće vatrogasno spremište, neki su tu ideju odbacili, jer nije bilo sredstava, međutim Predsjednik Heržić odlučio je da se gradi, a na upit, odakle smoći toliki novac, odgovorio je: „Bit će, Bog će dati!” Gradnja je stajala preko 400.000 dinara i sve je podmireno, a da društvo iz svoje blagajne nije dalo niti jedan dinar.[50] Ni Đakovčani ni članovi Dobrovoljnog vatrogasnog društva nisu ni slutili što stoji iza toga: „Bit će, Bog će dati!” Stajalo je vlastelinstvo Đakovačke biskupije koju je Heržić potkradao, koji je godišnje primitke u blagajničkom dnevniku bilježio kao izdatke, s tim izdacima kupio je ton-kino, glazbala i uzdržavao 90-ak glazbenika s mjesečnom plaćom od oko 3.000 dinara.

Heržić je 1929. godine, dakle i prije otkrića krađe, zapisnički zatražio da mu se prizna pravo vlasništva na predmete koje je on za društvo nabavio. Zato, čim je krađa ustanovljena, sam Heržić je saopćio biskupu Akšamoviću da je izvijestio Dobrovoljno vatrogasno društvo u Đakovu da su sve njegove pokretnine koje se nalaze u vatrogasnom spremištu prenesene u vlasništvo biskupa.[51] Dr. Ivan Rogić je po službenoj dužnosti išao pregledati te predmete, nakon čega je zamolio upravu Društva da ih neko vrijeme zadrži prije nego što budu dani na dražbu. On je ujedno predložio Društvu, ako je zainteresirano za neke od tih predmeta, da se javi u roku od 10 dana, a u istom dopisu dao je do znanja da je biskup teško povrijeđen neugodnim i nedoličnim incidentom, u kojem je bila razderana i biskupova slika, a u kojem su sudjelovali i neki članovi Društva, jer se zna da je biskup Antun Akšamović bio veliki dobrotvor Društva. Prije svakog daljnjeg pregovaranja dr. Rogić kao predsjednik istražne komisije zatražio je da se Društvo biskupu ispriča i da se dotadašnji tajnik g. Čubriković posve ukloni iz odbora. Društvo se službeno ispričalo i ujedno navelo da je proteste izazvao mladi kateheta sa svojim ko-

49 Branko Špehar st. i Branko Špehar ml., Ivan Grizak, *Spomen knjiga u povodu proslave 125-e obljetnice DVD Đakovo*, Izdavač Dobrovoljno vatrogasno društvo Đakovo, Kompjuterska obrada i tisak „Tipografija” d.d. Đakovo, Đakovo, 1997., str. 55.

50 Branko Špehar st., *Spomen knjiga*, str. 42. – 55.

51 HR-NAĐ, fond VL, Istraga protiv Heržića, Predmet – Heržić, Opaske - Pokretnine. Dopis Heržića biskupu Akšamoviću, Đakovo, 2. oktobra 1932.

mentarima u školi o toj aferi,[52] a ispričao se i g. Čubriković.[53] I sam biskup je u opširnom pismu Društvu opisao taj neugodni slučaj, priznao je da je prema Heržiću imao veliko povjerenje. Kad je nakon otkrića afere Heržić odlučio založiti svoj inventar koji se nalazi u vatrogasnom spremištu, biskup ga je od toga odgovarao, ali bez uspjeha. Biskup je osobno priznao da nema ništa protiv Društva, ali u ime odgovornosti prema Biskupskoj menzi mora učiniti sve da se šteta vlastelinstvu namiri.[54] Uprava Dobrovoljnog vatrogasnog društva dala je do znanja biskupu da Društvo nije u mogućnosti otkupiti predmete koji su dani na dražbu, pa predlaže da Biskupsko dobro: 1) podmiri tražbinu zadružne banke od 25.000 dinara i preuzme vrijednosne papire koji su služiti za sigurnost ovih dugova; 2) da prepusti u vlasništvo i oslobodi založene predmete našem društvu na slobodno raspolaganje.[55]

U vrijeme kad je Heržić potkradao Biskupsku menzu Dobrovoljno vatrogasno društvo otkrilo je spomen ploču predsjedniku Marijanu pl. Heržiću s tekstom: „U znak zahvalnosti svome začasnom doživotnom predsjedniku MARIJANU Pl. HERŽIĆU Dobrovoljno vatrogasno društvo u Đakovu.”[56] Istina, devet godina ranije otkrilo je ploču i svome (pravome) pokrovitelju i dobročinitelju dr. Antunu Akšamoviću.[57]

Biskupska menza pod novom upravom

Povodom defraudacije Marijana Heržića i otkrića velikih neurednosti u upravi Dobra biskupije biskup je bio prisiljen pristupiti temeljitoj reorganizaciji cjelokupne uprave. Zato je dokinuo službu generalnog direktora, a mjesto njega je imenovao Ravnateljstvo Dobra biskupije s Ravnateljskim vijećem. Predsjednikom Ravnateljskog vijeća imenovan je mons. dr. Franjo Herman, podpredsjednikom mons. Josip Sokol, a izvjestiteljem i generalnim inspektorom dr. Ivan Rogić. Njima je biskup dodijelio tri stručna referenta gg. Mišu

52 HR-NAĐ, fond VL, Istraga protiv Heržića, Predmet – Heržić, Opaske- Pokretnine. Dopis Heržića biskupu Akšamoviću, Đakovo, 2. oktobra 1932.

53 HR-NAĐ, fond VL, Dobrovoljno vatrogasno društvo, Dopisi dr. Antunu Akšamoviću od 7. listopada 1932., 8. listopada 1932, i 12. listopada 1932.

54 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 42/1932. Prs

55 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Istraga protiv Heržića, Predmet – Heržić, Opaske- Pokretnine. Dopis Dobrovoljno vatrogasno društvo u Đakovu biskupu Akšamoviću, Đakovo, 7. veljače 1933.

56 Branko Špehar st. i Branko Špehar ml., Ivan Grizak, *Spomen knjiga...* str. 55.

57 Usp. Branko Špehar st. i Branko Špehar ml., Ivan Grizak, *Spomen knjiga...* str. 41.

Marušića, Franju Horvatovića i Ivana Asančaića. Budući da je Ravnateljstvu predao neograničenu vlast uprave Dobrom biskupije, biskup je pozvao sve činovnike i namještenike da se u buduće u svim poslovima imaju obraćati izravno i isključivo na Ravnateljstvo. Za vršioca zaključaka ravnateljskog vijeća postavljen je dr. Ivan Rogić i njemu su svi činovnici i namještenici Dobra biskupije bili disciplinski podređeni. Dekret o imenovanju Ravnateljstva bio je predočen svim činovnicima i oni su svi potpisali da ga prihvaćaju.[58]

Iako je biskup Ravnateljstvu dao neograničenu vlast uprave, u dva svoja pisma, tj. od 22. i 27. rujna 1933. htio je tu vlast nadgledati, a s time i ograničiti. Na to mu je dr. Rogić odgovorio da to ne radi i neka Ravnateljstvo pusti na miru da obavi svoj posao, inače će dići ruke od tog zamršenog posla.[59]

Papa „kondonira” – „oprašta”

Biskup je tek godine 1930. počeo zapažati (on kaže „već”) da uprava Dobra /Dominii/ biskupije đakovačke nema uspjeha u svojem gospodarenju. Tražio je uzroke i godine 1932. /1. IX./ ustanovio da je nekoliko činovnika upleteno u velike defraudacije. Odmah je stvar prijavio Stolnom Kaptolu i Apostolskoj Nuncijaturi u Beogradu nastojeći predusresti novine koje bi sigurno na svoj način izvijestile javnost o toj za njih veoma zanimljivoj stvari.[60] Provedena je stroga istraga protiv defraudanata i ujedno obavljena točna revizija svih knjiga primitka i izdatka od 1. VII. 1920. do 1. IX. 1932. Tom zgodom je izvršen i obračun /ratio reciproca/ između imovine Biskupske menze i Biskupa uživatelja jer je nepokretna imovina bila vlasništvo Biskupske menze, a pokretna vlasništvo biskupa uživatelja. O svemu je sastavljen iskaz /elenchus/, a njegov je sadržaj potvrdio i Stolni kaptol na svojoj sjednici od 30. lipnja 1933. godine, o čemu je isti Kaptol izvijestio Apostolskog nuncija u Beogradu.[61]

Kad se 1933. godine slavila 1900-ta obljetnica smrti Isusa Krista, organizirano je nacionalno hodočašće u Rim na kojem su sudjelovali naši biskupi, svećenici i velik broj vjernika. Biskup Akšamović se zbog slabog zdravlja

58 Usp. HR-NAĐ, fond VL, br. 69/932, Prs, Đakovo, 10. decembra 1932.

59 Usp. HR-NAĐ, fond, VL Ravnateljstvo Dobra Biskupije đakovačke, Prs. 1. oktobra 1933.,

60 Usp. HR-NAĐ, fond AP br. 28. IX. 1932. Prs.

61 Usp. HR-NAĐ, fond Stolni kaptol (dalje: SK) br. 42/1933., 30. lipnja 1933.

nije mogao pridružiti hodočašću, pa je to učinio dva mjeseca kasnije. On je tom zgodom trebao, zajedno s drugim biskupima, obaviti i pohod „ad limina” i predstaviti Kongregaciji i Svetom Ocu sveukupnu situaciju u biskupiji. Budući da je godinu dana ranije otkrivena velika krađa na biskupskom imanju i neregularno upravljanje s Menzom, Rimu je trebalo predstaviti obračun poslovanja od 1920. do 1932. godine. Biskup je taj posao povjerio posebnoj komisiji na čelu s dr. Ivanom Rogićem, profesorom i pravnikom. Ispričavajući se zbog kašnjenja biskup je Apostolskom nunciju uputio dopis u kojem je između ostalog napisao:

> „Prije svoga hodočašća u Rim u mjesecu srpnju doći ću u Beograd da Vašoj Preuzvišenosti iznesem o čemu će govoriti Izvještaj. Ako Vaša Preuzvišenost u mom načinu postupka pronađe neku čak i polu voljnu krivnju u rasipanju crkvenog imanja, molim da me iskreno udostoji opomenuti. Ja sam se spreman na zapovijed Svetog Oca ili zamijeniti s bilo kojim biskupom najsiromašnije biskupije u Jugoslaviji ili ako se takav čin prijelaza zbog čvrste prisege Uprave čini neprikladnim i Crkvi nekorisnim, spreman sam prema novo izdanim Statutima godine 1932. kojima su prijašnji iz godine 1919. potpuno i bitno dokinuti, pod trajnim nadzorom Kaptola i, ako Kaptol hoće uz njegovu suradnju upravljati Biskupskom menzom. Što više, ako se čini da je potreban Koadjutor s pravom nasljedstva, neka se Vaša Preuzvišenost udostoji pružiti pomoć. – U cijeloj ovoj šteti treba imati pred očima samo i jednino materijalno dobro, a još više duhovno dobro Biskupije a ne biskupove želje.”[62]

Biskup je priredio Relaciju za Rim u dva dijela, u prvom dijelu opisao je opću situaciju u Biskupiji,[63] a u drugom dijelu, zapravo pismu Svetom Ocu iznio je materijalno stanje Biskupske menze nakon defraudacije Marijana pl. Heržića nakon deset godišnjeg (nekorektnog) upravljanja biskupijskim dobrima. Pismo Svetom Ocu sadrži četiri točke:

1) Slučaj krađe Marijana pl. Heržića, koji je, prema tadašnjoj procjeni, prouzročio štetu od 5.000.000.- dinara odnosno 1.250.000.- lira, a

62 HR-NAĐ, fond AP, br. 28/933 Prs, Diacovae die 1 Mai 1933.

63 Usp.HR-NAĐ, fond BO, br. 750/1933, Relationes Dioecesanae pro Quinquennii V. Anno tertio /1933./ Dr.Antun Akšamovć, episcopus, Diacovae, 25. Aprilis 1933.

ta se svota mora nadoknaditi iz imovine Biskupske menze koja je nepopravljiva.

2) Zbog nedovoljnih redovitih prihoda biskup je u proteklom razdoblju za upravljanje biskupijom od Biskupske menze bio prisiljen posuditi (uzeti predujam) svotu od 9.782.426.- dinara. Tu svotu on nije trošio u privatne svrhe nego u svrhe povezane s upravom biskupije, uz suglasnost Stolnoga Kaptola i Biskupijskog administrativnog vijeća. Biskup je zamolio Papu da dio svote, tj.4.782.426. – dinara blagonaklono kondonira (oprosti), a za ostali dio tj. svotu od 5.000.000.- dinara sam biskup preuzeo je obvezu sukcesivno otplaćivati iz redovitih prihoda Menze.
3) Osnovna imovina Biskupske menze u pokretnoj i nepokretnoj imovini dosizala je tada vrijednost od 100.000.000. - dinara, iako priloženi iskaz ne prikazuje toliko.
4) U iskazu primitaka i izdataka kapitala u razdoblju od 1920. do 1932. godine prikazano je smanjenje odnosno redukcija vrijednosti Biskupijske menze za 33.664.528.- dinara, ali ta je svota izdana isključivo u svrhu pravilnog upravljanja Biskupijom, napose za Veliko i Malo sjemenište.

U nastavku pisma biskup je pobliže iznio slučaj Heržić i postupak činovnika koji su vodili administraciju Menze, zatim je istakao brigu za sjemeništa, napose gradnju Malog sjemeništa u Zagrebu, ali i za Veliko sjemenište u Đakovu. A sve to u svrhu povećanja svećeničkih zvanja kojih je u Biskupiji bilo malo.

„Posuđenu” svotu novca biskup je namjeravao u što kraćem roku namiriti iz redovitih prihoda, ali su zbog krađe ti prihodi Biskupske menze u proteklom vremenu veoma smanjeni. 50% od svote 4.572.573.- dinara - koju je biskup bez prethodne dozvole uzeo - izdao je za uzdržavanje Velikog i Malog sjemeništa, a svotu od 299.853.- dinara darovao je siromašnim crkvama koje su oštećene za vrijeme rata, a za ostatak svote tj. 4.782.426.-dinara biskup je usrdno zamolio Svetog Oca da blagonaklono udijeli kondonaciju. Jedan dio novca namijenjen za sjemenište utrošit će se u formaciju budućih svećenika, jer biskupija ima mali broj svećenika, što je na štetu vjerskog odgoja vjernika. Biskup je izvijestio Papu da je, 4. prosinca 1932. godine, izdao novu Uredbu za upravu Biskupske menze u namjeri da se u budućnosti spriječe krađe. Tu je Uredbu predstavio i Apostolskom nunciju u Beogradu.[64] Prema njoj u upra-

64 Usp. HR-NAĐ, fond AP, *Uredba za upravu temeljnom imovinom Dobra Biskupije đakovačke*.

vu Vlastelinstva postavljena su tri svećenika: predstavnik biskupa, Stolnoga kaptola i glavni sudac istražitelj, osim toga, imenovana je komisija za reviziju svih poslova.[65]

Na povratku iz Rima „ad limina” biskup je na dan dva svratio u Dječačko sjemenište u Zagrebu. Svjedoci kažu da je, uza sve teške udarce što su mu je zadali Heržićeva krađa i požar katedrale te godine, bio začuđujući njegov optimizam. Veli da mu je sv. Otac rekao neka provede sve one mjere koje smatra potrebnima. Biskup je pred prisutnima tvrdio da je Heržić ukrao 5.000.000.- dinara, ali informirani govore da se radilo o 9 – 10 – 15 milijuna.[66]

Biskup „darežljive ruke”

Sv. Kongregacija Konzistorija vratila je tekst Izvještaja Apostolskom nunciju u Beograd s napomenom da ga prouči i da dade svoje mišljenje o njemu, što je on učinio, kao što se vidi iz dopisa upravljenog prefektu iste Kongregacije Kardinalu Karlu Rossiju.[67] U dopisu je Nuncij izložio kardinalu situaciju Đakovačke biskupije koja je još uvijek najbogatija biskupija u Jugoslaviji, iako je pretrpjela mnogo štete i od agrarne reforme, defraudacije činovnika i od značajne (neregularne) prodaje parcela šuma i oranica. Iza nje slijedi Zagrebačka nadbiskupija, na trećem mjestu je Ljubljanska koja daleko zaostaje iza njih dvije, a sve ostale Biskupske menze su siromašne i veoma siromašne. Nuncij ističe da su đakovački biskupi uvijek bili velika gospoda, a tako se ponašao i biskup Akšamović. On je bio veoma darežljive ruke prema svima, posebno prema pobožnim zakladama. Imovina je napose uvelike smanjena zbog prodaje šume za izgradnju centralnog sjemeništa u Zagrebu. Uz to se dogodila i teška krađa zbog velikog biskupova povjerenja u namještenike na biskupskom vlastelinstvu koju biskup nije htio prijaviti državnim vlastima da se izbjegnu procesi koji bi bacili loše svjetlo na Menzu bez nade

Ova uredba stupa na snagu 1. juna 1934. .. i to pokusno na godinu dana. Biskup A. Akšamović, v.r. 28. lipnja 1933. – Tu je Uredbu odobrila Sv. Kongregacija konzistorija svojim otpisom od 23. ožujka 1934., Nr. 713/33 B/ v idi: HR-NAĐ, fond AP, Kutija Prs 1933.

65 Usp. HR-NAĐ, fond, AP, Biskup Akšamović upućuje Papi dopis. Beatissime Pater! Instantia Congreg. Consistoriali tradita occasione visitationis ad limina Apostol., Đakovo, in Jugoslavia die 3. julii 1933, Nr. Prs 750-II /1933.

66 Usp. Ilija Anaković, *Dnevnik 1933. – 1940.* Dne 31.VII. 1933.

67 Usp. VAT-SCC, Locus Jugoslavia, Sirmio 1933, 713/33, Alla Sua Em. il Signor Card. Carlo R. Rossi, Mensa Vescovo di Diacovo, Belgr. 13. XII. 1933., f. 15084

u nadoknadu. U međuvremenu se javljaju nove nevolje, ali sve će to dobro doći i biskupu i njegovim suradnicima da u buduće budnim okom prate što se događa u upravi dobara i kontroliraju Upravu. Bilanca sanacije učinjena je pod pritiskom Stolnoga kaptola koji je s pravom zabrinut za situaciju, ali koji nipošto nije posve neodgovoran, budući da u prošlosti nije primijenio svoje pravo nadzora, iako su kolali glasovi o malverzacijama. Nuncij je mišljenja da Kardinal predsjednik Kongregacije biskupovu molbu s prijedlozima preporuči Svetom Ocu. U audijenciji 3. ožujka 1934. kardinal Rossi je iznio papi Piu XI. đakovački slučaj i on je na sve točke odgovorio pozitivno, uz klauzulu da biskup treba što prije namiriti preostalih 5.000.000.- dinara duga, uz obvezu da ima svake godine izvijestiti Svetu Kongregaciju o rati novca uplaćenog za namiru duga.[68]

Dr. Rogić, glavni inspektor je biskupu Akšamoviću dao do znanja da nije dobro što je u svojoj Relaciji „ad limina” zatražio kondonaciju za svotu od 9.783.426.- dinara prije nego što je Sveta Stolica prihvatila Obračun temeljne imovine od 1920. – 1932. Prema tom Obračunu ustanovljeno je da je od raznih prodaja Menzinih objekata realizirano 54.021. 974. – dinara. Ako taj novac nije upotrijebljen za svrhe Menze, nego izvan nje, ti su izdatci otuđenje. Prema tome biskupov dug ne iznosi 9.783.426. – dinara, nego 54.021.974. – dinara. Ako biskup od Svete Stolice nije ishodio dozvolu za otuđenje, trebalo ju je zamoliti tom zgodom, tada bi se konačno ustanovio pravi dug, ovako svako rješenje ne počiva na sigurnim dokazima i do kraja ostaje visjeti u zraku.[69]

Biskup ulaže svoju imovinu - „unifikacija”

Nakon što je Obračunom ustanovljeno, da je utrošen jedan dio imovine Biskupske menze, biskup Akšamović podnio je na Sv. Stolicu predstavku, kojom ju je u prvom redu izvijestio, da je u teškim prilikama za potrebe biskupije i biskupijskih ustanova utrošeno cca 33.000.000.- dinara, zatim da je prema obračunu ostao dužan Menzi 9.782.426.- dinara, ali ni tu svotu nije upotrijebio u svoje privatne i osobne svrhe. Osim toga, zamolio sljedeće:

68 Usp. VAT-SCC, Jugoslavia, Sirmio, 713/33 A. Ex Audientia SSmi diei 3. Martii 1934.

69 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Pismo dr. Rogića, Đakovo, 22. lipnja 1939.

1. da Sv. Stolica podijeli sanaciju za imovinu Menze koja je utrošena bez prethodnog odobrenja;

2. da mu Sv. Stolica odobri kondonaciju (oprost) i time ga oslobodi obveze vraćanja duga do iznosa od 4,782.426.- dinara;

3. da mu se odobri sukcesivno vraćanje Menzi preostalog duga od 5,000.000.- dinara;

4. da se odobri novi Statut za upravu Menze prema kojemu se uprava povjerava novom ravnateljstvu, sastavljenom od predstavnika biskupa, predstavnika Stolnoga Kaptola i predstavnika uprave Dobra biskupije, te osnovano nadzorno vijeće za bilance. Sv. Kongregacija Konzistorija je na predstavku odgovorila pozitivno.[70]

Biskup je prihvatio obvezu da svake godine od 1933. Biskupskoj menzi u ratama vraća dug i da svake godine izvještava koliko je vratio. Međutim, godina 1933. svršila je s gubitkom, a ni godina 1934. nije bila bolja, zato je biskup svojom predstavkom na Sv. Stolicu od 10. XI. 1934. morao izvijestiti, ne samo da nije ništa mogao od svoga duga otplatiti, nego je njegov dug porastao za još 1.278.652.- dinara, budući da čisti prihod Dobra biskupije u g. 1933. nije bio dostatan za pokriće redovnih potreba biskupa i biskupijskih institucija.[71] S tim u vezi tražio biskup od Sv. Stolice odobrenje, da svu svoju osobnu aktivu i pasivu prepusti Biskupskoj menzi, te sav svoj mrtvi i živi inventar, kao i sve obveze, pa da u buduće Menza pod upravom dosadašnjeg ravnateljstva iskorištava njegove imovinske objekte i vodi privređivanje u svoju korist i na svoj rizik. Biskupu i biskupijskim institucijama davalo bi se od prihoda Menze, koliko je stvarno potrebno za njihovo uzdržavanje, dok bi se eventualni višak godišnjeg prihoda pripisivao osnovnom kapitalu Biskupske menze.

Na tu predstavku Sv. Konzistorijalna Kongregacija ovlastila je 8. II. 1935. biskupa da sporazumno s tadašnjim Apostolskim Nuncijem Hermenegildom Pellegrinettijem prouči pitanje sanacije Menze i učini, što smatra najkorisnijim za njenu restituciju, i nakon toga zatraži odobrenje Sv. Kongregacije.[72]

---

70 Usp. VAT-SCC, Locus Jugoslavia, Sirmio, 713/1934., 3. Marzo 1934.

71 Usp. HR-NAĐ, fond AP, A. Akšamović: Beatisime Pater!, Đakovo (Jugoslavia) die 10. Novembris 1934.

72 Usp. HR-NAĐ, fond AP, A. Akšamović: Beatissime Pater! 10. Novembris 1934. 10. studenoga 1934.

Apostolski nuncij je navedeni Reskript Sv. Konzistorijalne Kongregacije dostavio biskupu Akšamoviću,[73] koji se na temelju podijeljene ovlasti sporazumio s Apostolskim nuncijem, da se kao jedini koristan način sanacije i restitucije Biskupske menze provede **unifikacija obiju imovina**. Stolni Kaptol i Biskupijsko administrativno vijeće dali su na takvo rješenje svoj pristanak. Nakon toga biskup je izdao upravi Dobra biskupije nalog da se počevši od g. 1935. u knjigovodstvu provede unifikacija tako da se sva biskupova imovina prenese na Menzu i da u buduće Menza pod upravom dosadašnjeg ravnateljstva gospodari u svoje ime i u svoju korist.[74] S tim u vezi izdao je biskup uz odobrenje Stolnoga Kaptola isprave, kojima *svoju pokretnu i nepokretnu imovinu predaje u vlasništvo Biskupske menze*. S obzirom na nekretnine valja spomenuti, da prijenos vlasništva nije gruntovno proveden, budući da se čekalo na konačno rješenje i odobrenje Sv. Stolice, koje do danas nije uslijedilo. Nakon što je ovako riješeno pitanje sanacije Menze prema ovlaštenju Konzistorijalne Kongregacije od 8. II. 1935. uputio je biskup preko Apostolskog Nuncija novu predstavku na Sv. Stolicu, u kojoj je izvijestio o učinjenome s molbom, da se sve definitivno odobri. Ugovor između biskupa i Biskupske menze potpisao je zajedno s biskupom i članovima uprave Biskupske menze i dr. mons. Lovro Radičević, kanonik Apostolski vizitator, tek na sjednici Ravnateljstva Dobra biskupije održanoj 27. ožujka 1941. godine, o čemu je sastavljen Zapisnik.[75] Tim aktom u prisutnosti Apostolskog vizitatora izvršen je prijenos sveukupne aktivne i pasivne imovine biskupa Akšamovića na Biskupsku menzu. Prijenos i unifikacija imovine izvršena je s imovinskim stanjem od 31. XII. 1934. Prema tome, od 1. I. 1935. postoji samo imovina Biskupske menze kojom se dalje upravlja prema posebnom ugovoru, prethodno odobrenim od Svete Stolice, a sklopljenim između biskupa Akšamovića i Biskupske menze, zastupane po Apostolskom vizitatoru dru Lovri Radičeviću i velikom prepoštu dru Andriji Spiletku na dan 27. III, 1941.[76] Biskup je iste

73 Usp. HR-NAĐ, fond AP, Nonciature Apostolique Belgrade, die 16. februarii 1935. br. 17151.

74 Usp. NAĐ fond Vl, Prs. 38/935 od 30. XII. 1935.

75 Usp. HR-NAĐ, fond AP, Contractus inter Dr. Antonium Akšamović, Episcopum diacovensem et Mensam Episcopalem... quae rescripto Nuntiaturae Apostolicae Belgradi die 24. februarii 1941. Nrus 3573/1941. intimata est, Diacovae /Đakovo/ die 27. Martii 1941. – Zapisnik sjednice Ravnateljstva Dobra biskupije održane dne 27. ožujka 1941.

76 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Fascikl: Preuzimanje imovine dr Antuna Akšamovića, biskupa Đakovačkog sa strane Biskupske menze đakovačke sa imovinskim stanjem per 31. XII. 1934, izvršeno u Đakovu, 27. III. 1934., Bilanca Preuzvišenog gospodina biskupa dr. Antuna Akšamovića kao uživaoca Dobra Biskupije đakovačke per 31. XII. 1934.

godine svojim dopisom urgirao da Sveta Stolica ratificira taj Ugovor i ujedno zamolio da ga Kongregacija izvijesti o rezultatima Apostolske vizitacije, kako bi mogao ispraviti ono što je možda krivo učinjeno.[77]

Nakon silnih perturbacija i nakon što je riješeno stotinu pitanja u vezi sa sanacijom Menze sad se jedino čekalo odobrenje Sv. Stolice. Rezultati su pokazali da je u tako kompliciranoj situaciji unifikacija Biskupske menze i biskupova privatnog vlasništva najbolje i najuspješnije rješenje. To razmišljanje je izneseno i Apostolskim vizitatorima mons. dr. Josipu Srebrniću, krčkom biskupu, i mons. dr. Lovri Radičeviću, zagrebačkom kanoniku. Nakon svega doneseno je nekoliko sljedećih zaključaka:

1. Preuzimanjem biskupove imovine Biskupska menza nije pretrpjela nikakvu štetu, a na sebe time nije primila nikakvu novu obvezu. Formalno je postojao osobni dug biskupa Akšamovića, ali stvarno on je ipak teretio Menzu, jer bi taj dug biskup mogao otplatiti samo viškom prihoda iz Menzinih dobara, budući da biskup nema nikakve svoje privatne imovine. Međutim, taj višak prihoda ide u korist Menze. Dakle, Menza ništa ne gubi, nego dobiva bar onoliko, koliko bi dobivala da biskup otplaćuje kao svoj osobni dug. U slučaju, da biskup svoj dug ne bi mogao otplatiti, morala bi ga otplatiti Menza, jer je dug nastao u vezi s upravom biskupskog beneficija i uzdržavanja biskupijskih ustanova. Prema tome Menza stvarno ne preuzima nove obveze, nego se ovom transakcijom formalno provodi ono, što u stvari već postoji.
2. Biskupska menza ovom transakcijom dolazi u bolji položaj, jer joj se daje mogućnost ne samo da naplati ostatak duga biskupa, koji je nakon kondonacije preostao, nego joj se daje mogućnost regresa za ranije gubitke, koje je pretrpjela, kada je od svoje supstancije davala za uzdržavanje biskupijskih institucija.
3. Biskup se tom transakcijom rješava svoje najveće brige u koju je upao zato što je u ovakvim prilikama bio đakovačkim biskupom. On se rješava brige i za budućnost, jer se ni u buduće neće njegovi dugovi gomilati, ako eventualno koje godine čist prihod ne bude dostatan za pokriće redovnih potreba.
4. Odobrenjem Sv. Stolice stavilo se sve indirektnim putem na zakonitu osnovu i time su sanirane i sve eventualne netočnosti u brojkama

77 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 42/941 Prs, Đakovo, 5. Decembris 1941.

Obračuna, koji radi manjkavih podataka u knjigovodstvu nije mogao biti apsolutno točan. Tako se je stvorila nedvojbeno najispravnija juridička osnovica za daljnje ispravno poslovanje.

5. Ovom se je transakcijom konačno likvidirala neodrživa praksa, prema kojoj su biskupi morali od interkalarne uprave otkupljivati živi i mrtvi inventar, te priskrbiti potreban prometni kapital, i tako se već pri nastupu službe zadužiti za svojih 6.000.000 - 8,000.000.- dinara. U novom sustavu biskup kod Dobra biskupije neće imati nikakvog svoga privatnog imetka, ni inventara ni novca, nego će samo uživati dio stvarnog godišnjeg čistog prihoda. U tom slučaju nakon biskupove smrti neće biti mjesta famoznim ostavinskim parnicama, koje se decenijima nisu zaključivale, kako to svjedoči ostavinska parnica nakon pokojnog biskupa Krapca, a neće se ni državnoj interkalarnoj upravi dati prilika i mogućnost, da za vrijeme interkalara biskupsko dobro formalno opljačka.
6. Rezultat petogodišnjeg upravljanja po novom sustavu sam po sebi bio je dostatan za njegovo potpuno opravdanje. [78]

U navedenom dopisu od 5. prosinca 1941. godine biskup je izvijestio Prefekta Kongregacije da je u vremenu od 27. ožujka 1941. do 1. srpnja 1941. prenesena i zadnja rata iz redovitih prihoda biskupskog beneficija na Biskupsku menzu. Stoga je Biskupska menza od 31. prosinca 1934. do 1. srpnja 1941. dijelom u stvarnim objektima, dijelom u novcu primila 9.658.718.-dinara, tj. 20.098.- dinara više nego što je biskup bio dužan prema Menzi. Biskup je time ispunio ono što je obećao Svetom Ocu, tj. da će s vremenom iz redovitih prihoda Menze vratiti dugove. Nakon što je ta stvar sretno završila biskup je sigurnom savješću pred Svetim Ocem i pred Uzoritim kardinalom izjavio da je *svoju obvezu prema Biskupskoj menzi točno ispunio*.[79]

78 Usp.HR-NAĐ, fond, AP, Preuzvišenom gospodinu Msgr dr. Josipu Srebrniću, biskupu krčkom kao Apostolskom Vizitatoru za Biskupiju đakovačku, u Đakovu, 20. srpnja 1940. Sastavio: Dr. Rogić I, v.r. generalni inspektor Dobra Biskupije đakovačke, Vidio: Antun Akšamović, vr.

79 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 42/941 Prs, Đakovo, 5. Decembris 1941.

Biskup razmišlja o (ne)ispravnosti svog upravljanja materijalnim dobrima

Kad je nakon otkrića prijevare i krađe stručna komisija vršila reviziju Hržićeva poslovanja u Blagajničkom dnevniku od 1921. do 1932. godine, kako bi spriječio krive zaključke, biskup Akšamović je upravio dopis Ravnateljstvu Dobra Biskupije Đakovo u kojem je pokušao predstaviti što je on poduzimao od početka svoje uprave Vlastelinstvom. Redom je navodio svoje razloge, prije svega, veli on, morao je prvih godina na vagone *kupovati pšenicu*, kako bi opskrbio svoje namještenike koji su dobivali plaću u naravi. Zatim, *mlin* koji mu je donosio zaradu izgorio je 1921. godine, tj. godinu dana nakon njegova imenovanja za biskupa, pa je kroz tri godine morao svu meljavu vršiti u tuđim mlinovima, što je bio razlog trajnog deficita u ekonomiji agrara. Potom, još prije nego je imenovan za biskupa započela je *agrarna reforma* koja mu je cijelo vrijeme prijetila eksproprijacijom šuma, zato je nastojao šume slabije vrijednosti prodati i uvesti industriju, koja odgovara slavonskom ambijentu pa je dao izgraditi motorni mlin i urediti tvornicu Strossmayerovac, te kupiti tvornicu žeste Stočin. Biskup je upozorio Ravnateljstvo kako su se baš za njegove uprave Dobrom biskupije počeli dobivati ne samo *fructus naturales beneficii* nego i *fructus industriales* - prirodni plodovi beneficija nego i industrijski plodovi. Dok se on oslanjao na prirodne plodove, jedva je što dotjecalo, a pomoću ovih drugih, industrijskih, uspio je kupiti auto, kupiti i skoro sasvim isplatiti tvornicu Stočin, a Vladi otplatiti privatni inventar. – Osim toga, biskup je istaknuo vrlo važnu činjenicu, naime, dok je Biskupsko Dobro bilo cjelovito za vrijeme svih režima prije agrarne reforme, nije moralo uzdržavati nijedne crkvene institucije, npr. Sjemenište, Nemoćište ni vlastelinske činovnike. Tek je on iz svojih prihoda morao plaćati za uzdržavanje spomenutih institucija 1.200.000 Din godišnje. Biskup navodi da je po naputku Ministarstva pravde i uz prijedlog Stolnome kaptolu ušao u izvanrednu sječu prestare šume i trulež, ali je sve opet pošumljeno.

Biskup priznaje da je učinio veliku pogrješku što kod banke nije otvorio posebni tekući račun za temeljnu imovinu, zbog čega su mu činovnici izdatke tako strašno pobrkali, da iz toga kaosa nije mogao izaći sve do danas. Negativne rezultate godišnjih računa u gospodarstvu tumačio je teškim poratnim stanjem i nesposobnošću činovnika, ali nije ni slutio, da bi milijunska defraudacija u vlastelinstvu bila moguća kod dobro uređenoga knjigovodstva. On piše da njemu nije nitko nikada prijavio neku konkretnu sumnju na kojeg nje-

govog činovnika, a on sam nikada nije dovodio u sumnju Hefnerovu referadu o mjesečnoj skontraciji Blagajne.

To objašnjenje biskup je iznio da Ravnateljstvo Biskupskog Dobra uvjeri kako nije svjestan hotimične krivnje radi koje bi bio uzročnik (causa efficax damni), ipak time nije želio od sebe otkloniti svu odgovornost (culpa juridica) koju snosi za sve one štete koje bude Ravnateljstvo otkrilo prigodom revizije cjelokupnoga gospodarenja.

Biskup je Stolnom kaptolu priznao da nije „ozbiljno” pregledavao originalnu bilancu, jer se to obavljalo u Stolnom kaptolu i jer su je potpisivali Hefner, Hržić, Raisz (kasnije Vitek Jelka). On je smatrao da ga od subjektivne krivnje ispričava „ignorantia invincibilis” (nesavladivo neznanje), ali teško osjeća taj fatalni udes.[80]

Osvrćući se na prijašnja vremena biskup je iznio da su za prijašnjih režima rođaci svake godine sustavno vukli milijune, a biskupija nije imala osiguranih ni najvitalnijih potreba. Svećenika se napola luda držalo na župi, samo da mu se ne dade penzija.[81] Dva interkalara, pa onda agrarna reforma učinile nam Biskupiju zanemarenom ruševinom, a sad je, eto, on doživio, da ju je defraudacija za njegove uprave učinila zaduženom sirotom.

Nakon te, kao što on sam biskup veli, „jeremijade” - „tužaljke”, biskup priznaje da je učinio i nešto dobra. Njegovom zaslugom biskupija ima svojih osiguranih ustanova, kojima je uz veliku brigu zajamčena stalna egzistencija. Tu je *Stolni kaptol* koji je do godine 1925. bio je u velikoj bijedi. Danas je ta ustanova u povoljnome stanju. Zatim, *Stolna crkva*, *obadva Sjemeništa*, i *penzionerski fond svećenik*a imaju victui necessaria - sve potrebno za život. Stoga, uza svu svoju nevolju ne možemo reći, da bi naša biskupija gore stajala nego li pred 10 godina. Danas su i sve zgrade i sve patronatske crkve u potpunom redu i u dobrom stanju. Na kraju biskup razmišlja svoju privatnu tvornicu pokloni Biskupiji.

Završavajući svoja razmišljanja biskup je u svojoj iskrenosti napisao: „Nije nam želja ni svrha, da zgrćemo materijalno blago: ‘Beatus, qui post aurum non abiit, nec speravit in pecunia et thesauris’, - ‘Blago bogatašu koji se našao bez krivnje, i koji nije trčao za zlatom’ (Sir 31, 8), ali kad usporedim napore koje sam za potrebe Biskupije ulagao s današnjim neuspjehom koji mi

80 Usp.HR-NAĐ, AP, br. 34/933 Prs, Stolnome kaptolu, Đakovo od 28. 6. 1933.

81 Biskup Akšamović nije naveo o kojem se to režimu radi i koji su to rođaci, što je u ovakvim slučajevima „opravdanje” veoma nekorektno.

prouzročiše perverzni exponati samoga lucifera, tada mi dušu obuzme teška bol s kojom ću i u grob leći. – Ja ove svoje duševne patnje prikazujem dragom Spasitelju za grijehe svih nas u biskupiji a i naših pređa, pa gojim tvrdu nadu da će nas Gospodin Isus utješiti i pomoći. Moja je jedina želja, da sv. Otac bude objektivno izvješten. Ako smo morali tu našu nevolju sakrivati pred vladom i čaršijom koja nam nije prijatelj, ne ćemo ništa prešutjeti sv. Ocu. Molim da se ne obazirete na moju ličnost, nego na interese biskupije.”[82]

U slučajevima kriza biskup je Stolnom kaptolu predložio sječu šuma. Za drva koja su bila za sječu radi starosti, morao je izgraditi šumsku željeznicu Donji Andrijevci – Majar. Biskup je došao na čelo Biskupije kada ona nije imala dovoljno svećenika i bogoslova. On je zatekao 10 klerika i 11 kapelana. Nedugo nakon toga pripojena je Đakovačkoj biskupiji Apostolska administratura Baranje i Sjeverne Slavonije bez dovoljno svećenika. Trebalo je nešto poduzeti. Malo sjemenište-konvikt u Osijeku nije ispunilo očekivanja, malo je gimnazijalaca koji su nakon ispita zrelosti prešli u đakovačku bogosloviju. Anticipiranu sječu nije shvaćao nezakonitim i nedopuštenim trošenjem osnovne imovine, nego dugoročnim predujmom ili kratkoročnim zajmom. Njegov prethodnik dr. Ivan Krapac izgradio je sjemenišnu zgradu najvećim dijelom sa sredstvima iz vjerozakonske zaklade, koju je s time donekle i ispraznio. Biskup Krapac nije osigurao pokriće povećanja troškova s novom zgradom. Ponosan što je zajedno s nadbiskupom u Zagrebu izgradio Dječačko sjemenište i uredio veća primanja za bogoslovno sjemenište u Đakovu, biskup Akšamović je napisao značajne riječi: „*Danas nam je pred Bogom veća zasluga i čast pred našim narodom što imademo dovoljno svećenstva, nego li da imademo 2.000 kat. jut. starih bukava i hrastova koji bi radi svoje starosti i radi današnje krize izgubili gotovo svaku vrijednost.”*[83]

Biskup se tješi da nije sve izgubljeno i da je sa svojim nastojanjem donekle nadoknadio što je potrošio. U pismu Stolnom kaptolu od 28. 6. 1933. godine piše da je popravio stvar s time što je dvojicu kanonika prenio na državne plaće, zatim za sjemenište je isposlovao državnu proviziju od 180.000 godišnje. Zato on zaključuje: „Sudbina biskupije iako je radi poznatih razloga postala teška, ipak nije nimalo očajna. Biskupska menza je u mogućnosti da snosi redovite troškove dovoljne za uzdržavanje Biskupa i biskupijskih usta-

82 Usp. HR-NAĐ, AP, br. 26/932 Prs. Povjerljivo, Đakovo, 2. travnja 1933.

83 NAĐ, fond AP, br. 34/933 Prs, od 28. lipnja 1933. Prečasni Stolni Kaptole. str. 14

nova u okviru umjerenih zahtjeva. Usporedba stanja biskupije i biskupijskih institucija kako je bilo u godini 1920. i kako stoji danas kategorički pokazuje napredak i osiguranje egzistencije svih ustanova u Biskupiji. Svaka naša ustanova imade danas svoj imetak, te uz osrednju pomoć Biskupa uživatelja može, da se uzdržava prema svojoj prirodi i svojoj svrsi.”[84]

Apostolska vizitacija: uvid u stvarno stanje

Tijekom petnaestogodišnje službe apostolskog nuncija u Beogradu mons. Ermenegildo Pellegrinetti pratio je probleme kroz koje je prolazila Đakovačka biskupija i njezin biskup mons. Antun Akšamović i prema uputama Svete Stolice pomagao da se ti zamršeni problemi rasvijetle i riješe. Sveta Stolica, i sam papa Pio XI., redovito su mu povjeravali da zajedno s biskupom proanalizira, pronađe i predloži najbolje rješenje, sve do prijedloga da se unificiraju biskupova osobna privatna dobra s dobrima Biskupske menze. Kad se činilo da je „slučaj Akšamović” pred rješenjem, mons. Pellegrinetti je 1937. godine imenovan kardinalom, a na službi apostolskog nuncija naslijedio ga je mons. *Ettore Felici* (20. travnja 1938.).[85] S dolaskom novog nuncija, koji je dobro poznavao ne samo situaciju u Kraljevini Jugoslaviji nego i slučaj Đakovačke biskupije, jer je do tada već dva puta bio na službi u nuncijaturi u Beogradu, vraćen je „đakovački slučaj” na početak i ponovno stavljen na stol. Kongregacija Konzistorija zatražila je od mons. Paola Bertolija, tadašnjeg tajnika Nuncijature, da u arhivu Nuncijature u Beogradu potraži sve dokumente koji se tiču đakovačke Biskupske menze i biskupa Akšamovića i da ih pošalje Konzistorijalnoj Kongregaciji.[86] Novi Apostolski nuncij predložio je da se

84 Usp.HR-NAĐ, fond AP, br. 34/933 Prs, od 28. lipnja 1933. Prečasni Stolni Kaptole, str. 18-19

85 Ettore Felici, rođen u Segni 4. ožujka 1881., za svećenika zaređen 1903. Započeo je svoju diplomatsku karijeru kao referent (uditore) u apostolskoj nuncijaturi u Beogradu po prvi puta 1916. godine. Drugi puta je došao u Beograd 1920. nakon uspostave nove države Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca. Od 1921. – 1923. boravi u Vatikanu u funkciji tajnoga komornika Njegove Svetosti Benedikta XV. Godine 1927. bio je izabran za naslovnog nadbiskupa Korinta, a 1938. po treći puta dolazi u Jugoslaviju u službi apostolskog nuncija. U travnju 1941. nakon bombardiranja Beograda odlazi u Vatikan gdje je proveo pet godina, a nakon toga imenovan je za apostolskog nuncija u Irskoj gdje je i umro 9. svibnja 1951. godine

86 Usp. VAT-SCC, Locus Jugoslavia, Sirmio 713/33, Illmo a. Revmo Mons. Paolo Bertoli, incaricato d`affari nella Nunziatura Apostolica – Belgrado, 8 Marzo 1938.

obavi ne samo ekonomska i financijska vizitacija biskupije nego i vizitacija cjelokupnog vjerskog života u biskupiji. Nuncij je predložio da to obave dvojica vizitatora, prema njegovu mišljenju jedan bi od njih mogao biti mons. *dr. Josip Ujčić*, beogradski nadbiskup, koji je već obavio vizitaciju u Dubrovačkoj biskupiji, a drugi mons. *dr. Lovro Radičević*, zagrebački kanonik. On je čak predložio da se vizitacija proširi na sve (nad)biskupije u Jugoslaviji.[87]

U međuvremenu i u Rimu je došlo do promjene, naime papu Pia XI. naslijedio je papa Pio XII. (3. ožujka 1939.). Doista, Sveti Otac je imenovao dvojicu vizitatora, ali ne dr. Josipa Ujčića, nego mons. *dr. Josipa Srebrnića*, krčkog biskupa, koji je dobio zadatak provjeriti moralno i crkveno te usput i ekonomsko stanje u Biskupiji,[88] i mons. *dr. Lovru Radičevića*, zagrebačkog kanonika, da ispita i izvijesti o ekonomskom stanju Biskupske menze.[89]

Dr. Lovro Radičević. - Mons. Radičević obavio je vizitaciju u srpnju i kolovozu 1939. godine. On je započeo svoj zadatak s usporedbom aktualnog stanja Biskupske menze sa stanjem kakvo je bilo kad je biskup Akšamović ušao u posjed đakovačkog beneficija. Što se tiče materijalnog ili ekonomskog stanja vrlo brzo je uočio da je za vrijeme biskupa Akšamovića vrijednost Biskupske menze od 1920. godine spala sa oko 90.000.000. – dinara do 1939. godine na oko 50.000.000. – dinara. Je li kroz devetnaest godina u vjetar je otišlo 40.000.000.- dinara, tj. oko polovice vrijednosti Biskupske menze? Dr. Radičević je pretresao sve prihode i rashode, sve sječe šuma i prodaje i zamjene oranica za koje je biskup Akšamović dobio ili nije dobio dozvole od Svete Stolice.

On je ustanovio da su od 1920. do 1932. godine troškovi bili mnogo veći od prihoda koje je biskup Akšamović kao beneficijat mogao uživati. Budući da prihodi Biskupske menze nisu bili dovoljni za pokriće troškova, biskup je novac nastojao steći iz drugih, tj. izvanrednih fondova, npr. zajmovima ili otuđivanjem raznih vrsta pokretnih i nepokretnih dobara Biskupske menze. Novac je stjecao iz izvanrednih prihoda od šuma koje su pripadale vlasništvu Biskupske menze i to prijevremenom sječom u šumama crkvenih dobara, bez prethodnog odobrenja crkvenih vlasti, što u to vrijeme nije bilo dopušteno, jer je to moglo biti na štetu beneficija njegovih nasljednika.

---

87 Usp. VAT-SCC, Nonciature Apostolique Beograde, A Sua Eminenza Reverednissima il Signor Card. Raffaello Carlo Rossi, Segretario della S.C. Consistoriale, Ettore Felici

88 Usp. VAT-SCC, 713/33, Dekret mons. Josipu Srebrniću. 22. Junii, 1933.

89 Usp. VAT-SCC, Romae, die 3. Maji 1939., Excmo ac Revmo Domino, doc. Antonio Akšamovic, Episcopo Sirmiensi,

Na štetu ravnoteže u upravi dobrima Biskupske Menze snažno je utjecala i velika krađa novca Biskupske Menze u svoti od oko 10.000.000.- Dinara, što ju je izvršio činovnik laik kojemu je bila povjerena služba blagajnika i voditelja primitaka i izdataka Biskupske menze. Ta krađa je učinjena sukcesivno tijekom više godina i nije se mogla dogoditi bez krivnje samoga biskupa Akšamovića.

U takvim okolnostima nisu postojale knjige o osnovnom kapitalu Biskupske Menze, kao ni knjige primitaka i izdataka, primljenih iz otuđenja dobara iste Menze prema pravnoj odredbi i zato su redoviti prihodi Biskupske Menze bili pomiješani s osnovnim kapitalom iste Menze. Iz tako pomiješane mase novca biskup Akšamović je namirivao svoje potrebe zbog čega su trpjela štetu dobra Biskupske menze. Velik dio novca dobiven je otuđenjem pokretne i nepokretne imovine Biskupske menze. [90]

Rekapitulirajući **novčano stanje** Biskupske menze, koliko je to bilo moguće, od 29. lipnja 1920. do 31. prosinca 1932. godine rezultat bi bio sljedeći:

Primitci Biskupske menze iznose	54.021.974 Din
Troškovi Biskupske menze iznose	29.587.600 Din
Dakle u kasi Biskupske menze treba biti	14.434.374 Din
Od ove svote treba oduzeti svotu od	4.651.948 Din
a toj svoti treba pridodati pravne osobe agrarne reforme za zemlju. A budući da je kasa Biskupske menze 31. prosinca 1932. bila prazna, ustanovljen je manjak od	9.782.426 Din

Taj dug od 9.782.426. - dinara biskup Akšamović je priznao Kongregaciji Konzistorija, tvrdeći da on tijekom prošlih godina s redovitim prihodima nije mogao potpuno podmiriti administrativne potrebe svoje biskupije pa je od sredstava koja pripadaju Biskupskoj menzi uzeo svotu od 9.782.426.- dinara. A budući da tu svotu nije upotrijebio u svoju korist nego u korist biskupije, biskup je uz suglasnost Stolnoga kaptola i administrativnog vijeća ponizno zamolio Svetu Kongregaciju Konzistorija, odnosno Svetog Oca, da Biskupskoj menzi blagonaklono *kondonira* (oprosti) 4.782.426. - dinara, a on će Biskupskoj menzi ostali dio svote od 5.000.000. - dinara iz redovitih prihoda za nekoliko slijedećih godina, osobno nadoknaditi.

90 Lovro Radičević, *Sacrae Congregationi Consistoriali Ro*mae, Zagabriae, die 4. Julii 1939.

Prema konačnom obračunu dr. Lovre Radičevića vrijednost cjelokupne imovine Biskupske menze 1938. godine iznosila je **57.386.748,63. – dinara**. Je li, i koliko je biskup odgovoran za to smanjenje glavnice, ni Apostolski vizitator nije mogao čvrsto zaključiti, budući da se iz prikaza „izdataka” nije moglo ustanoviti, jesu li oni bili zakoniti ili se radilo o zloupotrebi. Evo zašto:

1. „Iako je vrijednost biskupskog imanja iznosila gotovo 100.000.000. – dinara, upravljanje biskupskim dobrima nije se moglo provjeriti u knjigama, jer knjiga nije bilo. Postavilo se pitanje, jesu li one namjerno skrivene ili uništene, ili one doista nisu vođene.
2. Vizitatoru nisu pokazani ni originali ni kopije ugovora, a iz svega se čini da su izdatci bili veći nego što su prikazani.
3. Biskup Akšamović nije prijavio krađu Marijana Heržića, kad je ona otkrivena, bojeći se da on sam sebe ne bi prokazao i navukao na sebe vizitaciju i Svete Stolice i državnih organa. Što više, on je spremno nadoknadio pola ukradene svote, dakako iz prihoda Biskupske menze.
4. Blagajnik Heržić biskupijski novac je izdavao za plaću velikog broja glazbenika. Biskup to godinama nije primijetio, a nije ni čudo, jer je orkestar pružao svoje usluge i biskupu kod obilnih ručkova i raskošnih primanja koji su priređivani njemu u čast. Mnogi su se ponašali kao gladne krave koje su pasle na bogatim pašnjacima Biskupske menze, a to je biskupiju godišnje koštalo preko milijun dinara.
5. Menza je 1920. godine posjedovala 36.257 jut. šume i oranica, a 1939. taj je posjed sveden na 21.879 jut., velikim dijelom bez dozvole Svete Stolice. Pogotovo u prvim godinama biskup nije tražio dopuštenje.
6. Usprkos teškom stanju koje je on prouzročio i dugu od gotovo 8.000.000.- dinara, koji je još uvijek opterećivao Menzu, biskup je podigao od prihoda na titul svog doličnog uzdržavanja za 1936. godinu 232.623; za 1937. godinu 306.009; za 1938. godinu 273.106. – dinara. – Ako se tim svotama dodaju još 72.000. dinara što ih je godišnje primao do države, tada se ta svota penjala do 342.000. dinara godišnje. Zaključak nuncija: biskup se doista znao pobrinuti za svoje dolično uzdržavanje.”[91]

91 Nonciature Apostolique Belgrade, Belgado, 23. Augusto 1939. Pismo nuncija Kardinalu Raffaellu C. Rossi, Segretario della S.C. Consistoriale, s. n.

Da Biskupska menza ne trpi daljnje smanjenje svoga imetka, mons. Lovro Radičević predložio je da Kongregacija Konzistorija blagonaklono providi: 1) da se imovina Biskupske menze od sada ne troši radi povećanja prihoda; 2) da se što prije otplate dugovi Menze iz njezinih redovitih prihoda; 3) da se imovina Biskupske menze učini stabilnom i korisnom; 4) da cijela uprava Dobara Biskupske menze - pod nadzorom Svete Apostolske Stolice - povjeri nekoj osobi stručnoj u tim poslovima, i da se na taj način barem u buduće spasi ono što je od Dobara Biskupske menze još preostalo.

Na kraju vizitator je preložio da biskupa pozovu u Rim i da mu se ondje dade mogućnost da se očituje te da se tek nakon toga i rezultata vizitacije donese pravorijek.[92] Nuncij je bio suglasan s tim prijedlogom.

Mons. dr. Josip Srebrnić. - Mons. Srebrnić, biskup vizitator, obavio j svoj zadatak vizitacije u Đakovačkoj biskupiji od 9. do 22. srpnja 1939. godine, koji se sastojao prije svega u tome da ispita moralno i vjersko stanje u biskupiji te disciplinu klera, a u drugom planu bilo je pitanje ekonomske situacije. Biskup je ekonomsku situaciju prikazao u šest točaka, a u prvoj najvažnijoj i najdužoj opisao je stanje u Biskupskoj menzi. Biskup vizitator priznao je da mu je glavni inspektor Biskupske menze dr. Ivan Rogić izvrsno opisao konkretnu situaciju Menze i kako je do nje došlo. U prvom redu priznao je da se ni prije ni za vrijeme biskupa Akšamovića imovinske knjige nisu vodile tako da se na temelju njih moglo zaključiti kakvi su bili prihodi, pa se može pretpostaviti da je biskup i izvanredne prihode trošio protivno kan. 1531 §3.[93] Vizitatoru su predstavljene one molbe koje je biskup upravio Svetoj Stolici i rješenja koja je od nje dobio. Naglasio je da je unifikacija biskupove imovine s Biskupskom menzom bila *uspješna*, zato je preporučio da to rješenje Sv. Kongregacija Konzistorija što prije potvrdi i da izda naredbu prema kojoj biskup ni na koji način ne će moći raspolagati dobrima i prihodima Biskupske menze prema svojem dotadašnjem načelu: „*U tim stvarima ja sam upravitelj, i ja sam sam sebi inspektor”.*

Biskup Srebrnić je procijenio konačnu vrijednost stvari koje su na dan 31. XII. 1939. godine pripadali Menzi:

---

92 Usp. Nonciature Apostolique Belgrade, Belgado, 23. Augusto 1939. Pismo nuncija Kardinalu Raffaellu C. Rossi, Segretario della S.C. Consistorial, s. n.

93 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Dr. Ivan Rogić, generalni inspektor Dobra Biskupije đakovačke, v.r.: Preuzvišenom gospodinu Msgru dr. Josipu Srebrniću, biskupu krčkom kao Apostolskom Vizitatoru za Biskupiju đakovačku, u Đakovu, 20. srpnja 1940. (Vidio: A Akšamović).

1/ Zemlja	35.041.446,50
2/ Zgrade	6.782.910 -
3/ Pokretna dobra živa i mrtva	5.992.682,50
4/ Dužnici z kupljenu zemlju	5.504.954.85 -
5/ Dionice	1.049.953 -
6/ /Dužnici/ /Cassa postae, Praštedionica/	1.397.258.73 -
7/ Aktiva u raznim sekcijama	5.756.698,46 -
8/ U kasi	1.407.247,73 -
9/ Pod raznim vidovima silom oduzetih	2.040.511 -
10/ Dubiosa	311.502.22
11/ Još ne prodani agrarni kuponi	568.700. -
12/ Varia	1.088.370,68 -
13/ Biskup	44.389 -
SVEGA:	67.955.824,69

Ako se ta svota od 67.955.824,69. – dinara usporedi s onom do koje je došao dr. Lovro Radičević, drugi Apostolski vizitator, tj. 57.386.748,63 - dinara, uočit ćemo razliku od 10.569.076,06.- dinara.[94] To je samo potvrda da se na temelju pristupačnih i predstavljenih poslovnih knjiga nije moglo doći do prave, objektivne istine o prihodima i izdatcima.

Biskup Akšamović nipošto nije htio krivce (kradljivce) prijaviti mjerodavnim državnim (policijskim) vlastima, a u dopisu Stolnom kaptolu istaknuo strogu obvezu kanona 364 §3 3º o čuvanju uredovne tajne „u opsegu i na način, koji je određen u pravu ili od biskupa”,[95] ipak su činjenicu pronevjere na Dobru biskupije objavile neke novine koje su istakle da je u Đakovu kraj Osijeka izbila velika afera koja je odjeknula ne samo u Đakovu nego i u Osijeku i u drugim gradovima Hrvatske. Da se izbjegnu nekorektni komentari, biskupija je dala sljedeće priopćenje: „Prilikom revizije računa u centralnoj kancelariji dobra biskupije pronađeni su manjci u blagajni i ustanovljena krivica blagajnikova. Uslijed toga su dekretom g. biskupa dva činovnika

94 Vrijednost jugoslavenskog dinara tih godina u odnosu prema američkom dolaru iznosila je 1 dolar prema 55 dinara.

95 HR-NAĐ, fond AP, br. 34/933 Prs, Đakovo, 28. VI. 1933.

blagajnik i upravitelj mlina privremeno suspendirani od službe, dok istražna komisija ne svrši svoj rad. Za sve eventualne manjke založio je blagajnik svu svoju imovinu, koja je bez sumnje dovoljna za pokriće pronađenog manjka i druge eventualne štete.”[96] Senzacija je postala potpuna tek kad se saznalo da je otpušteni činovnik Marijan plemeniti Heržić čovjek koji je u Đakovu i u Hrvatskoj igrao važnu ulogu, bio je protagonist ideje vatrogastva u Jugoslaviji. Sad je tek došlo na vidjelo odakle Heržiću toliki novac za silne izdatke u korist DVD Đakovo. Računa se da je pronevjera bila u visini od dva milijuna dinara.[97]

Nakon toga izmišljala se i širila vijest da je biskup rasipao biskupijska dobra kartajući se s beogradskim generalima. Ta je priča došla do njega i on je žestoko reagirao, tražeći očitovanje iznositelja takve laži.[98] Nažalost, i danas kad se spomene ime biskupa Antuna Akšamovića mnogi iz starije generacije pitaju: „Jel` to onaj biskup koji je s generalima prokartao biskupijska dobra”? I to je jedna od kleveta koja se „prišivala” crkvenim ljudima toga vremena.

Dvojica Apostolskih vizitatora, tj. mons. dr. Josip Srebrnić, krčki biskup, i dr. Lovro Radičević, zagrebački kanonik, pregledali su 1939. i 1940. način upravljanja biskupa Akšamovića materijalnim dobrima i ustanovili velike propuste i nekorektnosti u financijskom poslovanju. Biskup Akšamović nije mogao predočiti mnoge račune i knjige primitaka i izdataka i to zato jer nisu ni postojali. Da su takvi blagajnički dnevnici postojali i uredno vođeni pod nadzorom, tada bi ona velika krađa od 10.000.000.- dinara u kasi Biskupske menze jedva bila moguća. Vizitatori su ustanovili da je biskup bez potrebnog odobrenja prebacivao osobne izdatke (troškove) i dugove na Biskupsku menzu. U otuđenju posve je zanemarivao ograničenja od strane crkvenih i građanskih zakona, a nije tražio dopuštenje od Svete Stolice. Vizitatorima nije mogao predočiti kupoprodajne ugovore, jer ih često nije ni sklapao.

---

96 VAT-SCC, Locus Jugoslavia, 713/33, f. 373. *Pronevera u upravi dobara đakovačke biskupije. Osek, 7. oktobra, (1933.)* (ćirilica).U Arhivu se čuva samo članak bez naznake o kojim je novinama riječ.

97 Istraga je ustanovila da je svota pronevjere bila deset puta veće nego li vrijednost cjelokupnog Heržićeva imanja.

98 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br.13/1934. Prs, Ugledno Gradsko načelstvo Vukovar, Đakovo, 3. aprila 1934. i 10. aprila 1934. Članak navodi da je Marijan pl. Heržić bio ugledan građanin Đakova i šire, jer nije bio sam predsjednik Vatrogasnog društva Đakovo, nego i predsjednik saveza vatrogasnih društava Jugoslavije. Osim toga bio je član Internacionalne federacije vatrogasnih društava.

Nakon završetka vizitacije biskup je očekivao da će iz Rima dobiti izvještaj o rezultatima do kojih su vizitatori došli, kako bi, kao što on kaže, još pod stare dane popravio, ako bi što trebalo popraviti, ili da uredovati, ako bi što trebalo uredovati.[99] Budući da rezultati nisu stizali, on je izvijestio Svetu Stolicu o postupku što ga je poduzeo da se sanira teško financijsko stanje u koje je Biskupska menza upala u razdoblju od 1920. do 1932. godine, te o stanju imovine koncem 1939. godine.[100] Nuncij je tek djelomično izvijestio biskupa o odlukama Rima, između ostaloga izvijestio ga je da je u Kongregaciji Konzistorija dugo razgovarao s Kardinalom Tajnikom o unifikaciji dobara i o Upravnom odboru. Nakon što je razmotrio sve biskupove razloge, Kardinal je dao do znanja da Kongregacija nema ništa protiv da aktualna Komisija zadrži svoju ulogu, ali pod predsjedanjem biskupa. Nuncij je kardinalu dao do znanja da će biskup teško podnijeti ako bude posve isključen iz uprave Menze. Kongregacija je odredila da mons. dr. Lovro Radičević kao završetak obavljene vizitacije zajedno s biskupom dogovori pitanje Ugovora o unifikaciji, koju je Sveta Stolica već odobrila, i da je zaključi kako za crkveno tako i za civilno područje. To je učinjeno na temelju otpisa Apostolske nuncijature od 24. veljače 1941. godine, a potpisano 27. ožujka 1941.[101] Biskupijsko administrativno vijeće iste godine održalo je sjednicu u kojoj je biskup kao predsjedatelj iznio izvještaj o stanju Biskupske menze u kojem je izvijestio, da je na temelju ugovora u predmetu unifikacije imovine Biskupske Menze i privatne imovine sadanjega biskupa Akšamovića završen materijalni obračun za koji je Sveta Stolica dala predsankciju. S tim u vezi revizioni odbor uprave Dobra Biskupije nakon pregledanih računa za godinu 1940., odredio je da se svota 390.000.-, koju je biskup do tada dugovao Biskupskoj Menzi, briše i da se Biskupu povrate njegove založne isprave.[102] Tako je Đakovačka biskupija obzirom na materijalno stanje ušla je u razdoblje Drugog svjetskog rata s dosta sređenom situacijom.

Kardinal Rossi je na audijenciji 11. studenoga 1939. izvijestio Svetog Oca o upravnoj situaciji Đakovačke biskupije i to prema rezultatima vizita-

99 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 42/941 Prs, Đakovo, 5. Decembris 1941., Dioecesis diacovensis seu bosnensis et Syrmiensis.

100 Usp. HR-NAĐ, fond AP, br. 35/940 Prs, od 2. IV. 1940.

101 Usp. HR-NAĐ, fond VL, Nuntiatura Apostolica in Jugoslavia, N. 3573, Belgradi, die 24. Februarii 1941. 101. Usp. HR-NAĐ, AP, Prs 35/940, od 2. IV. 1940.

102 Usp. HR-NAĐ, fond BO, *Zapisnik sjednice Biskupijskog administrativnog vijeća, održana dne 11. rujna 1941*., t. 4, u: Zapisnik Bisk. Administrativnog vijeća od 2. X. 1933.

cije koju je obavio mons. Radičević. Sveti Otac se zbog težine slučaja zabrinuo i zapitao kako se može ispitati, je li mons. Akšamović spreman podnijeti odreknuće od pastirske uprave biskupije i kako je to moguće postići, te odmah postaviti dobrog apostolskog administratora koji će mudro i energično moći ispraviti nepravilnosti i u biskupiji uspostaviti red i disciplinu. Biskup je, vjerojatno potaknut od nuncija nekoliko puta zamolio Svetog Oca da ga stavi u stanje mira, o čemu će biti riječ u jednom od sljedećih poglavlja.

Nakon što je dobio rezultate apostolske vizitacije, mons. Felici je u svom dopisu kardinalu Rafaelu Karlu Rossiju analizirao točku po točku. Na kraju je zajedno s vizitatorom zaključio da bi objeručke potpisao da je u Đakovačkoj biskupiji apsolutno potrebna radikalna promjena vlasti koja se ne može postići bez promjene Pastira. Čovjek u godinama biskupa Akšamovića i njegova karaktera teško može prihvatiti prijenos uprave na drugoga. On bi i dalje bio glavni upravitelj i gazda. Čovjek koji je godinama zatvarao oči na trulež što ju je opisao vizitator ne samo da ne pruža nikakvog jamstva za budućnost, nego izaziva veliku sumnju, ima li normalan i ispravan moralni karakter (stav).

Biskup je u prvoj godini rata mogao sa zadovoljstvom dati pregled podmirivanja dugova prema Biskupskoj menzi. U jednom kratkom pregledu stoji:

Dug povraćen Biskupskoj menzi u obrocima:

Od god. 1935 do god 1939 povraćen iznos:	6,407.665	Din
U god. 1940. povraćen	414.032.65	Din
U god. 1940 plaćeno za činovnički fond	929.021.80	Din
4. U god. 1941 povraćen	1.107.901	Din
Kupljen cereale	800.000	Din

Menzi povraćen dug do 1/7. 941.

Đakovo 1/7.941.[103]

Sav sretan biskup je pisao kardinalu: „Sretno završivši taj posao usuđujem se pred Svetim Ocem i pred Vašom Uzoritošću mirnom (čvrstom) savješću izjaviti da sam svoju obvezu prema Biskupskoj menzi do kraja ispunio”[104]

103 HR-NAĐ, fond AP Ad br. 26/942. Prs. – Biskup je čak istaknuo da je preplatio dug sa 20.098 Dinara.

104 HR-NAĐ, fond AP br. 42/941, Prs 10. XI. 1941.

Iz te „truleži”, zbog koje je Vlastelinstvo, a i cijela Biskupija skoro doživjela bankrot, i biskupa i Biskupiju pomogao je izvući *dr. Ivan Rogić*, profesor crkvenoga prava koga je sam Gospodin poslao. Možemo reći sa sv. Ivanom: „I bi čovjek poslan od Boga, ime mu Ivan” (Iv 1,6), tj. dr. Ivan Rogić, čovjek stručan, pronicljiv i odlučan.

Biskupija u ratnom vihoru

Na osnovu nekoliko izvještaja i dokumenata može se djelomično prosuditi stanje i funkcioniranje biskupskog vlastelinstva tijekom Drugog svjetskog rata, a i svjedoci toga vremena govore da je rad na biskupskom dobru bio veoma otežan čak i pogibeljan.[105] Partizanske skupine koje su se skrivale se po šumovitim brežuljcima Dilja i Krndije često su ometale rad šumskih i poljskih radnika i stanovnika sela uz šumovite predjele. To potvrđuje i sam biskup u jednom pismu što ga je naslovio „Dragi Illustrissime!”, a najvjerojatnije se radi o dr. Franji Hermanu kojemu on piše: „Jedino u novije vrijeme muku mučimo s materijalnom upravom da ju održimo aktivnom. Partizani zaposjeli sve naše šume do Mačkovca. Godišnji etat nijesmo mogli niti pravo stilizirati u prijedlogu niti ga izraditi za god. 1942/43…. Ako se partizani rastjeraju još tokom mjeseca ožujka 1943 iz naših posjeda, mi ćemo se oporaviti, jer nam novaca gotovih treba četverostruko više nego prošlih godina…”.[106] Nakon savezničkog bombardiranja Zagreba 22. veljače 1944. biskup Akšamović je poslao izraze solidarnosti nadbiskupu Alojziju Stepincu i ujedno ga izvijestio o teškom stanju na području Đakova i Đakovštine. Biskup piše: „Naše prilike u Slavoniji su također vrlo teške… K nama su pribjegli čini se i bosanski i srijemski partizani, te su se znatno umnožili. Đakovo je doduše dobro osigurano s vojnicima i oružjem, ali cijela je okolica izvrgnuta zulumima svake vrsti. Mi još uvijek čekamo vojsku koja bi imala očistiti planine Papuk, Krndiju i Dilj-goru… Prošlo godišnje berbe su nam sasvim propale, jer vino iz podruma u vinogradima Trnava i Mandićevac nijesmo mogli dovesti, te su partizani sve podrume opljačkali, tim su posjednicima vinograda

105 Usp. Mato Lukačević, i drugi prir. *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću,* ur. Vladimir Geiger, Branko Ostajmer, Sanja Rogoz, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Podružnica Osijek – Ogranak Đakovo, Đakovo 2007., str.38. Pišl Rudolfa ubili partizani kao vozača traktora kada je prevozio beračice grožđa iz Đakova u Mandićevac, 7.10.1943.

106 HR-NAĐ, fond AP, Pismo bez datuma i broja, pisano početkom 1943. godine.

i napose našem vlastelinstvu, nanijeli ogromne milijunske štete.”[107] U svom dopisu Ministarstvu poljoprivrede i šumarstva biskup se tuži: „Ratno stanje u Đakovu i u Đakovštini je poljoprivredi i vinogradarstvu zadalo smrtni udarac. Inventar je razgrabljen od okupatora, stoka je uništena. Sada je prva briga uprave ekonomskoga odjeljenja da nabavi potrebiti mrtvi i živi inventar. Nevolja je to gora što su i ekonomske zgrade na pustari Strosmajerovac sve porušene i fabrika žeste oštećena kako na zgradi tako i na strojevima.”[108] Pred kraj Drugog svjetskog rata materijalno stanje Biskupije bilo je tako teško da su članovi Biskupijskog Administrativnog vijeća na svojoj sjednici od 4. kolovoza 1944. godine postavili pitanje opskrbe Bogoslovnog sjemeništa. Neki su čak predložili „da se sjemenište zatvori, a naši bogoslovi pošalju u Zagreb, jer bi tada izdatci za bogoslove bili znatno sniženi. - Članovi vijeća misle, da se svakako naše sjemenište zadrži i zato da ga ne zauzme vojska i da se ne prekine tradicija”.[109] Ipak, pobijedila je ljubav prema sjemeništu i svijest o njegovom značenju za biskupiju, bez obzira na troškove.

Mons. Antun Akšamović, naslovni biskup i apostolski administrator

Kad se mislilo da je sve namireno i da se sve smirilo, iz Rima je stigla kao grom iz vedra neba vijest da je 28. ožujka 1942. godine, papa Pio XII. mons. Antuna Akšamovića skinuo sa službe đakovačkog biskupa i imenovao naslovnim biskupom Augustopoljskim u Frigijii te postavio apostolskim administratorom Srijemske crkve sa svim ovlastima i dužnostima koje pripadaju kapitularnom vikaru.[110] Dakle, Sveta Stolica je samo djelomično prihvatila biskupovu molbu da mu podijeli mirovinu, i razriješila ga službe dijecezanskog biskupa Đakovačke biskupije ali ga je imenovala apostolskim administratorom. Kardinal Rossi u popratnom dopisu piše biskupu da za vrijeme trajanja ovoga dekreta prema normi kan. 438. Zakonika kanonskoga prava s

107 HR-NAĐ, fond AP, br. 15/1944 Prs., 28. veljače 1944. Nadbiskupu dr. A. Stepincu izvještaj o stanju u vlastelinstvu.

108 HR-NAĐ, fond AP br. 78/1945. Prs., 9. listopada 1945. Predmet: Đakovo, Dobro Biskupije, razdijeljeno u dvije državne uprave ne može se održati.

109 HR-NAĐ, fond BO, *Sjednice Administrativnog vijeća*, 4. kolovoza 1944.

110 VAT-SCC, 713/33, od 28. Martii 1942.

obzirom na disciplinsko i ekonomsko stanje „ništa ne uvodi” - „nihil innovetur”. U vezi s cijelim slučajem biskup je izvijestio Stolni Kaptol da je pitao za savjet izaslanika Svete Stolice J. R. Marconeu, nadbiskupa Alojzija Stepinca i dr. Antu Pavelića, što mu je činiti. Pavelić mu je odgovorio da to spada na crkveno područje i ne misli slati nekog državnog referenta koji će nadgledati njegov rad, a nadbiskup Stepinac mu je rekao da on kao apostolski administrator ima vlast upravljati Biskupskom menzom. U međuvremenu kanonici su izabrali kapitularnog vikara i upravitelja biskupskih dobara, međutim nadbiskup im je dao do znanja da je i jedan i drugi izbor bio suvišan, jer apostolski administrator ima sve to. Što se tiče plaće, mons. Marcone je biskupu rekao da će visinu plaće odrediti komisija koja upravlja dobrima biskupije.[111] Biskup Akšamović je uputio nadbiskupu i metropoliti Alojziju Stepincu dopis u kojem ga moli za razjašnjenje pitanja upravitelja dobara biskupske Menze đakovačke. Nadbiskup je odgovorio i poslao kopiju pisma Stolnome Kaptolu.[112] Veoma je karakterističan broj pod kojim je Papa izdao novo imenovanje biskupu Akšamoviću, to jest broj 713/33. To je broj pod kojim se cijelo vrijeme vodio „đakovački slučaj” od Heržićeve pronevjere do sanacije Biskupske menze. Biskup Akšamović je i kao biskup – apostolski administrator nastavio upravljati biskupskim dobrima.[113]

Ravnatelj Dobra biskupije đakovačke podnio je Izvještaj Biskupiji i Općinskom poglavarstvu u Đakovu, što su sve Nijemci, partizani, Jugoslavenska armija na tom dobru za vrijeme rata od 1941. do 1945. godine, odnijeli, oteli, konfiscirali i otuđili. Iz tog popisa navodimo samo neke stavke: (a) 116 komada teglećih konja, pastuha i kobila;[114] (b) 10 teglećih volova; (c) 45 komada majurskih kola; (d) 52 komada rasplodnih krmača; (e) 425 komada prasaca; (f) 3 teretna automobila; (g) 1 biskupov osobni automobil „Lincoln”; (h) 2 traktora; (i) 120.000 komada pečene cigle. - K tome treba dodati: više tona pšenice, kukuruza, zobi, kilograma masti, slanine te više hektolitara vina i rakije, zatim gotovo svi strojevi i postrojenja, a mnogo toga je uništeno.[115]

---

111 HR-NAĐ, fond AP br. 26/1942. Prs, Đakovo, 29. svibnja 1942.

112 HR-NAĐ, fond AP br. 22/942 – ad. Predsjedništvo biskupskih konferencija, br. 119/BK-42, 12. lipnja 1942., Predmet: Upravitelj dobara biskupske menze đakovačke – imenovanje.

113 O imenovanju biskupa Akšamovića za apostolskog administratora bit će riječ u drugom poglavlju, npr. u poglavlju o Apostolskoj vizitaciji biskupije.

114 Bježeći od partizana njemačka vojska je za stanovnike Krndije biskupiji rekvirirala 22 para konja i mnogo zaprežnih kola.

115 HR-NAĐ, fond BO, Fascikl *Ekonomat*, Dokument datiran 6. VI. 1945.

Tako je biskup Antun Akšamović završio prvo razdoblje svoga upravljanja Vlastelinstvom Đakovačke biskupije koje je 1920. godine iznosilo 36.000 jutara šuma i oranica, a 1945. godine 13.000 jutara manje, tj. oko 23.000 jutara. O tom što se događalo od 1945. do 1953. godine govori drugi dio ove radnje.

U Đakovu, 6. srpnja 2017.

dr. sc. Marin Srakić
nadbiskup u miru.

Prilog

Zapisnik o manipulaciji i krađi Marijana pl. Heržića

Od 30. septembra 1932. sastavljen u svrhu ustanovljenja manjka u blagajni Dobra Biskupije Đakovo, nastalog nekorektnim manipulisanjem g. Marijana pl. Heržić, rač. direktora. p.p.[116]

Prisutni od strane preuzv. g. biskupa: Dr. Ivan Rogić, kao predsjednik istražne komisije, g. Tomislav Pracni, g. Oton Vreća, g. Dragutin Ficko i g. Antun Jurčević.

Od strane g. Marijana pl. Heržića g. banski savjetnik Ivan Galić, te konačno Marijan pl. Heržić.

Manjak u blagajni ustanovljuje se pregledom blagajničkih dnevnika od g. 1921. do incl. 12. septembra 1932. te pregledom zapisnika o primopredaji blagajne, izvršenoj 23. septembra 1932.

I. B r o j č a n e n e k o r e k t n o s t i .

Nekorektnosti u zbrajanje i prenosima, koje je istražna komisija otkrila u blagajničkim dnevnicima, predočuju se g. Marijanu pl. Heržić, te se ustanovljuje, kako slijedi:

116 HR-NAĐ, fond VL, kut. Krađa Heržić. Zapisnik sastavljen 30.. rujna 1932.

God. 1924.

----------	na štetu blagajnika Din.	na štetu vlastelinstva Din.
kod čl. 4849. rashod povećan na štetu vlastelinstva		100.000.-

God. 1925.

---

kod čl. 2629. rashod krivo prenesen na štetu vlastelinstva	300.000.-
kod čl. 2677. prihod smanjen na štetu v1astelinstva	100.000.-
kod čl. 2709. rashod povećan na štetu vlastelinstva	200.000.-
kod čl. 3605. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	2.000.-
kod čl. 3861. rashod povećan na štetu vlastelinstva	100.000.-
kod čl. 4293. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	100.000.-
kod čl. 4981. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	70.000.-
Prenos	972.000.-

Na štetu	na štetu blagajnika Din.	vlastelinstva Din.
kod čl. 5030. rashod povećan na štetu vlastelinstva		96.000.-

God. 1926.

---

kod čl. 5940. rashod prenešen krivo na štetu vlastelinstva	1,000.000.-
kod čl. 5940. zbroj prihoda povećan na štetu blagajnika	100.000.-
kod čl. 6020. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	40.000.-
prenos blagajničkog iz g. 1925. nije proveden na štetu vlastelinstva	22.084.63

God. 1927.

---

kod čl. 562. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	10.000.-
kod čl. 1970. rashod povećan na štetu vlastelinstva	1,000.000.-
kod čl. 2499. rashod povećan na štetu vlastelinstva	200.000.-
kod čl. 2515. prihod povećan na štetu blagajnika	1.000.-
kod čl. 2515. rashod smanjen na štetu blagajnika	20.000.-
kod čl. 2595. prihod povećan na štetu blagajnika	300.000.-
kod čl. 2643. rashod povećan na štetu vlastelinstva	200.000.-
kod čl. 2659. prihod povećan na štetu blagajnika	100.000.-
kod čl. 2963. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	140.000.-
kod čl. 2962. prenos smanjen na štetu blagajnika	493.903.67
kod čl. 3123. prihod povećanna štetu blagajnika	40.000.-
kod čl. 3778. rashod povećan na štetu vlastelinstva	300.000.-
kod čl. 3843. rashod povećan na štetu vlastelinstva	100.000.-
kod čl. 3874. prenos rashoda povećan na štetu vlastelinstva	200.000.-
1,000.903.67	4,280.084.63

Na štetu blagajnika Din.	na štetu vlastelinstva Din.
kod čl. 3891. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	100.000.-
kod čl. 3955. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	100.000.-
kod čl. 3987. rashod povećan na štetu vlastelinstva	100.000.-
kod čl. 4067. rashod povećan na štetu vlastelinstva	100.000.-
kod čl. 4133. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	300.000.-
kod čl. 4277. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	100.000.-
kod čl. 4293. rashod povećan na štetu vlastelinstva	100.000.-
kod čl. 4341. rashod povećan na štetu vlastelinstva	200.000.-
kod čl. 4534. manjka zbroj u prihodu i rashodu	

na štetu blagajnika 41.801.-
kod čl. 4710. rashod povećan na štetu vlastelinstva 20.000.-
kod čl. 4741. prenos prihoda smanjen na štetu vlastelinstva 4.000.-
kod čl. 4966. rashod povećan na štetu vlastelinstva 70.000.-
kod čl. 5223. rashod smanjen na štetu blagajnika 101.000.-
kod čl. 5449. prihod povećan
na štetu blagajnika 2,000.000.-
kod čl. 5449. rashod povećan na štetu vlastelinstva 1,000.000.-
kod čl. 5465. prihod smanjen na štetu vlastelinstva 217.991.-
kod čl. 5481. rashod povećan na štetu vlastelinstva 164.000.-

God. 1928.
---
kod čl. 497. rashod smanjen
na štetu blagajnika 80.000.-
Prenos
3,223.704.67 6,856.075.63

Na štetu na štetu
blagajnika vlastelinstva
Din. Din.

God. 1929.
---
kod čl. 162. rashod smanjen
na štetu blagajnika 2.000.-

God. 1930.

Nije prenešen preizdatak iz g. 1929.
na štetu blagajnika 153.828.36

God. 1931.

čl. 1- 64. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	17.457.-
čl. 81. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	100.000.-
čl. 128. prenos prihoda smanjen na štetu vlastelinstva	100.000.-
čl. 209. prihod smanjen na štetu vlastelinstva	101.551.-

God. 1932.

Saldo 1931. u višku nije prenesen na štetu vlastelinstva		638.798.79
Saldo primitka do čl. 1551/32.na štetu vlastelinstva		4,917.053.43
neprovedeni iskazi /primici/ na štetu vlastelinstva		388.318.02
neprovedeni dio iskaza o argrarcima na štetu vlastelinstva		963.231.17
Saldo rashoda do čl. 1551./32.		
na štetu blagajnika	5,350.448.41	
neprovedene stavke rashoda	231.134.35	
predana gotovina	67.019.05	
neprovedene juxta br. 464.		4.480.-
Ukupno	9,028.129.84	
14,086.965.04		

Prema tome se pokazuje diferencija na štetu vlastelinstva od dinara 5,058.835.20 / pet milijuna pedeseosamhiljadaosamstotidesetpet dinara i 20 para./

Sitnije nekorektnosti nijesu ovdje uzete u obzir. Isto tako nijesu pregledane nekorektnosti pri knjiženju, niti su pojedine stavke blagajničkog dnevnika isporedjene s prilozima.

Marijan pl. Heržić

Dr. Ivan Rogić Ivan Galić Ante Jurčević Tomislav Pracny Oton Vreća In. Drag. Ficko.

SUMMARY

Marin Srakić

BISHOP ANTUN AKŠAMOVIĆ –SEIGNIOR OF A „GENEROUS HAND”

This paper is dedicated to bishop Akšamović as the Seignior, or rather the manager of material possessions of the Diocese in the first period, from 1920 to 1945. He was appointed as the bishop of the Diocese of Bosnia or Đakovo and Srijem in 1920, and he carried out this duty until his retirement in 1951. As he took over the service, he also took over the management of the Manor or Episcopal properties (mensa episcopalis) which at that time included more than 36.257 acres of woods, arable land and meadows. However, this property was immediately affected by the agrarian reform from the year 1918. At the same time patronages, or rather the diocese liabilities towards certain institutions such as seminaries, cathedral, parish and other institutions were being repurchased. Ten years after he had taken over his service as a bishop, a theft of 10.000.000 dinars was discovered at the Episcopal property, and the culprit was Milan pl. Hrežić, a man of bishop's great trust. He was also the president of the Volunteer Fire Department Đakovo (DVD), and he had been supporting „the best fire brigade brass music in the Kingdom of Yugoslavia” during the period of around ten years by means of stealing from the Diocese, by forging receipts, expenses and incomes, and also through other malversations. The Bishop himself was of a „generous hand”, so he had not been spending the extraordinary income only for the purposes of the Church, and he did so without the approval of the Holy See. He had also been very generous in giving money away, in this way copying his predecessor, Josip Juraj Strossmayer, who had, in all fairness, been generous, but he didn't dissipate the money, moreover, during his time the Manor prospered, while bishop Akšamović almost led the Diocese into bankruptcy, from which it had been saved by dr. Ivan Rogić, a priest and professor of cannon law. The Holy See forgave the bishop a half of the sum he had spent, and it was decided that he would settle the other half from his regular income, which he did. However, after the apostolic visitation in 1924, the Holy See dismissed bishop Akšamović from his service as the Đakovo diocesan Bishop, and appointed him as the apostolic administrator of the same diocese with jurisdiction of vicar capitular, and appointed him the titular bishop Augustopoljski in Phrygia. Towards the end of this period, that is, during the Second World War, the manor was constantly plundered by the partisans hiding in the nearby woods and hills of Dilj and Krndija, who were breaking into the Episcopal estates, land and vineyards.

Key words: Akšamović, manor, agrarian reform, theft, DVD Đakovo, repurchase of patronage, apostolic administrator, apostolic visitation

Hazena u Đakovu – od rukometa do rukometa

UDK 796.322(497.5 Đakovo)
Stručni rad

Zvonimir Mikić
Đakovo

Hazena kao pretežito ženski sport na području Hrvatske počela se igrati 1920. godine. U to vrijeme se nazivala rukomet jer je to bio prihvatljiviji naziv nego strani naziv hazena. Prenijeli su je studenti iz Slavonije (iz Osijeka i Vukovara) koji su studirali u Pragu, Brnu i drugim češkim gradovima. Istovremeno se i u Brodu na Savi, u Prvom školskom nogometnom klubu počela igrati hazena, a pravila su vjerojatno dobili od Arnolda Hofmanna.

Od prvih utakmica u Osijeku u kolovozu 1920. godine s vremenom se razvio novi sport koji je na našim prostorima egzistirao s prekidima sve do 1951. godine. U tom razdoblju igrale su se najprije prijateljske utakmice, zatim prvenstva po podsavezima, a kasnije i državna prvenstva.

U Đakovu se hazena igrala u razdobljima od 1922. do 1924., zatim od 1932. do 1935. i na kraju od 1945. do 1951. godine.

Sredinom 1951. godine u Hrvatskoj se zaključilo da je budućnost ovog sporta u razvijenijoj inačici koja se u početku nazivala mali rukomet, a od 1956. godine jednostavno rukomet.

Ključne riječi: hazena, rukomet, Đakovo, Certissa, Građanski

UVOD

Hazena se kao sportska igra pojavila u Češkoj krajem 19. stoljeća. Od igre za zabavu i razonodu prometnula se najprije u školsku igru, zatim u na-

tjecateljsku igru između škola, a postepeno i među gradovima i klubovima. Natjecanja su počela s prijateljskim utakmicama. Tek se početkom dvadesetih godina hazena počinje u Češkoj igrati u klubovima i među klubovima.

Antonin (Anton) Krištof učitelj tjelovježbe u Malostranskoj realci osmislio je i primijenio prva pravila hazene po uzoru na pravila igre cilova koja su bila tiskana u knjizi Jozefa Klenky „Telovična hry" 1892. godine. Ta pravila usavršio je i objavio Vaclav Karas 1905. godine u časopisu „Uyahova telesna". Nova pravila pod nazivom hazena objavljena su 1908. godine (*Sportska enciklopedija*).

Antonin (Anton) Krištof bio je iznimno važna osoba za razvoj hazene. Godine 1907. u Akademiji na Strakovu osnovao je prvu ekipu hazene u Češkoj. Već 1909. godine osnovane su još tri ekipe, te je moglo početi između njih natjecanje. S tom namjerom, 1909. godine, Antonin (Anton) Krištof inicirao je osnivanje Savezne komisije hazenskih ekipa. Češki Olimpijski odbor priznao je hazenu kao sport 1911. godine. Od tada započinje promocija hazene u Češkoj i izvan nje (*Sportska enciklopedija*).

Na Šestom svesokolskom sletu u Pragu 1912. godina odigrana je pokazna hazena utakmica kojom je hazenu upoznao dio sportskog svijeta.

Nova dotjerana pravila hazene izdao je Jaro Trantina 1918. godine. Bio je to put ka traženju organizacijskog oblika nakon čega je osnovan Čehoslovački savez hazene i ženskih sportova 1920. godine.

U Parizu je 1921. godine osnovana Međunarodna federacija ženskih sportova koja je hazenu uvrstila u program Svjetskih sportskih igara žena. Da bi pokazale hazenu izvan Čehoslovačke igračice iz postojbine hazene igrale su 1922. godine propagandne utakmice u Monte Carlu i u Parizu. Nešto kasnije, (1923. i 1924.) počele su se igrati međunarodne prijateljske utakmice između reprezentacija više europskih država (Čehoslovačke, Francuske Jugoslavije, Poljske i dr.). U Pragu je 1926. godine organiziran tromeč Čehoslovačke, Jugoslavije i Francuske kao uvod u službeno natjecanje. Službenih međunarodnih natjecanja u hazeni do 1930. godine nije bilo.

Na Trećim svjetskim ženskim igrama koje su održane u Pragu 1930. godine hazena je doživjela svoju punu afirmaciju. Na tim igrama natjecanje u hazeni dobilo je tretman Prvog svjetskog prvenstva u hazeni. Prvo mjesto osvojila je reprezentacija Čehoslovačke, pobijedivši u finalu reprezentaciju Jugoslavije s 8:5. Svjetska prvenstva u hazeni nisu se dugo zadržala. Odigra-

no je još samo jedno u Londonu 1934. godine na Četvrtim svjetskim ženskim igrama na kojima je reprezentacija Jugoslavije osvojila prvo mjesto. U finalu je pobijedila reprezentaciju Čehoslovačke sa 6:4 (4:2). Nakon tih igara rasformirala se Međunarodna federacija ženskih sportova te se svjetska prvenstva u hazeni više nikada nisu organizirala *(Grupa autora: Razvoj rukometa u Hrvatskoj)*.

Hazena se zadržala kao privlačna sportska igra i nakon toga u mnogim zemljama. Osim u kolijevci hazene Čehoslovačkoj, nastavila se igrati sve do pred Drugi svjetski rat u Poljskoj, Francuskoj, Jugoslaviji, Rusiji i još nekim zemljama. U njima su se redovno održavala lokalna i nacionalna prvenstva.

Nakon Drugog svjetskog rata hazena je obnovljena i organizirana u nekim zemljama Europe pa i u Hrvatskoj. Međunarodnih reprezentativnih utakmica u hazeni poslije Drugog svjetskog rata više nije bilo ili su ostala nezabilježena. Pred rastućim zanimanjem sportskih krugova za mali rukomet početkom pedesetih godina hazena se igrala sve manje te je vrlo skoro potpuno nestala kao sportska disciplina.

*

U Hrvatskoj se hazena počela igrati početkom dvadesetih godina prošlog stoljeća - i to u Slavoniji. Tisak i sportski krugovi u Hrvatskoj hazenu su u njezinim počecima nazivali rukomet. Prvi tragovi nove igre na našim prostorima pojavili su se 1920. godine istovremeno u Brodu na Savi (od 1934. godine Slavonski Brod), Osijeku i Vukovaru, a nešto kasnije i u Vinkovcima. Iz tih sredina hazena se kao privlačna igra za djevojke i žene proširila u obližnje gradove Slavonije i Srijema, a zatim i širom Hrvatske (*Sportska enciklopedija*).

U Brodu na Savi je u listopadu 1919. godine osnovan Prvi đački nogometni klub Olimpija. U proljeće 1920. godine dobili su pravila neke nove igre vjerojatno od gospodina Arnolda Hofmanna, a on od svojeg šogora koji je bio Čeh. Bila je prvenstveno namijenjena djevojkama, ali su je igrali i dječaci. Tako se u Prvom đačkom nogometnom klubu Olimpija počeo igrati rukomet (hazena), te se osnovala rukometna sekcija (Nikola KATALENIĆ: *Igračice rukometnog kluba „Olimpija" u Brodu na Savi u proljeće 1920. godine* i Milutin TOMIĆ: *Sjećanje na osnivanje Đačkog srednjoškolskog kluba Olimpija u Slavonskom Brodu).*

Istovremeno (ljeto) 1920. godine u Osijeku su se vršile pripreme za Prvi slet židovske omladine Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca koji se trebao održati od 10. do 12. kolovoza. Početkom ljeta na „veliko ferje" u Osijek, Vukovar i druga mjesta došli su studenti koji su u Čehoslovačkoj savladali pravila hazene i počeli provoditi dogovor da s tom igrom upoznaju mladež u svojim sredinama. S obzirom da su među njima bili članovi židovskih klubova, dolaskom u Osijek i Vukovar počeli su djevojke učiti igri hazene u svojim matičnim židovskim klubovima. Tako se „rodila" ideja da se na sletu „nova igra" pokaže široj sportskoj javnosti.

Prema sjećanju jednog od njih, Oskara Winklera, kolega Berthold Freund i on u Vukovaru su počeli u Židovskom omladinskom društvu Moriah djevojke trenirati hazenu (rukomet). U Osijeku je to učinio Marko Preisz s još dva studenta čijih se imena Oskar Winkler ne sjeća. Oni su također okupili poveću grupu članica židovskog društva i uvježbavali ih novoj sportskoj disciplini.

Novinar i kazališni i filmski kritičar Ivan Flod koji se u više članaka i knjiga o hazeni navodi kao pokretač hazene u Osijeku, u rukopisu „Kada i kako se počeo rukomet igrati kod nas" piše da je on počeo trenirati prvu rukometnu ekipu u Židovskom društvu Makabi u Osijeku. Moguće je on bio jedan od dva studenta čijih se imena Oskar Winkler nije mogao sjetiti. U pripremi za prvi javni nastup ekipe Makabija iz Osijeka i Moriaha iz Vukovara odigrale su nekoliko probnih utakmica.

Ivan Flod također navodi da su u želji da rukometašice osječkog Makabija imaju s kime trenirati u Hrvatskom građanskom sport klubu u Osijeku i u Radničkom sportskom klubu Sloga ubrzo osnovane rukometne sekcije (hazena) koje su zajedno trenirale te se tako rukomet u Osijeku vrlo brzo razvijao.

Prvi Slet židovske omladine Kraljevine SHS održavao se od 10. do 12. kolovoza 1920. godine. Rukometna (hazena) utakmica odigrana je 10. kolovoza i ušla je u povijest kao prva utakmica u rukometu (hazeni) na području Hrvatske pa i šire.

Sljedeći mjesec (5. 09.) odigrana je u Vukovaru nova utakmica, ovaj put između gradskih ekipa Vukovara i Osijeka (*Ilustrovana športska revija*, *23/1920*.). Utakmica je bila iznad svega atraktivna jer su djevojke nastupile u „dresovima" - kratkim suknjicama, što je za ono vrijeme bilo vrlo smjelo. Školske uprave u Osijeku su jedva dozvolile javni nastup svojih učenica uz zabranu da se javno obznane imena igračica iz njihovih škola.

Za prvu utakmicu na brzinu su prevedena pravila s Češkog u čijoj je konkretizaciji sudjelovao i Ivan Flod. On je u *Povijesti sporta, (4/1970.)* objavio članak *„Rukomet u Slavoniji prije 50 godina*" u kojem opširno piše o pojavi rukometa (hazene) u našim krajevima.

Pišući o pravilima Ivan Flod ističe da je prijevod prvih pravila objavljenih u *Ilustrovanoj športskoj reviji* (25/1920.) u rubrici „Rukomet" potpisan s O.W. napravio Karel Wiesner sin direktora Osječke tvornice šećera, a da je u tisku krivo potpisan s O.W. To mišljenje su uglavnom prihvatili mnogi koji su kasnije pisali o hazeni u Hrvatskoj. Međutim, u pismu gospodina Winklera Bogdanu Cuvaju vidljivo je da je prijevod pravila načinio Oskar Winkler, a da je zaključak Ivana Floda o Karelu Wiesneru bio pogrešan (B. CUVAJ: *Osnivači rukometa – Češke hazene u Jugoslaviji*).

U *Ilustrovanoj sportskoj reviji (7/1921.)* objavljen je drugi prijevod pravila hazene potpisana sa *ar.* čiji autor je ostao nepoznat.

Treći prijevod koji je bio sa službenih pravila Čehoslovačkog saveza hazene i ženskih sportova napravio je Vladimir Chilak 1922. godine i dao ga na korištenje Hrvatskom akademskom športskom klubu iz Zagreba. Taj prijevod je objavljen u splitskom *Ilustrovanom tjedniku Sport* u nastavcima (brojevi 12 – 15) 1923. godine. Ista pravila prihvatio je Jugoslavenski lakoatletski savez 18. 06. 1923. godine te su postala službena pravila hazene. (I. FLOD: *Kada i kako se počeo igrati rukomet kod nas).*

Nakon prvih utakmica u Osijeku i Vukovaru, u listopadu 1920. godine u Brodu na Savi je Židovsko društvo Makabi osnovalo hazena sekciju koja je odigrala nekoliko prijateljskih utakmica iste godine.

I u Vinkovcima je 1920. godine (10. 10.) odigrana prva propagandna rukometna utakmica. Bila je to utakmica između Židovskog omladinskog društva iz Vukovara i rukometnog „tima" iz Vinkovaca. Pobijedile su tada dobro utrenirane Vukovarke s visokih 24:4 (15:2) (*Ilustrovana športska revija, 28/1920.).*

Odjek prvih javnih rukometnih utakmica u Osijeku, Vukovaru i Vinkovcima bio je da se u Slavoniji, a zatim u cijeloj Hrvatskoj počnu osnivati klubovi i sekcije hazene u ovisnosti o dotoku podataka o novom sportu i rukometnih pravila, a najviše o mogućnosti da se novi sport vidi u praktičnoj izvedbi. U Zagrebu je prvi klub u kojem se počeo igrati rukomet (hazena) bio HAŠK. HAŠK je sredinom ljeta (08. 08.) 1922. godine odigrao i prvu međunarodnu

utakmicu s ekipom SK Židenice iz Brna. Rezultat je bio 12:3 za gošće iz Čehoslovačke. Nakon te utakmice u Hrvatskoj se počeo upotrebljavati naziv hazena.

Tih godina hazena se počela igrati u svakom većem mjestu u Hrvatskoj. Proces osnivanja bio je veoma intenzivan od 1922. do 1925. godine, ali i nakon tih godina, u mnogim gradovima i većim mjestima su se osnivale sekcije ili klubovi hazene. Aktivnost u njima u pravilu je ovisila o generaciji djevojaka koje su igrale hazenu. Nakon nekoliko godina igranja, djevojke su se prestajale baviti sportom odlazeći za drugim životnim interesima (školovanje, udaja, preseljenje i sl.). Zato su se sekcije i klubovi gasili jednakom brzinom kako su se i osnivali.

Procesi osnivanja i gašenja sekcija i klubova hazene izmjenjivali su se sve do novog uzleta hazene prvih godina trećeg desetljeća. Pravu eksploziju hazena je u Hrvatskoj doživjela 1932. godine. Te godine ponovo se u cijeloj Hrvatskoj, a osobito u Slavoniji, osnivaju ili obnavljaju mnoge sekcije. Procesi koji su započeli početkom tridesetih opet su imali kratkotrajan vijek. Već nakon dvije godine opet počinje obrnuti proces, proces gašenja klubova koji će dovesti do prestanka igranja hazene u Hrvatskoj do pred Drugi svjetski rat.

Prvenstvena natjecanja u hazeni počela su 1923. godine u Zagrebu kao Prvenstvo Grada, a zatim su nastavljena u Prvenstvu Zagrebačkog hazena podsaveza. Od 1924. godine počela su se igrati i državna prvenstva. U svim natjecanjima nekih godina igralo je mnoštvo ekipa, a nekih godina jako mali broj, ovisno o broju aktivnih ekipa i njihovim financijskim mogućnostima.

Od prvog prvenstva 1924. godine do posljednjeg 1938. godine završnice državnog prvenstva odigrane su 10 puta. Najuspješniji klub u natjecanju za prvenstvo bivše države bila je ekipa HŠK Concordia iz Zagreba. Osvojila je šest naslova prvaka: 1927., 1931., 1932., 1933., 1934. i 1937. godine. Ostala prvenstva osvojili su: BSK (Beograd) 1924., 1. SSK Maribor 1928., SK Viktorija (Slavonski Brod) 1935. i HAŠK (Zagreb) 1938. (B. CUVAJ: *Prvenstvo u igranju hazene od 1921. do 1938. godine).* U Čehoslovačkoj je Concordia 1931. godine osvojila „neoficijelno prvenstvo svijeta". Krajem 1931. Concordia je proslavila trogodišnje razdoblje nepobjedivosti u kojem je odigrala 57 utakmica bez poraza s gol razlikom 1018:45 *(Športski list, 193/1931.).*

U razdoblju do 1938. godine kada je odigrano posljednje prvenstvo, završnice prvenstva nisu se odigrale 1925., 1926., 1929., 1930. i 1936. godine.

Igračice hrvatskih hazena klubova dale su značajan doprinos reprezentativnim uspjesima. Najveće uspjehe reprezentacije bivše države u hazeni ostvarile su na Trećim svjetskim ženskim igrama u Pragu i na četvrtim u Londonu. U Pragu su 1930. godine osvojile drugo mjesto, a u Londonu 1934. godine su postale svjetske prvakinje u hazeni. Na oba svjetska prvenstva sve igračice reprezentacije Jugoslavije (osim dvije) bile su iz zagrebačke Concordije.

Snažan razvoj hazene u Hrvatskoj početkom dvadesetih godina prošlog stoljeća tražio je organizacijski oblik koji bi mogao pratiti i usmjeriti razvoj novog sporta. S tom namjerom je 18. 06. 1923. godine Jugoslavenski lako atletski savez (JLAS) u Zagrebu primio hazenu u svoj sastav kao sekciju (odbor). Prvi klubovi koji su se učlanili u Sekciju za hazenu JLAS-a s područja hrvatske bili su: HAŠK Zagreb, HŠK Concordia Zagreb, Hazena klub II realne gimnazija Vesna Zagreb, Bjelovarski građanski SK Bjelovar, Sportski klub Olimpija Karlovac, Čakovečki sportski klub Čakovec, SK Taninpila Sušine - Gjurgjenovac, Židovski sport klub Herut Vinkovci, Srednjoškolski sport klub Viktorija Križevci i HŠK Penkala Zagreb. Inicijator osnivanja sekcije hazene u Jugoslavenskom lakoatletskom savezu bio je Ante Schneller (I. FLOD: *Kada i kako se rukomet počeo igrati kod nas*).

Sekcija (odbor) u JLAS potvrdila je opravdanost organizacijskog sustava te je 06. 09. 1924. godine u Zagrebu osnovan Jugoslavenski hazena savez (JHS). Skupština Saveza donijela je odluku o organizaciji Saveza kroz podsaveze u Ljubljani, Zagrebu, Beogradu i Velikom Bečkereku (Zrenjaninu). Vojvođanski podsavez u Velikom Bečkereku ukinut je 1927. godine, a Brodski hazena podsavez osnovan je 1934. godine.

Jugoslavenski hazena savez kroz povijest je mijenjao sjedište Saveza, pa i naziv. Iz Zagreba sjedište Saveza je odlukom Skupštine od 07. 05. 1927. godine premješteno u Ljubljanu. Sljedeće godine, 24. 11. 1928. u Savez je primljena laka atletika te je naziv promijenjen u Jugoslavenski savez hazene i savez ženskih sportova (*Sportski list Osijek*, *293/1928.)*. U drugim izvorima piše samo Jugoslavenski savez hazene i ženskih sportova.

Savez je 1929. godine ponovo promijenio sjedište i naziv. Vraćen je u Zagreb, a vraćen je i prvotni naziv Jugoslavenski hazena savez (B. CUVAJ: *Prvenstvo u igranju hazene od 1921. do 1938. godine*). Posljednja promjena u krovnoj organizaciji hazene bila je 28. 05. 1933. godine kada je Izvanredna skupština Saveza ponovo primila laku atletiku u svoj sastav i promijenila

naziv u Jugoslavenski savez ženskih sportova *(Športski list, 267/1933.*). Taj naziv zadržao je do svojeg kraja 1938. godine.

*

Nakon Drugog svjetskog rata u općem „fiskulturnom" pokretu i za hazenu su trebala opet doći dobra vremena, barem kako je to bilo postavljeno u planovima za poslijeratni razvoj sporta. Novoosnovana sportska društva dobila su zadatak da obnove prijeratnu sportsku aktivnost i da ju podignu na još višu razinu. Na taj način obnovljena je i aktivnost hazene u onim sredinama u kojima je prije rata bila razvijena, ali i u nekim novima. Uz nogomet, odbojku, stolni tenis i kuglanje za muškarce, hazena je bila sport za djevojke i žene koji je uz gimnastiku i odbojku bilo najlakše organizirati.

U Slavoniji su postojali najbolji uvjeti za obnovu hazene jer je još djelomično bila aktivna generacija igračica, trenera i sportskih djelatnika koji su bili u hazeni prije rata. A i gledatelji su pamtili atraktivne utakmice ženskog sporta. Zato su se u sportskim klubovima diljem Slavonije brzo i lako osnivale sekcije hazene čak i bez njezine formalne registracije. Djevojke su pozvane da se uključe u sportska društva i počnu trenirati hazenu.

Za službena natjecanja nije u početku bilo ni kvalitete niti sustava natjecanja pa su se uglavnom igrale prijateljske utakmice. Do 1948. godine već je bilo dovoljno klubova i sekcija u kojima se igrala kvalitetna hazena te se moglo početi razmišljati o početku natjecanja. Fiskulturni savez Hrvatske (FISAH) osnovao je Odbor za hazenu koji je 1948. godine zaključio da su sazreli uvjeti za organizaciju prvenstva Hrvatske u hazeni (Grupa autora: *Razvoj rukometa u Hrvatskoj*).

Kao uvod u prvenstveno natjecanje, u jesen 1948. godine u Slavoniji je organiziran veliki pokalni turnir u hazeni. Na turniru je igralo osam ekipa podijeljenih u dvije skupine: sjevernu i južnu.

U južnoj skupini igrali su: Amater (Budainka-Slavonski Brod), Crvena zvijezda (Slavonski Brod), Gimnastičko društvo (Vinkovci) i Slaven (Borovo). U sjevernoj skupini bili su: Jedinstvo (Donji Miholjac), Proleter (Belišće), Slavonac (Valpovo) i Tekstilac (Osijek).

Pobjednik pokalnog turnira bila je ekipa Slavena iz Borova koja je u dvije finalne utakmice bila bolja od Crvene zvijezde iz Slavonskog Broda (arhivska građa B. CUVAJA).

U arhivi Bogdana Cuvaja u popisu klubova koji su igrali na ovom turniru nalazi se i Sloboda iz Đakova. U drugim izvorima (*Razvoj rukometa u Hrvatskoj, Sportska enciklopedija i dr.*) Sloboda se ne nalazi na popisu sudionika pokalnog turnira.

Prvo poslijeratno Prvenstvo Hrvatske u hazeni organizirano je 1949. godine. Na prvenstvu je igralo 15 ekipa podijeljenih u tri grupe (zone) Zapad, Sjever i Jug. U grupama se igralo po dvostrukom bod sustavu. Pobjednici grupa igrali su polufinalni turnir, a nakon njega finalni i na kraju se razigravalo za prvaka Hrvatske.

U grupi (zoni) Sjever igrali su Slaven (Borovo), Jedinstvo (Donji Miholjac), Proleter (Belišće), Grafičar (Osijek) i Tekstilac (Osijek). Prvo mjesto bez poraza osvojila je ekipa Slavena iz Borova, a drugo Jedinstvo iz Donjeg Miholjca (*Glas Slavonije broj 1372/1949.*)

U grupi (zoni) Jug igrali su Crvena zvijezda, Amater-Budainka, Slavonija (svi Slavonski Brod), Gimnastička sekcija Vinkovci, Lokomotiva (Vinkovci), Sloboda (Đakovo) i Šokadija (Vrpolje). Prvo mjesto osvojila je ekipa Crvene zvijezde iz Slavonskog Broda, a drugo ekipa Slobode iz Đakova (*Brodski list 24/1949.).*

U grupi (zoni) Zapad igrali su Mladost (Čakovec), Naprijed (Sisak) i Lokomotiva (Zagreb). Prvo mjesto osvojila je ekipa Naprijeda iz Siska, a drugo Mladost iz Čakovca (arhivska građa B. CUVAJA).

Prvo prvenstvo Hrvatske poslije Drugog svjetskog rata osvojila je ekipa Crvene zvijezde iz Slavonskog Broda, najbolja hazena ekipa tih godina. Finalni susret predao je Slaven iz Borova jer je prvu utakmicu u kojoj je Slaven pobijedio s 4:2, Odbor za hazenu FISAH-a poništio (*Glas Slavonije 1436/1949.).*

Sljedeće prvenstvo Hrvatske 1950. godine igralo se u četiri zone.

U zoni „A" igrali su Jedinstvo (Donji Miholjac), Proleter (Belišće), Tekstilac (Osijek), Grafičar (Osijek) i Slaven (Borovo). Voditelj natjecanja u zoni „A" bilo je Jedinstvo Donji Miholjac. Prvo mjesto osvojio je Slaven iz Borova, a drugo Jedinstvo iz Donjeg Miholjca.

U zoni „B" igrali su Lokomotiva (Zagreb), Saobraćaj (Zagreb), Tekstilac (Varaždin), Mladost (Čakovec), Jedinstvo (Ogulin) i Naprijed (Sisak). U zoni „B" natjecanje je vodila Lokomotiva Zagreb. Prva dva mjesta osvojili su Mladost iz Čakovca i Naprijed iz Siska.

U zoni „C" su igrali Mirko Kljaić (Nova Gradiška), Amater (Slavonski Brod), Crvena zvijezda (Slavonski Brod), Slavonija (Slavonski (Brod) i Borac (Podvinje). U zoni „C" voditelj zonskog prvenstva bila je Crvena zvijezda iz Slavonskog Broda koja je osvojila i prvo mjesto, ispred ekipe Mirko Kljaić iz Nove Gradiške.

U zoni „D" natjecali su se Lokomotiva (Vinkovci), Mladost (Vinkovci), Sloboda (Đakovo), Šokadija (Vrpolje), Šokadija (Babina Greda) i Budućnost (Donji Andrijevci). U zoni „D" za voditelja natjecanja određena je Sloboda iz Đakova (*Narodni sport 332/1950.*). Prva dva mjesta osvojili su Sloboda iz Đakova i Šokadija iz Vrpolja.

Na finalni turnir za prvaka Hrvatske koji se održavao 14. - 15. 10. 1950. godine u Zagrebu, sa polufinalnih turnira plasirali su se Crvena zvijezda (Slavonski Brod), Mirko Kljaić (Nova Gradiška), Slaven (Borovo) i Jedinstvo (Donji Miholjac). Finalni turnir mogao se s pravom nazvati „slavonski" jer su na njemu igrale sve 4 ekipe s područja Slavonije.

Prvo mjesto osvojila je ekipa Crvene zvijezde iz Slavonskog Broda sa sve tri pobjede. Drugo mjesto osvojila je ekipa Mirko Kljaić iz Nove Gradiške koja je postigla dvije pobjede (*Glas Slavonije 1703/1950.).* Crvena zvijezda je time postala dvostruki prvak Hrvatske u hazeni.

Prvenstvo Hrvatske u hazeni 1950. godine smatralo se i prvenstvom Jugoslavije jer se u drugim republikama bivše države republička prvenstva nisu organizirala.

Za vrijeme održavanja finalnog turnira, 15. 10. 1950. godine u Zagrebu je osnovan Hazena savez Hrvatske. Za predsjednicu Saveza izabrana je Matilda Justin. U vrijeme osnivačke skupštine u Savez je bilo učlanjeno 26 klubova ili sekcija, najviše sa područja kontinentalne Hrvatske. Od tog broja 16 ekipa bilo je iz Slavonije.

Na skupštini je odlučeno da će se sljedeće godine (1951.) organizirati Hrvatske liga s 8 klubova u kojoj će se igrati po sustavu „svatko sa svakim" u proljeće i u jesen. Prema uspjesima s prošlog prvenstva u Hrvatskoj ligi 1951. godine su igrali: Crvena zvijezda (Slavonski Brod), Mirko Kljaić (Nova Gradiška), Slaven (Borovo), Jedinstvo (Donji Miholjac), Lokomotiva (Zagreb), Sloboda (Đakovo), Šokadija (Vrpoje) i Proleter (Belišće).

U 1951. godini, ne samo što se hazena malo igrala, nego o hazeni nalazimo i veoma malo podataka. U proljeće 1951. godine odigrao se samo prvi

dio Hrvatske lige u hazeni koji nikada nije nastavljen. Prvo mjesto osvojila je tada najbolja hrvatska ekipa - Crvena zvijezda iz Slavonskog Broda kojoj je to bio treći uzastopni naslov prvaka Hrvatske. Pobijedila je u svih sedam utakmica i osvojila 21 bod s razlikom pogodaka 56:2. Drugo mjesto osvojila je ekipa Mirko Kljaić iz Nove Gradiške *(Glas Slavonije, 1909/1951.).*

Pored Hrvatske lige, u Hrvatskoj je 1951. godine ambiciozno osnovana i Druga hrvatska liga. U njoj su igrali M. Kljaić II iz Nove Gradiške, Amater Budainka (dio Slavonskog Broda) i Grafičar iz Osijeka. (*Glas Slavonije, 1877/1951.)*. Očigledno je da se u toj ligi igralo nekoliko krugova jer novinar piše da je Grafičar osvojio 21 bod pobijedivši u svim utakmicama osim jedne i jedne odigrane neriješeno (*Glas Slavonije, 1925/1951.).*

Najveći broj lokalnih hazena djelatnika u proljeće i rano ljeto 1951. godine nisu znali što se priprema u Rukometnom savezu Hrvatske, a i nekim pojedincima u netom osnovanom Hazena savezu Hrvatske nove tendencije u rukometu nisu bile dovoljno poznate i jasne. Pripremala se fuzija dva saveza i transformacija hazene u moderniju varijantu rukometnog sporta.

U Zagrebu su 12. 08. 1951. godine održane izvanredne skupštine Hazena saveza Hrvatske i Rukometnog saveza Hrvatske na kojima su donesene odluke o prihvaćanju prijedloga za spajanje dva Saveza.

Inicijator spajanja bio je Rukometni savez Hrvatske koji je osnovan 19. 12. 1948. godine i koji je do tada udruživao sekcije i klubove uglavnom velikog rukometa. Sigurno je i kod jednog dijela rukovodstva Hazena saveza Hrvatske počela sazrijevati svijest o tendencijama u rukometnom sportu jer je relativno lako prihvaćen prijedlog za spajanje s Rukometnim savezom.

Nakon Odluke o fuziji dva saveza, na istoj skupštini donijeta je i odluka da se sve hazena ekipe u Hrvatskoj preorijentiraju na igranje malog rukometa. U trenutku spajanja Hazena saveza Hrvatske i Rukometnog saveza Hrvatske, u Hrvatskoj je bilo aktivno dvadeset šest klubova i sekcija hazene i petnaestak klubova i sekcija velikog rukometa (arhivska građa B. CUVAJA).

Odluka o prelasku hazena klubova na mali rukomet nije prošla bez bure. Osobito su negodovali neki klubovi iz Slavonije, najviše iz Slavonskog Broda i Osijeka. Nakon pojedinačnog negodovanja, svi hazena klubovi prihvatili su odluke Skupštine Saveza i postupno prešli na igranje malog rukometa.

Počeci hazene u Đakovu

Hazena ili rukomet, kako se u svojim počecima nazivala nova sportska igra, vrlo brzo je nakon prvih utakmica u Osijeku i Vukovaru pronašla svoje mjesto i u đakovačkom sportu. Blizina gradova u kojima se pojavila (Brod na Savi, Osijek, Vukovar, Vinkovci) i njezino širenje ovim prostorima prirodno je „novi" sport doveo i u Đakovo.

Prvi pisani tragovi o rukometu (hazeni) u Đakovu pronađeni su u Đakovačkim pučkim novinama 08. 07. 1922. godine. Novinar piše da je prošle nedjelje ženska rukometna sekcija Đakovačkog Športskog kluba odigrala svoju prvu utakmicu protiv rukometne sekcije Građanskog Športskog kluba iz Broda (Brod na Savi). Rezultat je bio 7:2 u korist mnogo bolje ekipe iz Broda, čije igračice su mnogo iskusnije, tehnički kvalitetnije i brze. Nepotpisani novinar zaključuje da su „naše igračice, za ovaj prvi nastup posvema zadovoljile". Ekipa ĐŠK-a u toj povijesnoj utakmici igrala je u sljedećem sastavu: Katica Bešlić, Ružica Sušilović, Jelica Benel, Barica Slavnović, Marija Leović, Zdenka Benel i Mara Lončarević (arhivska građa B. CUVAJA).

Trag o još jednoj utakmici đakovačkih igračica rukometa (hazene) iz 1922. godine pronađen je u tekstu Ivana Floda u *Slavonskom športskom listu 17. 07. 1924.* godine, u članku pod nazivom „Historijat športa u Slavoniji", s podnaslovom Hazena, u kojem piše da je 1922. godine jedinu utakmicu ekipa Đ.Š.K.-a odigrala protiv Slavije iz Osijeka. Rezultat je bio 10:0 za igračice Slavije. Datum utakmice u članku Ivana Floda nije naveden.

I treću utakmicu koju je rukometna ekipa ĐŠK-a odigrala 1922. godine bila je protiv JŠK Slavija iz Osijeka. Odigrana je u Osijeku 17. 09. 1922. godine, a pobijedila je očito bolja i iskusnija osječka ekipa s 12:4 (*Hrvatski list, 211/1922.).* Bio je to vjerojatno uzvratni susret za utakmicu o kojoj piše Ivan Flod.

Prema podacima iz arhive Bogdana Cuvaja, 1922. godine ekipa ĐŠK-a odigrala je u Osijeku još jednu utakmicu protiv ekipe ŽŠK-a Makabi. I tu utakmicu ĐŠK je izgubio sa 7:0. Imena igračica ĐŠK-a u tim utakmicama nisu objavljena.

Ovi podaci govore da se rukomet u Đakovu počeo igrati dvije godine nakon što se pojavio u Hrvatskoj i nakon što su odigrane prve rukometne utakmice 1920. godine. Prve godine u kojoj se osnovala đakovačka ekipa dokazano je odigrala četiri utakmice što za ondašnje sportske prilike u Đakovu nije bilo malo.

Na žalost, iz tog vremena nisu u tisku ili u objavljenim radovima pronađeni opširniji podaci o osnivačima, igračicama i okolnostima koje su dovele do osnivanja hazena sekcije u đakovačkim klubovima.

Zato su iznimno vrijedna sjećanja dviju đakovačkih igračica koje su igrale rukomet (hazenu) od 1922. do 1924. godine, Marije Leović-Wepper i Marije Bešlić-Turk. One su u odgovorima na upitnik koji im je poslao gospodin Bogdan Cuvaj 1971. godine, opisale svoja sjećanja na prve godine rukometa (hazene) u Đakovu. Njihovi usklađeni odgovori pomogli su da se s visokim stupnjem sigurnosti mogu opisati osobe i događaji s početka rukometa u Đakovu.

Sekciju hazene u ĐŠK-u osnovao je u proljeće 1922. godine Fran Zaviška, porijeklom Čeh koji je u Đakovu vodio odvjetničku kancelariju. Prvi trener bio je Ivan Hager student Filozofskog fakulteta u Pragu. Hageru su djevojke dale nadimak Bog i Profesor, prvi jer je bio autoritet u klubu, a drugi jer je bio student Filozofije. Njega je zamijenio Rudolf Boda koji je studirao medicinu u Pragu.

I ovdje se vidi češki štih koji je na različite načine bio naglašen i u drugim dijelovima Slavonije i Hrvatske. Treći trener iz toga vremena bio je Vatroslav Gamberger koji se u Đakovu doselio iz Tuzle i koji je za vrijeme boravka u Đakovu bio vrlo aktivan u đakovačkom sportu. Treniranje igračica ĐŠK-a preuzeo je u jesen 1923. godine kada je dio igračica prestao igrati hazenu i vratio se u Hrvatski sokol budući da nisu bile zadovoljne rezultatima koje su postizale u hazeni. Vatroslav Gamberger je popunio ekipu novim igračicama i nastavio ih trenirati za utakmice koje su slijedile.

Igralište na kojem se igrao rukomet (hazenu) u Đakovu bilo je na nogometnom igralištu na Pazarištu, istom onom na kojem je i sada igralište nogometnog kluba Đakovo Croatia.

Prve igračice rukometa u đakovačkom ĐŠK-u bile su: Katica Bešlić-Turk (golmanica), Anica Šultajz (bek), Božica Wolf (half), Ružica Sušilović-Todorović (half), Pavica Wolf (krilo), Marija Leović-Wepper (centar), Mara Lončarević (krilo) te Zdenka Benel-Tavčar (centar), Jelica Benel-Vitek, Magda Vesinger-Bauer i Barica Slavnović.

Oprema igračica je bila živopisna: kapice žuto plave, bluze plave sa žutim umetkom, suknje i patike crne.

Iz istraživanja Bogdana Cuvaja vidljivo je da je i Židovsko kulturno i sportsko društvo u Đakovu također 1922. godine njegovalo rukomet (hazenu) što nije slučajno jer su židovska društva i u drugim gradovima igrala rukomet

(hazenu), a njihova društva u Osijeku i Vukovaru bila su utemeljitelji hazene na ovim prostorima. Rezultati s njihovih utakmica kao i drugi podaci o sportskom djelovanju ovog društva u Đakovu dvadesetih godina prošlog stoljeća nisu nađeni.

Iz početnog razdoblja primjetna je aktivnost đakovačkih rukometašica i 1923. godine.

Narodni list 33/1923. donosi vijest o utakmici odigranoj 12. 08. 1923. godine između rukometašica ĐŠK-a i SK Bosanac u Bosanskom Šamcu. Bosanski Šamac je u to vrijeme bio vrlo jak rukometni centar. Njegova hazena ekipa u mnogim je utakmicama pobjeđivala ekipe većih gradova. U tom susretu hazena sekcija ĐŠK-a izgubila je s rezultatom 3:13.

Uzvratni susret odigran je u Đakovu i opet je pobijedila ekipa SK Bosanac, ovaj puta s 10:5. (B. CUVAJ: *Bosanski Šamac po družini hazene 1922.-1926. postaje razvijeno sportsko mjesto*).

HAZENA EKIPA ĐŠK-a iz 1923. GODINE
Stoje s lijeve strane: Marija Leović, Anica Šultajz, Katica Bešlić, Božica Wolf, Ružica Sušilović; Sjede s lijeve strane: Pavica Wolf i Mara Lončarević

Najvredniji pronalazak iz tog vremena je slika snimljena 02. 09. 1923. godine prije ili nakon utakmice protiv ekipe JŠK-a Slavija iz Osijeka. U toj utakmici igračice ĐŠK-a pobijedile su gošće sa 7:5. Bila je to prva pobjeda protiv renomiranog protivnika koji je do tada redovito pobjeđivao đakovačke rukometašice. Ekipa ĐŠK-a igrala je u sljedećem sastavu: Katica Bešlić-Turk, Anica Šultajz, Božica Wolf, Ružica Sušilović-Todorović, Pavica Wolf, Mara Lončarević i Marija Leović-Wepper.

Utakmica nije ostala zapamćena samo po prvoj pobjedi đakovačkih rukometašica. Na toj utakmici zbio se jedan neobičan i simpatičan događaj koji opisuje kapetanica ĐŠK-a gospođa Leović-Wepper. Igračica Slavije Mira Kokot je njoj (Mariji Leović-Wepper), koja je bila u trku s loptom prema golu, strgala suknju te je ova ostala samo u gaćicama. Usprkos toj „nezgodi", na opće zaprepaštenje gledatelja, centar ĐŠK-a je nastavila trčati s loptom prema protivničkom golu i zabila pogodak. Nakon toga vratila se do Mire Kokot i „opalila joj zaušnicu". Sudac nije reagirao na sve to vjerojatno i sam zaprepašten događajem na utakmici, jer u ono vrijeme vidjeti djevojku u gaćicama na javnom mjestu predstavljao je pravi skandal. Moguće je zamisliti koje je sve komentare morala istrpjeti obitelj ove igračice, a posebno Marija „lekciju" od svoje mame (sjećanje gospođe Marije Leović Wepper).

Od vijesti iz tadašnjeg tiska nađene su obavijesti kojima se pozivaju zainteresirani za treniranje rukometa da se jave kapetanici M. Leović *(Đakovačke pučke novine 20/1923*). U broju 24/1923. je opet samo obavijest da se počelo sa treniranjem i da će se treninzi održavati ponedjeljkom, srijedom i subotom od 18 sati te nedjeljom od 16 sati. Treniranje četiri puta tjedno navodi na zaključak da se radilo o vrlo ozbiljnom pristupu novom sportu. Ista obavijest objavljena je i u *Narodnom listu 24/1923*.

Druge vijesti iz rukometa su iz *Đakovačkih pučkih novina (25/1923.)* gdje u rubrici Športske vijesti s podnaslovom Rukometna sekcija piše da se „upozoravaju članice da redovito polaze jer će samo u tome slučaju moći u najskorije vreme javno nastupiti". „Također se obavještava javnost da kapetanica odlazi u Zagreb, vodstvo se do daljnjega povjerava K. Bešlih koja prima prijave novih članica prigodom treninga na igralištu". U potpisu Ivan Hager. Iz pisma Katice Bešlić-Turk evidentno je da se radi o pogrešci u tisku. Katica Bešlić je bila nova kapetanica ĐŠK-a i sigurno su se njoj trebale javiti djevojke koje su bile zainteresirane za rukomet.

Posljednja pronađena utakmica ĐŠK-a iz ovog razdoblja odigrana je u Novoj Gradiški u srpnju 1924. godine protiv novoosnovane hazena sekcije SK Unitas. Rezultat te utakmice nije zabilježen (arhivska građa B. CUVAJA).

U lokalnom tisku posljednja vijest o hazeni u Đakovu objavljena je na stranicama Narodne obrane. Novinar piše kritički osvrt na sport u Đakovu, a o hazeni stoji sljedeće: „I hazena je bila već u svojim prvim povojima zakopana, budući da gajitelji nijesu ispravno shvaćali pravu svrhu i značaj sporta" (*Narodna obrana 35/1925.).*

Iz ovog članka može se zaključiti da je u Đakovu, kao uostalom i u većem dijelu Slavonije pa i Hrvatske, sredinom dvadesetih godina prošlog stoljeća, došlo do stagnacije u razvoju rukometa ili hazene kako se već tada počela nazivati u tisku i u službenom ophođenju. Smjena jedne generacije i prestanak hazenskih aktivnosti postalo je svojstveno mnogim sredinama. Hazena se zadržala samo u većim gradovima (Zagreb), a jedino se zapažaju počeci u nekim novim sredinama gdje se hazena nije do tada igrala (Donji Miholjac, Orahovica i dr.).

Zlatno doba hazene

Nakon što je reprezentacija Jugoslavije na Trećim svjetskim ženskim igrama u Pragu 1930. godine osvojila drugo mjesto, hazena se ponovo vraća na šire područje Hrvatske, pa tako i u Đakovo. U Slavoniji se tih godina, u početku skromno, ponovo osnivaju ili obnavljaju hazena sekcije i klubovi u skoro svakom većem mjestu, ne samo u gradovima.

Godine 1932. već možemo govoriti o uzletu. U pojedinim sredinama osniva se po nekoliko sekcija. Tako je bilo i u Đakovu.

Prvu hazena sekciju u Đakovu u tridesetim godinama prošlog stoljeća osnovalo je Židovsko kulturno i sportsko društvo početkom 1932. godine. Pročelnik sekcije bio je trgovac Epstein (Epštajn). Klub se učlanio u Jugoslavenski savez ženskih sportova 1933. godine (arhivska građa B. CUVAJA).

Nešto kasnije 24. svibnja (*Sport, 3/1932.),* ŠK Certissa je osnovao svoju hazena sekciju. Za pročelnika i trenera izabran je Stjepan Hegedušević, nogometni i hazena sudac u Đakovu. Tajnik sekcije bio je Slavko Faist (*Hrvatski list, 336/1932.).*

Inicijativom gospode Vatroslava Ganbergera i Božidara Brajkovića u ŠK Građanskom se gotovo istovremeno (28. 05.) osnovala hazena sekcija. Vatroslav Gamberger izabran je za pročelnika hazena sekcije. U startu je hazena sekcija ŠK Građanski imala 23 igračice (*Hrvatski list 149/1932.).* U navedenom članku Hrvatskog lista piše: „istoga dana poveo je akciju za osnivanje hazene i ŠK Certissa". Ovo može izazvati zabunu o datumu osnivanja hazena sekcije Certisse.

U jesen iste godine (15. 09. 1932), Vatroslav Gamberger osniva Hazena ŠK Concordiju s hazenom kao jedinom sekcijom (*Hrvatski list, 257/1932.).* Očigledno je došlo do neslaganja u ŠK Građanski jer je vrlo aktivni član (Gamberger) istupio iz Građanskog i osnovao novi klub. Prigodom osnivanja novog hazena kluba u Đakovu, iz ŠK Građanski u Concordiju je prešlo osam igračica tako da se klub mogao odmah uključiti u natjecanje.

Osnivanjem Concordije Đakovo je, kao i neka druga mjesta u Slavoniji i u Hrvatskoj, u isto vrijeme imao više aktivnih hazena sekcija. Na taj način su se otvorile mogućnosti za odigravanje brojnih prijateljskih utakmica u istom gradu bez velikih troškova za putovanja na utakmice u druga mjesta. Za postizanje više kvalitete hazene, kao što će se kasnije vidjeti, moralo je biti i toga.

Hazena ekipe koje su se tada u tisku većinom nazivale družine igrale su zapaženu ulogu u društvenom životu Đakova. Organizirale su se utakmice kod obilježavanja klupski značajnijih datuma i u vjerskim i drugim svečanim prigodama.

Razdoblje hazene u Đakovu od 1932. godine obrađivao je gospodin Eugen Njirjak. Objavio je više članaka u *Povijesti sporta (80/1989., 104/1995., 107/1995., 110/96.), Reviji Đakovačkih vezova (1972. godine)* i u Đakovačkom glasniku *(19/95., 20/95., 22/95., 23/95.* i *25/1995.).* Njemu možemo zahvaliti na obilju fotografija iz tog vremena i identifikaciju mnogih igračica.

Ni dva mjeseca nakon osnivanja đakovačkih klubova zabilježena je prva hazena utakmica. Odigrala ju je u Đakovu ŠK Certissa 24. 07. 1932. godine protiv ŠK Hajduk iz Osijeka. Rezultat je bio 6:2 u korist gostujuće ekipe. Pred mnogo gledatelja sudio je gospodin Hardi iz Osijeka. Ekipa Certisse igrala je u sljedećem sastavu: Zlata Španjević-Hegedušević, Marija Seitz-Rebac, Jela Lončarević, Evica Raumberger-Schwemein, Staža Knežević-Mance, Reska Medvedarović-Lovrić i Elizabeta Vesinger-Hodovski (prema slici iz albuma E. Njirjaka). Oba pogotka za Certissu postigla je Eizabeta Vesinger - Hodovski. Osim strijelca oba pogotka, istakle su se Reska Medvedarović-Lovrić i Evica Raumberger-Schwemein. Izvjestitelj s utakmice opisuje veliko

zanimanje gledatelja za „lijepu igru, a vjerojatno i igračice" (*Hrvatski list, 206/1932.).*

Nakon dugog vremena (osam godina) bilo je lijepo opet vidjeti djevojke u kratkim suknjicama i sportskim majicama u dinamičnoj sportskoj igri. Novinar (A.K.) vjerojatno Antun Kalman, ocjenjuje da „družina Certisse i unatoč svome porazu, može biti zadovoljna svojim prvim nastupom".

Slijedilo je razdoblje vrlo intenzivnog igranja hazenskih utakmica.

ŠK Građanski i ŠK Certissa odigrali su prijateljsku utakmicu 31. 07. 1932. godine koja je završila pobjedom Građanskog s 3:1 (2:1) (*Hrvatski list, 215/1932.).* Zanimljivost ove utakmice je pobjeda Građanskog koji je u svim sljedećim utakmicama protiv Certisse redovno gubio, kako prijateljske tako i službene utakmice.

Športski klub Građanski, koji je osnovan 1931. godine, premda je službeno registriran u siječnju 1932. godine, odlučio je 14.08.1932. godine slaviti prvu godišnjicu svog postojanja. Prvi predsjednik ŠK Građanski bio je Božidar Brajković koji je bio veoma vezan za đakovačku hazenu. Zato je hazena dobila visoko mjesto u programu proslave.

U okviru proslave ŠK Građanski je dogovorio za 14. 08. 1932. godine gostovanje najkvalitetnije hazena družine u Hrvatskoj svih vremena HŠK Concordija iz Zagreba.

Pred „rekordnim" brojem gledatelja, kako piše tisak, Concordija je pobijedila ŠK Građanski s 24:1 (14:0). Visoki rezultat ne iznenađuje jer je Concordija tih godina sa sličnim rezultatima pobjeđivala gotovo sve svoje protivnice. Vrijednost utakmice bila je što se sportsko Đakovo upoznalo s ljepotom i dinamikom, do tada široj sportskoj javnosti nepoznatog sporta. Ekipa ŠK Građanski nastupila je u sljedećem sastavu: Evica Staubringer-Ćurković, Ružica Beran-Urbanovsky, Liza Reiter, Marija Benoš, Marija Beran, Micika Nekić-Brandeker i Ana Possert. Zamjene su bile Mila Glied i Marica Bogdan. Za gošće su igrale: Gršetić, Lovrenčić, Župan, Kocković, Cimperman, Cuvaj i Tonković. Golove za Concordiju su postigle Cimperman 7, Cuvaj 9 i Tonković 8, a za Građanski jedini pogodak postigla je Mila Glied. Utakmicu je sudio savezni sudac i trener gostujuće ekipe gospodin Bogdan Cuvaj (*Hrvatski list, 225/1932.).*

Kako je u to vrijeme bio dosta izražen sportski rivalitet među đakovačkim sportskim društvima (često do granica neukusa), nekoliko dana nakon ove utakmice (18. 08. 1932.), ŠK Certissa organizirala je utakmicu protiv još jedne ugledne i kvalitetne ekipe, SK Ilirija iz Ljubljane.

Gošće su zanimljivo, pobijedile s istim rezultatom s kojim je HŠK Concordija pobijedila ŠK Građanski - 24:1 (13:1). Jedini pogodak za Certissu postigla je Elizabeta Vesinger-Hodovski. Za ovu utakmicu Ing. Josip Kovač instalirao je na igralištu Certisse električnu rasvjetu. To je bila prva sportska priredba pod rasvjetom u Đakovu. U nekim člancima (E. Njirjak) piše čak među prvima i u Slavoniji. Tisak izvještava da je publike i na toj utakmici bilo vrlo mnogo (*Osječki sport, 5/32).*

Samo 3 dana nakon ove utakmice, 21. 08. 1932., (*Osječki sport, 5/32.*) hazena družine ŠK Certissa i ŠK Građanski sastale su se u prijateljskoj utakmici. U obostrano vrlo dobroj igri i u izjednačenoj utakmici pobijedila je ekipa ŠK Certisse s 5:4 (1:2). Pogotke za Certissu postigle su: Jela Medvedarović-Rac 3, Eizabeta Vesinger-Hodovski i Anica Piller-Kraljević po 1, a za ekipu ŠK Građanski Ružica Beran-Urbanovsky 3 i Mila Glied 1 pogodak. Sudio je Vatroslav Gamberger iz Đakova (*Narodna obrana, 35/1932*. i *Osječki sport, 4/1932.).*

U predigri sastale su se rezerve Certisse protiv kombinirane ekipe Građanskog i Židovskog kulturnog i sportskog društva iz Đakova. Pobijedila je uvjerljivo ekipa Certisse II s 8:0. Svih 8 pogodaka postigla je Mila Knežević. Ovu utakmicu sudio je Ivan Epstein (*Narodna obrana*, 35/1932.).

ŠK Građanski iskoristio je boravak hazena družine SK Ilirija u Đakovu da dogovori prijateljsku utakmicu i svoje ekipe protiv Ilirije na povratku iz Šida kamo je iz Đakova Ilirija išla na prvenstvenu utakmicu.

Utakmica protiv Ilirije je ponovo pobudila veliki interes građana Đakova. Odigrana je 24. 08. 1932. godine također pri električnoj rasvjeti. U prvorazrednoj igri kako piše *Osječki sport* u broju 5/32., pobijedila je SK Ilirija s 32:2 (17:0). Oba gola za ŠK Građanski postigla je Ružica Beran-Urbanovsky. Uz strijelca pogodaka istakla se vratarica Staubringerova. Pred „vrlo mnogo publike" sudio je Vatroslav Gamberger.

U čestim prijateljskim utakmicama koje su se igrale uglavnom u Đakovu prednjačili su ŠK Certissa i ŠK Građanski.

U Đakovu je 04. 09. 1932. godine gostovala hazena družina Radničkog iz Požege i odigrala prijateljsku utakmicu s ekipom ŠK Građanski. Pobijedila je ekipa Građanskog sa 6:2. Golove za Građanski postigle su Ružica Beran-Urbanovsky 3, Mila Glied 2 i Micika Nekić-Brandeker 1. Istakle su se efikasna Beranova i vratarica Evica Staubringer-Ćurković. Sudio je ponovo Vatroslav Gamberger (*Osječki sport, 6/1932. i Hrvatski list, 246/1932.).*

Dana 08. 09. 1932. ŠK Certissa je u Đakovu igrala protiv vrlo kvalitetne ekipe Unitasa iz Nove Gradiške koja je imala već trogodišnji staž u hazenskom sportu. Nakon vrlo dobre igre Unitas je zasluženo pobijedio s 8:1 (6:0). Jedini pogodak za Certissu postigla je Zlata Španjević - Hegedušević. Sudio je Stjepan Hegedušević (*Osječki Sport, 7/1932*.).

Isti dan, na Malu Gospojinu, kako piše *Jugoslavenska sloga 22/1932.,* hazena družina Građanskog igrala je u Brodu na Savi protiv BSK-a. Brođanke su bile nemilosrdne i zasluženo pobijedile sa 7:0 (5:0). Kod Građanskog su se istakle „golmanica (Evica Staubringer-Ćurković) i centerica (Ružica Beran-Urbanovsky)" (*Osječki sport, 7/1932.).*

U uzvratu (11. 09.) u Đakovu BSK je opet bio bolja ekipa. Pobijedio je s 10:3 (3:1). Golove za Građanski dale su Ružica Beran-Urbanovsky 2 i Micika Nekić - Brandeker 1. Za gošće pogotke su postigle Luketić 4, Resler 3 i Sertić 3. Sudio je Vatroslav Gamberger iz Đakova. Izvjestitelj (*dm.*) ističe da su „domače imale očitu smolu u pucanju na gol dok su gošće bile tehnički bolje i dotjeranije" (*Hrvatski list, 252/1932. i 255/1932*.).

Evidentno je da se Brod na Savi već 1932. godine prometnuo u napredno mjesto na hazena karti u Hrvatskoj. S klubovima iz Broda đakovačke ekipe igrale su česte prijateljske susrete i u tim susretima napredovale u tehnici i dobivale potrebno iskustvo u igranju hazene.

U istom mjesecu (18. rujna), ovaj puta je ŠK Certissa ugostila družinu BSK-a iz Broda na Savi i pokazala koliko je bolja ekipa od gradskog rivala Građanskog. Certissa je u toj utakmici pobijedila BSK s 4:3. I tu utakmicu sudio je Stjepan Hegedušević. Sva četiri pogotka za ŠK Certissu postigla je Reska Medvedarović-Lovrić. Uz strijelca 4 pogotka istakla se Evica Raumberger-Schwemein odličnim obranama (*Osječki sport, 8/1932*.).

U uzvratnom susretu 2. 10. 1932. u Brodu na Savi BSK je pobijedio Certissu s 2:1 (0:1). Jedini pogodak za Certissu postigla je najbolji strijelac Certisse Reska Medvedarović-Lovrić (*Hrvatski list, 277/1932*.). U brodskom listu *Jugoslavenska sloga 25/1932*. novinar ističe loše suđenje domaćeg suca koji je priznao pobjedonosni pogodak BSK-a premda lopta nije bila u golu nego je udarila u vratnicu.

Prijateljska utakmica između domaćih družina Certisse i Concordije odigrana je 09. 10. 1932. godine. Pobijedila je ekipa Certisse s 4:1 (*Osječki sport, 10/1932*.). I na ovoj utakmici kao i na utakmici protiv BSK-a sva 4 pogotka postigla je Reska Medvedarović-Lovrić. Počasni gol za Concordiju dala je Micika Nekić-Brandeker. Pored Reske Medvedarović-Lovrić odlič-

nom igrom u Certissi su se istakle Elizabeta Vesinger-Hodovski i Anica Pavić-Verhas. Sudio je Božidar Brajković.

Za 16. listopada Židovsko kulturno i sportsko društvo organiziralo je „brzi pokalni hazena turnir" za 4 đakovačke hazena družine (*Osječki sport, 12/1932*.). Zbog kiše, organizator je službeno otkazao turnir, ali su ekipe Certisse, Građanskog i Concordije odlučile odigrati turnir svako sa svakim s 3 utakmice u trajanju 2 x 10 minuta. U prvoj utakmici Certissa je iznenađujuće odigrala 0:0 s Concordijom, a u drugoj je pobijedila Građanski s 4:0. Na utakmici Građanskog i Concordije vođa i trener sekcije Concordije Vatroslav Gamberger nagovorio je igračice da već nakon 5 minuta igre kod vodstva Građanskog od 1:0 napuste igru jer je po njegovom mišljenju igračica Građanskog postigla neregularan zgoditak. Na taj način prvo mjesto osvojila je Certissa, drugo Građanski, a treće Concordija (*Osječki sport, 12/1932*.).

Hazena podsavez Zagreb Đakovu je namijenio sjedište II. župe za područje Osijeka i Đakova. Referentom župe (povjerenik) imenovan je Vatroslav Gamberger. Vatroslav Gamberger kao povjerenik uputio je đakovačkim hazena klubovima upozorenje na ponašanje njihovih gledatelja, koji su često navijali za protivničke ekipe ili dobacivali neumjesne primjedbe igračicama protivničkog kluba.

Sjedište župe i nadležnost Vatroslava Gambergera nije bila dugog vijeka. *Osječki sport* je već 07. 09. 1932. godine objavio Zaključak odborske sjednice Zagrebačkog hazena podsaveza kojim se ukida II. župa Đakovo (i III. Nova Gradiška) i razrješava dotadašnji referent župe Vatroslav Gamberger. Svi klubovi župe Đakovo prelaze pod upravu podsaveza u Zagrebu i svrstavaju se u IV. grupu Zagrebačkog hazena podsaveza *(Osječki sport, 6/1932*.).

Krajem listopada (23. 10. 1932.) odlukom Zagrebačkog hazena podsaveza počelo se igrati prvenstvo i u IV. župi ili grupi - Đakovačkoj. U grupi su igrale ekipe: Certissa Đakovo, Građanski Đakovo, Concordija Đakovo i Hajduk iz Osijeka. Iz tiska (*Osječki sport, 12/1933*.) može se zaključiti da su sve utakmice IV. podsavezne grupe odigrane u Đakovu.

Suci na tim utakmicama također su bili iz Đakova. Milan Weis i Stjepan Hegedušević položili su sudački ispit pred komisijom kojom je predsjedao Bogdan Cuvaj u Đakovu, a Vatroslav Gamberger je sudački ispit položio u Zagrebu. Osim njih, hazenske utakmice (čak i prvenstvene) sudili su i ugledni đakovački sportaši i sportski djelatnici, aktivni u hazeni, Božidar Brajković, Ivan Epstein i Franjo Staubringer *(Đakovački glasnik*, *25/1995*.).

U prvoj utakmici prvenstva u nedjelju 23. 10. 1932. u Đakovu je Certissa pobijedila Hajduk iz Osijeka s visokih 13:0. Pogotke su postigle Reska Medvedarović-Lovrić 6, Zlata Španjević-Hegedušević 5 i Jela Medvedarović-Rac 2. Pred mnogo gledatelja utakmicu je sudio Milan Weis iz Đakova. Nepotpisani novinar naglašava da je Certissa „predvela izvanrednu igru, punu lijepih kombinacija, dobrog štarta, sigurnog dodavanja, a odlikuje se dobrim i korisnim udarcima na vrata" (*Hrvatski list, 296/1932*.).

U drugoj utakmici prvog kola Građanski je 24. 10. 1932. u Đakovu pobijedio domaću Concordiju s 5:1. Pogotke za Građanski dale su Ružica Beran – Urbanovsky 3, Marica Bogdan i Anica Posert po 1., a za Concordiju Elizabeta Reiter. Ovaj susret sudio je Stjepan Hegedušević (*Hrvatski list, 295/1932*.).

Drugo kolo odigrano je u nedjelju 30. 10. 1932. U Đakovu su ŠK Građanski i Hajduk iz Osijeka odigrali neodlučeno 6:6. Za Građanski su pogotke dale Ružica Beran-Urbanovsky 4 i Marica Bogdan 2, a za Hajduk Margita Hardi 5 i Anica Jung 1. Sudio je opet Stjepan Hegedušević (*Osječki sport, 14/1932*.).

Također u Đakovu, u drugoj utakmici drugog kola Certissa je s 9:1 pobijedila domaću Concordiju. Pogotke za Certissu dale su Reska Medvedarović -Lovrić 6, Zlata Španjević-Hegedušević 2 i Jela Medvedarović-Rac 1, a za Concordiju Micika Nekić-Brandeker 1. Sudio je Milan Weis. U novinama se naglašava odlična igra Certisse koja bi postigla i veći rezultat da na vratima Concordije nije bila odlična vratarica Evica Staubringer-Ćurković (*Osječki sport, 14/1932*.).

Treće kolo podsaveznog prvenstva odigrano je 06. 11. 1932. U prvoj utakmici Certissa je u dosta nervoznoj igri pobijedila ŠK Građanski s 8:2 (7:2). Pogotke za Certissu su postigle Reska Medvedarović-Lovrić i Zlata Španjević-Hegedušević po 3 i Jela Medvedarović-Rac 2. Za ŠK Građanski pogotke su dale Ružica Beran-Urbanovsky i Anica Posert po 1. Sudio je Milan Weis (*Osječki sport, 15/1932*.).

Druga utakmica trećeg kola riješila je redoslijed donjeg dijela tablice. Hajduk iz Osijeka pobijedio je domaću Concordiju s 5:1. Jedini pogodak za Concordiju postigla je Micika Nekić-Bradenker, a za Hajduk pogotke su dale Margita Hardi 3 i Ilonka Varga 2. Utakmicu je sudio Stjepan Hegedušević (*Osječki sport, 15/1932*.).

Na kraju jesenskog dijela prvenstva Certissa je bila prva s 3 pobjede i 6

osvojenih bodova. Građanski je bio drugi s 1 pobjedom i 1 neriješenom utakmicom i 3 boda. Treće mjesto zauzeo je Hajduk iz Osijeka s istim brojem pobjeda i neriješenih rezultata (1 + 1) i 3 boda, ali s lošijom gol razlikom, a Concordija je bila posljednja bez pobjede i sa sva tri poraza.

U Đakovu je 13. 11. 1932. godine odigrana utakmica za izbor gradske reprezentacije. U pripremi su bile utakmice između gradskih reprezentacija Osijeka, Broda na Savi, Nove Gradiške i Đakova. U izbornoj utakmici sastale su se ekipa Certisse protiv kombinirane ekipe Građanskog (4 igračice) i Concordije (3 igračice). Pobijedila je Certissa s 3:1. Golove za Certissu dale su Reska Medvedarović-Lovrić 2 i Zlata Španjević-Hegedušević 1. Za kombiniranu ekipu pogodak je postigla Ružica Beran-Urbanovsky. Komisija za sastav reprezentacije Đakova zaključila je da će reprezentaciju Đakova predstavljati kompletna ekipa Certisse (*Hrvatski list, 317/1932*.).

Prema rasporedu, reprezentacija Đakova je trebala igrati protiv Osijeka, a Broda na Savi protiv Nove Gradiške. Osijek je Đakovu predao susret te je registriran sa 6:0 za reprezentaciju Đakova. Prema vijesti u tisku utakmica između Broda na Savi i Osijeka s čijim pobjednikom je trebala igrati reprezentacija Đakova odgođena je na „neizvjesno vrijeme". Vjerojatno je na tome završila ideja o susretima ovih gradskih reprezentacija (*Osječki sport, 18/1932. i Osječki sport 30/1932*.).

U studenom 1932. godine Concordija je podnijela Općinskom zastupstvu molbu da im se dodijeli zemljište na „Utvaju" (iza Malog parka prema željezničkoj stanici) gdje bi izgradila moderno igralište za ženski sport (*Hrvatski list, 308/1932*.). To je bila jedina pronađena vijest o tom planu.

Hrvatski list, 336/1932., objavio je bilancu hazena sekcije ŠK Certissa za 1932. godinu. Sekcija hazene Certisse odigrala je od osnivanja 24. (25. piše u članku) svibnja do kraja studenog 16 utakmica, 13 prijateljskih i 3 prvenstvene. Od toga, u Đakovu je odigrano 14 utakmica (gotovo sve), jedna u Osijeku i jedna u Brodu na Savi. Certissa je pobijedila u 9 utakmica, jednu je igrala neriješeno, a u 6 utakmica je bila poražena. Ukupno je postigla 67 pogodaka, a primila 61. Kod ocjene uspješnosti prve Certissine godine treba uzeti u obzir da je Certissa na početku svoje aktivnosti igrala prijateljsku utakmicu sa izuzetno jakim igračicama Ilirije iz Ljubljane koja im je „utrpala" 32 pogotka kao i više utakmica sa ekipama iz Broda na Savi.

U sastavu Certisse tijekom 1932. godine nastupile su sljedeće igračice: Reska Medvedarović-Lovrić, Evica Raumberger-Schwemein i Elizabeta Vesinger-Hodovski 15 puta, Zlata Španjević-Hegedušević 14, Katica Milošević-Vesinger-Zupčić i Jela Medvedarović-Rac 13, Anica Pavić-Verhas 9, Jela Lončarević, Marija Seitz-Rebac i Mila Knežević 5, Anica Piller-Kraljević 4, Sida Ripp, 2, Mara Walter-Tajfl-Gojković i Rožika Böhm 1 puta. Na prvoj utakmici protiv Hajduka iz Osijeka igrala je i Staža Knežević-Mance koju ovo izvješće ne navodi.

Golove za Certissu u 1932. godini su postigle: Reska Medvedarović-Lovrić 29, Zlata Španjević-Hegedušević 13, Jela Medvedarović-Rac 9, Mila Knežević 8, Eizabeta Vesinger-Hodovski 7 i Anica Piller-Kraljević 1.

Igračice Certisse na panou - pohranjenom u Muzeju Đakovštine

Osim navedenih utakmica, ekipa Certisse igrala je i na „brzom pokalnom turniru" u Đakovu na kojem je s jednom pobjedom i jednim neriješenim rezultatom osvojila prvo mjesto. Rezerve Certisse odigrale su u 1932. godini jednu utakmicu, protiv ŠK Građanski iz Đakova i pobijedile s 8:0 (*Hrvatski list, 336/1932*.).

ŠK Građanski održao je 15. 01. 1933. godine redovitu glavnu skupštinu na kojoj je za pročelnika hazena sekcije izabran Božidar Brajković (*Osječki sport 3/1933.).*

Na glavnoj skupštini ŠK Certissa koja je održana 02. 02. 1933. godine, podneseno je izvješće o radu i ponovljeni podaci koji su već objavljeni krajem 1932. godine u *Hrvatskom listu*. Za pročelnicu hazena sekcije izabrana je Micika Rac, a za trenera Stjepan Hegedušević (*Hrvatski list, 37/1933*. i *Osječki sport*, *6/1933*.).

Druga godina uspona hazene u Đakovu 1933. započela je vrlo ambiciozno. U želji da se unaprijedi hazena sport i poboljšaju međuklupski odnosi u Đakovu je osnovan Međuklupski hazena odbor sa Stjepanom Hegeduševićem na čelu.

ŠK Građanski je još ozbiljnije pristupio pripremi za novu sezonu. Iz Zagreba je na tri mjeseca doveo profesionalnog trenera nogometa i hazene Dragutina Zdenčaja. Za vježbanje preko zime Građanski je iznajmio dvoranu gostionice Urich (bivši Partizan) i tako stvorio uvjete da se spremno dočeka nova sezona.

ŠK Certissa bio je prvi klub u Đakovu koji je za sezonu 1933. svoje igračice opremio s trenerkama. Takvu opremu do tada nije imala ni jedna đakovačka ni ženska ni muška ekipa.

Početkom 1933. godine HŠK Concordija je osnovao nogometnu sekciju i proširio upravu, te je bilo za očekivati da će to unaprijediti društvo u cjelini, osobito hazenu. Ta pretpostavka nije se ostvarila jer je Concordija po kvaliteti i dalje ostala treća hazena sekcija u Đakovu (*Osječki sport, 9/1933.).*

Prva utakmica u Đakovu 1933. godine bila je 26. 03. kada je Certissa ugostila Željezničar iz Belišća. Certissa je postigla rekordnu pobjedu s rezultatom 30:0 (15:0). Pogotke za Certissu dale su: Reska Medvedarović-Lovrić 17, Jela Medvedarović-Rac 5, Zlata Španjević-Hegedušević 4 i Elizabeta Vesinger-Hodovski 4 (Športski list*, 268/1933*.).

ŠK Građanski odigrao je 09. 04. prijateljsku utakmicu protiv hazena sekcije Concordije iz Đakova. Pobjeda je pripala ekipi Građanskog s 13:1 (8:1). Sudio je Vatroslav Gamberger *(Osječki sport,* 15/1933.). Podatke o igračicama koje su postigle golove nije bilo moguće pronaći.

Pred rekordnim brojem gledatelja kako piše *Osječki sport*, u Đakovu je 16. 04. odigrana prijateljska hazena utakmica između domaće Certisse i Vik-

torije iz Broda na Savi (Slavonski Brod od 16. 03. 1934.). Pobijedila je Certissa s 4:1. Bila je to velika pobjeda Certisse jer se u Viktoriji kao i u drugim brodskim ekipama već počeo nazirati „rukopis" Bogdana Cuvaja koji je dolaskom u Brod na Savi unaprijedio igru svih ekipa. U novinama se posebno ističe vrlo dobra igra vratarice Evice Raumberger-Schwemein koja je doprinijela uvjerljivoj pobjedi Certisse. Pogotke za Certissu su postigle Jela Medvedarović-Rac 3 i Reska Medvedarović-Lovrić 1. Sudio je Vatroslav Gamberger (*Osječki sport, 16/1933*.).

Istog dana (16. 04.) odigrana je prijateljska utakmica između ŠK Građanski i SK Borac iz Nove Gradiške. Tada jedna od boljih slavonskih hazena ekipa pobijedila je Građanski s 13:2. Sudio je Stjepan Hegedušević, a novinar ističe da je družina Građanskog također igrala dobro. I ovoj utakmici prisustvovao je veliki broj gledatelja što u posljednje vrijeme redovito prati hazena utakmice u Đakovu (*Osječki sport, 17/1933*.).

Krajem travnja trebalo se nastaviti prvenstvo hazena klubova u IV. župi – Đakovačkoj, u kojoj je prošle jeseni odigran prvi dio prvenstva. Iz nepoznatih razloga ekipa ŠK Građanski je predala utakmicu ŠK Certissa koja je na taj način osvojila dva boda. Concordija je potpuno odustala od daljnjeg natjecanja u prvenstvu župe te je i tu utakmicu ŠK Certissa dobila bez borbe. Kako je osječki Hajduk potpuno odustao od proljetnog dijela natjecanja, proizlazi da se u proljeće 1933. godine u IV. župi nije odigrala niti jedna prvenstvena utakmica.

Konačni poredak u ovoj župi bio je sljedeći: ŠK Certissa je osvojila prvo mjesto sa svim pobjedama i s osvojenih 10 bodova te gol razlikom 48:3. Drugo mjesto pripalo je ŠK Građanski s 3 pobjede, 1 neriješenim rezultatom i s 2 poraza te sa 7 bodova (*Osječki sport, 18/1933*.).

Time se Certissa plasirala u daljnje natjecanje (polufinale) za prvaka Jugoslavije s prvakom III. župe Brod, BSK-om. Tu utakmicu ŠK Certissa je odigrala 07. 05. u Brodu na Savi (*Osječki sport*, *18/1933.)*. Polufinalna utakmica završila je pobjedom BSK-a s rezultatom 6:1 (4:0). Brođanke su bile bolje igračice, osobito u brzom prijenosu lopte. Kod Certisse se „isticala desna spojka" *(Hrvatski list 129/1933.)*. Utakmicu je sudio Bogdan Cuvaj (Željko ČEGLAJ: *Brodske, športske priče iz davnine I dio)*.

Predajom prvenstvene utakmice Certissi ŠK Građanski nije u potpunosti odustao od hazenskog sporta. I dalje je igrao prijateljske utakmice sa đakovačkim i drugim prijateljskim ekipama.

U Đakovu je 30. travnja 1933. godine ŠK Građanski odigrao prijateljsku utakmicu protiv vječnog rivala Certisse. I ovaj put pobijedila je družina ŠK Certissa s rezultatom 5:1 (1:0). Pogotke za Certissu postigle su Reska Medvedarović-Lovrić 4 i Jela Medvedarović-Rac 1. Za ŠK Građanski je jedini pogodak dala Micika Hofman-Tetman. Sudio je Božidar Brajković. U izvješću sa utakmice novinar ističe vrlo dobru igru Certisse s mnogo lijepih kombinacija (*Osječki sport, 18/1933.).*

U programu proslave kojom je Certissa svečano otvorila tribine na svojem igralištu, 21. 05. 1933. godine odigrana je kao predigra nogometnom susretu između Certisse i Građanskog iz Osijeka, hazena utakmica između Certisse i Concordije. Pobijedila je Certissa sa 17:0 (10:0). Pogotke za Certissu su postigle Reska Medvedarović-Lovrić 8, Jela Medvedarović-Rac 5 i Zlata Španjević - Hegedušević 4 (*Osječki sport, 21/1933*.). Sudio je Stjepan Hegedušević pred 500 gledatelja.

Vrlo dobri odnosi između Građanskog i brodskih klubova rezultirali su prijateljskom utakmicom protiv Viktorije u Đakovu na Petrovo 1933. godine. Građanski je pobijedio „tijesno" s 3:2. Sudio je Božidar Brajković (*Jugoslavenska sloga, 27/1933*.).

U Brodu na Savi 1. i 2. 7. 1933. godine odigran je turnir u hazeni na kojem su sudjelovale i igračice ŠK Građanski iz Đakova. Na turniru je Građanski igrao kao gost uz domaće ekipe BSK i Viktoriju iz Broda na Savi. Prvog dana ŠK Građanski je izgubio od BSK-a s rezultatom 10:4 (6:1), a drugi dan od Viktorije s 5:2 i na kraju je zauzeo posljednje mjesto (Ž. ČEGLAJ: *Brodske, športske priče iz davnine I. dio).*

Hazena sekcija ŠK Građanski odigrala je 09. 07. 1933. prijateljsku utakmicu protiv hazena sekcije Concordije iz Đakova. Pobijedila je sekcija Građanskog s 13:0. U izvješću novinar hvali igru Ružice Beran-Urbanovsky i suđenje Stjepana Hegeduševića (*Osječki sport, 29/1933*.).

Datum 12. 07. 1933. godine ostat će zabilježen u povijesti đakovačkog sporta osobito đakovačke hazene velikim slovima. Tog dana na igralištu ŠK Certissa odigrana je prva međunarodna utakmica u Đakovu. Bio je to susret između hazena ekipe Slavije iz Praga i domaće Certisse. Slavija je tada bila prvak Češke i Srednje Europe. Sportski spektakl odigran je pod rasvjetom koju je još prošle godine na igralištu instalirao ing. Josip Kovač. Utakmica je završila pobjedom Slavije sa 17:1 (8:1). Pogotke za Slaviju na ovoj utakmici postigle su: Vidlakova 11, Dusilova 3 i Šoltysova 3. Jedini zgoditak za

Certissu postigla je Reska Medvedarović-Lovrić. Igračice Slavije „predvele su lijepu igru do sada neviđenu u Đakovu". Gledatelje je oduševila tehnički dotjerana igra puna lijepih kombinacija i oštrih i preciznih udaraca na gol. Istakle su se Dvorakova, Stjepankova i Vidlakova. Očigledno impresionirane domaće igračice pucale su vrlo mlako na gol Pražanki. Pred 1000 gledatelja sudio je Bogdan Cuvaj (*Osječki sport*, *30/1933*.).

Drugi dan, 13. 07. odigrana je uzvratna utakmica između Certisse i Slavije iz Praga. Završila je s rezultatom 14:1 (3:1). Opet je jedini pogodak za Certissu postigla Reska Medvedarović-Lovrić. Na utakmici se osobito istakla vratarica Evica Raumberger-Schwemein. I na ovoj utakmici bilo je mnogo gledatelja koji su pozdravljali lijepu igru Slavije, osobito lijevog halfa Stjepankove. Golove za Slaviju postigle su: Vidlakova 9, Dusilova 4 i Šoltysova 1. Domaće igračice odlično su se držale 10-ak minuta imajući čak vodstvo od 1:0. Do poluvremena Slavija je okrenula rezultat na 3:1, a u drugom poluvremenu je došla do izražaja bolja kondicija, tehnika i iskustvo gošći iz Praga. Sudio je Vatroslav Gamberger iz Đakova (*Osječki sport, 30/1933*.).

Za Certissu su u obje utakmice nastupile: Evica Raumberger-Schwemein, Katica Milošević-Vesinger-Zupčić, Anica Pavić-Verhas, Elizabeta Vesinger-Hodovski, Jela Medvedarović-Rac, Zlata Španjević-Hegedušević i Reska Medvedarović-Lovrić. Ovdje treba naglasiti da je Certissa igrala bez pojačanja iz drugih klubova kakova su imale druge ekipe u Slavoniji s kojima je Slavija na svojoj turneji igrala. Čak se nije pojačala ni s pojedinim vrlo dobrim igračicama domaćeg Građanskog.

Hazenašice Certisse očito vrlo ambiciozne i kondicijski dobro pripremljene, u 4 dana odigrale su i treću utakmicu, ovaj puta s domaćim Građanskim s kojim u posljednje vrijeme ne znaju za poraz. I u tom susretu su pobijedile s 9:1 (4:1). Pogotke za Certissu dale su Zlata Španjević-Hegedušević 4, Jela Medvedarović-Rac 3 i Reska Medvedarović-Lovrić 2. Za Građanski zgoditak je postigla Ružica Beran-Urbanovsky. Sudio je Drago Simić iz Nove Gradiške (*Osječki sport, 30/1933*.).

U povodu obilježavanja Olimpijskog dana u Đakovu je odigrana utakmica između „Plavog teama" i „Crvenog teama". Ova utakmica imala je sportsko propagandni cilj, a sredstva sakupljena od ulaznica išla su u korist Olimpijskog fonda. Utakmica je završila pobjedom „Plavog teama" s 5:1. Imena igračica ovih „teamova" nisu objavljena (*Sportski list, 274/1933*.).

U sportski bogatom srpnju, dogovorena je hazena utakmica između gradskih reprezentacija Đakova i Broda na Savi. Utakmica se igrala u Đakovu 23. 07. 1933. godine. U reprezentaciji Đakova igralo je pet igračica Certisse i dvije iz Građanskog, a u reprezentaciji Broda bile su 4 igračice BSK-a i 3 igračice Viktorije. Utakmica je završila visokom pobjedom gradske reprezentacije Đakova s 9:3 (4:2). Ovaj rezultat protiv iznimno jakih igračica iz Broda na Savi bio je svojevrsno iznenađenje, jer su u klupskim utakmicama Brođanke u pravilu bile uspješnije. Pogotke za Đakovo su postigle Zlata Španjević - Hegedušević 3, Reska Medvedarović - Lovrić 3 i Ružica Beran-Urbanovsky 3. Sudio je Božidar Brajković iz Đakova (*Osječki sport, 31/1933*.).

Borac iz Nove Gradiške ugostio je 06. 08. 1933. godine hazena družinu Certisse. Borac je u to vrijeme već bio vrlo dobro trenirana ekipa, te je pobijedio Đakovčanke s 15:2 (7:1). *Osječki sport, (33/1933.)* osim rezultata ne navodi izvješće s utakmice niti komentar, tako da ne možemo znati u kakvom je sastavu igrala ekipa Certisse, niti tko je postigao pogotke.

Certissa je nastavila s odigravanjem prijateljskih utakmica i u rujnu 1933. godine. Prvu je 03. 09. odigrala protiv đakovačke Concordije i pobijedila s 14:1 (4:0). Utakmicu je dobro sudio Stjepan Hegedušević (Osječki sport, *37/05. 09. 1933*.).

Početkom rujna 1933. godine iz ŠK Građanski u ŠK Certissa su prešle Ružica Beran-Urbanovsky, Liza Reiter i Marica Bogdan. Kvaliteta Ružice Beran-Urbanovsky kao strijelca došla je do izražaja već u prvim sljedećim utakmicama. Njezin prelazak i igranje za Certissu prije službene registracije bit će razlog poništenja prvenstvenih utakmica u jesen te godine.

Za tjedan dana 10. 09. u Đakovu je gostovala ekipa BSK-a iz Broda na Savi. Certissa i BSK odigrali su neriješeno 3:3, u utakmici koja je prema izvješću novinara bila dosta oštra u čemu su prednjačile gošće. Pogotke za Certissu postigle su Ružica Beran-Urbanovsky 2 i Reska Medvedarović-Lovrić 1. Sudio je Vatroslav Gamberger *(Osječki sport*, *38/1933*.).

BSK iz Broda na Savi je krajem rujna na Sokolskom vježbalištu organizirao brzopotezni hazena turnir u trajanju utakmice 2 x 10 minuta. Na turniru su igrale dvije ekipe BSK-a te Marsonija iz Broda na Savi i Concordija iz Đakova. Concordija je bila najslabija ekipa na turniru. Prvi susret izgubila je od ekipe BSK I s 12:0 (4:0). U knjizi Brodske, športske priče iz davnine I dio, Željko Čeglaj navodi rezultat 12:1. Drugi susret protiv Marsonije, Concordia je izgubila sa 7:1 (2:1), a treći protiv ekipe BSK II s 2:1 (1:0). U finalu su

BSK I i Marsonija odigrali 2:2 te je BSK I s boljom gol razlikom osvojio prvo mjesto na turniru (*Jugoslavenska sloga, 39/1933.*).

Neobičan je rezultat postigla ekipa Građanskog u Vinkovcima protiv tamošnje Sloge 22. 10. 1933. godine. *Hrvatski list (294/1933.)* piše da su Sloga i Građanski igrali kvalifikacijsku utakmicu u kojoj gošće iz Đakova kao slabije pucačice nisu mogle predstavljati opasnog protivnika. Rezultat je bio 11:0 za Vinkovčanke (11:1 prema arhivskoj građi B. Cuvaja). Uzvratna utakmica koja je odigrana 29.10. u Đakovu završila je neodlučeno 3:3 (arhivska građa B. CUVAJA). Detalji s tih utakmica nisu poznati.

Istog dana, 22. 10. 1933. godine hazena sekcija HŠK Concordija odigrala je svoju posljednju utakmicu protiv domaće Certisse. Certissa je pobijedila s 15:0. Nakon ove utakmice u proljeće 1934. godine, HŠK Concordija se fuzionirala sa ŠK Certissa i prestala biti klub u đakovačkoj sportskoj obitelji (*Osječki sport, 17/1934.*).

Posljednju utakmicu u 1933. godini Certissa je odigrala s družinom Viktorija iz Broda na Savi 05. 11. *(Osječki sport, 46/1933.*). Na ovoj utakmici kvaliteta igre nije bila na visokoj razini. Pobijedila je Certissa sa 7:2 (6:0). Izvjestitelj hvali golmanicu Evicu Raumberger-Schwemein i efikasnu Zlatu Španjević-Hegedušević, a pogotke za Certissu su postigle Zlata Španjević-Hegedušević 4, Ružica Beran-Urbanovsky 2 i Reska Medvedarević-Lovrić 1. Pred malo gledatelja sudio je Stjepan Hegedušević (*Hrvatski list, 309/1933.*).

Vjerojatno će sljedeća vijest iz *Osječkog sporta (50/5. 12. 1933.)* koja je objavljena pod podnaslovom „Sportski svatovi" biti zanimljiva za đakovačku sportsku javnost, posebno za generacije koje su pratile đakovački sport u drugoj polovici dvadesetog stoljeća. U navedenom članku novinar piše da se „ovih dana u Đakovu vjenčao g. Stjepan Rac dugogodišnji igrač i kapetan momčadi ŠK Certisse s gđicom Jelom Medvedarović, članicom hazena sekcije Certisse. Bilo im sretno".

Sigurno nećemo pretjerati ako napišemo da je tako začeta jedna od najvećih, ako ne i najveća sportska obitelj u Đakovu. Pored roditelja visoko cijenjenih u đakovačkom nogometu i hazeni, njihova djeca Stjepan (Stevo), Ivan (Ivo) i Dragutin (Drago ili Biba) bili su među najboljim sportašima Đakova, svaki u svoje vrijeme i u svome sportu, a bavili su se rukometom, plivanjem, vaterpolom i stolnim tenisom.

Primjetno je da se već početkom 1934. godine u Đakovu igralo mnogo manje hazena utakmica. Ovome je doprinijela i fuzija Concordije i Certis-

se, dakle smanjenje broja klubova te se uz tradicionalno pasivno Židovsko kulturno i sportsko društvo, natjecateljska hazena zadržala samo u Certissi i u Građanskom. U ovim ekipama najbolje igračice u 1934. godini igrale su samo najvažnije utakmice. Te tendencije nisu bile svojstvene samo za klubove u Đakovu. Slična gibanja bila su u hazena klubovima na cijelom području Jugoslavenskog saveza ženskih sportova, samo s različitim počecima i s različitom dinamikom.

U broju 2 *Osječkog sporta* (06. 01. 1934.) dat je osvrt na rezultate hazena sekcije Certisse u 1933. godini. U opširnom članku novinar piše da je hazena družina Certisse u 1933. godini odigrala 14 utakmica, 12 u Đakovu i 2 u gostima. Certissa je u tim utakmicama 9 puta pobijedila, 4 utakmice je izgubila, a jednu odigrala neriješeno. Gol razlika bila je 125:61 u korist Certisse. Trinaest utakmica bilo je prema izvješću prijateljskih, a jedna prvenstvena. Autor članka pri tome vjerojatno prvenstvene utakmice protiv Građanskog i Concordije iz Đakova koje je Certissa „dobila" sa 6:0 bez borbe ne uzima u obzir, već u statistiku jedino uvrštava utakmicu protiv BSK-a u Slavonskom Brodu koja je bila polufinalna utakmica za prvaka zone i koju je Certissa izgubila s 1:6.

Najefikasnija igračica Certisse i 1933. godine bila je Reska Medvedarović-Lovrić s 52 pogodaka, slijede: Jela Medvedarović-Rac s 29, Zlata Španjević-Hegedušević s 26, Ružica Beran-Urbanovsky s 9, Eizabeta Vesinger -Hodovski s 4, Marica Bogdan s 3, Katica Milošević-Vesinger-Zupčić 1 i Anica Pavić-Verhas 1 pogodak.

Svih 14 utakmica odigrale su Evica Raumberger-Schwemein, Eizabeta Vesinger-Hodovski i Reska Medvedarović-Lovrić. Zlata Španjević-Hegedušević odigrala je 13 utakmica, Jela Medvedarović-Rac i Katica Milošević -Vesinger-Zupčić 11, Anica Pavić-Verhas 10, Marija Šaić i Ruža Beran-Urbanovsky 3, Marija Bogdan i Jela Lončarević 2 te Liza Reiter i Micika Rac 1 utakmicu.

Drugi gradski sportski klub ŠK Građanski u 1933. godini odigrao je mnogo manje utakmica i postigao slabije rezultate od Certisse. U deset utakmica koliko je Građanski odigrao te godine ostvario je tri pobjede, šest poraza i jednu neriješenu utakmicu. U novinama nije objavljena statistika ovog kluba.

Neobično je da su đakovačke ekipe u 1933. godine odigrale vrlo veliki broj prijateljskih utakmica, a da nisu uzele većeg udjela u prvenstvu. Razlozi

vjerojatno leže u strogim propozicijama koje su u prvenstvenim utakmicama ekipe morale poštivati.

Za prvenstvo 1933./34. godine u grupi IV. bili su samo klubovi iz Đakova: Certissa, Građanski i Concordija. U jesen 1933. godine Certissa je svoje utakmice protiv gradskih rivala igrala sa „neverificiranom igračicom" te je obje utakmice, premda ih je pobijedila, izgubila za „zelenim stolom" s 0:6. ŠK Građanski je „upao u krizu" pa je svoju utakmicu predao Concordiji, tako da u jesen ni jedna prvenstvena utakmica nije službeno odigrana. U proljeće se dogodio sličan, ali obrnuti scenarij. Sada najjačoj i najkvalitetnijoj ekipi Certissi nekonkurentni rivali predaju utakmice te se one registriraju sa 6:0 za Certissu. I Concordija prvenstvenu utakmicu predaje Građanskom te se u proljeće nije odigrala niti jedna prvenstvena utakmica (*Osječki sport, 16/1934.).*

HAZENA EKIPA GRAĐANSKOG IZ ĐAKOVA
Stoje s lijeve strane: Ana Beran, Ana Aman, Ana Posert, Liza Aman, Marija Hofman, Beta Vitner
Kleče s lijeve strane: Jelica Medovka, Elza Reiter, Evica Staubringer, Ruža Beran, Terezija Rack

Tako je nastao jedinstven slučaj vjerojatno teško usporediv sa sličnim u hazeni pa čak i u nekom drugom sportu. Prvenstvo je završilo, a da se po pravilima nije odigrala niti jedna utakmica (one Certisse u jesen 1933. su

poništene). U novinama je objavljena i tablica prvenstva u kojoj je na prvom mjestu HŠK Concordija s 3 pobjede i 6 bodova, na drugom ŠK Certissa s 2 pobjede i 4 boda, a na trećem ŠK Građanski s 1 pobjedom i 2 „osvojena" boda. U međuvremenu, 22. 04. 1934., HŠK Concordija se fuzionirala sa ŠK Certissa i time svoj položaj na tablici prepustila Certissi (*Osječki sport*, *17/1934*.).

Hazena ekipa HŠK Concordije iz Đakova brisana je iz registra hazena klubova Jugoslavenskog saveza ženskih sportova dopisom Brodskog podsaveza broj 151 *(Športski list, 316/1934.)*. Time se ugasila treća, objektivno najslabija đakovačka ekipa hazene (ako izuzmemo ekipu Židovskog kulturnog i sportskog društva koja se nije uključivala u službena natjecanja).

Športski klub Certissa održao je 02. 02. 1934. godine redovnu godišnju skupštinu. Na njoj je, pored izvješća i plana za 1934. godinu, izabrano novo rukovodstvo kluba. Tajnikom hazena sekcije imenovan je Stjepan Hegedušević, a pročelnicom hazene Micika Rac.

U Slavonskom Brodu (naziv promijenjen 16. 03. 1934.) je 18. ožujka 1934. osnovan Brodski hazena podsavez. Brodski podsavez udružio je 11 hazena klubova (3 iz Slavonskog Broda, 2 iz Đakova, Požege i Nove Gradiške te po 1 iz Lukavca i Vinkovaca. Istog dana održana je konstituirajuća sjednica Brodskog hazena podsaveza. Za predsjednika podsaveza izabran je Bogdan Cuvaj. Božidar Brajković iz Đakova izabran je za drugog potpredsjednika. Sa jedanaest hazena klubova i sekcija Brodski podsavez bio je najveći podsavez Jugoslavenskog saveza ženskih sportova u to vrijeme (*Jugoslavenska sloga, 12/1934*.).

Prvu utakmicu u 1934. godini hazena sekcija Certisse odigrala je 1. travnja u Đakovu protiv hazena sekcije SK Viktorija iz Slavonskog Broda. Pobjeda je pripala Certissi s rezultatom 6:1. Novinar hvali obostrano dobru i fer igru. Pogotke su postigle Reska Medvedarović - Lovrić, Zlata Španjević-Hegedušević i Ruža Beran-Urbanovsky svaka po 2. Sudio je Stjepan Hegedušević pred „vrlo mnogo publike a naročito ženskog svijeta" (*Osječki sport, 14/1934*.).

Sljedeću utakmicu Certissa je odigrala 13. 05. 1934. u Đakovu protiv Radničkog iz Slavonske Požege. Certissa je pobijedila s 8:2 „sigurno i uvjerljivo". U *Osječkom sportu* (*20/1934*.) strijelci nisu navedeni.

Do utakmice protiv BSK-a iz Slavonskog Broda koja je odigrana u Đakovu 31. svibnja, pred opet mnogo gledatelja, kao predigra nogometnoj uta-

kmici istih sportskih klubova Certissa se očito dobro pripremala. Pobijedila je s 5:0 zahvaljujući odličnoj obrani Evice Raumberger-Schwemein. Dosta dobre gošće nisu uspjele postići niti počasni pogodak. Golove za Certissu dale su Zlata Španjević-Hegedušević 3 i Marica Bogdan 2. Sudio je Filak iz Slavonskog Broda (*Osječki sport, 23/1934*.).

I za današnje poglede zanimljivo je bilo ponovo obilježavanje Olimpijskog dana u Đakovu. Tim povodom 10. 06. 1934. godine odigrana je prijateljska utakmica dvije selekcije ŠK Certissa, A i B „teama". Rezultat je bio primjeren danu kojeg je utakmica obilježila, olimpijskih 4:4 (*Osječki sport, 24/1934.)*.

ŠK Certissa je sredinom 1934. godine pripremala veliku proslavu 10 godišnjice svoje sportske aktivnosti. Vinkovačka Sloga prihvatila je sudjelovanje na proslavi ŠK Certissa sa svojom nogometnom i hazena sekcijom. U pripremi za proslavu je 29. 6. 1934. godine odigrana prijateljska hazena utakmica u Vinkovcima u kojoj je mnogo bolja ekipa Certisse pobijedila Slogu s 12:2 (arhivska građa B. CUVAJA).

Velika proslava 10 godišnjice đakovačke Certisse trebala se održati 1. srpnja. Zbog obilne kiše i blatnjavog igrališta službena proslava kao i glavna nogometna utakmica između osječke Slavije i Certisse odgođena je za 15. srpnja. „Majalis" (zakuska) na igralištu se također nije mogao održati, ali su ipak odigrane nogometna i hazena utakmica, obje protiv Sloge iz Vinkovaca (*Hrvatski sport, 182/1934*.).

U hazena utakmici Certissa je pobijedila ekipu Sloge s 10:0. Pobjedama u navedene dvije utakmice Certissa je „osvetila" poraz drugog gradskog hazena kluba Građanskog u kvalifikacijskoj utakmici prošle godine (1:11). Golove su postigle Zlata Španjević-Hegedušević 4 i Reska Medvedarović-Lovrić 6. Sudio je Vatroslav Gamberger (*Hrvatski list, 182/1934*.)

Dva puta odgađana proslava desetogodišnjice Certisse konačno je održana 29. 07. 1934. godine. U najavi sportskog programa proslave nakon nogometne utakmice s momčadi Borca iz Nove Gradiške, bila je i hazena utakmica s vrlo jakom istoimenom hazena ekipom iz Nove Gradiške (*Osječki sport*, *30/1934*.). Rezultat hazena utakmice nađen je u arhivi Bogdana Cuvaja. U očito izjednačenoj utakmici rezultat je na kraju bio 2:2. Drugi podaci s ove utakmice nisu nađeni.

Posljednju zapisanu hazena utakmicu u 1934. godini, družina Certisse odigrala je 16. 09. u Slavonskom Brodu protiv ekipe BSK-a. Utakmica je za-

vršila pobjedom Certisse s 4:2. Detaljnije izvješće, osim rezultata nije objavljeno u tisku (Osječki sport *38/1934*.).

Iz svih dostupnih tiskanih podataka kao i bogate arhive Bogdana Cuvaja koji je vrlo savjesno istraživao i bilježio sva zbivanja u hazena klubovima i iz podataka gospodina Eugena Njirjaka, može se izvesti zaključak da je ovom utakmicom završilo najplodnije razdoblje u povijesti đakovačke hazene.

Na državnoj razini međutim, bez obzira na vrlo oskudnu bazu, reprezentacija bivše države u hazeni niže velike uspjehe. Na četvrtim ženskim svjetskim igrama u Londonu 1934. godine reprezentacija Jugoslavije osvojila je prvo mjesto. U finalu je pobijedila tada nedodirljivu reprezentaciju Čehoslovačke sa 6:4. U reprezentaciji Jugoslavije igralo je 5 igračica zagrebačke Concordije i dvije igračice iz Ljubljane. Ovaj događaj ističemo uz nevjerojatan podatak da je najbolja igračica Certisse Reska Medvedarović-Lovrić bila u širem izboru za odlazak na Svjetske ženske sportske igre u London (E. Njirjak: Rukopis - Fizička kultura Đakova i Đakovštine). Taj podatak se može povezati s uvidom izbornika i trenera reprezentacije Bogdana Cuvaja u kvalitetu gospođe Medvedarović-Lovrić jer je ekipa Certisse 1932., 1933. i 1934. godine odigrala mnogo utakmica s brodskim hazenašicama koje je vodio Bogdan Cuvaj. Podatak o uvrštenju Reske Medvedarović-Lovrić u uži ili širi popis kandidatkinja u popisu igračica koji je objavljen u tisku nije potvrđen.

Ako je to sve od hazene u 1934. godini onda se nameće zaključak da je hazena u Đakovu kako se meteorski ponovo pojavila 1932. godine, jednako tako je 1934. godine počela i nestajati. Već ranije je naglašeno da je na to utjecao i „biološki" sat, tj. djevojke su počele nalaziti neke nove interese (udaja, odlazak na školovanje, trajna promjena mjesta boravka i sl.).

Posljednja zabilježena hazena utakmica ŠK Građanski bila je 21. 04. 1935. godine protiv ekipe SK Borac iz Podvinja. Rezultat je bio 6:1 za Građanski. Nisu pronađeni podaci o igračicama koje su igrale tu utakmicu niti imena onih koje su postigle pogotke za Građanski (arhiva B. Cuvaja i sjećanja B. Brajkovića).

Istog dana, ili sljedećeg (*Osječki sport 22. 04. 1935*.) odigrana je u Đakovu utakmica između Certisse i Radničkog iz Požege. Rezultat je bio 4:1 za Certissu. Pred mnogo gledatelja „igra je bila lijepa s obje strane". Pogotke za Certissu dale su Reska Medvedarović-Lovrić 2 i Marica Bogdan 2. Izvjestitelj posebno hvali vrlo dobru golmanicu Evicu Raumberger-Schwemein. Utakmicu je sudio gospodin Berger iz Požege (*Osječki sport 17/1935*.).

Đakovačke hazena sekcije Certissa i Građanski bile su u žrijebu ekipa za prvenstvo Brodskog hazena podsaveza za 1935. godinu. U IV. grupi bile su tri ekipe: Certissa i Građanski iz Đakova te Sloga iz Vinkovaca. Prvu utakmicu trebali su igrati Građanski (Đakovo) i Sloga (Vinkovci) 31. 03. 1935. godine, drugu 07. 04. 1935. Sloga (Vinkovci) protiv Certisse, a treću Certissa protiv Građanskog (arhivska građa B. CUVAJA). Podaci o rezultatima s tih utakmica kao i podatak da li su uopće odigrane nisu pronađeni niti u tisku niti u arhivama.

U razdoblju od 1932. do 1935. godine do kada se u Đakovu igrala hazena u svojoj drugoj etapi (prva je bila od 1922. do 1924. godine) u đakovačkim hazena sekcijama igrale su sljedeće igračice:

ŠK Certissa: Reska Medvedarović-Lovrić, Evica Raumberger-Schwemein, Jela Medvedarović-Rac, Elizabeta Vesinger-Hodovski, Zlata Španjević-Hegedušević, Katica Milošević-Vesinger-Zupčić, Ana Pavić-Verhas, Jela Lončarević, Marija Seitz-Rebac, Mila Knežević, Jelica Medovka-Matijević, Anica Piller-Kraljević, Süda Ripp, Mara Walter-Tajfl-Gojković, Staža Knežević-Mance, Marija Čubriković, Micika Rac, Marija Šaić, Nevenka Sladić, Rožika Böhm, Nada Böhm, Olga Barta, Ružica Beran-Urbanovsky (prešla iz Građanskog u jesen 1933.), Marica Bogdan (prešla iz Građanskog u jesen 1933.) i Liza Reiter (prešla iz Građanskog u jesen 1933.).

ŠK Građanski: Evica Staubringer-Ćurković, Micika Nekić-Brandeker, Ružica (Rosi) Beran-Urbanovsky, Ana (Marija) Aman-Hornjak, Liza Aman, Liza Reiter, Marija (Mica) Beran, Katinka Ađić-Dumenčić, Ana Benoš, Marija Arnold-Šarčević, Ana Posert, Reza Čubriković, Marija (Ana) Benoš, Marica Bogdan, Mila Glied, Micika Hofman-Tetman, Jelka Medovka-Matijević, Vera Šnajder-Badžek.

HŠK Concordija: Marija Gamberger, Liza Reiter, Evica Staubringer-Ćurković, Micika Nekić-Brandeker, Terezija Rack-Sokola-Katić, Marija Benoš, Ljuba Draženović-Benhardt.

Imena igračica Židovskog sportskog i kulturnog društva do danas su ostala nepoznata.

Primjetno je da su pojedine igračice nastupale za više ekipa, što je u prijateljskim i prigodnim utakmicama bilo dozvoljeno jer su klupske registracije bile vrlo „elastične". Također, kod osnivanja Concordije, iz ŠK Građanski u Concordiju je prešlo osam igračica. U jesen 1933. godine Ružica Beran-Urbanovsky, Liza Reiter i Marica Bogdan prešle su iz Građanskog u Certissu.

Pomutnju može izazvati i fuzija Concordije i Certisse početkom 1934. godine s čime je bilo moguće da je poneka igračica Concordije tada registrirana za druge đakovačke klubove te se našla na popisu igračica tih klubova.

Gospodin Eugen Njirjak piše i o obnovi hazene u Đakovu 1938. godine, ali detalji o utakmicama, klubovima i igračicama nisu pronađeni. U đakovačkom okruženju, u Osijeku, Vinkovcima, Slavonskom Brodu, Borovu, Belišću, Belom Manastiru tih godina hazena se igrala, istina sporadično i kratkotrajno.

Za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske hazena se također nije masovnije igrala. Bilo je sredina u kojima se rekreativno trenirala, pa su se čak odigrale i neke prijateljske utakmice: u Osijeku HŠK Radnik i ŠK Germanija, ali bez većeg traga (Zlata ŽIVAKOVIĆ - KERŽE: *Dinamičan sport na novim temeljima*). U Đakovu o hazeni tih godina nema podataka.

Zabunu može unijeti fotografija dobivena od gospođe Blaženke Budić, kćerke Magde Ratinčević-Vrpoljac na kojoj su igračice hazena sekcije iz Đakova u Bosanskom Šamcu na čijoj poleđini piše godina 1942.

Kasnijim pronalaskom iste slike u arhivi gospodina Njirjaka na kojoj je ispisana godina 1945. i naziv ekipe Sloboda, zaključujemo da se ipak radi o hazena sekciji Slobode iz 1945. godine. FD Sloboda je osnovana tek 1945. godine.

Hazena u Đakovu poslije Drugog svjetskog rata

Poslije Drugog svjetskog rata sportu se po općoj „direktivi" morala posvetiti velika pozornost. Premda su nađeni podaci vrlo oskudni, razvidno je da je u đakovačkoj Slobodi odmah nakon obnove sportskih aktivnosti 1945. godine osnovana i sekcija hazene.

I ovaj početak bio je sličan onim počecima igranja hazene u Đakovu 1922. i 1932. godine. Treniralo se rekreativno i počelo igrati prijateljske utakmice u kojima se nešto i naučilo od protivničkih, u pravilu boljih ekipa. Prvih godina hazena sekcija Slobode prijateljske je utakmice najviše igrala s ekipama iz susjedstva (Bosanskog Šamca, Slavonskog Broda, Osijeka, Đurđenovca, Belišća, Andrijevaca, Vinkovaca, Vrpolja, Donjeg Miholjca, Nove Gradiške i Bosanskog Broda). Od svih utakmica malo je sačuvanih i pronađenih podataka.

Jedan od rijetkih je rezultat prijateljske utakmice protiv Borca iz Bosanskog Šamca koja je odigrana 29. 09. 1946. godine. Na toj utakmici igrale su Micika Salaj, Katica Milošević-Vesinger-Zupčić, Ruža Ajhinger, Magda Ratinčević-Vrpoljac, Marica Pavić, Tonka Šel-Strnad i Anka Medvedarović-Makir. Utakmica je završila pobjedom Borca s tijesnih 5:4 (poleđina fotografije E. NJIRJAKA).

Kroz treninge i prijateljske utakmice ekipa Slobode je postigla određenu kvalitetu te je već 1948. godine bila spremna i za pravo natjecanje.

U rukopisima gospodina Cuvaja, u nabrajanju ekipa koje su igrale na „velikom hazena turniru" 1948. godine nalazi se i ekipa Slobode iz Đakova. U drugim izvorima ekipa Slobode nije na popisu te je moguć zaključak da je ona bila u planu među 8 ekipa koje su igrale navedeni turnir, ali iz nepoznatih razloga nije nastupila.

Brodski hazena klubovi već su 1949. godine opet bili ispred ostalih ekipa u Hrvatskoj. To se pokazalo u prijateljskim susretima i u natjecanjima koja su slijedila.

U proljeće 1949. godine Sloboda je igrala dvije prijateljske hazena utakmice protiv vrlo dobro trenirane i tehnički i fizički dominantne ekipe Crvene zvijezde iz Slavonskog Broda. Prva utakmica odigrana je 29. 05. u Đakovu i u njoj je Crvena zvijezda pobijedila sa 6:2. U uzvratnoj utakmici koja je igrana 5. 06. 1949. u Slavonskom Brodu, Crvena zvijezda je postigla još veći rezultat. Bilo je 11:0 za Crvenu zvijezdu. Izvjestitelj A. L. ističe da su „igra-

čice Slobode i pored visokog rezultata svojom požrtvovnosti ostavile dobar utisak kod gledatelja, a osim toga nisu gubile volju za igru" (*Brodski list, 23 i 24/1949*.).

Ove utakmice trebale su poslužiti za uigravanje ekipa jer je već 12. 06. 1949. godine počelo prvenstvo Hrvatske u hazeni.

Prvenstvo Hrvatske igralo se u tri zone Sjever, Jug i Zapad. Đakovačka Sloboda svrstana je u zonu Jug. Pored Slobode u zoni Jug igrale su: Crvena zvijezda (Slavonski Brod), Gimnastička sekcija (Vinkovci), Amater Budainka (naselje na zapadnom dijelu Slavonskog Broda koje je 1948. godine administrativno pripojeno Slavonskom Brodu), Šokadija (Vrpolje), Slavonija (Slavonski Brod), i Lokomotiva (Vinkovci) (*Brodski list, 24/1949*.).

Od svih rezultata đakovačke Slobode u zonskom natjecanju pronađena su samo dva rezultata.

U Slavonskom Brodu Sloboda je s lakoćom pobijedila Slavoniju s visokih 7:0. Osim rezultata nisu nađeni sastavi ekipa niti strijelci (*Brodski list, 27/1949*.).

U Đakovu je 10. 07. 1949. odigrana vrlo kvalitetna utakmica između Slobode i Crvene zvijezde iz Slavonskog Broda. Rezultat je bio 3:2 (2:2) za gostujuću ekipu, tada najbolju u Hrvatskoj. Ekipa Slobode na toj utakmici igrala je u sljedećem sastavu: Katica Milošević-Vesinger-Zupčić, Karolina Angebrandt-Wiedermann, Mira Duč, Lenka Šestak-Majher, Magda Ratinčević-Vrpoljac, Ružica Ajhinger i Dragica Francem. Sudio je Franjo Vranešić iz Slavonskog Broda. Poznavatelji rukometa u Đakovu sjetit će se Franje Vranešića kao suca u malom rukometu šezdesetih godina. Rukometašima Đakova sudio je mnogo utakmica, često na vrlo vrućim terenima i ostao u sjećanju kao autoritativan i dobar „djelitelj pravde".

Drugi podaci sa tih utakmica nisu zabilježeni (arhivska građa B. CUVAJA).

Međutim, iz *Glasa Slavonije (1372/1949.)* može se izvesti zaključak da je ekipa Slobode u zoni Jug osvojila drugo mjesto iza ekipe Crvene zvijezde jer se kvalificirala za turnir koji se igrao u Čakovcu 24. i 25. 09. 1949. godine. Na tom turniru Sloboda je trebala razigravati s ekipama Naprijeda iz Siska, Mladosti iz Čakovca i Jedinstva iz Donjeg Miholjca kao prednatjecanju za polufinalni turnir u Slavonskom Brodu. Sudjelovanje na tom turniru Sloboda je otkazala iz „tehničkih razloga" (arhivska građa B. CUVAJA).

Za đakovačku rukometnu povijest značajna je činjenica da je hazena sekcija Slobode igrala na prvom poslijeratnom prvenstvu Hrvatske u hazeni kroz zonsko prvenstvo. Zauzevši drugo mjesto iza tada neprikosnovene ekipe Crvene zvijezde iz Slavonskog Broda nije iskorištena mogućnost da se uključi u nastavak natjecanja za prva mjesta u Hrvatskoj. „Tehnički razlozi" za otkazivanje turnira u Čakovcu vjerojatno su bile financije jer je hazena u to vrijeme u Đakovu bila u drugom planu.

U jesen 16. 10. 1949. godine, u Đakovu je odigrana prijateljska hazena utakmica između Slobode i Grafičara iz Osijeka. Pobijedila je zasluženo ekipa Grafičara s 4:0. Osječke hazenašice tijekom cijele utakmice bile su bolje i zasluženo pobijedile. U ekipi Grafičara istakle su se Homoki, Šmac i Balen (*Glas Slavonije, 1397/1949*.).

Već tada u Hrvatskoj kao i svim drugim sredinama počinju se nazirati nova kretanja u rukometnom sportu. Uz hazenu uspješno se igra veliki rukomet, a na sportska vrata „kuca" mali rukomet. Nerijetko, iste igračice igraju hazenu i veliki, a ponegdje i mali rukomet. U tisku se često nalazi izraz rukomet za sve inačice rukometne igre što izaziva ne malu zabunu. U Đakovu se do 1950. godine taj trend još nije primijetio. Zato se za sada zadržimo na hazeni.

U ljeto 1950. godine hazena ekipa Slobode odigrala je dvije prijateljske utakmice protiv ekipe Mirko Kljaić iz Nove Gradiške. U prvoj koja je odigrana u Novoj Gradiški pobijedila je domaća ekipa s 9:5. Tjedan dana poslije iste ekipe igrale su „revanš" u Đakovu i u toj utakmici Sloboda je pobijedila s rezultatom 4:3 (I. PETRANOVIĆ*: Četvrt stoljeća rukometa Novogradiškog kraja*).

Prvenstvo Hrvatske u hazeni za 1950. godinu organizirano je u četiri zone. Sloboda Đakovo svrstana je u zonu „D" u kojoj su pored Slobode još bile ekipe Lokomotiva Vinkovci, Mladost iz Vinkovaca, Šokadija iz Vrpolja, Šokadija iz Babine Grede i Budućnost iz Andrijevaca. Hazena savez odredio je nositelje organizacije prvenstva za svaku zonu. Za zonu „D" vođenje prvenstva povjereno je Slobodi iz Đakova. Prema rezultatima koje je đakovačka Sloboda ostvarivala u prethodnim natjecanjima, Sloboda je istaknuta kao favorit u zoni „D" (*Narodni sport, 332/1950*.).

Propozicije su odredile da se prvenstvo u zonama igra po dvostrukom bod sustavu svako sa svakim. Početak prvenstva određen je za 13. 07., a završetak zonskog prvenstva planiran je za 10. 09. 1950. godine. Nakon zonskog

prvenstva igrat će se polufinalni turnir na kojem će sudjelovati po dvije najbolje ekipe iz svake grupe zonskog natjecanja.

Od rezultata iz zonskog natjecanja nađen je samo jedan rezultat đakovačkih hazenašica. Bio je to s utakmice Šokadija Vrpolje - Sloboda Đakovo koja je odigrana u Vrpolju 23. 07. 1950. godine. Rezultat je glasio 7:2 u korist Šokadije (*Glas Slavonije broj 1635/1950.*). Iako nisu pronađeni drugi rezultati utakmica u zoni „D" uvrštenjem Slobode iz Đakova i Šokadije iz Vrpolja na polufinalni turnir zaključuje se da su Sloboda i Šokadija iz Vrpolja osvojile prva dva mjesta i time se plasirale u daljnje natjecanje.

Polufinalni turnir na kojem su igrale po dvije najbolje ekipe iz zona „C" i „D" održan je u Novoj Gradiški 17. i 18. 09. 1950. godine. Na turniru su igrale ekipe Mirko Kljaić iz Nove Gradiške, Crvena zvijezda iz Slavonskog Broda, Sloboda iz Đakova i Šokadija iz Vrpolja. Ekipa Slobode izgubila je sve tri utakmice. U prvoj je domaća ekipa Mirko Kljaić pobijedila Slobodu s 13:1. U drugoj je Crvena zvijezda pobijedila Slobodu s visokih 13:0, a treća je utakmica registrirana za Šokadiju iz Vrpolja sa 6:0 zbog nastupa neregistrirane igračice (*Glas Slavonije, 1682/1950. i sjećanje igračica*).

Prvo mjesto osvojila je ekipa Crvene zvijezde iz Slavonskog Broda, a drugo Mirko Kljaić iz Nove Gradiške. Time su se ove dvije ekipe plasirale na finalni turnir prvenstva Hrvatske koji se 14. i 15. 10. održao u Zagrebu. Šokadija iz Vrpolja je bila treća, a đakovačka Sloboda posljednja.

Skupština novoosnovanog Hazena saveza Hrvatske donijela je odluku o osnivanju Hrvatske hazena lige koja će se početi igrati u proljeće 1951. godine. U ligi će igrati 8 klubova čija mjesta će popuniti najbolje 4 ekipe iz prethodnog prvenstva (1950. godine). Sljedeća 2 mjesta zauzet će dvije najbolje ekipe sa turnira za plasman od petog do osmog mjesta koji se igrao u Slavonskom Brodu 22. – 23. listopada 1950. godine, a posljednja mjesta će popuniti ekipe s turnira koji će se održati u proljeće 1951. godine.

Značajno je da je Sloboda iz Đakova s rezultatima u prvenstvu i na polufinalnom turniru u Novoj Gradiški ostvarila pravo da igra na turniru za poredak od 5. do 8. mjesta koji se igrao u Slavonskom Brodu. Na turniru u Slavonskom Brodu su igrale Lokomotiva iz Zagreba, Šokadija iz Vrpolja, Proleter iz Belišća (umjesto Naprijeda iz Siska) i Sloboda iz Đakova. Međusobni rezultati s polufinalnih turnira računali su se na ovom turniru. Na taj način je Sloboda započela turnir s rezultatom od 0:6 koji je registriran protiv Šokadije iz Vrpolja na turniru u Novoj Gradiški. Drugi rezultati Slobode s ovog turnira

nisu pronađeni kao ni mjesto koje je osvojila na kraju tog turnira (arhivska građa B. CUVAJA).

Sloboda iz Đakova kao i Šokadija iz Vrpolja plasirale su se u Hrvatsku ligu 1951. godine. Vjerojatno da su to pravo ostvarile rezultatima na turniru u Slavonskom Brodu. Ostaje mogućnost i da su popunile upražnjeno mjesto ekipe koja je odustala od natjecanja u Hrvatskoj ligi.

U knjizi Ive Petranovića „Četvrt stoljeća rukometa Novogradiškog kraja" nađen je jedini rezultat Slobode u Hrvatskoj ligi 1951. godine. Ekipa Mirko Kljaić iz Nove Gradiške pobijedila je Slobodu iz Đakova s 5:0. Drugi rezultati s tog natjecanja nisu pronađeni kao ni poredak na kraju proljetnog dijela prvenstva.

Hazenu u Đakovu poslije Drugog svjetskog rata igrale su: Marica Trunk-Diklić, Katica Milošević-Vesinger-Zupčić, Zora Hegedušević-Gilih, Marica Ratinčević-Vrpoljac, Tonka Šel-Strnad, Katica Vajler-Tornjanski, Barica Morić-Novak, Zdenka Marković, Ruža Ajhinger, Marica Pavić, Micika Salaj, Karolina Angebrandt-Wiedermann, Mira Duč, Lenka Šestak-Majher, Dragica Francem, Anka Medvedarović-Makir i Anica Carević. Katica Milošević-Vesinger-Zupčić igrala je hazenu i u prije ratnom razdoblju (arhivska građa B. CUVAJA i E. NJIRJAK: *Hazena – zaboravljeni sport žena*).

Glas Slavonije (1909/1951.) objavio je članak s nazivom HAZENA LIGA HRVATSKE i podnaslovom Crvena zvijezda prvak proljetnog dijela u kojem novinar (t. j.) piše: „u nedjelju trebala se odigrati utakmica posljednjeg kola prvenstva Hrvatske u hazeni između brodske „Crvene zvijezde" i „Mladosti" iz Đakova. „Mladost" međutim nije nastupila na ovoj utakmici, nego ju je predala". Iz navedenog članka može se izvesti pogrešan zaključak da je drugo đakovačko sportsko društvo Mladost koje je osnovano 1950. godine i koje je imalo u planu osnovati hazena sekciju (*Glas Slavonije, 1817/1950.)* igralo na toj utakmici. Sigurno je riječ o pogrešci novinara jer je u Hrvatskoj hazena ligi 1951. godine igrala Sloboda iz Đakova. Da je SD Mladost osnovala hazena sekciju ona bi se uključila u natjecanje u Drugu hrvatsku ligu koja se također igrala u proljeće 1951. godine i koja je imala samo 4 člana.

I tada dolazi do već poznatih događaja u rukometnoj povijesti Hrvatske. Izvanredna skupština Hazena saveza Hrvatske donijela je odluku da se fuzionira sa Rukometnim savezom Hrvatske. Novi savez donosi odluku da se u Hrvatskoj prestane sa natjecanjem u hazeni i da se pređe na igranje malog rukometa.

Uz već opisano negodovanje nekih slavonskih hazena klubova, koje nije naišlo na veći odjek u Hrvatskoj, i u Đakovu se hazena 1951. godine prestala igrati. Zadržala se još neko vrijeme kao rekreacija mladih djevojaka u očekivanju organizacije malog rukometa do kojeg nije došlo tako skoro.

Ali hazena je odigrala svoju povijesnu ulogu u svijetu, u Hrvatskoj pa i u Đakovu. Pokazala je svu draž i ljepotu kolektivnog sporta za djevojke i bila uvod u rukomet kakav danas poznajemo.

SUMMARY

Zvonimir Mikić

HAZENA IN ĐAKOVO – FROM HANDBALL TO HANDBALL

In Đakovo, handball is one of the most popular and most successful, and as far as the audience is concerned, one of the most accepted sports in town. Modern handball is usually known to every sports fan, regardless of what their favourite sport is. It is less known that modern handball has undergone through phases of development in the world, in Croatia, and also in Đakovo. This article would like to provide an insight into one of the versions of handball, hazena.

Many authors that have discussed the history of handball agree that hazena is a precursor of handball from which the version we are familiar with today has developed. As a game, hazena appeared in the Czech Republic at the end of the 19th century and became known as „Czech handball". It was played in a limited circle of European countries, but it was accepted quite well in the countries in which it had been included in the competition system. Hazena was „brought" to our region by the students who studied at the faculties in Czechoslovakia, mostly in Prague and Brno, who familiarised themselves with the rules. They agreed that upon returning home for holidays of 1920, they would try to organize girls and start practicing and playing the new game. The most persistent and successful were the students from Osijek and Vukovar. They started playing hazena in their home towns with girls in Jewish clubs, which they were members of. Almost at the same time, hazena was being played in the First football school club Olimpija in Brod na Savi (Slavonski Brod).

In public announcements the new sport was referred to as handball, and that name was used up until the matches with the hazena clubs from Czechoslovakia started taking place. Since then, the name hazena was used also in Croatia.

In the summer of 1920 the first Jewish youth rally in the Kingdom of Yugoslavia was organized in Osijek, and the organizers agreed to include one handball match, for the purpose of demonstration. The match was played on August 10th 1920 by the girls' team from the Osijek and Vukovar Jewish clubs, and it is considered to be the first handball (hazena) match in Croatia.

Slavonia soon became the centre of development for the new sport. Many towns and clubs were delighted with a sport that could be played by girls and women, and they started to establish handball divisions. Very soon, handball (hazena) was played all across Croatia, although mostly in the continental area. In 1922, the first handball (hazena) divisions were established in Đakovo in the Đakovo Sports Club (ĐŠK) and the Jewish Cultural and Sports Society. Hazena was played in intervals, from the year1922 to 1924, from 1932 to 1935 and from 1945 to 1951.

At the beginning of the 1950s hazena was not played in Croatia anymore because a more dynamic sport emerged, which was more attractive to the viewers - small handball. Small handball was eventually accepted by all hazena clubs in Croatia and in Đakovo.

Key words: hazena, handball, Đakovo, Certissa, Građanski

Lazo Kanurić iz Velikog Nabrđa ili o zbrci oko jedne (jasenovačke?) sudbine

UDK 929 Kanurić, L.
Izvorni znanstveni rad

Vladimir Geiger
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

O životu i političkom djelovanju Laze (Lazara) Kanurića iz Velikog Nabrđa, jednog od istaknutijih slavonskih radikala u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije znamo izrazito malo, jer u historiografiji i publicistici objavljeno je tek nekoliko usputnih podataka, a ponekad i netočnih navoda. Uz to, i o Kanurićevoj, nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske, nerazjašnjenoj sudbini, u historiografiji, publicistici i žrtvoslovlju postoje objavljeni različiti, nedvojbeno najčešće neprovjereni i netočni podatci.

Ključne riječi: Lazo (Lazar) Kanurić, Veliko Nabrđe, Nezavisna Država Hrvatska, Jasenovac

Lazo (Lazar) (Stojana) Kanurić, seljak, posjednik, iz Velikog Nabrđa, od mladosti je u politici kao radikal, bio je i predsjednik Mjesnog odbora Narodne radikalne stranke (NRS) u Velikom Nabrđu, predsjednik Kotarskog odbora NRS Đakovo, a i jedan od uglednijih radikala u Slavoniji.[1] Na sastanku

1 Usp. Mile KONJEVIĆ, „O djelatnosti građanskih političkih stranaka u Slavoniji 1929-1941", *Zbornik. Historijski intitut Slavonije i Baranje*, 13, Slavonski Brod 1976., 193.-194.; Гордана С. КРИВОКАПИЋ-ЈОВИЋ, *Оклоп без витеза. О социјалним основама и организационој*

predsjednika svih mjesnih odbora NRS za kotar Osijek u rujnu 1920. Lazo Kanurić je izabran za predsjednika kotarske organizacije Đakovo.[2] Izabran je 1920. za narodnog poslanika u kotaru Đakovo na listi NRS.[3] Prema zavičajnoj povjestnici Velikog Nabrđa, jedan od rijetkih Velikonabrđana koji su se aktivno bavili politikom bio je „Lazo Kanurić, po zanimanju brico – berberin. Kanurić se u Nabrđe doselio iz Bačke. Iz školske arhive [*Spomenica - Obća pučka škola u Velikom Nabrđu*] se saznaje da je u 28. godini života, 1918. godine, naučio čitati i pisati ćirilicu."[4] I nakon slabih izbornih rezultata radikala na izborima tijekom 1920-ih u Slavoniji (okrug Virovitički i okrug Požeški) i u Đakovštini, Lazo Kanurić je ustrajan u političkom djelovanju kao radikal. Politikom se je Lazo Kanurić mogao aktivno baviti, jer je, prema zavičajnoj povjestnici Velikog Nabrđa, „imao tasta – starca dobrog imovnog stanja, pa je tako mogao više puta da se kandiduje".[5] Bio je od 1933. na čelu Kotarskog odbora Jugoslovenske radikalno-seljačke demokratije, odnosno kasnije Jugoslovenske nacionalne stranke (JNS), koja je okupljala režimski povjerljive ljude u Đakovštini, ranije članove projugoslavenskih ili prosrpskih stranaka.[6] Lazo Kanurić kandidat je za narodnog poslanika u kotaru Đakovo na parlamentarnim izborima 1935., na listi JNS Bogoljuba D. Jevtića, a na parlamentarnim izborima 1938. na vladinoj listi dr. Milana Stojadinovića, no osvojio

структури Народне радикалне странке у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (1918-1929), Институт за новију историју Србије, Београд 2002., 379.-381.; Ђорђе СТАНКОВИЋ, „Срби у Славонији на изборима за Уставотворну скупштину 1920. године", *Токови историје*, бр. 1-2, Институт за новију историју Србије, Београд 2002., 51.; Александар С. ЈОВАНОВИЋ, *Ишчупани корени Великог Набрђа*, Иницијативни одбор Велико Набрђе, Београд 2003., 28.-29.; Zdravko DIZDAR, „Osnivanje i djelovanje četničkih udruženja na području đakovačkog kotara u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji 1918.-1941.", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 9, Đakovo 2009., 132.-133.; Vladimir GEIGER, „Elaborat Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata unutarnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske o razvoju i djelovanju pojedinaca iz bivših građanskih stranaka na području bivšeg kotara Đakovo", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 12, Đakovo 2015., 180., 182.-183., 204.-205., 207.

2 Ђ. СТАНКОВИЋ, „Срби у Славонији на изборима за Уставотворну скупштину 1920. године", 51.-52.; А. С. ЈОВАНОВИЋ, *Ишчупани корени Великог Набрђа*, 29.

3 *Статистички преглед избора народних посланика за Уставотворну Скупштину Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца извршених на дан 28. новембра 1920. год.*, Издање Уставотворне Скупштине, Београд 1921., s. p.

4 А. С. ЈОВАНОВИЋ, *Ишчупани корени Великог Набрђа*, 29.

5 А. С. ЈОВАНОВИЋ, *Ишчупани корени Великог Набрђа*, 29.

6 Z. DIZDAR, „Osnivanje i djelovanje četničkih udruženja na području đakovačkog kotara u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji 1918.-1941.", 133.

je u oba navrata mali i nedovoljan broj glasova.[7] O životu i političkom djelovanju Laze Kanurića znamo izrazito malo, jer u historiografiji i publicistici objavljeno je tek nekoliko podataka, a ponekad i netočnih navoda.

Lazo (Stojana) Kanurić, 30. srpnja 1938.

7 M. KONJEVIĆ, „O djelatnosti građanskih političkih stranaka u Slavoniji 1929-1941", 193.-194.; Z. DIZDAR, „Osnivanje i djelovanje četničkih udruženja na području đakovačkog kotara u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji 1918.-1941.", 138., 150.-151.

Lazo Kanurić na posveti zastave Srpske zemljoradničke zadruge u Velikom Nabrđu, 14. srpnja 1935.

Veliko Nabrđe, kao i susjedna sela na području od Gašinaca do Levanjske Varoši i Breznice Đakovačke i Musića te od Mandićevca do Majara i Kondrića, pa i šire okruženje, bilo je tijekom Drugog svjetskog rata nesigurno područje Đakovštine, a i poprište upada i oružanih sukoba zaraćenih strana. Prvi su na udaru nepovjerenja vlasti Nezavisne Države Hrvatske (NDH), zatim i izrazite represije, i u Đakovštini, uz Židove i Rome bili Srbi, ali i svi oni koji nisu sa oduševljenjem prihvatili novu državu i režim. Partizanski pokret i na tom području napada vojne i poluvojne postrojbe NDH i Njemačkog Reicha, odnosno naselja koja su njihova sjedišta i uporišta. Ugroženost i nesigurnost života osjećaju svi, i Srbi, i Hrvati i Nijemci i Mađari, znatnije od ljeta 1942. Zbog ugroženosti od ustaša i vlasti NDH dio slavonskih i đakovštinskih Srba, a i Srba iz Velikog Nabrđa, bježi u šumu i pridružuje se ustanicima, partizanima predvođenim komunistima, nedvojbeno jer jugoslavenski monarhisti u Đakovštini i drugdje u istočnoj Slavoniji, kojima su politički većinom pripadali i Srbi i Velikog Nabrđa, nisu ustrojili četničke postrojbe.[8]

8 Usp. Stjepan BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, Skupština općine Đakovo, Đakovo 1986., 47.-380.; *Od Podgorja do Paučja*, urednik: Dane Pavlica, Skupština općine Đakovo i Centar za povijest Slavonije i Baranje Slavonski Brod, Đakovo 1986., 11.-89.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band I, *Ortsberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von*

Masovan progon Srba u Đakovštini, iz pravoslavnih sela Velikog Nabrđa, Paučja, Borovika i Čenkova, ali i iz drugih sela gdje su Srbi živjeli, dogodio se je početkom kolovoza 1942. Prema odluci vlasti NDH svi mještani Srbi morali su napustiti svoje kuće, ponijeti hranu za sedam dana i dotjerati svu stoku i zaprege na određeno sabirno mjesto. Sela su tijekom noći bila opkoljena jakim ustaškim i domobranskim postrojbama. Zatim su sprovedeni u Đakovo, u koloni dugačkoj 4-5 km (više od 2.200 osoba). Kolona je zaustavljena u Đakovu na vašarištu gdje im je oduzeta imovina. Muškarci su odvojeni od žena i djece, a zatim su zasebnim stočnim vagonima odvezeni u Jasenovac, a žene i djeca u logor Stara Gradiška, gdje su razdvojili majke od djece, koja su prebačena u dječje prihvatilište u Zagreb.[9] Bio je to početak stradanja u

1944-1948, Verfaßt vom Arbeitskreis Dokumentation im Bundesverband der Landsmannschaft der Donauschwaben aus Jugoslawien, Sindelfingen, und in der Donauschwäbischen Kulturstiftung - Stiftung des privaten Rechts -, München, Bearbeitet von Josef Beer, Dr. Georg Wildmann, Dr. Valentin Oberkersch, Dr. Ingomar Senz, Hans Sonnleitner, Hermann Rakusch, Donauschwäbische Kulturstiftung - Stiftung des privaten Rechts -, München, München – Sindelfingen 1991., 760.-762., 767.-770., 774. ili *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Ortsberichte 1944-1948*, Verfaßt vom Arbeitskreis Dokumentation im Bundesverband der Landsmannschaft der Donauschwaben aus Jugoslawien, Sindelfingen, und in der Donauschwäbischen Kulturstiftung - Stiftung des privaten Rechts -, München, Bearbeitet von Josef Beer, Dr. Georg Wildmann, Dr. Valentin Oberkersch, Dr. Ingomar Senz, Hans Sonnleitner, Hermann Rakusch, Donauschwäbische Kulturstiftung - Stiftung des privaten Rechts -, München – Universitas Verlag - München, München 1991., 760.-762., 767.-770., 774.; Vladimir GEIGER, „Nijemci Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.)", *Časopis za suvremenu povijest*, god. 28, br. 3, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 1996., 414.-417. ili Vladimir GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, Dom i svijet i Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2001., 158.-162.; A. C. ЈОВАНОВИЋ, *Ишчупани корени Великог Набрђа*, 69.-88.; *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, priredili: Mato Lukačević, Mladen Đaković, Stjepan Jakab, Ivo Tubanović, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika Podružnica Osijek – Ogranak Đakovo, Đakovo 2007., 49.-52., 65.-76., 93.-95., 107.-115., 120.-123., 127.-128., 168.-169., 218.-219., 225.-226., 231.-234., 257.-262.; *Prikrivena grobišta Drugog svjetskog rata i poraća Đakova i Đakovštine*, priredili: Željko Mauzer, Pero Šola, Blaž Ursić, Hrvatski obredni zdrug Jazovka – Zagreb, Đakovo 2015., 158.-160., 171.-255. I ondje navedeni izvori i literatura.

9 Usp. „Veliko Nabrđe", https://hr.wikipedia.org/wiki/Veliko_Nabrđe [30. travnja 2017.]; *Građa za historiju narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji*, Knjiga III [1.IX – 31.XII 1942], redakcioni odbor: Slavica Hrečkovski, Dragiša Jović, Zdravko Krnić, Slavica Musić, Katica Šegavić, Cvjetko Tomljanović, Milan Vranešević, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod 1964., 35., 267.-268.; *Spomenik „Veliko Nabrđe" 1941-1945. (Dokumentacija)*, materijale pripremio: Živojin Petrović, urednik: Miloš Vukadinović, Međuopćinski odbor SUBNOR Slavonije i Baranje Osijek – Odbor za izgradnju spomenika Veliko Nabrđe Đakovo, Đakovo 27. 07. 1983., 10.; S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 131.; *Od Podgorja do Paučja*, 15-16.; A. C. ЈОВАНОВИЋ, *Ишчупани корени Великог Набрђа*, 88.-92.; Момчило МИТРОВИЋ, „Јасеновац у традицији III послератне генерације (на примеру села Велико Набрђе)", *Јасеновац. Зборник радова Четврте међународне*

logorima i na prisilnom radu u NDH, Njemačkom Reichu i Norveškoj, i Srba iz Velikog Nabrđa. Prema svim pokazateljima stradanja, materijalni i ljudski gubitci Velikog Nabrđa, uostalom kao i drugih srpskih naselja Đakovštine tijekom Drugoga svjetskog rata bili su znatni.[10]

*

Što se je dogodilo s Lazom (Stojana) Kanurićem nakon uspostave NDH? U historiografiji, publicistici i žrtvoslovlju o sudbini Laze Kanurića iz Velikog Nabrđa navodi i podatci su različiti, pa i oprečni.

Knjižica *Spomenik „Veliko Nabrđe" 1941-1945. (Dokumentacija)*, koju su pripremili i uredili Živojin Petrović i Miloš Vukadinović, objavljena u Đakovu u srpnju 1983. u izdanju Međuopćinskog odbora SUBNOR-a Slavonije i Baranje Osijek i Odbora za izgradnju spomenika Veliko Nabrđe Đakovo, u povodu podizanja spomenika žrtvama Velikog Nabrđa u Drugom svjetskom ratu u Velikom Nabrđu, uz vojni poligon, u popisu „Mještani Velikog Nabrđa poginuli u logorima Jasenovac i Stara Gradiška 1942. - 1945.", navodi i Lazu Kanurića, rođenog 1890. (bez drugih podataka, pa i vremena i okolnosti smrti).[11] I na spomeniku „*Veliko Nabrđe" 1941-1945.*, među imenima „Žrtava fašističkog terora", na spomen-pločama, naveden je i Lazo Kanurić.

Lazu Kanurića navodi samo poimence (bez drugih podataka, a i vremena, mjesta i okolnosti smrti), među žrtvama iz Velikog Nabrđa, „Popis poginulih boraca NOR-a i žrtava fašističkog terora (Prema podacima SUBNOR-a općine Đakovo)", u zborniku *Od Podgorja do Paučja*, objavljenom u Đakovu 1986. u izdanju Skupštine općine Đakovo i Centra za povijest Slavonije i Baranje u Slavonskom Brodu.[12]

конференције о Јасеновцу, Бања Лука – Доња Градина 30 – 31. мај 2007., главни уредник: Здравко Антонић, ЈУ „Спомен подручје Доња Градина" Козарска Дубица Удружење „Јасеновац - Доња Градина" Бања Лука, Бања Лука 2007., 144. ili Momčilo MITROVIĆ, „Jasenovac in 3rd Generation Tradition (on the Example of the Village Veliko Nabrdje)", *Collection of papers 4, International Conference on Jasenovac*, *Banja Luka – Donja Gradina, May 30 – 31*, Editorial Director Zdravko Antonić, Public Institution *Memorial Area Donja Gradina* Kozarska Dubica – Association *Jasenovac – Donja Gradina* Banja Luka, Banja Luka 2007., 144.

10 Usp. *Od Podgorja do Paučja*, 13.-16., 100.-119.; S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 368.-380., 391.-416.; *Spisak žrtava rata 1941 - 1945 rođenih na teritoriji Hrvatske*, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1992., 510.-548. I ondje navedeni izvori i literatura.

11 *Spomenik „Veliko Nabrđe" 1941-1945. (Dokumentacija)*, 19.

12 *Od Podgorja do Paučja*, 115.

Prema navodu Stjepana Brlošića, u knjizi *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, objavljenoj u Đakovu 1986. u izdanju Skupštine općine Đakovo, i koji se poziva na izjave suvremenika događaja, među Srbima iz Đakovštine koji su odmah nakon uspostave NDH 1941. uhićeni i odvedeni u zatvor u Osijek, „gdje su svi pobijeni", bio je „iz Velikog Nabrđa Lazar Kanjurić".[13]

Dodatnu zbrku oko sudbine Laze Kanurića napravila je Gordana Krivokapić-Jović u pregledu povijesti Narodne radikalne stranke u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, u knjizi *Oklop bez viteza. O socijalnim osnovama i organizacionoj strukturi Narodne radikalne stranke u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1918-1929)*, objavljenoj 2002. u Beogradu u izdanju Instituta za noviju istoriju Srbije, navodom da je i Lazar Kanurić iz Velikog Nabrđa, „1941. g. dočekao zlu sudbinu da bude preklan ispred svoje kuće"[14], ali bez izvora podatka.

Lazu Kanurića iz Velikog Nabrđa, rođenog 1890., navode među žrtvama „genocida hrvatske države", ali bez točnijih podataka o okolnostima, vremenu i mjestu smrti povjestnice Velikog Nabrđa, koje donose i popise ljudskih gubitaka, knjiga Aleksandra S. Jovanovića *Isčupani koreni Velikog Nabrđa*, objavljena 2003. u Beogradu u izdanju Inicijativnog odbora Veliko Nabrđe[15] i članak Momčila Mitrovića „Jasenovac u tradiciji III posleratne generacije (na primeru sela Veliko Nabrđe)", u *Zborniku radova Četvrte međunarodne konferencije o Jasenovcu*, objavljenom 2007. u Banja Luci u izdanju Javne ustanove „Spomen područje Donja Gradina" Kozarska Dubica i Udruženja „Jasenovac – Donja Gradina" iz Banja Luke.[16]

Na temelju odluke Vlade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, radi pribavljanja poimeničnog popisa žrtava i stradalih Jugoslavena u Drugom svjetskom ratu za pregovore sa Saveznom Republikom Njemačkom,

---

13 S. BRLOŠIĆ, *Đakovština u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941 – 1945.*, 57.

14 Г. С. КРИВОКАПИЋ-ЈОВИЋ, *Оклоп без витеза. О социјалним основама и организационој структури Народне радикалне странке у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (1918-1929)*, 379.

15 А. С. ЈОВАНОВИЋ, *Ишчупани корени Великог Набрђа*, 133.

16 М. МИТРОВИЋ, „Јасеновац у традицији III послератне генерације (на примеру села Велико Набрђе)", 149.

koja je mirovnim ugovorom bila obvezna isplatiti i Jugoslaviji odštetu za ljudske gubitke i ratna pustošenja, obavljen je 1964. popisa ljudskih gubitaka Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu. Popis je provodila Komisija za popis žrtava rata Saveznog izvršnog vijeća SFR Jugoslavije, u organizaciji Saveznog zavoda za statistiku i republičkih zavoda za statistiku. Savezni zavod za statistiku zatim je prikupio i sastavio poimenične popise po jugoslavenskim republikama. Kako popisom 1964. nije dobiven za jugoslavensku vlast očekivani, službeni i javni te poželjni broj ljudskih gubitaka Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu od 1,706.000, nego dva, odnosno gotovo tri puta manji broj stradalih i žrtava (597.323), zaključeno je da je popis nepotpun i odlučeno na najvišoj razini vlasti, da se na popis stavi embargo.[17]

Savezni zavod za statistiku taj popis je znatno kasnije, 1992., umnožio za internu upotrebu u svescima po republikama i autonomnim pokrajinama, [svezak za SR Hrvatsku pod naslovom: *Spisak žrtava rata 1941 - 1945 rođenih na teritoriji Hrvatske*[18]], i među ljudskim gubitcima Velikog Nabrđa nije naveden Lazo (Stojana) Kanurić. Istovremeno sačinjen je i separat o žrtvama logora Jasenovac (i Stara Gradiška) [naslovljen: *Spisak žrtava rata 1941 - 1945. Ustaški logor Jasenovac*.[19] Separat je kasnije, 1998., u izdanju Bošnjačkog instituta, Zürich - Sarajevo, i objavljen pod naslovom: *Jasenovac. Žrtve rata prema podacima Statističkog zavoda Jugoslavije*[20]], i među žrtvama, kao što je rečeno, nije popisan Lazo (Stojana) Kanurić.

Prva revizija popisa žrtava logora Jasenovac (i Stara Gradiška) iz 1964., koju su 1997. načinili Muzej žrtava genocida i Savezni zavod za statistiku,

---

17 Usp. *Žrtve rata 1941-1945. godine. Rezultati popisa,* Savezni zavod za statistiku, Beograd 1966.; Srđan BOGOSAVLJEVIĆ, „Drugi svetski rat – žrtve. Jugoslavija", u: *Dijalog povjesničara - istoričara*, 4, priredili: Hans-Georg Fleck, Igor Graovac, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb 2001., 499.-500.; Vladimir GEIGER, „Ljudski gubici Hrvatske u Drugom svjetskom ratu koje su prouzročili 'okupatori i njihovi pomagači'. Brojidbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi)", *Časopis za suvremenu povijest*, god. 43, br. 3, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2011., 706.-708. I ondje navedena literatura.

18 Usp. *Spisak žrtava rata 1941 - 1945 rođenih na teritoriji Hrvatske*, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1992.

19 Usp. *Spisak žrtava rata 1941 – 1945. Ustaški logor Jasenovac*, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1992.

20 Usp. *Jasenovac. Žrtve rata prema podacima Statističkog zavoda Jugoslavije*, reprint pripremili: Meho Visočak i Bejdo Sobica, Bošnjački institut, Zürich - Sarajevo 1998.

pod naslovom: *Jasenovac. Koncentracioni logor 1941-1945. Spisak ustaških žrtava identifikovanih do 30. X 1997.*[21], među žrtvama logora Jasenovac ne navodi Lazu (Stojana) Kanurića iz Velikog Nabrđa. Spomen - područje Jasenovac napravilo je također 2007. reviziju popisa žrtava logora Jasenovac (i Stara Gradiška) iz 1964., *Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941.-1945.*[22], ali nema spomena Laze Kanurića iz Velikog Nabrđa.

No, u svim tim navedenim žrtvoslovima utemeljenim na popisu iz 1964. nalazimo: Kamerić (Stojan) Lazo rođen 1888. Srbin, iz Osijeka, ubijen od ustaša 1942. godine u logoru, Jasenovac, i sa brojem upisnika 2336073002.

U reviziji popisa iz 1964., koju je po jugoslavenskim republikama i pokrajinama 2009. načinio Muzej žrtava genocida, [za Hrvatsku pod naslovom: *Žrtve rata 1941-1945. Hrvatska*], također ne nalazimo Lazu (Stojana) Kanurića iz Velikog Nabrđa. Naveden je samo Kamerić (Stojana) Lazo, rođen 1888. Srbin, ubijen od ustaša 1942. u logoru, Jasenovac (sa istim brojem upisnika 2336073002), ali pod Malo Nabrđe.[23]

Kamerić (Stojana) Lazu iz Osijeka, rođenog 1888., kao žrtvu logora Jasenovac 1942. navodi i Antun Miletić, u izrazito dvojbenom popisu žrtava logora Jasenovac i Stara Gradiška, objavljenom 2011. i naslovljenom: *Ubijeni u koncentracionom logoru Jasenovac 1941-1945. / The Assassinated in the Jasenovac Concentration Camp 1941-1945.*[24], ali bez izvora podatka. Miletić u žrtvoslovu *Ubijeni u koncentracionom logoru Jasenovac 1941-1945. / The Assassinated in the Jasenovac Concentration Camp 1941-1945.*, navodi i Lazu Kanurića, [bez imena oca], rođenog 1890., iz Velikog Nabrđa, kao žrtvu logora Jasenovac 1942.[25], ali također bez izvora podatka.

Muzej žrtava genocida u Beogradu u bazi *Žrtve rata 1941-1945.*, najnovijem 2016. revidiranom popisu Komisije za popis žrtava rata SIV-a SFR

---

21 Usp. *Jasenovac. Koncentracioni logor 1941-1945. Spisak ustaških žrtava identifikovanih do 30. X 1997.*, Muzej žrtava genocida Beograd i Savezni zavod za statistiku, Beograd 1997.

22 Usp. *Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941.-1945.*, priredili: Jelka Smreka i Đorđe Mihovilović, Spomen - područje Jasenovac, Jasenovac 2007.

23 *Žrtve rata 1941-1945. Hrvatska*, I, Muzej žrtava genocida, Beograd 2009., 248.

24 Antun MILETIĆ, *Ubijeni u koncentracionom logoru Jasenovac 1941-1945. / The Assassinated in the Jasenovac Concentration Camp 1941-1945.*, Gambit Jagodina – Javna ustanova spomen područja Donja Gradina, Jagodina 2011., 255.

25 A. MILETIĆ, *Ubijeni u koncentracionom logoru Jasenovac 1941-1945. / The Assassinated in the Jasenovac Concentration Camp 1941-1945.*, 122.

Jugoslavije iz 1964., kao i u revidiranom popisu iz 2009. uopće ne navodi Lazu (Stojana) Kanurića iz Velikog Nabrđa, a navode samo Lazu (Stojana) Kamerića, rođ. 1888., ubijenog u logoru Jasenovac 1942. (broj upisnika 2336073002) pod Malo Nabrđe.[26]

Spomen područje Jasenovac, pak, u bazi *Poimenični popis žrtava KLC Jasenovac 1941-1945.*, - revidiranom popisu Komisije za popis žrtava rata SIV-a SFR Jugoslavije iz 1964., navode da je Kanurić (Stojana) Lazo, rođ. 1890. u Levanjskoj Varoši, Srbin, iz Velikog Nabrđa, ubijen u logoru Jasenovac 1942. Navode i, da je Kamerić (Stojana) Lazo, rođ. 1888. u Osijeku, Srbin, [bez podatka iz kojeg je mjesta], ubijen u Jasenovcu 1942. [27]

Hrvatski institut za povijest u Zagrebu, u neobjavljenoj i internoj bazi *Poimenični popis žrtava [Drugog svjetskog rata i poraća]*, na temelju rješenja Kotarskog suda u Đakovu od 12. veljače 1948., navodi Lazu (Stojana) Kanurića, rođ. 1888. u Oroliku (Vinkovci), iz Velikog Nabrđa, kao žrtvu logora Jasenovac, 1942.

Naime, rješenjem Kotarskog suda u Đakovu od 12. veljače 1948. na molbu Janje Kanjurić [u spisu piše Kanjurić, no u potpisu je Kanurić] rođ. Radosavljević iz Velikog Nabrđa, supruge Lazine, [koja je pokrenula postupak, „da se njezin muž proglasi mrtvim pošto je kao Srbin 1942. odveden u logor u Jasenovac po ustašama odakle se do danas nije povratio"], „Kanjurić Lazo sin Stojana i Mace, rodjen 1888 u Oroliću [Oroliku] kotar Šid, oženjen otac petero djece, sa posljednjim boravištem u Velikom Nabrdju, proglašava se mrtvim, a godina njegove smrti uzima se 1942. jer je vjerojatno da tu godinu nije preživio."[28]

No, i ovakvo najvjerojatnije tumačenje ostaje upitno i otvoreno. Podatci o ljudskim gubitcima, i Velikog Nabrđa, za većinu osoba navedeni u žrtvoslo-

---

26 *Žrtve rata 1941-1945.* Hrvatska, Muzej žrtava genocida, Beograd [2016.], 284., http://www.muzejgenocida.rs/images/ZrtvePub/Hrv.pdf [30. travnja 2017.]

27 Spomen područje Jasenovac Memorial Site. Poimenični popis žrtava KCL Jasenovac Pregeled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KCL Jasenovac 1941.-1945., http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618 [30. travnja 2017.]

28 Državni arhiv u Osijeku, 1906 - Kotarski sud u Đakovu, 1948-1949, kut. 438., - Zapisnik broj: II.R. 62/1948-1, od 14.I.1948. sastavljen kod Kotarskog suda u Djakovu, [molba Janje Kanurić rođ. Radosavljević iz Velikog Nabrđa za proglašenje mrtvim njezinog supruga Laze Kanurić iz Velikog Nabrđa], - Rješenje broj: II.R. 62/48-6, od 12.II.1948., Kotarskog suda u Đakovu, [kojim se proglašava mrtvim Lazo Kanurić iz Velikog Nabrđa, rođ. 1888 u Oroliku, te se kao mjesto i vrijeme njegove smrti utvrđuje logor Jasenovac 1942.].

vima, u nedostatku izvornih zapisa, prema različitim su sjećanjima i iskazima članova obitelji ili sumještana, suvremenika. Sjećanja su često netočna, pa i kontradiktorna, ponajprije zbog utjecaja greške pamćenja ili zaborava (*Memory effect*). Sveprisutno je pretpostavljanje, i nagađanje, što se je i kada, pa i gdje s nekom osobom dogodilo. Naime, oni koji su davali podatke uglavnom ili najčešće nisu znali, a ni mogli znati točno vrijeme, mjesto i okolnost gubitka života pojedine osobe.

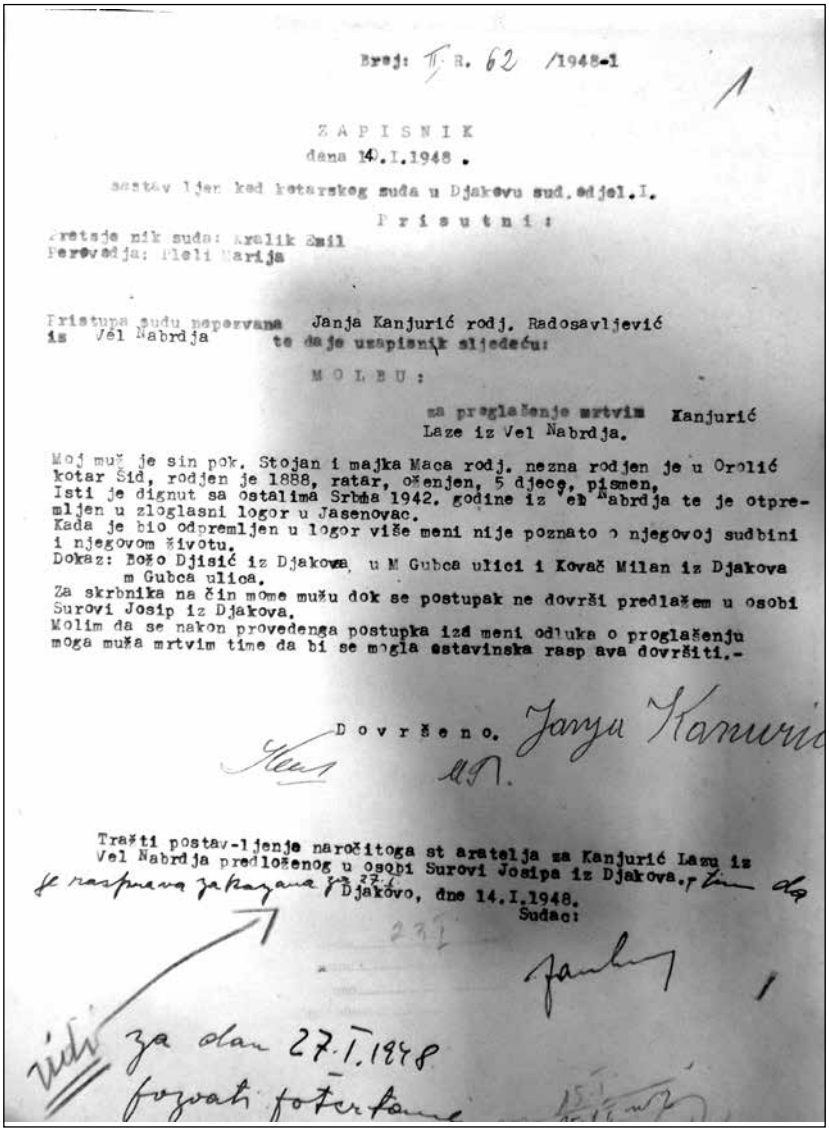

Broj: T. R. 62 /1948-1

1

Z A P I S N I K
dana 14.I.1948 .

sastav ljen kod kotarskog suda u Djakovu sud.odjel.I.

P r i s u t n i :

Zvetaje nik suda: Kralik Emil
Perovodja: Pleli Marija

Pristupa sudu neservana Janja Kanjurić rodj. Radosavljević
iz Vel Nabrdja te daje uzapisnik sljedeću:

M O L B U :

za proglašenje mrtvim Kanjurić
Laze iz Vel Nabrdja.

Moj muž je sin pok. Stojan i majka Maca rodj. nezna rodjen je u Orolić kotar Šid, rodjen je 1888, ratar, oženjen, 5 djece, pismen.
Isti je dignut sa ostalima Srbha 1942. godine iz Vel Nabrdja te je otpremljen u zloglasni logor u Jasenovac.
Kada je bio odpremljen u logor više meni nije poznato o njegovoj sudbini i njegovom životu.
Dokaz: Božo Djisić iz Djakova u M Gubca ulici i Kovač Milan iz Djakova m Gubca ulica.
Za skrbnika na čin mome mužu dok se postupak ne dovrši predlažem u osobi Surovi Josip iz Djakova.
Molim da se nakon provedenga postupka izd meni odluka o proglašenju moga muža mrtvim time da bi se mogla ostavinska rasp ava dovršiti.-

D o v r š e n o. Janja Kanurić

Tražiti postav-ljenje naročitoga st aratelja za Kanjurić Lazu iz Vel Nabrdja predloženog u osobi Surovi Josipa iz Djakova. da
se raspriava zakazana za 27.I.
Djakovo, dne 14.I.1948.
Sudac:

23.I

vidi za dan 27.I.1948
pozvati poterčane

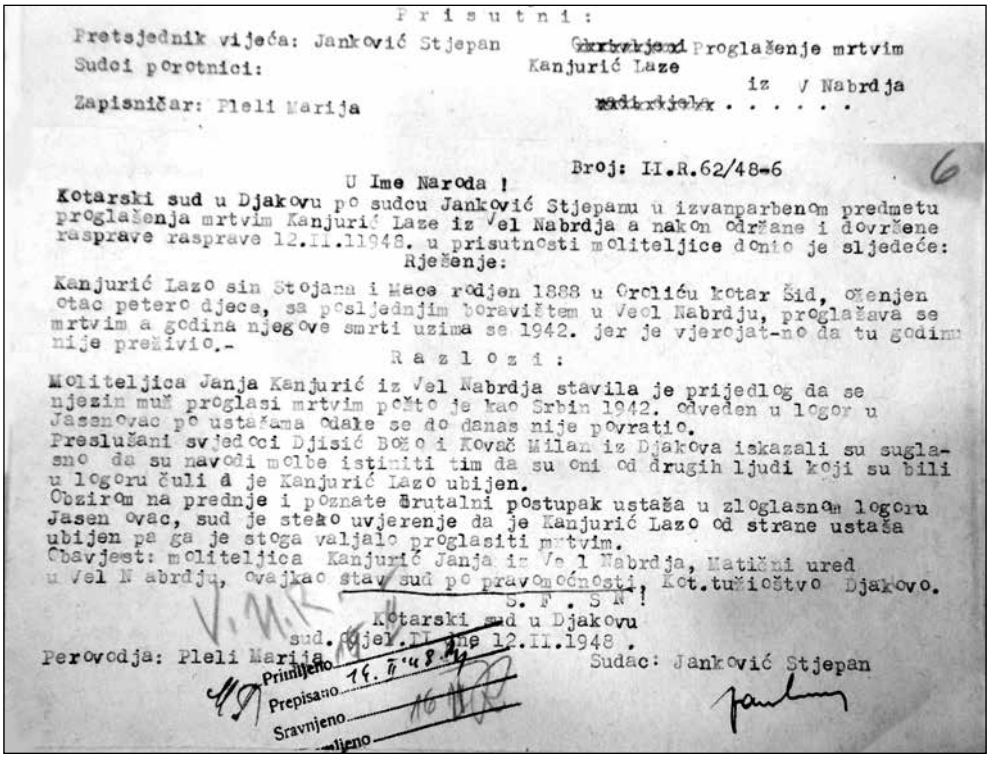

P r i s u t n i :

Pretsjednik vijeća: Janković Stjepan
Sudci porotnici:
Zapisničar: Pleli Marija

Proglašenje mrtvim
Kanjurić Laze
iz V Nabrdja

Broj: II.R.62/48-6

U Ime Naroda !

Kotarski sud u Djakovu po sudcu Janković Stjepanu u izvanparbenom predmetu proglašenja mrtvim Kanjurić Laze iz Vel Nabrdja a nakon održane i dovršene rasprave rasprave 12.II.11948. u prisutnosti moliteljice donio je sljedeće:

Rješenje:

Kanjurić Lazo sin Stojana i Mace rodjen 1888 u Orcliću kotar Šid, oženjen otac petero djece, sa posljednjim boravištem u Veol Nabrdju, proglašava se mrtvim a godina njegove smrti uzima se 1942. jer je vjerojat-no da tu godinu nije preživio.-

R a z l o z i :

Moliteljica Janja Kanjurić iz Vel Nabrdja stavila je prijedlog da se njezin muž proglasi mrtvim pošto je kao Srbin 1942. odveden u logor u Jasenovac po ustašama odakle se do danas nije povratio.
Preslušani svjedoci Djisić Božo i Kovač Milan iz Djakova iskazali su suglasno da su navodi molbe istiniti tim da su oni od drugih ljudi koji su bili u logoru čuli d je Kanjurić Lazo ubijen.
Obzirom na prednje i poznate brutalni postupak ustaša u zloglasnom logoru Jasen ovac, sud je stekao uvjerenje da je Kanjurić Lazo od strane ustaša ubijen pa ga je stoga valjalo proglasiti mrtvim.
Obavjest: moliteljica Kanjurić Janja iz Vel Nabrdja, Matični ured u Vel N abrdju, ovajkao stav sud po pravomoćnosti, Kot.tužiočtvo Djakovo.

S. F. S. N !

Kotarski sud u Djakovu
sud. Odjel.II. dne 12.II.1948 .

Perovodja: Pleli Marija
Sudac: Janković Stjepan

Primljeno 14. II. 48.
Prepisano
Sravnjeno
Otpremljeno

Jasenovac kao mjesto smrti Laze (Stojana) Kanurića navodi i elaborat Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske iz 1973., naslovljen „Bivše građ.[anske] stranke na kotaru Osijek" [„III dio Razvoj i djelovanje gradjanskih partija na području biv.[šeg] kotara Djakovo"][29], inače prepun netočnih navoda i podataka [pa i godina i mjesto Kanurićeva rođenja nedvojbeno su *odoka* i netočni], a u kojem piše: „KANURIĆ LAZO, rodjen 1902. g. u Velikom Nabrdju, po zanimanju brijač, ubijen 1942. g. u logoru Jasenovac od strane ustaša. Za vrijeme bivše Jugoslavije bio je jedan od rukovodećih ljudi radikalne stranke, zatim JNS-u i JRZ-e. [...]."[30]

29 Hrvatski državni arhiv, Zagrebu, 1561 - Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske, 015, 01-36., - Bivše građ.[anske] stranke na kotaru Osijek – elaborat –, Osijek, 30. 10. 1973.

30 V. GEIGER, „Elaborat Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata unutarnjih poslova

I prema sjećanju Ivana Šarčevića - Hansa iz Đakova, u koloni Nabrđana koju su ustaše početkom kolovoza 1942. sporovodili kroz Đakovo [kako se kasnije ispostavilo za logore Jasenovac i Stara Gradiška], a čemu je bio očevidac, bio je i „neki Kanarić, što je bio iz Nabrđa, on je bio brico, ali je bio srpski poslanik [...]".[31]

*

Nedvojbeno, prema svim pokazateljima, Kamerić (Stojana) Lazo i Kanurić (Stojana) Lazo i uz sve različite navode o mjestu i godini rođenja ista su osoba, a Kamerić (Stojana) Lazo nepostojeća je osoba, i očito je riječ o pogrješnom upisu odnosno prijepisu iz upisnog obrasca Komisije za popis žrtava rata SIV-a SFR Jugoslavije iz 1964. imena Kanurić (Stojana) Lazo te zatim i svih žrtvoslova koji su korištenjem tog popisa nastali, pa i žrtvoslova logora Jasenovac.

U historiografiji, publicistici i žrtvoslovlju o Lazi Kanuriću malo je, i štoviše nedostatno, pa i često netočno pisano. Začudo, da historiografija, ponajprije srbijanska, Lazu (Lazara) (Stojana) Kanurića, jednog od istaknutijih slavonskih radikala u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije, spominje tek usput, štoviše o njegovoj sudbini iznosi bez zadrške nedvojbeno najčešće neprovjerene i netočne podatke.

*

U tijeku rada na istraživanju sudbine Laze (Stojana) Kanurića iz Velikog Nabrđa umnogome su nam pomogli dr. sc. Dragan Cvetković iz Muzeja žrtava genocida (Beograd), dr. sc. Martina Grahek Ravančić, dr. sc. Branko Ostajmer i dr. sc. Ivana Šubic Kovačević iz Hrvatskog instituta za povijest (Zagreb), dr. sc. Suzana Leček iz Hrvatskog instituta za povijest – Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje (Slavonski Brod) te napose Pero Šola (Đakovo). Bez njihovih uputa na izvore i literaturu, kao i opaski, ovaj bi rad bio znatno oskudniji. Koristimo i ovu priliku i iskazujemo im zahvalnost.

Socijalističke Republike Hrvatske o razvoju i djelovanju pojedinaca iz bivših građanskih stranaka na području bivšeg kotara Đakovo", 180.

31 Usmeni iskaz Ivana Šarčevića - Hansa (Đakovo, 1914.-2007.), od 22. kolovoza 2006., dr. sc. Branku Ostajmeru, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.

SUMMARY

Vladimir Geiger

LAZO KANURIĆ FROM VELIKO NABRĐE

or about a confusion over a fate (regarding Jasenovac?)

We have very little information about the life and political action of Lazo (Lazar) (Stojan) Kanurić from Veliko Nabrđe, one of the most prominent radicals in the time of the Kingdom of Yugoslavia, because only a few incidental data, and sometimes incorrect claims, were published in historiography and publicist writing. Moreover, the data published in historiography, publicist writing and victimology about Kanurić's unknown fate after The Independent State of Croatia had been established differ, and are undeniably unverified and incorrect.

The article presents all the different and most often incorrect and fabricated claims about the time, place and circumstances of Lazo Kanurić's death as they can be found in historiography, publicist writing and victimology, and it serves as a warning for their groundlessness. All in all, most of these claims can be dismissed because no conformation for them can be found the sources, and they are opposed to the claims that can be proven. According to several well-founded indicators, Lazo Kanurić's life had ended tragically in the concentration camp Jasenovac. However, also this, most likely explanation, remains questionable and open. Data about human losses from Veliko Nabrđe for most people are stated in registers of dead, and in the lack of original records, they are based on different memories and statements of the family members or neighbours, contemporaries. Memories are often incorrect and contradictory, mostly due to the impact of errors in recalling or forgetting. Assumptions and guessing are highly present about what, when, and even where something had happened to a person. Those who provided this information mostly did not know, and they could not have known the exact time, place or circumstances of a death of an individual.

Key words: Lazo (Lazar) Kanurić, Veliko Nabrđe, The Independent State of Croatia, Jasenovac

Satničanin Stefan Stader (1923.-2003.), istaknuti istraživač zavičajne povijesti i kolonizacije Nijemaca tijekom 18. stoljeća na jugoistok Europe

UDK 929 Stader, S.
Izvorni znanstveni rad

Vladimir Geiger
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Djela Stefana Stadera nezaobilazna su u istraživanju i poznavanju povijesti njemačkih migracija tijekom 18. stoljeća na jugoistok Europe i u Podunavlje. Ujedno, Staderovi radovi nezaobilazni su i važni za povijest Đakovštine i napose Satnice Đakovačke. U članku je prikazan Staderov rad na istraživanju izvora za povijest iseljavanja Nijemaca na jugoistok Europe i u Podunavlje i rad na rodoslovnim istraživanjima Podunavskih Nijemaca, te njegovi mnogobrojni članci i knjige, nepoznati ili nedostatno poznati izvan historiografije o Podunavskim Nijemcima.

Ključne riječi: Stefan Stader, migracije Nijemaca, 18. stoljeće, Podunavski Nijemci, Satnica Đakovačka

Rod Stadera iselio je u vrijeme kolonizacije Nijemaca na jugoistok Europe iz Niederkirchena kod Kaiserslauterna (Rheinland-Pfalz) 1784. i naselio

se u Bačku, u Crvenku, odakle kasnije preseljavaju u Vukovar, a zatim 1872. doseljavaju u Satnicu Đakovačku. Stefanov pradjed Wilhelm (Vukovar, 1845. - Satnica Đakovačka, ?) i prabaka Susanna rođ. Friedrich (Vukovar, 1845. - Satnica Đakovačka, 1911.), zemljoradnici, sa četvero djece, tri sina i kćerkom (Tobijas, Anton, Rosalia, Fabian) doseljavaju u Satnicu, gdje im se rodilo još dvoje djece, jedan sin i jedna kćerka (Peter i Marija). Stefanov djed Fabian (Vukovar, 1872. - Jesberg, Hessen, 1947.), zemljoradnik, oženio je udovicu Mariannu Pfeifer rođ. Wüscht (Srpski Miletić, Bačka, 1872. - Satnica Đakovačka, 1928.) iz Satnice, sa kojom je imao sedmero djece, pet sinova i dvije kćerke (Wendelin, Valentin, Johann, Maria, Fabian, Eva, Lorenz). Stefanov otac Valentin (Satnica Đakovačka, 1900. - Langen, Hessen, 1971.), zemljoradnik i brijač oženio je 1922. Anu Viljetić (Gašinci, 1902. - ?), sa kojom je imao troje djece, od kojih je najstariji bio Stefan, rođ. 12. srpnja 1923., a slijede Valentin, 1924. i Maria, 1930. Stefan je pučku školu pohađao u Satnici, zatim izučio stolarski zanat. Stefanovu mladost prekida rat, te je od 1941. do 1945. najprije u Einsatzstaffel der Deutschen Mannschaft (u sklopu Ustaške vojnice), a zatim u Waffen-SS-u. Nakon rata Stefan živi i radi u Saveznoj Republici Njemačkoj, najprije u Hombergu kod Kassela (Hessen), gdje je 1947. oženio Martu Hess (Homberg, 1923.), sa kojom je imao dvije kćerke: Moniku (Homberg, 1948.) i Heidi (Mainz, 1954.), a nakon razvoda oženio se je u Frankfurtu na Majni sa Elfriede Rastzka (Nehasitz, Saaz, Sudeti, 1933.), sa kojom je imao kćerku Helgu (Kaiserlslautern, 1969.). Radni vijek u SR Njemačkoj proveo je kao stolar, a u svoje slobodno vrijeme, i kasnije u mirovini, neumorno i sustavno je prikupljao, istraživao povijest zavičajnog sela Satnice Đakovačke i napose istraživao, prikupljao i objavljivao mnogobrojne i različite izvore za povijest njemačkih iseljenika tijekom 18. stoljeća na jugoistok Europe u Podunavlje. Bio je dugogodišnji i jedan od najistaknutijih članova Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF) osnovane 1975. i sa sjedištem u Haus der Donauschwaben u Sindelfingenu kod Stuttgarta. U sklopu AKdFF Stader je osnivač Arbeitsgruppe für die Donauschwäbische Gesantkartei. Umro je u 81. godini života u Hanau (Hessen) 10. prosinca 2003.

*

U najznačajnijim i najčitanijim podunavskošvapskim glasilima, *Neuland*, Wochenschrift der Donauschwaben (Salzburg - Freilassing) i *Der Donauschwabe*, Bundesorgan der Heimatvertriebenen aus Jugoslawien, Rumänien

und Ungarn (Aalen), Stefan Stader je objavio 1966. i 1968. nekoliko manjih članaka o Satnici Đakovačkoj i starom zavičaju:

- Stefan Stader, „Heimatbuch auch für Satnitza", *Neuland*, Jg. 19, Folge 46, 19. November 1966., str. 6, - Stefan Stader, „Unsere Heimat war Satnitz in Slawonien", *Der Donauschwabe*, Jg. 16, Nr. 51/52, Weichnachten 1966., str. 8 i - Stefan Stader, „Familien- und Ahnenforschung. Betrifft ganz besonders die Landsleute aus Tscherwenka, Wukowar, Apatin und Winkowtzi", *Der Donauschwabe*, Jg. 18, Nr. 10, 10. März 1968., str. 6

Stefan Stader počeo je od sredine 1960-ih godina više se zanimati za povijest Podunavskih Nijemaca, i tada je sustavno počeo prikupljati podatke i za zavičajnu knjigu rodnoga mu sela Satnice Đakovačke. Njegova zavičajna knjiga *Satnitz (Djakovačka Satnica). Eine gemischtsprachige Gemeinde in Slawonien/Jugoslawien*, Herausgegeben von Stefan Stader, s. l. [Kaiserslautern], 1972., 103 + XVI str., nezaobilazna je za povijesti Satnice Đakovačke, napose za povijest Nijemaca u Satnici Đakovačkoj. *Heimatbuch Satnitz* prva je od podunavskošvapskih zavičajnih knjiga za Đakovštinu. Kao takva *Heimatbuch Satnitz* bila je ogledni primjer i poticaj za nastanak njemačkih zavičajnih knjiga za Đakovštinu koje su slijedile: za Tomašance, Gorjane i Ivanovce 1974., Krndiju 1987., Viškovce 1989., Semeljce i Kešince 1992., Drenje, Slatinik Drenjski, Mandićevac i Pridvorje 1994. i Vučevce 2001.

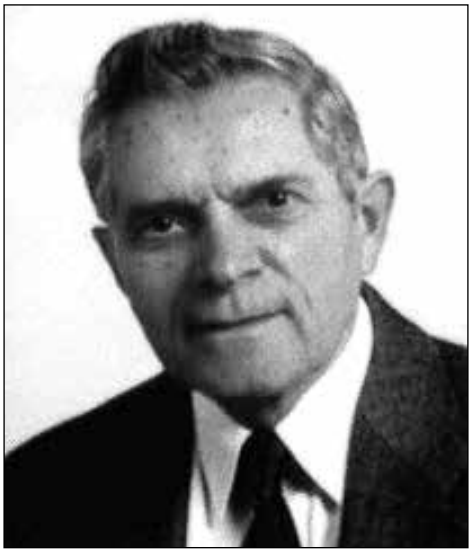

Stefan Stader

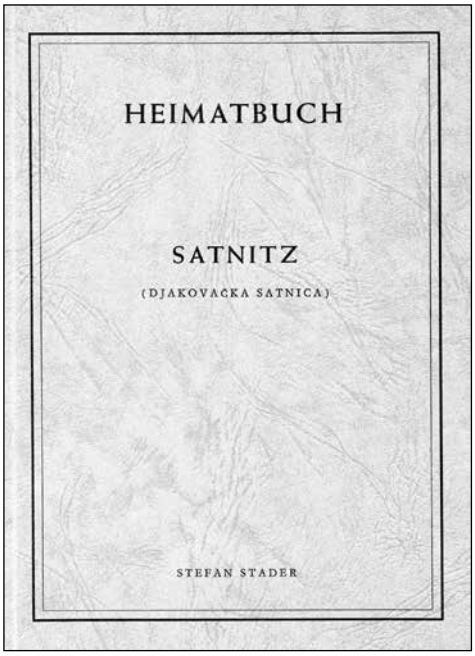

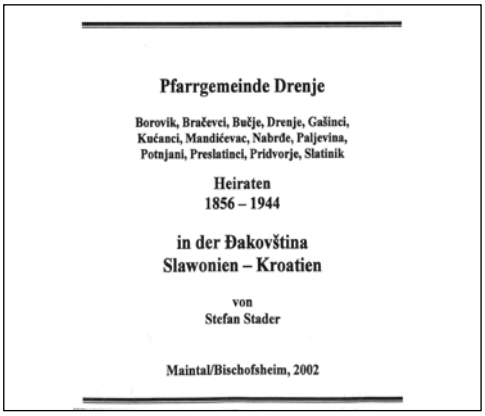

Za poznavanje povijesti Satnice Đakovačke, napose njemačkih rodova i obitelji u Satnici Đakovačkoj, unatoč nedovršenosti, nezaobilazni su i važni i njegovi rukopisi: Stefan Stader, *Vorläufige Familien Chronik der deutschen Bewohner aus Satnitz - Djakovačka Satnica, Slawonien*, Kaiserslautern, 1978., 79 str. [strojopis] (i unekoliko dopunjena i ispravljena istonaslovljena inačica ovog rada [Kaiserslautern, 1985., 68 str. [strojopis]) i Stefan Stader, *Die ersten Ansiedler in Satnitz - Djakovačka Satnica*, s. l. [Kaiserslautern], s. a., 9 str. [strojopis] te i Stefan Stader, *Familienchronik der Sippe Stader aus Satnitz Kroatien-Slawonien / Jugoslawien*, Kaiserslautern, 1983., 2 str. [rodoslovlje obitelji Stader].

Također za poznavanje povijesti Đakovštine, napose ženidbenih veza hrvatskih, njemačkih i mađarskih obitelji, vrijedan je njegov opsežni rukopis *Pfargemeinde Drenje. Borovik, Bračevci, Bučje, Drenje, Gašinci, Kućanci, Mandićevac, Nabrđe, Paljevina, Potnjani, Preslatinci, Pridvorje, Slatinik. Heiraten 1856 – 1944 in der Đakovština Slawonien – Kroatien*, von Stefan Stader, Maintal/Bischofsheim, 2002., 637 str. [umnoženo kao CD-izdanje].

Iz prepiske koju sam vodio sa Stefanom Staderom tijekom 1980-ih i 1990-ih poznato mi je da mu ja velika želja bila baviti se sustavnije i ro-

doslovnim istraživanjima i zavičajne mu Slavonije i napose Đakovštine. Naime, imao je nakanu korištenjem matičnih knjiga sastaviti knjigu rodova Đakova i Đakovštine, *Ortssippenbuch Đakovo und Đakovština*. No, kako je u SFR Jugoslaviji, a i kasnije pa sve do danas u Republici Hrvatskoj, zbog navodne zaštite osobnih podataka, pristup matičnim knjigama i njihovo korištenje onemogućeno ili znatno i na sve moguće načine otežano, Stader je svoja rodoslovna istraživanja usmjerio tamo gdje problema nije bilo, na Mađarsku i Rumunjsku.

Od 1970-ih Stader se sustavnije bavi istraživanjem izvora za povijest iseljavanja Nijemaca na jugoistok Europe i u Podunavlje tijekom 18. stoljeća. Tada objavljuje, u suautorstvu i samostalno, dva rada o izvorima o iseljavanju Nijemaca iz Falačke (Pfalz) tijekom 18. stoljeća na europski jugoistok:

- *Auswanderer aus Orten der Sickinger Höhe nach Südosteuropa*, von Fritz Braun und Stefan Stader, Herausgegeben von der Heimatstelle Pfalz, Kaiserslautern, 1970., 23 str.

- *Auswandererer nach Sudosteuropa im 18. Jh. Nach der Zentralkartei der Heimatstelle Pfalz*, zusammengestellt von Stefan Stader, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), [Darmstadt], 1978., 199 str.

AUSWANDERER
nach
Südosteuropa im 18. Jh.
Nach der Zentralkartei der Heimatstelle
Pfalz
zusammengestellt
von
Stefan Stader
Herausgegeben vom Arbeitskreis
donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF) 1978

Familienbuch
der katholischen Pfarrgemeinde
Lenauheim (= Csatád)
im Banat
1767-1835/1835/1849
von
Stefan Stader+ und Peter Tarnai/Taugner
Feinidentifizierungen und Vorfahrenlisten einzelner Ansiedler
von Csatád
von Dr. Gerhardt Hochstrasser
2005
Herausgegeben von der Arbeitsgemeinschaft für Veröffentlichung
Banater Familienbücher - *AVBF*

O izvorima za povijest njemačkoga iseljavanja na jugoistok Europe i Podunavlja tijekom 18. stoljeća i rodoslovnim istraživanjima pisao je u podunavskošvapskom genealoškom časopisu *Donauschwäbische Familienkundliche Forschungsblätter*, Mitteilungen des Arbeitskreises donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF):

- Stefan Stader, „Auszüge von Banater Kirchenbüchern in der Heimatstelle Pfalz", *Donauschwäbische Familienkundliche Forschungsblätter*, Jg. 3, Nr. 4, 1977., str. 10., - Stefan Stader, „Arbeitsgruppe 'Donauschwäbische Gesamtkartei' im Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher", *Donauschwäbische Familienkundliche Forschungsblätter*, Jg. 6, Nr. 18, 1980., str. 45.-47. i *Donauschwäbische Familienkundliche Forschungsblätter*, Jg. 7, Nr. 19, 1981., str. 11.-12., - Stefan Stader, „Bedenkliche genealogische Forschungspraktiken und Ergebnisse in der Schriftenreihe des Donaudeutschen Kulturwerkes Saarland (DKS) 'Quellen zur Siedlungsgeschichte des Banates'", *Donauschwäbische Familienkundliche Forschungsblätter*, Jg. 7, Nr. 21, 1981., str. 46.-49.

Tijekom 1980-ih, 1990-ih i početkom 2000-ih godina sustavno prikuplja podatke za monografije – knjige mjesnih rodova i obitelji (*Ortssippenbuch, Familienbuch*) o njemačkim obiteljima i njihovom podrijetlu u mnogobrojnim mjestima u Mađarskoj i rumunjskom Banatu:

- *Ortssippenbuch der katholischen Pfarrgemeinde Jahrmarkt im Banat*, von Stefan Stader, [Herausgegeben von der Heimatstelle Pfalz, Kaiserslautern und in *Zusammenarbeit* mit der Heimatortsgemeinschaft Jahrmarkt], [Kaiserslautern], 1985., XIX + 495 str.

- *Die deutschen Familien von Saar-Szár 1737-1800 im Schildgebirge in Ungarn* (Teil I), *Die deutschen Familien von Kozma-Vérteskozma 1747-1800 im Schildgebirge in Ungarn* (Teil 2), von Stefan Stader und Peter Tarnai, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), [Sindelfingen], 1989., VIII + 320 str.

- *Familienbuch der katholischen Pfarreien Környe (Kirne, Kiernen, Kirnau) 1746-1800* (Teil I) *und Kecskéd (Ketschke, Kernegg) 1744-1800 im Schildgebirge in Ungarn* (Teil II), von Stefan Stader und Peter Tarnai, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), Sindelfingen, 1991., LXXXVI + 462 str.

- *Familienbuch der katholishen Pfarrgemeinde Atschau = Vértesacsa im Schildgebirge 1724-1800*, von Stefan Stader, mit einer siedlungsgeschichtlic-

hen Einleitung von Dr. Anton Tafferner, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), Sindelfingen, 1993., 4 + XXVI + 279 str.

- *Familienbuch der katholischen Pfarrgemeinde Lauschbrünn = Lovasberény im Schildgebirge 1720-1800*, von Stefan Stader, mit einer siedlungsgeschichtlichen Einleitung von Dr. Anton Tafferner, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), Sindelfingen, 1993., XXII + 374 str.

- *Familienbuch der katholischen Pfarrgemeinde Boglar = Vértesboglár im Schildgebirge in Ungarn 1761-1821/31*, von Stefan Stader, mit einer siedlungsgeschichtlichen Einleitung von Dr. Anton Tafferner, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), Sindelfingen, 1994., XXVI + 276 str.

- *Familienbuch der katholischen Pfarrgemeinde Nagynyárád = Großnaarad in der Baranya in Ungarn 1741-1810*, von Stefan Stader, mit einer siedlungsgeschichtlichen Einleitung von Mathias Volk, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), Karlsruhe, 1995., XXIV + 404 str.

- *Familienbuch der katholischen Pfarrgemeinde Kosmau - Kozma - Vérteskozma im Schildgebirge in Ungarn 1747-1895*, von Stefan Stader und Peter Tarnai (Zeitraum 1747-1800) und Anna Hundeshagen (Zeitraum 1801-1895), mit einer siedlungsgeschichtlichen Einleitung von Dr. Anton Tafferner, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), Sindelfingen, 2001., XXII + 346 str.

- *Familienbuch der katholischen Pfarrgemeinde Lenauheim (=Csatád) im Banat*, *1767-1835/1835/1849*, von Stefan Stader und Peter Tarnai/Taugner, Feinidentifizierungen und Vorfahrenliste einzelner Ansiedler von Csatád von Dr. Gerhardt Hochstrasser, Herausgegeben von der Arbeitsgemeinschaft für Veröffentlichung Banater Familienbücher - AVBF, [Villingen-Schwenningen], 2005., 500 str. [umnoženo kao CD-izdanje]

Različiti bibliografski priručnici i pregledi literature o povijest iseljavanja Nijemaca na jugoistok Europe u Podunavlje tijekom 18. stoljeća i o rodoslovnim istraživanjima Podunavskih Nijemaca navode i sljedeće Staderove rukopise [koje je napisao samostalno ili u suautorstvu], a koji su najčešće bili predradnja opsežnih monografija, kasnije objavljenih:

- Stefan Stader, *Verkartung a das Register (Manuskript) der Katholisch Pfarrei Horbach bei Kaiserslautern 1722-1805, mit den Orten: Geiselberg, Herkelshausen, Hermersberg, Krickenbach, Linden, Steinalben, Schmalenberg und Weselberg*, Kaiserslautern, 1980.

- Stefan Stader, *Register der katholischen Kirchenbücher der Pfarrei Jahrmarkt im Banat. Taufen, Ehrenschließungen und Sterbefälle nach Familien geordnet*, Band I-II, Kaiserslautern, 1982.

- Hans Rasimus, Stefan Stader, *Verkartung der Kirchenbücher von Grabatz im Banat 1768-1841,* Kaiserslautern - Jockgrim, 1985.

- Stefan Stader, Hans Rasimus, *Vorläufiges Manuskript für ein Ortssippenbuch der katholischen Pfarrgemeinde Grabatz im Banat*, Band I-II, Jockgrim - Kaiserslautern, 1985.

- Stefan Stader, Franz Lux, *Verkartung der Kirchenbücher von Hatzfeld im Banat ab 1766: */~ bis 1839, oo - bis 1848, + bis 1804*, Kaiserslautern - Eggenstein, 1985.

- Stefan Stader, *Verkartung der Kirchenbücher von Lenauheim im Banat 1767-1811,* Maintal, 1993.

- Stefan Stader, Peter Tarnai, *Ortsippenbuch Lenauheim, Taufen 1767-1835, Heiraten 1767-1835, Sterben 1767-1849,* [Villingen-Schwenningen, 1993.]

Uz mnogobrojne zavičajne knjige (*Heimatbuch*) i napose knjige mjesnih rodova i obitelji (*Ortssippenbuch, Familienbuch*) Nijemaca na jugoistoku Europe u Podunavlju te zbirke izvora o njemačkim migracijama i naseljavanju jugoistoka Europe potkraj 17. i napose tijekom 18. stoljeća, koje su priredili Franz Wilhelm i Josef Kallbrunner, Anton Tafferner i Ferdinand Hengl, nedvojbeno zbirka izvora - *Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten*, koju je priredio Stefan Stader, temeljno je i štoviše nezaobilazno djelo za poznavanje i istraživanje njemačke kolonizacije jugoistoka Europe i Podunavlja potkraj 17. i tijekom 18. stoljeća.

Riječ je nedvojbeno o opsežnim i temeljito priređenim zbirkama izvora:

- *Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten*, *Auszüge aus der donauschwäbischen Gesamtkartei*, von Stefan Stader, Teil I, Buchstaben A-D, Mit Anleitungen zur Herkunftsforschung von Dr. Helmut Zwirner, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), Sindelfingen, 1997., L + 888 str.

- *Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten*, *Auszüge aus der donauschwäbischen Gesamtkartei*, von Stefan Stader, Teil II, Buchstaben E-G, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), Sindelfingen, 1998., XXVIII + 715 str.

- *Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten*, *Auszüge aus der donauschwäbischen Gesamtkartei*, von Stefan Stader, Teil III, Buchstaben H-Kap, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), Sindelfingen, 1999., XXX + 711 str.

- *Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten*, *Auszüge aus der donauschwäbischen Gesamtkartei*, von Stefan Stader, Teil IV, Buchstaben Kar-L, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), Sindelfingen, 2000., XXXII + 748 str.

- *Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten*, *Auszüge aus der donauschwäbischen Gesamtkartei*, von Stefan Stader, Teil V, Buchstaben M-O, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), Sindelfingen, 2001., XXXVI + 648 str.

- *Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten*, *Auszüge aus der donauschwäbischen Gesamtkartei*, von Stefan Stader, Teil VI, Buchstaben P-Scha, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), Sindelfingen, 2003., XXXVI + 690 str.

- *Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten*, *Auszüge aus der donauschwäbischen Gesamtkartei*, von Stefan Stader, Teil VII, Buchstaben Sche-Sz, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), Sindelfingen, 2011., XXX + 815 str.

- *Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten*, *Auszüge aus der donauschwäbischen Gesamtkartei*, von Stefan Stader, Bearbeitung: Anita Villnow, Teil VIII, Buchstaben T-Wa, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), Sindelfingen, 2017., XXXIV + 675 str.

- *Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten*, *Auszüge aus der donauschwäbischen Gesamtkartei*, von Stefan Stader, Bearbeitung: Anita Villnow, Teil IX, Buchstaben We-Z, Herausgegeben vom Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), Sindelfingen, 2017., XXXIV + 815 str.

Za života Stader je objavio šest knjiga izvora, a sedma, osma i deveta knjiga *Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten* objavljene su post-

humno. Objavljeni su mnogobrojni navodi iz dokumenata koji donose poimenične podatke uz mjesto podrijetla i nadnevak iseljavanja, kao i odredište odnosno novi zavičaj za desetke tisuća njemačkih kolonista, koji su iselili na europski jugoistok, pa i u naše krajeve tijekom 18. stoljeća. Nedvojbeno, *Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten* Stefana Stadera u geneološkoj literaturi poznata i navođena kao: *Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten* („*Stader*")] nezaobilazna je zbirka izvora za njemačku historiografiju, demografiju i geneologiju i dakako za jugoistočnoeuropske historiografije, demografije i geneologije te i za svakog onog na jugoistoku Europe tko istražuje obiteljsku povijest i rodoslovlje, a njemačkog je podrijetla ili ima neke od predaka Nijemce.

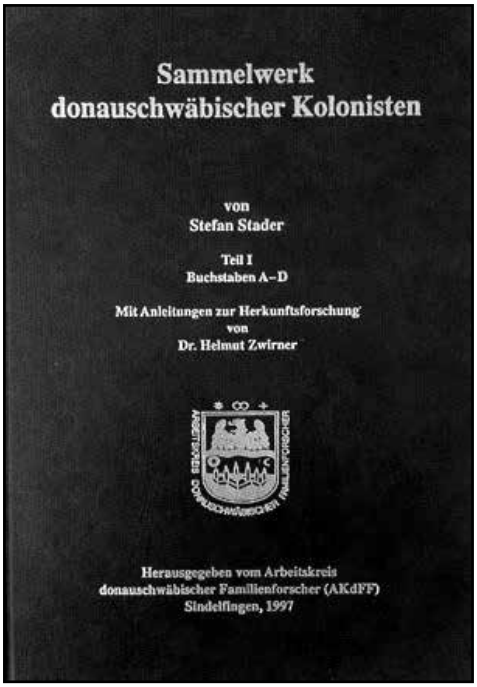

Djela Stefana Stadera nezaobilazna su u istraživanju i poznavanju povijesti njemačkih migracija tijekom 18. stoljeća na jugoistok Europe i u Podunavlje. Ujedno, Staderovi radovi nezaobilazni su i važni za povijest Đakovštine i napose Satnice Đakovačke. Mnogobrojni članci i knjige koje je Stader

upornim i dugogodišnjim sustavnim radom i nastojanjima napisao i objavio nedvojbeno zaslužuju našu pozornost.

Izvori i literatura:

- *Satnitz (Djakovačka Satnica). Eine gemischtsprachige Gemeinde in Slawonien/Jugoslawien*, Herausgegeben von Stefan Stader, s. l. [Kaiserslautern], 1972.

- Wilfried Kniesel, „Zum Geleit von Stefan Staders 'Auswanderungen nach dem Sudosten im 17. u. 18. Jahrhundert', nach der Zentralkartei der Heimatstelle Pfalz", *Donauschwäbische Familienkundliche Forschungsblätter*, Mitteilungen des Arbeitskreises donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF), Jg. 4, Nr. 9, s. l. [Darmstadt - Sindelfingen], 1978., str. 9.

- Stefan Stader, *Vorläufige Familien Chronik der deutschen Bewohner aus Satnitz - Djakovačka Satnica, Slawonien*, Kaiserslautern, 1978.

- Stefan Stader, *Familienchronik der Sippe Stader aus Satnitz Kroatien-Slawonien / Jugoslawien*, Kaiserslautern, 1983.

- Wilfried Kniesel, *Donauschwäbische Familiengeschichtsforschung. Festbuch zum zehnjährigen Bestehen des AKdFF mit dem Verzeichnis seiner Mitglieder* zusammengestellt von Rosemarie Harjung, Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher, Sindelfingen, 1985.

- *Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF) Sindelfingen. Die Bestände der Bibliothek und des Archivs* Bearbeitet von Josef Schmidt. *Anhang Mitgliederverzeichnis, Neuzugänge und Änderungen vom Juni 1985 bis Juni 1990*, Bearbeitet von Rosemarie Harjung, Selbstverlag des AKdFF, Sindelfingen, 1990.

- Vladimir Geiger, „Njemačke 'Zavičajne knjige' za Đakovštinu", *Historijski zbornik*, XLV (1), Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb, 1992., str. 352.-353.

- Anton Scherer, *Donauschwäbische Bibliographie 1965-1975. Das Schrifttum über die Donauschwaben in Ungarn, Rumänien, Jugoslavien und Bulgarien sowie - nach 1945 - in Deutschland, Österreich, Frankreich, USA, Canada, Brasilien, Argentinien, Venezuela und Australien. I. Landeskunde, Bevölkerung, Geschichte des mittleren Donauraumes unter besonderer Be-*

rücksichtigung des Nationalitätenproblems, Geschichte der Donauschwaben, Donauschwäbisches Bibliographisches Archiv, Graz, 1999.

- *Handbuch des Arbeitskreises donauschwäbischer Familienforscher e. V. (AKdFF), herausgegeben zum Anlass des 25-jährigene Jubiläums, mit dem Verzeichnis der Mitglieder*, Redaktion und Gestaltung: Paul Scherer, Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher, Sindelfingen, 2000.

- Vladimir Geiger, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, Zagreb, 2001.

- Elfriede Maria Dahlke, Paul Scherer, *Mitglieder des AKdFF und deren Forschungsgebiete. Mitglieder, Neumitglieder, Ergänznugen und Berichtigungen. Stand: 31. Dezember 2001*, Arbeitskreises donauschwäbischer Familienforscher e. V., Sindelfingen, 2002.

- Günter Junkers, „40 Jahre donauschwäbische Familienforschung: Geschichte des Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher (AKdFF)", *Donauschwäbische Familienkundliche Forschungsblätter. Mitteilungsblatt des Arbeitskreises donauschwäbischer Familienforscher e. V. (AKdFF)*, Jg. 41, Nr. 157, Sindelfingen, September 2015., str. 1616.-1618.

- Željko Vurm, „'Satnitz' – Đakovačka Satnica", *50. Đakovački vezovi. Prigodna revija*, god. XLVII, br. 46, Grad Đakovo, Đakovo, 2016., str. 218.-219.

„Bücher, CD/DVD und Mikrofilme. Neuerscheinungen", *Donauschwäbische Familienkundliche Forschungsblätter. Mitteilungsblatt des Arbeitskreises donauschwäbischer Familienforscher e. V. (AKdFF)*, Jg. 43, Nr. 164, Sindelfingen, Juni 2017., str. 1827.

- Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten,

http://www.akdff.de/wp/sammelwerk-donauschwaebischer-kolonisten/

- Sammelwerk donauschwäbischer Kolonisten, http://www.genealogy.net/vereine/AKdFF/sammelwerk.htm

- „Sammelwerk" Bände VIII und IX

http://www.akdff.de/wp/sammelwerk-baende-viii-und-ix/

SUMMARY

Vladimir Geiger

STEFAN STADER FORM SATNICA ĐAKOVAČKA (1923-2003) PROMINENT RESEARCHER OF THE LOCAL HISTORY AND GERMAN COLONISATION OF THE SOUTHEAST EUROPE DURING THE 18TH CENTURY

The work of Stefan Stader is essential in researching and knowing the history of German migrations to the Southeast Europe and to Podunavlje during the 18th century. His work is at the same time essential for the history of the Region of Đakovo, and particularly for the village of Satnica Đakovačka. This article presents Stader's work on researching the sources for history of German emigration to the Southeast Europe and Podunavlje, his work on genealogical research of Danube Swabians, and his numerous articles and books, unknown or insufficiently known outside the historiography of Danube Swabians.

Key words: Stefan Stader, German migrations, 18th century, Danube Swabians, Satnica Đakovačka

Biskup Antun Akšamović pod istragom komunističkih vlasti

UDK 929 Akšamović, A.
Izvorni znanstveni rad

Slađana Josipović Batorek
Filozofski fakultet u Osijeku

U radu su u cijelosti u izvornom obliku doneseni spisi Službe državne sigurnosti, a koji dokazuju kako je i đakovački biskup Antun Akšamović, neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata bio pod određenom prismotrom državnih vlasti. Izjave i dokumenti se najvećim dijelom odnose na biskupovo držanje tijekom ustaškog režima, ali i na njegov odnos prema križarskom pokretu. Činjenica da protiv Akšamovića ipak nikada nije pokrenut sudski postupak, dokazuje kako komunističkim vlastima nije bilo u interesu da se obračunavaju s jednim od rijetkih katoličkih biskupa, koji je pokazao spremnost za suradnjom i pozitivno se izjasnio o postojećem političkom sustavu. Umjesto toga, vlasti su Akšamovićevu spremnost za dijalogom nastojali iskoristiti za razbijanje jedinstva Katoličke crkve na čelu s nadbiskupom Stepincem i kao argument da za loše crkveno-državne odnose nije kriva državna vlast nego pojedini biskupi koji odbijaju svaki kontakt s vlastima.

*Ključne riječi: A*ntun Akšamović, komunističke vlasti, Đakovo, Služba državne sigurnosti, istraga

Uvod

Antun Akšamović rođen je u Garčinu pokraj Slavonskog Broda 1875. godine. Pučku školu završio je u rodnom mjestu, a gimnaziju u Vinkovcima,

gdje je i maturirao. Studij bogoslovije završio je u Đakovu, gdje je i zaređen 1899. godine. Prvu službu, onu kapelansku, obnašao je u Drenju, a zatim u Đakovu. U razdoblju od 1901. do 1920. godine obnašao je razne službe – prefekta Dječačkog sjemeništa u Osijeku, profesora Visoke bogoslovne škole za moral i pastoral, ekonoma sjemeništa, člana Biskupske konzistorije te rektora Biskupskog bogoslovnog sjemeništa. Đakovačkim biskupom imenovan je 11. lipnja 1920. godine, a posvećen po zagrebačkom nadbiskupu Antunu Baueru 29. lipnja 1920. godine. Tri godine kasnije, Akšamović je na upravu, kao apostolski administrator, dobio i dva dekanata sjeverne Slavonije, koji su do tada bili sastavni dijelovi Pečuške biskupije.

Službu đakovačkog biskupa i apostolskog administratora sjeverne Slavonije, Akšamović je obnašao sve do 1942. godine. Naime, te je godine, iz nepoznatih razloga, Akšamović Svetoj Stolici podnio ostavku na navedene službe. Rješenje Svete Stolice uslijedilo je nakon šest tjedana, a Akšamovićeva je ostavka djelomično prihvaćena te je razriješen dužnosti rezidencijalnog biskupa i imenovan apostolskim administatorom Đakovačke i Srijemske biskupije s naslovom titularnog biskupa „Episcopus Augustopolitanus in Phrygia".[1] Tom odlukom Đakovačka i Srijemska je biskupija ostala bez rezidencijalnog biskupa, a upravljanje biskupijom preko apostolskog administratora zadržalo se idućih 17 godina, odnosno do 1959. godine kada je za novog đakovačkog biskupa imenovan Stjepan Bäuerlein.

U jednom od prvih pisama upućenih po završetku rata Svetozaru Ritigu, Akšamović se osvrće i na navedene promjene u upravi biskupije. U njemu Akšamović odgovara Ritigu na njegovu tvrdnju da je „učinjena nepravda" i moli ga da ništa ne poduzima. Nadalje ističe: „Meni nije od Sv. Stolice učinjena nikakva nepravda. Volenti non fit injuria. Povod i uzrok moje demisije na biskupiji objasnit ću ti ustmeno, to se pismeno ne može točno opisati. Ja jedva čekam zgodan čas, kada ću Sv. Ocu javiti da više ne mogu. Star sam 70 god. te obterećen bolešću zglobnog reumatizma."[2] Iz navedenog pisma može se naslutiti da su osim zdravstvenog stanja i poodmakle životne dobi postojali i neki drugi, ozbiljniji razlozi njegove ostavke o kojima Akšamović nije

1 Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (dalje: NAZ), Ostavština Svetozara Ritiga (dalje: OSR), svezak 44, Akšamovićevo pismo Ritigu od 26. rujna 1952. godine.

2 Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Komisija za odnose s vjerskim zajednicama (dalje: KOVZ), kut. 326, Akšamovićevo pismo Ritigu od 17. lipnja 1945.; Miroslav Akmadža, *Crkva i država. Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i komunističke državne vlasti u Jugoslaviji.,* Svezak I., 1945.-1952., Zagreb, 2008., str. 45.

želio pisati. Moguće pojašnjenje može se pronaći u jednom od kasnijih pisama Ritigu, upućenom u rujnu 1952. godine, u kojem Akšamović kao razloge svoje ostavke, uz zdravstvene probleme, navodi i „oštre oprijeke sa tadanjim režimom".[3] Je li bila riječ o načelnom neslaganju s politikom ustaškog režima ili nekom konkretnom slučaju, nije nam poznato, ali je očito da su razlozi Akšamovićeve ostavke bili dijelom i političke prirode.

Odnos biskupa Akšamovića prema državnim vlastima nakon 1945. godine

Za razliku od većine katoličkih biskupa u Hrvatskoj, Akšamović je po završetku rata zauzeo pozitivan stav prema novouspostavljenoj Federativnoj Jugoslaviji na čelu s Komunističkom partijom Jugoslavije (KPJ). U razgovoru sa župnikom iz srijemskog sela Golubinci, Petrom Masnićem, koji je kasnije objavljen i u listu *Slobodna Vojvodina*, Akšamović ulazak partizana u grad Đakovo opisuje kao „historijski dan" kada su se svi uvjerili „kako su izmišljene svakovrsne strahovite laži koje je o našoj herojskoj vojsci i njenom rukovodstvu širio okupator putem radija i štampe". Osvrćući se na susret Tita i Bakarića s predstavnicima Katoličke crkve iz Zagrebačke nadbiskupije početkom lipnja 1945. godine, Akšamović ističe „da možemo imati puno povjerenje u naše državno rukovodstvo na čelu s maršalom Titom". Na kraju dodaje: „Kako je naš narodni heroj narode Jugoslavije vodio u borbi za slobodu tako nam je živa želja da naše narode mudro vodi u izgradnji i obnovi naše opustošene zemlje u duhu bratstva i jedinstva naših naroda. U tome visokom državničkom poslu naše svećenstvo i vjernici naše biskupije će ga savjesno pomagati i na tom putu slijediti."[4]

U skladu s navedenom izjavom Akšamovićev stav prema komunističkim vlastima i u idućim je godinama bio u znaku spremnosti za rad na sređivanju crkveno-državnih odnosa. Da je bio jedan od rijetkih biskupa, koji je bio u dobrim odnosima i spreman na suradnju s komunističkim režimom, svjedoči i izvješće hrvatske vjerske komisije Saveznoj komisiji za vjerska pitanja u kojem stoji da su s „Komisijom surađivali rijetki biskupi kao što su biskup ši-

3 NAZ, OSR, svezak 44, Akšamovićevo pismo Ritigu od 26. rujna 1952. godine.

4 Nadbiskupijski arhiv u Đakovu (dalje: NAĐ), Akšamovićev prezidijal (dalje: AP), 30/1945, bez nadnevka.

benski Jerolim Mileta, biskup senjski Viktor Burić i biskup đakovački Antun Akšamović."[5] S druge strane i same su vlasti simpatizirale Akšamovića zbog njegovog pozitivnog držanja prema novom društveno-političkom poretku, što je vidljivo i iz podatka da su predstavnici Komisije za vjerska pitanja čak tri puta posjetili Akšamovića, što nije bila uobičajena praksa, jer su predstavnici Katoličke crkve uglavnom bili pozivani u Komisiju.[6] Naklonost vlasti prema đakovačkom biskupu mogla bi se dijelom objasniti i činjenicom da je Akšamović bio na čelu biskupije koja je predstavljala Strossmayerovo nasljeđe, na čije su se jugoslavenstvo komunističke vlasti često pozivale, nastojeći uvjeriti javnost kako je upravo komunistički režim ostvario Strossmayerovu ideju jugoslavenstva. Upravo je zbog toga i sam Akšamović često u svojim predstavkama, upućenim nositeljima vlasti, spominjao biskupa Strossmayera, nastojeći na taj način udobrovoljiti vlasti i osigurati pozitivan odgovor. Kada je povodom svog 84. rođendana odlikovan jednim od najvećih državnih odličja, Ordenom bratstva i jedinstva, Akšamović se u zahvalnom govoru također osvrnuo na velikog đakovačkog biskupa, istaknuvši: „Ja sam nasljednik velikoga biskupa Strossmayera.(...) Ja sam imao baštiniti i čuvati ideologiju Strossmayerovu. Ja sam ju doista čuvao i njegovao. (...) Što je Strossmayer zamislio to je Maršal Tito ostvario i učinio svojinom jugoslavenskih naroda. Bratstvo i jedinstvo je danas snaga i slava nekada pocijepanih Jugoslavena. Drugi razlog je u tome što je Maršal Tito nacionalnu politiku Jugoslavije postavio na temelje podpune ravnopravnosti."[7]

Akšamovićev afirmativan odnos prema komunističkim vlastima može se iščitati i iz njegovih novogodišnjih čestitki upućenih Titu i ostalim visokim partijskim dužnosnicima kao što su Vladimir Bakarić i Ivan Ribar. U njima se Titu obraća kao „narodnom heroju", „ujedinitelju naroda", „voljenom vodji", „državniku snažne energije", a Bakariću i Ribaru kao „visokom predstavniku naše narodne vlasti", „prvoborcu u krvavoj borbi i slavnoj pobjedi". Šaljući pozdrave iz „Štrosmajerovoga grada", Akšamović izražava želje za što uspješnijim rodoljubnim državničkim radom u predstojećoj godini.[8]

---

5 Miroslav Akmadža – Margareta Matijević, „Odnos biskupa Antuna Akšamovića prema komunističkoj vlasti", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2, Zagreb, 2006., str. 435.

6 M. Matijević, „Odnos Komisije za vjerska pitanja i bosansko – srijemskog biskupa Antuna Akšamovića", *Zbornik u čast Hrvoja Matkovića*, (ur. Stjepan Matković), Zagreb, 2005., str. 191.

7 M. Akmadža – M. Matijević, *Odnos biskupa Antuna Akšamovića prema komunističkoj vlasti*, str. 436-437.

8 NAĐ, AP, 112/1946, 82/1948.

Vrlo važan čimbenik u odnosima između Akšamovića i komunističkih vlasti bilo je i njegovo prijateljstvo s predsjednikom republičke Komisije za vjerska pitanja msgr. Svetozarom Ritigom, koji je, kao i Akšamović, bio rodom iz Slavonskog Broda. Njihovo poznanstvo i prijateljstvo trajalo je dugi niz godina, a ponajbolje se može pratiti iz opsežne korespodencije nastale nakon 1945. godine. Proučavajući njihovu međusobnu prepisku može se zaključiti kako su Akšamovićevi dobri odnosi s vlastima velikim dijelom i rezultat njegova prijateljstva s Ritigom, koji je zahvaljujući svom političkom položaju posredovao i zalagao se u svim važnijim pitanjima za Đakovačku i Srijemsku biskupiju i biskupa Akšamovića. Budući da su se u svojim pismima Akšamović i Ritig osvrtali na gotovo sva aktualna zbivanja i probleme vezane za crkveno-državne odnose, iz njih se može iščitati i kakav je bio odnos đakovačkog biskupa prema zagrebačkom nadbiskupu Stepincu. Tako u jednom pismu poslanom Ritigu krajem 1945. godine Akšamović vrlo kritički govori o Stepincu njegovom obnašanju nadbiskupske dužnosti: „Dr Bauer je oko sebe imao stalno umne muževe svećenike i civilite. Dr. Stepinac imade neuke mladiće i opatice. Nije dakle čudo da je upao u takav očajan položaj da ga braniti ne možemo. To je jedan diplomatski zapletaj, ipak je jedini izlaz da to rieši sv. Stolica, pa makar i detronizacijom Dr. Stepinca. Još je bolje, da sam abdicira, ako se osjeća krivim ili da se državnicima ispriča ako nije njegova subjektivna krivnja."[9] Iako je iz ovoga navoda vidljivo da Akšamovićev osobni stav o zagrebačkom nadbiskupu nije bio najpovoljniji, njihov je službeni odnos bio na zadovoljavajućoj razini i Akšamović je, poštujući crkvenu hijerarhiju, podržavao odluke vrhovnog poglavara Katoličke crkve u Hrvatskoj. To je ponajbolje izraženo u Akšamovićevim pismima Ritigu neposredno nakon održavanja Biskupske konferencije u rujnu 1945. godine i objave Pastirskog pisma. U pismu od 23. rujna 1945. godine, dakle samo tri dana nakon objavljivanja Pastirskog pisma, Akšamović, koji je bio među njegovim potpisnicima, osvrće se na održanu konferenciju i donesene zaključke: „Iz svega smo razabrali, da niti Savezna Vlada Beograda niti Federal. Vlada Hrvatske nema dobre volje za sporazumno sredjenje dobrih odnošaja izmedju Crkve i Države." Kao razloge tomu navodi izuzetno nepovoljan materijalni položaj svećenika i biskupa, čija je sudbina zbog toga neizvjesna te upozorava na činjenicu da Savezna komisija za vjerske poslove u Beogradu još uvijek

9 HDA, KOVZ, kut. 326, Akšamovićevo pismo Ritigu od 23. prosinca 1945.; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, 87.

nije započela s radom, nazivajući to „varkom Beogradskih krugova". Nadalje kao ključne probleme u crkveno-državnim odnosima spominje degradaciju vjerske nastave u školama, odvraćanje mladih od Crkve, uvođenje civilnog braka, agrarnu reformu i postojanje logora u kojima je zatvoren veliki broj Hrvata-civila, ali i svećenika. Na kraju pisma Akšamović komentira i Ritigov odnos sa Stepincem: „Razočarao sam se kada sam opazio toliku udaljenost i zategnutost izmedju Nadbiskupa i Tvoje Presvijetlosti. Ovo se mora popraviti. Ti se po svojem položaju moraš kadgod i navinuti da mu dadeš sugestije za crkveno političke poslove, jer on takvih svećenika kraj sebe ne imade."[10]

Iako se Akšamović u pojedinim trenucima nije libio uputiti kritiku predstavnicima komunističkog režima u pogledu rješavanja crkveno-državnih odnosa, ton njegovih okružnica i pisama uglavnom je odražavao pomirljivost i nadu da se odnosi između Katoličke crkve i države mogu urediti na obostranu korist, uz isticanje osobne spremnosti da u tome pomogne. Moglo bi se zaključiti da je Akšamović kao svećenik i biskup osjećao i uviđao svu težinu položaja Katoličke crkve u Jugoslaviji, ali da je u svojoj kritici postojećeg režima bio vrlo oprezan i nikada nije prelazio granicu koja bi mogla dovesti do narušavanja njegovih odnosa s vlastima. Potvrdu ovoga zaključka možemo pronaći i u ranije spomenutom pismu Ritigu u kojem Akšamović, na tragu Pastirskog pisma, iznosi primjedbe na račun državnih vlasti i njihove politike prema Katoličkoj crkvi, ali na kraju izražava svoju zabrinutost zbog moguće negativne reakcije: „Ja se bojim, da će naš memorandum Maršalu biti shvaćen kao obtužnica Režima i da će nas prikazati kao da smo na liniji opozicije, ali je sigurno da drugo ne želimo nego mir i sklad izmedju Crkve i Države."[11]

Akšamović pod istragom

Unatoč dobrim odnosima s novom vlašću, bilo je i onih koji nisu bili naklonjeni Akšamoviću smatrajući ga suradnikom ustaškog režima. Posebno je zanimljiva činjenica da se u djelu Viktora Novaka *Magnum crimen*, objavljenom 1948. godine, u kojem autor na više od tisuću stranica progovara o Katoličkoj crkvi, Vatikanu i njihovom „protunarodnom djelovanju" kroz cijelo 20. stoljeće, uz zagrebačkog nadbiskupa Stepinca najviše spominje upravo

10 NAZ, OSR, svezak 44, Akšamovićevo pismo Ritigu od 23. rujna 1945.

11 NAZ, OSR, svezak 44, Akšamovićevo pismo Ritigu od 23. rujna 1945.

biskup Akšamović. [12] To se ponajprije odnosi na Akšamovićevo držanje tijekom Drugog svjetskog rata, tijekom kojeg je, prema njegovom tumačenju, kao i zagrebački nadbiskup „dao primjer svome kleru kako treba da se služi NDH". Novak također spominje i pojedine Akšamovićeve okružnice u kojima otvoreno govori protiv Narodooslobodilačkog pokreta (NOP) i zagovara prijelaze pravoslavnog stanovništva na katoličku vjeru. Opisujući njegovo ponašanje nakon uspostave komunističkog režima 1945. godine, Novak Akšamovića naziva „političkim kameleonom", koji svoje stavove prilagođava trenutnoj političkoj situaciji. S tim u vezi ističe kako je u vrijeme bivše Jugoslavije govorio o „moćnoj i nesalomljivoj Jugoslaviji", da bi se zatim stavio u službu ustaškog režima, a konačnu „transformaciju" doživljava po završetku rata.[13] U prilog Akšamoviću nije išla ni činjenica da je bio potpisnik biskupske poslanice od 24. ožujka 1945. godine, koju su komunističke vlasti tumačile kao otvoreno podržavanje ustaškog režima. U pismu Ritigu od lipnja 1945. godine, Akšamović ističe da nije bio pozvan ni na kakvu istragu u vezi poslanice, koja je prema njegovim riječima, „radi strahovitog zbivanja u zemlji bila potrebna". Napominje kako poslanica nije u opreci s NOP-om, jer ne govori o NDH, nego o „vlastitoj državi", koja je osigurana i u Federativnoj Jugoslaviji. Do nesporazuma je došlo jer je list *Hrvatski narod* objavio netočnu verziju teksta, te da se jedini izvorni tekst nalazi u *Katoličkom listu*, iz kojega je jasno vidljivo da poslanica nije usmjerena protiv partizanskog pokreta, nego protiv svih neodgovornih elemenata među partizanima, četnicima i ustašama.[14] Unatoč navedenim Akšamovićevim tvrdnjama i navodima u poslanici u kojima se govori o zločincima „s bilo koje strane" i potrebi njihova kažnjavanja, neosporna je činjenica kako se ožujska poslanica prije svega odnosila na partizane i komuniste, koje se u poslanici naziva neprijateljima Katoličke crkve i pristašama „materijalističkog komunizma".[15] Iako Akšamović u pismu tvrdi da nije upoznat s istragom u vezi spomenute poslanice, očito

12 Ime biskupa Akšamovića pojavljuje se na drugom mjestu iza nadbiskupa Stepinca i u popisu „istaknutih ratnih zločinaca iz grupe masovnih zločina" izrađenom1946. godine od strane Pokrajinske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini. Marin Srakić, *Cruce et labore – Križem i radom. Biskup Stjepan Bäuerlein i Đakovačka i Srijemska biskupija (1951.-1973.)*, Đakovo, 2014., str. 76.

13 Viktor Novak, *Magnum Crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb, 1948., str. 566, 568, 570, 618, 812, 969-975.

14 HDA, KOVZ, kut. 326, Akšamovićevo pismo Ritigu od 17. lipnja 1945.

15 Lucijan Kordić, *Mučeništvo Crkve u Hrvata*, Chicago, 1988., str. 60.

je postojala određena bojazan od mogućeg uhićenja, što je zasigurno pojačalo i pritvaranje nadbiskupa Stepinca u svibnju 1945. godine. O tome izvještavaju i partijske organizacije iz Đakova u kojima stoji kako biskup Akšamović „neprestano oblijeće" njihove ustanove zbog straha od uhićenja: „Sam biskup kad je dočuo preko naših novina da ga napadamo što je potpisao prosvjed katoličkih svećenika protiv NOB-a, došao je u Komandu mjesta Djakovo sa nekim podacima kako se on za vrijeme Jugoslavije izjašnjavao za federaciju i poslije u razgovoru je rekao da se nadao da će biti uhapšen svakog časa od naše strane."[16]

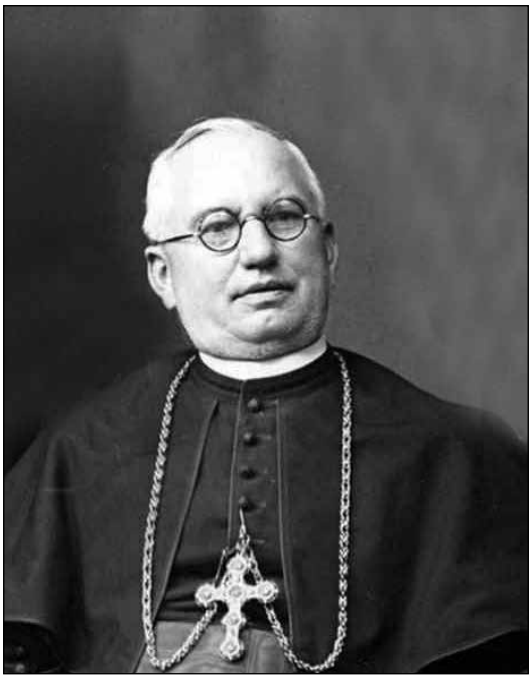

Biskup Antun Akšamović

16 Državni arhiv Osijek (dalje: DAO), Fond 309, Kotarski komitet KPH Đakovo 1944.-1955., kut. 5, 18. svibnja 1945.; „Okružni komitet KP Hrvatske Slavonski Brod izvješćuje Oblasni komitet KP Hrvatske Osijek o stanju u Okrugu", *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, (prir. Vladimir GEIGER), Slavonski Brod, 2006., str. 201.

U jesen 1945. godine kod Državnog tužitelja u Slavonskom Brodu podignuta je tužba protiv Akšamovića i to od strane župnika iz Gundinaca Mirka Gazivode i još nekolicine potpisnika, u kojoj su u 12 točaka navedena navodna biskupova djela protiv NOP-a. U pismu Ritigu od 15. studenog 1945. godine Akšamović ističe da je riječ o župniku koji se za vrijeme rata propio, a prilikom premještaja u drugu župu poveo je nečiju ženu, zbog čega ga je cijela obitelj tužila. Zbog takvog ponašanja, nakon brojnih opomena, Akšamović je suspendirao Gazivodu na 6 mjeseci, koji je tom prilikom dobio namještenje kod Državnog tužitelja u Slavonskom Brodu. Tražeći od Ritiga da istraži slučaj i o svemu ga obavijesti, napominje da protiv NOP-a nije učinio ništa nepravilno i da će, ako je potrebno, osobno doći u Zagreb i dati svoje objašnjenje.[17]

Da je biskup Akšamović neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata bio pod određenom prismotrom državnih vlasti dokazuju i spisi Službe državne sigurnosti, u kojima su sadržani dokumenti i izjave o njegovu držanju tijekom ustaškog režima. Navedeni spisi čuvaju se u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu u sklopu fonda broj 1561 „Republički sekretarijat unutrašnjih poslova" u kutijama 5 i 6. Među njima nalaze se službeni Akšamovićev dopis upućen u lipnju 1942. godine Državnoj komisiji Hrvatskog državnog muzeja s popisom dvadeset pravoslavnih crkava, koje su na području Đakovačke i Srijemske biskupije pretvorene u katoličke, obrazac prijedloga za njegovo odlikovanje veleredom sa zvijezdom uz obrazloženje: „Za predanu suradnju s državnom vladom i državnim oblastima u svim narodnim i vjerskim pitanjima svoje biskupije", pismo biskupa Akšamovića upućeno župniku iz Cerne Živku Kalajdžiću, u kojem se, očito na župnikov upit, osvrće na problem korištenja crkve i ostalih bogoštovnih objekata od strane ustaške i njemačke vojske, kao i izjava istoga župnika iz travnja 9145. godine u kojoj je naveo da je u svibnju 1941. godine položio ustašku zakletvu isključivo po naređenju biskupa Akšamovića, kao što su to morali učiniti i svi ostali svećenici na području Đakovačke i Srijemske biskupije. Posebno zanimljiv je referat pod nazivom „Rad i protunarodna djelatnost biskupa đakovačkog dra Antuna Akšamovića", čiji je autor svećenik Đakovačke i Srijemske biskupije Đuro (Đuka) Marić nastao, najvjerojatnije, 1946. godine kada se Marić nalazio u pritvoru. Naime, Marić je u zajedničkom procesu s nadbiskupom Alojzijem

17 HDA, KOVZ, kut. 326, Akšamovićevo pismo Ritigu od 15. studenog 1945.; M. AKMADŽA, *Crkva i država*, str. 81.

Stepincem osuđen na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od pet godina te gubitak političkih i građanskih prava u trajanju od jedne godine. Na slobodu je pušten već tijekom 1947. godine i to na intervenciju biskupa Akšamovića za puštanjem njega i još četvorice svećenika Đakovačke biskupije.[18] U najvećem dijelu referata Marić opisuje Akšamovićevo biskupovanje u razdoblju rata, odnosno njegove političke stavove u vrijeme ustaškog i kasnije komunističkog režima, ali se također osvrće i na okolnosti njegova imenovanja đakovačkim biskupom 1920. godine, kao i na odnos prema vlastima Kraljevine Jugoslavije. Osim ovoga referata, posvećenog isključivo biskupu Akšamoviću, među spisima se nalaze i Marićevi referati o kanonicima đakovačkog Stolnog Kaptola, svećenicima dušobrižnicima Pavelićevog tjelesnog zdruga te referat „Odnosi i veze visokog klera katol. Crkve prema ustaško-križarskom pokretu", u kojem se, uz ostale katoličke biskupe, dotiče dijelom i biskupa Akšamovića. Posljednji spis predstavlja Marićeva izjava, koja nije, barem u pregledanom fondu, sačuvana u cijelosti, a u kojoj Marić optužuje biskupa Akšamovića zbog prisiljavanja na sudjelovanje u prevođenju pravoslavnog stanovništva iz mjesta Paučje i Čenkovo na katoličku vjeru.

Kod navedenih referata, kao i izjava župnika Kalajdžića i Đuke Marića svakako je potrebno upozoriti na mogućnost da su napisane ili potpisane zbog straha od mogućih posljedica ili pod prisilom što je bila jedna od uobičajenih metoda jugoslavenskih sigurnosno-obavještajnih službi i što svakako dovodi u pitanje istinitost ovih, ali i brojnih sličnih izjava. No, unatoč dvojbenoj vjerodostojnosti, navedeni dokumenti izuzetno su značajni jer se na temelju njih bez sumnje može zaključiti kako je komunističkom režimu bilo izuzetno stalo do toga da doznaju i prikupe kompromitirajuće detalje i izjave o Akšamovićevu držanju tijekom rata, te da je njihovo daljnje postupanje prema đakovačkom biskupu, kao i mogućnost pokretanja istrage, ponajprije ovisilo o njegovom stavu prema novouspostavljenom društveno-političkom poretku. To potvrđuje i činjenica da unatoč svim dokazima, ne ulazeći u njihovu istinitost, koji nisu išli u prilog biskupu Akšamoviću, njegov odnos s komunističkim vlastima ipak nije bio narušen. Razlog tomu zasigurno leži u činjenici kako komunističkim vlastima nije bilo u interesu da se obračunavaju s jednim od rijetkih biskupa, koji je pokazao spremnost za suradnjom i pozitivno se izjasnio o postojećem političkom sustavu. Umjesto toga, vlasti su Akša-

18 M. Akmadža – Slađana Josipović Batorek, *Stradanja svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije 1944.-1946.*, Slavonski Brod – Đakovo, 202., str. 262.

movićevu spremnost za dijalogom nastojali iskoristiti za razbijanje jedinstva Katoličke crkve na čelu s nadbiskupom Stepincem i kao argument da za loše crkveno-državne odnose nije kriva državna vlast nego pojedini biskupi koji odbijaju svaki kontakt s vlastima.

Svi spomenuti dokumenti u nastavku su u cijelosti[19] doneseni u izvornom obliku, bez zadiranja u jezik i pravopis, dok se u uglatim zagradama nalaze dopune pojedinih riječi.

* * *

HDA, Fond 1561, Republički Sekretarijat unutrašnjih poslova (dalje: RSUP), Služba državne sigurnosti (dalje: SDS), kut. 5.

Rad i protunarodna djelatnost biskupa đakovačkog dra ANTUNA AKŠAMOVIĆA.

Đakovački biskup ima valjda najšareniju političku prošlost od sviju meni poznatih ljudi do sada. Koliko je bilo vlada u bivšoj Jugoslaviji, toliko se puta i on politički mijenjao i jednako oduševljeno uz sve pristajao.

I tok života mu je zanimljiv, da ga usput samo spomenem. Iza svršene bogoslovije u Đakovu imenovan je kapelanom, pa prefektom dječačkog sjemeništa u Osijeku, pa profesorom moralke na bogosloviji u Đakovu. Ovdje je uz profesorsku službu bio prefekt, pa ekonom, pa onda rektor bogoslovije. Kažu njegovi učenici, da je kao profesor bio zgodan, al da se sasvim promijenio kada je postao biskupom. A izabran je za biskupa đakovačkog 1920. godine, pošto je vladala 4 godine sedisvakancija[20] iza smrti biskupa Krapca.

Vele, da je kao profesor bogoslovije bio oduševljeni pristalica Stranke prava i da je kao takav obilazio po selima u poslu kortešacije[21]. Kad je nastala bivša Jugoslavija, promijenio je i on svoje političko držanje i zaplivao u

19 Osim dokumenta „Odnosi i veze visokog klera katol. Crkve prema ustaško-križarskom pokretu" iz kojeg je izdvojen samo dio o biskupu Akšamoviću.

20 Sedisvakancija ili prazna stolica (lat. *Sede vacante*) – izraz prema kojem se, prema Kanonskom pravu Rimokatoličke crkve, označava vrijeme dok je upražnjena papinska ili biskupska stolica. U ovom slučaju misli se na sedisvakanciju nakon smrti đakovačkog biskupa Ivana Krapca (1910.-1916.).

21 Korteširati (mađ.) - politički agitirati za nekog političara, stranku ili ideju.

oportunističke vode. Ne znam, šta je tad bio: koalicionaš, što li? Svakako je pristajao uz stranku, koja ga je moćno zagovarala kao kandidata za đakovačkog biskupa.

Kada je sjeo na stolicu biskupa Strossmayera, mislio je, da mora biti u svemu i njegov nasljednik. I to je – izgleda – na svoj način shvaćeno nastojao provoditi. Sada je postao Jugoslaven na taj način, da je vjerno slijedio sve promjene vlada, kojih je u staroj Jugoslaviji bili podosta. On je bio uz svaku novu vladu. Često je putovao u Beograd i obilazio razne ministre. A narod je stvorio famu, da se ondje s njima karta i da je već prokartao milijun. On je revno posjećivao Beograd, a i odande su posjećivali njega u Đakovu. Poznat je kao veliki gostoprimac, a đakovačka biskupija onda kao vrlo dobro stojeća. Često su i često bili u dvoru ručkovi ili večere s beogradskim generalima ili drugim političkim ličnostima. I pilo se dobro vlastelinsko vino. I govorilo u duhu pok.[ojnog] velikog Jugoslavena biskupa Strossmayera. Čak je i oponašao beogradski način govora. I te su gozbe i posjete bile vrlo česte. Kako je mijenjao razna poznanstva i razne ljude, tako je i s drom Ribarom[22] bio dobar. I njegovome jednom sinu bio je kum na krizmi.

I kao biskup po biskupiji nastupao je magnatski. U početku svog biskupovanja vozio se na četveropregu obilazeći sela svoje biskupije. I dijelio je kapom i šakom. Nek se znade, tko je đakovački biskup! No kako je dobar govornik i kako znade odlično s ljudima stupati u kontakt, narod ga je ispočetka jako zavolio. Taki gospodin, a znade o svačemu razgovarati; pa kako je darežljiv; pa kako lipo govori; pa on je naš seljački sin iz Garčina…i sl. Biskup je častio generale i političare, biskup je dijelio na veliko obilazeći svoju biskupiju. Ta bilo je imanja i šuma! No to su drugi iskoristili misleći: gdje se mnogo i bez računa troši, tu se lako i uzme. Tako je upravitelj biskupskog vlastelinstva neki Milan H[e]ržić[23] držao u Đakovu najbolju vatrogasnu

22 Dr. Ivan Ribar – odvjetnik i političar, istaknuti član Komunističke partije Jugoslavije. Na prvom zasjedanju AVNOJ-a u Bihaću 1942. izabran za predsjednika, a od 1945. do 1953. predsjednik Predsjedništva Narodne skupštine FNRJ. Kao odvjetnički pripravnik, a kasnije i odvjetnik boravio je u Đakovu od 1910. do 1923., gdje se sprijateljio s biskupom Akšamovićem, koji je bio i krizmeni kum njegovom sinu Jurici. M. Srakić, „Đakovački incident 1930. godine", *Scrinia Slavonica*, Slavonski Brod, 2015., str. 237.

23 Marijan pl. Heržić (1874.-1939.), gospodarski činovnik. Sin ljekarnika i odvjetak stare plemićke obitelji Hržić (Heržić) podrijetlom iz Brinja. Gimnaziju je polazio u Zagrebu i Bjelovaru te završio trgovačku školu. Bavio se ljekarništvom, a nakon što je prodao naslijeđenu tvornicu octa u Virju, 1906. odlazi za aktuara na biskupsko vlastelinstvo u Đakovu.

glazbu u Jugoslaviji sve sa češkim muzičarima. I obilazio je s tom glazbom na glazbene turneje. Odakle mu novac, da to sve plaća – pitao se svijet. On je tvrdio, da dobiva na lutriji. A ta sigurna lutrija bilo je Biskupsko vlastelinstvo, kojim je on bez kontrole upravljao. A biskup mu je slijepo vjerovao i nije vodio pravoga računa. Čak kad su ga neki upozoravali, odbio ih je, jer on ima puno povjerenje u svoje činovnike. I onda je najednom pukao glas: golema pronevjerenja u Biskupskom vlastelinstvu od strane upravitelja Hržića! Knjige su i previše očito govorile, jer se jednostavno prenosilo, recimo s 10,000 na 100,000 i sl. Pripovijedalo se poslije, da se ukupno radilo o milijunskim pronevjerenjima. A vlastelinstvo je dakako išlo sve više unatrag. Tada je postavljen jedan svećenik upraviteljem vlastelinstva, dr Ivan Rogić, koji je zbilja dosta rapidno sanirao uništeno gospodarstvo. A šta je biskup učinio i kako se opravdao i prokazao stvar pred Rimom, nije mi poznato. Samo izgleda, da je prvotno uspio dosta dobro sve prikazati, dok je ostao na svom mjestu kao biskup i dalje. Sada je postavljeno posebno vijeće za upravu i njemu – čini mi se – određena stanovita suma prihoda, a da ne može više neograničeno raspolagati vlastelinstvom. Malo su, ali samo malo splasnule gozbe u dvoru i davanje novca po biskupskim vizitama. Sada je to imalo osjetiti i samo bogoslovno sjemenište u Đakovu. Znam, da su pričali bogoslovi, kada sam 1932. godine došao u jesen u Đakovo, da su prijašnjih godina dobivali i odijela, i knjige, i sve potrebno. Sada se čak govorilo, da ćemo morati plaćati nešto za stan i koštu. Takvo je bilo stanje.

Narod je dakako sve to pratio, rogoborio, bunio se, nalazio u svemu tome potvrdu za svoju tvrdnju o kartanju u Beogradu. I nije nikako više volio svoga biskupa. Izgubio je bio davno ono malo simpatije, što ih je bio stekao. A i svećenstvo je bilo u glavnom sve protiv njegova držanja. Lijepo ga je karakterizirao jedan svećenik: on je kao graničarski gazda – puzav pred vlastima i pretpostavljenima, a tiranin prema sebi podložnima! I previše je upadno bilo njegovo klanjanje prema svakome sreskom načelniku. Dok je bio tvrd i krut prema svojim svećenicima. Tako da su svi govorili: samo što dalje od Đako-

Zaslužan je za razvoj vatrogastva, te je, pored ostaloga, bio predsjednik Dobrovoljnoga vatrogasnog društva u Đakovu, predsjednik Zajednice vatrogasnih društava Savske banovine i Vatrogasnog saveza Jugoslavije te tajnik Međunarodnoga vatrogasnog saveza u Parizu. Potkraj 1930-ih preselio se u Samobor, gdje je 1939. bio izabran za predsjednika vatrogasnog društva. Kasnije je bio i predsjednik đakovačkoga Mjesnoga odbora Crvenog križa. Branko Ostajmer – Vladimir Geiger, „Dobrotvorna djelatnost đakovačkih društava i ustanova tijekom Prvog svjetskog rata", *Scrinia Slavonica*, 2014., str. 176.

va! Stvorio si je jedino krug odanih svećenika oko sebe, koji su mu u svemu gažulirali i za svaki njegov gest klimali da je savršen. A glavni dio svećenstva bio je protivu njega u svakom pogledu. Radi svoje nepopularnosti u Đakovu nije nikada ni izlazio nikuda iz dvora, osim na službene priredbe.

Iza onog peha sa pronevjerenjem dogodio mu se ubrzo drugi peh: požar orgulja u katedrali[24]. Kažu, da je u noći toj lijetao okolo i vikao: ja sam propao! Međutim katedrala je spašena. Prva Hrvatska[25] je kulantno platila milijunsko osiguranje. Dala je i država dosta veliku svotu. I tako je poslije mogao nasuprot Strossmayerovom: sagradio biskup Str. – postaviti: a obnovio je temeljito biskup Akšamović.

Politički i načelno mijenjala se kabanica već prema tome, kako je vjetar puhao. U Zagrebu je na biskupskim konferencijama zajedno s ostalima bio potpisao Okružnicu protiv Jugosokola[26]. A u Petrovaradinu je malo iza toga uzdizao isti taj Jugosokol do nebesa. Ljudi bi samo mahali glavom: Ha, biskup Akšamović! I onda je sve bilo moguće i shvatljivo.

Godine 1935. je dakako glasovao za Jeftića. Time je opet odbio vrlo mnogo ljudi od sebe. No on je načelno uvijek za vladu, pa bilo to ne znam kakva i ne znam koja po redu. Glavno je da ima sada momentano vlast u rukama. – Dakako da je i 1934. prilikom smrti kralja Aleksandra, plakao u vlaku, koji je vozio njegovo tijelo od Broda do Vrpolja i da je izdao žalobnu okružnicu na svećenstvo za molitve za upokoj njegove velike duše. I toplo je dakako pozdravio novoga nepunoljetnog kralja Petra II. Uvijek lojalan građanin!

Ne pada mi sada na pamet, je li još štogod bilo u međuvremenu. Za izbora 1938. godine, kada je sav hrvatski narod glasovao drugačije, on i tada glasuje za [Milana] Stojadinovića. Uvijek vjeran svome principu. Sada su ga još jače napadali. Htjeli su čak prirediti demonstracije protiv njega. No uvijek je prevladao obzir: biskup je, pa nije zgodno. No negodovanje se naroda očitovalo na svakom koraku u izjavama i prezirnom spominjanju njegova imena.

---

24 Požar je izbio 23. lipnja 1933. prilikom čega su u potpunosti izgorjele orgulje, a stradala je i ornamentika, freske i slike. Obnovu je poduzeo biskup Akšamović i trajala je od 1933. do 1936. godine. http://www.djos.hr/index.php/sredisnje-ustanove/katedrala (20. kolovoza 2017.)

25 Najvjerojatnije se misli na Prvu hrvatsku štedionicu, koja je od 1911. imala podružnicu i u Đakovu.

26 Sokol Kraljevine Jugoslavije.

Sjećam se baš te godine zgode njegove prevrtljivosti političke u Slankamenu. Hrvati su ga dočekali bili s velikim neraspoloženjem prema njemu i radi općenito njegova držanja, a i radi rješavanja njihovih mjesnih stvari na nezadovoljstvo naroda. I on je pred njima tako vješto nastupio kao mačekovac, da ih je bio ne samo umirio nego i oduševio, te su mu zaneseni momentano klicali: Živio biskup, tako je! – Kao privremeni upravitelj župe pratio sam ga u vizitu domaćim Švabima. Tu je ciglih par minuta iza toga nastupio kao stopostotni Jugoslaven, jer su svi bili tako naštimani. Ne znam samo zašto je vodio mene kao svjedoka toj i previše drskoj nekarakternosti.

Kada je 1939. godine osnovana banovina Hrvatska, trebalo je i ovdje pohvatati veze. Koliko se sjećam, slao je jednog kanonika Mačekovca Jurčevića, neka uspostavi veze s novim vlastima u Zagrebu. A i sam se nije nikada žacao ponizno obilaziti urede i na taj način izgrađivati mostove veza. Glavno je, da smo u dobrim odnosima s onima, koji su momentano na vlasti.

Te godine 1939 u rujnu posjetio je kralj Petar Đakovo, da vidi Strossmayerovu katedralu. Biskup je bio sav izvan sebe i sav nervozan. Svećenstvu je u Đakovu izdao poziv da mora prisustvovati dočeku tome. Ja sam bio vlakom pred to otputovao u Vrpolje, da ne moram pribivati tom dočeku. Kasnije sam čuo, da je biskup, koji inače lako i flotno govori, dobio takvu tremu, da nije mogao pravo izgovoriti titula pozdrava. A kralj se opet uplašio njegova crkvenog ornata, pa se počeo križati i tražiti ruku da je poljubi. Dakako da je pozdrav bio zanosna epopeja kući Karađorđevića i slavnom kraljevskom domu uz spomen blaženopočivšemu veliko ocu. Posjetnici su bili samo na prolazu, malo su se zadržali u dvoru i proslijedili svoj put.

Kakvo je bilo dalje držanje, jasno je iz prijašnjeg svega. Pojedinosti iz tog vremena ne znam, jer sam 1939. godine otišao na studij u Rim, pa nisam mogao pratiti razvoj raspoloženja i držanja biskupova u vezi s promjenama, koje su tada uslijedile.

Znam, da je u ljetu 1939. biskup krčki dr [Josip] Srebrnić kao izaslanik sv. Stolice vodio istragu protiv biskupa. Izgleda na nekakvu tužbu, koja je poslana u Rim, a i u vezi s onim već spominjanim pronevjerenjem. Ni ovaj put nije stvar bila rješena, ali je načeta. Tek 1942. godine u travnju biskup je od Rima penzioniran, a onda radi ratnih prilika postavljen upraviteljem biskupije.

Čuo sam poslije, da je kod dolaska Ustaša na vlast, bio prvi baš biskup Akšamović, koji je pozvao svećenstvo, da položi zakletvu novoj hrvatskoj

vlasti i Poglavniku. I poslao je odmah u Zagreb jednoga kanonika da u njegovo ime i u ime svega svećenstva izrazi punu odanost novom državnom poglavaru i novoj vlasti. A samih par dana prije toga napisao je okružnicu, u kojoj veliča dolazak punoljetnog proglašenog kralja Petra II. na vlast u biv. Jugoslaviji. Tako je u roku samih par dana mogao preći temeljitu metamorfozu. No za njega to nije ništa novo.

Kako je vjerno služio sve prijašnje vlade, tako je puna srca služio i novoj vlasti u Hrvatskoj. Nastojao je da se u svemu pokaže potpuno odanim građaninom. Napose se istakao u početku na djelu oko prevođenja pravoslavaca na katoličku vjeru. Tu je akciju poduzeo oduševljeno dr [Stjepan] Hefer, župan velike župe Baranja. A biskup đakovački mu je u svemu išao na ruku i sam revnovao oko toga djela. On je čak izdao jedan letak potpisan s „Prijatelj naroda", u kome nagovara pravoslavce neka svi listom prijeđu, jer ima za to toliko razloga. Znam, da je svećenike upravo silio, da moraju ići misionariti u pravoslavna sela i slao ih često uz samu opasnost po život. I sve je urgirao, da se što bržim tempom obavi. Ja sam uvijek bio protiv toga. I kao student Orientalnog Instituta u Rimu znao sam, da je to i protiv očitih intencija i metoda Crkve, da se na silu privađa ljude katoličanstvu. To sam i negdje istakao. Ali sam i dobio temeljiti obrisač: da sam balavac i neka se ne pačam u takve poslove! Znam, da su i drugi biskupi, i mnogi svećenici bili oštro protiv takvoga postupka. No on se htio pokazati revnim i u tom pogledu i nije se dao od nikoga svjetovati u takvim stvarima, kao ni u drugim sličnim. Provodio je svoju volju i svoj plan bez obzira, je li to kome od svećenstva pravo ili nije, i bez obzira kakvih će to imati posljedica.

Nešta je spominjan židovski logor u Đakovu i da biskup nije htio ustupiti čak ni župe za prenoćivanje. Kako se vladao u toj stvari, ne znam, jer nisam tad bio doma, a drugi mi nitko spominjao njegovo ime u vezi s time. Čuo sam samo, da se strašno postupalo i mučilo u tom logoru i puštalo ljude da umiru od bolesti i nečistoće.

Kad sam došao u Đakovu 1942. godine u ljetu nakon svršenih studija, malo sam zalazio biskupu, jer me on progonio radi spomenute afere sa nadbiskupom Stepincem[27]. Pogotovo ga je smetalo, da ja kao mlađi svećenik

27 Autorici nije poznato o čemu se točno radi, no očito je da je detalje o spomenutoj aferi Marić iznio u zasebnom referatu o nadbiskupu Stepincu (koji nije sadržan u ovim kutijama), što je vidljivo iz teksta referata „Odnosi i veze visokog klera katol. Crkve prema ustaško-križarskom pokretu": „Za nadbiskupa dra Alojzija Stepinca [podcrtano u izvorniku] sam iznio u glavnom sve, što znadem u posebnome prikazu." HDA, Fond 1561, RSUP, SDS, kut. 5.

usuđujem se kazati nešto drugačije nego on tvrdi. Njega je okolina naučila na to, da ima u svemu pravo. I sad dolazi jedan „balavac" da njemu soli pamet! Zapostavljao me na svakom koraku i plaćao mi pola plaće kao profesoru a odredio da predajem i predmet svoga otsutnog kolege.

Čini mi se, da ga je mnogo smetalo, što nije mogao steći puno povjerenje ustaških vlasti. Čuo sam, da ga je [Aleksander] Seitz napao u govoru pred katedralom. Međutim njega to nije smetalo, da traži veze drugim putem. Uspostavio je veze s drom Heferom. Logornik u Đakovu bio je njegov činovnik u vlastelinstvu ing. [Ivan] Asančaić, poslije i veliki župan u Osijeku. A inače je nastojao, da bude što lojalniji u svemu.

S njemačkom vojskom, kako je koja dolazila ili prolazila kroz Đakovo, održavao je najbolje veze. Shvaćali smo da mora ustupiti prostorije i izvršiti što vojska traži. Ali on se i tu pokazivao prerevan. Sam im je nudio, ako trebaju još ovo ili ono. Na to smo se uvijek ljutili. Jednom zgodom, kad su došli Nijemci s kozačkom divizijom, moralo je nekoliko nas profesora iseliti u roku od pol sata bez određenog stana, samo da se njima dade udobniji prostor za kancelarije. I to sve po biskupovoj preuslužnosti. Inače je pozivao k sebi na ručkove visoke njemačke oficire, kao i pretstavnike ustaških vlasti, kad bi dolazili u Đakovo.

Moram istaći, da je svoje veze s njemačkim oficirima iskoristio za to, da se zauzme za naše ljude osumnjičene s partizanstva. I to je činio svaki puta zbilja neustrašivo. I uspio je izvući mnoge naše pojedince iz njemačkih ruku. Kadgod bi đakovčani bili zatvoreni, dolazili su biskupu, da bi intervenirao za njih. I on je to uvijek najspremnije činio, uz mnogo vlastite neugodnosti i predbacivanja, da je i on partizanofil. No nije se obazirao na to. Isto tako je intervenirao u ime pravde i kod ustaških vlasti, napose kada je u Osijeku bio velikim županom njego bivši činovnik ing. Asančaić. Mislim, da mu mnogi đakovčani mogu zahvaliti – uz ostale koji su se zauzimali – svoju slobodu, pa mnogi i svoj život.

Kakav je već bio, sjećam se, da je jednom govorio, kad su partizani bili u blizini: E, sad moram paziti, da s njima uspostavim veze. I sjećam se, da su ga pod konac optuživali, da je u vezi s partizanima. Optuživali su ga da prima pisma od partizana i da je slao veliku svotu pomoći partizanima. Koliko ima istine u tim optužbama, to ne znam. Znam samo, da je dru Franji Didoviću, župniku iz Drenja, koji je bio u partizanima izdao službenu potvrdu, kao da se nalazi na liječenju, za slučaj da ga traže kod kuće ustaše ili Nijemci.

U mjesecu travnju[28] došao je državnim autom u Zagreb, da prisustvuje konferenciji biskupa, sa koje je zajedno s nadbiskupom Stepincem, [Ivanom] Šarićem i [Jankom] Šimrakom izdao okružnicu protiv komunizma. Poslije te konferencije bili su biskupi i njihova pratnja na ručku kod Poglavnika na Rebru.

Čuo sam, da je kod ulaska partizana u Đakovo imao dosta velikih neprilika. A što je najsmješnije, vele iz njegove okoline ljudi, on se nije nikako mogao pravo uživjeti, da ta Jugoslavija nova, nije isto što i ona stara. Tako da su ga upravo morali odučavati od nekih izraza i nekih njegovih naumljenih govora. Kako se međutim dalje razvijao njegov odnos prema narodnim vlastima nije mi poznato, jer nisam bio to vrijeme u Đakovu.

Zajedno sa svima ostalima biskupima prisustvovao je i biskup Akšamović već u srpnju u sastanku biskupa. No kako se nisu svi sastali i kako je odlučeno, da se ne će tada održavati konferencija, on je iskoristio tu priliku da posjeti pretsjednika dra [Vladimira] Bakarića, sastajao se s dr. [Svetozarom] Ritigom i obišao je još neke ustanove, ne znam koje sve, jer je sam bez pratnje obavljao vizite.

Polovicom mjeseca rujna došao je opet u Zagreb na zasjedanje biskupskih konferencija. Vidio sam ga samo jedno dvaput na kratko, jer se uvijek nekuda žurio, da je prezaposlen. Činio je i ovaj put u međuvremenu vizite. A kakvu je ulogu imao na konferencijama, to mi nije poznato. Znam samo, da je s drugima potpisao „Pastirsko pismo". Poslije sam čuo od Šalića[29], da navodno nije naložio po biskupiji, da se ono čita, nego je to prepustio sasvim na volju mjesnim župnicima. A u katedrali da ga je čitao on sam, ali uz svoje posebne popratne riječi. Kako je to bilo stvarno ni to mi nije poznato.

Znam još, da je kod njega u Đakovu otsjedao dr. Ritig u vrijeme svoje predizborne zadaće u đakovačkom kotaru.

Kakovo je njegovo raspoloženje i držanje sada, toga ne bih znao reći. To bi čovjek morao biti ondje, na zgodan način s njime stupiti u slobodniji razgovor i onda doznati za pravo raspoloženje prema narodnoj vlasti. MeđutIm iz svega prijašnjeg vjerujem, da će on svim silama nastojati, da dokaže svoju potpunu odanost prema narodnoj vlasti i da će pružiti punu suradnju toj vlasti.

---

28 Krivo naveden datum, radi se o Biskupskoj poslanici od 24. ožujka 1945. o kojoj je bilo riječi ranije u tekstu.

29 Vjerojatno se misli na tajnika nadbiskupa Stepinca, Ivana Šalića.

Toliko eto u kratkom pregledu o radu i djelatnosti đakovačkog biskupa dra Antuna Akšamovića s osobitim obzirom na sadanje stanje i narodni pokret uopće.

* * *

HDA, Fond 1561, RSUP, SDS, kut. 5.

Odnos i i veze visokog klera katol. Crkve prema ustaško-križarskom pokretu

[….]

Moj biskup dr Antun Akšamović je prema zaključivanju ljudi bio valjda najodaniji biskup ustaškim vlastima. Primio je baš za svoju lojalnost rema državnim vlastima i posebno odlikovanje, kada su i drugi biskupi odlikovani. No karakter te odanosti i veza će se najbolje shvatiti iz prikaza koji sam dao o njemu: odan prema svakoj vlasti. On je bio sretan, da mu tko od ustaških vlasti dođe i tim pokaže, da nemaju ništa protiv njega. Međutim slabo su ga posjećivali: osim veliki župan, njegov bivši činovnik ing. Asančaić, osječki stožernik Šredl – i za druge ne bih ni znao.

Mislim barem, da sada nema nikakve veze s ustaško-križarskim pokretom, nego da mu je sve nastojanje, da uspostavi što bolje veze s narodnim pokretom i sadašnjim vlastima. Dakako to tek zaključujem, a s njime nisam o tome razgovarao, pa ne mogu na temelju nekih činjenica to potvrditi, osim što znadem za veze s drom Ritigom.

Akšamovićevi odnosi i veze vode onamo i prema onome, tko je momentano na vlasti. A nastoji da se zaboravi na sve njegove prijašnje veze, koji bi mu mogli smetati.

[….]

* * *

HDA, Fond 1561, RSUP, SDS, kut. 6.

Biskupski ordinarijat

Djakovo

Broj 848/42-b Djakovo, 10.II.1942.

Predmet: Vjerozakonski prijelaz, vjerska pouka u kotaru Vukovaru području biskupije

Djakovačke po misionarima ocu Stjepanu Rade i ocu Dodić Pavlu.

Prečasni

Odbor trojice Biskupskih konferencija za vjerozakonske prijave.

Z a g r e b .

Savezno sa instrukcijama primljenih od prečasnog naslova od 10.XII.1941. br. 3/41 čast je potpisanom biskupu djakovačkom kao pretstavniku Biskupskog ordinarijata u Djakovu izvijestiti slijedeće:

Časni oci misionari: O. Stjepan Rade i O. Pavao Dodić 8.II. o. g. dovršili su misionarski rad u vjerskoj pouci za prelaznike u župi Trnjani na području Velike župe Posavje. Točan izvještaj dostavit će se Prečasnom odboru trojice biskupa čim nam stigne izvještaj Župnog ureda u Trnjanima. U sporazumu sa časnim ocima Biskupski ordinarijat šalje gospodu misionare na pouku u katoličkoj vjeri u selo Bršadin, gdje imade 220 kućanstava sa preko 1200 osoba, koje žele preći u rimokatoličku vjeru. Od Bršadina udaljenosti 4 kilometra je selo Pačetin na području župe Tordinci. U Pačetinu su se mnogi prijavili za prijelaz i taj broj svaki dan raste više. Stoga ovim dajemo crkvenu misiju i sakramentalnu jurisdikciju časnom ocu P. Dodiću da u dva označena sela preuzme vjersku pouku i da punom vlašću dušobrižnika izvrši propisane vjerozakonske prelaze grkoistočnih žitelja u rkt. vjeru. Da li će to časni otac izvršiti skromno ili svečano, neka se posavjetuje sa nadležnim gospodinom podžupanom Velike župe Vuka.

U selu Trpinja na području župe Vukovar na cesti prema Osijeku u udaljenosti od Vukovara 11 km je selo Trpinja gdje se je veliki boj osoba prijavio za prijelaz u rkt. vjeru. Selo Trpinja imade oko 550 obitelji, sa brojem osoba circa 2200. Ovi žitelji grkoistočne vjere su raspoloženi da svi predju u svetu rkt. crkvu. Od Trpinje je selo Bobota udaljeno 3 i 1/4 km. Ovo je selo isključivo žiteljstvom grkoistočne vjere naseljeno. Imade oko 570 kuća sa brojem osoba 2920.

Selo Bobota nalazi se na teritoriji naše župe Tordinci. Veliki je broj žitelja kod nadležnih vlasti državnih prijavio svoje prelaze u rkt. crkvu. Uvažavajući ovu činjenicu dajemo ocu S. Rade crkvenu misiju i sakramentalnu jurisdikciju da u dva označena sela preuzme vjersku pouku i da punom vlašću dušobrižnika izvrši propisane vjerozakonske prelaze grkoistočnih žitelja u rkt. crkvu. Da li će to časni otac izvršiti skromno ili svečano neka se posavjetuje sa nadležnim gospodinom podžupanom velike župe Vuka.

Što se pak tiče potrebnih crkvenih stvari, tj svetog posudja i liturgičkog odijela, obratit će se čč. oci misionari na odnosne župne urede u čijim se naprijed označena sela za misije odredjena sela nalaze.

Gospoda župnici dužni su im iz svojih župnih crkvi dati sve potrebite stvari. Isto tako dužni su ocima misionarima u svemu biti na ruku. Za stan i opskrbu časnim ocima misionarima neka se izvole pobrinuti nadležni župnici onih župa na čijem teritoriju e nalazi označeno selo gdje misionari obavljaju vjersku pouku. Obračun za sve troškove učinit će se sa prečasnim odborom trojice biskupa za vjerske prelaze kod Biskupskih konferencija. Časni misionari dolaze sutra dne 11.II. 1942 g. u franjevački samostan Vukovar da ondje od vlč. oca gvardijana franjevačkog samostana i upravnika župe prime potrebite instrukcije.

Obavješćuje se:

Prečasni odbor trojice biskupa od Biskupskih konferencija
Velika župa Vuka na ruke gospodina podžupana
Rkt. Župni ured Vukovar
Rkt. Župni ured Tordinci
Otac Stjepan Rade, misionar
Otac Pavao Dodić, misionar

Dr. Antun Akšamović, biskup djakovački, v.r.

Za točnost gornjeg prijepisa tvrdi i overava:

Anketna Komisija u Vukovaru pri Komisiji za utvrdjivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini.

Dana 24 maja 1945 g.

Pretsjednik:
Bogdan Živković, s.r.

Sekretar: Dr. Ivo Eles, s.r.

* * *

HDA, Fond 1561, RSUP, SDS, kut. 6.

BISKUPSKI ORDINARIJAT Djakovo, 8. lipnja 1942.

DJAKOVO

Broj 2733/942

Kod odgovora molimo navesti gornji broj.

Predmet: Hrvatski Državni Muzej Zagreb, Komisija za primanje crkvenih stvari grčkoistočnih crkvi.

Ugledna

DRŽAVNA KOMISIJA HRVATSKOG DRŽAVNOG MUZEJA.

Z A G R E B .

Čast je potpisanom biskupu djakovačkom izvestiti da pokretnine bivših grkoistočnih crkvi koje su pretvorene u katoličke crkve ukoliko spadaju na inventar istih crkvi još nijesu službeno preuzete od državne vlasti kojoj je Ured za Ponovu svojevremeno predao iste stvari na sačuvanje. U svakom pojedinom slučaju one stvari, koje je novi župski odbor Katoličke župske uprave trebao za liturgijske svrhe, obavio je primopredaju u obliku zapisnika sa mjesnom općinom pod nadzorom i uz odobrenje nadležne kotarske oblasti.

Stoga se umoljava ugledna komisija da izvoli stvari pojedinih crkvi pregledati u prisutnosti mjesnoga župskoga odbora katoličke župe, odnosno Župske ispostave i u prisutnosti delegata nadležne kotarske oblasti. To su redovito bilježnici ili načelnici mjesnih općina. Ako bi komisija pronašla za zgodno da koji predmet preuzme za Muzej u Zagrebu, umoljava se da to učini u obliku zapisnika koji će podpisati predstavnici koji stvari predaju i gospoda članovi komisije koji stvari preuzimaju. Takvi zapisnici neka neka se sastave u više primjeraka, od kojih će po jedan dobiti stranke, koje kod primopredaje sudjeluju, nadalje jedan primjerak za nadležnu kotarsku oblast ili ako ove nisu nadležne tada za nadležnu Veliku župu i jedan primjerak za Biskupski ordinarijat u Djakovu.

Na području naše biskupije bivše grčkoistočne crkve pretvorene u katoličke crkve jesu ove:

1. Bračevci – kotar Djakovo, neke stvari vlasničtvo ove crkve nalazi se u spremištu Stolne crkve u Djakovu.
2. Majar – kotar Djakovo. Sve stvari se nalaze kod župskog odbora.
3. Paučje – kotar Djakovo, i Veliko Nabrdje, kotar Djakovo, obadva ova sela pripadaju u Župsku ispostavu kojoj je sjedište u Lev. Varoši. Stvari se nalaze kod istih crkvi.
4. Dopsin – kotar Osijek. Stvari se nalaze kod iste crkve. Ovo selo pripada Župskoj ispostavi u Šokolovci, kotar Osijek.
5. Tenje – kotar Osijek, grčkoistočna crkva srušena. Sa stvarima je raspolagala nadležna kotarska oblast.
6. Dalj – kotar Osijek, grčkoistočne crkve i zgrade su bile pod upravom posebne uprave i pod nadzorom nadležne kotarske oblasti.
7. Markušica – kotar Vukovar, stvari se odnosne crkve nalaze kod novog župskog odbora.
8. Kapelna – kotar Dolnji Miholjac, stvari se nalaze kod tamošnjeg župskog odbora.
9. Kućanci – kotar Dolnji Miholjac, stvari se nalaze kod tamošnjeg crkvenog odbora.
10. Budimci – i Poganovci – kotar Našice, zajednička Župska ispostava sa sjedištem u Budimcima, stvari se nalaze kod župskog ureda.
11. Bijelo Brdo – kotar Osijek, stvari se nalaze kod župske ispostave kojoj je sjedište u Sarvašu.

12. Borovo Selo – kotar Vukovar, župska ispostava sa sjedištem u Vukovaru /župski ured/. Stvari se nalaze kod novog župskog odbora.
13. Trpinja – kotar Vukovar, župska ispostava još nije osnovana, ali je crkva pretvorena u katoličku crkvu. Tamošnja obćinska uprava će znati gdje se stvari nalaze. U ovu župsku ispostavu spada i Bobota, stvari se nalaze u ovoj crkvi.
14. Pačetin i Bršadin, župska ispostava nije osnovana, tamošnji obćinski uredi znati će gdje se stvari nalaze.
15. Čepin, kotar Osijek, župska crkva srušena, stvari te grčkoistočne crkve nalaze se kod novog župskog odbora.
16. Martinci Čepinski – kotar Valpovo, stvari se nalaze kod župskog odbora.
17. Trnjani – kotar Brod, crkva srušena, tamošnja općinska uprava će znati za stvari.
18. Klokočevik – kotar Brod, crkva srušena, općina u Trnjanima će znati za tamošnje stvari.
19. Topolje – kotar Brod /Topolje Nove/ - crkva srušena, za stvari će znati općinska uprava u Garčinu.
20. Brod na Savi, crkva srušena, kotarska oblast će znati za tamošnje stvari.

Dr. Akšamović, biskup, ap.adm.

v.r.

/Akt je zaveden u arhivu Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu pod IV, 26/510/1942/.

Za točnost prepisa jamči u Zagrebu, dne 15.X.1945. A. Sirola
/žig muzeja/

Ovaj prijepis vijeran je originalu
U Zagrebu, 16.IX.1946.

Javno tužioštvo
Narodne Republike Hrvatske
pomoćnik:
Desput Drago
[žig Tužioštva]

* * *

HDA, Fond 1561, RSUP, SDS, kut. 6.

BISKUPSKI ORDINARIJAT Djakovo, 2. kolovoza 1944.
DJAKOVO

Broj 44/1944 Prs.
Kod odgovora molimo navesti gornji broj

Predmet: - Velečasni gospodin
Ž i v k o K a l a j d ž i ć, župnik
C e r n a.

Savezno sa dopisom od 1. kolovoza 1944. br 316/1944 župnoga ureda u Cerni, da je se ovo tumačenje:

Naredba Glavnog stožera domobranstva u Zagrebu od 20. kolovoza 1943. broj 7888, koja je proglašena okružnicom biskupskog ordinariata br. 2051/1943. odnaša se na uporabu crkvi i bogoštovnih objekata, a to su osim crkvi razne vrsti kapela i sličnih zgrada vezanih uz crkvu. Gospodarske zgrade se ne imaju ovamo ubrojiti. Dapače i župni domovi nijesu u strogom smislu bogoštovni objekti. Naredba odredjuje, da se crkve ne smiju upotrebljavati za obranu prigodom napada odmetnika na pojedina sela. To znači, da se crkvom ne može služiti vojska kao bunkerom niti je slobodno u crkvu unašati ubojito oružje u svrhu obrane mjesta. To je eto sadržaj naredbe na koju se Vi pozivate.

Vama je sigurno poznato, da osim ove naredbe postoje naredbe Poglavnika Nezavisne Države Hrvatske, koje su proglašene u službenim Narodnim Novinama. Te narede odredjuju, da vojnička vlast i svaka redarstvena vlast u zemlji mogu za ratne svrhe rekviririrati svaki objekt, koji se tima vlastima pokaže potreban za ratne svrhe, to jest za obranu mjesta ili za nastanbu ili za prevoz vojske. Prema tomu je do sada vojska postupala. Župni dom u Vrpolju je kroz cielu godinu kancelarija i zapovjedništvo njemačke policije. Oficir je Nijemac, a vojnici su Hrvati. U Starim Mikanovcima je kroz nekoliko mje-

seci bio ispražnjen cieli župni dom. Upravitelju župe je ostavljena jedna soba za župni ured. Druge prostorije je preuzela vojnička komanda. Nakon odlaska vojske opet je župni dom povraćen svećeniku.

Ratno vrieme i obrana Nezavisne Države Hrvatske iziskuju od svakoga nas najveće žrtve- pak se uslied toga ne smije nitko uznemirivati, dok stoji u položaju požrtvovnoga gradjanina. Vojnici žrtvuju svoje živote, a civili žrtvuju manje. Mi civili žrtvujemo imovinu i možda u kojem slučaju i svoje zdravlje. Vi danas nemate još pravoga pojma o oštrim borbama sa partizanima. Kada je kod nas bilo napadnuto Djakovo mi smo morali za vojsku odstupiti gotovo cielu sjemenišnu zgradu. Isto tako ja sam morao za Kozačku Diviziju odstupiti polak biskupskoga dvora. Tako bih Vam mogao nabrajati redom, koliko smo u biskupiji na raznim mjestima doprinjeli velike žrtve. Nu sve ću to prešutiti, pak ću samo naglasiti, da je naše vlastelinstvo moralo za porabu vojsci odstupiti sve teretne automobile i jedan osobni. Svi su satrveni, a da nismo dobili odštete. To su milijunske vriednosti, ali eto domovina iziskuje žrtve.

Crkveni tutor tvrdi, da je u Cerni dosta malen broj vojnika, navodno oko 60 osoba. Za slučaj napada od partizana ovi se vojnici moraju tako organizovati, da budu koncentrirani na najsigurnijem mjestu odakle će moći braniti Cernu, ali i braniti svoj vlastiti život. Vi znate dobro, da partizani napadaje na sela vrše, ako ih je veliki broj. Redovito 2.000 do 3.000 osoba. Cerna do sada nije bila napadnuta, jer imadete sjedne strane zaštitu u Županji, gdje je veći broj vojnika, a na drugoj strani imadete zaštitu u Vinkovcima, gdje je centrum vojničke komande.

Iz svega ovoga treba, da zaključite, da se Vi ne možete obrazloženo opirati tome, da vojnici, koji brane Cernu uz ostale točke izaberu sebi jednu Vašu gospodarsku zgradu gdje bi se nastanili i ondje si u blizini izgradili bunker, jer je to vrlo podesno mjesto i dominantan položaj za obranu sela. Ako se na silu protivite vojnici će na silu okupirati što im treba. Stoga je najbolje da se s njima pogodite. Na primjer: Da se za vojnike uzme prolaz kraj Vašeg vinograda, t.j. kapija za kolni put. Prva zgrada do vinograda neka se adaptira vojnicima za stanovanje, a dvorište bi se moglo ograditi makar žicom, da vojnici ne prolaze kroz cielo dvorište niti, da ulaze u crkvište. To vojska može provesti, jer će toliko pletene žice moći negdje rekvirirati, kao što u naši oficiri rekvirirali sve vrsti žice na svima našim vrtovima, pa i na vrtu biskupskoga parka. Još ću i to spomenuti, da upotreba tornja na crkvi uz mjere opreznosti

nije zabranjena upotrebiti za izvidjanje, da li ima kakve opasnosti u okolici. Mjere opreznosti sastoje u tom, da se oficiri ne pokazuju na prozorima tornja izpruženom glavom, niti da ponoći pale svjetla.

Ovim je protumačeno kako se odprilike ima postupati, da se bitke po mogućnosti udaljuju od crkve, tako, da sveta mjesta službe Božje nije upotrebljeno za proljevanje krvi, a s druge strane, da predstavnik župe ne pokazuje indispoziciju prema svojoj rodoljubnoj vojsci. Naprotiv svatko očekuje, da će se vojnicima ići na ruku, da im se olakša služba i pruži prilika za zaštitu njihovoga života.

Izvolite prema ovim naputcima postupati. Ukoliko ne bi postigli sporazuma sa komadantom mjesta obratite se ili u Vinkovce ili u Županju višoj komandi one jedinice, koja je kod Vas sada u Cerni, pak ondje svoju stvar dobro obrazložite. Utok na ministarstvo imade mjesta samo onda, ako je prekršena naredba glavnoga stožera domobranstva br. 7888, koja je u Glasniku proglašena.

Dr Antun Akšamović [vlastoručni potpis]

biskup, a.adm.

* * *

HDA, Fond 1561, RSUP, SDS, kut. 6.

PRESLUŠNI ZAPISNIK

od 30. IV. 1945.

napisan kog povjerenstva OZN-e za grad i kotar Vinkovci

Bude pred povjerenstvo predveden optuženi Živko Kalajdžić, župnik u Cerni, rodjen 1896.g. 14.X. u Ceriću od oca pok. Ivana i majke pok. Ane r. Klajić, pismen, svršio 8 raz. gimnazije i teologiju, neoženjen, posjeduje 1 jutro zemlje, navodno ne kažnjavan, vojsku nije služio,

Isti optuženi pred povjerenstvom iskazuje slijedeće:

Svibnja mjeseca 1941.g. položio sam ustašku zakletvu po naredjenju biskupa Dr Akšamovića, kao i svi ostali svećenici djakovačke biskupije. Ja nisam položio zakletvu svojom voljom iz svog uvjerenja, nego sam ju položio pod pritiskom mog predpostavljenog biskupa Dr. Akšamovića.

Ja sam u toku vladavine NDH više puta došao u sukob sa Nijemcima iz vjerskih i vojničkih razloga našto sam dobio ukor od biskupa Akšamovića, da moram sve poduzeti što se tiče interesa Nijemaca i ustaške vojske. To potvrdjujem sa dopisom kojeg sam dobio od biskupa Akšamovića, koji se danas nalazi u mojem župnom uredu.

Drugo nemam što da kažem.

Zapisnik mi je pročitan te ga u znak priznanja vlastoručno potpisujem.

Dovršeno.

Saslušao:	Zapisničar:	Saslušani:
Sabolj	[nečitko]	Živko Kalajdžić
[vlastoručni potpis]		[vlastoručni potpis]

* * *

HDA, Fond 1561, RSUP, SDS, kut. 6.

IZJAVA

Ovim izjavljujem, da sam i ja zajedno sa svojim prijateljem i kolegom rimskim studentom Stjepanom Bogutovcem bio primoran od svoga biskupa Akšamovića, da idem kao misionar u pravoslavna mjesta Paučje i Čenkovo i da ondje obavim pouku i obred prelaza svih stanovnika toga mjesta u roku od jednoga tjedna dana.

Negdje polovicom mjeseca oktobra 1941. godine primio sam jednostavno dekret od Biskupa, da imam toga i toga dana ići u gore spomenuta mjesta s tom posebnom misijom. Ja sam pošao Biskupu i na lijep način molio, da me rješi te službe, jer ja nikako ne želim ići onamo u takvom poslu. Kad me

on nagovorom htio pridobiti, onda sam mu izložio svoje gledanje na čitavu tu stvar: da ja i kao student Papinskog Istočnog Instituta ne odobravam takav način obavljanja prelaza i da se moja savjest bune protiv takvih djela. On je na to nastupio sa svojom biskupskom vlasti i zaprijetio mi, da će me udariti crkvenom kaznom radi neposlušnosti svome Biskupu, ako ne bude izvršio njegov dekret. Kad može ići moj kolega Bogutovac, tad moram ići i ja.

Na takvu prijetnju sam konačno teška srca pristao, da pođem onamo s kolegom Bogutovcem; pogotovo još, kad smo u Levanjskoj varoši čuli, da su ondje sami pravoslavci i da bismo mogli izgubiti glave.

Učinio sam sa svoje strane sve da ljudima olakšam taj čin, koji su pod silom morali izvršiti. Istakao im zajedno s kolegom, da smo i mi silom poslani da to s njima svršimo. I ljudi su učinili to mirno – svijesni teškoće položaja, ali teška srca, napose ženski svijet. Kako nije slijedeće nedjelje dosta dug bilo nikakvog izaslanika vlasti, već smo htjeli da odemo i ne obavivši prijelaz. U to je stigao bilježnik iz Levanjske varoši kao izaslanik vlasti i s porukom biskupa da se prijelaz imade svakako obaviti. Obavili smo obred prelaza po Rimskom obredniku i načinili zapisnik. I tim je taj najneugodniji posao za mene bio dovršen.

Po svom uvjerenju ne bih nikada takvog čina izvršio, nego sam to učinio jedino pod presijom svog nadležnog Biskupa dra Antuna Akšamovića, revnitelja u toj odurnoj stvari, sasvim protivno mome uvjerenju.

A tako su isto bili dekretirani kao misionari i drugi mlađi svećenici – Franjo Štamberger za svoju župu Trnava i na njoj [nastavak nedostaje]

Dr Đuka Marić

[vlastoručni potpis]

* * *

HDA, Fond 1561, RSUP, SDS, kut. 6.

PRIEDLOG ZA ODLIKOVANJE

Prezime i ime: 111/559	Dr.Antun Akšamović
Dan, mjesec, godina i mjesto rođenja:	27.V.1875. u Garčinu /Slav.Brod/
Vjera:	katolik
Građansko zanimanje dužnost ili služba:	biskup
Obiteljsko stanje i zavičajna občina:	Garčin /Slavonski Brod/
Prebivalište i točan naslov:	Djakovo - biskupski dvor
Kratak opis zasluge ili djela: (KADA? - KAKO? - GDJE?):	Predan surodnik s državnom vladom i državnim oblastima osobito u vjerskim pitanjima svoje biskupije
Svjedoci djela ili zasluge?	
Koja hrvatska odlikovanja već posjeduje:	
Za koje se odlikovanje predlaže:	Velered za zasluge zviezdom

(žig)

Broj:

U Zagrebu, dne 21.III. 194-4

Predložitelj:

podpis

strojem izpisano ime Dr.Pavao Canki
dužnost: ministar pravosudja i bogoštovlja

Priedlozi i mienja **viših predpostavljenih:**

KRATAK TEKST ZA POVELJU: Za predanu suradnju s državnom vladom i državnim oblastima u svim narodnim i vjerskim pitanjima svoje biskupije.

SUMMARY

Slađana Josipović Batorek

BISHOP ANTUN AKŠAMOVIĆ UNDER THE SCRUTINY OF THE COMMUNIST AUTHORITIES

In its entirety and in its original form, this paper presents the files of the State Security Administration, proving that also Bishop Antun Akšamović from Đakovo was under certain surveillance of the state authorities immediately after the end of the Second World War. Statements and documents refer to the Bishop's demeanour during the Ustaša regime, but also his attitude towards the Crusader movement. The fact that a court proceeding was never led against Akšamović proves that it was not in the interest of the Communist authorities to deal with one of the rare catholic bishops who showed readiness to cooperate and who spoke positively about the existing political system. Instead, the authorities tried to use the openness that Akšamović had shown for dialogue in order to break the unity of the Catholic Church led by bishop Stepinac, and also as an argument for their claim that the state authority is not to be blamed for the poor relationship between the Church and the State, but rather that it was the fault of certain bishops, who were refusing to have any contact with the authorities.

Key words: Antun Akšamović, communist authorities, Đakovo, State Security Administration, scrutiny

 ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2017.) str. 307-340

Razvoj i perspektive Muzeja Đakovštine[1]

UDK 069(497.5 Đakovo)
Pregledni rad

Anja Bijelić
Đakovo

U fokus istraživanja stavljen je Muzej Đakovštine kao primjer problematike osnivanja muzeja i novih izazova muzeološkog rada koji su nakon toga uslijedili. Kao uvod u temu iskorišten je pregled povijesti razvoja muzeja od antike do 20. stoljeća kada se pojavljuju njihova prva sustavna proučavanja. U tom su kontekstu analizirani muzeologija i Međunarodna organizacija muzeja ICOM, uz poseban osvrt na njegove službene definicije muzeja. Nakon komentara na Izjavu o poslanju Muzeja Đakovštine, dat je uvid u razvojni put ustanove podijeljen na tri faze koje odgovaraju trima zgradama u koje je muzej bio smješten. Posljednja od njih, ona od 2002. godine do danas, obrađena je zasebno kroz uvid u proces adaptacije zgrade, način zaštite predmeta, izradu i izgled stalnog postava te nekoliko riječi o likovnoj zbirci Muzeja.

Ključne riječi: muzeji, muzeologija, Đakovo, Muzej Đakovštine

O muzejima i muzejskoj praksi općenito

Bez obzira na stupanj osviještenosti, baština je dio kulturnog identiteta svakog pojedinca. Ona predstavlja materijalnu ili nematerijalnu vezu s proš-

1 Ovaj tekst, u izmijenjenoj i dopunjenoj verziji, završni je rad na Odsjeku za povijest umjetnosti pri Filozofskom fakultetu u Rijeci. Napisan je uz mentorstvo dr.sc.izv.prof. Marijana Bradanovića, a u okviru kolegija Osnove zaštite kulturne baštine.

losti koja se manifestira u sadašnjosti, a čije je očuvanje potrebno kako bi se prenijela budućim generacijama. Važnost zaštite baštine i potreba za osnivanjem specijaliziranih institucija koje to čine, u svojevrsnom je obliku osviještena još u helenističkoj Aleksandriji. Usporedno s razvojem društva te su proto-institucije mijenjale svoje nazive, interesne sfere i funkcije, a kao rezultat danas smo svjedoci rastućem broju i širokoj definiciji baštinskih institucija od kojih je najpoznatija, dakako, muzej.

Ovisnost muzeja o promjenama u ukusu i interesima društva dovela je do dinamičnih i sveobuhvatnih inovacija u načinu funkcioniranja ustanove. Iako se načini vođenja muzeja, prezentacije eksponata i odnosa s javnošću mijenjaju, temeljna ideja-vodilja rada muzeja ostala je ista, a to je očuvanje identiteta. Muzejima je u vremenu globalizacije pripisan težak zadatak odupiranja kulturnoj degradaciji, podizanju svijesti o važnosti baštine i osiguravanju kontinuiteta jedinstvenosti. Usprkos svim teoretskim ispreplitanjima društva i baštinskih institucija te tretiranja muzeja kao *društvenog pamćenja*, vjerojatno je preciznije mišljenje da njihov fokus može biti samo pojedinac, a krajnji cilj „...obeshrabriti stvaranje kolektivnog čovjeka...”[2]

U tom je kontekstu posebno zanimljivo promatrati kako se obimom građe manji i financijskim mogućnostima skromniji gradski i zavičajni muzeji prilagođavaju društvenoj situaciji, kako čuvaju vlastiti i gradski identitet te na koji način reagiraju na nove muzeološke trendove. Istraživanje je bazirano na Muzeju Đakovštine kao paradigmatskom primjeru problematike osnutka muzeja i izazova koji se pojavljuju prilikom dugogodišnjeg rada ustanove.

**

Onome što danas nazivamo muzejima prethodile su privatne zbirke kurioziteta, riznice i zbirke u posjedu aristokracije. Nastajale su iz različitih pobuda; znatiželje, zanimanja za obiteljsku povijest, štovanja prikupljenih predmeta ili jednostavno, zbog visoke vrijednosti predmeta i eventualne prodaje.[3] Tijekom srednjeg vijeka sakupljačka je praksa bila orijentirana na kultne predmete i likovne radove vjerske tematike. Iako i dalje isključivo u posjedu crkvenih i samostanskih riznica, predmeti su u rijetkim prigodama, uglavnom vjerskim blagdanima ili svetkovinama, bili prezentirani vjernicima i hodočasnicima.

2 Tomislav ŠOLA, *Marketing u muzejima, ili o vrlini i kako je obznaniti*, Zagreb, 2001., 67.

3 Andre GOB, Noemie DROUGUET, *Muzeologija - Povijest, razvitak, izazovi današnjice*, Zagreb, 2007., 22.

Na prijelazu s 13. u 14. stoljeće, odnosno u razdoblju rane renesanse u Italiji, plemstvo počinje stvarati velike zbirke vrijednih knjiga, umjetnina od dragog kamenja i ostalih dragocjenosti. Oslobađanje od vjerskih institucija, postavljanje čovjeka u središte razmatranja i buđenje interesa za antiku učinili su velik korak u gotovo svim sferama znanosti i društvenih djelatnosti, pa tako i u razvoju muzeja. Iz vodiča kroz Firencu iz 1591. godine po prvi puta se saznaje da su zbirka slika i skulptura iz galerije Uffizi, projektanta Giorgia Vasaria, bile otvorene za bilo koga tko je to zatražio. „Ovakvim odvajanjem umjetničko djelo stječe novi status, a time i muzej koji ga mora u punom sjaju predstaviti pred javnošću."[4] Po uzoru na Italiju, tzv. kabineti umjetnosti i čudesa, *Kunst und Wunderkammern*, postaju sastavni dijelovi rezidencija svakog uvaženog aristokrata - kolekcionara diljem Europe.

Međutim, privatni karakter ovih proto-muzejskih ustanova ubrzo će doći u sukob s društvenim potrebama 17. i 18. stoljeća. Kao jedna od važnijih povijesnih prekretnica, francuska revolucija je omogućila pomalo proturječno izražavanje javnosti na planu očuvanja i zaštite kulturne baštine u svrhu edukacije naroda i potvrde nacionalnih posebnosti. Dekretom je ustanovljen novi tip muzeja koji donosi promjene u interpretaciji građe i postaje narodnim, „čime se otvaraju mogućnosti da muzej postane sredstvo za manipulaciju i izražavanje službene politike."[5]

Krajem 18. i tijekom 19. stoljeća u skladu s političkom klimom čitave Europe stvaraju se moderne muzejske institucije koje su u svrsi nacionalnih preporoda, a prošlost ne sagledavaju objektivno već isključivo romantično. Iako se muzejske zbirke tretiraju kao dokazi o superiornosti klase, a primarni zadatak muzeja kao gomilanje predmeta u spremišta, prosvjetiteljske ideje ipak su pozitivno utjecale na konačno otvaranje muzeja javnosti u svrhu edukacije. Osim toga, umjetnine i vrijedni predmeti počinju se osmišljeno prezentirati i klasificirati, a njihovim rukovođenjem više ne upravlja vladar nego država. Postupno se otvara sve veći broj specijaliziranih muzeja, uglavnom umjetničkih, prirodoslovnih ili povijesnih, pa 19. stoljeće zasluženo dobiva titulu *stoljeća muzeja.*[6]

---

4 Isto, 23.- 25.

5 Ivo MAROEVIĆ, *Uvod u muzeologiju*, Zagreb, 2003., 34.

6 A. GOB, N. DROUGUET, *Muzeologija - Povijest, razvitak, izazovi današnjice*, 28.-32.

Takav statistički mjerljiv razvitak nastavit će se tek u sedmom desetljeću 20. stoljeća. Pri tome ne treba izostaviti doprinos na teoretskom planu razvitka muzeja koji se dogodio u razdoblju između dva svjetska rata kada se promišljanje oko sakupljanja, čuvanja, proučavanja i prezentacije predmeta pretvorilo u konceptualna pitanja, tj. pitanja značenja, smisla i interpretacije.[7] Ta je, i danas mlada, grana znanosti nazvana muzeologijom; terminom koji je otprije korišten isključivo u značenju izlaganja umjetnina.[8] Prvi međunarodni muzeološki skup u Madridu 1934. godine održan je u organizaciji Međunarodnog ureda za muzeje (preteče ICOM-a), a razmatrane teme arhitekture i uređenja muzeja potaknule su daljnji interes za edukativne mogućnosti institucije. Stagnacija struke u dvadesetogodišnjem razdoblju od 1960.-1980. godine imala je pozitivan ishod te se muzeološko proučavanje obnavlja i produbljuje pod vodstvom Georgesa Henria Rivierea i imenom *nova muzeologija*.

Zatvorena definicija muzeologije i njezinog interesnog područja ne postoji. Riviere ju 1981. godine shvaća kao „...znanost o muzeju. Proučava njegovu povijest i ulogu u društvu, specifične oblike istraživanja, fizičkog čuvanja predmeta, prezentiranja, animacije, difuzije, organizacije, funkcioniranja, suvremene muzejske arhitekture kao i naslijeđena ili novootkrivena nalazišta, tipologiju i deontologiju.”[9] Problematika užeg definiranja discipline i dalje je aktualna, a u nemogućnosti određenja osnovnog predmeta istraživanja postoje i težnje za promjenom naziva u, primjerice, heritologiju.[10]

Doprinos Georgesa Henria Rivierea očigledan je i u osnivanju ICOM-a (*International Council of Museums*) 1947. godine, čiji je i prvi glavni direktor. Riječ je o neprofitnoj međunarodnoj organizaciji muzeja i muzejskih stručnjaka koja je povezana s UNESCO-om, a broji više od 17 000 članova iz 143 zemlje.[11] Samo devet godina kasnije formiran je i ICOFOM (*International Committee for Museology),* ICOM-ov međunarodni komitet za muzeologiju koji je postao „glavna platforma za međunarodnu muzeološku raspravu,” a bavi se organiziranjem tematskih simpozija i publikacijskom djelatnošću.[12]

---

7 I. MAROEVIĆ, *Uvod u muzeologiju,* 9.

8 A. GOB, N. DROUGUET, *Muzeologija - Povijest, razvitak, izazovi današnjice,* 15.-16.

9 Isto, 16.-19.

10 Tomislav ŠOLA, Prilog mogućoj definiciji muzeologije, *Informatica museologica,* 15/1985., Zagreb, 10.

11 A. GOB, N. DROUGUET, *Muzeologija - Povijest, razvitak, izazovi današnjice*, 17.-41.

12 I. MAROEVIĆ, *Uvod u muzeologiju,* 57.

Kako bi se precizno odredile institucije koje ICOM smatra svojim članicama, jedan od prvih zadataka vijeća bio je osmisliti definiciju muzeja. Prema definiciji iz najnovijeg ICOM-ovog statuta usvojenog na 22. Generalnoj sjednici u Beču 24. kolovoza 2007. godine; „Muzej je neprofitna, javnosti otvorena, stalna institucija u službi društva i njegova razvitka koja čuva, istražuje, komunicira te izlaže materijalnu i nematerijalnu baštinu čovječanstva i njegove okoline u svrhu proučavanja, obrazovanja i užitka."[13] S druge strane, prva definicija Međunarodnog muzejskog vijeća iz 1948. godine pod istim je pojmom tek šturo obuhvaćala „...sve zbirke umjetničke, tehničke, znanstvene, povijesne i arheološke građe otvorene javnosti,..."[14]

Nepostojanje jedinstvene bezvremenske definicije muzeja i njegova načina funkcioniranja potvrđuje kroz povijest viđeni uzajamni odnos društva i baštinskih institucija. Kako je društvo u cjelini izloženo političkim, kulturnim, ekonomskim i socijalnim promjenama, tako se i primarni interes muzeja kao institucije mijenja. Otkako je postao isključivo *javna* ustanova, njegov je društveni karakter intenzivno naglašen, a sakupljanje, čuvanje i istraživanje građe, iako fundamentalni, stavljeni su u drugi plan.[15] Posljedično, osmišljeni su novi načini izlaganja eksponata koji prate tehnološki napredak te je muzejski prostor poprimio novi izgled. Utoliko se čini mogućim rezimirati da je utjecaj između društva i muzeja obostran. Muzeji se prilagođavaju potrebama društva kako bi se što široj publici učinili atraktivnima, a pozornost koju zauzvrat dobivaju koriste kao ključno sredstvo u ispunjavanju najrecentnije funkcije muzeja, one komunikacijske.[16] *Razgovor* između novog, reformiranog muzeja i njegovih posjetitelja fokusiran je na poticanje razumijevanja i kreativnih sposobnosti, za razliku od ponude zatvorenih definicija i informativnosti koje su odlike tradicionalnog tipa muzeja.

Svaki je muzej u mogućnosti izraditi vlastitu *definiciju*. Izjava o poslanju je duža ili kraća izjava kojom se naglašava skup vrijednosti muzeja, a objašnjava što, gdje, kako i za koga, kada je riječ o muzejskim programima i posto-

13 Službena web-stranica ICOM-a, Definicija muzeja (URL: http://icom.museum/the-vision/museum-definition/)

14 Razvoj definicije muzeja prema ICOM-ovim statutima 2007.-1946. (URL: http://archives.icom.museum/hist_def_eng.html)

15 Sakupljanje, čuvanje ili istraživanje kao primarni i isključivi zadatak muzeja, poput onog u 18. stoljeću.

16 I. MAROEVIĆ, *Uvod u muzeologiju,* 164.

janju.[17] Drugim riječima, izjava sadržava funkcije i svrhu svakog od muzeja, opravdava njihovo postojanje i diferencira ih od drugih muzejskih ustanova. Poslanje Muzeja Đakovštine definirano je još 2002. godine, a glasi:

„Muzej Đakovštine sabire, istražuje, čuva i izlaže vrijednosti kulturne baštine Đakovštine razvrstane u arheološku, kulturno-povijesnu, etnografsku i zbirku likovne umjetnosti. Svojim djelovanjem na području Đakovštine uključuje kulturnu baštinu kraja u život zajednice, razvijajući identitet i osjećaj pripadnosti zavičaju u stanovnika grada Đakova i Đakovštine. Uz izlaganje u prostorima muzeja koristi i prezentacije na otvorenom arheološkog i etnografskog sadržaja."[18]

Tekst poslanja Muzeja Đakovštine vrlo je kratak i iznosi tek najosnovnije informacije o svojoj djelatnosti.[19] Budući da je komunikativnost kao primarna funkcija muzeja uvrštena u opću definiciju muzeja tek 2007. godine, nije iznenađujuće da pet godina mlađe poslanje Muzeja Đakovštine ne sadržava sporni termin, niti je u vrijeme pisanja teksta on bio primjenjivan u praksi. Današnji se rad Muzeja sve više fokusira na odnos s posjetiteljima na planu redovnih privremenih izložbi, školskih vodstava unutar i izvan Muzeja, obilježavanja gradskih i državnih manifestacija, ažuriranja web stranice i sličnog. Utoliko izjavu o poslanju Muzeja treba razumjeti i uvažiti kao pisano svjedočanstvo o onovremenoj muzejskoj djelatnosti, a možda, u skladu s novom radnom dinamikom, i promijeniti.

Razvoj Muzeja Đakovštine

Velikom dijelu danas izložene i neizložene građe Muzeja prethodile su privatne zbirke, a jedinstvena poklonjena ili otkupljena ostavština koju bi se moglo nazvati *bazom* budućeg muzeja nije postojala. Građa Muzeja stvorena je naporima niza lokalnih entuzijasta sa osviještenom nuždom o brizi za baštinu.

Prvu poznatu pisanu izjavu o potrebi osnutka Muzeja izrazio je Josip Žerav 1913. godine u radu „Spomen spis od 1813.-1913. u proslavu stogodišnji-

17 T. ŠOLA, *Marketing u muzejima, ili o vrlini i kako je obznaniti,* 72.

18 Branka UZELAC, *Stalni postav - Muzeološka koncepcija*, 2002., Đakovo, 8., elaborat

19 Šola predlaže da Izjava o poslanju bude duga od pola do cijele stranice teksta. Vidi: T. ŠOLA, *Marketing u muzejima, ili o vrlini i kako je obznaniti*, 73.

ce opstanka „Ceha" djakovačkih obrtnika" prilikom doticanja teme obrtničke zastave iz 1848. godine: „Naši majstori se 1848. godine spremiše pod svojom zastavom kao narodna garda da krenu u boj pod Osijek, čim ih bude Jelačić pozvao. Do toga doduše nije došlo, ali pokazuje oduševljenje i rodoljublje Djakovčana. Ona se zastava još i dan danas čuva u župnoj djakovačkoj crkvi. I bude li kada Djakovo imalo svoj - muzej - koji bi vrlo lijepo pristajao u „Hrvatski dom," moći će i ona zastava potomcima pričati o junačkom ponosu djakovačkih majstora kao i probudjenoj hrvatskoj svijesti. Moći će pričati ono isto u malom, što cjelokupna hrvatska povijest uči: Hrvat je uvijek bio spreman krv i život dati za svoga kralja i svoju domovinu."[20]

Između dva svjetska rata Žeravljevu je napomenu ozbiljno počelo razmatrati i političko vodstvo grada, pa je u travnju 1926. godine donesena odluka da se pristupi uređenju muzeja. U nedostatku stručnog osoblja i primjerenog prostora, ta je inicijativa ipak morala stagnirati sve do završetka Drugog svjetskog rata. Potrebu osnutka uvidio je i budući suradnik Muzeja, učitelj Stjepan Dvoržak koji je u „Službenom glasu" objavio članak „Osnivanje muzeja u gradu Đakovu." Osim uputa za prikupljanje predmeta, u članku su istaknuti i zadaci budućeg muzeja.[21] Novoosnovani Inicijativni odbor građana je na prvoj sjednici 14. studenog 1950. godine odlučio je pokrenuti inicijativu za osnivanje Muzeja grada Đakova. Rješenjem iz 12. prosinca 1951. godine Narodno vijeće općine Đakovo dalo je odobrenje za osnivanje Gradskog muzeja u Đakovu pod rukovodstvom Povjereništva prosvjete i kulture Narodnog odbora. Prema tome, do stvarnog osnutka Muzeja prošla je još jedna godina, a prvi stalni izložbeni prostor za javnost otvoren je potkraj 1952. godine.[22]

Po tematskoj strukturi riječ je o kompleksnom muzeju zavičajnog tipa osnovanog sa zadatkom prikupljanja, obrade, prezentacije i čuvanja kulturne baštine.

---

20 Josip ŽERAV, *Spomen spis od 1813.-1913. u proslavu stogodišnjice opstanka „Ceha" djakovačkih obrtnika*, Đakovo, 1913., 26

21 Branka UZELAC, Pedeset godina od osnivanja Muzeja Đakovštine, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 5/2001., 7.

22 Značaj osnivanja muzeja u Đakovu, *Đakovački list,* 28.2.1953., 4.

**

Prvi postav smješten je dijelom u gradski, a dijelom u privatni prostor zgrade u tadašnjoj ulici JNA 15, a današnjoj bana Josipa Jelačića.[23] Jednokatnicu je za potrebe obiteljskog stanovanja na prvom katu dao sagraditi imućni trgovac i voditelj paromlina Franjo Terzić 1914. godine, a projekt je u secesijskom stilu izradio osječki projektant Ante Slaviček koji potpisuje velik dio reprezentativnih secesijskih kuća u Osijeku.[24] Korištenje secesije ili barem preuzimanje nekih stilu tipičnih dekorativnih elemenata u Đakovu nije bila rijetkost. Obzirom na veličinu naselja, početkom dvadesetog stoljeća izgrađen je relativno velik broj secesijskih građevina, njih preko trideset, među kojima je najveći broj privatnih kuća i dva reprezentativna vjerska objekta.[25]

Slika 1. Kuća Terzić, zgrada Muzeja Đakovštine od 1952. do 1967. godine

23 B. UZELAC, Pedeset godina od osnivanja Muzeja Đakovštine, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 5/2001., 8.

24 Željko LEKŠIĆ, O zgradama Muzeja Đakovštine od osnivanja do danas, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 10/2011., 31.

25 Samostan sestara sv. Križa iz 1909. godine i Bogoslovno sjemenište iz 1913./1914. godine. Vidi: Grgur Marko IVANKOVIĆ, Arhitektura secesije u Đakovu, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 10/2011.,164.-167.

Dio secesijske arhitekture tijekom vremena je zbog pregradnji ili potpunog rušenja ostao zauvijek izgubljen. U slučaju kuće Terzić ta je tvrdnja tek relativno točna. Pročelje je godinama prebojavano, i to ne na način da se građevina koloristički unificira, već u svrhu obnove isključivo prizemnog dijela u kojemu su smještene trgovine. Sasvim sigurno je česta promjena vlasnika lokala u prizemlju utjecala i na izgled unutrašnjosti, ali o tome nema publiciranih stručnih mišljenja. Osim navedenog, pročelje kuće s naglaskom na prvi kat ostalo je netaknuto, kako od suvremenih pregradnji, tako i od nadležne konzervatorske službe.

I danas je riječ o jednokatnici sa dvojakom funkcijom čitljivom iz izgleda pročelja. Prizemni dio s izlozima jasno naznačuje javnu, uglavnom trgovačku, ulogu prostora, dok se na prvome katu smanjenom veličinom prozorskih otvora i povećanom količinom dekoracije odaje stambeni karakter kata. Ritmičnost pročelja i naglašena vertikalnost postignuta je glatkim pilastrima te smještajem prozora koji se izmjenjuju u odnosima 2:1. Dekoracija se bazira na geometrizaciji praznih površina i štuko-amblemima koji se nalaze podno svakog prozora. Monumentalni ulaz smješten je u sredinu pročelja na način da korespondira s jednostavnim polukružnim balkonom i dvama ulazima na njega. Nema horizontalne podjele pročelja arhitektonskim elementima ili dekoracijom, čime se današnji dvobojni izgled još više dovodi u pitanje. Sva stolarija na kući, od prozora do ulaznih dvokrilnih vratnica, pa i unutar nje, u kuhinji i toaletu, ukrašena je geometrijskim ukladama s kvadratima i rombovima. Interijer s namještajem i uporabnim predmetima u stilskom rasponu od bidermajera, preko historicizma, altdeutscha, neobaroka do art decoa od izuzetne je vrijednosti.[26] Unatoč maloj iskoristivoj površini građevine, ona je primjereno poslužila kao zgrada prvog đakovačkog muzeja.

Muzeološki rad je prvih godina pod vodstvom ravnateljice Hedvige Dekker[27] bio primarno fokusiran na sabiranje kulturne baštine iz grada i okolice, u svrhu čega je uspostavljen kontakt sa seoskim povjerenicima koji su izvještavali Muzej o stanju spomenika i građi koja se može prikupiti. Osim toga, ravnateljica se uspješno posvećivala i populariziranju rada muzeja u

26 G. IVANKOVIĆ, Arhitektura secesije u Đakovu, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 10/2011., 162.

27 Hedviga Dekker je čitav svoj radni vijek bila jedina stručna zaposlenica Muzeja. Iako je za 1958. godinu planirano zaposlenje administratora, 1959. godine preparatora i 1960. godine povjesničara-kustosa, Muzej će stručnu osobu dobiti tek 1963. godine zaposlenjem arheologinje Branke Rauning nakon smrti Dekker. Vidi: Muzej Đakovštine, *Đakovački list*, 10. 8. 1957., 4.

svrhu razvitka interesa za tradiciju i svijesti o važnosti zaštite materijalne i nematerijalne baštine.[28] Zamjetan interes pojedinaca za povećanje fundusa Muzeja potaknuo je osnivanje Odbora suradnika Muzeja i *Društva prijatelja starina* već 1953. godine. Cilj novoosnovanog društva bio je „...pomoći Muzeju Đakovštine, da ispita sve te materijalne i duhovne kulture, koje su tu stoljećima nicale i nastajale, da ispita, koji su geofizički i geopolitički momenti utjecali na njihov razvoj i na njihovo propadanje."[29] Drugim riječima, društvo se bavilo sakupljanjem muzeju relevantnih predmeta, kao i čuvanjem kulturno-povijesnih spomenika na području grada i kotara.

Povodom prve obljetnice otvaranja Muzeja, ravnateljica Dekker izjavila je: „U Muzeju Đakovštine razvija se sistematska djelatnost čuvanja, proučavanja, popularisanja spomenika kulturno-historijskog i umjetničkog karaktera, a naročito svoju umjetničku djelatnost usmjerava u kulturno-prosvjetnom i naučnom pravcu. Kulturno-prosvjetna djelatnost Muzeja ogleda se u radu na podizanju općeg kulturnog nivoa naših ljudi preko mnogih predavanja i izložbi."[30] Afirmacija ustanove i uspjeh u zadanim okvirima očigledan je iz sve većeg broja posjetitelja, ostvarene suradnje sa osnovnim i srednjim školama te nekolicinom organiziranih predavanja iz povijesti, arheologije i etnologije. *Đakovački list* povodom pet godina rada Muzeja Đakovštine prenosi precizne statističke podatke o muzejskoj djelatnosti:[31]

Broj posjetitelja od 1. XI.:	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	Ukupno
U Muzeju	6 041	7 312	7 874	6 782	7 433	35 447
Na izložbi	-	-	11 100	420	3 200	14 720
					Ukupno:	50 167

28 Godišnjica otvorenja Muzeja Đakovštine, *Đakovački list*, 21. 11. 1953., 3.

29 „U upravni odbor društva su izabrani: Predsjednik Čordašić Franjo, tajnik Dekker Hedviga, blagajnik Ajfrid Vendelin, kotarski povjerenik muzeja Germovšek Ivan, gradski povjerenik muzeja Šunk Rudof, počasni konzervator Dvoržak Stjepan i Pavić Ivan." Vidi: Osnovano je društvo prijatelja starina, Đakovački list, 1. 5. 1953., 6.

30 Godišnjica otvorenja Muzeja Đakovštine, *Đakovački list*

31 Pet godina rada muzeja Đakovštine 22. XI. 1952. - 22. XI. 1957., *Đakovački list*, 16.11.1957., 2.-3.

Predavanja u muzeju, na Narodnom sveučilištu, Armiji (od 20. XI. 1952. do 1. XI. 1957)	181
Predavanja na selima	41
Tumačenja u muzeju	937
Posjetitelji na predavanjima	8 230

Prilikom promatranja broja posjetitelja važno je uzeti u obzir da su izložbene prostorije Muzeja za publiku bile otvorene tek dva puta u tjednu.[32] Prema podacima iz *Vjesnika muzealaca i konzervatora,* Osječki su muzej i galerija 1953. godine imali 25 489 posjetitelja, Vukovar njih 7500, a Đakovo 6041 posjetitelja. Iz toga slijedi da se đakovački gradski muzej već u prvoj godini svoje otvorenosti publici nametnuo kao treći najposjećeniji muzej Slavonije, a istovremeno je zabilježen i najveći broj organiziranih predavanja, kao i najveći broj prikupljenih predmeta u Slavoniji.[33] Tek sedam godina nakon osnutka tiskana je prva knjiga Biblioteke Muzeja Đakovštine *Đakovo i njegova okolica kroz kulturno-historijske spomenike*, autorice Hedvige Dekker.

Nakon njezine smrti 1963. godine Muzej ostaje bez jedine stručne osobe, a na mjesto ravnatelja dolazi dotadašnji predsjednik *Društva prijatelja starina*, Franjo Čordašić. Iste godine Muzej zapošljava i prvu arheologinju.[34] Unatoč tome što je iz nabrojene muzejske djelatnosti vidljiv pozitivan pomak u javnoj promociji kulture i baštine grada, šezdesete su godine ujedno bile i vrijeme začetka ideje o fuziji Muzeja i Narodnog sveučilišta koja će biti aktualna i nekoliko narednih desetljeća. Takva je inicijativa u krugovima muzealaca pravodobno prepoznata neprihvatljivom te je uz napore zaposlenika i izvangradskih stručnjaka uspješno odbijena.[35]

32 Vidi: Kulturno-prosvjetni i naučno-istraživački rad Muzeja Đakovštine, *Đakovački list*, 2. 2. 1957., 3.

33 Osim tri nabrojena, u Slavoniji je 1953. godine djelatno još 5 muzeja: u Vinkovcima, Iloku, dijecezanski u Đakovu te Požegi i Slavonskom Brodu. Vidi: Meditacije o Slavonskim muzejima, *Vjesnik muzealaca i konzervatora*, 4/1954., 106.-107.

34 B. UZELAC, Pedeset godina od osnivanja Muzeja Đakovštine, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 5/2001., 9.-11.

35 Borislav BIJELIĆ, Diskontinuirani kontinuitet Muzeja Đakovštine, Zbornik Muzeja Đakovštine, 4/1997., 52.

Iako će se prvi prostor Muzeja Đakovštine u ulici JNA 15 pokazati primjerenijim i od nekih budućih, važno je naglasiti da je on zauzimao svega 208 metara kvadratnih.[36] Taj podatak možda i ne zvuči toliko zabrinjavajuće uzme li se u obzir da je rad na prikupljanju fundusa tek započeo, no ipak, to nije moglo biti trajno rješenje.[37]

Petnaestogodišnji boravak na adresi JNA 15 prestaje 1967. godine selidbom na novu lokaciju. Muzej Đakovštine smješta se na prvom katu zgrade u Preradovićevoj ulici broj 17, u prostor u kome je sve do potresa 1964. godine bio djelatan Dom zdravlja. Sama građevina je jednokatnica bez suvišne dekoracije, sa suptilnim središnjim rizalitom i jednostavnim vijencem koji dijeli prizemlje od prvog kata.

Slika 2. Ulica Petra Preradovića 17, zgrada Muzeja Đakovštine od 1967. do 1994. godine

Jednokatnicu je dao sagraditi biskup Josip Juraj Strossmayer 1857. godine za potrebe smještaja bosanskih franjevaca, a s vremenom se koristila i u

36 Isto, 51.

37 Ukazivanje na potrebu za preseljenjem pojavljuje se u nekolicini članaka *Đakovačkog lista* počevši s prvom godinom djelovanja Muzeja. Vidi: Godišnjica otvorenja muzeja Đakovštine (21. 11. 1953., str. 3.); Tjedan muzeja i zaštite spomenika kulture i prirode (2. 10. 1954., str. 1.); Desetgodišnjica oslobođenja (30. 4. 1955., str. 1.); Kulturno-prosvjetni i naučno-istraživački rad Muzeja Đakovštine (2. 2. 1957, str. 3); Muzej Đakovštine (10. 8. 1957., str 3.-4.) i drugi.

druge vjerske svrhe. Franjevci su se kasnije preselili u Ostrogon te je u zgradu smještena biskupijska tiskara koja se od 1914. godine seli na prvi kat gdje će djelovati sve do 1948. godine. Nakon nacionalizacije 1960. godine neko je vrijeme u zgradi bila smještena i đakovačka pošta, kao i spomenuti Dom zdravlja. Od 1967. godine, uz Muzej Đakovštine na prvom katu, prizemlje je zauzimala i Financijska uprava grada.[38] Unatoč očitim problemima prouzrokovanih dijeljenjem zgrade, zaposlenici su smještaj ocijenili kao zasada zadovoljavajuće rješenje. „Na posljednjoj sjednici Općinske skupštine odlučeno je da se Muzeju ustupi veći dio prvog kata stare zgrade Doma zdravlja. To je, naravno, samo prva pomoć, jer to je tek prostor malo veći od onoga koji muzej sada posjeduje."[39] Pozitivan stav prema novostečenom prostoru proizlazio je iz poznavanja još teže financijske situacije ostalih muzeja Slavonije, ali i očekivanja skorog otkupa cijele građevine.[40]

Snažan potres iz 1964. godine učinio je veliku štetu na zgradi. Tadašnja arheologinja Branka Rauning svjedoči o problemima adaptacije prostora: „Više od godinu i pol trajala je borba za minimalna sredstva, kojima bi se oštećene prostorije koliko-toliko sanirale, te su u toku 1969. izvršeni najnužniji građevinski radovi na adaptaciji. Krajem aprila 1970. godine od Fonda za unaprijeđenje kulturnih djelatnosti općine Đakovo dobijena su financijska sredstva za postavljanje stalnih izložbi."[41] Stalne su izložbe zauzimale sveukupno sedam prostorija prvog kata. Kronološkim slijedom izloženi su arheološki nalazi, izložbeno oružje i ostali eksponati iz Zbirke NOB-a, a u potpunosti je namještena i građanska soba s kraja 19. stoljeća.[42] Preostale četiri prostorije zauzimala je prikupljena etnografska građa; tradicijski tekstil, vrste tkala, inventar seoskog stambenog prostora i slično. Privremene izložbe održavale su se relativno rijetko, ali dosljedno su popratile veće gradske ma-

38 B. UZELAC, Pedeset godina od osnivanja Muzeja Đakovštine, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 5/2001., 11.-12.

39 Vrijednost muzejske zbirke Đakovštine je velika, *Đakovački list*, 9. 6. 1967., 3.

40 „Većina muzeja u Slavoniji bori se s financijskim problemima, pitanjem stručnog kadra i problemom prostora, ne samo za izlaganje već za kancelarije i za deponiranje materijala. Muzeji u Osijeku, Požegi i Iloku u posebno teškoj su situaciji, a naša se muzejska zbirka nalazi u privatnoj zgradi. (...) To [preseljenje] je za nas sada veoma dobro rješenje, jer je u pitanju velika zgrada i mi se nadamo i vjerujemo da će u toku vremena ta zgrada biti predana Muzeju." Vidi: Vrijednost muzejske zbirke Đakovštine je velika, *Đakovački list.*

41 Krešimir PAVIĆ, Povijesni pregled muzejske djelatnosti u Đakovu, *Informatica museologica,* 3-4/1982., Zagreb, 24.

42 Vidi: Otvorena muzejska zbirka Đakovštine, *Đakovački list*, 7.8.1970., 3.

nifestacije i obilježile državne obljetnice.[43] Rad na lokalnoj povijesti, književnosti i umjetnosti dodatno se intenzivirao 1976. godine zapošljavanjem novog povjesničara, a tri godine nakon muzejski su tim činili, uz povjesničara, i arheolog i etnologinja. Takva će se koncepcija stručnih zaposlenika zadržati do danas.

Zbirke Muzeja su zaštićene po službenoj dužnosti i rangirane kao vrijednost B kategorije pri Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Osijeku, a jednako tako zaštićen je i arheološki lokalitet Štrbinci.[44] Od mnogobrojnih nalaza s lokaliteta vjerojatno najveći značaj imaju dvije plitice s pozlaćenim portretima rimskih mladenaca koje su u stalni postav Muzeja smještene 1970. godine.[45]

Krajem osamdesetih godina javlja se potreba za većim prostorom. Sve brojnija građa prerasta okvire depoa, a povećani broj zaposlenika zahtijeva i veći radni prostor. „Godine 1977. sve mjesne zajednice Đakova donose odluku o uvođenju mjesnog samodoprinosa u visini 2% tijekom 5 godina."[46] Budući da je jedna od namjena bila i doprinos kulturi, financijski je isplanirana sanacija muzejske zgrade te proširenje radnog prostora na potkrovlje i dvorište. U dvorištu su, prema programu, uz suvremeni sadržaj trebali biti postavljeni tradicionalni stambeni i gospodarski objekti čime bi Đakovo dobilo prvo etnografsko dvorište u Slavoniji. Proširivanjem projekta u pogledu dodavanja više seoskih kuća i funkcionalnih predmeta te ograđivanjem prostora tesanom hrastovinom realizirao bi se konačni plan uređenja dvorišta; „muzejski zaselak."[47]

U pokušajima potpune adaptacije zgrade koja ionako nije u potpunosti odgovarala uvjetima Muzeja dočekan je Domovinski rat 1991. godine. Veći dio zbirke premješta se u Hrvatski povijesni muzej, a Muzej Đakovštine nastavlja sa radom u onoj mjeri u kojoj to ratno vrijeme dozvoljava. Povremene izložbe, zapošljavanje novog povjesničara i dokumentiranje ratnih operacija

43 Vidi, npr.: U selima pokretna izložba, *Đakovački list*, 15. 1. 1965., 2., Izložba „Muzeja Đakovštine", *Đakovački list*, 30.4.1959., 3., *Đakovački vezovi - prigodna revija* (ur. Stjepan Rechner), 1970., 1.

44 B. UZELAC, Pedeset godina od osnivanja Muzeja Đakovštine, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 5/2001., 14.

45 Otvorena muzejska zbirka Đakovštine, *Đakovački list*

46 B. UZELAC, Pedeset godina od osnivanja Muzeja Đakovštine, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 5/2001., 14.

47 Kako do etnoparka?, *Đakovački list*, 13. 5. 1966., 4.

na području Đakova svjedoče o ustrajanjima na kontinuitetu djelovanja čak i takvim neprilikama.[48]

Ozbiljni se problemi pojavljuju u ožujku 1993. godine kada Biskupija đakovačka i srijemska službeno traži povrat zgrade. Nakon što je zahtjev prvobitno odbijen, u studenom 1993. godine Sekratarijat za privredu i društvene djelatnosti u Đakovu ukida rješenje Komisije za nacionalizaciju pri Narodnom odboru općine Đakovo iz 15. travnja 1960. godine te se tim činom ukida državno vlasništvo zgrade.[49] U obrazloženju odluke navodi se da organ koji ju je donio nije prigodom podnošenja zahtjeva imao u vidu *mnogobrojne dokaze* koji su naknadno priloženi u žalbi Biskupskog ordinarijata. Osnovni argument Biskupije bio je prethodno korištenje zgrade u vjerske svrhe, zbog čega se sukladno tadašnjem zakonu niti nije smjela nacionalizirati.[50] Krajnja je odluka da se zgrada zbog vlastitih potreba vraća prvotnom vlasniku, Biskupiji, koja inzistira da se Muzej premjesti što prije.

Slika 3. Ulica Stjepana Radića 9, zgrada Muzeja Đakovštine od 1994. do 2001. godine

48 B. BIJELIĆ, Diskontinuirani kontinuitet Muzeja Đakovštine, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 4/1997., 53.

49 B. UZELAC, Pedeset godina od osnivanja Muzeja Đakovštine, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 5/2001., 16.

50 B. BIJELIĆ, Diskontinuirani kontinuitet Muzeja Đakovštine, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 4/1997., 54.

Iako niti jedan od ponuđenih prostora nije zadovoljavao minimalne muzejske standarde, pravni pritisak na iseljenje prignao je tadašnjeg ravnatelja na potpisivanje dokumenta o dinamici iseljenja 15. ožujka 1994. godine.[51] Nova muzejska zgrada, derutna nefunkcionalna prizemnica, pokazala se vrlo skromnim rješenjem.

„Korisna površina iznosi samo oko 200 metara kvadratnih što nije ni izdaleka dovoljno za muzejsku djelatnost; podrum je vlažan i neuporabljiv, a njegovo eventualno isušivanje i adaptiranje je kompliciran i dugotrajan posao, a rezultati su uvijek problematični; sa stropova pada žbuka (...) to nikako nije cjelovito rješenje za Muzej."[52]

U vrijeme preseljenja u novi prostor rat je još uvijek trajao te su zbirke i dalje bile pohranjene u Hrvatskom povijesnom muzeju i ostalim područjima nezahvaćenim stradanjima. Unatoč nastojanjima ravnatelja da građa bude transportirana i pohranjena na donekle primjeren način u drvenim sanducima, u njihovom su nedostatku u zamjenu korištene obične kartonske kutije.[53]

Nedostatak uporabljivog prostora nije predstavljao veći problem sve dok 9. studenog 1994. godine nije primljen zahtjev iz Zagreba za povratkom građe u matični muzej pod izlikom *velikih problema* koje imaju u vlastitim depoima.[54] Budući da nova zgrada Muzeja Đakovštine nije imala slobodnog prostora u kojeg bi se zbirke mogle adekvatno smjestiti, Državna uprava za zaštitu kulture i prirodne baštine ipak sprječava preseljenje. Uzevši u obzir način transporta i pohrane građe, postaje očito da niti njezin ostanak izvan Đakova ne predstavlja adekvatno rješenje. Godinu dana kasnije Muzejski dokumentacijski centar moli gradonačelnika Đakova da ponudi rješenje spornom problemu te se građa postupno vraća krajem 1996. godine i u tri navrata tijekom 1997. godine.[55]

---

51 B. UZELAC, Pedeset godina od osnivanja Muzeja Đakovštine, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 5/2001., 16.

52 Isto.

53 B. BIJELIĆ, Diskontinuirani kontinuitet Muzeja Đakovštine, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 4/1997., 53.

54 Isto.

55 B. UZELAC, Pedeset godina od osnivanja Muzeja Đakovštine, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 5/2001., 16.

Tijekom odsustva većeg dijela fundusa muzejska se djelatnost nastavlja u nešto skromnijem obimu. Izložbe se baziraju na posuđenim materijalima na području povijesti i etnologije, a održavaju se i javne tribine na kojima se predstavlja suvremeno hrvatsko izdavaštvo.

Po konačnom povratku građe iz Hrvatskog povijesnog Muzeja traže se novi prostori koji se čine adekvatnima za postavljanje izložbi. U tu je svrhu u nekoliko navrata poslužio Časnički dom gdje su prezentirane izložbe poput „Tradicijsko rukotvorstvo - entitet hrvatskog naroda", „Odjeća i nakit hrvatskih žena" ili samostalnih izložba slika Edvarda Kužina Mateia te Slavka Tomerlina. Arheološko nalazište Štrbinci dobilo je dodatnu pozornost izlaganjem pronađenog materijala u kripti đakovačke katedrale Sv. Petra 1998. godine. Iskopavanja se nastavljaju i vrše se gotovo redovito, kako na Štrbincima tako i na Ivandvoru i u blizini crkve Svih Svetih.[56]

Ionako neophodno i očekivano preseljenje Muzeja ubrzano je 1998. godine kada zgrada mijenja vlasnika. „U raspadu Poljoprivredno industrijskog kombinata Đakovo zgrada je pripala novoosnovano trgovačkom društvu Đakovačka vina d.o.o. Tako su Đakovačka vina neko vrijeme ubirala zakupninu od Grada Đakova radi smještaja muzeja." Iste godine Ministarstvo financija Republike Hrvatske kupuje zgradu u koju će, nakon četverogodišnje renovacije i uz nju vezanih problema, Muzej biti konačno premješten.[57]

S mišlju rješavanja problema prostornog smještaja vlastitih zaposlenika, Ministarstvo financija odigralo je ključnu ulogu u konačnom preseljenju Muzeja Đakovštine. Zgrada bivšeg kotara u ulici Ante Starčevića 34 prelazi u vlasništvo grada Đakova koji ju dodjeljuje Muzeju, a dvorišni prostor ostaje predviđen za izgradnju prostora za zaposlenike Ministarstva financija. Brigu oko adaptacije postojeće zgrade preuzima Povjerenstvo osnovano pri Gradskom poglavarstvu, a financira se iz proračuna Ministarstva kulture. Radovi počinju 1. prosinca 2000. godine te se, uz manje stagnacije vezane uz nezakonitosti pri odabiru izvođača radova, nastavljaju do kraja 2001. godine. Sretna okolnost bila je odustajanje Ministarstva financija od zamišljene gradnje što je Muzeju omogućilo preuzimanje i dvorišnog dijela.[58]

---

56 B. UZELAC, Pedeset godina od osnivanja Muzeja Đakovštine, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 5/2001., 16.

57 Ž. LEKŠIĆ, O zgradama Muzeja Đakovštine od osnivanja do danas, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 10/2011., 37.-41.

58 B. UZELAC, Pedeset godina od osnivanja Muzeja Đakovštine, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 5/2001., 18

Zgrada današnjeg Muzeja Đakovštine bivša je zgrada Županijske kotarske oblasti te je u tu svrhu izgrađena krajem 19. stoljeća. Prema navodima M. Markovića, današnjoj je zgradi prethodila prizemnica iz 1856. godine u kojoj se deset godina nalazilo sjedište Virovitičke podžupanije. U razornom potresu iz 24. ožujka 1884. godine najviše su stradale javne zgrade, pa tako i podžupanijska. Pretpostavlja se da su posljedice potresa bile presložene i preskupe za restauraciju te se nadležni odlučuju za rušenje čitavog zdanja i gradnju novoga. Do tog se zaključka došlo usporedbom veličina tlocrta; prva je zgrada bila tlocrtnih dimenzija 23 × 13,40 metara, a druga 31 × 12 metara.[59]

Iz XI. Izvješća Upravnog odbora Županije virovitičke godina izgradnje saznaje se godina izgradnje nove zgrade: „Prošle godine sam spomenuo, da će se izgradnjom žup. sgrade u Đakovu, u kojoj je smješten stan kot. predstojnika, doskočiti neophodnim i tiesnim prostorijam, u kojim je sada smješten ured kr. kot. oblasti, a sada mogu da izvjestim, da je sgrada već pod krovom i da će se sa 1. srpnja 1897. predati namijenjenoj svrsi. Tako će kot. oblast dobiti dolične i prikladne prostorije za uredovnicu."[60] Zgrada Županijske kotarske oblasti od povijesne je vrijednosti kao dokument naglog razvoja Đakova nakon 1848. godine koji, uz to što je biskupski posjed, postaje i sjedište jednog od šest županijskih kotara.[61] Zanimljivo je spomenuti da je zgrada 1. prosinca 1898. godine spojena s državnim telefonom Osijek-Đakovo što ju to vrlo vjerojatno čini i prvom zgradom sa telefonskim priključkom u Đakovu.[62]

Osim povijesne važnosti, zgrada Kotarske oblasti gradu je iznimno važna i kao primjer monumentalnog historicizma, odnosno pravilne primjene klasicističke arhitekture koja govori o funkciji zgrade. Na osnovu predočene dokumentacije i iznesenih činjenica, Stručno povjerenstvo za utvrđivanje svojstva kulturnog dobra u rujnu je 2008. godine na osnovu članka 5. Pravilnika o Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske utvrdilo da zgrada današnjeg Muzeja Đakovštine, a bivše kotarske oblasti, ima svojstvo kulturnog dobra. Sukladno tome, određen je njezin upis u Registar kulturnih dobara Republike

59 Ž. LEKŠIĆ, O zgradama Muzeja Đakovštine od osnivanja do danas, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 10/2011., 37-38.

60 Isto, 38.

61 Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel Osijek, Potvrda o statusu kulturnog dobra za zgradu Muzeja Đakovštine, 2012.

62 Ž. LEKŠIĆ, O zgradama Muzeja Đakovštine od osnivanja do danas, *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 10/2011., 39.

Hrvatske, odnosno Listu zaštićenih kulturnih dobara. Ovom odlukom utvrđen je i sustav mjere zaštite kulturnog dobra koji nalaže da se zaštitni i drugi radovi na građevini mogu poduzeti samo uz prethodno odobrenje nadležnog tijela. Osim toga, vlasnik zgrade dužan je provoditi sve mjere zaštite koje se odnose na održavanje, a koje odredi nadležno tijelo, te je kulturno dobro zabranjeno učiniti predmetom kupoprodaje.[63] Adaptacija ili revitalizacija zgrade bivšeg kotara vjerojatno je najbolji đakovački primjer suvremene zaštite graditeljskog nasljeđa njegovim uključivanjem u svakodnevnicu i posljedičnim osiguravanjem uvjeta trajnog očuvanja.

Danas zaštićena građevina iz 1896./1897. godine slobodnostojeća je jednokatnica građena u stilu klasicizma. Njezino simetrično pročelje sa dvije rizalitne istake na krajevima ukrašeno je tipično klasicističkim, žbukanim, dekorativnim elementima. Za razliku od pročelja, bočne strane zgrade i začelje ostavljeni su bez ukrasa. Svaki od rizalita na rubovima je dodatno naglašen rustičnim lezenama, te je nositelj dvaju korespondirajućih prozora na svakoj etaži. Prozori prizemlja su dvokrilni, omeđeni plitkim žbukanim okvirom, a iznad njih je izveden jak isprekidani nadprozorni vijenac koji nosi zaglavni kamen iznad svakog od prozorskih okvira. Prozorni vijenac na prvome katu nastavlja se na vijenac atike od kojega je odijeljen većom istakom. Ulaz u zgradu postavljen je u središte pročelja tako da dominira svojom veličinom, dekoracijom i položajem. Drvene vratnice oblikovane su i dekorirane u klasicističkom stilu, uokvirene žbukanim okvirom s trokutastim zabatom unutar kojega je izveden grb.

Osmogodišnji boravak u derutnoj građevini izvan svih muzeoloških standarda završava 2002. godine. Idejni projekt za prostornu koncepciju i oblikovanje stalnog postava Hrvatsko muzejsko vijeće je prihvatilo tek nakon naknadnih dorada, a takav će projekt naposljetku biti nešto drugačiji od onoga kakav je realiziran. Razlog tome treba potražiti u nepredviđenoj stagnaciji radova zbog nedostatka prostornog koncepta, čime je Grad Đakovo potaknut na što hitriju obnovu unutrašnjosti bez stručnog mišljenja. Prilikom prilagođavanja Muzeja novoj zgradi i naknadnoj izradi prostornih koncepcija u obzir su dolazile samo manje preinake.

Prva muzejska koncepcija koju potpisuje Mario Beusan u srpnju 2002. godine u prizemlju predviđa dva stalna postava; prikaz kulturno-povijesnog

63 Potvrda o statusu kulturnog dobra za zgradu Muzeja Đakovštine

razvoja Đakova u lijevom krilu i etnološki postav u desnom krilu.[64] Na katu se u lijevom dijelu pročelnih prostorija trebao nalaziti postav arheologije, a u desnom višenamjenska dvorana i salon za VIP goste. Sve prostorije prema začelju predviđene su za upravu i kustose, dok je uz istočno pročelje zgrade planirano transparentno dizalo za pristup invalida na prvi kat. Zbirke su se u prvoj fazi realizacije planova trebale nalaziti u potkrovlju, što bi kasnije zamijenila dvorišna zgrada sa adekvatnim depoima. Izgradnja zgrade u dvorištu omogućila bi oslobađanje potkrovlja u kojemu bi se uredila galerija za stalni postav slika iz fundusa i odgovarajući prostor za povremene izložbe, a višenamjenska dvorana bi bila muzejska predavaonica i prostor za skupove.[65] „Uz nekoliko posve malih zahvata," kako Beusan navodi, u muzejskom bi prostoru bio ostvaren kružni tok posjetitelja.

Slika 4. Zgrada Muzeja Đakovštine od 2002. do danas

Iako će se osnovna prostorna koncepcija u pogledu smještaja stalnih postava i prostorija za osoblje unutar zgrade ostvariti, prijedlog za koncipiranje

64 Mario BEUSAN, *Prostorna koncepcija stalnog postava - Kulturno povijesni razvoj Đakova*, 2005., elaborat

65 M. BEUSAN, Isto

stalnog postava po zbirkama prvotno nije prihvaćen. Po primitku sinopsisa za izradu stalnih postava Ivo Maroević u recenziji prijedloga navodi: „Iako je predloženi stalni postav po zbirkama legitiman, mislim da nije primjeren u predloženom obliku. Nedostaje im cjeloviti koncept koji bi se tada razrađivao po zbirkama ili na neki drugi način." (...) Predložena muzeološka koncepcija stalnog postava Muzeja Đakovštine nije prihvatljiva u obliku u kojem je izrađena.[66] Tek mjesec dana kasnije, 6. kolovoza 2002. godine, Maroević će sam ponuditi prijedlog uređenja Muzeja, uz određene opaske na planu prostorne organizacije. Njegova je osnovna zamjerka organizacija rasporeda sadržajnih sklopova koje smatra neprimjerenima utoliko što ne odgovaraju optimalnom odnosu otvorenih, poluzatvorenih i zatvorenih sadržaja koji bi trebao biti u omjeru 1:1:1. Osim toga, u slučaju Muzeja posjetitelju je dostupan svaki dio prostora te je na taj način kompromitirana zaštita muzejskih predmeta. Pohranjivanje građe u potkrovni prostor na postojećem stupnju uređenja ocijenio je u potpunosti neprimjerenim. Predlaže uređivanje potkrovlja za određene sadržaje i podjelu zgrade projektantskim putem na tri zone u kojima se pravci kretanja posjetitelja, muzejskog osoblja i muzejskog materijala u pravilu ne bi presijecali. Zaključak je da Zgrada Muzeja Đakovštine u sadašnjem trenutku nije primjerena muzejskoj namjeni te da traži vrlo preciznu projektnu dokumentaciju za preoblikovanje. Maroević podržava korištenje zgrade kao privremeno rješenje, ali uz pretpostavku da se što prije pristupi izradi projektne dokumentacije koja će omogućiti logični raspored prostora. Naglašava da projekt mora izraditi iskusni projektant uz obavezno konzultiranje posebne radne grupe koja bi sudjelovala u definiranju i potvrđivanju projektantskih etapa.[67]

Preventivno konzerviranje muzejskih predmeta proces je konstantne brige za održavanje stanja muzejske građe i čini jednu od osnovnih funkcija muzejske ustanove. Ono se sastoji od osiguranja odgovarajućeg korištenja, rukovanja, transportiranja i osiguranja odgovarajućeg načina čuvanja u čuvaonici i izložbenim dvoranama.[68] Svrha zaštite predmeta je očuvanje njegovog

66 Ivo MAROEVIĆ, *Recenzija prijedloga stalnog postava Muzeja Đakovštine, Đakovo*, 2002., Muzej Đakovštine Đakovo, elaborat

67 Ivo MAROEVIĆ, Prijedlog uređenja Muzeja Đakovštine, Đakovo, 2002., Muzej Đakovštine, Đakovo, elaborat

68 Denis VOKIĆ, Preventivno konzerviranje slika, polikromiranog drva i mješovitih zbirki, Zagreb, 2007., 9.

izvornog stanja, usporavanje procesa starenja ili drugih promjena kako bi se predmet u što boljem stanju prenio budućim naraštajima.

U prijedlogu uređenja Muzeja Đakovštine Maroević prenosi potrebe vezane za preventivnu zaštitu muzejske građe koju je izradio Želimir Laszlo iz Muzejskog dokumentacijskog centra na osnovi analize Muzeja. U skladu s provedenom analizom Laszlo smatra da bi za Muzej trebalo osigurati:

- „Zaštitu predmeta na izložbama od intenzivnog svjetla i UV zračenja, i to filterima za UV na prozorima i izvorima umjetnog svjetla bez UV zračenja s mogućnošću reguliranja količine svjetlosti 50-150 luxa.

- Zaštitu predmeta od nepovoljne kriptoklime na način da se mjernim instrumentima prati kretanje odnosa temperature i relativne vlage (Rh) u izložbenim prostorima i čuvaonicama te da se eventualni nepovoljni uvjeti korigiraju.

- Zaštitu od aerozagađenja kontroliranom izmjenom zraka u čuvaonicama, barem onih osjetljivih materijala kao što su metal, papir i tekstil.

- Olakšavanje unutarnjeg transporta muzejske građe dobrom horizontalnom povezanošću, priručnim dizalima ili opremom za transport građe.

- Osiguranje prostora za dezinsekciju i dezinfekciju materijala koji ulazi u muzej te djelomičnu karantenu zbog sprječavanja zaraze postojeće uređene građe."[69]

Iako Vokić opominje da „Nedostatak sredstava ili neodgovarajuće financiranje ne mogu biti izgovor za ignoriranje preventivnog konzerviranja,"[70] u slučaju Muzeja Đakovštine ta je zadaća stavljena u drugi plan kako bi se financijski u potpunosti posvetili adaptaciji nove zgrade i izradi stalnog postava. Dakako, čekajući na odobrenje sredstava za udovoljavanje propisanim mjerama zaštite zbirke se čuvalo težeći najboljem, u praksi mogućem, ishodu. Tek će se 2015. godine izgradnjom dvorišne zgrade omogućiti vrlo dobri uvjeti za konzerviranje, pa i restauriranje građe.[71] Izgradnja dizala do sada nije ostvarena.

69 I. MAROEVIĆ, Prijedlog uređenja Muzeja Đakovštine, Đakovo, 2002., Muzej Đakovštine

70 D. VOKIĆ, Preventivno konzerviranje slika, polikromiranog drva i mješovitih zbirki, 10.

71 Borislav BIJELIĆ, Diskontinuiranom kontinuitetu Muzeja Đakovštine došao je kraj, *Revija Đakovačkih vezova,* 50/2016., 131.

Stalni postavi

Bila ona stalna ili ne, izložbu sa pripadajućim eksponatima moguće je shvatiti kao osnovni oblik komunikacije između muzeja i posjetitelja. Tumačenje poruke koju kustosi prenose odabirom eksponata i izgledom izložbe u cjelini uvelike ovisi o osobnom iskustvu, interesu ili prethodnom znanju primatelja poruke, odnosno posjetitelja pojedinca. Svatko na izložbi može naći nešto u čemu pronalazi posebnu poruku, bez obzira na to poklapa li se ona s intencijama kreatora izložbe ili ne, što je dodatna potvrda da komunikacija nastaje kao rezultat individualnih sklonosti primatelja.[72] Odabir poruke koju se želi poslati ovisit će o kustosu, a njezino geografsko, vremensko i tematsko omeđenje odredit će specijalizacija muzeja. U slučaju Muzeja Đakovštine to je zavičajna povijest, odnosno povijest grada Đakova i njegove okolice.

Privremene izložbe koje Muzej organizira uz manje su iznimke vezane za zavičaj, a stalni postavi orijentirani su isključivo na njega. Prva otvorena stalna izložba bila je ona etnološkog materijala. Vrlo brzo uslijedio je i kulturno-povijesni stalni postav, a odnedavno (svibanj 2017. godine), i arheološki. Dakako, svemu tome je prethodila adaptacija već postojeće zgrade bivšeg kotara u prostor primjeren muzeološkim standardima.

U listopadu 2002. godine ravnateljici Muzeja upućen je službeni dopis u kojemu Hrvatsko muzejsko vijeće pozitivno ocjenjuje dosadašnje napore oko izrade muzeološke koncepcije i predlaže da se do iduće sjednice dostavi dorađena verzija koncepcije u skladu s primjedbama i preporukama recenzenta. Finalna koncepcija poslana je u studenom iste godine, a prihvaćena na 19. sjednici vijeća 25. studenog 2002. godine. U istom se dopisu predlaže osnivanje stručnog povjerenstva za praćenje rada na realizaciji stalnog postava u sastavu stručnjaka sa Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Muzeja Slavonije u Osijeku i Muzeja grada Zagreba.

Prihvaćena i realizirana koncepcija u stalnom postavu predviđa prikazivanje povijesti Đakovštine i najznačajnijih sadržaja seoskog i gradskog života kroz niz tematskih sklopova.[73] U skladu s raspoloživom građom predviđena su četiri tematska bloka koji obrađuju područja etnologije, povijesti, arheologije i umjetnosti. Prva dva postava za javnost su otvorena 2005., odnosno

72 I. MAROEVIĆ, *Uvod u muzeologiju,* 200.-220.

73 B. UZELAC, Stalni postav - Muzeološka koncepcija, 9., elaborat

2006. godine, a arheološki tek 2017. godine nakon prestrukturiranja lijevog krila prvog kata. Zbirka likovne umjetnosti do danas nije dobila adekvatan prostor u kojemu bi mogla biti trajno izložena. Inicijalni idejni smještaj stalnog postava likovne umjetnosti bila je, i danas prazna, dvorana na prvom katu čije je postojanje prijeko potrebno za održavanje privremenih izložbi. Usprkos značajnom prostornom skraćenju dvorane, u koncepciji je planiran i prostor za primanje gostiju muzeja, opremljen u stilu građanske sobe s prijelaza 19. u 20. stoljeće koji bi uz funkciju bio i svojevrsni izložak. Uviđanjem važnosti dvorane, od ovog se dijela projekta odustalo.

**

U prihvaćenoj muzeološkoj koncepciji iz 2002. godine definirano je da će se etnološka građa izložiti tematski i kronološki počevši od druge polovice 19. stoljeća te je u nekoliko rečenica stavljen naglasak na tradicionalni tekstil kao najbrojniji dio zbirke, budućih eksponata.[74] U listopadu 2004. godine na temelju sadržajne koncepcije etnologinje Muzeja, inženjer arhitekture Mario Beusan izradio je prostornu koncepciju stalnog postava etnološke zbirke prema kojemu je postav, uz manje iznimke, konačno i realiziran zahvaljujući sredstvima Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Grada Đakova.[75]

Postav je smješten u sedam prostornih jedinica istočnog dijela, odnosno desnog krila prizemlja zgrade. Smještajem izložbenih elemenata prostor hodnika preoblikovan je u tri izložbena dijela, pa je time dobiven izložbeni prostor koji se sastoji od sveukupno devet prostorija.[76] Tok posjetitelja kroz postav je kružni, a započinje uvodnim plakatom i interaktivnom kartom s prikazom Đakovštine i pripadajućih sela. U prvom izložbenom bloku je fotografijama i maketama u vitrini prezentirana tema tradicijske stambene arhitekture Đakovštine. Među seljačkim kućama Đakovštine razlikuju se tri osnovne skupine. Prvu čine kuće pravokutnog tlocrta s trijemom koji se pruža po dužini kuće, a pročeljem su okrenute prema ulici i otvorene dvama manjim prozorima i, povremeno, ulaznim vratima. Druga je skupina kuća dužom stra-

74 Isto, 9.-12.

75 Branka UZELAC, *Vodič kroz stalni postav Muzeja Đakovštine Đakovo*, Etnološki odjel, Đakovo, 2011., 9.

76 Mario BEUSAN, Detaljni nacrti za oblikovanje stalnog postava etnologije, 2004., Muzej Đakovštine Đakovo, elaborat, 1.

nom okrenuta prema ulici, s time da organizacija prostora ostaje ista kao u prvom tipu. Treću grupu čine takozvane *kuće u ključ* koje su najraznovrsnije, a povezane su s doseljavanjem Nijemaca na prostor Đakovštine.

Dijelovi etnološkog postava

Veći dio prve prostorije zauzima tema tekstilnog rukotvorstva i ukrašavanja tekstila obrađena na plakatima. Osim toga, izloženo je temeljno žensko i muško ruho i primjeri zlatoveza, a u središte prostorije prikladno je postavljen tkalački stan. Njegovo je korištenje tradicionalno vezano za zimski dio godine kada nema velikih radova na polju. Činio je vrlo bitan segment gotovo svakog kućanstva i često bi se u kući moglo naći po nekoliko tkalačkih stanova, ovisno o broju žena domaćinstva.[77] U sljedećem prostoru uz pomoć odjevene lutke prikazan je djevojački ophod Ljelje iz Gorjana vezan uz blagdan Duhova. Tradicija je 2009. godine upisana na UNESCO-vu Reprezentativnu listu nematerijalne baštine svijeta.[78] Jedan od značajnijih životnih običaja, svadba, prikazana je scenom u sobi u kojoj se mladenka odijeva uz pomoć starije žene. Ova tema zauzima čitavu treću prostoriju, a prezentirana je montažom replike tradicionalne sobe kroz čiji je prozor moguće trodimenzionalno doživjeti scenu. Pučka pobožnost i pogrebni običaji obrađeni kao zasebna cjelina kroz rekonstrukcije drvenih grobnih križeva i tradicijsku odjeću vezanu uz žalovanje. U sljedeće dvije prostorije prikazana su dva najvažnija godišnja vjerska običaja; Božić je prezentiran kroz scenu obitelji oko stola, a Uskrs dvjema svečano odjevenim lutkama, djevojkama koje idu u crkvu. Površinom manji međuprostor je iskorišten za izlaganje raznovrsnog posuđa vezanog uz

77 B. UZELAC, *Vodič kroz stalni postav Muzeja Đakovštine Đakovo*, 39.-41.
78 Isto, 47.

tradicijsku prehranu, a tema obrade zemlje i gospodarstva kao zasebna cjelina izložena je u sljedećoj prostoriji kroz pripadajuće plakate i izloženo oruđe. Na izlazu iz postava prikazana je povijest smotre folklora Slavonije i Baranje „Đakovački vezovi" koja se tradicionalno od 1967. godine održava u gradu svakog srpnja.

Kulturno-povijesna zbirka Muzeja raspolaže povijesnim namještajem, cehovskim zastavama i nizom građanskih uporabnih predmeta; oružjem, ispravama, knjigama i fotografijama, prvenstveno iz 19. i 20. stoljeća iz Đakova i okolice.[79] Prilikom odabira budućih eksponata vodilo se računa o broju i kvaliteti građe te veličini i strukturi prostora, a isti su parametri pomogli pri odluci strukturiranja postava kronološki i tematski.

Detaljni nacrti za oblikovanje stalnog postava iz listopada 2005. godine predvidjeli su postavljanje izložbe u četiri prostorije i hodniku lijevog krila prizemlja zgrade. Kao i u slučaju etnološkog postava, korištenjem hodnika postignuto je kružno kretanje posjetitelja koje prikladno započinje suvenirnicom i završava izlogom za suvenire. Prva cjelina obrađuje povijest Đakovštine od 13. do 40-ih godina 20. stoljeća, a zauzima dvije prostorije i hodnik. U prvoj prostoriji obrađena je najstarija povijest Đakova, osmanski period te povijesni razvoj grada u 17. i 18. stoljeću. Jedan od vrjednijih eksponata je pismo biskupa Ponse datirano u Đakovu 8. svibnja 1252. godine koje je najstariji fizički sačuvan srednjovjekovni dokument napisan u gradu. Riječ je o korespondenciji crkvenih službenika koja se odvijala nedugo nakon darivanja đakovačkog posjeda biskupu Ponsi 1239. godine, čime je Đakovo bitno određeno do današnjih dana. Ubrzani razvoj naselja prekinut je osmanskim osvajanjima u 16. i 17. stoljeću. O ovom razdoblju grada u Muzeju svjedoči dokument iz 1624. godine iz kojega je čitljiv spor oko posjeda u neposrednoj blizini Gorjana.[80] Pisani je dokument jedan od brojnih koje je Muzej Đakovštine posudio za potrebe izložbe *Slavonija, Baranja i Srijem - vrela europske civilizacije* te je kao takav i uvršten u službeni katalog izložbe.[81] Izgon Osmanlija i 18. stoljeće prezentirani su kroz rad biskupa Đure Patačića (1703.-1716.), Petra Bakića (1716.-1749.), Antuna Ćolnića (1751.-1773.) i

79 B. UZELAC, Stalni postav - Muzeološka koncepcija, 9.

80 Borislav BIJELIĆ, Vodič kroz stalni postav kulturno povijesnog razvoja Đakova, Đakovo, 2013., 12.-27.

81 *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije,* katalog izložbe, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2009., 218

Franje Krtice (1773.-1805.) na odgovarajućim plakatima, a ključni eksponat ovog razdoblja čini veduta Đakova koja neprecizno, ali informativno prikazuje glavna arhitektonska dostignuća onovremenog grada. Početak 19. do 40-ih godina 20. stoljeća ponovno je označen djelatnošću istaknutih biskupa, ovoga puta Antuna Mandića (1806.-1815.) i Josipa Jurja Strossmayera (1849.-1905.). Budući da se u Đakovu osim Muzeja Đakovštine nalazi i Spomen-muzej biskupa Josipa Jurja Strossmayera, značaj biskupa-političara predstavljen je tek njegovom bistom koju potpisuje Rudolf Valdec i maketom đakovačke katedrale te je ukomponiran u širi kontekst razvoja grada preko tekstova na plakatima.[82]

Dvije cjeline unutar povijesnog postava

U idućoj je prostoriji i hodniku prezentiran uspon građanskog sloja tijekom 19. i prvim desetljećima 20. stoljeća s naglaskom na školstvo, razvoj obrta i rad pojedinih udruga. Ovdje se mogu pronaći cehovske zastave, drvene cehovske ladice, majstorske povelje i listovi, plakati i ostali materijal koji olakšava „pričanje priče" o odabranim tematskim cjelinama.[83] Preostali dio postava čine dvije prostorije posvećene građanskom salonu i Domovinskom ratu. Rekonstruirani salon je u drugoj polovici 19. stoljeća bio središnja prostorija kuće imućnog građanstva. Salon u stalnom postavu Muzeja nije pripadao jednoj određenoj obitelji, već je skup predmeta koji su nekoć bili sastavni dijelovi interijera domova uglednih Đakovčana. Osim namještaja, klavira i ukrasne lampe, u salonu su predstavljeni portreti đakovačkog suca

82 B. BIJELIĆ, Vodič kroz stalni postav kulturno povijesnog razvoja Đakova, 30.-39.

83 Isto, 40.-59.

Janka Janošića i supruge Matilde rođ. Pavianović iz oko 1872. godine, radovi Franje Giffingera.[84] Prostorija koja problematizira temu Domovinskog rata u Đakovu prikladno je obojena crvenom bojom, a izložene eksplozivne naprave, fotografije i uporabni predmeti hrvatske vojske popraćeni su video snimkom ratnih stradavanja.

Otvaranje stalnog postava etnologije i kulturne povijesti popraćeno je izdavanjem dvaju trojezičnih vodiča koji redoslijedom prostornog razmještaja nude nešto opširniji uvid u eksponate. Budući da je arheološki postav za javnost otvoren tek početkom svibnja 2017. godine, vodič za njega još nije realiziran.

Pristupanje izradi arheološkog postava u lijevom krilu prvog kata moglo je započeti tek nakon izgradnje dvorišne zgrade u koju su premještene zbirke. Još je 2002. godine u muzeološkoj koncepciji stalnog postava predviđeno prestrukturiranje prvog kata kako bi odgovarao uvjetima izložbe, a definiran je i način izlaganja eksponata koji bi bio „kombinacija materijala izloženih u vitrinama i adekvatne interpretacije kolor-print posterima."[85] Uz manje preinake u načinu prezentacije građe, postav je realiziran prema inicijalnoj ideji. Predstavljena zbirka arheoloških nalaza rezultat je višegodišnjih iskopavanja na preko trideset lokaliteta u okolici Đakova, od sveukupno njih preko sto zabilježenih. Tristotinjak odabranih izložaka podijeljeni su u tri vremenska odsjeka; prapovijest, antika i srednji vijek te smješteni u ukupno sedam prostorija. U prvoj izložbenoj cjelini kao najstariji izlošci prezentirani su ulomci stijena s fosilnim ostacima mekušaca iz vremena Panonskog mora. Na njih se nadovezuju kulture mlađeg kamenog i bakrenog doba uz poseban naglasak na korištene kamene alatke. U središtu prostorije omogućeno je sjedenje za nekolicinu posjetitelja kako bi se vodstvo učinilo ugodnijim. Prelaskom u iduću prostoriju posjetitelj se susreće sa idealnom rekonstrukcijom kuće Lasinjske kulture i u nju prigodno smještenom keramikom koja je posuđena iz Muzeja Slavonije u Osijeku. Kroz nekolicinu eksponata i plakata s tekstom zastupljeni su i brončano i željezno doba. Sljedeća tematska cjelina prikazuje antičko razdoblje s fokusom na 4. stoljeće kroz materijal prikupljen istraživanjem arheoloških lokaliteta Štrbinci i Ivandvor. U trećoj prostoriji se nalaze dva pozlaćena dna plitica iz 4. stoljeća pronađena na Štrbincima i zabat grobnice

84 Isto, 74.-75.

85 B. UZELAC, Pedeset godina od osnivanja Muzeja Đakovštine u: *Zbornik Muzeja Đakovštine 5,* Đakovo, 2001.,12.

s freskom. Vrijednost pozlaćenih plitica prepoznata je i u širim krugovima istraživača, zbog čega su plitice uvrštene u katalog izložbe „Slavonija, Baranja i Srijem - vrela europske civilizacije" sa popratnim tekstom: „Među mnoštvom nalaza pronađenih dosad na Štrbincima, većina spada u prosječnu provincijalnu građu, ali izdvajaju se dva iznimna primjerka - dvoslojna pozlaćena staklena dna. S obzirom na ukupno pet pronađenih komada u čitavoj Panoniji (2 Mađarska, 1 iz Petovija te 2 sa Štrbinaca), dva primjerka na jednom nalazištu predstavljaju neočekivanu raskoš."[86] Izgled jedne od plitica odabran je za logo Muzeja koji je i u trenutnoj uporabi.

Treća i posljednja izložbena cjelina obrađuje srednjovjekovnu Đakovštinu počevši od 7. i 8. stoljeća. Kroz dio hodnika i dvije prostorije većinski su izloženi grobni nalazi s lokaliteta Đakovo - Župna crkva, a postav završava 16. stoljećem i dolaskom Turaka.

Antički dio arheološkog postava

Iako je muzeološkom koncepcijom stalnog postava još 2002. godine predviđeno stalno i javno smještanje dijela likovne zbirke u višenamjensku dvoranu na prvom katu do realizacije plana još nije došlo, a dokle god je dvorana jedini prostor u kojemu je moguće održavati privremene izložbe, vjerojatno niti neće. Ivo Maroević je potkrovni prostor zgrade Muzeja prozvao neprimjerenim za pohranjivanje građe na postojećem stupnju uređenja, ali ostavlja mogućnost uređivanja potkrovlja za neke druge sadržaje.[87] Prema tome, jedini prostor koji bi eventualno mogao biti prilagođen smještaju stalnog postava

86 *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, 122.

87 I. MAROEVIĆ, *Recenzija prijedloga stalnog postava Muzeja Đakovštine*, 1.-2.

likovne zbirke su potkrovlje ili izgradnja potpuno nove zgrade u dvorištu. Obzirom na recentan datum otvaranja stalnog postava arheologije, kao i nedavnu izgradnju dvorišne zgrade u funkciji depoa, nije za očekivati da će se stalna izložba likovne zbirke realizirati u bliskoj budućnosti.

Likovna zbirka nastajala je usporedno s razvojem Muzeja i danas broji oko 250 slikarskih i kiparskih ostvarenja čiji su autori na neki način vezani uz Đakovo i Đakovštinu. Iako stalna izložba zbirke ne postoji, Muzej aktivno organizira privremene izložbe slika koje je moguće posjetiti otprilike mjesec dana nakon njihova otvaranja. Tijekom siječnja i veljače 2012. godine organizirana je izložba pod nazivom „Akvizicije umjetničke zbirke 2002.-2012." na kojoj su javnosti predstavljena najbolja likovna ostvarenja koje je Muzej prikupio unutar deset godina rada u novoj zgradi.[88] Prikupljanje se uglavnom bazira na poklonima, donacijama ili nešto rjeđe, otkupima. Na taj je način Muzej došao u posjed radova Tihomira Lončara, Stjepana Jozića, Željka Mucka, Miroslava Benakovića i drugih. Osim toga, Muzej je u posjedu slika đakovačkih akademskih slikara Hrvoja Duvnjaka, Ivana Germovšeka, Marije Adrić i dizajnerice Vesne Kolobarić, a navedeni su i nekoliko puta imali priliku izlagati radove na privremenim izložbama. Od nešto starijih umjetnina Muzej posjeduje slike Ivana Tišova iz 1920-ih godina, Franje Arpada Mesaroša iz sredine 20. stoljeća i slike Zdravka Čosića i Ljerke Njerš iz 1970-ih godina.

Osim kataloga pojedinih izložbi, zasada ne postoji jedinstvena publikacija koja se bavi likovnom zbirkom Muzeja Đakovštine. Treba naglasiti da je veliki pomak u načinu čuvanja svih zbirki, pa tako i likovne, napravljen 2015. godine izgradnjom dvorišne zgrade sa restauratorskom radionicom i depoima kada je zaštita napokon zadovoljila standarde propisane 2002. godine.

**

Smještajem Muzeja Đakovštine u zgradu primjerenu muzeološkoj djelatnosti i otvaranjem stalnog postava ostvarene su pretpostavke za daljnje promišljanje odnosa prema posjetiteljima. U objavljenim skicama razvoja Muzeja od 2015. do 2020. godine sadašnji ravnatelj predviđa „...da bi Muzej morao biti čvršće povezan sa Turističkom zajednicom grada Đakova i kao takav u

88 *Akvizicije umjetničke zbirke 2002.-2012.*, katalog izložbe, Muzej Đakovštine, Đakovo, 2012.

potpunosti involviran u turističku ponudu grada i regije."[89] Osim turističkog, prepoznat je i edukativni potencijal ustanove koji se ostvaruje u bliskoj suradnji Muzeja sa školama Đakova i okolice. Zbog čestih organiziranih vodstava učenika osnovnih i srednjih škola, oni su ujedno postali i najbrojnija dobna skupina posjetitelja. Muzej Đakovštine u tome nije izdvojen slučaj. Već se neko vrijeme muzeji svojoj brojnoj mladoj publici prilagođavaju kroz uzrastu primjerene tiskovine kao što su „katalozi povremenih izložbi za djecu, publikacije koje dokumentiraju njihove izložbe, vodiči po stalnom postavu muzeja, muzejske slikovnice, edukativne igrice, slagalice i puzzle te multimedijski CD-ovi koji se sadržajem oslanjaju na muzejsku baštinu."[90] Veliki nacionalni muzeji sasvim sigurno imaju više sadržaja koji bi se mogli staviti u željeni format, ali primjer radionica za djecu koje organiziraju Muzej grada Iloka ili Muzej Slavonije svjedoče o mogućnostima prilagodbe na gradskom, odnosno zavičajnom nivou.

Osim mladih, Muzej bi se mogao orijentirati i na rad s osobama s posebnim potrebama. „U muzejske pedagoške programe sve se više uključuju i osobe s posebnim potrebama kojima je dolazak u muzej i sudjelovanje u radionicama dio terapijske pomoći u cilju poticanja socijalizacije i integracije u društvo."[91] Pozitivan primjer poput onog iz Hrvatskog prirodoslovnog muzeja ipak bi se nešto teže integrirao u rad Muzeja Đakovštine zbog nepristupačnosti prvom katu koja nužno isključuje osobe s poteškoćama tjelesne mobilnosti. Realizacija petnaest godina planiranog dizala mogla bi omogućiti rad i sa ovim skupinama posjetitelja.

Zaključak

Povijest razvoja Muzeja Đakovštine svjedoči o problemima s kojima se susreće obimom građe i osobljem manji te financijama skromniji zavičajni muzej u nastanku. U đakovačkom slučaju, glavni inicijatori osnivanja Muzeja bili su organizirani lokalni zaljubljenici u baštinu sa osviještenom važnosti o brizi za nju. Uz odobrenje Grada, naporima prve ravnateljice, tadašnjeg mu-

89 Borislav BIJELIĆ, Skica strategije razvoja Muzeja Đakovštine 2015.-2020., *Zbornik Muzeja Đakovštine,* 12/2015, 385

90 Tončika CUKROV, Vodiči po muzeju za djecu - muzejska pedagogija danas, *Informatica museologica* 40/ 2010.

91 Renata BREZINŠČAK, Muzejske aktivnosti kao terapijska pomoć osobama s posebnim potrebama: primjer iz Hrvatskoga prirodoslovnog muzeja, I*nformatica museologica* 40/2010., 118.

zejskog osoblja i „Društva ljubitelja starina," prije više od pola stoljeća prikupljeni su predmeti kojima su isprofilirane četiri osnovne zbirke: etnološka, kulturno-povijesna, arheološka i likovna. Narednih pedeset godina djelovanja Muzeja, uz primjetne će pomake u stručnosti zaposlenika i muzeološkoj praksi, ipak proteći u gotovo neprekinutoj potrazi za adekvatnim rješenjem prostora Muzeja. Za struku najteže razdoblje Muzeja započinje Domovinskim ratom kada se veći dio zbirke pred ratnim razaranjima sklanja u Hrvatski povijesni muzej, a nastavlja se tijekom druge polovice devedesetih godina sukcesivnim povratkom muzejske građe u Đakovo. Slijedi pronalaženje adekvatnog prostora za smještaj Muzeja i njegovo preseljenje u bivšu zgradu kotara u Starčevićevoj ulici koja je nakon adaptacije zadovoljavala osnovne muzeološke standarde. Ubrzo nakon adaptacije prišlo se ostvarivanju stalnog postava. Prvo je 2005. godine otvoren etnološki dio postava, zatim kulturno-povijesni 2006. godine, dok je posljednji, arheološki postav, otvoren u svibnju 2017. godine.

Rješavanjem fundamentalnih problema svoga opstanka i otvaranjem stalnog postava, kao i izgradnjom nove zgrade u kojoj je smještena knjižnica i muzejski depoi, Muzej Đakovštine stvorio je osnovne pretpostavke za posvećivanje većeg prostora *komunikaciji* s posjetiteljima kao novo-propisanoj funkciji muzeja iz 2007. godine. Današnje se djelovanje Muzeja sve više fokusira na odnos s posjetiteljima na planu redovnih privremenih izložbi, školskih vodstava unutar i izvan Muzeja, obilježavanja gradskih i državnih manifestacija, ažuriranja web stranice i sličnog, čime se može naslutiti da razvoj ide u pravom smjeru. Na sadašnjim temeljima, mogućnosti Muzeja Đakovštine su velike. Vrijeme će pokazati kako će se zavičajni muzej prilagođavati novim zahtjevima društva i koliko će uspješno oblikovati kulturni identitet pojedinaca.

SUMMARY

Anja Bijelić

DEVELOPMENT AND PROSPECTS OF THE MUSEUM OF ĐAKOVO REGION

History of the development of the Museum of Đakovo Region attests to the problems of an emerging local history museum, smaller regarding the volume of material and staff, and with modest financial resources at its disposal. In the case of the Đakovo museum, the idea to found a museum was proposed by the local heritage enthusiasts, who were organized and were aware of its importance. With town's approval, and due to the effort made by the first director, the then museum staff and the „Society of Friends of Antiquities", more than a half a century ago objects were collected and composed into four basic collections: ethnological, cultural and historical, archaeological and fine arts collection. During the next fifty years of the Museum's activity, along noticeable progress in the employees' expertise and museological practice, almost continuous efforts were being made to find an adequate location for the museum. The hardest times for the Museum began with the Croatian War of Independence, when the most part of the collection was moved to the Croatian Historical Museum in order to be protected from the destructions of war, and continued during the second half of the 1990s as the material had been returned to Đakovo. After that, suitable space for the Museum was found and it was moved to the former building of the Administration in Ante Starčevića Street, which had, after its reconstruction, met basic museological standards. Soon after the reconstruction, the permanent display was opened. The ethnological part of the display was opened in 2005, followed by the history and cultural display in 2006, while archaeological display was opened in May 2017, as the last part of the display.

After the fundamental problems regarding its existence were solved, the permanent display opened, and the new building housing the library and the museum depot constructed, the Museum of Đakovo Region created basic preconditions for dedicating more attention to the communication with the visitors, which was as of the year 2007 a newly ascribed function of the Museum. Museum's current activities are aimed mostly at development of the relationship with the visitors in respect of regular exhibitions, expert guidance for schools in and out of the Museum, celebrating town and state events, updating the webpage, and similar, which implies that the development is on the right track. Based on the current foundations, the Museum has great prospects. The time will show how the local history museum will adapt to the new demands of society and how successful it will be in forming the cultural identity of the individual.

Key words: Museums, museology, Đakovo, Museum of Đakovo Region

KRITIKE, OCJENE, PRIKAZI, REAGIRANJA

Dragan Damjanović

Umjetničko blago Strossmayerove katedrale u Đakovu

Grad Đakovo, Đakovo, 2017.

U povodu stopedesete obljetnice početka gradnje đakovačke katedrale Grad Đakovo izdao je monumentalnu monografiju vrsnog znanstvenika dr. sc. Dragana Damjanovića izvanrednog profesora povijesti umjetnosti sa Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Autor nam je znan po monografiji Đakovačka katedrala u izdanju Matice hrvatske iz Zagreba 2009., što je bilo znatno skraćeno izdanje njegove doktorske disertacije, a sada su pred nama i nova saznanja iz toga rada dopunjena podacima o opremi katedrale, ikonografskom programu, freskama, projektu orgulja i projektima za glavni oltar. Znanstveno utemeljeni osvrt na opremu, bez sumnje jednog od najznačajnijih sakralnih objekata Srednje Europe iz druge polovice 19. stoljeća, uz mnoštvo kvalitetnih fotografija i ilustracija te obimnost građe i visoka kvaliteta tiska knjige užitak su za svakog pravog čitatelja.

Početno nam je predočena povijest izgradnje đakovačke katedrale s uvidom u arhitektonska rješenja projekta, kao i njen tijek gradnje. Biskup Strossmayer naručio je od tada najeminentnijeg arhitekta Karla Rösnera projekt za đakovačku katedralu kao trobrodne dvotoranjske neoromaničke bazilike s transeptom. Nakon smrti nasljeđuje ga novi arhitekt Friederich von Schmidt koji unosi brojne gotičke elemente, a tu je i njegov učenik Herman Bollé. Što se tiče fresaka i dekorativnog oslika uposlen je tada najcjenjeniji slikar sakralnih kompozicija nazarenac Johann Friedrerich Overbeck. Glavni brod oslikan je temama iz Starog zavjeta, a u transeptu i svetištu su prizori iz Novog zavjeta, dok su evanđelisti s prorocima prikazani na pandantivima, a Petrov život u tamburu kupole. Overbeckovi kartoni (13 i još 1 djelomično) pomno su razrađeni i predočeni ovom knjigom. Samu izvedbu oslikavanja izveli su Alexander Maximilian i Ludovico Seitz, radi se o 37 fresaka. Svi detalji po-

mno su nam predočeni jer su snimljeni u visokoj rezoluciji i uz pomoć skela te nam tako daju uvid u visoku kvalitetu opreme đakovačke katedrale. Od prethodnika stilski odudaraju dvije freske Achillea Ansiglionija u glavnom brodu katedrale. Nakon požara u katedrali iz 1933. godine obnovu je nadzirao Gjuro Szabo, a freske Ljubo Babić. I nakon 1945. izvedena je jedna nevješta popravka. Potom je znalački predstavljen i ikonografski program zidnog oslika. Razrađene su sve freske i pojašnjeni prikazi te naglašeni zanimljivi detalji poput grupica Bošnjaka svih nacionalnosti i vjera na glavnoj apsidi, jer – to je tada i bosanska biskupija!

Budući da je u arhitekturi 19. stoljeća dekorativni oslik zauzimao vrlo istaknuto mjesto i ovdje mu je posvećen značajan dio. Očaravaju vrijedne i kvalitetne fotografije bogatstva dekoracije apside, svodova, potkupole, stubova. Razrađene su i kompozicije na glavnom pročelju katedrale. Potom slijedi pomni prikaz skulptura kao pokušaj stvaranja pandana nazarenskom slikarstvu. Angažirano je čak pet kipara: Vatroslav Donegani, Ivan Rendić, Georg Feurstein, Tomo Wodička i Alojzij Gangl. Biskupov nadgrobni spomenik kasnije je izradio Rudolf Valdec. U prebogatoj monografiji obrađene su uz oltare i korske klupe, orgulje, propovjedaonica, podno popločenje s imitiranjem djela narodnog obrta, vrata, prozori i vitraji, razni liturgijski predmeti od metala ili drva te brojni biskupski štapovi , kao i svi novopronađeni projekti. Ilustracije koje prate tekst raspoređene su uglavnom prema kronološkom redu izrade, a ne prema njihovom mjestu u crkvi ili kronologiji Svetog pisma.

Ovom obimnom monografijom na više od četiristo stranica velikog formata daje se zoran uvid u reprezentativnost interijera đakovačke katedrale, kao i izbor apostrofiran na naručitelja biskupa Strossmayera te visoko kvalitetan slikovni materijal. Značaj je i u stručnom i objektivnom prikazu lišenom dosadašnjih dijelom i kampanelističkih pristupa, a za očekivati je i nove ostvaraje jer ima i još uvijek zasada nepronađenih projekata . Engleska verzija knjige širi recepciju i naglašava srednjoeuropsku dimenziju značaja velikog biskupa i mecene Josipa Jurja Strossmayera.

Hrvoje Miletić

Ivan Balen

Od stoljeća sedmog – križnim putem do slobode snagom vjere, istine i ljubavi

Matica hrvatska, Ogranak Đakovo, Đakovo, 2016.

Nova knjiga umirovljenog srednjoškolskog profesora Ivana Balena predstavlja sintezu historiografskih podataka o hrvatskom narodu i različitim državnim zajednicama koje je tijekom proteklih 13 stoljeća formirao ili čijim je sastavnim dijelom bio. Knjiga se sastoji od 335 stranica s velikim brojem ilustracija u obliku crno bijelih fotografija ili kartografskih prikaza. Podijeljena je na 20 cjelina unutar kojih se nalazi 15 poglavlja koja kronološki tematiziraju povijesna razdoblja, kako i sam naslov knjige kaže, od sedmog stoljeća pa do događaja koji su uslijedili neposredno nakon Domovinskog rata, tj. do svečane posvete Križnog puta u Lovincu 1. listopada 2011. godine.

Uvodno poglavlje, koje služi umjesto pogovora, donosi definicije različitih političko – pravnih pojmova bitnih za shvaćanje autorovog diskursa, tj. cjelokupne knjige. Poglavlje, također, donosi i nekoliko pjesama hrvatskih književnika koja tematiziraju ljubav prema domu i domovini, a koja su nastala u 19. i početkom 20. stoljeća. Autorova pedagoška dimenzija očituje se u vizualnom oblikovanju teksta, pri čemu se najznačajnije misli naglašavaju bilo podebljanim ili krupnijim fontom, bilo izdvajanjem iz paragrafa. Isto tako, autor je pojedine pojmove i osobe izdvojio unutar poglavlja te ponudio kratko popratno objašnjenje.

Sljedećih 15 poglavlja se bavi povijesnim epizodama pri čemu se razdoblje od 7. stoljeća do 1918. obrađuje u pet poglavlja, dok se u ostalih deset tematizira 20. stoljeće. Strukturno su poglavlja slična, pri čemu je tekst praćen naglašenim tezama, izdvojenim pojašnjenjima i pripadajućim ilustracijama. U poglavljima koja se tiču 20. stoljeća fokus je stavljen na srpsko-hr-

vatske odnose u zajedničkim državnim tvorevinama, dok se u posljednjim poglavljima, koja se tiču Domovinskog rata, u žarište stavlja prostor Like, s kojega autor i potječe. Dakako, što su poglavlja povijesno bliže današnjem vremenu, popratna ilustrativna komponenta je puno više zastupljenija, a kao dodaci uvršteni su novinski isječci, isječci iz govora poznatijih osoba u svečanim prilikama ili dijelovi prepiske, svjedočenja, te popis poginulih osoba s lovinačkog područja u Lici.

Umjesto završne riječi, autor je ponudio tekst govora kardinala Franje Kuharića iz 1995., biografske podatke o papi Ivanu Pavlu II. te kardinalu Kuhariću, s naglaskom na njihovu ulogu u godinama tijekom i neposredno nakon Domovinskog rata. Poglavlje se zaključuje pjesmom Alekse Šantića *„Ostajte ovdje"*.

Knjizi su priložena i četiri dodatka koje čini tekst don Tomislava Baričevića, „Dnevnikov dodatak" voditelja Radiotelevizije Beograd Miloša Markovića, tekst koji se tiče Memoranduma Srpske akademije nauka i umetnosti iz 2012. godine te preuzeti intervju mr. sc. Krešimira Galina, etnomuzikologa.

Autor je po struci agronom, a kako mu biografski i recenzentski podaci navode, ujedno i književnik i glazbenik te autor brojnih glazbenih djela od kojih se ističu *Himna Obrtničke škole Đakovo* te *Himna Grada Đakova*. Knjiga „Od stoljeća sedmog" odraz je autorove svestranosti, pedagoške metodike i njegovog viđenja kompleksnog povijesnog procesa formiranja današnje društvene zajednice koja se deklarira Hrvatima. U aktualnom dnevnopolitičkom diskursu, sasvim sigurno će pronaći brojne zainteresirane, kako čitatelje, tako i kritičare.

Jelena Boras

Josip Vinkešević (ur.)

Narodni plesovi Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema

Grad Đakovo i Savez KUD-ova Grada Đakova, Đakovo, 2017.

Ova knjiga vjerojatno je zamišljena kao nastavak bogate produkcije izdanja ovoga tipa kojima je Josip Vinkešević bio autor i urednik, no životni tijek je odlučio drugačije. Josip Vinkešević je u cijeloj Hrvatskoj poznat kao proučavatelj i zapisivač brojnih plesova i pjesama bez čijeg truda i angažmana kroz brojne godine praktičnog rada ne bi bilo sačuvano veliko blago naše tradicijske baštine. Vinkešević je bio praktičar koji je znao što voditeljima folklornih društava treba, a potrebno im je što više ovakvih izdanja i izvora iz kojih mogu crpiti inspiraciju za svoje ostvaraje na sceni.

Knjiga je rezultat rada više stručnjaka, entuzijasta, voditelja KUD-ova i osoba od kojih većina i danas aktivno sudjeluje u kreiranju hrvatske amaterske folklorne scene. Zapisi su uglavnom nastali terenskim istraživanjima, a stil tekstualnih opisa navodi na zaključak da je knjiga pisana kao napredni priručnik za već verzirane poznavatelje plesne baštine Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema.

U uvodu, glavni urednik Vinkešević, donosi popis svih osoba koje su istraživale plesne oblike s područja Slavonije, Baranje i zapadnoga Srijema, a čiji se zapisi nalaze u knjizi: Franjo K. Kuhač, Stjepan Stepanov, Julije Njikoš, Josip Andrić, Luka Lukić, Luka Ilić-Oriovčanin, Ivan Ivančan, Blanka Žakula, Tea Žakula, Boban Đurić, Enrih Merdić, Damir Doležal, Anita Tomoković, Josip Vinkešević, Zrinka Posavec, Nenad Sudar, Miroslav Šarić, Vesna Kožul, Franjo Matasović, Snježana Missoni, Milan Rosić, Branka Peh, Nikola Kramar, Romana Fezi-Martinić, Jelena Dragić, Adam Pavić, Duško Topić, Zrinka Šimunović, Igor Blažević, Ivan Petričević, Nikola Novosel, Ju-

lija Novosel, Marijan Paurić, Ruža Peterlik, Đuro Ivanković, Mihajlo Stojković, Mihael Ferić, Zvonimir Toldi, Ljubica Gligorević i Helena Sakoman. Na kraju knjige mogu se naći i kratke biografije živućih autora. O samom načinu prikupljanja građe, terenskom istraživanju i ostalim okolnostima u nastavku se, nažalost ne govori, a također nije jasno jesu li živući suradnici materijale prikupljali isključivo za ovo izdanje. Pretpostavka je da su materijali prikupljani za potrebe vlastitog rada ili različite edukativne svrhe, tj. prezentacije tradicijskih plesova na različitim seminarima folklora.

U istom tom uvodu, urednik navodi teritorijalne odrednice te djelomično obrazlaže njihove zemljopisne granice. Obuhvaćene su, dakle, regije Slavonija, Baranja i Srijem, a unutar njih zasebno su izdvojene mikroregije: istočna Slavonija, zapadni Srijem, središnja Slavonija, slavonska Posavina, slavonska Podravina i zapadna Slavonija. Iako se Baranja također dijeli na dvije mikroregionalne cjeline, podravsku i podunavsku, u knjizi je obrađena kao integralna kulturno-geografska cjelina. Osim toga, urednik ističe zajedničke karakteristike svih izdvojenih regija i mikroregija: kolo, kao osnovni tip plesa, povezanost plesača, držanje u kolu i smjer kretanja. Uz zajedničke karakteristike, navodi i one pojedinačne, specifične za različite regije, kao na primjer, stilske razlike u trokoraku između posavske i podravske Slavonije i Baranje ili specifične parovne plesove u Baranji.

Da je knjiga oblikovana kao napredi priručnik za poznavanje tradicijskih plesova i njihovu primjenu na sceni, govori činjenica da su uz svaku regiju ispisani kratki uvodni tekstovi koji razjašnjavaju različite utjecaje na razvoj i repertoar plesova u pojedinoj regiji, a iščitava se pretpostavka da je čitatelj već informiran o osnovnim karakteristika plesova i napjeva pojedine regije.

Đakovština, opravdano smještena u mikroregiju u izdanju nazvanu *središnja Slavonija*, očekivano zauzima najveći broj stranica knjige. Materijalom su obuhvaćeni gotovo svi lokaliteti Đakovštine, pa čak i oni koji su danas uvelike zapostavljeni na sceni, što zbog nepostojanja kulturno-umjetničkih društava, što zbog usmjerenosti ostalih društava isključivo na vlastiti lokalni repertoar. Jedan od takvih lokaliteta je, na primjer, Slobodna Vlast.

Važno je istaknuti i informacije koje urednik donosi uz pojedine lokalitete i primjere. Iznosi vrijedne podatke o prijašnjim istraživačima i zapisivačima, a uz pojedine plesove navedene su informacije o načinu i stilu plesa ili pjevanja. Posebno su vrijedni zapisi brojnih šetanih, tj. pjevanih kola baladnih tekstova, koji svjedoče o bogatoj baštini, koja se danas nalazi na listi zaštićene hrvatske nematerijalne baštine.

Knjiga je opremljena prilozima u obliku crno-bijelih fotografija kulturno-umjetničkih društava u narodnim nošnjama u različitim scenskim situacijama, tj. u trenucima izvođenja tradicijskih plesova na sceni. Ovo je važan dodatak jer upućuje čitatelja na činjenicu da se današnji tradicijski plesovi gotovo i ne mogu naći u svom prirodnom okruženju, nego ih je zamijenila scena. Isto tako, upućuje nas na to da su današnji nositelji tradicijske kulture moderni ljudi koji u predstavljačkim prilikama odijevaju narodne nošnje i izvode ove plesove.

Izdanje dodatno dobiva na vrijednosti činjenicom da su brojni plesovi potkrijepljeni izuzetno vrijednim zapisima plesnih pokreta. Plesno pismo, ili kinetografija, tj. kinetogrami većine plesova u knjizi omogućuju korisniku iščitavanje plesnih pokreta što je iznimno važno u trenutcima kada nam nisu dostupni video zapisi. Jedini preduvjet je da čitatelj poznaje kinetografiju, što danas nije nedostižno, budući da postoje specijalizirani seminari na kojima se plesno pismo podučava.

Ono što bi ovu odličnu knjigu učinilo još boljom bila bi mogućnost pretrage sadržaja po lokalitetima, ali vjerujem da će svakoga, tko bude knjigu držao u ruci, želja i interes povući da je cijelu više puta prelista i prouči.

Konačno, valja istaknuti i to da je Vinkeševićev urednički rad ne samo objedinio vrijedne materijale, nego ih učinio jednostavno dostupnima velikom broju korisnika, što je na tragu suvremenih nastojanja u svim disciplinama pa tako i u etnološkoj, kojoj njegov rad u svakom slučaju pripada. Ovim i brojnim prijašnjim izdanjima u formi zbirki notnih zapisa pjesama i plesova, učinio je kvalitetnu pripremu za moguće buduće procese digitalizacije koji će ovu vrijednu materiju približiti još većem broju ljudi.

Marija Gačić

Mirko Ćurić

Križni put u Strossmayerovoj katedrali akademskog kipara Luje Lozice

Đakovački kulturni krug, Đakovo, 2017.

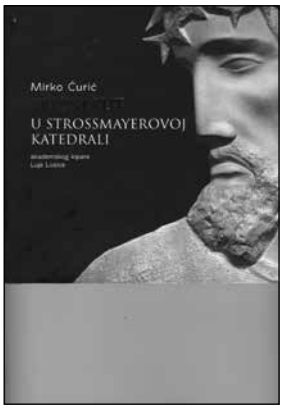

O đakovačkoj katedrali do danas je napisano više knjiga i na stotine radova disperziranih po najrazličitijim publikacijama, od lokalnih i biskupijskih glasila pa sve do radova objavljivanih u prestižnijim stručnim i znanstvenim časopisima. Od poznatijih knjiga svakako treba spomenuti Strossmayerovu *Stolnu crkvu u Đakovu* iz 1874. godine, potom zajednički rad Milka Cepelića i Matije Pavića: *Josip Juraj Strossmayer, biskup đakovački i srijemski 1850-1900,* u kojoj je dobar dio teksta vezan za gradnju katedrale, Cepelićevu *Stolnu crkvu đakovačku*, Rogićevu knjigu *Katedrala u Đakovu* i svakako nedavno objavljenu doktorsku disertaciju Dragana Damjanovića: *Đakovačka katedrala*. Potonju knjigu objavila je Matica hrvatska 2009. godine, dakle ne tako davno, i većina onih koji za đakovačku prvostolnicu, iz ovih ili onih razloga, iskazuju stanoviti interes, uglavnom se složila kako smo konačno dobili jednu sveobuhvatnu i kvalitetnu monografiju o katedrali te da nešto novo na tom planu nije realno očekivati.

Ipak, nije još prošlo niti jedno desetljeće, a mi smo dobili još dvije interesantne knjige koje, svaka na svoj način, upotpunjuju naše spoznaje o katedrali. Riječ je o recentno objavljenoj Damjanovićevoj knjizi *Umjetničko blago Strossmayerove katedrale u Đakovu* (čiji prikaz možete čitati u ovom broju Zbornika Muzeja Đakovštine), te o knjizi Mirka Ćruća *Križni put u Strossmayerovoj katedrali*.

Za razliku od spomenutih Damjanovićevih monografija Ćurićeva knjiga manjeg je formata i obima. Njome autor nije imao namjeru propitivati cjelinu, već samo jedan segment uređenja katedrale. Iznimno je dojmljivo uređena i

kvalitetno napisana, a nastala je gotovo slučajno. Naime, nadbiskup Srakić izvijestio je autora knjige da u Arhivu đakovačko-osječke nadbiskupije postoji građa koja omogućava dobar uvid u korenspodenciju između akademskog kipara Luje Lozice i Odbora za obnovu katedrale oko svih bitnih momenata vezanih za izradu Križnog puta. Od načina izbora umjetnika, do čisto stručnih, financijskih, te pitanja vezanih za dinamiku izrade i način postavljanja umjetnina. Ćurić je svu tu građu pažljivo iščitao, stavio ju u određeni povijesni kontekst, opremio kvalitetnim fotografijama i instruktivnim bilješkama, te na taj način iznjedrio, doduše ne remek djelo, ali svakako jednu dojmljivu i instruktivnu knjigu. Remek djela i onako su iznimno rijetka, a da bi ih se napisalo na njima se mora raditi dugo i sustavno.

Nakon predgovora nadbiskupa Srakića autor kroz nekoliko poglavlja pojašnjava kako je došlo do ideje da se priđe izradi Križnog puta, te da li je to, i na koji način, bilo u suprotnosti sa Strossmayerovom brigom za katedralu i oporukom u kojoj je biskup istaknuo „da se poglavito paziti ima, da se crkva u svoj svojoj prvobitnoj ljepoti uzdrži, kojekakvim prikupinama ne kvari i ne ruži". To pitanje posebno je značajno upravo stoga što je Križni put istina rijetka, ali svakako najveća intervencija u crkvi nakon Strossmayerove smrti. Osim Križnog puta značajnije intervencije bile su uređenje biskupove grobnice u kripti katedrale i ugradnja novih orgulja nakon požara 1933. godine.

U poglavlju *Potres „krivac" za postavljanje križnog puta* Ćurić će prokomentirati najveći dio arhivske građe vezane za rad kipara Lozice, ali i aktivnosti Odbora za obnovu katedrale koji su činili mons. Josip Sokol, mons. Rudolf Šverer, dr. Ivan Rogić i mons. Ilija Anaković. Na tim stranicama može se doznati ponešto o vezi između potresa iz 1964. godine, proslave 100 godišnjice početka gradnje katedrale i završetka radova početkom 1968. godine. Križni put završen je u zakazanom roku, a postavljen je na južnom i sjevernom zidu unutrašnjosti katedrale. Nedugo nakon postavljanja, u ožujku 1968. godine, blagoslovio ga je tadašnji biskup Stjepan Bäuerlein.

U poglavlju *Minimalistički prikaz Križnog puta* autor ukazuje na način prikaza Križnog puta kroz povijest, te odmah potom daje osnovnu karakteristiku Lozičinog rada koju je, u ostalom, eksplicitno izrekao i sam kipar istaknuvši da mu namjera nije bila da izrađuje manje važne figure i figurice već da se skoncentrira na „bitne likove i to ne u opisnim situacijama, već u bitnom odnosu jednog do dva činitelja figurativne postaje." Nakon što su reljefi okarakterizirani kao dominantno minimalistički, uslijedio je opis svake od 14 postaja Križnog puta.

Knjiga Mirka Ćurića *Križni put u Strossmayerovoj katedrali akademskog kipara Luje Loziceo* trebala bi biti dobro prihvaćena, kako u stručnoj, tako i u najširoj javnosti. Razlog tomu je interesantnost same teme o kojoj je sve do danas relativno malo pisano, s jedne strane, te dojmljiv način na koji je cjelokupna problematika elaborirana. Tu ponajprije mislim na postignuti sklad između teksta i dojmljivih fotografija Silvije Butković. I na kraju treba istaknuti i stanovitu „hrabrost" autora da se sa svojim uratkom pojavi u vrijeme izlaska iz tiska ambicioznog i relativno skupog projekta Damjanovićeve knjige *Umjetničko blago Strossmayerove katedrale u Đakovu* iza koje je stajao Uređivački odbor Strossmayerovih dana i koja je, sasvim zasluženo i očekivano, dobila veliki medijski prostor. U tom medijskom prostoru moralo se naći više prostora i za *Križni put u Strossmayerovoj katedrali* – a na žalost, nije.

Borislav Bijelić

Miro Lay

Kilimanjaro 1981. – Priča o prvom pohodu Slavonaca na veliko brdo izvan Europe i rađanju planinarskog društva u srcu Slavonije

„Slavonski planinari", PD „Đakovo", Osijek - Đakovo, 2017.

Staviti između korica interesantan rukopis vjerojatno nikada nije prekasno. Da je tomu tako svjedoči i inicijativa „Slavonskih planinara" iz Osijeka i PD „Đakova" koji su odlučili tiskati rukopis đakovačkog planinara Mire Laya nastao po završetku uspješno provedene ekspedicije na Kilimanjaro 1981. godine. Bio je to pothvat koji se činio da nadilazi mogućnosti nekolicine entuzijasta, pogotovo ovih đakovačkih, koji su se u to vrijeme tek počeli organizirano baviti planinarstvom. S obzirom na profil časopisa u kojem se objavljuje osvrt na ovu knjigu faktografske pojedinosti o počecima djelovanja planinarskog društva najviše nas interesiraju, ali o tome u knjizi, iz razumljivih razloga, dobivamo tek sporadične informacije. Naime, ipak je to priča o prvom pohodu Slavonaca na „veliko brdo", i to dana u obliku dnevničkih zapisa: subjektivno, emotivno i nadasve iskreno. Svaki planinar u tim dnevničkim zapisima pronaći će ponešto što će mu biti od koristi, a Đakovčani k tome još i pojedinosti o svojim sugrađanima, poznanicima i prijateljima.

Uz spomenuto, *Kilimanjaro 1981*. ipak nudi i poneku crticu vezanu za osnivanje i prve aktivnosti PD „Đakovo" – a to je zapravo ono što nas, na ovom mjestu, i najviše interesira. Naime, uz pretpostavku da je planinarstvo sport, a planinarstvo to svojim većim dijelom zasigurno je (bez obzira na izostanak natjecateljske dimenzije svojstvene drugim sportovima), ovoj knjizi možemo prići i kao radu iz kojega je moguće sagledati početke organiziranog planinarstva u gradu Đakovu, a samim time svrstati je uz bok već napisanih monografija o nogometu, plivanju, košarci i tenisu. Dakako, nastanak organi-

ziranog planinarstva, kao uostalom i knjigu koja je predmet našega interesa, nužno je staviti u određeni povijesni kontekst, a k tomu i pridodati svjetonazorska opredjeljenja samih protagonista. Ona nisu jednoznačna, planinarstvo svim akterima, kako onda tako i danas, ne znači i nije značilo isto. Dok je nekima bio hir, dio trenda, psihoterapija - drugima je bio i još uvijek je jedna od glavnih životnih preokupacija koja ih bitno određuje. Autor knjige, a to će u nekoliko navrata eksplicitno istaknuti, nesumnjivo pripada ovoj drugoj skupini. I to čini se beskompromisno.

Iz kuta gledanja jednog povjesničara prva trećina knjige čini se posebno interesantnom. U njoj je riječ o počecima bavljenja planinarstvom u Đakovu, a ono je izravno vezano za ideju odlaska na Kilimanjaro, kao i za manji broj ljudi koji su tu ideju prihvatili i nastojali je ozbiljiti. U jeku priprema za pohod na „veliko brdo" pojavila se je i ideja o osnivanju planinarskog društva u Đakovu. Lay i društvo oko njega smatrali su da, ako je tridesetak ljudi potencijalno zainteresirano za odlazak u Afriku, da bi isti najvjerojatnije prihvatili i članstvo u novoosnovanom društvu. „Sjećam se" - navodi autor – „skupljali smo se kod mene kao inicijativni odbor, Lidija, Davorka, Daro, Kišo, Nino… Nije manjkalo entuzijazma, poleta, volje. Sastavili smo statut, putovali u Osijek na konzultacije s planinarima iz `Jankovca`, a osnivačku skupštinu smo već zakazali za 19. siječnja (1979. godine)…"

Slijedi nepretenciozni prikaz dešavanja u Društvu od njegova osnivanja pa sve do odlaska u Afriku srpnja 1981. godine. Spomenuti su odlasci na relaciji Borovik, Paučje, Borojevci, Ratkov Dol…, ali i oni ambiciozniji, na Triglav, Vranicu, kanjon Tare i drugi. U tom dijelu knjige ponuđeni su na uvid i neki od dokumenata bitnih za prikaz jednog cjelovitijeg osvrta na djelovanje Planinarskog društva „Đakovo". Zašto ne već za koju godinu kada bi Društvo trebalo obilježiti četiri desetljeća djelovanja?

I na kraju ovoga osvrta svakako treba pohvaliti „Slavonske planinare" i PD „Đakovo", kao izdavače i suizdavače Layove „Prič(e) o prvom pohodu Slavonaca na veliko brdo izvan Europe"…, ali i Otmara Tosenbergera, kao grafičkog urednika knjige. Prve zbog toga što su prepoznali vrijednost rukopisa pisanog prije tridesetak godina i omogućili njegovo tiskanje, a drugog stoga što si je dao truda da taj rukopis na kvalitetan način približi potencijalnim čitateljima.

Borislav Bijelić

Željko Kovač

Povijest nogometa od NK Jedinstvo do HNK Đakovo Croatia 1962. - 2016.

Matica hrvatska, Ogranak Đakovo, Đakovo, 2017.

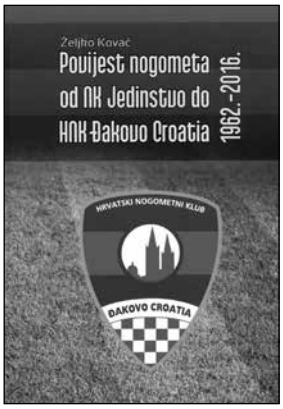

U posljednjih nekoliko godina sve je razvijenija svijest o potrebi izdavanja monografija sportskoga sadržaja kako bi trajno ostala zabilježena i događanja toga, za Hrvate, izuzetno važnoga segmenta društvenoga života. Tako je objavom monografije *Povijest nogometa od NK Jedinstvo do HNK Đakovo Croatia 1962. - 2016.* zaokružena nogometna povijest grada Đakova. Naime, 2009. godine Borislav Bijelić pokrenuo je đakovačku nogometnu priču monografijom *Nogomet u Đakovu 1908. – 1962.* da bi 2017. godine dugogodišnji nogometaš Jedinstva, nogometni trener mlađih dobnih skupina NK Đakovo i HNK Đakovo Croatia i tajnik kluba Željko Kovač, dugogodišnji rad i trud oko prikupljanja građe objavio u spomenutoj monografiji. Tako će grad Đakovo, uz sportske monografije o plivanju, tenisu, košarci, a uskoro će svjetlo dana ugledati i monografija o rukometu, imati zaokruženu povijesnu priču o „najvažnijoj sporednoj stvari na svijetu".

Izdavač monografije je Matica hrvatska, Ogranak Đakovo, a kao i većina izdanja, i ova je „svjetlo dana" ugledala uz potporu Grada Đakova i gradonačelnika Zorana Vinkovića. Monografija sadrži i sažetke na engleskom (prijevod: Ana Subašić) i njemačkom jeziku (prijevod: Zdenka Hajden), knjigu je grafički oblikovao Marinko Hardi, a tiskao GrafoArt iz Đakova.

Nakon uvodnoga dijela o povijesti nogometne igre, autor kronološki kreće od osnutka kluba NK Jedinstvo 1962. i do 2016. kronološki prati, sezonu po sezonu, rezultate kluba, kako one u službenim natjecanjima (prvenstvo i kup), tako i one u prijateljskim ogledima. Posebnu vrijednost predstavljaju izvješća s prijateljskih utakmica u kojima su gostovali tada najveći klubovi

bivše države kao i Republike Hrvatske. U više navrata u Đakovu su gostovali Dinamo, Hajduk, Rijeka, Zagreb, Osijek, Cibalia, kao i klubovi bivše Jugoslavije Partizan, OFK Beograd, Velež iz Mostara, Sloboda iz Tuzle…

Svaku natjecateljsku sezonu autor je popratio komentarima ističući neke zanimljivosti koje knjizi daju posebnu, sentimentalnu vrijednost. Najčešće su to događaji koji su ostali u sjećanju većini aktera događanja. Svaka sezona donosi i statistiku odigranih utakmica i najboljih strijelaca. Velika vrijednost ove monografije je i statistika igrača prema broju odigranih utakmica i lista najboljih strijelaca. Kada smo već kod ove kategorije, rekorder po broju odigranih utakmica (578) pokojni je Slavko Cerjan, a odmah do njega: su Mirko Vidaković (484), Franjo Žeželj (463), pokojni Luka Matković (434) i Antun Francem (403). Prvi „topnik" kluba je Franjo Žeželj s 355 postignutih golova, iza njega je Vladimir Galović s 270, zatim slijedi Antun Francem s 199, Zdenko Gavran postigao je 99, Josip Kovačić 92, Mirko Vidaković 86, Denis Majer 85 golova…

Autor knjige Željko Kovač veliku pozornost posvetio je i stručnim kadrovima tako da je donio pregled svih predsjednika, tajnika i trenera od prve do posljednje godine. Osim toga, autor se potrudio i prikupio biografije svih igrača koji su ponikli iz klupske omladinske škole koji su ostvarili profesionalne karijere. Ukupno 39 đakovačkih nogometaša govori o radu omladinskoga pogona kroz sve ove godine. Od prvih Zdravka Špehara i Josipa Drljepana do najmlađih Marka Hanuljaka i Josipa Mitrovića pred kojima su tek izazovi profesionalnoga igranja nogometa. Naravno, nisu to sva imena đakovačkih nogometaša-profesionalaca jer autor se odlučio za one igrače koji su ponikli u klupskoj nogometnoj školi.

Iako je autor pokušao svakoj sezoni dati isti prostor, u nekoliko navrata je, što je s obzirom na važnost događanja opravdano, prekršio to pravilo. Veći prostor dao je najvažnijim uspjesima kluba: osvajanju Kupa Osječkoga nogometnoga podsaveza (1968.), naslovu juniorskih prvaka Hrvatske (1974.), neuspjehu u kvalifikacijama za ulazak u Hrvatsku ligu (1977.). U novijoj povijesti kluba, onoj od uspostave Republike Hrvatske, autor donosi izvješća sa svih utakmica gradskih rivala Đakova i Croatije koji su trajali sve do 2012. godine kada je došlo do fuzije klubova i stvaranja HNK Đakovo Croatia.

Ovom posljednje razdoblju autor je posvetio najveći prostor što je razumljivo s obzirom na bogatstvo događaja (autor prati i nastupe prvoligaških klubova koji su zbog ratnih opasnosti igrali svoje utakmice u Đakovu kao npr.

Osijek, Cibalia, ŽNK Osijek, kao i nastupe mlađih reprezentativnih selekcija U - 15, U – 17, U – 19. Osim toga, u ovom razdoblju puno je više fotografija koje svjedoče o najvažnijim utakmicama kluba. Inače, monografija donosi preko pet stotina fotografija, doduše različite kvalitete, ali autor je bio svjestan te činjenice uz obrazloženje da su one povijesni dokument.

Na kraju, možemo zaključiti da je ova monografija, na 504 stranice, izuzetno vrijedna jer donosi sustavan pregled jedne važne društvene aktivnosti kroz koju su se afirmirali mnogi građani koji su na taj način promovirali i svoj grad i regiju. Autor je svoj dugogodišnji trud prikupljanja građe pretočio i u jedno pitko i čitljivo štivo, razumljivo svima. Svaki sudionik događanja pronaći će svoju nogometnu epizodu koja evocira uspomene i vraća u mlade dane. A za buduću povijest đakovačkoga sporta (uz monografiju mr. Borislava Bijelića) ovo je vrijedan prinos koji će poslužiti novim nogometnim generacijama. A poznavajući autora, očekujemo i njegov novi uradak jer znamo da se u njegovoj arhivi nalazi i povijest mlađih dobnih selekcija. Za neka buduća vremena.

Miro Šola

Petar Šimić

Slobodna Vlast – tko smo, što smo, odakle smo?

Vlastita naklada, Osijek, 2016.

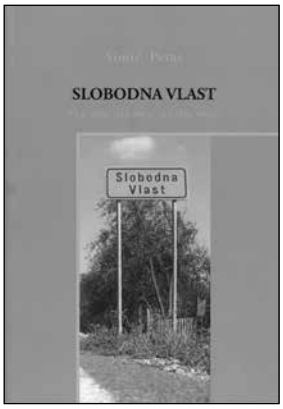

U poplavi knjiga tiskanih u vlastitoj nakladi ili pak u vlastitoj nakladi, a pod formalnim patronatom neke od institucija zvučnog naslova, dobili smo još jednu knjigu, ovoga puta o povijesti sela Slobodna Vlast. Autor nije povjesničar, ali ni čovjek čija bi temeljna vokacija ukazivala na to da bi se mogao odvažiti na pisanje jednog tako zahtjevnog štiva kakvo je pisanje povijesti sela, i to sela koje se po prvi puta spominje još krajem srednjega vijeka. Autor knjige koja je predmet našega interesa je Petar Šimić, po struci trgovac, danas u mirovini, iskreni zaljubljenik u svoje rodno selo o kojem, nažalost, sve do danas, nije mogao pročitati niti jedan suvislo napisan rad iz kojeg bi mogao dobiti informacije o tome kada je mjesto nastalo, tko ga je osnovao, tko je u njemu i kako živio. Uvjeren da i većinu njegovih sumještana interesiraju slična pitanja, odgovore na njih, do kojih je došao usmenom predajom i njemu dostupnom literaturom, stavio je na papir, ukoričio te na taj način svima zainteresiranima za prošlost Slobodne Vlasti ponudio informacije bitne za odgovore na pitanja „tko smo, što smo, odakle smo?”.

Knjiga sadrži 75 stranica velikog formata, nekoliko fotografija, geografskih karata i popriličan broj kaotično raspoređenih informacija koje su, kao što je već spomenuto, ili preuzete iz literature (kada je riječ o starijem razdoblju), ili su pak rezultat vlastitih propitivanja samog autora. Od navedene literature, koja je popisana na neprimjeren način, a k tome još i djelomično netočno, treba spomenuti referentne radove Ive Mažurana, Josipa Bösendorfera, Stjepana Sršana… Autor je u njima pronađene podatke uglavnom mehanički preuzimao, a kada je ponešto pokušao i pojasniti (Šokci, Vlasi…), to baš i nisu bila najsretnija objašnjenja, barem ne gledajući s pozicija dosti-

gnuća suvremene hrvatske historiografije. Naime, za tu i sličnu problematiku mora se nužno poznavati širi povijesni kontekst, a da bi se on poznavao pisac ne mora, doduše, nužno biti povjesničar, ali svakako mora poznavati osnovne postulate struke. U knjizi „Slobodna Vlast…" korištenje spomenutih postulata nije primjećeno.

Svakako najinteresantniji dijelovi knjige su oni u kojima se donose demografski pokazatelji o stanovništvu Slobodne Vlasti. Ponajprije brojčano iskazani pokazatelji o kretanju stanovništva od postturskog doba pa sve do najnovijih popisa sastavljenih zaključno s 2015. godinom. Od popisa treba izdvojiti one iz 1900. godine gdje se spominju stanovnici po rednim brojevima kuća, kako sa lijeve, tako i desne strane sela, odnosno oni koji su živjeli u pojedinim sokacima. Takvi popisi doneseni su i za 1930., 1950. i 1992. godinu. Osim popisa stanovništva autor je pokušao ponešto reći i o porijeklu njihovih prezimena (npr. Andrić, Balaković, Božić – sveukupno 43 prezimena), pa čak i lozi pojedinih obitelji.

Osim spomenutog, knjiga donosi i kraće informacije o katoličkoj i pravoslavnoj crkvi, kretanju stanovništva u Velikom i Malom Nabrđu kao i sjećanja na potres 1964. godine. Sve što je napisano napisano je u najboljoj namjeri te je korektno i dobro izbalansirano. To treba spomenuti pogotovo stoga što je Slobodna Vlast selo miješanog, hrvatskog i srpskog stanovništva, a Šimićeva knjiga pisana je tako da, ako neće susjede različite nacionalnosti zbližiti, a mogla bi, sigurno ih neće međusobno udaljiti.

I da rezimiramo: Knjiga Petra Šimića *Slobodna Vlast – tko smo, što smo, odakle smo?* nastala je u autorovo slobodno vrijeme (nakon što je otišao u mirovinu), a njeno pojavljivanje motivirano je prije svega činjenicom što se o selu jako malo zna, kao i strahom da će se sutra o njemu znati još i manje. Upravo da se to ne dogodi autor je oko sebe okupio nekolicinu sumještana, zajedno s njima „pretresao" kolektivno pamćenje na ljude i događaje te, uz njihovu pomoć i pomoć informacija prikupljenih iz različitih publikacija, objavio prvi cjeloviti zapis o Slobodnoj Vlasti. Onima kojima je namijenjena knjiga će svakako biti od velike koristi, ali ne i stručnoj publici. Uostalom, za nju ona nije niti pisana.

Borislav Bijelić

Zdenko Šarčević (Miškov)

Novi Perkovci

Matica hrvatska, Ogranak Đakovo i Udruga Šokaca Đakovštine,
Novi Perkovci, 2016.

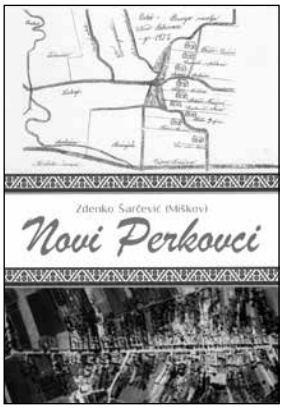

Još i prije no što je knjiga „Novi Perkovci" bila službeno najavljena doznao sam da je u pripremi i sa dozom pojačane znatiželje iščekivao sam njen izlazak iz tiska. Tiskana je u nakladi od 400 primjeraka, što je za naše prilike respektabilan broj primjeraka, recenzent knjige je Mirko Ćurić, lektor Vlado Filić, grafički ju je oblikovao Marinko Hardi, a tiskana je u Tiskari u Budrovcima. U impresumu, kada smo već od njega krenuli, stoji i to da je nakladnik knjige Matica hrvatska-Ogranak Đakovo, a izdavač Udruga Šokaca Đakovštine. Tu se je vjerojatno potkrala mala pogreška. Naime, izdavač i nakladnik zapravo su jedno te isto, te je spomenuta informacija morala biti razriješena na sretniji način. Npr. Izdavač: Udruga Šokaca Đakovštine i Matica hrvatska – Ogranak Đakovo, ili, izdavač: Udruga Šokaca Đakovštine, suizdavač: Matica hrvatska – Ogranak Đakovo…

Knjiga koja je na ovom mjestu predmet našeg interesa rezultat je rada nekolicine osoba, na čelu sa Zdenkom Šarčevićem, koji su svoju vezanost za zavičaj nastojali iskazati na način da su napisali čitljivo štivo antropološko-kulturološkog sadržaja koje će se, zasigurno, „čitati dok postoji sela". Knjiga počinje sa tekstom Andrije Adrića (Ivičina) u kojemu je obuhvaćena prošlost sela od njegova nastanka 1752. (ili 1745.) godine pa sve do završetka Drugog svjetskog rata. Stotinjak stranica ispisanog teksta dobar su primjer tzv. oral history, sa svim manama i vrlinama koji takav pristup sadrži. Jedan dio teksta pisan je prema kazivanju starijih ljudi (od kraja 17. do prvog desetljeća 20. stoljeća), dok je drugi, onaj između 1914. i 1945. godine, rezultat autorovog viđenja društvene zbilje koja ga je okruživala. Naročito dojmljivo izgledaju autorova zapažanja o Prvom i Drugom svjetskom ratu, kao uostalom i nje-

gova razmišljanja o međuratnom razdoblju koje je čitateljima približeno na način vrijedan respekta i uvažavanja.

Sličnu matricu koju je koristio Andrija Adrić u prikazu stanja u selu od nastanka do izbijanja Prvog svjetskog rata koristio je i Zdenko Šarčević u prikazu Novih Perkovaca od završetka Drugog svjetskog rata do Hrvatskog proljeća (1971.). Naime, ti dijelovi knjige nastali su na osnovu usmene predaje i sjećanja ljudi toga vremena, dok je period od 1971. do 1995. godine pisan na osnovu sjećanja i razmjene informacija sa žiteljima sela. Za povjesničara u tom dijelu knjige nećemo naći posebno interesantnih dijelova, ali ih zasigurno ima za antropologe, etnologe i najširi krug čitatelja, pogotovo onih vezanih za prostor i vrijeme o kojem Šarčević svjedoči nadahnuto i s neskrivenim emocijama.

Poglavlje naslovljeno *Kuće u Novim Perkovcima* jedno je od najznačajnijih u knjizi. U njemu je autor fotografirao sve kuće i članove obitelji koji su u njoj živjeli, ili još uvijek žive, te donio značajne informacije o građevinama na istom numeru i njihovim vlasnicima. Ako zbog ničega drugog, ova knjiga zasigurno će se još dugo listati i čitati upravo zbog informacija i slikovnih priloga donesenih u ovom poglavlju.

Obimom manja, ali isto tako interesantna, poglavlja su i o školstvu, spremanjima u selu, mjesnoj crkvi, tamburašima, konjogojstvu, lovstvu, sportu, DVD-u i nizu svaštica vezanih uz svakodnevno življenje. Ukratko rečeno, riječ je o knjizi koja daje presjek tradicijskog života, a upravo su tradicijske vrijednosti ono što je znak prepoznatljivosti Novih Perkovaca. Svi potencijalni čitatelji ove monografije, a pogotovo oni kojima je do tradicijskih vrijednosti stalo, vjerujem da će u njoj prepoznati nadasve poticajno štivo - bilo da će se pomoću njega vratiti u neka prošla vremena, ili pak dobiti dublji uvid u naslijeđeni socijalni kod koji trenutno žive, a kojega možda u potpunosti nisu niti svjesni.

Osim Zdenka Šarčevića knjiga „Novi Perkovci" sadrži, kao što smo već u ovom osvrtu spomenuli, i poduži rad Andrije Adrića, te radove Roberta Adrića, Marije Hes i Vlade Adrića. Zasigurno nije postojala zla namjera motivirana osobnom promocijom, ali bilo bi svakako točnije istaknuti da je Zdenko Šarčević, potpisani autor knjige, zapravo njen priređivač, a ne autor. No, ulaziti u suptilnija objašnjenja vezana za spomenute nepreciznosti možda i nema smisla s obzirom da u predgovoru knjige možemo pročitati autorov iskaz kako se upustio u pisanje nastavka povijesti sela, područja u kojem nije

„jak", a uz to da nije ni pisac. Ako je to točno, da autor nije povjesničar, ali niti pisac, onda kritička valorizacija knjige zapravo i nije nužna. U još nekoliko recentno izdanih knjiga vezanih za pojedine aspekte povijesti Đakova i Đakovštine zapazili smo slične samokritičke iskaze njihovih autora. Načelno, takvi iskazi vjerojatno barem malo umanjuju, ali nikako ne oslobađaju iste odgovornosti za ono što su napisali ili potpisali.

Borislav Bijelić

Tomo Šalić

Govor i običaji Vrbice u Đakovštini

Matica hrvatska, Ogranak Đakovo i Tomo Šalić, Đakovo-Vinkovci, 2017.

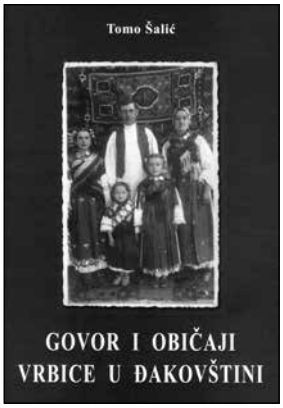

U Slavoniji se na poseban način voli i čuva vlastita tradicija. Još od kraja 19. stoljeća i *Otoka* Josipa Lovretića (Lovretić 1990.), jedan je od načina čuvanja tradicije bilježenje podataka o životu u vlastitome selu u obliku monografije. Ne postoje dva sela koja bi bila jednaka, koliko god međusobne sličnosti iskazivala u narodnome ruhu ili folkloru kroz koji svoju kulturu predstavljaju drugima. Ne mogu biti jednaka jer nisu jednaki ljudi koji u njima žive. Baš su monografije kao način predstavljanja vlastitoga mjesta one koje uspijevaju dočarati zašto je određeno mjesto posebno, što to znači živjeti u tome mjestu.

Knjiga *Govor i običaji Vrbice u Đakovštini* daje odgovor na pitanje kako je izgledao život u Vrbici i tko su ljudi koji su stvarali i stvaraju život toga mjesta. Opsežna građa prikupljena u samome mjestu i obrađena uz pomoć literature, izložena je u devet poglavlja.

Prvo je *Kratka povijest Vrbice te sela i gradova u okolici* u kojemu se sažeto navode povijesni izvori u kojima se spominje Vrbica, te okolnosti koje su kroz povijest utjecale na život u mjestu. Spomenuta su okolna mjesta i gradovi s kojima je Vrbica povezana i osnovni podatci o tim mjestima.

Slijede poglavlja Š*okački rodovi* i *Mjestopisi (mikrotoponimi)*. Poglavlja su to o onomastici. Prvo se bavi osobnim imenima, a drugo imenima lokaliteta na području Vrbice. Imena su pod utjecajem i jezika i izvanjezične stvarnosti. I ona često govore o povijesti i kulturnim utjecajima te su predmet bavljenja drugih znanosti, osim jezikoslovlja (Frančić 2015.: 76). Podroban popis imena, kakav se nalazi u ovome djelu, predstavlja doprinos hrvatskoj onomastici jer je prikupljena i organizirana građa koja se može dalje koristiti u istraživanjima. S druge strane, osobna imena su dokumenti jer govore o pripadnosti svojih nositelja određenoj naciji ili vjeri. Imena lokaliteta, kako

je vidljivo i u poglavlju o mikrotoponimima, govore o utjecajima (na primjer, *Sokak* kao turcizam), ili o načinu života (*Utvaj/Vašarište* gdje se kroz ime dolazi do činjenice da je postojalo mjesto za zajedničku ispašu i da su se u mjestu održavali sajmovi).

Četvrto je poglavlje, *Govor vrbičkih Šokaca*, najopsežnije. U kratkome se uvodu govori o metodi prikupljanja podataka, zatim o dosadašnjim istraživanjima slavonskih govora te se ukratko navode bitna obilježja vrbičkoga govora na razini fonologije i morfologije, ogledni primjeri govora te tuđice na leksičkoj razini. Kao prvo istraživanje, Šalić navodi Pavičićevo iz 1953. godine, mada prvi istraživač slavonskoga dijalekta, Stjepan Ivšić spominje i Vrbicu u svome radu objavljenom 1913. godine (Ivšić 1913.). Njegov rad Šalić spominje posredno, citirajući noviji rad od Kolenić i Ćurak o govoru Drenovaca. Kako spominje Šalić, Ivšić je vrbički govor svrstao u osmu grupu posavskih govora (Ivšić 1913.: 147). Ivšić je grupe govora definirao prema tome koji su naglasci zadržani. Ivšić je naveo osam naglasnih tipova, na prva dva u osmoj grupi nije došlo do pomicanja u odnosu na najstariji naglasni tip pa je u oba *vodẽ* (G. im. vòda, ranije *vod*±), *sačũvām* (1. l. pz. glagola sačúvati), u šest je tipova došlo do promjene *ostô>òstō, nos li>nòsili, ot c>òtac, kāz li>kázali, rūkôm>rúkōm, kazīvô>kazívō* (Ivšić 1913.: 147). U osmoj su grupi, prema Ivšiću, neoakuti zadržani na svojim izvornim mjestima, a dogodilo se pomicanje na prethodni slog kada se radi o silaznim naglascima.

Glavninu poglavlja zauzima rječnik vrbičkoga govora. Situacija prikazana u rječniku, kada se radi o naglascima, nije sukladna Ivšićevom prikazu u nekim primjerima. Na primjer, naglasnoga tipa *vodẽ* je riječ *čùdāk*, očekivano bi bilo pomicanje i oblik *čùdāk* ili starije *čudãk*, ali je u rječniku *čudâk*, ali je sukladno starijemu stanju označena riječ *medenjãk*. Naglasnoga je tipa *ot c/òtac* i imenica mùdrac što bi bilo očekivano i u vrbičkome govoru, ali je u rječniku *m drac*. Poneki primjer obilježen naglascima odstupa od pravila o pomicanju naglasaka u slavonskome dijalektu kako su ona definirana u recentnoj literaturi o naglascima (Kapović 2015.).

Nedvojbeno je kako rječnik vrbičkoga govora predstavlja dragocjenu građu za istraživače slavonskoga dijalekta. U rječnik su uvrštene riječi koje ne pripadaju standardnome hrvatskom jeziku, kako napominje sam autor. Dakle, korištena je kontrastivna metoda što je opravdano, s obzirom da je rječnik i unatoč tome vrlo opsežan. Prikaz leksičke razine upotpunjen je i pregledom

frazema i posebnih izričaja korištenih u vrbičkome govoru. Takav potpun pristup leksičkome blagu mjesnoga govora u Vrbici mogao bi se smatrati i najvrjednijim doprinosom ove monografije. Količina građe u rječniku svjedoči o dugogodišnjoj predanosti, kako bilježenju tako i organizaciji rječničkih jedinica.

Nakon uvodnoga i poglavlja posvećenih jeziku, poglavljem *Crkvena godina, narodni običaji i poslovi* počinje dio posvećen drugoj tematskoj cjelini iz naslova – običajima. U prvome se potpoglavlju Šalić bavi utjecajima, odnosno sličnostima običaja koji se pojavljuju u drugim kulturama s običajima u Vrbici. Nadalje, donosi pregled godine kroz aktivnosti kojima su se ranije bavili stanovnici Vrbice – prateći crkveni kalendar i smjenu godišnjih doba. Slijedi opis materijalnih okolnosti – stanovanja i odijevanja u prošlosti, što je popraćeno fotografijama. I nakon toga, opisuje životne običaje vezane uz prijelaze – rođenje, ženidba, smrt. Opis je upotpunjen vjerovanjima i legendama.

Koncept tradicijske kulture u opisu u jednoj je mjeri onakav kako ga oblikuje kulturno-historijski pristup u etnologiji, kako se da iščitati iz kritike toga pristupa (Rihtman-Auguštin 1980.: 66). To je kultura zamišljena kao seoska, statična, izolirana, ritualizirana pojava, odvojena od svojih nositelja. Međutim, ipak se ovaj opis običaja, uvrštavanjem ribljih balova i večera, spominjanjem gostionica i birtija, te svinjokolja, pečenja rakije i pogreba donekle i proširuje. Za pohvaliti je što su u monografiji opisani i današnji običaji. Usporedbom prošlosti i sadašnjosti najbolje se vidi kako običaji nikada ne nestaju, samo se mijenjaju.

Poglavlje *Pjesme, plesovi i dječje igre* bilježi sastavni dio običaja, onaj koji se najaktivnije čuva na folklornim manifestacijama, a to su pjesme i plesovi. Uz notne zapise pojedinih pjesama i plesova, dani su podatci i o ranijem čuvanju glazbene tradicije zvučnim zapisima. Nadalje, nabrojane su pučke lirske pjesme koje je mladež običavala pjevati. Potpoglavlje o dječjim igrama upotpunjeno je napomenama o okolnostima odrastanja u prošlosti.

Sedmo poglavlje *Franjevački samostan, župa i župna crkva* bavi se poviješću rimokatoličke crkve u Đakovštini i župe u Vrbici. Opisana su davanja župljanina u prošlosti, sama zgrada crkve i njezini bitniji elementi kao što su orgulje, promjene koje su se događale na samoj zgradi kroz vrijeme, zatim vrlo bitan element tradicijske kulture u Slavoniji – raspored sjedenja u crkvi koji je, kako i Šalić napominje, ranije bio strogo ustaljen. Nabrojani su župni-

ci i kapelani u Vrbici kroz povijest. A zatim, poklonci/kapele i križevi, obiteljske pobožnosti i pučke molitve i pjesme. Već u poglavlju o običajima opisano je kako su mještani davali svoj pečat crkvenim blagdanima i svetcima, a tako je i kada se radi o građevinama kojima se iskazivalo poštivanje prema Crkvi. Isto vrijedi i za pjesme koje jesu sakralne, ali obilježene su lokalnim načinom pjevanja, a na odabir pjesama morao je utjecati i glazbeni ukus mještana. Iz tog se razloga ne pjevaju jednake pjesme jednako često u svim crkvama, te je i to pokazatelj duha stanovnika određenoga mjesta. I sedmo je poglavlje bogato popraćeno fotografijama.

Sažet, ali vrlo iscrpan opis svakodnevice života u Vrbici u prošlosti nalazi se u poglavlju *Promjene životnih uvjeta tijekom 20. stoljeća.* U kratkome je uvodu opisana prirodna sredina, zatim način života početkom 20. stoljeća kroz arhitekturu, gospodarstvo, prehranu (pogotovo je zanimljiv izbor iz jelovnika na 342. stranici), higijenu, bolesti i liječenje, snabdijevanje i ugostiteljstvo i komunalno uređenje. Opisan je utjecaj Prvoga i Drugog svjetskog rata na život mještana Vrbice, pogotovo onih koji su sudjelovali u ratnim događanjima i političkim previranjima. Posebno je opisan velik utjecaj koji su promjene uzrokovane ratom imale na tradicijsko odijevanje. Opisani su nadalje značajni trenutci od 1945. - 1990., kao godine velikoga jubileja - 660. obljetnice sela Vrbica.

Posljednje se poglavlje, *Vrbica u Republici Hrvatskoj,* bavi suvremenim razdobljem. Započinje opisom okolnosti uzrokovanih Domovinskim ratom i donosi popis aktivnih hrvatskih branitelja iz Vrbice. Opis suvremene Vrbice počinje podatcima o stanovništvu, a zatim je koncipiran kao i opis Vrbice u prošlosti – kroz gospodarstvo te kroz institucije koje danas obilježavaju društveni i kulturni život Vrbičana i aktivnosti tih institucija. Prikazani su i demografski pokazatelji kroz 20. stoljeće. Poglavlje završava ljudima – istaknutim i visokoobrazovanim Vrbičanima.

Sadržaju su pridodane zahvale autora, podatci o njegovome životu te *Liber baptisatorum temporare fratris Ambrosii de Posega pro Parochia Varbicensi (1724. – 1736.)* i izbor podataka o Župi Vrbica iz *Kanonskih vizitacija*, kao povijesna građa o Vrbici u izvornome obliku.

Sam je Šalić napisao kako je njegova monografija autorski dar zavičaju i rodnom selu. Uistinu se radi o daru, o dragocjenoj građi za istraživače kulture i jezika u Slavoniji. Ali ponajprije je to dar Vrbičanima. Vrbica, odnosno njezini stanovnici, imaju tu sreću da se pojavila osoba koja je svoje vrijeme

posvetila predanome radu na očuvanju bogatstva toga mjesta u Đakovštini bilježenjem svega što joj se učinilo vrijednim. Ne postoji mnogo mjesta koja se mogu pohvaliti da im je posvećeno ovako opsežno i zanimljivo djelo.

Monografija *Govor i običaji Vrbice u Đakovštini* sadrži povijesne izvore, literaturu, objektivne činjenice, ali izvire iz nje i intuicijski pristup autora opisu svakodnevice mještana u prošlosti i suvremenosti kroz odabir zabilježenih pjesama, deseteraca, opise poslova kojima su se bavili i bave mještani Vrbice, okućnica i jela koja su kuhali. Predan i dugotrajan rad urodio je plodom jer je čitanjem monografije život u Vrbici moguće čuti, vidjeti, okusiti pa i namirisati. Zasigurno će svaki stanovnik Vrbice zavoljeti svoje mjesto na jedan nov način nakon čitanja Šalićeve monografije, a za nadati se da će i ljubiteljima tradicijske kulture iz drugih mjesta poslužiti i kao poticaj i kao uzor pisanju monografije o vlastitome mjestu.

Literatura

Frančić, Anđela (2015.). Suvremena hrvatska onomastika – izazovi, potrebe i mogućnosti. *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu* 39/59, str. 75-85.

Ivšić, Stjepan (1913.). Današnji posavski govor. *Rad* 196, 124-254.

Kapović, Mate (2015.). *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika.* Zagreb: Matica hrvatska.

Lovretić, Josip (1990.). *Otok*. Vinkovci: Privlačica.

Rihtman-Auguštin, Dunja (1980.). Etnološka istraživanja u gradu: problemi i dileme. *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* 10/3, 63-72.

Marija Raguž

Uredniku Zbornika Muzeja Đakovštine, Đakovo

Poštovani gospodine!

U Zborniku 7 i 12 objavili ste prikaz moje knjige „Iščupani koreni Velikog Nabrđa" gospodina Željka Lekšića i kritiku moje knjige „Beg iz jasenovačkog pakla" gospodina Vladimira Geigera.

Zbornik poziva na polemiku-reagiranje i ja se odazivam.

Gospodine Geiger!

Nedavno sam saznao za Vašu kritiku moje knjige „Beg iz jasenovačkog pakla." Navikao na falsifikovanje i grubo zanemarivanje istorijskih činjnica o stradanju Srba u NDH u sličnim tekstovima, nalazim da ste u Vašoj kritici bili umereniji od mnogih, iako ste činjenice koje sam naveo nazvali „pretjerivanjem" ili „svim i svačim," da se poslužim Vašim rečima. Godinama tragam za istorijskim činjenicama koje osvetljavaju „srpsko-hrvatsko pitanje." U istraživanju nisam koristio samo: „srbijanska pera neugodna u nacionalističkom pretjerivanju o stradanjima i žrtvama Srba u NDH, posebno o stradanjima i žrtvama u Jasenovcu." Nije bilo teško pretpostaviti da su nekima „srbijanska" pera neugodna, ali posle Vašeg reagovanja na moju knjigu, jasno je da je spisak Vama neugodnih izvora mnogo duži jer sam se oslanjao na dela pisaca kao što su Ivo Banac, Mladen Colić, Antun Miletić,Viktor Novak, Bogdan Krizman, Josip Horvat, Zdenko Štambuk, Ferdo Čulinović, Fikreta Jelić Butić, Erve Lorijer, Ficroj Meklejn, Valter Šelenberg, Edmund Glajze fon Horstenau, koje niko ne može svrstati među „srbijanska pera". U delima ovih autora nalaze se i Pićilijeva peć, i srbosjek, i sapun, i takmičenje ustaša u klanju ljudi. Pobedio je student prava Zgrebačkog sveučilišta Pero Brzica. Za zadato vreme zaklao je 1.300 ljudi i tako pobedio koljače Banzija, Žilu, Zinušu.

Ove godine se u Zagrebu pojavio plakat sa slikom jasenovačkog drveta za vešanje i natpisom: „Srpsko porodično stablo." Trijumf nekažnjenog zločina ili nešto drugo?

Zločine počinjene u logoru Jasenovac istraživala je Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Taj dokumenat AVNOJ-evske Hrvatske, temelja državnosti današnje Hrvatske, potpisali su sekretar dr Ante Štokić i predsednik dr Venceslav Celigoj. Nadam se da ne moram da dokazujem da ova dva doktora nisu „Srbijanci."

Razumem, gospodine, da Vaš zdrav razum ne može da prihvati da su vaši sunarodnici nad nedužnim sugrađanima Srbima počinili takva zverstva i u tolikom broju.

Vi, gospodine, ne prihvatate navode o „stotinama tisuća žrtava logora Jasenovac, uglavnom Srba." Nikako da saznam koji bi to broj hrvatskom mnjenju bio ugodan. Ubistvo jednog nevinog čoveka je zločin.

Zapovjednik nad svim hrvatskim logorima bio je Maks Vjekoslav Luburić. U svečanom govoru u Jasenovcu, prilikom dodele medalja najzaslužnijim ustašama, 9. oktobra 1942. godine, on je rekao: „I tako smo vam mi u ovoj godini, ovdje u Jasenovcu, poklali više ljudi nego Osmanlijsko carstvo za cijelo vrijeme boravka Turaka u Evropi." Drugom prilikom, Luburić je bio konkretniji: „Ubijeno je 500.000 Srba." (Fikreta Jelić Butić)

Drugi zapovjednik logora Jasenovac, Filipović Majstorović Miroslav, u sudskom procesu izjavljuje: „U Jasenovcu sam bio kao ustaški časnik i upravitelj logora 4 mjeseca 1942. godine. Priznajem da sam lično ubio oko 100 zatočenika. Za moje vrijeme, po mom računu, likvidirano je u logoru Jasenovcu 20 – 30 tisuća zatočenika."

Za četiri meseca 1942. godine, likvidirano je 20 do 30 hiljada zatočenika, a godina je i tada imala 12 meseci. Kakav je godišnji bilans, to Majstorović ne kaže.To je bila najkrvavija godina. Ne čudi me da on ne zna ukupan broj likvidiranih zatočenika.Bio sam u tri logora. Ni u jednom nas niko nije pitao za ime i prezime ili iz kojeg smo mesta. Proveravao sam i kod starijih da li su zapazili da su nas negde prebrojavali i registrovali. Niko se ne seća da su to činili. Bili su zadovoljniji da nas je što više. Najvažnije im je bilo da niko ne sme da ostane živ.

Majstorović još izjavljuje: „Ističem da je početkom ljeta (1942.) izvršena u Jasenovcu likvidacija logora Đakovo. Kod te likvidacije bilo je 2-3 tisuće Židovki i njihove djece."

Mogu da zamislim kako su se užasno osećali Đakovčani i biskup Akšamović kada su saznali da se u njihovom gradu nalazi logor za žene i decu. Tu su Jevreji čekali sledeći transport za gubilište.

Gospodine, nisam rekao da je hrvatski narod genocidan. Genocid sprovodi država, ona donosi zločinačke zakone i sprovodi ih u delo svojim oružanim snagama.

U Austrougarskoj vojsci, koja je prešla Drinu 1914. godine, bile su hrvatske divizije. Po Mačvi i Zapadnoj Srbiji počinile su velike zločine. Dok je rat još trajao, u Srbiju je došao Švajcarac dr Arčibald Rajs, poznati forenzičar. Kao nezavisni istraživač utvrdio je činjenice o počinjenim zločinima. Od Drine do Kolubare pratio je put nastupanja 42. hrvatske vražje divizije. U svoj izveštaj uneo je šta je sve video i saznao o njenim zločinima. Tako je evropska javnost saznala istinu. Zbog ograničenog prostora, navodim samo par detalja koji se odnose na 28. osječku pukovniju 42. divizije: „Kapetan iz 28. pukovnije izjavljuje: U Šapcu su vojnici ubili pored crkve više od šezdeset građana koji su pre toga bili zatvoreni u crkvi. Oni su izbodeni bajonetima da bi se štedela municija." Odmah posle rata 1920. g. K. Šturceneger objavio je knjigu o zločinima hrvatske vojske u kojoj stoji i ovo: „Potporučnik Bertić iz 28. pukovnije samo u jednom danu streljao je sedam srpskih seljaka."

Gospodine Geiger, meni nije poznato da li je u 28. pukovniji bilo časnika i vojnika iz Đakovštine. Vama je lakše da to otkrijete.

Poglavnik Ante Pavelić 1941. g. u Temeljnoj uredbi o ustrojstvu ustaške vojnice i domobranstva, nalaže da se „Hrvatska vojska organizuje i vodi po uzoru i principima Hrvatskog domobranstva do 1918. godine. Na taj način produžiće se u našoj vojsci sve slavne tradicije prve naše vojske i njene slavom ovječane 42. vražje divizije."

U „slavom ovjenčanoj diviziji" podoficir-dočasnik je Josip Broz, poznatiji kao Tito, a časnik je hrvatski književnik dr Mile Budak. Književnik je zarobljen u Kolubarskoj bici. Taj „srpski rob" u svojoj knjizi „Ratno roblje" navodi da je više vremena proveo u niškim kafanama nego u kasarni za zarobljnike te da je kao zarobljenik poslao više pisama po Austro-Ugarskoj od svih zarobljenika iz 25. zagrebačke pukovnije i 28. osječke zajedno. Srpska vojska ne samo što poštuje odredbe Ženevske konvencije, već i preteruje u blagonaklonosti prema Hrvatima zarobljenicima koji su tada ponavljali samo jedno: „Braćo, Srbi...."

U pomenutom delu dr Budak piše o besčašću hrvatskih vojnika u pohodima i ratovima vođenim pre XX. veka u Evropi.

„Mi smo u monarhijinim ratovima dobili ime barbara,vandala...Dobro, vršili smo državljansku dužnost... da ne zaboravismo svoje državljanske dužnosti dokazuje i ovaj rat (1914.-1918.). Hrvatske zemlje daju državi tri zbora redovne vojske."

Zbog takve vojske cela nacija, vekovima, nosi križ sramote.

Ideolog ustaštva Mile Budak zahvalio se Srbima za gostoljubivost u Nišu. U Gospiću 1941. g. poručuje: „Jedan dio Srba ćemo pobiti, drugi raseliti, a ostale prevesti u katoličku vjeru i tako pretopiti u Hrvate." Iste godine dr Budak u Lovincu kod Gračaca–Lika, 10. juna, savetuje Hrvate: „Što se tiče Srba, nije dosta drvo posjeći, treba mu i žile isčupati."

Nekoliko godina po izlasku moje knjige o V. Nabrđu, prikupljajući materijal za jednu drugu knjigu, pronašao sam ovaj Budakov govor u Lovincu. Žalim što za njega nisam znao ranije. Naslov bi bio: „Iščupane žile Velikog Nabrđa." Budakovi sledbenici su doslovno ostvarili njegovo uputstvo. Vrlo dobro znate da Veliko Nabrđe više ne postoji. Jedan deo Srba je pobijen, drugi prognan, žile iščupane, najslabiji je rezultat postignut u pretapanju Srba u Hrvate.

Zašto sam se toliko zadržao na ideologu ustaštva, Budaku. Skoro sam video dečke, na Jelačić placu, u crnim odorama Jure Francetića. Osječki Glavaš Branimir ostao je bez 10 godina robije. Kardinal sa nezgodnom ratnom biografijom, biće hrvatski svetac. Učestali su fašistički pozdravi. Vitez Miro Barišić je dobio spomenik. Nisam sasvim siguran gde su podignuti spomenici Budaku i Francetiću.

Srbija je upoznala Hrvate na kraju XX. veka. O onome što se dogodilo Srbima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Srbija nije mnogo znala. Komunistička politika je sudbinu Srba u NDH pretvorila u tabu temu, ne samo za društvo već i za istorijsku nauku... Devedesetih godina, posle ponovljenog progona, Srbija saznaje za golgotu Srba prečana od pre 50 godina.

Želim da kažem ponešto o mojoj „netrpeljivosti" prema Hrvatima. Moje lično iskustvo i iskustvo moje porodice, kao pripadnika srpskog naroda u NDH bilo je krajnje dramatično, traumatično, tragično. Uz to, bili smo neposredni svedoci neverovatnih zverstava nad drugim sunarodnicima i sapatnicima Jevrejima, zverstava koje ljudski razum ne može ni da svati ni da prihvati.

Sigurno da takvo iskustvo izaziva snažne ljudske emocije, ali Vas uveravam da su to isključivo emocije dubokog bola za izgubljenim članovima porodice i saosećanja sa bespomoćnim žrtvama.

U privatnom i profesionalnom životu rukovodio sam se, pre svega, doživljajem i procenom individalnih vrednosti ljudi, često se družio i prijateljovao sa ljudima hrvatske narodnosti. Kod nas u Nabrđu, moja porodica je u svoj dom primala mnoge Hrvate. Baš zato što sam, kako vi kažete, vaspitan u „srpskom duhu," na našu Krsnu slavu i kirbaj u Nabrđu, dolazili su i dragi gosti Hrvati, moji školski drugovi i kolege sa posla. Pamtim Brenka sa ostrva Murter, rođenog Zagrebčanina Gala, Ivicu iz Osijeka, rođenog u Lici... Ivičin brat je bio ustaša. Poginuo je u sukobu sa četnicima. Ivica nije bio ustaša.

Srbi prečani su svoje kolektivno iskustvo precizno saželi u izreku: „Nisu svi Hrvati ustaše. Sve ustaše su Hrvati."

Istina je da ni svi Srbi nisu bili četnici. Daleko od toga. Štaviše, nisu ni svi četnici bili Srbi.U četničkim redovima je bilo Slovenaca, Jevreja, Čeha, Italijana i Hrvata... Ing.Vladimir Prodavec, sin potpredsednika Hrvatske seljačke stranke, na pitanje zašto je četnik, odgovorio je kratko i jasno: „Četnici su jedini protivnici nacizmu i komunizmu."

Još nekoliko reči o kolegama iz JNA. Država se raspala, raspala se i njena „narodna armija."Jedan broj oficira koje poznajem, ušao je u postrojbe hrvatske vojske. Ja ih razumem. Oficiru je mesto u svom narodu. Ali, ako su činili zločine ili ih po liniji komandovanja nisu sprečavali, to je neoprostivo. U novoj hratskoj državi, devedesetih godina dvadesetog veka, nastala su nova stratišta za Srbe. To nije više crkva u Glini, Jadovno na Velebitu ili Donja Gradina jasenovačka. Nikla su nova gubilišta. Navodim samo najpoznatija: Paulin Dvor, Pakračka poljana, Lora u Splitu. Pljačke, paljevine, progoni, pokrštavanje – sve se ponovilo, samo na perfidnije načine. „Sve je isto, samo njega nema," – poglavnika dr Ante Pavelića.

Gospodine, u kritici „Bega iz jasenovačkog pakla" ni jednom rečju niste otkrili čitaocu ko su begunci i zašto beže. Gotovo da ste se pitali: „Šta im bi da beže?!" Napravili ste i materijalnu grešku: ja nisam bio u „dječjem domu" u Zagrebu. Moja sestra Gordana i ja, bili smo u Logoru za srpsku decu u Zagrebu. Na kapiji je stajala naoružana straža, kapija se otvarala samo kada je kamion dovozio građu za proširenje mrtvačnice.

Istina je, u napise ove vrste ne unosim izvorne dokumente. Srbima oni nisu potrebni. Oni znaju šta se dogodilo i šta se sada događa Srbima u Hrvatskoj. Verujem da većina hrvatskog pučanstva ne zna šta se dogodilo Srbima 1941. i 1991. godine u njihovoj državi. „Srbijanska pera" ne čitaju. Hrvatski povjesničari o stradanju Srba ne pišu i ne govore. Da hoće, mogli bi da obaveste javnost da su još uvek žive hiljade svedoka genocida NDH i stotine hiljada svedoka zločina iz 1990-ih, i da ti svedoci ne mogu da dozvole da se zaboravi šta su preživeli niti mogu da dopuste da budu zaboravljeni svi oni koji te užase nisu uspeli da prežive. Isto tako, kao istoričar, trebalo bi da znate da postoji obilje svih vrsta dokumenata trostrukog genocida NDH nad Ciganima, Jevrejima i Srbima u arhivima same Hrvatske, u arhivima tadašnjih saveznica NDH – Nemačke i Italije, baš kao i u arhivima država antifašističke koalicije, u Srbiji, SAD i drugima, arhiva zaplenjenih tokom oslobađanja Evrope od istrebljivača čitavih nacija. Te arhive istražuju nove generacije istoričara i objavljuju stalno nove i nove knjige na temu o kojoj mi ovde raspravljamo. Zadržaću se na dve takve knjige. U knjizi *„Visions of Annihilation: The Ustasha Regime and the Cultural Politics of Fascism, 1941–1945,"* njen autor Rory Yeomans „analizira kako je ustaški pokret koristio kulturu da pobudi radikalna nacionalistička osećanja i legitimizuje svoju politiku genocida. Autor pokazuje kako je ustaški režim mobilisao pesnike, romanopisce, filmske stvaraoce, likovne umetnike i intelektualce kao propagandiste i vizionare utopijskog društva, dok su novine, radio, i govori zvaničnika pozivali na proterivanje, proganjanje ili uništenje „tuđinskih" i „neprijateljskih" populacija i čišćenje nacije." U svojoj knjizi *„Croatia Under Ante Pavelic: America, the Ustase and Croatian Genocide"* njen autor Rob McCormick koristi do sada neobjavljivane dokumente iz američkih arhiva i pokazuje kako je ekstremni nacionalizam doveo do genocida i kako je hladni rat omogućio da Ante Pavelić i družina izbegnu odgovornost za stravične zločine. On piše da ustaše ostaju teško nasleđe unutar hrvatskog društva, delom zahvaljujući i Pavelićevom posleratnom političkom delovanju u egzilu u Latinskoj Americi. Kao što vidite, genocid NDH ne može da se zatvori u granice „srpsko-hrvatskih odnosa" i pisanje o njemu nikad nije bilo stvar samo „srbijanskih„ pera.

Aleksandar Jovanović

*

Cijenjeni!

Kad se obraćate glavnom uredniku Zbornika Muzeja Đakovštine, a ja sam taj, red je da Vam upravo ja i odgovorim. Naime, od vremena kada je osmišljena sadašnja struktura Zbornika Muzeja Đakovštine, a to je od 4. broja objavljenog 1997. godine, zamišljeno je da se Zbornik ograniči isključivo na radove o Đakovu i Đakovštini, a da u tada novopokrenutoj rubrici *Ocjene i prikazi* nastojimo čitateljima skrenuti pozornost na publikacije različitih autora u kojima se, na ovaj ili onaj način, obrađuju teme vezane za pojedine aspekte prošle stvarnosti našega zavičaja. Kao čovjek koji ste rođenjem vezani za Đakovštinu, a u knjizi *Iščupani koreni Velikog Nabrđa* o jednom aspektu povijesti Đakovštine i pišete, smatrali smo primjerenim čitateljima Zbornika ukazati na vaš rad. To je učinjeno u dobroj namjeri, a u skladu s uređivačkom politikom Zbornika koja ide za tim da se u njemu predstave sve recentne monografije vezane za povijest Đakova i Đakovštine.

Oko objavljivanja prikaza *Iščupanih korena Velikog Nabrđa* u Uredništvu nismo imali nikakvih dvojbi. Dvojbi je bilo oko prikaza knjige *Beg iz Jasenovačkog pakla*. Dok je dr. Geiger, isti onaj čiji Vam se osvrt na knjigu ne sviđa i s kojim želite polemizirati, na tome gotovo inzistirao, smatrao sam da tu knjigu u Zborniku Muzeja Đakovštine ne bi trebalo predstavljati, i to isključivo s toga što je sadržajno izvan zacrtanih gabarita osnovne uređivačke politike. Iskreno mi je žao što napisanu kritiku niste doživjeli kao poticaj za preispitivanja vlastitih pozicija. Tu ponajprije mislim na kritičku valorizaciju izvora na kojima je Vaša argumentacija zasnovana, kao uostalom i na kut iz kojega stvari sagledavate. A taj kut, koji Vas kao znanstvenika dovodi u pitanje, najbolje se manifestira u vašoj konstataciji kako Srbima nisu potrebni izvorni dokumenti jer da oni znaju „što se dogodilo i što se sada događa Srbima u Hrvatskoj".

Nakon tako sročene konstatacije svaka daljnja polemika, na koju pozivate, uistinu se čini deplasiranom. Čak što više, bojim se da bi ona dodatno kontaminirala i onako desetljećima kontaminirani prostor unutar kojega se vode rasprave o hrvatsko-srpskim odnosima. U tome, a uz moju punu podršku, dr. Geiger ne želi sudjelovati.

Mr. sc. Borislav Bijelić

AKTIVNOSTI
MUZEJA ĐAKOVŠTINE

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2015. godinu

1. SKUPLJANJE GRAĐE

1.1 Kupnja

Tijekom godine kupljeno je 10 starih razglednica Đakova, portret Đakovčanina Franje Böma, zanatska ploča iz dvadesetih godina prošlog stoljeća, zastavica NK Croatie, nekoliko memoranduma, diploma Kluba hrvatskih književnika iz Osijeka na ime Franje Böma, šarana jaja, nekoliko knjiga, kuverata, starih memoranduma i fotografija.

1.3 Darovanje

Diplomu zahvalnicu Miletu Kramariću, kotarskom službeniku u Đakovu za vrijeme Prvog svjetskog rata, darovao je Darko Mergenthaler. Isti je darovao i portretnu fotografiju M. K.; Zvonko Benašić posthumno je ostavio Muzeju Đakovštine bogatu kolekciju iz koje izdvajamo veliki broj knjiga iz različitih područja, građu vezanu za Đakovačke vezove („dukate", zastavice, plakate, osobne plakete, zahvalnice i odlikovanja, arhivsko gradivo), preko 3000 fotografija i dijapozitiva, nekoliko sokolskih plakata, stotinjak novijih značaka, 1000 vinskih etiketa…; Grad Đakovo darovao nam je primjerak prigodne poštanske marke „Znameniti Hrvati" (Sorkočević, Strossmayer, Supek), a Zvonko Mikić nekoliko fotografija i stari letak.

1.6 Ustupanje

Muzeju Slavonije iz Osijeka za potrebe izložbe ustupljen je jedan turski dokument iz 17. st.

2. ZAŠTITA

2. 3 Restauracija

Miro Usenik restaurirao je dvije slike Franje Giffingera,

3. DOKUMENTACIJA

3.3 Fototeka

Terenski rad svih djelatnika popraćen je fotografijama. Bilježene su i sve značajnije promjene u gradu, a manji broj fotografija je i kupljen.

3.6 Hemeroteka

Popunjava se isključivo iz priloga koji izlaze u Glasu Slavonije.

3.9 Ostalo

Sve za javnost prezentne aktivnosti Muzeja Đakovštine zabilježene su na DVD-u.

4. KNJIŽNICA

4.1 Nabava

Broj svezaka povećava se najčešće razmjenom i darovanjem drugih muzeja, galerija i znanstvenih instituta. Kupujemo knjige koje su potrebne djelatnicima za realizaciju zacrtanih programa, odnosno knjige za koje držimo da predstavljaju kapitalna izdanja na društveno-humanističkom planu. Trudimo se prikupiti i sve značajnije naslove vezane za Đakovo i Đakovštinu.

4.2 Stručna obrada knjižnog fonda

Muzej još uvijek nema knjižničara pa, shodno tome, nema ni stručne obrade knjižnog fonda.

4.4 Služba i usluge za korisnike

Naš knjižni fond dostupan je svima, a koriste ga najviše studenti, učenici i kolege različitih struka.

5. STALNI POSTAV

5.1 Novi stalni postav

Intenzivno radimo na pripremi Stalnog postava arheologije. Izvedbeni projekt postava dodijeljen je mr. sc. Mariju Beusanu, dok kustosi sustavno rade na poslovima sređivanja i odabira građe koja bi se trebala naći u postavu.

5.2 Izmjene stalnog postava

U postavu Kulturno-povijesnog razvoja Đakova izložene su novokupljene i restaurirane slike Franje Giffingera.

6. STRUČNI RAD

6.2 Identifikacija/determinacija

Identifikacija i procjena vrijednosti učestala je, a najčešća ona vezana za stari novac, knjige, narodne nošnje i potencijalno umjetničke predmete.

6.5 Posudbe i davanje na uvid

Građu smo posuđivali kolegama iz drugih muzeja za popunjavanje njihovih izložbi (npr. Muzeju Slavonije), a knjišku građu ponajprije srednjoškolcima i studentima za maturalne i diplomske radnje, odnosno istraživačima različitih struka u obradi njihovih znanstvenih tema.

6.7 Publicistička djelatnost stručnih djelatnika

Borislav Bijelić: Sokolovi i orlovi – tako slični, a tako različiti, RĐV, 49/2015., 83-87.

Branka Uzelac: Slavonija bez konja ne može, RĐV, 49/2015., 50-53.

Branka Uzelac: Al je lipa našeg kuma grana…, RĐV, 49/2015., 56-59.

Borislav Bijelić: Hrvatski orao Đakovo – osnivanje i rad tijekom 1921. i 1922. godine, ZMĐ 12, 121-149.

Borislav Bijelić: Miro Šola, Đakovačke košarkaške godine…, ZMĐ, 303 – 306.

Borislav Bijelić: Prikrivena grobišta Drugog svjetskog rata i poraća Đakova i Đakovštine, ZMĐ 12, 306 – 308.

Borislav Bijelić: Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2013. godinu, ZMĐ 12, 331-343.

Borislav Bijelić: Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2013. godinu, ZMĐ 12, 343 – 356.

Borislav Bijelić: Skica strategije razvoja Muzeja Đakovštine 2015. – 2020. godine, ZMĐ 12, 356 – 360.

6.9 Stručna pomoć i konzultacije

Stručna pomoć i konzultacije permanentni su poslovi stručnog muzejskog osoblja, a manifestiraju se u suradnji s pojedinim kulturno umjetničkim društvima, u pomoći pri osmišljavanju i pisanju učeničkih i studentskih radova, preporukama vezanim za uporabu muzejske i druge građe te literaturu relevantnu za obradu najrazličitijih tema.

6.10 Urednički poslovi, recenzije knjiga i članaka

Borislav Bijelić radio je na uređivanju Zbornika Muzeja Đakovštine 12, te napisao recenziju za članak o Hrvatskom orlu za potrebe časopisa Scrinia Slavonica.

6.11 Djelovanje u strukovnim društvima

Pojedini djelatnici Muzeja članovi su Muzejske udruge istočne Hrvatske, ali i nekih drugih udruga (Hrvatsko arheološko društvo, Hrvatsko muzejsko društvo, Društvo ljubitelja starina).

6.12 Informatički poslovi muzeja

Web stranica muzeja ažurira se nekoliko puta godišnje.

7. ZNANSTVENI RAD

7.1 Tema i nositelji projekta

Borislav Bijelić nastavlja istraživanja o djelovanju Hrvatskog orla u Đakovu, a Branka Uzelac propituje tradicijsku baštinu paorskih sela.

9. IZLOŽBENA DJELATNOST

Naziv izložbe: **Petra Balekić – „Odrazi stanja"**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: siječanj – veljača 2015.
Autor stručne koncepcije: Petra Balekić – Borislav Bijelić
Autor likovnog postava: Borislav Bijelić
Opseg: 18 slika
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna

Naziv izložbe**: Likovna baština obitelji Pejačević**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: 10. 4. – 22. 5. 2015.
Autor stručne koncepcije: Dubravka Najcer – Silvija Lučevnjak
Autor likovnog postava: Dubravka Najcer – Silvija Lučevnjak
Opseg: 25 slika
Vrsta izložbe: umjetnička, međunarodna, retrospektivna, skupna

Naziv izložbe: **Kulturna baština u nagrađenim grafikama učenika OŠ „Josip Kozarac" iz Josipovca Punitovačkog**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: lipanj – srpanj 2015.
Autor stručne koncepcije: Anica Popović
Autor postava: Branka Uzelac – Anica Popović
Opseg: 24 rada
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, skupna

Naziv izložbe: **Vesna Sokolić – „Radost Boja”**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: 31. 7. - 10. 9. 2015.
Autor Stručne koncepcije: Borislav Bijelić
Autor postava: Borislav Bijelić
Opseg: 28 radova
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, retrospektivna, samostalna

Naziv izložbe: **Nastavna sredstva i pomagala u privatnim školama Milosrdnih sestara sv. Križa**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: 18. 9. – 18. 11. 2015.
Autor stručne koncepcije: Estera Radičević
Autor postava: Estera Radičević
Opseg: 76 predmeta
Vrsta: povijesna, tuzemna, edukativna

Naziv izložbe: **Marija Kruljac – „Zvuci baštine”**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: 4. 12. 2015. – 20. 1. 2016.
Autor stručne koncepcije: Marija Kruljac
Autor postava: Marija Kruljac
Opseg: 20 slika
Vrsta: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna

10. IZDAVAČKA DJELATNOST

10.1 Tiskovine

Petra Balekić: Odrazi stanja
Likovna baština obitelji Pejačević
Kulturna baština u nagrađenim grafikama OŠ „Josip Kozarac” Josipovac
Nastavna sredstva i pomagala u privatnim školama Milosrdnih sestara sv. Križa
Marija Kruljac: Zvuci baštine
Zbornik Muzeja Đakovštine 12

Petra Balekić
Odrazi stanja

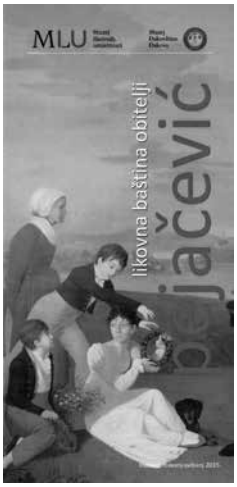
MLU
likovna baština obitelji
jačević

Muzej Đakovštine Đakovo
Kulturna baština
u nagrađenim grafikama učenika
OŠ „JOSIP KOZARAC“ Josipovac Punitovački
Muzej Đakovštine • A. Starčevića 34

s. Mr. Estera Nadiđević
Nastavna sredstva
i pomagala
u privatnim školama
Milosrdnih sestara
sv. Križa

Marija Kruljac
Zvuci baštine

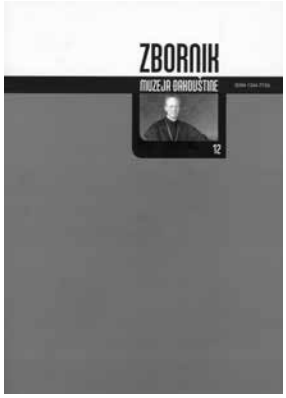
ZBORNIK
MUZEJA ĐAKOVŠTINE
12

11. EDUKATIVNA DJELATNOST

11.1 Vodstva

Redovita vodstva za škole i organizirane grupe građana.

11.3 Radionice i igraonice

„Sovice iz muzeja" naziv je radionice održane u Noći muzeja

12. ODNOSI S JAVNOŠĆU

Objave u tiskanim i elektroničkim medijima

Sve za javnost prezentne aktivnosti muzeja najavljene su i komentarom popraćene na stranicama „Glasa Slavonije", na lokalnim radio stanicama, na Facebooku i muzejskoj web stranici.

12.1 Sudjelovanje u televizijskim i radijskim emisijama

U više navrata pojedini djelatnici muzeja sudjelovali su u emisijama lokalnog radija i u HTV-ovim televizijskim emisijama.

12.4 Promocije i prezentacije

Krajem godine promoviran je dvanaesti broj Zbornika Muzeja Đakovštine.

12.5 Koncerti i priredbe

Za Noć muzeja nastupio je Primavara band.

12.7 Ostalo

Etnologinja muzeja bila je angažirana u radu na pripremi i realizaciji „Đakovačkih vezova" (izložbena djelatnost, uređenje gradskih prostora, prosudbena komisija…)

13. MARKETINŠKA DJELATNOST

Marketinška djelatnost je uobičajena. Za sve naše manifestacije šaljemo pozivnice i tiskamo plakate. Aktivnosti nam se najavljuju i komentiraju na lokalnim radio stanicama, dnevnim tiskovinama i na internetu. Muzej posjeduje web stranicu koja se redovito ažurira.

14. UKUPAN BROJ POSJETITELJA

Tijekom 2015. godine muzej je posjetilo nešto preko 3000 posjetitelja.

15. FINANCIRANJE

15.1 Izvori financiranja

Lokalna samouprava: 82%

Ministarstvo kulture: 15%

Vlastiti prihodi: 3%

15.2 Investicije

Za opremanje novosagrađenih depoa, radionice i knjižnice potrošeno je 250.000 kn.

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2016. godinu

1. SKUPLJANJE GRAĐE

1.1 Kupnja

Zbog bolesti jednog od kustosa, odnosno odlaska u mirovinu drugog i uvođenja u posao trećeg, obim poslova tijekom 2016. godine bio je smanjen. Kupljeno je nekoliko knjiga i tri stare razglednice Đakova.

1.3 Darovanje

Grad Đakovo i Matica hrvatska poklonili su nam nekoliko recentno izdanih knjiga. Isto su učinili i pojedinci koji su tiskali pojedine publikacije u vlastitoj nakladi. Najveća donacija u tekućoj godini bila je ona Zlatka Kajmića. Muzeju je poklonio desetak predmeta iz Domovinskog rata (puške, streljivo, trombloni, mine…)

2. ZAŠTITA

2.3 Restauracija

Miro Benaković restaurirao je nekoliko predmeta za potrebe nadolazeće etnografske izložbe.

3. DOKUMENTACIJA

3.1 Fototeka

Terenski rad svih djelatnika popraćen je fotografijama. Bilježene su i sve značajnije promjene u gradu, posebice one vezane za rekonstrukciju Strossmayerovog trga.

3.6 Hemeroteka

Popunjava se isključivo iz priloga koji izlaze u Glasu Slavonije.

3.9 Ostalo

Sve za javnost prezentne aktivnosti Muzeja Đakovštine zabilježene su na DVD-u.

4. KNJIŽNICA

4.1 Nabava

Broj svezaka povećava se najčešće razmjenom i darovanjem drugih muzeja, galerija i znanstvenih instituta. Kupujemo knjige koje su potrebne djelatnicima za realizaciju zacrtanih programa, odnosno knjige za koje držimo da predstavljaju kapitalna izdanja na društveno-humanističkom planu. Od Grada i Ogranka Matice hrvatske Đakovo dobivamo sva njihova izdanja, a uspostavljena je i stalna razmjena publikacija sa Podružnicom Hrvatskog instituta za povijest iz Slavonskog Broda. Razmjena publikacija uspostavljena je i sa većinom hrvatskih muzeja. Ponajprije onih iz Slavonije.

4.2 Stručna obrada knjižnog fonda

Muzej još uvijek nema knjižničara pa, shodno tome, nema ni stručne obrade knjižnog fonda.

4.4 Služba i usluge za korisnike

Naš knjižni fond dostupan je svima, a koriste ga najviše studenti, učenici i kolege različitih struka.

5. STALNI POSTAV

5.1 Novi stalni postav

Intenzivno radimo na pripremi Stalnog postava arheologije. Izvedbeni projekt postava dodijeljen je mr. sc. Mariju Beusanu, dok kustosi sustavno rade na poslovima sređivanja i odabira građe koja bi se trebala naći u postavu. Potkraj godine izabran je izvođač radova, s njim je potpisan ugovor, a odmah potom uslijedili su i građevinski radovi. Otvaranje arheološkog postava planiramo za proljeće 2017. godine.

5.2 Izmjene stalnog postava

U postavu Kulturno-povijesnog razvoja Đakova izložen je turski nišan uočen prilikom preseljenja arheološke građe u nove depoe.

6. STRUČNI RAD

6.2 Identifikacija/determinacija

Identifikacija i procjena vrijednosti učestala je, a najčešća ona vezana za stari novac, knjige, narodne nošnje i umjetnine.

6.5 Posudbe i davanje na uvid

Tijekom 2016. godine najčešće smo posuđivali knjišku građu. Ponajprije srednjoškolcima i studentima za maturalne i diplomske radnje, odnosno istraživačima različitih struka u obradi njihovih znanstvenih tema.

6.6 Sudjelovanja na kongresima i savjetovanjima

Marija Gačić sudjelovala je kao izlagač na stručno-znanstvenom skupu „Čovjek i smrt" s temom „Smrt na Facebooku – etnološko promišljanje smrti". Skup je održan u Zagrebu, a njegovi organizatori bili su Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar i Katoličko sveučilište.

Ista je sudjelovala i na skupu „14. hrvatsko-slovenske etnološke paralele" s temom „Upotreba narodnih nošnji u turističke svrhe na području Đakovštine". Skup je održan u Lugu, a organizirali su ga Hrvatsko etnološko društvo i Slovensko etnološko društvo.

Marija Gačić bila je i na edukaciji za muzejske djelatnike održanoj u Muzeju Slavonije u Osijeku. Sudjelovala je na Predavanju o preventivnoj zaštiti tekstilnih predmeta, te na radionici/seminaru na temu dokumentacijske obrade muzejskih predmeta.

6.7 Publicistička djelatnost stručnih djelatnika

Borislav Bijelić: Diskontinuiranom kontinuitetu Muzeja Đakovštine došao je kraj, RĐV, 50/2016., 128-131.

Jelena Boras: Pretpovijest Đakovštine, RĐV, 50/2016., 90-94.

Marija Gačić: Promišljanje slučaja bećarac kroz tekstove hrvatskih internetskih portala RĐV, 50/2016., 174-177.

Marija Gačić: Etnološko promišljanje smrti, Put u vječnost (katalog izložbe), Zagreb, 2016.

6.9 Stručna pomoć i konzultacije

Stručna pomoć i konzultacije permanentni su poslovi stručnog muzejskog osoblja, a manifestiraju se kroz suradnji s pojedinim kulturno umjetničkim društvima, u pomoći pri osmišljavanju i pisanju učeničkih i studentskih radova, preporukama vezanim za uporabu muzejske i druge građe.

6.10 Urednički poslovi, recenzije knjiga i članaka

Marija Gačić recenzirala je tekst „Ženska narodna nošnja u Munama i Žejanama od istraživanja Jelke Radauš Ribarić do danas". Tekst je objavljen u zborniku „Mune i Žejane Maksu Pelozi".

6.11 Djelovanje u strukovnim društvima

Pojedini djelatnici Muzeja članovi su Muzejske udruge istočne Hrvatske, ali i nekih drugih udruga (Hrvatsko etnološko društvo, Društvo ljubitelja starina, Matica hrvatska, Međunarodno udruženje etnologa i folklorista - SIEF).

6.12 Informatički poslovi muzeja

Izrada nove internetske stranice Muzeja Đakovštine u suradnji stručnih djelatnika Muzeja i tvrtke „IL studio" iz Đakova. Dio sadržaja preuzet je sa stare stranice, a dio materijala je prezentiran na nov način. U stranicu je ugrađena i interaktivna karta arheoloških lokaliteta Đakovštine koju je izradila kustosica Jelena Boras. Za administraciju stranice zadužena je Marija Gačić.

7. ZNANSTVENI RAD

7.1 Tema i nositelji projekta

Borislav Bijelić nastavlja istraživanja o djelovanju Hrvatskog orla u Đakovu.

Marija Gačić provodi istraživanja unutar teme „Javne uporabe narodnih nošnji u istočnoj Slavoniji od 1990. do danas".

7.2 Publicirani radovi

Marija Gačić: Beauty Election in Slavonia: A Study of Traditional Costume Competitions, Electronic Journal of Folklore, vol. 66: 78-94.

7.3 Znanstveno usavršavanje

Marija Gačić upisala 6. semestar poslijediplomskog doktorskog studija etnologije i kulturne antropologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu te joj je odobrena tema doktorske disertacije „Javne uporabe narodnih nošnji u istočnoj Slavoniji od 1990. do danas".

9. IZLOŽBENA DJELATNOST

Naziv izložbe: **Skupna izložba radova Beljan, Duvnjak, Karas, Marić, Petrović**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: siječanj – veljača 2016.
Autor stručne koncepcije: Hrvoje Duvnjak
Autor likovnog postava: Hrvoje Duvnjak
Opseg: 25 radova
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, skupna

Naziv izložbe**: Izložba Kristine Marić**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: veljača – ožujak 2016.
Autor stručne koncepcije: Hrvoje Duvnjak
Autor likovnog postava: Hrvoje Duvnjak
Opseg: instalacija
Vrsta izložbe: umjetnička, međunarodna, retrospektivna, samostalna

Naziv izložbe: **Dajana Karas – Volumen u dubokom tisku**
Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: ožujak – travanj 2016.
Autor stručne koncepcije: Hrvoje Duvnjak
Autor postava: Hrvoje Duvnjak
Opseg: 14 grafika
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna

Naziv izložbe: **Samostalna izložba Mirne Petrović**
Vrijeme trajanja: svibanja – lipanj 2016.
Autor stručne koncepcije: Hrvoje Duvnjak
Autor postava: Hrvoje Duvnjak
Opseg: 15 slika
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, retrospektivna, samostalna

Naziv izložbe: **Muzej u loncu**

Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: lipanj – kolovoz 2016.
Autor stručne koncepcije: Maja Žepčević
Autor postava: Borislav Bijelić
Opseg: 22 izloška
Vrsta: etnografska, tuzemna, edukativna, skupna

Naziv izložbe: **20 slikarskih godina Krunislava Stojanovskog**

Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: listopad 2016.
Autor stručne koncepcije: Krunislav Stojanovski – Borislav Bijelić
Autor postava: Krunislav Stojanovski – Borislav Bijelić
Opseg: 32 slike
Vrsta: umjetnička, međunarodna, informativna, samostalna

Naziv izložbe: **Ana Beljan - Eksperiment u tehnikama dubokog tiska**

Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: studeni – prosinac 2016.
Autor stručne koncepcije: Hrvoje Duvnjak
Autor postava: Ana Beljan
Opseg: 15 slika
Vrijeme trajanja: studeni 2016.
Vrsta: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna

Naziv izložbe: **Samostalna izložba Hrvoja Duvnjaka**

Mjesto održavanja i prostor: Muzej Đakovštine
Vrijeme trajanja: prosinac 2016. – siječanja 2017.
Autor stručne koncepcije: Hrvoje Duvnjak
Autor postava: Hrvoje Duvnjak
Opseg: 8 slika velikog formata
Vrsta: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna

11. EDUKATIVNA DJELATNOST

11.1 Vodstva

Redovita vodstva za škole i organizirane grupe građana.

11.2 Predavanja

Jelena Boras sudjelovala je u provedbi projekta Arheološkog muzeja u Zagrebu „Arheološki susreti". Vezano za projekt održala je nekoliko predavanja u srednjim školama u Đakovu i Belom Manastiru.

11.3 Radionice i igraonice

Ana Grbeša održala je radionicu „Izrada likova iz antičkog razdoblja"

U Noći muzeja nastupio je s programom za djecu iluzionist Josip Ciganović

12. ODNOSI S JAVNOŠĆU

12.1 Objave u tiskanim i elektroničkim medijima

Sve za javnost prezentne aktivnosti muzeja najavljene su i komentarom popraćene na stranicama „Glasa Slavonije", na lokalnim radio stanicama, na Facebooku i muzejskoj web stranici.

12.2 Sudjelovanje u televizijskim i radijskim emisijama

U više navrata pojedini djelatnici Muzeja sudjelovali su u emisijama lokalnog radija i u HTV-ovim televizijskim emisijama.

12.4 Promocije i prezentacije

U Noći muzeja Ana Grbeša i Borislav Bijelić predstavili su suvenir koji je prema muzejskom eksponatu izradila Ljiljana Balekić. Riječ je o replici rimske plitice, jednom od najznačajnijih predmeta arheološke zbirke Muzeja Đakovštine.

Knjiga Branke Uzelac „Zapisi iz Đakovštine II" promovirana je 10 lipnja. Uz autoricu knjigu su predstavili: Luka Marijanović, Tomislav Vuković i Mirko Ćurić

Kustosice Muzeja Marija Gačić i Jelena Boras predstavile su početkom prosinca mjeseca tekuće godine novu internetsku stranicu, odnosno projekt arheološke topografije Đakovštine.

12.5 Koncerti i priredbe

Za Noć muzeja nastupio je Easy money band

13. MARKETINŠKA DJELATNOST

Marketinška djelatnost je uobičajena. Za sve naše manifestacije šaljemo pozivnice i tiskamo plakate. Aktivnosti nam se najavljuju i komentiraju na lokalnim radio stanicama, dnevnim tiskovinama i na internetu. Muzej posjeduje web stranicu koja se redovito ažurira.

14. UKUPAN BROJ POSJETITELJA

Tijekom 2016. godine muzej je posjetilo nešto preko 7000 posjetitelja.

15. FINANCIRANJE

15.1 Izvori financiranja

Lokalna samouprava: 82%

Ministarstvo kulture: 15%

Vlastiti prihodi: 3%

Stalni postav arheologije u Muzeju Đakovštine

Na dan grada Đakova, 8. svibnja 2017. u 11 sati, svečano je otvoren stalni postav arheologije u Muzeju Đakovštine. Otvorenju je prisustvovalo mnoštvo zainteresiranih sugrađana, arheologa iz cijele Hrvatske te kolega iz gotovo svih slavonskih muzeja. Kako je napomenuo ravnatelj muzeja, Borislav Bijelić, dugo se i sustavno radilo na realizaciji arheološkog postava, no uvjeti su se stekli tek preseljenjem muzejskih zbirki iz same zgrade muzeja u novoizgrađenu dvorišnu zgradu. Time je oslobođen prostor u kojemu se konačno mogla izložiti arheološka zbirka. Koncept stalnog postava započeo je, danas umirovljeni kustos Muzeja Đakovštine Ivo Pavlović, a razradile su ga i dovršile bivša kustosica Ana Grbeša i sadašnja, Jelena Boras. Likovno oblikovanje i prostorna artikulacija povjereni su mr. sc. Mariu Beusanu, profesoru na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu, koji je ranije oblikovao i etnološki i kulturno-povijesni postav Muzeja Đakovštine.

Stalni postav arheološke zbirke posljednja je komponenta kojom se upotpunjuje program Muzeja Đakovštine, a realiziran je nakon desetljeća prikupljanja građe bilo arheološkim istraživanjima, bilo terenskim pregledima lokaliteta te suradnjom sa stručnjacima iz raznih institucija. O težini i važnosti tog zadatka govori činjenica da je na prostoru Đakovštine zabilježeno preko 110 arheoloških lokaliteta, od kojih je tridesetak istraživano, neki čak kroz više navrata. Na spomenutim iskopavanjima sudjelovalo je mnogo naših sugrađana kojima će sigurno biti zanimljivo vidjeti izložene predmete čijem su otkriću sami doprinijeli te time postali dionici ove arheološke priče. Rezultat ovog višegodišnjeg radnog procesa je tristotinjak odabranih izložaka podijeljenih u tri vremenska odsjeka (prapovijest, antika i srednji vijek) kroz ukupno sedam izložbenih prostorija. Gotovo svaki od đakovačkih lokaliteta poseban je po nečemu i značajan u arheološkoj znanosti, a zadatak ovog postava bio je pokazati barem djelić tog bogatstva arheološke baštine Đakovštine.

Vremenski obuhvat prve izložbene cjeline seže 17 milijuna godina u prošlost, okaminama organizama koji su živjeli u vrijeme Panonskog mora,

a nastavlja se prvim tragovima prisutnosti čovjeka na prostoru Đakovštine u vrijeme mlađeg kamenog doba (oko 5000 g. pr. Kr.) te završava mlađim željeznim dobom tj. vremenom oko 30. g. pos. K. U sklopu njega postavljena je i rekonstrukcija jedne prapovijesne bakrenodobne kuće zajedno s ilustracijom virtualne rekonstrukcije izrađene prema podacima dobivenim na terenskom istraživanju koju su izradili i ustupili dr. sc. Jacqueline Balen i Marin Mađerić. Slijedeća cjelina bavi se antičkim razdobljem, s fokusom na razdoblje 4. stoljeća, koje je predstavljeno materijalom prikupljenim istraživanjem nekropole na Štrbincima i naselja na Ivandvoru. Osim bogatog nakita i predmeta svakodnevne uporabe, izložena su i čuvena pozlaćena dna staklenih plitica sa Štrbinaca te zabat grobnice s freskom. Treća i posljednja izložbena cjelina obrađuje Đakovštinu u srednjem vijeku, počevši od 7. i 8. stoljeća, kroz grobne nalaze s lokaliteta Đakovo – Župna crkva, te naseobinske nalaze s raznih lokaliteta, a završava se 16. stoljećem i dolaskom Turaka.

Stručni suradnici na stalnom postavu su dr. sc. Krešimir Filipec (FFZG), dr. sc. Branka Migotti, dr. sc. Tino Leleković (HAZU), dr. sc. Jacqueline Balen (AMZ), Tomislav Hršak i Dragana Rajković (MSO). Tekstove u postavu napisali su Ana Grbeša, dr. sc. Krešimir Filipec, dr. sc. Branka Migotti, dr. sc. Tino Leleković i Jelena Boras. Za realizaciju stalnog arheološkog postava sredstva su osigurana od strane Ministarstva kulture Republike Hrvatske i

Grada Đakova. U ime Ministarstva kulture, na otvorenju je govorila pročelnica Konzervatorskog odjela u Osijeku, Ivana Sudić. Čestitala je svima koji su radili na realizaciji postava te svima koji su vodili arheološka istraživanja na prostoru Đakovštine. Postav je otvorio dogradonačelnik grada Đakova, Mirko Ćurić, naglasivši važnost arheološkog postava za Muzej Đakovštine, grad Đakovo i njegovu okolicu.

Jelena Boras

Upute suradnicima

Molimo suradnike da svoje radove šalju na adresu Muzeja Đakovštine na elektroničkom mediju. Nije obvezno, ali uz elektronički medij radove je poželjno slati i u ispisu. Prilozi ne bi trebali biti veći od 25 kartica. Uz tekst je moguće priložiti i fotografije, i to samo one koje ga dodatno pojašnjavaju ili s njim stoje u izravnoj korelaciji. Ako se slikovni prilozi šalju u elektroničkom obliku treba ih slati odvojeno, a ne uklopljene u tekst. Odnosno, one mogu biti u tekstu, ali ih svakako treba dostaviti i posebno, kao grafičke dokumente. Priloge treba pisati na književnom hrvatskom jeziku, gramatički i pravopisno korektno. Uredništvo časopisa posao lektoriranja preuzima na sebe.

Rukopis treba sadržavati apstrakt do najviše trećine kartice, sažetak od cca. jedne kartice koji će biti preveden na engleski jezik i kao takav objavljen, nekoliko ključnih riječi, podatke o svojoj akademskoj tituli te naziv i adresu ustanove u kojoj je autor zaposlen.

Autori priloga mole se da pri izradi fusnota slijede ove primjere:

Bilješke se pišu ispod teksta, na dnu stranice. Npr.:

Vladimir GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, Zagreb, 2001., 14.

Prezime autora citirane knjige ili članka treba pisati velikim slovima. Ako se ista knjiga uzastopno citira dovoljno je pisati samo V. GEIGER, *Isto*, 12.(broj stranice), odnosno V. GEIGER, *Nijemci u Đakovu i Đakovštini*, 12 ako nije riječ o uzastopnom citiranju. Naslov knjige treba pisati u italiku. Navoditi nakladnika nije potrebno, potrebno je navesti samo mjesto izdanja i godinu.

Stanko ANDRIĆ, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 12/2015, 7-40.

Kod citiranja pojedinih radova objavljenih u časopisima prezime autora

pišemo velikim slovima. Pojavljivanje istog rada po drugi puta navodi se kao i u prethodnom slučaju. Naziv rada pišemo obično i u navodnicima, a naziv časopisa italikom.

Ivan KENFELJ, „Sokoli i Orlovi (drugi nastavak)", *Đakovačke pučke novine*, 19. 06. 1921., 1.

Pozivanje na radove iz novina gotovo je identično gornjem primjeru. Naziv novina piše se italikom, a naziv rada obično i u navodnicima.

Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991. po naseljima, 2, priredili: Jakov Gelo, Ivan Crkvenčić, Mladen Klemenčić, Zagreb, 1998.

Ako navodimo knjigu ili zbornik koji je netko priredio prvo, italikom, pišemo naziv publikacije, a potom ime ili imena priređivača.

Nadbiskupski arhiv Đakovo, fond Biskupske kancelarije, spis 1242-1945

Kod navođenja arhivske i muzejske građe treba prvo navesti ime ustanove, zatim naziv fonda ili muzejske zbirke te naziv spisa, odnosno predmeta s njegovim inventarnim brojem.

Kod citiranja u tekstu citirani dijelovi moraju se nalaziti među navedenim znakovima, i to bez kurziva. Kurzivom treba pisati samo izraze na stranim jezicima i stilski istaknute riječi.

Uz ponuđene radove nije potreban popis literature. Osim u nekim specifičnim slučajevima u pravilu ga ne objavljujemo.

Autori priloga u ovom broju Zbornika

BIJELIĆ, Anja, studentica na Filozofskom fakultetu u Rijeci

BIJELIĆ, mr. sc. Borislav, Muzej Đakovštine, Đakovo

BORAS, mag. archaeol. Jelena, Muzej Đakovštine, Đakovo

GAČIĆ, mag. ethnol. Marija, Muzej Đakovštine, Đakovo

GEIGER, dr. sc. Vladimir, Hrvatski institut za povijest, Zagreb

JOSIPOVIĆ BATOREK, dr. sc. Slađana, Filozofski fakultet, Osijek

JOVANOVIĆ, Aleksandar, oficir JNA u mirovini, Beograd

LEKŠIĆ, Željko, dipl. iur., Đakovo

MIGOTTI, dr. sc. Branka, HAZU, Zagreb

MIKIĆ, Zvonimir, dipl. oec., Đakovo

MILETIĆ, Hrvoje, prof., Gimnazija A. G. Matoša, Đakovo

OSTAJMER, dr. sc. Branko, Hrvatski institut za povijest, Zagreb

RADIČEVIĆ, Estera, prof., Samostan Milosrdnih sestara sv. Križa, Đakovo

RAGUŽ, dr. sc. Marija, Vrpolje

SRAKIĆ, dr. sc. Marin, nadbiskup u miru, Đakovo

ŠOLA, Miro, prof., Gimnazija A. G. Matoša, Đakovo